

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ve KAMU YÖNETİMİ
(KENT ve ÇEVRE BİLİMLERİ) ANABİLİM DALI**

**İKLİM KRİZİ BAĞLAMINDA
TOPLUMSAL CİNSİYET TARTIŞMASI VE TÜRKİYE**

Doktora Tezi

Ezgi KOVANCI

Ankara 2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ve KAMU YÖNETİMİ
(KENT ve ÇEVRE BİLİMLERİ) ANABİLİM DALI**

**İKLİM KRİZİ BAĞLAMINDA
TOPLUMSAL CİNSİYET TARTIŞMASI VE TÜRKİYE**

Doktora Tezi

Ezgi KOVANCI

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Nesrin ALGAN**

Ankara 2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
(KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ) ANABİLİM DALI

Ezgi KOVANCI

İKLİM KRİZİ BAĞLAMINDA
TOPLUMSAL CİNSİYET TARTIŞMASI VE TÜRKİYE

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı
Prof.Dr.Nesrin ALGAN

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1- Prof. Dr. Nesrin ALGAN(Danışman)
- 2- Prof. Dr. Ayşegül MENGİ
- 3- Prof. Dr. Kıvılcım ERTAN
- 4- Doç. Dr. Gamze YÜCEL İŞILDAR
- 5- Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU

İmzası

Tez Savunması Tarihi

24.12.2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim (..../.../2020).

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

TEŞEKKÜR

Bu tez çalıŐmasını hazırlanmasında zamanını ve ilgisini hiç eksik etmeden beni destekleyen tez danışmanı hocam Prof. Dr. Nesrin Algan'dır. Kendisine, yalnızca bu süreçte değil, doktora eğitimine baŐladığım günden beri beni desteklediği, yüreklendirdiği ve sevgisini esirgemediği için ne kadar teşekkür etsem ve minnettar olsam azdır.

Tez İzleme Komitesi'nde yer almayı kabul ederek beni onurlandıran, her komitede ufkumun açılmasını sağlayan, sadece tez döneminde değil doktora baŐladığım sürecin başından itibaren desteğini, ilgisini ve sevgisini hep yanımda hissettiğim hocam Prof. Dr. AyŐeęül Mengi'ye ve tez izleme komitesinde yer alan ve çalıŐmalarımı titizlikle inceleyip, beni yönlendiren hocam Doç. Dr. Gamze Yücel IŞıldar'a sonsuz teŐekkürlerimi sunmayı borç bilirim.

Son olarak, bu tezi yazarken geçirdiğim zorlu süreçlerde yanımda olan anneme teşekkür ederim. Her umutsuzluğa kapıldığım da destek olan arkadaşlarım ve kız kardeŐlerim Ece Kaya, Gökçe Nur Őafak, Özlem Nalçakan, Gökçe Karalezli, Pınar Kaymal, Emine Kef ve Duygu Yıldız Karakoç; siz olmasanız bu zorlu süreçte bu kadar güçlü olamazdım, varlığınızla yanımda olduğunuz ve her zaman olacağınızı hissettirdiğiniz için teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	vi
TABLOLAR LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FEMİNİZM VE TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMLARININ

1629+ÇEVRE BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ.....	8
1.1. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE FEMİNİZM VE ATAERKİLLİK.....	11
1.2. ATAERKİLLİK KAVRAMI VE FEMİNİZM KURAMLARI	22
1.2.1. Liberal Feminizm ve Ataerkillik Kavramı	25
1.2.2. Marksist Feminizm ve Ataerkillik Kavramı	27
1.2.3. Radikal Feminizm ve Ataerkillik Kavramı.....	30
1.3. KADIN VE DOĞANIN İŞ BİRLİĞİ: EKOFEMİNİZM	35
1.3.1. Ekofeminizmin Ortaya Çıkışı	39
1.3.2. Kültürel Ekofeminizm	43
1.3.3. Sosyal Ekofeminizm	48
1.4. TOPLUMSAL CİNSİYET HAREKETİNİN DOĞUŞU	50
1.5. ÇEVRE VE TOPLUMSAL CİNSİYET İLİŞKİSİ	74
1.5.1. Çevre ve Toplumsal Cinsiyet Etkileşiminin Kısa Tarihçesi	76
1.5.2. Çevre Sorunları Bağlamında İklim Değişikliği	91
1.5.3. İklim Değişikliği Politikalarında Toplumsal Cinsiyetin Önemi	99
1.5.4. Çevresel Adalet Bağlamında İklim Adaleti	103
1.5.5. İklim Adalet(sizliği) Kapsamında Toplumsal Cinsiyet Tartışması	108

İKİNCİ BÖLÜM

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ SORUNSALINA TOPLUMSAL CİNSİYET

DUYARLI YANIT İHTİYACI	113
2.1. TARIM VE GIDA GÜVENLİĞİ.....	116
2.2. BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK	128
2.3. SU KAYNAKLARI	132

2.4. GÖÇ	135
2.4.1. Güvensiz Göç.....	137
2.4.2. Göçün İtici ve Çekici Faktörleri	139
2.4.3. Fazla Yük Üstelenen Kadınlar	140
2.4.4. Müdahalelerdeki Yavaşlık	140
2.5. SAĞLIK	144
2.6. DOĞAL AFETLER	149
2.7. ENERJİ	158
2.8. SİYASETE KATILIM	160
2.9. ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ: NİJERYA	168

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE İLİŞKİN ULUSLARARASI

POLİTİKALARIN TOPLUMSAL CİNSİYET

BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ.....174

3.1. ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER	174
3.1.1. İnsan Hakkı Olarak Kadın Hakları	175
3.1.2. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW/ Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women) ve İklim Değişikliği Bağlantıları	177
3.1.3. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS)	195
3.1.3.1. Gündem 21	196
3.1.3.2. UNCDD ve UNCBD.....	200
3.1.3.3. BMİDÇS Kararlarında Toplumsal Cinsiyet ve İklim Değişikliği	203
3.1.3.3.1. COP 1- Berlin (1995)	203
3.1.3.3.2. COP 3- Kyoto'dan (1997) COP 8- Yeni Delhi'ye (2002).....	207
3.1.3.3.3. COP 9- Milano (2003).....	211
3.1.3.3.4. COP 10- Buenos Aires (2004).....	213
3.1.3.3.5. COP 11- Montreal (2005).....	214
3.1.3.3.6. COP 13- Bali (2007).....	215
3.1.3.3.7. COP 14- Poznan (2008).....	218

3.1.3.3.8. COP 15- Kopenhag (2009).....	219
3.1.3.3.9. COP 16- Cancun'dan (2010) COP 20- Lima'ya (2014).....	221
3.1.3.3.10. COP 21- Paris (2015).....	225
3.1.3.3.11. COP 22- Marakeş (2016).....	226
3.1.3.3.12. COP 23- Bonn (2017).....	227
3.1.3.3.13. COP 24- Katoviçe (2018).....	228
3.2. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER VE ALT PROGRAMLARINDA İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLANTILARI	230
3.2.1. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP/United Nations Environmental Programı)	241
3.2.1.1. UNEP'in Çalışma Modeli ve Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması	251
3.2.1.2. UNEP Teşkilatı	256
3.2.1.3. UNEP'in Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları Bütçesi.....	259
3.2.1.4. UNEP'in İklim Değişikliği ve Toplumsal Cinsiyet Özeline Kadın Çalışmaları	260
3.2.1.5. UNEP'in Değerlendirmesi	261
3.2.2. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP/United Nations Development Programme).....	263
3.2.2.1. UNDP Çalışma Modeli ve Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması.....	264
3.2.2.2. UNDP Teşkilatı.....	273
3.2.2.3. UNDP'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları Bütçesi.....	275
3.2.2.4. UNDP'nin İklim Değişikliği ve Toplumsal Cinsiyet Özeline Kadın Çalışmaları	278
3.2.2.5. UNDP'nin Değerlendirmesi.....	282
3.2.3. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (İHYK- OHCHR/ Office of the United Nations High Commissioner).....	282

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ POLİTİKALARINDA

TOPLUMSAL CİNSİYET DEĞERLENDİRMESİ.....	287
4.1. TÜRKİYE’DE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ SORUNSALI.....	287
4.2. TÜRKİYE’DE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ ETKİLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ.....	293
4.2.1. Tarım, Hayvancılık ve Balıkçılık	309
4.2.2. Hidroelektrik Santraller (HES’ler)	327
4.2.3. Su Kaynakları	334
4.3. TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ POLİTİKALARI VE TOPLUMSAL CİNSİYET DEĞERLENDİRMESİ.....	339
4.3.1. 1990-2008 Kyoto Öncesi	340
4.3.2. Türkiye’nin Kyoto’ya Taraf Olmasından Sonraki Süreç.....	344
4.4. TÜRKİYE’NİN ULUSAL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ POLİTİKALARI	353
4.4.1. İklim Değişikliği Strateji Belgesi (İDES) (2010-2023).....	354
4.4.2. İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı (İDEP) (2011-2023)	355
4.4.3. İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2011-2023)	355
4.4.4. İklim Değişikliği Ulusal Bildirimleri.....	356
4.4.5. Kalkınma Planları	357
4.5. TÜRKİYE’NİN İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ POLİTİKALARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET DUYARLILIĞININ DEĞERLENDİRİLMESİ	362
4.6. AVRUPA BİRLİĞİ DÜZEYİNDE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET POLİTİKALARININ ÇÖZÜMLEMESİ.....	378
SONUÇ	389
KAYNAKÇA.....	394
EKLER	420
ÖZET	430
ABSTRACT.....	431

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
Akt	:	Aktaran
APF	:	Advocacy Policy Framework on Gender (Toplumsal Cinsiyete İlişkin Savunuculuk Politikası Çerçevesi)
AWG-KP	:	Ad Hoc Working Group under Kyoto Protocol (Kyoto Protokolü Geçici Çalışma Grubu)
BAP	:	Bali Action Plan (Bali Eylem Planı)
Bknz	:	Bakınız
BM	:	Birleşmiş Milletler
BMİDÇS	:	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
CA	:	Copenhagen Accord (Kopenhag Mutabakatı)
CCPI	:	Climate Change Performance Index (İklim Değişikliği Performans Endeksi)
CDM	:	Clean Development Mechanism (Temiz Kalkınma Mekanizması)
CEDAW	:	Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi)
CEMR	:	Council of European Municipalities and Regions (Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi)
CIEL	:	Center for International Environmental Law (Uluslararası Çevre Hukuku Merkezi)
COAM	:	Conservation Organization for Afghan Mountains (Afgan Dağlarını Koruma Örgütü)
COP	:	Conference on Parties (Taraflar Konferansı)
CSE	:	Centre for Science and Environment (Bilim ve Çevre Merkezi)
CSW	:	Commission on the Status of Women (Kadının Statüsü Komisyonu)
CSB	:	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
CSFS	:	Centre for Studies in Food Security (Gıda Güvenliği Araştırma Merkezi)
ÇEVKO	:	Çevre Koruma ve Ambalaj Atıkları Değerlendirme Vakfı

DAW	:	Division for the Advancement of Women (Kadının İlerlemesi Birimi)
DESA	:	Department of Economic and Social Affairs (Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Bölümü)
DPT	:	Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	:	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü
ECOSOC	:	Economic and Social Council (Ekonomik ve Sosyal Konsey)
EEA	:	European Environment Agency (Avrupa Çevre Ajansı)
EIGE	:	European Institute for Gender Equality (Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü)
ENERGIA	:	International Network on Gender and Sustainable Energy (Uluslararası Toplumsal Cinsiyet ve Sürdürülebilir Enerji Ağı)
FAO	:	Food and Agriculture Organization (Gıda ve Tarım Örgütü)
FCPF	:	Forest Carbon Partnership Facility (Orman Karbon Ortaklığı ve Orman Yatırım Programı)
FHH	:	Female Headed Households (Kadın Aile Reisi)
GAD	:	Gender and Development (Cinsiyet ve Kalkınma)
GAP	:	Gender Action Plan (Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı)
GAT	:	Gender Assessment Tool (Toplumsal Cinsiyet Değerlendirme Aracı)
GED	:	Gender Environment and Development (Cinsiyet, Çevre ve Kalkınma)
GEF	:	Global Environment Facility (Küresel Çevre Fonu)
GenderCC	:	Women for Climate Justice (İklim Adaleti için Kadınlar)
GES	:	Gender Equality Strategy (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi)
GGCA	:	The Global Gender and Climate Alliance (Küresel Cinsiyet ve İklim İttifakı)
GIC	:	Gender Implementation Committee (Toplumsal Cinsiyet Uygulama Komitesi)
GEA	:	Gender Equality Architectur (Toplumsal Cinsiyet Mimarisi)
GePA	:	Gender Plan of Action (Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı)
GESI	:	Gender Equality Seal Initiative (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Sağlama Girişimi)
GPI	:	Gender Parity Index (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Paritesi)
GPS	:	Gender Parity Strategy (Toplumsal Cinsiyet Paritesi Stratejisi)
GR	:	General Recommendation (Genel Tavsiye)
GCF	:	Green Climate Fund (Yeşil İklim Fonu)

GSB	:	Gender Steering Board (Toplumsal Cinsiyet Yönetim Kurulu)
GSIC	:	The Gender Steering Implementation Committee (Toplumsal Cinsiyet Uygulanması Yürütme Komitesi)
GSSU	:	Gender and Social Safeguards Unit (Toplumsal Cinsiyet ve Sosyal Güvence Birimi)
GSYİH	:	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
HBRA	:	Human Rights Based Approach (İnsan Hakları Temelli Yaklaşım)
HES	:	Hidroelektrik Santral
HRC	:	Human Rights Council (İnsan Hakları Konseyi)
IANWGE	:	Inter-Agency Network on Women and Gender Equality (Kurumlararası Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ağı)
IDMC	:	Internal Displacement Monitoring Centre (Ülkesinde Yerlerinden Edilmiş Kişileri İzleme Merkezi)
IEP	:	Institute for Economics and Peace (Ekonomi ve Barış Enstitüsü)
IFAD	:	International Fund for Agricultural Development (Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu)
IGWG	:	Interagency Gender Working Group (Kurumlararası Cinsiyet Çalışma Grubu)
IIED	:	International Institute for Environment and Development (Uluslararası Çevre ve Kalkınma Enstitüsü)
IISD	:	International Institute for Sustainable Development (Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Enstitüsü)
INSTRAW	:	United Nations International Research and Training Institute (Kadının İlerlemesi için Araştırma ve Eğitim Enstitüsü)
IOM	:	International Organization for Migration (Uluslararası Göç Örgütü)
IPCC	:	Intergovernmental Panel on Climate Change (Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli)
IUCN	:	International Union for Conservation of Nature (Uluslararası Doğa Koruma Birliği)
IWPR	:	Institute for Women's Policy Research (Kadın Politikaları Araştırma Enstitüsü)
İBB	:	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İDEP	:	İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı
İDES	:	İklim Değişikliği Strateji Belgesi

İHYK	: İnsan Hakları Yüksek Komiserliği
KHAS	: Kadir Has Üniversitesi
KKKS	: Koyun ve Keçi Kayıt Sistemi
KSGM	: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
LDCF	: Least Development Countries Fund (En Az Gelişmiş Ülkeler Fonu)
LGBTİQ	: Lesbian, Gay, Bisexual, Transsexual, Intersex, Queer (Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Transeksüel, İnterseks, Queer)
m³	: Metreküp
MDG	: Millenium Development Goals (Binyıl Kalkınma Hedefleri)
mm	: Milimetre
MTS	: Medium Term Strategy (Orta Vadeli Strateji)
NAMA	: Nationally Appropriate Mitigation Action (Ulusal Programlara Uygun Azaltım Eylemi)
NAPA	: National Adaptation Programme of Action (Ulusal Uyum Eylem Planı)
NBS	: National Bureau of Statistics (Ulusal İstatistik Bürosu)
NWMLE	: Network of Women Ministers and Leaders of the Environment (Kadın Bakanlar ve Çevre Liderleri Ağı)
OECD	: Organisation for Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
OHCHR	: United Nations Human Rights Office of the High Commissioner (İnsan Hakları Yüksek Komiserliği)
OSAGI	: Office of the Special Adviser to the Secretary-General on Gender Issues and Advancement of Women (Toplumsal Cinsiyet Sorunları ve Kadınların İlerlemesi Konusunda Genel Sekreter Özel Danışmanlığı)
OSD	: Otomotiv Sanayii Derneği
PCB	: Polychlorinated Biphenyl (Poliklorlu Bifenil)
POW	: Programme of Work (Çalışma Programı)
REDD	: Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation (Ormansızlaşma ve Orman Alanlarının Bozulmasından Kaynaklanan Emisyonların Azaltılması)
SDG	: Sustainable Development Goals (Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları)
SIDA	: Swedish International Development Cooperation Agency (İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı)

SIDS	: Small Island Developing States (Gelişmekte Olan Küçük Ada Ülkeleri)
SKA	: Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları
SMT	: Senior Management Team (Üst Yönetim Ekibi)
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÇMB	: Türk Çimento Müstahsilleri Birliği
TDK	: Türk Dil Kurumu
TKA	: Trakya Kalkınma Ajansı
TRAC	: Targeted for Resource Assignment from Core (Hedefler için Kaynak Atama)
TMMOB	: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TODAP	: Toplumsal Dayanışma için Psikologlar Derneği
TÜBA	: Türkiye Bilimler Akademisi
TÜRKVET	: Türkiye Veteriner Bilgi Sistemi
TÜSİAD	: Türk Sanayici ve İş İnsanları Derneği
TZOB	: Türkiye Ziraat Odaları Birliği
UCLG	: United Cities and Local Governments (Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Dünya Teşkilatı)
UN	: United Nations (Birleşmiş Milletler)
UNAIDS	: United Nations Programme on HIV/AIDS (Birleşmiş Milletler HIV ve AIDS Ortak Programı)
UNCBD	: United Nations Conventions on Biodiversity (Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi)
UNCDD	: United Nations Convention to Combat Desertification (Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi)
UNCED	: United Nations Conference on Environment and Development (Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı)
UNDP	: United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
UNEP	: United Nations Environment Programme (Birleşmiş Milletler Çevre Programı)
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)

- UNFCCC** : United Nations Framework Convention on Climate Change (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi)
- UNFPA** : United Nations Population Fund (Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu)
- UNHCR** : United Nations Refugee Agency (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği)
- UNICEF** : United Nations International Children's Emergency Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)
- UNIFEM** : United Nations Development Fund for Women (Birleşmiş Milletler Kadın Kalkınma Fonu)
- UNSWAP** : United Nations System Wide Action Plan
- USEPA** : United States Environmental Protection Agency (Amerika Birleşik Devletleri Çevre Koruma Ajansı)
- WAA 21** : Women's Agenda 21 (Kadın Eylem Gündemi 21)
- WAD** : Women and Development (Kalkınma ve Kadın)
- WB** : World Bank (Dünya Bankası)
- WECF** : Women in Europe for a Common Future (Avrupa'da Ortak Bir Gelecek için Kadınlar)
- WED** : Women, Environment and Development (Kadınlar, Çevre ve Kalkınma)
- WEDO** : Women Environment and Development Organization (Kadın Çevre ve Kalkınma Örgütü)
- WEN** : Women's Environmental Network (Kadınların Çevre Ağı)
- WFP** : World Food Programme (Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı)
- WHO** : World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)
- WID** : Women in Development (Kalkınma Sürecinde Kadınlar)
- WMO** : World Meteorological Organization (Dünya Meteoroloji Örgütü)
- WWF** : World Wildlife Fund (Dünya Doğayı Koruma Vakfı)
- ZMO** : Ziraat Mühendisleri Odası

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.	Liberal, Marksist ve Radikal Feminizm Karşılaştırması	34
Tablo 2.	Kültürel Ekofeministler Tarafından Üretilen İkili Karşıtlıklar	47
Tablo 3.	Toplumsal Cinsiyet Rollerini	58
Tablo 4.	Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanması için Belirlenen Kriterler	61
Tablo 5.	WAA 21 (1991) ve UNCED 21 (1992) Karşılaştırması	79
Tablo 6.	Toplumsal Cinsiyet Ana Akımlaşması: Anlaşılan Sonuçlar ve Somut Direktifler	83
Tablo 7.	ECOSOC Resmi Kararları	84
Tablo 8.	2000 yılı İtibariyle Beijing Bildirgesi ve Eylem Platformu'nu Uygulayan Ülkelerden Örnekler	89
Tablo 9.	Dünya Geneline Kadınlarla İlişkin Sayısal Bilgiler-2013	115
Tablo 10.	İklim Değişikliğinin Olumsuz Sonuçlarının Kadınlar Üzerindeki Olumsuz Etkilerinin Sınıflandırılması	115
Tablo 11.	Gıda Güvencesinin Dört Bileşeni Ekseninde Cinsiyet Analizi	120
Tablo 12.	Gıda Güvencesinin Dört Boyutuna Etki Eden İklim Değişikliğinin Cinsiyet Özelinde Değerlendirilmesi.....	119
Tablo 13.	Güney Gonda-Etiyopya'da Odak Grup Görüşmeleri Sonucunda Belirlenen Su Güvensizliği Deneyimleri	135
Tablo 14.	Cinsiyet Farklılıklarına Göre Sağlık Açısından Kaygı Yaratan Durumların Örneklendirilmesi.....	148
Tablo 15.	Doğal Afetlerin Karakteristik Özelliklerinin ve Olası Etkilerinin Önem Sırasına Göre Derecelendirilmesi	152
Tablo 16.	Dünyada ve Bölgeler Bazında Parlamentoda Kadın Yüzdeleri - 2019	165
Tablo 17.	Nijerya'da Kamu Sektöründe Çalışan Kadın ve Erkeklerin Yüzdeleri	165
Tablo 18.	Nijerya Hakkında Temel Bulgular.....	170
Tablo 19.	BM ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Kısa Tarihçesi	235
Tablo 20.	UNDP'de Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaşırılması Üzerine Yapılan Çalışmalar 2006 Raporu	268
Tablo 21.	UNDP Uygulamalarına Örnekler	280

Tablo 22. 2000-2015 yılları arasında Tarım Sektöründe Kadın ve Erkek İstihdam Oranları	310
Tablo 23. Sığır, Koyun ve Keçi Sahipliğinde Toplumsal Cinsiyete Dayalı İşbölümü 2014-2015	324
Tablo 24. Keçi Yetiştiriciliğinde Toplumsal Cinsiyete Dayalı İşbölümü	324
Tablo 25. Doğu Karadeniz’de Bulunan ve Gücü 50 MW’ın Üzerinde Olan HES Tesisleri	329
Tablo 26. Türkiye’nin Kyoto Sürecinde Yürüttüğü Resmi Çalışmaların Özeti.....	342
Tablo 27. COP 11’den COP 24’e Bakanlık, Akademi ve STK Düzeylerinde Kadın ve Erkek Katılımcı Sayıları	352

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.	Jens Galschiot'un "Adalet Tanrıçası" Heykeli.....	39
Şekil 2.	Ağaçları Kucaklayan Kadınlar: Chipko Hareketi	41
Şekil 3.	Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Entegrasyon Stratejisinden Toplumsal Cinsiyet Ana Akımlaşmasına Geçiş.....	66
Şekil 4.	1995 Beijing Eylem Platformu'nda Kadınlar Özelinde Öncelik Taşıyan 12 Temel Alan	86
Şekil 5.	Mauna Loa Gözlemevi'nde Ölçülen Atmosferdeki CO2 Değerleri.....	92
Şekil 6.	İklim Adaletinin Temel Bileşenleri.....	107
Şekil 7.	Gıda Güvenliği ve Gıda Güvencesi İlişkisi.....	118
Şekil 8.	Dünyada En Yüksek Sera Gazı Salımına Sahip 20 Et ve Süt Şirketi	126
Şekil 9.	İklim Değişikliği / Göç İlişkisi.....	136
Şekil 10.	İklim Değişikliğinin İnsan Sağlığı Üzerinde Doğrudan ve Dolaylı Etkileri.....	145
Şekil 11:	2019 Yılında Doğal Afetler Nedeniyle Ülkesinde Yerlerinden Edilmiş Kişilerin Bölgelere Göre Dağılımı.....	153
Şekil 12.	Doğal Afetlerde LGBTQ Bireylerin Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Temelli Sorunları.....	157
Şekil 13.	Devletin En Yüksek Makamlarında Yer Alan Kadın Sayıları ve Toplam Sayıya Oranları	164
Şekil 14.	Kadın Bakanların Çalışma Alanları	165
Şekil 15.	Harita üzerinde Nijerya	168
Şekil 16.	Nijerya'da Yakıt ve Su Toplama Faaliyetleri İçin Toplumsal Cinsiyet Dengesi	173
Şekil 17.	2018'de CEDAW'ın Devletlere Yapmış olduğu İklim Değişikliği Önerilerinin Yüzdeleri.....	195
Şekil 18.	UNEP Organizasyon Şeması.....	242
Şekil 19.	REDD+ Cinsiyet Analizinin Üç Yönü	247
Şekil 20.	Ülkelere Göre Çevre ile İlgili Bakanlıklarda Çalışan Kadınların Oranları.....	254
Şekil 21.	UNEP Toplumsal Cinsiyet Mimarisi	257
Şekil 22.	UNDP'nin Yapılanması İçerisinde Toplumsal Cinsiyet Ana Akımlaşması.....	267

Şekil 23. UNDP'nin 2008-2013 Cinsiyet Eşitliği Stratejisi ve Temel Bileşenleri.....	271
Şekil 24. BM Sistemi İçerisinde 2013 Yılı İtibariyle Uzman Kategorisindeki Kadın Yüzdesi	272
Şekil 25. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Sağlama Girişimi Diyagramı.....	274
Şekil 26. Kalkınma Politikası Bürosu: 2009-2014 yılları arasında Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarının Fon Dağılımları	278
Şekil 27. 1961-1990, 1971-2000 ve 1981-2010 Yılları için Belirlenen Aylık Ortalama Sıcaklık Değerleri.....	288
Şekil 28. 1970-2018 Yılları Aylık Ortalama Sıcaklık Değerlerinin 2017 ve 2018 Yılları ile Karşılaştırılması	288
Şekil 29. 249 Büyük Klima İstasyonunun Yıllık Ortalama Sıcaklık Değerleri Dağılımı ve Eğilimi	289
Şekil 30. Türkiye'de Yıllık Ortalama Sıcaklık Tahminleri, 2016-2099.....	289
Şekil 31. Türkiye Geneli Yağış Miktarları (1970-2018 arası)	290
Şekil 32. Türkiye'de 1961-1990, 1971-2000 ve 1981-2010 Yılları Arasında Gözlenen Yağış Ve Sıcaklık Normallerinin Aylık Dağılımı	291
Şekil 33. 2016'da Türkiye'de Gerçekleşen ve Hasar -Can Kaybına Yol Açan Afet Türlerinin Yüzdesel Dağılımı	292
Şekil 34. 2018 Yılı Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporuna Göre En Yüksek Puana Sahip 40 Ülke	295
Şekil 35. 2018 Yılı Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporuna Göre En Yüksek Puana Sahip 40 Ülke	296
Şekil 36. Türkiye'de Yaş Grupları Bazında Okuma Yazma Bilmeyen Kadın ve Erkeklerin Sayısal Verileri	297
Şekil 37. Türkiye'de Okuma-Yazma Bilmeyen Kadın ve Erkeklerin Dağılımı	298
Şekil 38. Eğitim Durumuna Göre Kadın ve Erkeklerin İşgücü Durumu, Ocak 2017-2018.....	298
Şekil 39. İşgücüne Dâhil Olmayanların Nedenlere Göre Dağılımı.....	299
Şekil 40. Medeni Duruma Göre İstihdam Oranı, 2012-2018.	300
Şekil 41. Kadınların ve Erkeklerin Çalışma Durumlarına Göre Saat Bazında Zaman Kullanımı.....	301
Şekil 42. Kentte Yaşayan Kadın ve Erkeklerin Çocuk Sayısı ve Cinsiyete Göre Saat Bazında Hane Halkı ve Ev Bakımı.....	302

Şekil 43. Avrupa Ülkelerinde Kadın ve Erkeklerin Ev Bakımına Harcadıkları Zaman.....	302
Şekil 44. Kırdaki Yaşayan Kadın ve Erkeklerin İşgücü Durumu.....	303
Şekil 45. Sosyal Güvenlik Kurumuna Kayıtlılığa Göre İstihdam Edilenler	304
Şekil 46. Kırdaki Yaşayan Kadın ve Erkeklerin Çocuk Sayısı ve Cinsiyete Göre Saat Bazında Hane Halkı ve Ev Bakımı.....	305
Şekil 47. 1957-2018 Yılları Arasında Kadın ve Erkek Milletvekili Sayıları	306
Şekil 48. Partilere Göre Kadın ve Erkek Milletvekili Sayıları-2019.....	306
Şekil 49. 2004-2018 Arası Tarım ve Tarım-Dışı İstihdam Sayısal Verileri.....	313
Şekil 50. Tarım İşçilerinin Ortalama Ücretleri.....	314
Şekil 51. Tarımdaki Kadın Emeginin Bölgesel Oranları.....	315
Şekil 52. Kadın Çiftçi Oranlarının İllere Göre Dağılımı	315
Şekil 53. 2017 ve 2018 Yıllarında İstihdam Edilenlerin Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlılık Durumu.....	316
Şekil 54. Kadın ve Erkeklerin Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlılık Durumu, 2017-2018	317
Şekil 55. Kadın Balıkçıların Sosyal Güvence ve Ek Gelirlerinin Oransal Dağılımı.....	326
Şekil 56. Hane Halkı ve Nüfus Yüzdeleri ile Kentsel ve Kırsal Alanlarda Temiz Suya Erişim Oranları.....	338
Şekil 57. Kent ve Kırsal Bazında Hanelerin Tuvalet İmkanları	339
Şekil 58. Türkiye'nin Sera Gazı Salımı ve Paris Taahhüdü ve Milyon Ton CO2 Değerleri	348
Şekil 59. Taraflar Toplantılarında Türkiye Müzakerecilerinin Cinsiyet Bazında Oransal Dağılımı	351
Şekil 60. İklim Müzakerecilerinde Kadın ve Erkek Temsil Yüzdesi	351

GİRİŞ

İklim değişikliği, tüm dünyayı etkileyen, dayanağı köklü ve eşitsiz toplumsal ilişkiler olan ve bunlarla şekillenen karmaşık ve sosyal bir sorundur. Günümüzde iklim değişikliği ile birlikte tetiklenen kuraklık, aşırı hava olayları, gıda sistemlerinin değişimi ve su güvensizliği sorunun artık bir küresel krize dönüşmesine neden olmuştur. İklim krizinin altında yatan eşitsiz toplumsal ilişkiler, iklim krizinden kimin sorumlu olduğu, sorumluların neden bu krize yol açtığı ve krizin etkilerinden hangi kesimlerin daha çok etkilendiği gibi soruları da beraberinde getirmektedir.

İklim krizine neden olan sera gazı salımından kimlerin sorumlu olduğu konusuna açıklık getirecek şekilde, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP/ United Nations Environment Programme) tarafından 2019'da yayımlanan "Yıllık Emisyon Açığı Raporu" nda (Emissions Gap Report) sorumluluk değerlendirmesi varsıl ve yoksul ülkeler üzerinden yapılmıştır. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC/ Intergovernmental Panel on Climate Change) tarafından yayımlanan özel raporlar kapsamında hazırlanan belgede, atmosferdeki sera gazı salımlarının %78'inden varsıl ülkelerin (G20 ülkeleri) sorumlu olduğu belirtilmiştir (UNEP, 2019: xvi). Aynı ülkeler iklim kriziyle mücadele konusunda da en yüksek kapasiteye sahipler. En yoksul ve dünya nüfusunun neredeyse yarısını oluşturan kesim ise karbon emisyonlarının sadece %10'undan sorumlu olmasına karşın, iklim krizinin zararlarının %75'ini üstlenmek durumundadırlar (Human Rights Council, 2019: 6).

İklim krizinin ülkeler arasında en çok sorumlu olan ve en çok zarara uğrayan ikilemi iklim adaletsizliği ile açıklanmaktadır. Bu adaletsizlik sadece ülkeler arası değil, ülke içi ve kuşaklar arasında da mevcuttur. Ülke içi adaletsizlikler yoksullar (işsizler, sosyal güvencesi olmayanlar), renkli tenli halklar, geleneksel yaşam biçimlerini sürdürenler, azınlıklar, kadınlar, yaşlılar ve çocuklar aleyhinde şekillenmektedir. Bu

noktada eşitlik ve adalet kavramlarının kesişmesi söz konusudur. Ülke içerisinde sınıf, etnisite, eğitim seviyesi, güvencesizlik ve toplumsal cinsiyet konularında eşitlik sağlanmadan iklim adaletinden bahsedilmesi mümkün olmayacaktır (Turhan, Gündoğan, Aydın ve Berke, 2017: 16).

İklim krizinde yaşanan adaletsizlikle toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması gerekliliğinin temelinde ataerkil toplumsal yapı üzerinden şekillenen roller yatmaktadır. Kadınlar, tarım, yiyecek temini, su temini, tohum saklama gibi alanlarda birincil sorumlu olmalarının yanı sıra, hane içerisinde de yemek yapma, çocukların bakımı gibi üretim, üreme ve toplumsal rolleri üstlenmek zorunda bırakılmışlardır. Bu nedenle, kadınların iklim krizinden daha fazla etkilenmelerinin ve krizin etkilerine karşı daha savunmasız olmalarının altında yatan sebep kadınların fiziksel güçsüzlükleri değil, üstlendikleri toplumsal cinsiyet rollerinin yarattığı yapısal eşitsizliklerin kadınlar üzerinde daha orantısız bir etkiye sahip olmasıdır.

İklim krizinde kadınların pasif kurbanlar değil birer özne durumuna gelmesi gerektiği söylemi kadınların çevrenin muhafaza edilmesinde, korunmasında ve iyileştirilmesinde erkeklere oranla daha duyarlı olmaları ile açıklanmaktadır. Bu söylem, kadın ve ekolojinin birleştiği ekofeminist yaklaşımla da desteklenmektedir. Neoliberal kapitalist düzen içerisinde, ekonomik kalkınma amacıyla erkekler tarafından sömürülen doğa ve kadın emeği, kadınların doğaya daha duyarlı olmalarını normal hale getirmiştir (Değirmenci, 2010: 151). Ancak burada sözü edilen duyarlı olma hali ve kadınların doğayla kurdukları yakınlık biyolojik deterministler tarafından savunulan “kadın doğadır”, “kadın doğası gereği doğaya yakındır” saptamalarını reddetmektedir. Toplum içerisinde her türlü erkin sorgulanmasını da içeren bu duyarlılık, iklim krizi ile mücadelede kadınların sahip oldukları bilginin, becerinin ve tecrübenin kullanılması ve kadınların aktif birer özne durumuna getirilmesini içermektedir.

Kadınlar, iklim adaletsizliği bağlamında iklim krizinden olumsuz yönde etkilenen gruplarda yer almalarına karşın, yerel, ulusal ve küresel düzeylerde politika geliştirme ve karar alma süreçlerine yeterince dâhil edilmemektedirler. 1980'lerden itibaren yapılan çalışmalarla birlikte iklim krizinin cinsiyet boyutu dikkate alınmaya başlansa da kadınlar hâlâ fikirlerini, deneyimlerini ortaya koymak için yeterli fırsatı elde edememektedirler. İklim krizinde cinsiyet boyutunun ele alınması gerekliliği ve kadınların sürdürülebilir kalkınma içerisindeki rolünün tanınması Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde gerçekleştirilen taraflar toplantılarında ve resmî belgelerde pek çok kez dile getirilmiştir. İlk kez 2001'de Marakeş'te gerçekleşen toplantıda, iklim krizinin çözümünde kadınların katılımının önemine yapılan çağrıya karşın, 2019'a gelindiğinde hâlâ ulusal ve uluslararası düzeylerdeki katılımın yeterli olmadığı görülmektedir.

Tezin Konusu

Tezin konusu tematik olarak sınırlanmamış olmakla birlikte, iklim değişikliği sorunsalında toplumsal cinsiyet bakış açısı ve kadın odaklı yaklaşımların mevcut olup olmadığının araştırılmasıdır. Bu bağlamda, uluslararası kuruluşlardan BM ele alınmış, örgütün üç alt kuruluşunda toplumsal cinsiyetin iklim değişikliği politikalarına nasıl yansıtıldığı değerlendirilmiştir.

Bu konuda başarıyı yakalamış ülkeler referans alınarak Türkiye'nin iklim değişikliğinde toplumsal cinsiyeti ve kadını dikkate alıp almadığının araştırılması tezin ana unsurlarından birisi olarak ele alınmıştır. Türkiye ile ilgili veri bulmanın zorluğu dikkate alınarak, toplumsal cinsiyet daha çok kadın olarak ele alınmıştır.

İklim krizinde toplumsal cinsiyet boyutunun olduğu ve cinsiyet nötr olmadığı uluslararası düzeyde kabul edilen gerçekliktir. Bu nedenle, iklim krizine yönelik geliştirilen politikalarda, toplumsal cinsiyetin ele alınması ve iklim politikalarındaki önemi, bu bakış açısına uygun politika üreten ve üretmeyen ülkeler ele alınarak

incelenmesi gereken bir konudur. Bu gerçeklik ışığında, tez çalışmasının konusu, iklim krizine yönelik geliştirilen politikalarda toplumsal cinsiyet boyutunun dikkate alınıp alınmadığının ve gelişmekte olan Türkiye'nin iklim değişikliği politikalarında toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısının olup olmadığının incelenmesidir.

Tezin Amacı

Dünyada ve Türkiye'de iklim değişikliği sorunsalında toplumsal cinsiyet özelinde kadının durumunun analizi, uluslararası iklim müzakerelerinde kadın temsili; iklim değişikliği ile mücadele ve uyumda eril zihniyetle şekillenen teknoloji ve ekonomi odaklı politikalarla, feminist bakış açısıyla uygulanan politikaların arasındaki farkları; gelişmekte olan Türkiye açısından da önemli bir sorun olan iklim değişikliğine yönelik politikalarda toplumsal cinsiyet bakış açısının olup olmadığının araştırılması tezin temel amaçlarını oluşturmaktadır.

Yapılan literatür çalışmasında, toplumsal cinsiyet ve iklim krizi bağlamında tezin amacı doğrultusunda üretilen sorulara bulunan yanıtların yetersiz olduğu görülmüştür. Bu çalışma kapsamında, iklim değişikliğine karşı cinsiyet duyarlı yanıt bulma ihtiyacı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, kadınların olası iklim krizinin tarım, gıda güvenliği, su güvenliği, biyoçeşitlilik, göç ve sağlık üzerinde etkilerinin değerlendirilmesi tez kapsamında incelenmiştir. Bu konular özelinde

Tezin Önemi

İklim değişikliğine toplumsal cinsiyete duyarlı yanıt ihtiyacının Türkiye'nin yerel, ulusal ve uluslararası iklim politikalarıyla ne ölçüde bütünleştirildiğini gösteren çalışmalar yok denecek kadar azdır. Yapılan literatür çalışmalarında görülmüştür ki bu sorulara bugüne kadar yeterince yanıt aranmamıştır. Türkiye'de yapılan çalışmaların neredeyse yok denecek nitelik ve nicelikte olduğu dikkate alındığında tezin literatüre

katkı sağlamayı amaçlaması da önemini arttırmaktadır. İklim değişikliğine karşı toplumsal cinsiyet duyarlı yanıt bulma ihtiyacı bu tezle birlikte ortaya konmaya çalışılmıştır ve Türkiye'nin iklim değişikliği politikalarında toplumsal cinsiyet bakış açısının akademik literatürde değerlendirilmesi ilk kez yapılmıştır.

Araştırma Soruları ve Hipotezler

Bu tezin amacı doğrultusunda aşağıdaki hipotezler sınanacaktır:

H1. Neoliberalizmin egemen eril zihniyeti ile şekillenen iklim değişikliği politikaları ulusal ve uluslararası düzeyde yeterince başarılı değildir.

H2. İklim krizi politikalarında toplumsal cinsiyet eşitliğine ayrılan bütçenin ve finansal kaynakların yetersiz olması iklim değişikliği ile mücadeledeki başarısızlığın önemli nedenlerinden birisidir.

H3. İklim değişikliği politikalarının başarıya ulaşması ekofeminizm bağlamında kadınların mağdur değil, özne durumunda oldukları bir iklim adaleti mücadelesiyle mümkündür. Bu yüzden, kadınların hem ulusal hem de yerelde iklim değişikliği politikalarının karar alma süreçlerinde eşit şekilde temsil edilmeleri gerekmektedir.

Yukarıdaki hipotezlerin desteklenmesi için çalışma ile ortaya atılan temel varsayım, neoliberalizmin egemen eril zihniyeti ile şekillenen iklim değişikliği politikalarının ulusal ve uluslararası düzeyde yeterince başarılı olamadığıdır. İklim krizine yönelik uyum kapsamında üretilen politikalar olmasına karşın, öncelikli olarak fosil yakıt ve inşaat yatırımlarıyla yürütülen politikaların iklim dostu olmadığı görülmektedir. Buna ek olarak, iklim politikalarında toplumsal cinsiyetin hiç gözetilmemesi başarısızlığı arttırmaktadır.

İkinci varsayım, iklim krizi politikalarında toplumsal cinsiyet eşitliğine ayrılan bütçenin ve finansal kaynakların yetersiz olması iklim değişikliği ile mücadeledeki başarısızlığın önemli nedenlerinden birisidir. Özellikle toplumsal cinsiyete duyarlı

yatırımlar yapılırken azaltım, uyum, teknoloji transferi ve kapasite geliştirme konularında en yüksek verimin alınması amaçlanmalıdır. Bunun için hazırlanan iklim değişikliği bütçesinin toplumsal cinsiyet duyarlı olması sağlanmalıdır.

Üçüncü varsayım, iklim değişikliği politikalarının başarıya ulaşması ekofeminizm bağlamında kadınların mağdur değil, özne durumunda oldukları bir iklim adaleti mücadelesiyle mümkündür. Kadınların hem ulusal hem de yerelde iklim değişikliği politikalarının karar alma süreçlerinde eşit şekilde temsil edilmeleri gerekmektedir. İklim değişikliğinin, ekofeminizm tarafından karşısında durulması gereken bir sorun olarak ele alınması, dünya çapındaki tüketimin cinsiyete dayalı karakterini objektif şekilde yansıtmamasından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda, kadınlar iklim krizine karşı daha savunmasız ancak daha duyarlı olmalarına karşın politika uygulamalarında âtil kalmaktadırlar. Bu noktada, iklim krizine ekofeminist kuram bağlamında politikalar üretilmesi başarılı sonuçlar elde edilmesini sağlayabilmektedir.

Tezin Yöntemi

Çalışmanın yöntemi feminist yöntem bilim üzerine kurulmuştur. Bu kapsamda, feminizm kuramlarında ataerkil yapının geçmişten günümüze nasıl şekillendiği ele alınmıştır. Feminizm akımının içerisinde çıkan toplumsal cinsiyet eşitliği isteğinin, uluslararası iklim politikalarında nasıl ana akımlaştığı incelenmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinden söz ederken daha çok kadınlara odaklanılmasının temel nedeni kadınların fırsat eşitliği konusunda daha dezavantajlı durumda bulunmalarından kaynaklanmaktadır. Türkiye ile ilgili veri bulmanın zorluğu çalışmanın, toplumsal cinsiyet özelinde daha çok kadın ve iklim krizi olarak kısıtlanmasına neden olmuştur.

Çalışmanın konusu, amacı, önemi, hipotezlerin desteklenmesi ve yöntemi kapsamında çalışma dört bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde, feminizm ve toplumsal cinsiyet kavramlarının çevre bağlamında değerlendirilmesi yapılmıştır. İkinci bölümde iklim değişikliği sorunsalına toplumsal cinsiyet duyarlı yanıt ihtiyacı üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde iklim değişikliğine ilişkin uluslararası politikalar toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirilmiştir. Tezin dördüncü ve son bölümünde Türkiye'nin iklim değişikliği politikalarında toplumsal cinsiyet duyarlılığının analizi yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

FEMİNİZM VE TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMLARININ ÇEVRE BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Feminizm, en basit ifadeyle cinsiyetçiliği, cinsler arası eşitsizliği ve cinsiyetçi sömürüyü reddeden aynı zamanda tüm bunların neden olduğu tahakkümü sona erdirmeyi amaçlayan bir akımdır. Feminizm “kadınlığı” doğuştan bahşedilen biyolojik bir cinsiyet kategorisi olarak görmemekte, çevresel faktörlerin de etkisiyle kültürel olarak yapılandırılmış bir sonuç olarak nitelendirmektedir. Sözlük anlamı olarak cinsler arasında politik, ekonomik ve toplumsal eşitliği öngören bir sistem olarak ifade edilmekte ve toplumda kadının haklarını çoğaltma, erkeğinkiler düzeyine çıkarma, eşitlik sağlama amacını güden düşünce akımı, kadın hareketi olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2019, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=>).

Kadınların çok eski çağlardan beri erkeklerden daha aşağı bir varlık oldukları inancının yıkılmasına ve kadınların ezilmesine karşı çıkan bir teori olmakla birlikte aynı zamanda bir araçtır. Feminizm, toplumsal eşitsizliklerin kaynağının cinsiyet eşitsizliği olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle, sınıfsal, etnik ve bölgesel eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için öncelikle cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılmasını ister (Sancar, 2011: 63). Hooks’a göre “feminist doğulmaz, feminist olunur!” (Hooks, 2012: 19). Kadının sadece dişi olarak doğma imtiyazına sahip olması onu feminist politikanın savunucusu yapmaz. Herkesin siyasi duruşunda, hayata bakış açısında özgürlüğe sahip olduğu gibi kişi, kadın ya da erkek olsa da feminist politikayı benimsemeyi tercih edebilir.

Feminizm, kadınların erkeklere düşman olması; erkeklerden üstün olması değil, eşit haklara ve şartlara sahip olması anlamına gelmektedir. Kadınlar ve erkekler

arasındaki eşitsizliği yine onların arasındaki güç eşitsizliğine bağlayan feminist teori bu güç eşitsizliğini genellikle “**ataerkil düzene**” (**patriarkal**) dayandırmaktadır. Feminizm, kadınların bu ataerkil sistem içerisinde ikinci cins olarak kabul edilmesi ve ezilmesi fikrine karşı çıkmakta sadece kadınların emeğinin değil, cinselliğinin, bedeninin ve hatta doğurganlığının da kontrol edildiği toplumsal sistemi eleştirmektedir. Aslında, ataerkillik bir kavram olarak çok şey ifade etmekle birlikte çok eski tarihlerden günümüze, kadınların karşı karşıya bulunduğu zorlukları anlamamıza yardımcı olmaktadır. Sade bir tanımla ataerkillik, erkeklerin kadınlar üzerinde güç sahibi olmalarını ifade eden bir yapıyı anlatır. Ataerkil toplum yapısı denildiğinde ise ilişkiler bütünü içerisinde olan kadın ve erkek arasında, erkek egemen bir güç sisteminin olması ifade edilmektedir. Erkeklerin güçlü olduğu bir yapının temelinde, kadınların sahip olmadığı ya da olamadığı bazı ayrıcalıklara erkeklerin sahip olmaları yatmaktadır. Burada sözü edilen kazanılmış ayrıcalıklar değil biyolojik cinsiyetin “erkek” olmasının doğuştan getirdiği fırsatlar ve avantajlar bütünüdür. Şüphesiz ki erkek bireyin; sosyal statüsü ve/veya kişiliği, imtiyazları göreceli olarak azaltabilecek faktörlerdir. Ancak yine de doğuştan gelen bu biyolojik ayrıcalık erkeklerin iktidara daha kolay erişmesini, kadınlara göre daha yüksek yaşam kalitesine sahip olmalarını sağlamaktadır.

Ataerkillik erkeği değerli ve güçlü kılan bir sistemdir. Erkekler kadınsı özellikler taşımadıkları ölçüde erkektir. Bağımsız, yenilmez, sert, güçlü, agresif, yenilmez, kontrol eden, rasyonel ve duygusal olmayan özellikler erkekleri tanımlamak için kullanılırken; bağımlı, savunmasız, zayıf, sezgisel, duygusal, empati yapma özellikleri kadınlara bahşedilmiştir. Kadınlar aslında bir erkeğin diğer erkeklerle üstünlük kurmasını sağlayan birer nesne durumundadır. Kadınlar korunmaya, kontrol altında tutulmaya muhtaçtır ve bir erkek kadını diğer erkeklerden koruyabildiği durumda erkekliğini ispat etmiş olmaktadır. Kadınlar nesne durumundayken erkekler bu ikili ilişkinin öznesi

durumundadır. Çünkü kadınlar ataerkil düzen içerisinde erkekleri memnun etmek için varlıklarını sürdürebilirler.

Ataerkil düzen içerisinde unutulmaması gereken bu sistemin erkekler arasında kurulmamış olduğudur. Bu sosyal bir yapıdır ve altında herhangi bir kasıt aranması gerekmemektedir. Yani, çoğu zaman erkeklerin kadınlara baskı yapmak ya da onların üzerinde tahakküm kurmak niyetinde olmadıklarını söylemek mümkündür (Becker, 1999: 30). Erkekler de en az kadınlar kadar bu düzenin baskılarına maruz kalmakta ve zaman zaman ataerkillikten zarar görebilmektedirler. Örneğin, erkekler “kadın gibi” görünmemek adına duygularını bastırmak zorunda kalabilmektedirler. Aslında buradaki temel sorun erkeklerin yine diğer erkeklere zayıflıklarını göstermekten kaçınıyor olmalarıdır.

1980’lerin başında unutulmaya yüz tutsa da feminist hareketlerin başlamasında ve ataerkil düzene karşı durmada “kız kardeşlik” kavramı önemli bir yer tutmuştur. Kavramın temelinde, kadınların ataerkil düzenin karşısında durabilmesi için önce kendilerinde bir değişimin olması gerektiği ve bunun ardından bilincin yükseltilebileceği savunulmuştur. Bilinç yükseltmekten kastedilen erkek egemenliğinin ve cinsiyetçiliğin gündelik yaşamlara nasıl sirayet ettiğini anlamakla birlikte kadınların nasıl mağdur edildiklerini görmelerinden geçmektedir. Bunun için 1960’lı yıllarda feminizme geçişte önce bilinç yükseltme grupları oluşturulmuştur. Bilinç yükseltme grupları yani örgütlenme grupları bir süre sonra deneyimli feminist düşünürlerin ve aktivistlerin bir araya geldikleri otumlara dönüşmüştür. Toplumsal cinsiyet sömürüne ve toplumsal cinsiyet baskısına karşı durmanın ilk kolektif çalışması bilinç yükseltme gruplarıyla atılmıştır (Hooks, 2012: 21).

Çok geçmeden bilinç yükseltme grupları yerini kadın araştırmalarına bırakmaya ve bir anda daha çok kadın “feminizm” akımından etkilenmeye başlamıştır. Bununla birlikte toplumsal cinsiyet retoriği daha çok kadın tarafından, ekonomik durumlarını

iyileştirmek amacıyla, kullanılır olmuştur. Bu dönemlerde, kadınların erkek tahakkümüne karşı duydukları öfke, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı duydukları kaygı “feminist” olmak için yeterli bir hale gelmiştir. Oysa feminizm özünde erkeklere karşı nefret duymayı gerektiren değil, toplumda yerleşmiş olan cinsiyetçilik kalıplarını yıkmayı amaçlayan bir akımdır. Çünkü kadın ya da erkek içselleştirilmiş cinsiyetçilik kalıplarını yıkmadan feminizmden ve toplumsal cinsiyet eşitliğinden söz etmek mümkün değildir.

Kadınların kendi içlerinde yerleşmiş olan cinsiyetçilik kalıplarını yıkmaları ve “kız kardeşlik güçlüdür” aforizması birbirleriyle örtüşürmektedir. Kadınların artık üniversite sıralarında oturmayı başardıkları dönemlerde dahi toplumsal cinsiyet kalıplarını yıkamamaları nedeniyle erkeklere göre seslerinin daha az çıkması, daha güvensiz olmaları söz konusu olmuştur. Çünkü ataerkil düzen kadınları erkeklerden aşağı görmeyi gerektirdiği gibi aynı zamanda kadınların diğer kadınlara karşı, kıskançlık, rekabet, nefret besleyecekleri bir düzeni dayatmaktaydı. “Kız kardeşlik” feminist harekette bu önyargıların yıkılması ve kadın dostluğunun oluşması için elverişli ortam yaratmıştır. Kadınlar diğer kadınlar üzerinde ırklarının ve sınıflarının gücünü kullanarak tahakküm ve sömürüye olanak tanımaya devam ettikleri müddetçe sınıflarının çizdiği sınırların dışında bir “kız kardeşlik” asla mümkün olmayacaktır (Hooks, 2012: 30). Sözde feminist beyaz orta sınıf kadınların, sınıfsal üstünlüklerini kullanarak ev işleri için siyahi kadınları yardımcı tutup, onlar üzerinde tahakküm kurmaları buna en güzel örneklerden biridir.

1.1. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE FEMİNİZM VE ATAERKİLLİK

“Çünkü çok daha büyük bir sorundur karşımızdaki: Yazılı tarihi de aşıp

hayvanlar evrenine dek uzanan bir ezilme” (Schulamith Firestone, 1993:

14).

Kadınların tarihsel süreç içerisinde neden hep ikinci plana atıldığını anlamak; insan doğasını anlamak, davranışlarımızın, duygularımızın evrimsel tarihini anlamaktan geçmektedir. Homo Sapiens öncesi bonobolar ve şempanzelerin yaşamları bu noktada örnek olarak incelenmektedir. O dönemlerden günümüze doğanın en baskın teması cinsellik olmuştur. Hem insan hem de bonobo davranışı, bir sonraki nesilde en büyük genetik mirası elde etme çabası üzerine kurulmuştur. Ancak, zaman içerisinde yöntemler farklılık göstermiştir. Cinsellik, bonoboların aksine “serbest”, “rastgele” ve “hazcı” olmaktan sıyrılıp, sadece aile içerisinde tatbik edilir hale gelmiştir. Çekirdek aile kavramı ile, tek eşlilik ve bağlılık kavramları baskın hale gelmiştir (Wall, 2007: 124-125).

Cinselliğin kamusal alanda değil, sadece aile içerisinde tatbik edilmesi her ne kadar tam anlamıyla uygulanabilir olmayan ideal bir düzen olsa da bütünün yararına olması planlanan bir sistemdir. İdeal kabul edilen düzen içerisinde, çekirdek aile kavramının ortaya çıkması kadınları, çocuk doğurmak ve büyütmeyle görevlendirirken, erkekleri kolektif eylemler inşa etmeye ve avcılık yapmaya yönlendirmektedir. Erkeklerin avcılık uğraşlarıyla başlayan süreç günümüzde küresel ölçekteki şirket sahiplerine uzanan bir hegemonyayı ifade etmektedir. “Doğanın Düşmanı” nda John Kovel doğanın toplumsal cinsiyet yoluyla kadın ve erkekleri ikiye ayıran sürecin, cinsiyetler bazında insanlık ve doğa arasındaki ilişkiler şekillendirmek suretiyle ekolojik krize kadar devam ettiğini savunmaktadır. Bu varsayım günümüzdeki ekolojik krizin kökenlerinin ataerkil tahakkümün tarihsel izlerde saklı olduğunu açıklamaktadır (Kovel, 2005: 28).

Avcılık ve toplayıcılık yaparak hayatını sürdüren toplumlardan bahsedilen dönemlerden itibaren aslında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temellerinin atıldığını görmekteyiz. Kadınların günümüz şartlarında maruz kaldığı politik, ekonomik ve toplumsal eşitsizliğini tarihsel süreçte incelediğimizde arkaik dönemlere kadar

inebilmekteyiz. Şüphesiz ki günümüz sosyo-kültürel şartlarında yaşanan sapkınlıkların nedeninin bu dönemlere dayandığı ile ilgili kesin bir kanıt bulunmamaktadır. Ancak, erkek egemen ve patriarkal düzene dayanan gerçekliğin bu dönemlerde temellerinin atıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. İlk Homo Sapiens topluluklarda yani tüm bireylerin birbirleriyle akraba oldukları ve kendi içlerinde üredikleri dönemlerde, vahşi doğada olan toplulukların başka topluluklarla karşı karşıya gelebilmeleri mümkündür. Hatta bazı durumlarda, kadınların sayıca azalması ya da üreyemez hale gelmesi bu toplulukların başka topluluktan kadın çalmak için saldırılarına yol açmaktaydı. Cinsel olgunluğa erişmemiş bireylerle zorla çiftleşme, henüz üreme yeteneği kazanmamış dişilerle birlikte olma eğilimi (pedofili) örneklerine ise sadece insan türünde rastlanmaktadır (Harari, 2015: 151).

Hayvanlarda çiftleşecekleri eşin seçimi gönüllülük esasına dayanan pek çok ilke ve ritüelden oluşmaktadır. Doğa seçimini dişiden yana kullanmış, seçme şansını dişiye tanımıştır. Erkek hayvanlar, dişi cinsel olgunluğa erişmeden birleşmenin, üremek ve neslin devamını sağlamak açısından bir önem teşkil etmediğini bildikleri için çiftleşme uyarılarına tamamen kapalı durumdadırlar ve zorla çiftleşme şansı bulamazlar. Örneğin, kanguru seçilen olmak için dişisine kaslarını gösterirken, lemurlar güzel koku salgılamakta, çardak kuşları topladıkları çalılarla ev inşa etmektedir. Hayvanlar alemindeki süreç üremek gibi görünse de sistem böyle işlememektedir. Dişiler için yiyecek bulma, erkekler için de eş anlamına gelmektedir. Bu durum, dişilerle erkeklerin önceliklerinin farklı olduğu sonucuna varmamızı sağlar. Bir erkek ne kadar çok dişiyle çiftleşirse, genetik mirasını devam ettirme yüzdesi o denli fazla olur. Dişi için ise bu durum faydasız bir strateji olarak görülmektedir. Dişi için önemli olan nicelik değil niteliktir. En güçlü ve sağlıklı cinsel partneri bularak dünyaya getirecekleri yavruların iyi genlerle donatılmasını sağlayacaktır. Üremede dişilerin beslenmesi önemli

olduğundan nazik, koruyucu ve kendilerine yiyecek getiren erkekleri tercih ederler (Wall, 2007: 54-55).

Darwin'in "eşeyssel seçim" le (sexual selection) ilgili ortaya attığı fikirler en büyük buluşlardan biri olarak tarihe geçmiştir. Olcay tarafından eşeyssel seçim şu şekilde ifade edilmiştir:

“Doğa eş seçiminde esas görevi dişiye vermiştir. Yani, genellikle dişiler, erkek bireyler arasından eşini seçerler. Örneğin erkek tavus kuşları rengârenk kuyruklarını açarak adeta “Beni seç!” diye haykırır. Sadece tavus kuşları değil, erkek aslanın yelesi veya erkek geyiğin boynuzu da dişiye cezbedecek süsler arasında sayılabilir. Erkeğin böyle süsler geliştirmesinde en önemli etkenin, dişiye kendini beğendirmek telaşı olduğunu unutmamak gerekir. Çünkü erkek, küçük ama çok sayıda sperm üretir, bu nedenle sperm yapımı için fazla bir yatırım yapması gerekmez, oysa dişinin yumurtası görece olarak daha büyüktür ve enerjisini yumurtasını beslemek ve korumak için harcar, kendini ispatlamak için diğer dişilerle savaşmaz. Uzaktan bakarak erkeğini seçer. Erkek ise sperm yapımından arta kalan enerjisini kendini dişiye beğendirmek için harcar. Bunu yaparken de savaşır, güç gösterisinde bulunur.” (Olcay, 2011: 12).

Doğa hayvanlarda üreme için eşini seçme şansını dişilere vermiş ve üreme gönüllülük esasına dayanmıştır. Ancak, insanlarda durum kadınların bu ayrıcalıktan yararlanması şeklinde süregelmemiştir. Kadınlarla erkekler arasındaki biyolojik farklılıklar, sahip oldukları üreme organları ve onların işlevleriyle birlikte farkındalığın oluşmasını sağlamıştır. Ancak, bu farkındalık erkek ve dişi karşıtlığı ile cinslerin sınıflandırılmasına ve aynı zamanda değerler arasında ayrımcılığa doğru giden bir süreci de başlatmıştır. Dişiler, doğanın kendilerine bahsettiği “çocuk doğurma” mucizesine sahip canlılardır. Eril bakış açısı, erkek o bedene tohum ekmese böyle bir üretimin gerçekleşmeyeceği fikrine sahiptir. Ancak, kadınlar kendi bedenlerinden farklı bedenleri üretebiliyorken, erkeklerin neden üretmedikleri zaman zaman soru işaretlerine neden olmuştur. Hatta, kadının dünyaya getirdiği çocuk erkek ise bunun çiftleşmeyi sağlayan erkek tarafından yerleştirilmiş olduğu düşünülmektedir. Burada erkekler tarafından çözümlenmesi gereken sorun ise doğan erkek çocuklarının kendilerinden olup

olmadığından emin olamamalarıdır. Bu yüzden, erkek çocuk doğurabilen ve yeni bir canlı dünyaya getirme yeteneğine sahip olan bu dişiyi korumak ve kollamak gerekmektedir. Bunu yapmanın yöntemi ise kadın üzerinde güç kullanmak ve kadını korkutmaktır. Kadınların özgürleşmelerinin önüne geçilerek, kendi gidecekleri yolu yine kendilerinin belirlemesine izin verilmez. Kendi kararlarını kendileri alamazlar. Erkeklerin gözünde ise erkek çocuk dünyaya getirmek için kullanılan bir metadan öteye geçemezler. Son tahlilde, kadınların üzerinde bir korku cumhuriyeti yaratmak suretiyle bilgiye erişimleri kısıtlanarak, çocuk büyütme görevine mahkûm edilerek ve bağımsızlığı ellerinden alınarak üzerlerinde tahakküm kurulmuş olur. Tüm bunların nedeni kadınların bağımsızlaşmasına izin vermenin önüne geçmektir. Çünkü kadın bağımsızlaşırsa soyunun devamını, bulduğu herhangi başka bir erkekle de sağlayabilmektedir. Bu yüzden erkek çocuk doğurmanın bütün ayrıcalıklarına sahip olan bu dişiyi kontrol altında tutmak gerektiğini düşünmektedir. Erkek egemenliği her zaman kadının doğurganlığına sahip çıkma arzusu ile temellenmiştir. Kadının dünyaya çocuk getirememesi durumunda ise sorun kadında aranır, erkekte değil. Yine, geleneksel inanişaya göre sahip çıkma arzusu kadınların bir erkeğin korunmasına muhtaç olması anlamını taşımaktadır. Geleneksel düşüncede kadınların bir erkek tarafından korunmaması durumunda herkese ait olduğu yönünde bir algı vardır. Soy kavramının hâkim olduğu yerlerde kız çocuklarının akrabaları da koruma görevini üstlenebilmektedir. Bu durum ise onları takas etme veya satma gibi hakları da doğurmaktadır.

Bu bilgileri kanıtlayan bir yazı dönemin ataerkil düzenini yansıtacak şekilde Aristo tarafından yazılmıştır. Milattan Önce (MÖ) 335'te Aristo, kadınların tek işlevinin yalnızca bebeği rahminde taşıyıp, doğumdan sonra ona bakmak olduğunu ifade ederken henüz dünyaya gelmemiş bebeğin tüm özelliklerini de babadan aldığını öne sürmektedir. Oysa çocukların tüm özelliklerini babalarından almaları fikri erkeklerin kız

çocukları olması ile ters düşmektedir. Aristo'nun buna yanıtı ise ana rahminde bir müdahale olmaksızın tüm bebeklerin erkek olacağı şeklinde olmuştur. Bebek ana rahminde bir müdahale ile karşılaşır ya kız ya da sakat doğmaktadır. Bu yaklaşımla çocuğu erkek olmayan kadınlar toplumdan dışlandılar ya da yerlerini başka kadınlara bırakmak zorunda kaldılar. Hipokrat ise bu konuya diğer bilim insanları gibi aşırıya kaçmadan yaklaşmış, kadınların ve erkeklerin baskın genleri sonucunda bebeğin özelliklerinin tayin edildiğini savunmuştur. Oysa günümüzde artık bilinmektedir ki bebeğin cinsiyetini belirleyen tek unsur spermin taşıdığı Y kromozomudur ve bu kromozom erkek tarafından taşınmaktadır. Kadının bebeğin cinsiyetini belirlemede hiçbir rolü yoktur (Akt. Sykes, 2007: 42-43). Geçmiş dönemlerde kadınların erkek çocuk dünyaya getirmediği için maruz kaldığı suçlanma ve dışlanmanın ataerkil düzenin erkeğe hiçbir sorumluluk yüklemeyen tavrının sonucudur.

Kadınlar antik çağlarda nüfus sayımlarında bile dikkate alınmamış, sadece miras sahibi kadınlar mali nedenler göz önünde bulundurularak MS üçüncü yüzyılda sayıma dâhil edilmeye başlanmıştır. Olympos'un tanrıçalarla dolu olmasına karşın, Yunan şehir devletlerinin kadın yurttaşı bulunmamaktadır. Erkekler, kadınları "temelde hınzır ve kötülüğe meyilli" olarak seçip ayırmışlardı (Akt. Duby ve Perrot, 1992b: 11). İdeal "Devlet" ütopyasında Platon, bekçilerin hem erkek hem de kadınlardan olabileceğini ifade ederek, kadınlara da erkeklere uygulanan askerî eğitimin uygulanabileceğini öne sürmüştür (Platon, 2018: 126). Kadınlar için önerdiği liberal görüşlere yer veren ideal devlet anlayışının hiçbir zaman uygulanmamasının yanı sıra kadını ikinci cins olarak nitelendiren Platon, Tanrı'ya öncelikle kendisini köle değil özgür bir insan, sonra da kadın değil de erkek olarak yarattığı için şükretmektedir (De Beauvoir, 1993: 24). Platon, iki cinsin eşitliğini teoride kabul etmesine karşın, zamanın düşünce sistemlerinin de etkisinde kalabilmektedir. Platon'un ideal "Devlet" ütopyasında sözünü ettiği "Sözde Feminizmi" kadınların da erkekler gibi eğitilmiş olduğu bir kent tasarlamaktadır.

Kadınların istedikleri şeyi yapmalarına izin verecek olsa dahi, kadınların aynı işleri erkeklerden daha az iyi yapacakları olgusu bu savı zayıflatır. Aynı zamanda, Platon'un düşünce sistemindeki eşitlik sadece kendi yurttaşlarını kapsayan ırkçı bir eşitliktir. Bu kadınların eşitliği ise farklı oldukları gerçeğinden yadsınamaz. Bu farklılık, kadınlarla erkeklerin görevlerinden başlar. Kadınlar, iyi oldukları işleri yapmamalı ve hiçbir zaman yönetime geçmemelilerdir. Platon, annelik ve gebelikten başlamak üzere, dokumacılık, terzilik, aşçılık gibi konuları kadınların iyi oldukları konular olarak betimlemektedir ve hatta erkeklerin bu konularda iyi olması onları gülünç duruma düşürür (Duby ve Perrot, 1992a: 78). Bu yüzden, yurttaşların kadınlardan doğru şekilde yararlanması gerektiğini savunur. Kadınlar, kent ve kolektifle ilgili olan Platon için her zaman bir engel teşkil eder ve dedikoduya düşkünlükleri nedeniyle sosyal homojenliği tehdit eden âtil varlıklardır (Duby ve Perrot, 1992a: 95).

Orta Çağ gelindiğinde de kadınlara olan bakış açısının değişmediğini görebilmekteyiz. Orta Çağ felsefesinin ve düşünce tarihinin en önemli düşünürlerinden biri sayılabilecek Thomas Aquinas, kadını “zorunlu bir obje, neslin devamını sağlayacak gerekli bir varlık” olarak tasvir etmiştir. XI. yy'e kadar kaba güce dayanan düzen, silah gücüne dayanan mülkiyet hakkı kadının kimi zaman ayaklar altına alınmasına kimi zaman da ezilmesine neden olmuştur. “Tımar, asker besleyerek elde tutulan toprak parçasıdır” görüşünden hareketle, kadın koruyamayacağı bir toprağa da sahip olamaz (De Beauvoir, 1993a:96).

Orta Çağ'ın yerini Rönesans'a bırakmasıyla ilk uygulamalı kuramlar ortaya çıkmıştır. İlk feminist mayalanmaların kendini göstermesi Orta çağ dönemlerinde ortaya çıkmakta ve entelektüel çevrenin ilgi alanında kalan edebi bir akım olmaktan öteye geçememektedir. 16. yy.de hissedilmeye başlanan Hümanist akım ve Reformist hareketlerin içerisinde kadınların konumu önemli bir yer işgal etmiştir. Ancak, bu dönemde de kadınlar için biçilen roller iyi bir anne ve iyi bir eş olmanın ötesine

geçememiştir. Rönesans’la birlikte ortaya çıkan ve dönemin ünlü hümanist düşünürlerinden biri olarak bilinen Rotterdamlı Erasmus kadının eğitimi evlendiğinde kocasının rehberliğinde başlayacaktır şeklinde düşüncülerini belirttiği “Hıristiyan Evlilik Kurumu” (Institution du mariage chretien) adlı eserinde,

“Kadın beceriksiz ve gülünç bir hayvandır. Platon dahi onu hangi kategoriye, akıllı varlıklar arasına mı, yoksa hayvanlar arasına mı yerleştireceğini haklı olarak kestirememiştir. Kadın daima kadındır; yani aptaldır”.

şeklinde ifadeler kullanarak kadınlara karşı olan bakış açısını açığa vurmaktadır (Akt. Özbudun, 1984: 7). Buna karşın, Rönesans dönemi Avrupası’nın tüm düşünürleri bu denli kadın düşmanı tutum sergilememişlerdir. Cornelius Agrippa, “Kadın cinsiyetinin soyluluğu ve yetkinliği üzerine” (De Nobilitate et Praecellentia Foeminei Sexus) adlı yapıtında kadının üstünlüğüne vurgu yapmanın yanı sıra, erkekten sonra yaratıldığı için kadının daha kusursuz olduğunu savunmaktadır (Akt. Duby ve Perrot, 1993: 359).

Avrupa’nın sosyal, siyasal ve ekonomik hayatında köklü değişikliklere yol açan ve yeni bir dönemin başlamasına sebep olan 1789 Fransız Devrimi’yle birlikte ortaya çıkan “eşitlik” ve “özgürlük” gibi kavramlar kadın hareketine de güç ve yön vermiştir. Çalışma yaşamında erkeklerle aynı işi yapmalarına karşın düşük ücretle çalıştırılan kadınlar “Eşit İşe Eşit Ücret” mücadelesini başlatmışlardır (Taşkın, 2004: 16). Kadınların okuma-yazma bilmelerinin işe yarar olduğunun kanıksanmasıyla birlikte kadınlara eğitimin yolu açılmış ve 19. yüzyılda kadınların eğitimi, Fransız Devrimi’ne yadsınamaz katkıları olan Jean-Jacques Rousseau tarafından “erkeklerin eğitime orantılı bir seyir izlemesi gerektiği” şeklinde savunulmuştur (Millett, 1975: 125). Ancak, bunun yanında kadının erkeğin sözünü dinlemesi gerektiğini ve bütün haksızlıklara katlanmak zorunda olduğunun da altını çizmektedir.

Bilimsel sosyalizmin kurucusu olarak nitelendirilen Karl Marx ve Friedrich Engels ideallerindeki sosyalist toplumu kurmanın insan sömürsünü yok etme ve işçi sınıfının politik iktidarını güçlendirmeyle gerçekleşebileceğini savunmuşlardır. Marx ve

Engels, işçi sınıfının güçlendirilmesi ideallerine, kadının özgürleştirilmesi ve hak eşitliğinin gerçekleştirilmesini de eklemişlerdir (Marx, Engels ve Lenin, 1979: 8). 1884 yılında Engels'in kaleme aldığı, "bir vasiyetin yerine getirilmesi" adına yayınlanan "Ailenin, Devletin, Özel Mülkiyetin Kökeni" (Der Ursprung der Familie des Privateigentums und des Staat) isimli kitabı, kadını köleleştiren, ikinci sınıf vatandaş olarak gören siyasal, toplumsal ve tarihsel tüm koşulları, insanlık tarihinin başlangıcından orta çağ sonuna kadar kapsayan bir sorgulama niteliğinde olmuştur. Engels, ataerkil aile düzenine cephe alan tek teorisyen olarak karşımıza çıkmaktadır. İş bölümü ve özel mülkiyet konusuna da aynı kitabında değinmektedir. Kadının öyküsünü, iş bölümü konusunda bir eşitlik olmasına karşın erkekten farklı olarak kadınların özellikle tarım ve bahçe işlenmesi konusunda önemli rolü olduğunu vurgulayarak anlatmaktadır. Aynı zamanda Engels bu kitapta, özel mülkiyetin doğuşunun ve toplumun sınıflara bölünüşünün kadınların boyunduruk altına alınmasına yol açtığını göstermektedir. İlerleyen dönemlerde tarımın gelişmesi beraberinde "özel mülkiyet" konusunu getirmiş ve köleler ve toprak üzerinde tahakküm kuran erkek kadınlar üzerinde de sahiplik kurma hakkını kendisini görmüştür (Akt. De Beauvoir, 1993: 57).

Aynı dönemlerde, yaşamış İngiliz şair Alfred Tennyson (1809-1892) yaşamış İngiliz tarafından kaleme alınmış bir şiir erkeklerin kadınlar üzerindeki üstünlüğünü destekler niteliktedir:

Erkekler savaş alanına, kadınlar ocak başına

Erkeğin eline kılıç yaraşır, iğne kadına

Erkek kafa aranır kadında yürek

Erkek buyurur, kadın baş sallar

Bundan başkası akli karıştırır.

Erkek avcıdır, kadın onun avı;

Kıvrak ve göz alıcı yaratığı

Postunun güzelliği için onu avlarız,

Onlar da bizi bunun için severler (Akt. Millett, 1973: 129).

Fransız Devrimi'nin dönüştürücü etkisinin yaşandığı benzer olaylar 1911'de Çin'de, 1917 yılında Sovyetler Birliği'nde gerçekleşmiştir. 1917'deki gerçekleşen Ekim Devrimi olarak da bilinen Sovyet Devrimi kadınların özgürlük savaşımında bir dönüm noktası sayılmaktadır. Devrimle birlikte Sovyet hükümetinin kurulmasına dek, Rus kadınların hayatları çok zor şartlarda geçmekteyken, Rus olmayan kenar bölgelerin kadınları basit birer köle olmaktan öteye gidememekteydi. Tüm hayatları ailenin dar sınırları içinde yer alan kadınların, babaları ve kocaları onların üzerinde sınırsız güce ve hakka sahip durumdaydı. Bu sorunun çözümünün eski burjuva-toprak ağası dünyasının toplumsal ilişkilerinde yapılacak temel bir değişiklikle olabileceği görüşü hâkim gelmiştir. Kadınların eşitliğinin ancak kapitalistlerin, tacirlerin ve toprak ağalarının ortadan kalkmasıyla mümkün olabileceği görüşü savunulmuştur. Sovyet Cumhuriyeti'ndeki proletarya devriminin zaferi sonucunda, kadınları ikincil bir konuma yerleştiren kanunlar ortadan kalkmıştır. Kadınların eşit olmayan konumunu “doğa” ya bağlayan ve onların daima aşağı olduğunu ve olmaya devam edeceğini ileri süren görüş alt edilmiştir (Popova, 1999: 22). Kadınların ekonomik, politik ve cinsel eşitliği tarih gündemine ilk kez bu devrimle girmiştir. Yeni hükümetle birlikte kadınlara oy hakkı verilmiş, evlilik gönüllü bir ilişki haline getirilerek boşanma yasaları çıkarılmış, meşru ve gayrimeşru çocuklar arasındaki ayırım kaldırılmıştır (Cliff, 1981: 12).

Dönemin anarşist feministlerinden Emma Goldman, kadının kurtuluşuyla elde edebildiğinin birkaç eyalette oy kullanma hakkından öteye gitmediğini savunmaktadır. Ancak, “bu hak politik hayatı kötülüklerden arındırdı mı?” sorusuna yanıtı “Hayır” olmuştur. Çünkü oy hakkı olan kadınların politikayı kötülüklerden arındırma fırsatını yakalayamadıklarını düşünmektedir. Kurtuluşu, kadınların erkeklerle eşit ekonomik fırsatları yakalamasında görmektedir ama kadınların eğitime adaletsiz erişimi onlara bu fırsatı sunmamaktadır. Bu durumda kadın piyasa şartlarına ayak uydurmak için çok çalmakta, yıpranmakta ve tükenmektedir. Goldman'a göre, kadının kurtuluşunun

arkasında insan olmasını mümkün kılan imkânların sunulması olmalıdır. Kadınların karşılaştığı tüm suni engeller yıkılmalı, yüzlerce yıllık boyun eğişin ve köleliğin izlerinden arındırılmalıdır (Goldman, 2006: 79-80).

Bölümle ilgili genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, ataerkil düzende tüm sistem kadınların aşağı varlıklar olarak kendilerini içselleştirmelerine dayanmaktadır. Kız çocukları sessiz, naif ve terbiyeli olmaya zorlanırken; erkek çocukları mücadeleciler ve savaşçı tarafı temsil etmektedir. Erkeklerin kadınlar üzerinde kurdukları tahakkümün altında yatan kadın bedenlerini işgal etme isteği aslında kadınların güçlü varlıklar olmasından ve onları özgür bırakmaları halinde kendi kendilerine yetmeleri ve ihtiyaç duymayacakları korkusudur. Çünkü kadınların doğası onların korunması gereken varlıklar olmasını gerektirmektedir.

Ataerkil düzen içerisinde kadınlar nüfusun yarısını oluşturmalarına karşın diğer yarısını oluşturan erkekler tarafından yönetilmeleri ve âtil durumda bırakılmaları hangi yönetim biçiminde olursa olsun ideal olandan uzak bir durumdur. Sınıf veya zümreler fark etmeksizin, feodalitenin ya da bürokrasinin hâkim olduğu düzen içerisinde tüm siyasal, ekonomik ve toplumsal oluşumları etkileyecek şekilde sakat bir sistem ortaya çıkmaktadır. Kadınlar yönetime ya hiç katılmamışlar ya da çok düşük oranlarla yönetimde söz sahibi olabilmişlerdir. Millett'a göre, memeli hayvanlar arasında yaygın olan güçlü olanın erkek olması, kuvvetli bir bedene sahip olması biyolojik özelliklerinden kaynaklanabilmektedir. Oysaki, uygarlık çerçevesi içerisinde ilişkiler bu temele dayandırılmaz. Politikada erkeklerin üstünlüğü fiziksel güce dayandırılmayacak kadar önemlidir. Üstün fizik gücü politik ilişkileri belirleyen bir faktör olamaz. Günümüzde silah, top, tüfek gibi yöntemlerin bırakılıp, yeni metotlarla politik ilişkilerin yürütülmesi buna verilecek örneklerden birisidir (Millett, 1973: 53).

Tüm bunların ışığında, toplumsal cinsiyet tartışmaları başlamadan çok önce feminizm hareketinin bir başkaldırının öncüsü niteliğinde olduğunu söyleyebilmekteyiz.

1940'lı yıllarda Simone de Beauvoir'ın yazılarında ataerkil topluma yönelttiği eleştirilerle görünür hale gelen feminizm, 60'lara gelindiğinde toplumsal bir harekete dönüşmüştür. Bu toplumsal hareketliliğin, üniversite eğitimi almış, karma okullarda okumuş ve kadının çıkarlarını korumayı hedefleyen alışlagelmedik yeni bir kadın profilinin ortaya çıkmasıyla eşzamanlı olması da önemlidir. Bu kadınlar toplumda “ikinci cins” olmaya ve cinsel nesne olarak algılanmaya karşı çıkmışlardı (Kayhan, 1999: 30). Kadının ikinci cins olmasına karşı çıkan Simon de Beauvoir'e göre (1993a: 22); kadın öteden beri erkeğin kölesi değilse bile, uyrugu olagelmıştır. İki cins dünyayı hiçbir zaman eşitlik içinde paylaşmamışlardır ve durumu iyiye doğru değişmekte olmasına karşın kadın bugün epey gerilerdedir.

60'larda başlayan ve 1968'e gelindiğinde ivme kazanan “ikinci dalga” olarak adlandırılan bu kadın hareketinde siyasetin ve siyasetin uygulanma şekli, egemenlik ve iktidar ilişkileri, insanlara biçilen cinsiyet rolleri, cinsiyetçilik ve cinsler arası ayırım sorgulanmaya başlanmıştır. Feminizmin, ikinci dalga içerisinde farklı şekillerde ayrılaştırılması da önemli olan bir diğer konudur. Feminizm, hak eşitliğine vurgu yapan Liberal Feminizm, bedene ve cinselliğe odaklanan Radikal Feminizm ve sınıfsal farklılığa dikkat çeken Marksist Feminizm olarak üç temel alana ayrılmıştır. Takip eden yıllarda, post-modern feminizm, post-kolonyal feminizm, siyahi feminizm ve ekofeminizm gibi birçok yaklaşım da bu ayrıma eklenmiştir (Bknz. Ek.1).

1.2. ATAERKİLLİK KAVRAMI VE FEMİNİZM KURAMLARI

Ataerkillik, feminizm akımı içerisinde önemli bir yer işgal etmektedir. Feminizm, ataerkil düzen içerisindeki toplumsal cinsiyet eşitsizliğini “güç” ve “ayrıcılık” kavramlarını başlangıç noktası olarak açıklamaya çalışmaktadır. Aynı zamanda, feminizmin başlıca temaları, öncelikle, toplumun cinsel veya toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle karakterize edilebileceği; ikinci olarak, erkek iktidarını yansıtan

bu yapının yıkılabileceği ve yıkılması gerektiği üzerine kuruludur (Heywood, 2013: 243). Feminizmin özünde ataerkilliği yıkmak ve cinsiyet baskısına son vermek olmasına karşın, uygulamada feministler arasında fikir ayrılıkları meydana gelmiştir. Kadınlar temelde erkeklerle eşitlik istemişler, çoğu zaman da feminizm cinsiyet eşitliği elde etmek amacıyla yapılan bir hareket olarak değerlendirilmiştir. Ancak, feminizm akımlarından bazıları eşitlik fikrini benimserken bazıları tamamen reddetmiştir. Örneğin, liberal feministler cinsiyete bakılmaksızın erkeklerle kadınların yasal ve siyasi eşitliğini savunmuşlardır. Sosyalist feministler aksi bir görüşle, kadınların sosyal eşitlikten faydalanmadan eşit haklara sahip olmalarının önemli olmadığını desteklemişlerdir. Radikal feministler ise temelde ailedeki ve kişisel hayattaki eşitlikle ilgilenmişlerdir. Eşitlik fikrinin farklı okunmasına karşın feminizm akımlarının birleştiği tek nokta baskının göstergesi olarak gördükleri “farklılığı” ataerkil düzenle ve ataerkillikle ilişkilendirmeleri olmuştur (Heywood, 2013: 243).

Ataerkil düzen baskısının neden olduğu toplumsal cinsiyet eşitsizliği incelenirken arkaik çağlara inildiğinde gücün genellikle erkeklerin görece de yaşlı olanların ellerinde bulunduğu görülmektedir. Yaşlı olanların güce sahip olduğu bir düzen aslında geleneksel patriarkal sistem içerisinde erkekler arasında da bir hiyerarşik sistem olduğunun göstergesidir. Ataerkil anlamına gelen patriarkal kelimesinin köklerine bakıldığında Latince “patre” den geldiği görülmektedir. “Patre” İngilizce “father” (baba) anlamına gelmektedir ve ataerkillik içerisinde “baba” figürlerine sıkça rastlanmaktadır. Geleneksel ataerkil toplumlarda unvanlar, mülkiyet gibi imtiyazlar baba soyundan miras kalmaktadır. Max Weber’e göre, ataerkillik patrimonyalizmin¹

---

¹ Siyaset Bilimi literatürüne Max Weber tarafından kazandırılan kavram, devlet ile geleneksel ataerkil düzene sahip aile arasında benzerlik kurmaktadır. Ataerkil düzende, ailede baba yöneten kişidir, aile revidir. Patrimonyalizm bu aile içi hiyerarşik ilişkinin devlete uyarlanmış halidir. Kral, hükümdar, sultan ya da mihrace olarak adlandırılan “devleti yöneten kişi”, otorite alanını istediği ölçülerde genişletebilir. Patrimonyalizm, merkezîyetçiliğe dayalı, ekonomik faaliyetlerin önemli olduğu otoriter bir düzeni yansıtmaktadır. Weber’e göre ataerkillik, “kötü yönetim”, yolsuzluk, aşiret düzeniyle birlikte zayıf bir devlet anlamına değil, otorite ve meşruiyet anlamına gelmektedir (Akt. Pitcher, Moran ve Johnston, 2009:126).

merkezindedir (Akt. Adams, 2005: 238). Cinsler arasındaki durum günümüzde olduğu gibi ilk kullanılmaya başladığı dönemlerde de ezen ve ezilen² ilişkisinden ibaret olmuştur (Millett, 1973: 49). Buradan anlaşılmaktadır ki patriarkalizm aslında feministlerin keşfettiği değil, içeriği Marksizm ile belirlenmiş bir kavramdır. Marksizm'in dayandığı sınıf tahlilleri, üretim, burjuvazi, işçi sınıfı kavramları küçük değişikliklerle kadın hareketlerine uyarlanmıştır. Üretim yerini üremeye, burjuvazi erkeklere, işçi sınıfı kadınlara, kapitalizm ise yerini feminizme ve patriarkalizm karşıtlığına bırakmıştır (Özbudun, 1984: 42).

En yaygın kullanımıyla ataerkillik erkek egemenliğine ve erkeklerin kadınlar üzerindeki tahakküm ilişkilerine atıfta bulunmak için kullanılmıştır (Millett, 1973: 63). Ancak, feminizm akımları içerisinde patriarkalizm ne şekilde değerlendiriliyor sorusunun cevabı her bir akımın içerisinde farklı şekillenmekte ve feminist yazılarda kullanılan ataerkillik kavramı farklı anlamlar içerebilmektedir. Marksist feministler, Kate Millett'in de aralarında bulunduğu radikal feminist yazarların aksine, kadınlar üzerinde kurulan tahakküm ile çeşitli üretim biçimlerinin örgütlenmesi arasındaki ilişkiye odaklanmışlardır. Böylece, ataerkillik kavramı kadınların sömürülmesinin yanında sınıf sömürü biçimlerinin de daha yeterli açıklanabildiği bir kavram olarak Marksist feministler tarafından kullanılan bir kavram haline gelmiştir.

20. yy.ın başlarında kabul edilen ve toplumsal cinsiyet eşitliğine vurgu yapan feminizm akımlarından ilki cinsiyet eşitsizliği ve tahakkümü merkeze alan liberal feminizm olmuştur. Biçimsel bir eşitlik standardı ile konuya yaklaşan liberal feminizm cinsiyet eşitsizliği tartışmalarına çözüm önerileri getirirse de zayıf kalmasıyla Marksist feminizm ve radikal feminizm gibi akımlara ihtiyaç duyulmuştur. Ancak tartışılan

---

² Max Weber tarafından ezen ve ezilen ilişkisi olarak ifade edilen "Herrschaft", bir insanın isteklerini zorla başkasına dayatmasıdır. Toplumsal otorite yoluyla gerçekleşen baskı ataerkil düzende ekonomik mallar üzerindeki denetim, yargı ve yürütme organları üzerindeki baskı olarak ifade edilmektedir. Gerçekleşen baskı denetimin bir aracı ve aynı zamanda bir sonucudur (Millett,1973:49).

feminizm akımlarının hiçbirisi ataerkillik sorununa karşı bir tehdit oluşturamamıştır. Bu akımlar aşağıda özetlenmiştir.

1.2.1. Liberal Feminizm ve Ataerkillik Kavramı

Liberalizm, klasik ilkçağa kadar uzanan bir geçmişe sahiptir ve 17. yy.ın sonları ile 18. yy boyunca modern şekline kavuşmuştur. 19. yy. da ise Avrupa’da liberalizm, politik kurumların takip ettiği bir model olmuştur. Orta çağa özgü hürriyetlerin büyük ölçüde tahrip ettiği Kıta Avrupası’nda, özellikle Britanya’da büyük ölçüde korunan mutlakiyetçilik özgürlük hareketine ilham veren bir unsur olmuştur. Çünkü Britanya’da vatandaşların bireysel özgürlüğü hukuk devletinin himayesi altındadır. Kıta Avrupa’sında Britanya’dan farklı şekillenen felsefi gelenek rasyonalist ve kurucu görüşün etrafında şekillenmeye başlamıştır. Rene Descartes (daha önceleri Thomas Hobbes) tarafından geliştirilen rasyonalist felsefe, 18. yy.da Fransız aydınlanması filozofları Voltaire, J. J. Rousseau ile birlikte azami nüfuzuna ulaşmıştır. Akımın temeli, tüm önyargı ve inançlardan sıyrılmak, “rahiplerin ve kralların” otoritesinden kurtulmak, Spinoza’nın ifadesiyle “aklın emirlerine göre yaşayan hür bir adam” olmaya dayanmaktadır (Hayek, 2009: 197).

Liberalizm akımının savunucuları, bireysel girişim özgürlüğüne vurgu yapmakta, tüm insanların eşit olması fikrini benimsemektedir. “Özgürlük” ve “eşitlik” liberalizm taraftarları tarafından tekrar edilen kavramlardır. Bireylerin faaliyet gösterdiği şartların devlet tarafından herkes için aynı biçimsel kurallara göre yapılandırılmasını talep eder. Hükümetin herkese sunmadığı bazı özel avantajların, “yasal ayrıcalıkların” belli kesimlere verilmesine karşı çıkmaktadır. Tüm bireylerin başlangıç noktasında eşit olduğu “adil” bir düzenin olması fikri ise bireysel özgürlüğe ve bu özgürlüğün talep ettiği “bireysel kişiliğe saygı” görüşüne dayandırılmaktadır. Tüm bireylerin içinde çalıştığı çevreyi, bilgi ve becerilerini bu çevreyi şekillendirmek

için kullanabildikleri bir özgürlük idealiyle mümkün olduğu savunulmaktadır (Hayek, 2009: 208).

Liberal feminizm, insanların kişisel tercihlerini esas alarak bu tercihleri doğrultusunda kararlar veren özerk bireyler oldukları fikrinden yola çıkmaktadır. Bireylerin daha fazla seçeneğe sahip olmaları halinde refahlarının da artacağını savunmaktadır. Cinsiyetçilik, bireylerin tercihlerinden bağımsız şekilde, kadın veya erkek rollerini yerine getirmeleri için kendilerine dayatılmış baskı ve talepler doğrultusunda işlemekte olan süreci ifade eden bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Liberal feminizm özünde reformist olmakla birlikte ataerkil yapıya meydan okuyarak, kadın ve erkeğin kamusal hayata eşit şekilde katılmasını şart koşar. Wollstonecraft ve Betty Friedan gibi bazı liberal feministler, toplumda hakların ve fırsatların eşit dağılmaması nedeniyle kadınların ikinci planda olduklarını belirtmektedirler. Kadının hukuki ve siyasi statüsünün yükseltilmesinde eğitim hakkı, seçme ve seçilme hakkı gibi haklardan yararlanmaları halinde bu eşitliğin sağlanacağını savunmaktadırlar.

Kadın hareketlerinin ilk dalgası olarak değerlendirilen Liberal Feminizm, 1792’de ilk feminist metin olan Wollstonecraft’ın “Vindication of the Rights of Women” (Kadın Haklarının Savunması) fikirlerinden etkilenilmesiyle başlamıştır. Bu metin özünde, kadınların da insan olmaları nedeniyle erkeklerin yararlandıkları haklardan faydalanmaları gerektiğini ileri sürmektedir. Kadınların eğitim hakkına sahip olması ile cinsiyet ayrımının ortadan kalkacağı ifade edilmiştir. John Stuart Mill ve Harriet Taylor’un birlikte kaleme aldığı “On the Subjection of Women” (Kadınların İkincilliği Üzerine) ise kadın haklarını savunmak üzere bir erkek tarafından kaleme alınmış ilk çalışmadır. Kadınların tarih içinde neden ikinci plana atıldıklarını tahlil etmeye çalışmış ve buradan hareketle kadınların her alanda erkeklerle eşit olmasını savunmuştur. Doğum tesadüfleri nedeniyle insanın seçme şansının olmadığı cinsiyetinin toplumun inşa edilmesinde bir argüman olmaması gerektiğini ifade etmektedir.

Liberal feminizm felsefi temelini bireycilik ilkesi üzerine kurmuştur. Liberal feminizme göre kadınlar ve erkekler ontolojik açıdan birbirlerinden farklı değillerdir. Kadınların hak ettikleri değeri alması için bir değişimin olması şarttır ve bu değişim ancak eğitim yoluyla gerçekleştirilebilir (Sevim, 2005: 56). Eğitim yoluyla kadının güçlenmesi erkeklerle aynı fırsat eşitliğinden yararlanması durumunda gerçekleşebilir. İşte bu noktada liberal feminizm “kişinin cinsiyeti, ırkı, rengi, inancı ya da dini ne olursa olsun herkes eşit haklara sahip olmalıdır” görüşünü savunmaktadır. Bu eşitliği büyük oranda sağlayan kadının özgürlüğünü kazanmasıdır ve bunun yolu da kadının kendi ayakları üzerinde durmasından geçer (Çaha, 1996: 149). Bunun sağlanması, kadının evden dışarı çıkması ve ilgi odağını dış dünyaya çevirmesiyle mümkün olmaktadır. Kamusal alana çıkmak kadının özgürlüğünün bir nevi teminatı olarak görülmektedir. Çünkü kadının kendi hayatında söz sahibi olması ve erkeğin tahakkümünden kurtulması kamusal alanda söz sahibi olmasıyla başlamaktadır.

Liberal feminizm eksenli politikalar, işgücü piyasasına daha nitelikli kadın istihdamı yaratmak, geleneksel olmayan alanlarda kadınlara iş olanağı yaratmak, ücretli gebelik, doğum ve annelik izin sürelerini arttırmak, iş yaşamından bir süre uzak kalan annelere iş güvencesi sağlamak gibi aile ve iş yaşamını uyumlaştırmaya yöneliktir (Aliefendioğlu ve Özbilgin, 2010: 2).

1.2.2. Marksist Feminizm ve Ataerkillik Kavramı

Marksist feminizm, 20. yy. başlarında, liberal feministlerin toplumsal cinsiyet eşitliğine getirdikleri temel çözümlerin yetersiz görülmesiyle ortaya çıkmış bir akımdır. Marksist feministler tarafından liberal feminizme getirilen eleştirilerden bir tanesi gelişmiş toplumlardaki beyaz orta sınıf kadınların çıkarlarını yansıtırken işçi sınıfı kadınların, siyahi kadınların ve gelişmekte olan dünya kadınlarının problemlerine hitap etmekte başarısız olmasıdır. Marksist feminizme göre kadınların ezilmesinin nedeni

kapitalizm, sınıflı toplum ve ekonomidir ve sınıflı bir toplum yapısı içerisinde fırsat eşitliğinin olması mümkün değildir (Sevim, 2005: 64).

Marx, emek tanımını yaparken “insanlığın harcadığı fiziksel ve zihinsel yetenekler” ifadesini kullanmaktadır. Ortaya çıkan ürünün kullanım değeri vardır ve istekleri tatmin etmek için gereklidir. Kullanım değeri olan ürün ya da emek her toplumda bulunmakla birlikte toplumlara göre değişkenlik gösterebilmektedir. Yani, emek gücü toplumların ve insanlığın gerekliliğidir. Çünkü emek gücü tüketim devam ettikçe yenilenmeye devam etmelidir. Ancak, emeği üreten canlılar yorulmakta, yaşlanmakta ve üretim gücü bir gün sona ermektedir. Bu noktada, emek gücünün devamı açısından yerine yenilerinin gelmesi gerekmektedir. Burada önemli olan insanlığın çoğalması değil emek gücünün çoğalması ve devamlılığının sağlanmasıdır. Söz konusu emek gücünün cinsiyeti fark etmemektedir. Emeğe katılan kişinin kadın veya erkek olması değil, sağlıklı olması ve üretime katılması yeterlidir (Marx, 1974: 179).

Marx tarafından sınıflı toplum yapısı, işçi sınıfının ürettiği emek ve değerler üzerinden servet kazanan kapitalistlerin olduğu bir düzen olarak değerlendirilmektedir. Bu düzen içerisinde üretime doğrudan emeğiyle katılan işçi sınıfın emeği egemen sınıf tarafından sömürülmektedir. Bu sömürü döngüsünün devamı ise emek gücünün üretimine dayanmaktadır. Emek gücünün ve işçilerin yenilenmesi, var olan işçi kesiminin kendi kuşaklarıyla yenilenmesi ya da göç yoluyla alınan işçi veya kölelerin emek gücüne katılması yoluyla gerçekleşmektedir. Marx tarafından bu konu nüfus yasaları altında toplanmıştır (Marx, 1974: 610) ve doğal nüfus yasası şu şekilde ifade edilmektedir:

“Sözde "doğal nüfus yasası" nın temelini oluşturan kapitalist üretim yasası, basit olarak şundan ibarettir: Sermaye, birikim ve ücret haddi arasındaki ilişki, karşılığı ödenmeksizin sermayeye çevrilen emek ile ek sermayenin harekete geçirilmesi için gerekli ek emek arasındaki ilişkiden başka bir şey değildir. Yani, hiçbir biçimde, bir yanda sermayenin büyüklüğü, öte yanda işçi nüfusun

sayısı olmak üzere birbirlerinden bağımsız iki büyüklük arasındaki bir ilişki değil, aksine, son tahlilde, yalnızca, aynı işçi nüfusunun karşılığı ödenmeyen emeği ile karşılığı ödenemediği arasındaki bir ilişkidir” (Marx, 1974: 600).

Doğal nüfus yasaları altında kuşaklarla çoğalma, asgari düzeyde bir cinsiyet ayrımına götürmektedir. Marx, özel olarak kadın sorununu ele almamış olmasına karşın bu teorinin kadın sorunlarına uyarlanması sonucunda feminizme etki eden bir akım olarak Marksist feminizm ortaya çıkmıştır. Şöyle ki, emek üretmek için nüfusun yenilenmesi gerekiyorsa bunun yükünü toplumda kadın üstlenmektedir. Dolayısıyla, kadın doğrudan üretim yapan işçi olmasına karşın, insan çoğalmasındaki toplumsal rolü, ezilmişliğinin de temelinde yatan nedenle aynıdır. Marksist ekonomist Paddy Quick tarafından ortaya atılan benzer bir görüşe göre kadının çocuk doğurması, işçi sınıfına katılımını ve üretime katkısını azaltır. Geçici bir süreyle üretimden uzak kalan kadın, emek kapasitesinde de düşüşe yol açar. Burada yaşanan paradoks, kadın her ne kadar üretime katkısını üretimin devamı açısından gelecek nesillerin doğup yetiştirilmesi şeklinde gösterse de emeğin anında kullanımını aksatmaktadır. Şüphesiz ki bu durum sınıflı toplumlardaki kadınlar için geçerli bir durumdur ve Quick, doğurganlığın yalnızca sınıflı toplumlarda kadının ezilmesine yol açtığını savunur (Quick, 1977: 51).

Marx’la birlikte çalışmalar yapan Engels’in temel savı ise ataerkilliğin nasıl anaerkilliğin (matriarşi) yerini aldığı ve onun yerine geçtiği üzerine kurulmuştur. Üretimin ev içerisinde değil, ev dışında erkek egemenliği altında olduğunu savunmaktadır. Erkekler, kadın üzerinde ekonomik bir güç sağlamakta ve mülkiyet hakkını da ellerinde tutmaktadır. Engels, kadını köleleştiren, ikinci sınıf yurttaş durumuna getiren ekonomik ve siyasal aynı zamanda tarihsel toplumsal koşulları “Ailenin, Devletin ve Özel Mülkiyetin Kökeni” nde kaleme almıştır. Çekirdek aile ve tek eşli olma sistemi, kadınların üretimde özne değil nesne haline gelmelerine neden olmuştur savı üzerinden hareket eden Engels, modern çekirdek aile sisteminin kadının köleliği üzerine inşa edildiğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Evlilik içinde, erkekle kadının hukuksal eşitliğinde durum iyi değildir. Kadın-erkek arasında, daha önceki toplumsal durumlardan bize miras kalmış bulunan eşitsizlik, hiçbir zaman, kadının iktisadi baskı altında oluşunun nedeni değil, sonucudur. Çocuklarıyla birlikte birçok evli çifti kapsayan eski komünist ev ekonomisinde, kadınlara bırakılan ev yönetimi, tıpkı erkekler tarafından yiyecek sağlanması gibi, toplumsal zorunluluk taşıyan bir kamu işiydi. Ataerkil aile ve ondan da çok tek-eşli olan bireysel aileyle birlikte, her şey değişti. Ev yönetimi, kamusal niteliğini yitirdi. Bu iş artık toplumu ilgilendirmiyor: bir özel hizmet haline geldi; toplumsal üretime katılmaktan uzaklaştırılan kadın, bir baş hizmetçi oldu” (Engels, 1990: 69).

Sonuç olarak, Marksist feminist anlayışta, kadının ezilmesinin temel nedeni sınıflı toplum yapısı ve aile kurumudur. Yeniden üretimin sağlanması için bu sistem devam ettikçe kadınlar üzerindeki baskı da hiçbir şekilde son bulmayacaktır. Ev işlerinin toplumsallaştırılması, ücrete tabi olması, ailenin işlevlerinin kurumlara paylaştırıldığı sosyalist bir düzenin yaratılması amaçlanmaktadır. Kadın, ev içi üretimle ilgilendiği müddetçe kadın erkek eşitliğinden söz etmek mümkün değildir. Buradan hareketle kadınların üretime katılması ve ev içi sorumluluklarının ortadan kaldırılması sorunun çözümü olarak görünmektedir. Aynı zamanda kadın ve erkek arasındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılmasının aile kurumunun ortadan kalkmasıyla mümkün olabileceğine vurgu yapılmaktadır.

1.2.3. Radikal Feminizm ve Ataerkillik Kavramı

Liberal feminizmin yaklaşık iki yüz yıl, Marksist feminizmin ise yüz yıl kadar etkili olmasının ardından Radikal feminizm 1960’ların sonlarına doğru kadın özgürlüğü savunucuları tarafından desteklenen bir akım olmuştur. Radikal feministlerin vurgu yaptıkları noktalar “ataerkillik” “cinsellik” ve “aile” temelinde şekillenmiştir. En önemli savunucularından Kate Millett kadının ataerkil düzen içerisinde özgürleşmesinin “Cinsel Devrim” ile mümkün olabileceğini savunmuştur. Aynı zamanda, ataerkilliğin köklerini sosyal şartlandırmada aramaktadır. Bir diğer radikal feminist Schulamith Firestone ise “Cinselliğin Diyalektiği” eserinde “aile” içerisinde kadının biyolojik

anneliğine atıfta bulunarak bunun kadının özgürlüğünü kısıtlayan önemli bir etken olduğu üzerinde durmuştur.

Firestone, Cinselliğin diyalektiği kitabına “sonuna dek dayanan Simone De Beauvoir için” ifadesiyle başlamıştır. Kadınların bir sınıf olarak ezilmesini “darmadağınık bir biçimde görmesi” yüzünden Engels ve Marx’ı fazlasıyla eleştirmiştir. Firestone’a göre her ikisi de cinsel sınıflamayı sadece kendi ekonomik yapısına karıştıp, onu aydınlattığı zamanlarda kabul etmektedir. Kadın ve erkek arasında yaratılan ikiliğin ekonomik sınıflara değil, cinselliğe ve doğrudan biyolojik gerçekliklere bağlanması gerektiğini savunmaktadır. Erkekle kadın eşit değil farklı yaratılmışlardır. Bu farklılık kendi başına bir sınıf sisteminin gelişmesine yol açmamış, aksine sınıflaşmaya neden olan bu ayrılığın üremedeki işlevleri olmuştur. Biyolojik aile kendi içerisinde eşit olmayan bir güç dağılımı yaşamaktadır. Her bireyin ruhsal ve cinsel bakımdan bir temel dengesizliğe göre biçimlenmesiyle egemenlik ihtiyacı ortaya çıkar (Firestone, 1993: 19).

Firestone, hangi toplumsal düzen içerisinde olursa olsun “Biyolojik Aile” içerisinde temel üreme biriminin bazı değiştirilebilir gerçeklere dayandığını belirtmektedir (1993: 20). Bu gerçeklerle, üreme işlevini üstlenen kişi olarak kadının erkeklere göre aileye daha bağımlı olmasına, özgürleşememesine ve ikincil duruma itilmesine yol açtığını desteklemektedir.

“Doğumun denetlenmesinden önce, tarih boyunca kadınlar hep biyolojik yapılarının tutsağıydılar —aylık kanamalar, yaş dönümü, «kadın hastalıkları», sürekli acılı doğumlar, süt verme ve çocuk bakımı— bütün bunlar kadınları yaşayabilmek için, erkeklere (erkek kardeşe, babaya, kocaya, sevgiliye ya da klanı, hükümete, bütün topluma) bağımlı kılıyordu. İnsan yavrusu hayvanlara göre çok daha uzun bir sürede büyür: bu yüzden çaresizdir: kısa bir süre için de olsa, yaşayabilmesi büyüklere bağlıdır. Eski yeni tüm toplumlarda karşılıklı temel bir anne/çocuk bağılılığı vardır: bu da her olgun kadının ve çocuğun ruhsal yapısını biçimler. Cinsler arasındaki doğal doğurganlık ayrılığı, sınıfların başlangıcı olan ilk işbölümüne yol açmış, aynı zamanda kastın ilk örneği olmuştur (biyolojik özelliklerden doğan ayırım).”

Millett (1973: 107), kadınlar üzerindeki baskının sorumlusu olarak ataerkil yapıya işaret etmektedir. Ataerkil yapı içerisindeki erkeğin kadın üzerindeki hakimiyeti önce ailede başlamakta, sonra da politikada kendisini göstermektedir. Kadın ve erkek arasındaki ikili güç ilişkisinde erkeğin tahakkümü zamanla sıradanlaşmakta ve tüm resmî kurumlara hâkim olmaktadır.

Millett ve Firestone'dan evvel kadının kamusal alanda, siyaset ve ekonomide değil tüm sosyal, kişisel ve cinsel varlık boyutlarında ele alınması gerektiği eğilimi Simone de Beauvoir tarafından 1949'da kaleme alınan "Le Deuxième Sexe" – (İkinci Cins/Second Sex) kitabında anlatılmıştır. Beauvoir, kadının ötekileştirilmesi yoluyla özgürlüğünün kısıtlandığını ve birey olduklarını dile getirmelerinin engellendiğini savunur. "Bakış açımız varoluşçu ahlak ile aynıdır" derken ahlaktan kastettiği hareketsizlik, pasiflik, âtil durumda kalma ve mutlak bir yetersizliktir. Ama bu rol kadına erkekler tarafından zorla kabul ettirilmiştir. De Beauvoir, kadınlığın genel tanımlarını incelemek için yazdığı kitabında, bu tanımların kadınların üzerinde asırlardır baskı kurmak için kullanıldığı sonucuna varmıştır. Bireylerin görüşleri sosyal ve kültürel olarak üretilmiştir. Kadınlık doğuştan gelen bir kader değil, erkekleri egemen tutmak için toplumsallaşma süreci içerisinde öğrenilmiş bir kurgudur. De Beauvoir, kadınların tarihsel süreçte erkeklerden daha aşağı ve ikincil konumda görülmelerini üç nedene bağlamaktadır. (1) Toplum kadına öncelikle erkeğin ihtiyaçlarını karşılama ve bu sebeple erkeklerle bağımlı ilişkisi olduğunu (2) Değerinin doğrulanması için dışarıdan ipuçlarının toplanmasını (3) Kadınların tarih boyunca erkeklere oranla yasal haklarının daha az olduğu bu nedenle kamusal alanda da etkilerinin daha az olacağı fikrini dayatmaktadır.

De Beauvoir, kadınların ve erkeklerin çocukluk dönemlerine değindiği kitabında, kız çocuklarının oynamaya zorlandıkları bebeklerle özdeşleştiklerini savunmaktadır. Oyuncak bebekle oynarken giydirme, güzel görünme, görünüşüne

dikkat etme durumuyla farkında olmadan kimliğini tanımlamayı öğrenmektedir. Erkeklerin kadınları nesneleştirmesinde olduğu gibi “nesneleştirilmeyi” özümsemektedir. Oyuncak bebekler giydirilmek, güzel görünmek, itaat etmek, sahibini neşelendirmek, sahibi dışarıya çıktığında onu evde beklemek zorundadır. Kız çocuğu büyüdüğünde kendisini oyuncak bebekle aynı durumun içerisinde bulmaktadır. Kadın olarak erkekleri güzelliğiyle cezbetmek, sessizce problemlerini dinlemek, işe gittiğinde evde onu beklemek gibi görevleri olacaktır (De Beauvoir, 1993a: 251). Sonuç olarak, kadın erkek tarafından canlı bir obje haline dönüştürülmektedir.

Radikal feminizmin temel özelliği, cinsel baskının toplumun en temel özelliği olduğunu benimsemesidir. Bu yüzden radikal feminist yazarlar olarak sıralanan isimlerin ortak noktalarından bir tanesi genelde psikanalizi ve özellikle de “hadım kompleksi” ve “penis kıskançlığı” gibi teorileri apaçık kadın düşmanlığının kanıtı olarak görerek Sigmund Freud’u³ (1856-1939) şiddetle eleştirmiş olmalarıdır (Heywood, 2013: 253). Freud, hadım kompleksi ve penis kıskançlığı olarak ortaya attığı teorileri “Oedipus Kompleksi” ya da “Elektra Karmaşası” olarak açıklanmaktadır. Bu kompleks küçük çocukların karşı cins için yaşadıkları bilinçli olmayan arzuya dayanmaktadır. Freud, zaman içerisinde bu sorunun çözülmemesinin “pedofili” ye yol açacağını iddia etmiştir. “Ataerkilliğin fiziksel olarak yeniden üretimi” ne karşılık gelen Oedipus kompleksi, bugün farklı cinsel rollere öncülük etmektedir.

Freud’a göre, kadınlar penisi olmayan erkeklerdir ve hayattaki rolleri üreme işlevine sahip olmalarıdır. Bu nedenle kadınlar sahip olmadıkları penisin kıskançlığını yaşamaktadırlar. Kadınların bu kıskançlığın üstesinden gelmelerinin tek yolu ise Freud’a göre bir “erkek” çocuğuna sahip olmaktır (Yadav, 2018: 93). Ancak, burada sorgulanması gereken kız ve erkek çocukları arasındaki kıskançlığın neden Freud

---

³ Sigmund Freud, 20. yy.da psikanalizin kurucusu sayılan bir isimdir. Yeni teorileriyle psikoloji alanında 21. yy.a da yayılan bir etki bırakmıştır ancak tartışmalı fikirleri nedeniyle özellikle feminist yazınında fazlasıyla eleştirilmiştir.

tarafından tek yönlü olarak sorgulandığıdır. Feminist Karen Horney tarafından desteklenen aksi görüşte, ataerkil düzen içerisinde erkek merkezli bir psikanaliz yapılmasının tek taraflı sonuçlar ortaya çıkardığı savunulmuştur. Kadınların özne olarak seçildiği penis kıskançlığı tezi, erkek bakış açısından durumu yansıtmadığı için eleştirilmektedir. Horney'a göre, kadınların sahip oldukları üreme işlevine karşı duyulan imrenme tamamen göz ardı edilmektedir. Bu da ataerkil düzenin dayattığı bir gerçeklik olarak kadınların fizyolojik üstünlüklerinin görmezden gelinmesi demektir. De Beauvoir (1993a: 47) da Horney'a benzer ifadeler kullanarak Freud'u kadın yazgısına aldırış etmemesi ve erkek yazgısını temel almasıyla eleştirmiştir. Freud, tanımlamalarını erkek üzerinden yapmaktadır ve kadınları bir kıyaslamanın ve değer biçmenin içerisine sokmaktadır. Penis kıskançlığı denen kavram De Beauvoir'e göre ataerkil değerlerin daha baskın olduğu kültürlerde ortaya çıkan bir olgudur.

Liberal Feminizm, Marksist Feminizm ve Radikal Feminizmin toplumu kontrol eden, toplumun tanımlanması ve eşitsizlik bağlamlarında karşılaştırılması Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Liberal, Marksist ve Radikal Feminizm Karşılaştırması

	Liberal Feminizm	Marksist Feminizm	Radikal Feminizm
Toplumu kontrol eden	Temelde erkekler ama bazen kadınlar da güce sahip olabiliyor	Kapitalizm ve Erkekler	Erkekler
Toplumun tanımlanma şekli	Fırsat eşitliğinin olmaması	Patriarkal	Patriarkal
Eşitsizlikten marjinal faydayı sağlayan kesim	Hiç kimse. Toplumsal cinsiyet önyargıları hakimdir. Kadınlar ücretli işte çalışmaz ve çocuk bakımını üstlenir durum erkekler için de tam tersidir.	Burjuva sınıfı / Erkekler /Kocalar	Erkekler
Eşitsizliğin sorumlusu	Toplumsal cinsiyet rolleri/Cinsiyet ayrımcılığı	Erkeklerin ücretli işlerde daha çok tercih ediyor olmasıyla kadınların erkeklere bağımlı hale gelmesi.	Kadınların doğuştan gelen biyolojik özellikleri nedeniyle erkeklerden daha savunmasız olmaları.
Eşitsizliğin çözümü	Toplumsallaşma süreci içerisinde, reformlar ve hukuk kuralları yardımıyla, cinsiyet ayrımcılığının bir kenara bırakılması	Kadınların ve erkeklerin ekonomik eşitliğe erişmeleri için devrim niteliğinde değişiklikler yapılması.	Cinsiyet rollerinin ayrılması ve kadınların üretken hale gelmeleri.

1.3. KADIN VE DOĞANIN İŞ BİRLİĞİ: EKOFEMİNİZM

Kadın ve doğanın erkekler tarafından kontrol altında tutulmak istendiğine dair söylem uzun bir tarihe sahiptir. 17. yy.la birlikte kapitalizm etkisinin hissedilmeye başlanması kadın ve erkek arasında iş bölümünün de ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bu durumun yansıması ise kadın ve erkek arasındaki farklılıkların kesin şekilde çizilmesine neden olmuştur. Bilimin ve teknolojinin de etkisiyle erkeklerin doğa üzerindeki tahakkümü ivme kazanmıştır. Kapitalizmin üretimi teşvik etmesi kadını eve, erkeği ise bilim ve teknolojiye yöneltmiştir. Kadınların öz nitelikleri sebebiyle doğaya yakın olduklarına ilişkin söylem yeni toplum düzeninde kadının görevlerinin de buna göre inşa edilmesine neden olmuştur. Kadın doğayla ve toprakla özdeşleştirilmiştir. Sonuç olarak kadınların doğurgan, şefkatli aynı zamanda üretken oldukları üzerine şekillenen kimlikleri ve doğanın cömertliği özdeşleştirilmiş, erkeklerin ve kapitalizmin sömürüsüne açık hale getirilmiştir.

Ekofeminizm, kadın ve doğa sömürüsünün ataerkil düzenin bir sonucu olduğunu savunmakta, kadın sorunlarıyla çevre sorunları arasında bağlantı kurmaktadır. Bu görüşe göre kadınlar, çevre sorunları olan, zehirli atıklar, hava, su ve toprak kirliliği, iklim değişikliğinin neden olduğu kıtlık, kuraklık nedeniyle mağdur olmakta, en çok tehdit altında olan kesimi oluşturmaktadır. Ekofeminizme göre, mağduriyetlerinin altında yatan neden ise ataerkilliğin kadın ve doğa arasında bağlantı kurarak, ikisini de tahakküm altına almasında aranmaktadır (Olgun ve İmga, 2012: 358). Kadınların doğa ile yakınlıklarından hareketle, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini de en yoğun şekilde hisseden kesimi oluşturmaları kaçınılmaz hale gelmekte, tez bağlamında toplumsal cinsiyet bakış açısıyla iklim değişikliği politikalarının ne denli doğru olup olmadığını saptayabilmek için ekofeminizmin ayrı bir bölüm olarak incelenmesini gerektirmiştir.

Feministlerin kadınların ezilmesine karşı çıkan bir teori olarak başlattıkları ve çeşitli yaklaşımlarla beslenen süreç, kadınların biyolojik olarak kendilerine yüklenen bir rol ve doğaları gereği ezilmelerinin meşrulaştırılmasına kadar uzanmaktadır. Bu yaklaşım, kadınların sömürülmesinin nedenini doğa ile olan ilişkisinde aramakta, ataerkil düzen içerisinde kadın sömürsünün kadının biyolojik özelliklerinden kaynaklanmakta olduğunu savunmaktadır. Bu noktada, ekofeminist düşünce doğa/kültür ikiciliğinin varsayımları açısından kadınların denetlenemez bedenlerinin onları doğa ananın bir parçası yaptığına vurgu yapmakta (Plumwood, 2004: 59), doğanın maruz kaldığı tahribattan ataerkil toplum düzenini sorumlu tutmakta ve ekolojik sürdürülebilirliğin sağlanması açısından feminist bir devrimin olması gerektiğinin altını çizmektedir (Howell, 1997: 231-232).

Feminist kuramların çoğunda, toplumsal cinsiyet açısından nötr olan akıl kavramında bir erillik saptanmıştır (Plumwood, 2004: 13). Feminizmin diğer tahakküm biçimlerinin etkisiyle büyük bir dönüşüm yaşaması sonucunda ise doğa sorunsalı toplumsal cinsiyet sorunsalına eklenmiş ve ekofeminizm kavramının hayatımıza girmesini sağlamıştır. Kavram, doğa üzerindeki tahakküm ve bunun sonucunda ortaya çıkan ekolojik yıkımla, kadın üzerinde kurulan ataerkil tahakküm arasında yakın ilişki olduğunu savunmaktadır. Ekofeminizm özne olarak kadını, temel analiz kategorisi olarak ise doğayı ele almaktadır (Değirmenci, 2010: 38). Her ne kadar “kadın” ve “ekoloji” sürekli birbirine eşdeğer gibi kullanılsa da eş anlamlı kelimeler değildir yani ekofeminist olmak, kadınların doğayla ve yaşamla erkeklerden daha bağlantılı olduğu anlamını da taşımamaktadır. Kadınları, çevreyi, doğayı ve hayvanları yeni farkındalık biçimlerine kayıtsız kalmadan koruyan erkekler de bulunmaktadır. Ancak istatistiklere vurulduğunda kadınların çevresel hareketler ve hayvan savunması söz konusu olduğunda erkeklere oranla uluslararası düzeyde sayıca çoğunluk gösterdiği kanıtlanmaktadır. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü’nün (OECD/ Organisation

for Economic Cooperation and Development) 2008’de bu konudaki araştırması sanayileşmiş ülkelerdeki kadınların çevre dostu ve organik gıdalar satın alma, geri dönüşüm ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı konularında erkeklerden daha duyarlı olduklarını göstermiştir (OECD, 2008: 66). Kadın Politikaları Araştırma Enstitüsü (IWPR/ Institute for Women’s Policy Research) tarafından 2003 yılında yayınlanan bir başka raporda ise kadınların çevresel kaygılarının erkeklerden daha fazla olduğunu gösteren raporda, kadınların özellikle yerel düzeyde sağlık ve güvenliklerini tehdit edebilecek olan çevresel sorunlardan hem kendileri hem de aileleri adına endişe duyduklarının altı çizilmiştir. Aynı zamanda, feminizmi, barışı ve yenilikleri destekleyen kadınların çevreyi korumaya daha özverili oldukları belirtilmiştir.

Ekofeminizm özü itibarıyla feminist eğilimli ekolojik bir yaklaşım değil, ekolojik yönelimli feminist bir akımdır. Ekofeminizmi “feminist” yapan nokta ataerkil yapının ve uygulamaların farkında olması, karşısında yer alması, “ekolojik” olmasını sağlayan ise ekosistemin değerini bilmesi ve korunması yönündeki çabası ve vaadidir (Eaton ve Lorentzen, 2003: 3). Shiva’ya göre (2002: 52-53), ekofeminizmin en ayırt edici özelliği, kadınların doğa ile olan ilişkisini kavramsallaştırmasının yanı sıra, ikisi arasında güçlü bir bağ olduğunu desteklemesi aynı zamanda uyum, sürdürülebilirlik ve çeşitlilik içeren bir “kadınlık ilkesi” ne dönüşmesini savunmasıdır. Kadınlık ilkesi olarak kastedilen ise etnik kökene, sosyal sınıfa ve yaşa bağlı olarak şekillenen faktörlere bakılmaksızın, tüm kadınların doğa ile özel bir ilişki kurdukları ve kadınların doğurganlık ve besleyicilik özelliklerinin kabul edilen gerçeklikleri olduğudur. Çünkü kadın bedeni biyolojik özellikleri nedeniyle hamilelik, doğum, emzirme ya da kültürel özellikleri çocuk bakımı ve yetiştirilmesi gibi işlevlerle doğa tarafından özel kılınmıştır. Yani kadınların içkin özellikleri onları doğaya yakın olma ve gezegeni koruma konusunda da ayrıcalıklı kılmıştır (Shiva, 2002: 42).

Ekofeministlerin savunduğu, kadınların ataerkil zihniyet sebebiyle siyasete erkekler kadar çok dâhil olmamalarının onları doğaya daha duyarlı olan çevre merkezci bakış açısını benimsemeye yöneltmiş olmasıdır. Kadının özgürleşmesi yoluyla doğanın da özgür olacağı görüşünden hareketle, erkek egemenliğini reddeden ekofeminizm kadın-doğa ikiliğini savunmaktadır. Ekofeminizme göre kadınların doğayla daha yakın ilişki içerisinde olması, çevre sorunlarının ve tahribatının üstesinden gelinebilmesi için önemli bir fırsat sunmaktadır. Ekofeminizmin karşısında durduğu sorunlar ilk etapta savaşlar, çevreyi merkeze almayan bakış açısı ve LGBTQ karşıtlığı iken, daha sonraları çevresel sorunların artmasıyla nükleer silahlar, ormansızlaşma, hayvan hakları, iklim değişikliği gibi konular da merkezi konuları haline gelmiştir (Mack-Canty, 2004: 169).

İklim değişikliğinin ekofeministler tarafından karşısında durulması gereken bir sorun olarak ele alınması dünya çapındaki tüketimin cinsiyete dayalı karakterini objektif şekilde yansıtmamasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, Aralık 2009, Kopenhag’da gerçekleşen 15. Taraflar İklim Konferansı’nda Danimarkalı heykeltıraş Jens Galschiot’un “Adalet Tanrıçası” eseri göze çarpan bir sembol olmuştur (Şekil 1). İddialara göre sembolde, zayıf ve siyahi bir adamın sırtında oturan obez bir kadınla tasvir edilmek istenen Küresel Güney tarafından taşınan ağır iklim değişikliği yükünü ve aşırı tüketimin nedeni olan Küresel Kuzeyi referans alan bu eserde “adaletsizlik” gerçeğine vurgu yapılmak istenmiştir (Sandberg, 2010:8-9). Küçük ada ülkelerinin ve Afrika’nın büyük bölümünün maruz kaldığı iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin yansıtılmaya çalışıldığı heykele, ekofeminist bakış açısıyla pek çok eleştiri getirilmiştir. Kadınların gıda üretiminde erkeklere oranla daha aktif olmalarına karşın, açlık çeken kesimin yine büyük oranda kadınlar ve çocuklar olması gerçeğinden yola çıkılarak yapılan yorumlarda cinsiyetlerin tersine çevrilmiş olması ekofeministler tarafından eleştirilmiştir.

Şekil 1. Jens Galschiot'un “Adalet Tanrıçası” Heykeli

Kaynak: <https://armstronglemos.jusbrasil.com.br/artigos/348955916/justica-a-gorda-senhora-sentada-nos-ombros-do-famelico>, (18.02.2019).

Ekofeministler tarafından kadınlarla doğa arasındaki kültürel ve tarihi ilişkiler doğa ve kadınların iç içe geçmesinden kaynaklanmaktadır. Ekofeminizm hegamonik iktidar ve baskı sistemlerinin hem erkeklerin kadınlar üzerinde kurmaya çalıştığı hakimiyete hem de çevre üzerindeki egemenlik kurma çabalarıyla ekosistemlerin bozulmasına yol açtığına işaret etmektedir. Yani, cinsler arası eşitliğin olmaması toplumsal cinsiyet eşitsizliğini doğurmakta ve olumsuz çevresel etkiler ile birlikte ilişkili bulunmaktadır. Sonuç olarak, eril yapıdaki kurumlar ve sosyal yapılanmalar aracılığıyla, kadınlar ve tabiat üzerinde kurulan egemenlik hem cinsiyet ayrımcılığını hem de çevresel bozulmayı bir toplumsal sorun haline getirmektedir.

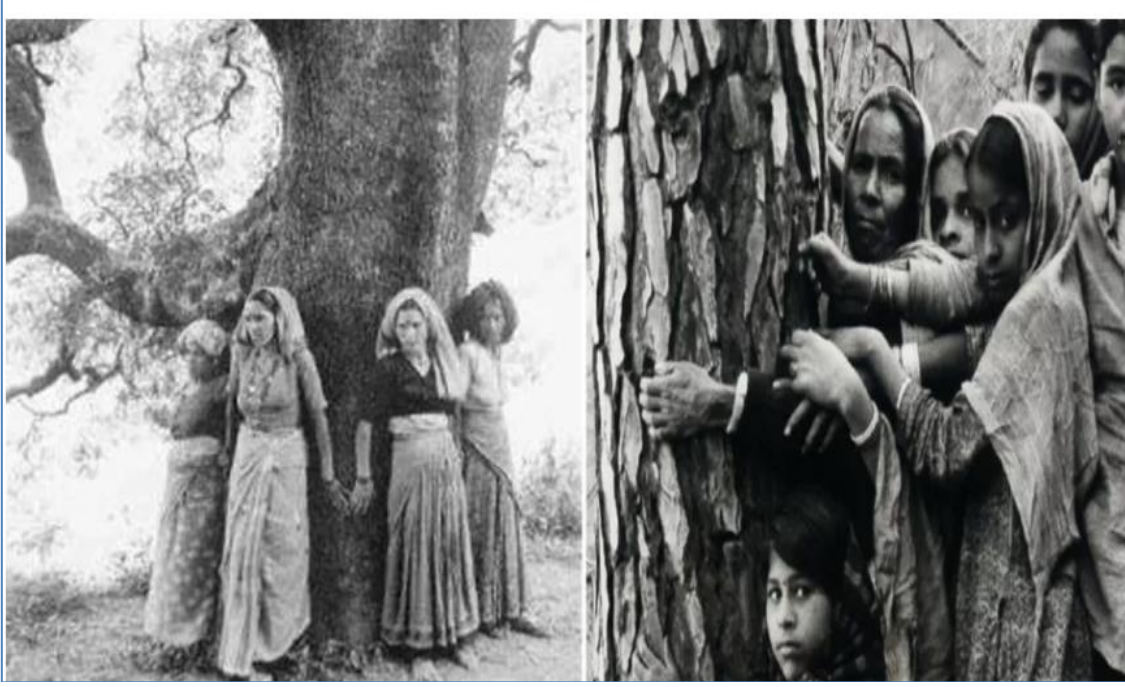
1.3.1. Ekofeminizmin Ortaya Çıkışı

Ekofeminizmde, doğanın maruz kaldığı tahribatın sorumlusu olarak ataerkil toplum düzeni sorumlu tutulmakta ve ekolojik sürdürülebilirlik için feminist devrime ihtiyaç duyulduğuna vurgu yapılmaktadır. Kadının erkeğe göre doğayla yakın ilişki

içinde olması, kadına radikal bir önem yüklemekte ve ekolojik yıkım karşısında önemli bir imkân sunmaktadır (Olgun ve İmga, 2012: 358).

Ekofeminizm kavramı ilk defa 1974 yılında, bir feminist aktivist olan Françoise d'Eaubonne tarafından “La Féminisme ou la Mort” (Feminizm veya Ölüm) kitabında kullanılmıştır. Ekofeminizm, erkeklerin kadınla doğayı eşdeğer görmeleri ve kadın üzerinde nasıl tahakküm kurabiliyorlarsa, doğa üzerinde de kurduklarına dikkat çekmektedir. Bir nevi ataerkil düzenin baskısına gönderme yapan bu tanım ekofeminist ve aktivist Vandana Shiva tarafından da ilerleyen yıllarda kuramın tahakküm yaklaşımı genişletilerek desteklenmiştir. Ataerkil düzeni eleştiren ve bu düzeni “açgözlü” “sömürücü” ve “yıkıcı” özelliklere sahip olmakla suçlayan Shiva’ya göre (2010: 194-195) “toplumsal cinsiyet eşitsizliği kadınların dışlanmasının ve vazgeçilebilir olmasının yanında dini ve politik sistemlerin ataerkil sistemlerin etrafında örgütlenmesinden kaynaklanmaktadır”.

1979’da Françoise d'Eaubonne’nun söylemiyle eşzamanlı ortaya çıkan Hindistan’daki “Chipko” hareketi dünyada ekofeminizme dikkat çekilmesini sağlamıştır. Vandana Shiva’nın da katıldığı bu hareket kadınların başkaldırısıdır. Kereste endüstrisi tarafından gerçekleştirilen ağaç katliamına dur demek için bedenleriyle ağaçları korumaya çalışan aktivist kadınlar ağaçlara sarılarak direnmişlerdir. Chipko hareketi tarihteki ilk ekofeminist direniştir (QON, 2010: 123). Aralarında okuma yazma bilmeyen sıradan kabile üyelerinin bulunduğu kadınlardan oluşan bu hareket şiddet içermeyen, kadın-doğa ilişkisi üzerine düşünmeyi gerektiren bir eylem olarak tarihe geçmiştir ve pek çokları kendilerini “ekofeminist” olarak tanımlamışlardır. Chipko hareketinin görseline şekil 3’te yer verilmiştir.

Şekil 2. Ağaçları Kucaklayan Kadınlar: Chipko Hareketi

Kaynak:<https://indianexpress.com/article/what-is/what-is-the-chipko-movement-google-doodle-5111644/>, (20.02.2019).

Ekofeminizm, sömürgecilik, ekolojik kriz, ırkçılık ve kadınların ezilmesi gibi kavramların karşısında dururken, bunların nedeni olarak Batılı ataerkil kültürü sorumlu tutmaktadır. Bu düzen, doğayı etkisiz bir yer olarak nitelendirmiş, erkeği ve kültürü merkeze alırken, kadını ve doğayı ikincil olarak konumlandırmıştır. İşte bu noktada ekofeminizm, patriarkal sistemin ve kapitalizmin karşısında duran bir akım olmuştur. Aslında Kadın Genç Kızlık Çağı kitabında De Beauvoir, “ekofeminizm” adı altında ele almasa da patriarkal düzende kadın ve doğanın ikincil ve öteki görüldüğünü şu şekilde belirtmiştir:

“Erkek, kadında Öteki varlığı hem Doğa, hem de kendi benzeri gibi arar. Doğa'nınsa erkekte nasıl iki yanlı duygular uyandırdığını biliyoruz. O, Doğa'yı işlemekte, ama beri yandan gücü karşısında ezilmekte, Doğa'dan çıkıp sonunda yine ona dönmektedir; Doğa, varlığının kaynağı olduğu gibi, aynı zamanda boyunduruğu altına aldığı bir krallıktır; ruhu, içinde saklayan özdeksel (maddi) kılıftır ve en yüce gerçekliktir o; Aklın (Tin'in) hem karşıtı, hem de kendisidir. Kimi zaman bir yandaş, kimi zaman bir düşman olan Doğa, karnından çıkardığı yaşam gibi, bu yaşamın uzandığı öbür dünya gibi, karanlık ve karışık bir evren gibi çıkar önümüze: Kadın, Ana, Eş ve Fikir halinde doğayı özetler; bu görüşler kimi zaman

birbirine karışır, kimi zamansa çatışır, ve her biri iki yanlıdır.” (1993a: 158-159).

“Kadın İkinci Cins III: Bağımsızlığa Doğru” kitabında De Beauvoir, patriarkal düzende kadın ve doğanın ikincil durumunu daha açık bir şekilde ifade etmiştir:

“Kadının erkeğe beslediği duyguların ikiliği, kendi kendine ve dünyaya karşı takındığı tutumda da ortaya çıkar, hapsedildiği alan, erkek dünyasıyla çevrilidir, onun bir parçasıdır; ama bu alanda, erkekleri elinde oyuncak etmiş bir sürü karanlık, anlaşılmaz güç vardır, kadın bu büyümlü güçlere katıldığı an, dünyasal gücü eline geçirmiş olacaktır. Toplum, Doğa’yı kendine uşak eder, ama Doğa da toplumu baskısı altında tutar, Ruh, yaşamın ötesinde kendini belli eder, ancak yaşam onu desteklemezse, Ruh da sönüp gider. Kadın bu ikincil durumdan yola çıkarak bir bahçeyi bir kentten, bir hastalığı bir fikirden, bir doğumu bir devrimden daha gerçek sayar..... Karnının verimliliğiyle doğaya benzeyen kadın, aynı zamanda, kendisine can veren, ruh dediğimiz şeyin soluşunu da hissetmektedir yüzünde.” (1993b: 30-32).

Ekofeminizm özellikle son 20 yıl içerisinde hem eylemci mücadeleye hem de kadınların erilleşmesi ile doğanın tahakküm altına alınması arasındaki bağlantıların kuramsallaştırılmasına büyük katkılar sağlayan bir akım olmuştur. Ekofeminizm, kapitalist ve ataerkil sistemin kadını ve doğayı ikincilleştirmesine karşı çıkan pek çok düşünce ve felsefenin harmanlanmış halidir. Ancak, kendi içerisinde farklı kategorilere ayırmak mümkündür. Ekofeminist yaklaşımların bazı versiyonları ırk, sınıf, toplumsal cinsiyet ve doğa üzerinden işleyen dört sömürü biçimiyle de hesaplaşmıştır (Plumwood, 2004: 12). Ya da Plumwood’a göre (1992, 10-11), ekofeminist yaklaşım değişik biçimlerde olabilmektedir ancak genel anlamda iki ana başlık altında incelenmektedir: (1) Kültürel Ekofeminizm (2) Sosyal Ekofeminizm. Ortak noktaları çok fazla olan ve temelde her ikisi de feminist ve ekolojik hareketleri kapsayan bu yaklaşımlardan sosyal ekofeminizm, ataerkil toplum, hiyerarşi ve tahakküm eleştirisini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Kültürel ekofeminizm ise çevreyi korumayı amaçlayan aktivistlerin

üzerinde önemli bir etkiye sahip olmakla birlikte, çevre sorunlarını ataerkil düzen eleştirisi çerçevesinde analiz etmekte ve kadınlarla doğanın özgür olabilmesi için alternatif çözümler sunmaktadır. İki akım arasındaki en belirgin siyasi fark Plumwood tarafından, sosyal ekofeminizmin kadınların ve doğanın üzerinde olan ataerkil her türlü baskıyı kültürel feminizm kadar azaltma amacıyla olmadığı şeklinde ifade edilmiştir.

1.3.2. Kültürel Ekofeminizm

Kültürel ekofeminizmin kökleri, ataerkil düzende kadına karşı biçilen toplumsal cinsiyet değerlerine karşı radikal feminizmi savunanların isyanlarına dayanmaktadır ve kültürel feminizm hareketi ile beslenmektedir. Kültürel feminizmin ilk dalgası kadınların 20. yy. başlarında oy kullanma hakkını kazanması ile başlar. İkinci dalga 1960'ların sonuna denk gelmektedir. Kültürel feminist bakış açısı, özellikle Orta çağ sonrasındaki dönemde kadınların ve çevrenin sömürülmesini ve hayvanlara kötü davranılmasını erkeğin bütünüyle “doğaya hükmetme isteği” altında yatan nedenler ve sonuçlar olarak ele almaktadır. Amerikalı ekofeminist Carolyn Merchant “The Death of Nature: Women, Ecology and the Scientific Revolution” adlı çalışmasında, gerçekliğin yaşayan bir organizma olarak değil, bir makine olarak yeniden kavramlaştırılmasını ve kadınlarla doğa üzerinde tahakküm kurulmasını onaylayan görüşün oluşumunun yeniden irdelenmesi gerektiğini savunmuştur (Merchant, 2006: 530).

Kültürel ekofeminizm ise batı kültüründe kadın ve doğanın karşılıklı ilişkisi üzerine şekillendirilmiştir. Kadını ve erkeği birbirinden farklı değerlendiren kültürel ekofeminizm, kadının biyolojik özellikleri nedeniyle doğaya yakın olduğu savından hareket etmektedir. Bunun karşıtı olarak erkek ise kültürle ilişkilendirilmiştir. Antropolog Sherry Ortner tarafından kadınların sosyal rolleri nedeniyle kültürel ve tarihsel olarak doğaya neden yakın oldukları “Is Female to Male as Nature Is to Culture?” (Doğa, Kültür için Ne ise, Kadın da Erkek için O Mudur?) başlıklı yazısında

ele alınmıştır. Ortner'a göre, bu ilişki yalnız kadınlara özgü doğal ve fizyolojik işlevlere dayanmaktadır ve 3 seviyede sıralanmaktadır:

(1) Kadının vücudu ve işlevleri "tür yaşamı" ile daha yakından ilgilidir. Kadının fizyolojisi erkeğinkinin aksine onu doğaya daha yakın kılar ve serbestlik sağlar.

(2) Kadının bedeni ve işlevleri onu erkeklere göre daha alt seviyelerde kabul edilen sosyal rollere yönlendirir.

(3) Kadının vücudu ve işlevleri nedeniyle kendisine dayatılan geleneksel sosyal roller, ona daha yakın görülen doğa ile arasında psişik bir yapı kazandırır (Ortner, 1974, 73-74),

Pek çok ekofeministe temel oluşturan argüman Ortner tarafından şekillendirilmiş ve ekofeministleri harekete geçiren bir çıkış noktası olmuştur. Ortner, erkeklerin aksine kadınların neredeyse tüm kültürlerde ve tarihsel süreçte, doğaya yakın olduklarını savunmaktadır. Kadınlar fizyolojik yapıları gereği adet görme, hamilelik, doğum gibi yaşadıkları doğal süreçler içerisinde acıya ve zorunluluklara maruz kalmaktadırlar. Bu durum kadınları sosyal hayattan soyutlarken, kadınları eve, çocuk yetiştirme ve ocak başı hizmetlere mahkûm ediyor. Erkekler ise fizyolojik durumları gereği seyahat etme ya da avlanma gibi ayrıcalıklara sahip olabiliyorlar. Kadınlarda adet görme rahatsız edici, acı verici ve olumsuz duygular çağırıştırabilecek bir fizyolojik olaydır. De Beauvoir tarafından "Birçok kadını faaliyetlerinden alıkoyan ve sosyal temaslarını kısıtlayan ve hatta pek çok toplumda kadının kirlenmesi olarak nitelendirilen bir durum" olarak tasvir edilmiştir (De Beauvoir, 1993a: 359). Ancak son tahlilde kadının doğum yapmasına ve hamile kalmasına olanak veren bu sürecin başlangıcından sonucuna kadar kadınların erkeklere göre doğa için daha çok köleleştiği ve yaratıcılığının daha çok kullanılabilir olduğu sonucuna varılmıştır. Kadınların buldukları durumdan kurtulmalarının yolunu ise kadınların ve doğanın özgürleştirilmesinde bulmuşlardır.

Kültürel ekofeministler kadın ve doğa bağlantılarını tarih öncesi dönemlere kadar incelemişlerdir. Bu dönemlerde doğanın hamile kadın figürleriyle, ağaçlar, kelebekler ve yılanlarla sembolize edilmesi kültür ekofeministler için bağlantıları açıklayan örneklerdir. Gloria Orenstein, Merlin Stone, Marija Gimbutas gibi bazı kültürel feministler ise kadınların tarihini yeniden canlandırmayı amaçlayarak Paleolitik ve Neolitik dönemlerde tanrıça inancına sahip medeniyetlerin gizemli tarihini ortaya çıkarmak istemişlerdir. Bu nedenle kadını merkeze alan maneviyat kültürünü önemseyerek, hamile kadın figürleriyle doğanın sembolize edildiği bu dönemi yüceltmişlerdir (Carlassare, 2000: 94). Bu süreci ataerkil kültür içerisinde kadın tanrıçaların reddedilmesi, sonraları ise kadının ve kadınsı özelliklerin doğa ile eşleştirilmesi takip etmiştir. “Toprak Ana”, “Bakir Ormanlar” gibi ifadelerde kadın ile doğanın nasıl iç içe geçirildiğini ve dil ve ekofeminizm bağlantılarını görmekteyiz (Merchant, 2013: 10).

Kültürel ekofeministler dil ve ekofeminizm bağlantılarını çözümlerken arkasında yer alan toplumsal cinsiyet kodlarını ararlar. Bu dil kodlarıyla işlenen kadın sömürsünü meşrulaştıran olgulara da dikkat çekmektedirler. Feminist ve vejetaryen Carol Adams “Etin Cinsel Politikası” kitabında dil ve ekofeminizm bağlantıları irdelenmiştir. Adams, dilin kadınların ve hayvanların ataerkil kültürdeki aşağı konumlarını kaynaştırdığını ve aynı zamanda, yalnızca kadınlara değil, egemen olmayan bütün diğer insanlara ve hayvanlara yönelik cinsel şiddet ile kötü muamele arasında bir bağıntı olduğunu savunmaktadır. Bu konuya anadilimizden örnek vermek gerekirse, “mal” kelimesi kırsal alanda büyükbaş hayvanları tanımlamak için kullanılmasının yanı sıra, kent argosunda namuslu olmayan kadınlar için kullanılmaktadır (Adams, 2010: 14).

Erkeklerin kadınlar üzerinde hem kamusal hem de özel alanda şekillenen tahakküm biçiminin aynı zamanda ırkçı ve ataerkil düzenin hayvanları nasıl

gördükleriyle bağlantılı olduğu görülmektedir. Yani insan/hayvan ilişkileri ataerkil düzenin içselleştirilmiş halinin bir yansımasıdır ve ortaya çıkan düzen içerisinde bulunduğumuz toplumsal cinsiyet sistemidir. Burada dil ve ekofeminizm bağlantılarına geri dönersek hayvanlardan bahsederken hangi zamirlerin kullanılması gerektiği tartışması çıkmaktadır. Hayvanlardan bahsederken cinsiyetlerinden bağımsız olarak kullanılan bazı tanımlamalar nasıl kadınsı değerlerle çağrışım yapıldığını göstermektedir. Hayvanların dişi ya da erkek olmasından ve hatta boyutlarından bağımsız olarak güçlü (major power) ya da güçsüz (minor power) değerlendirilmeleri mümkündür. İneklerden, kuşlardan ya da kedilerden pek çok kültürde “she” anlamı taşıyan dişi olarak bahsedilmektedir. Hatta sadece güçsüz hayvanları tanımlamak için değil, kurban ya da ölmek üzere olan ve yiyecek ihtiyacını karşılamak için öldürülen hayvanlar da dişi ve “ikincil gücü” temsil etmektedir. Bu noktada hayvanların kaderi de sembolik olarak kadınlaştırılmaktadır (Adams, 2010: 151).

Kültürel ekofeministlerin kadın ve erkeklere yükledikleri toplumsal cinsiyete bakış açısı, insan doğasının insan biyolojisiyle şekillendiği üzerine kurulmuştur. İnsanlar biyolojik özellikleri nedeniyle kendilerine dayatılan cinsiyetle (sex) doğarlar ancak sosyal hayatın içerisinde cinsiyet kimliklerini (gender) kendileri oluştururlar. Bu nedenle cinsiyet ve toplumsal cinsiyet (ya da cinsel kimlik) kadınlara ve erkeklere farklı güç ilişkileri sunar. Bu nedenle kişilikleri politikaları haline gelir. Bu yüzden kadınların üremelerini sağlayan biyolojik özellikleri (doğa) onları yanlış tasarlanan erkek egemen teknolojilerle (kültür) doğanın ezilmesine karşı çıkmaya doğru harekete geçmektedir. Yanlış tasarlanmış teknolojilere, nükleer radyasyona, pestisitlere ve tehlikeli atıklara tepki gösteren kesim genellikle kadın aktivistlerden oluşmaktadır. Belki birçoğu ekofeminist bile olmayan bu aktivistlerin asıl amacı ekosistem üzerinde tahribata yol açan bu üretilmiş teknolojilerin kendi üreme organları üzerindeki olumsuz etkilerinin görmezden gelinmesine dikkat çekmek olmuştur (Merchant, 2013: 191).

Kültürel ekofeministler tarafından toplumsal cinsiyet hiyerarşisi içerisinde üretilen kadın/doğa, erkek/kültür düalizmi farklı hiyerarşi kümelerinin de ikili karşıtlıklar şeklinde ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu karşıtlıklara Tablo 2’de yer verilmiştir. Bu ekofeminist düşüncenin temel argümanı, ekolojik krizin çözümünün ve kadınlar açısından toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının yolu cinsiyetçi düalizmi tersine çevirmek üzerine kuruludur. Yani sorun erkek dünyası ise çözüm de kadın dünyasının yaratılmasında saklıdır. Aslında eleştirilerin odak noktası “erkekler” değil, ataerkil düşünce yapısının ve ikili karşıtlıklardan erkeğe özgü olanlarının kurum ve uygulamalar tarafından benimsenmesidir. Bu yolla kadın değerleri ve özellikleri hiçe sayılmakta ve kadınların ezilmesine zemin hazırlanmaktadır. Erkeksi değerlerin yerine kadınlar için özcü unsurların doğal döngü içerisinde çoğalması mümkün olacaktır (Barry, 2015: 187). Yani hiyerarşik yapı erkeğe özgü aklı yüceltiyorsa, yerine duyguların, rasyonelliği yüceltiyorsa sezgilerin yüceltilmesi halinde kadınların üzerindeki baskıların ortadan kalkacağını savunmaktadırlar.

Tablo 2. Kültürel Ekofeministler Tarafından Üretilen İkili Karşıtlıklar

KADIN	ERKEK
DOĞA	KÜLTÜR
İNSAN OLMAYAN	İNSAN
DUYGU	MANTIK
BEDEN	ZİHİN
SOMUT	SOYUT
ÖZNEL	NESNEL
ÖZEL	KAMU
ÜREME	ÜRETİM
SEZGİ	RASYONELLİK
İŞ BİRLİĞİ	REKABET
ŞİDDET YANLISI OLMAYAN	ŞİDDET

Kültürel ekofeminizmin savunucuları 4 madde üzerinde savundukları noktaları özetlemişlerdir:

1. “Diş” nitelikleri, kavramları, düşünce ve hareket biçimleri ekolojik olarak daha hassas ve duyarlı özellikleriyle yeni bir kültürün temelini oluşturabilir. Bu nedenle batı dünyasındaki ikili karşıtlıklar tersine çevrilmeli.
2. Doğal tecrübelerle dayanan gerçekliklerin soyut teorilere yeğlenmesi.
3. Erkeğin değil, doğayı temsil eden kadının tercih edilmesi.
4. Hiyerarşik yapı ve ataerkil düzen içerisinde yapılacak değişimlerin gerekli olması (Barry, 2015: 188).

Kültürel ekofeminizmin de eksik kaldığı bazı noktalar olmuş ve eleştirilmiştir. Öncelikle ikici yapıyı kırmak yerine kadın ve erkek arasındaki farkı biyolojik özcülüğe indirgemekle eleştirilmektedir. Asıl ikiciliğin bu noktada toplumsal cinsiyet kuramlarına ters düşecek şekilde yaratıldığı düşünülmektedir. Yaşamın karşılıklı bağımlılığa dayalı ilişkileri göz ardı edilerek, kültürü ve sosyalleşmeyi aşacak boyutlarda sadece kadınların ya da sadece erkeklerin doğasına indirgemek yanlış olarak değerlendirilmektedir. İkinci bir nokta ise kadınları doğayla özdeşleştirip tek bir grup olarak değerlendirmenin yanlışlığına düşülmesidir (Merchant, 2013: 193). Kadınlar doğa için iyi, erkekler ise kötü şeyler yapar fikrinden yola çıkarak tek bir değerlendirme kriterinin oluşması toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştiren bir yanlışa yol açabilmektedir. Erkeklerin doğaya değer verme etiğinin olabilmesi ve doğayı önemsemelerinin göz ardı edilmesi tam tersi okumayla kadınların kapitalist sistem içerisinde tüketim düzeninin bir parçası olabilmeleri gerçeğinin göz ardı edilmesiyle aynıdır.

1.3.3. Sosyal Ekofeminizm

Vermont’taki Sosyal Ekoloji Enstitüsü ve özellikle Chaia Heller tarafından geliştirilen sosyal ekofeminizm, Batı’nın kapitalist ataerkil düzenine karşı kurulabilecek sosyal, kültürel ve tarihsel bir “kadın doğa ilişkisinin” doğanın kurtuluşunun tek yolu

olduğunu savunmaktadır. Murray Bookchin'in Sosyal Ekolojisine⁴ dayandırılan akım toplumun merkezileşmemiş topluluklar şeklinde yeniden yapılandırılmasını öngörmektedir. Janet Biehl tarafından daha açıklayıcı ifade edilen bu görüşe göre, ekolojik ve toplumsal tahakkümler arasında ilişki kurulmakta ve insan tahakkümünün sona erdirilmesi halinde doğanın üzerindeki tahakkümün de son bulacağı savunulmaktadır. Biehl, Bookchin tarafından geliştirilen sosyal ekoloji kavramını benimsediğini belirtirken, güncel sosyal ve ekolojik sorunları anlamamanın yolunun kavramı anlamaktan geçtiğini vurgulamaktadır. Sosyal ekoloji, anti hiyerarşik, tutarlı, rasyonel ve demokratik bir düşünce topluluğunu yansıtmaması nedeniyle, hiyerarşi ve egemenliğin açık şekilde anlaşılmasına yönelik diyalektik bir yaklaşıma sahiptir (Biehl, 1991:5). Biehl tarafından tasvir edilen sosyal toplum, tahakküm sistemlerine yer vermeyen, hiçbir devletin veya kapitalist ekonominin doğayı sömürmeye çalışmadığı, cinsellik ve isteklerin tüm yönleriyle insanlığa serbest bırakıldığı bir düzendir.

Val Plumwood (1992: 10) tarafından sosyal ekofeminizm, kişisel ve ruhsal yönlerden ziyade ekofeminizmin sosyal ve siyasal yönünü vurgulama eğiliminde olan akım olarak ifade edilmektedir. Aynı zamanda, kadınlarla erkeklerin biyolojik özellikleri nedeniyle farklı oldukları fikrini kabul etmemektedirler. Kadınlığın, biyolojik özelliklere dayatılmayacağını ve kabul edilmesi gereken bir kalıp olmadığını düşünmektedirler. Yani, sosyal ekofeminizm tarafından kadınların doğayla ve birbirleriyle olan ilişkilerinde cinsiyet kalıpları reddedilmektedir.

Sosyal ekofeminizmi kültürel ekofeminizmden ayıran nokta, kültürel ekofeminizmin savunduğu özcülüğün varlığını, ataerkil klişelerce ima edilen kadın ve

---

⁴ Bookchin'in sosyal ekoloji tanımı, mevcut olan ekolojik sorunların neredeyse tamamının sosyal sorunlardan kaynaklandığı şeklinde yapılmaktadır. Bu nedenle ekolojik sorunların çözümü içerisinde yaşadığımız toplumun ve ona hakim olan ekonomik, etnik, kültürel ve toplumsal cinsiyet çatışmalarının üstesinden gelinmedikçe ekolojik sorunlara çözüm bulunamaz (Bookchin,2006:19).

doğa arasında doğuştan gelen bağların varlığını reddetmesi ve biyolojik determinizme⁵ eleştirel yaklaşmasıdır. Kadınların sosyal rollere büründürülmesi sonucunda doğaya yakın olmak zorunda kaldıklarına vurgu yapan sosyal ekofeminizm, “gıda temin eden kadın”, “bakmakla yükümlü olan kadın” “doğaya yakın olan kadın” gibi fikirlerle kadınların belli bir alanla sınırlandırılmasını, faaliyetlerinin kısıtlanmasını şiddetle eleştirmektedir (Carlassare, 1994: 230). Kadın doğa gibidir, kadın doğanın içinde, doğaya yakındır gibi biyolojik deterministik düşünceler sosyal ekolojistler tarafından reddedilmektedir.

Sonuç olarak, tüm ekofeminist akımlarda kadının ve doğanın aynı eril tahakküm altında baskılandığı sonucu çıkmaktadır. Bu eril tahakküm insan merkezli ve sınıfsal olan hâkim kültürün de karşısında durmaktadır. Sosyal ekolojik feministler, kadın özü ve yapısı gereği doğaya yakındır fikrine şiddetle karşı çıkmaktadır. Biyolojik determinizmi benimsemek demek olan bu bakış açısı özgürlük alanlarının da kısıtlanmasına neden olmaktadır. Sosyal ekolojik ekofeministler, erkeklerin kendileri üzerindeki baskısını reddeden kadınların, kendilerini farklı bir üstünlüğe taşıma fikrine de karşı çıkmaktadır. Kadınların varlıklarının ispatı, başka bir erk yaratma amacıyla olursa, eşitlikçi bir topluma ulaşmak mümkün olamaz.

1.4. TOPLUMSAL CİNSİYET HAREKETİNİN DOĞUŞU

Ekofeminizm ve toplumsal cinsiyet anlayışı arasındaki bağlantıyı incelememiz gerekirse, öncelikle toplumsal cinsiyet anlayışının doğuştan gelen cinsiyet farklılıklarına odaklanmak yerine, kadın ve erkek tarafından onaylanabilecek değerler ve tutumlar arasındaki ilişkileri tanımlamakta olan bir kavram olduğunu açıklamak gerekmektedir. Bu argümana göre cinsiyetçi inançlara sahip olan veya bu inançları onaylayan kişiler aynı zamanda doğanın sömürülmesini de destekleyen kesimle aynı kümede yer almaktadırlar.

---

⁵ Kadınların ezilmesi ve sömürülmesinin nedenlerinin gizli ya da açık şekilde anatomi ile açıklayan kavramın karşılığı biyolojik determinizmdir. Toplumdaki hiyerarşik ilişkinin biyolojik kaderin bir sonucu olduğu düşüncesini ifade etmek için kullanılmaktadır. Özgürlük mücadelesi veren kadınlar tarafından kadınlarla erkekler arasındaki hiyerarşi ve sömürüye dayalı ilişkileri içeren biyolojik determinizm reddedilmektedir (Mies, 2008: 103).

Çünkü kadınları ve doğayı iktidar hiyerarşisinde daha alt seviyelerde konumlandırmanın erkeklerin ilerlemesini teşvik ettiği düşünülmektedir. Yani bir bakıma kadınlara karşı geleneksel tutumları onaylayanların çevre dostu inançları destekleme ihtimallerinin düşük olduğu savunulmaktadır (Bloodhart ve Swim, 2010: 187).

1970'lerden itibaren feminizm akımı içerisinde farklı görüşlerin hâkim olması aslında hareketin parçalanması sürecini de beraberinde getirmiştir. Kadın sorunlarına odaklanmanın bağımlılığı arttırdığı ve kadınların “savunmasız” “ikinci cins” ve “zayıf” olduklarını öne süren ifadelerin bu bağımlılığı kalıcı hale getirdiği yönünde güçlü bir eleştiri vardır (Jarvis, Kantor ve Cloke, 2012: 101). Kadın sorunlarını tekrar eden feminizm akımının zayıflaması ve toplumsal cinsiyete dayalı bedenleri başlangıç noktası kabul etmenin gerekliliği toplumsal cinsiyet hareketinin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Toplumsal cinsiyet esasında biyolojik özellikler yardımıyla dar cinsiyet tanımlarını genişleten bir kavramdır. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları arasındaki farklılaşmanın temelinde kadın doğmak değil kadın olmanın önemli olması bulunmaktadır. Kadının ezilmesinin altında yatan neden ise biyolojik özelliklerinden bağımsız ve karakteristiklerle tanımlanamayacak bir gerçekliktir.

Feminizmden toplumsal cinsiyete giden süreç pek çok alanda etkilerini göstermiştir. Gündelik yaşamdan kentteki yaşama kadınların toplumsal cinsiyet eşitliği istek ve söylemleri bir hayli ses getirir hale gelmiştir. Feminist düşüncedeki paradigmatic gelişme, özellikle kalkınma süreçlerinde kadınların varlığını göstermiştir. Kalkınma kavramı özellikle 1990'lardan sonraki süreçte, siyasi yönlerin öncesinde ihmal edildiğini göz önünde bulundurarak katılım, kurumların güçlendirilmesi, ekonomik istikrar gibi konulara yönelmiştir. Bu dönem siyasi karışıklıklarının yanı sıra farklı sorunların gündeme geldiği bir süreci ifade etmektedir. Çevre kirliliği, etnik çatışmalar, ekolojik sistemin zarar görmesi beraberinde ekonomik ve toplumsal sorunları da getirmiş ve ihtiyaç duyulan insan merkezli bir anlayışa geçilmesine yol

açmıştır. İnsan merkezli sürdürülebilir kalkınma ise kadın ve erkeklerin tam katılımını, kadınların da ekonomik ve sosyal kalkınmanın en az erkekler kadar bir unsuru olduğunu söylemektedir (Yumuş, 2011: 15-16).

“Kalkınma Sürecinde Kadınlar” (WID/ Women in Development) söylemi yerini “Kalkınma ve Kadın” (WAD/ Women and Development) ve sonuç olarak “Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma” (GAD/ Gender and Development) söylemine bırakmıştır (Jarvis, Kantor ve Cloke, 2012:101).

WID, barış, eşitlik ve kalkınma bağlamında kadınların rolünü inceleme sürecinde ortaya çıkmış bir kavramdır. Kalkınmanın sosyal ve ekonomik hayata kadınların katılımlarıyla birlikte özgürleşeceklerini varsaydığı için liberal feminizme daha yakın bir kavramdır. Uluslararası kadın hareketlerinin erken dönemlerdeki faaliyetlerinin çoğu kalkınmadaki kadınlar üzerine odaklanmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP/ United Nations Development Programme) ve Dünya Bankası (WB/ World Bank) gibi kuruluşlar kalkınmada kadınların rolüne ilişkin politika ve programlar geliştirirken, gelişmiş ülkelerin her biri kendi ulusal kadın hareketlerinin baskısı altında WID konularını ele almışlardır. 1950-60’lı yıllarda cinsiyet körü politikaların hüküm sürdüğü düşünüldüğünde bu gelişme kadınlar için atılmış büyük bir adımı temsil etmekteydi. Ancak WID pratikte sadece kadınların üreme rolünü vurgulamış ve çocuk sağlığı üzerine odaklanmış ve kadınların üretken olma rolünü göz ardı etmiştir. Bu noktada uluslararası kalkınma sürecinde ana akımlaştırmaya dayalı yeni bir model arayışına girilmiştir (Burton ve Pollock, 2002: 348).

WAD bu yeni model arayışında ortaya çıkan yeni kavramdır. Kadınların kalkınmaya dâhil olmasından öte, kadın ve kalkınma süreçlerindeki ilişkiye odaklanmıştır. Kadınların ekonomik rollerine ve sınıf bölünmelerine odaklanmasından ötürü Marksist Feminist yaklaşıma yakın durmaktadır. WID ve WAD yaklaşımlarını

eleştirenlerin ortak paydası her ikisinin de toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri oluşturan etkenleri göz ardı ettikleri şeklinde olmuştur. Yani her ikisi de kadınlara dayatılan toplumsal rolleri göz ardı etmektedir.

Nihayet GAD, toplumsal yapıyı anlamak için bütünlük bir perspektiften konuyu ele almıştır. Kadınların ikincil olma durumunu, ataerkil yapının dayattığı koşulları, kadınların ekonomik özgürlüklerinin sorgulamasını yaparken, neden kadınların bu toplumsal rolleri sistematik olarak içselleştirdikleri üzerinde durmuştur. Sosyalist feminist yaklaşımı benimseyen GAD, kadınların toplumsal rolüne yönelik çözümü iki koşula dayandırmıştır. İlki, kadınların ev dışı üretime de katılarak, ekonomik gelir elde etmeleri. İkincisi, erkeklerin ev içi sorumlulukları daha fazla üstlenmeleri (Burton ve Pollock, 2002: 349).

Feminizmin en temel iddiası kadınlarla erkekler arasındaki hiyerarşik ilişkilerden kaynaklanan eril tahakkümü ortadan kaldırmaktır. Bunun yolu da cinsiyet eşitsizliklerinin kaldırılmasından geçmektedir. Böylece, feministler tarafından 1970'lerde yeni bir anlam yüklenerek kullanıma sunulan toplumsal cinsiyet kavramı literatüre girmiştir (Sezgin, 2016: 3). Toplumsal cinsiyet kavramı feminist kuramın içerisinden çıkmıştır. Bazı kesimler tarafından kavram, kadın ve erkek ayrımına işaret etse de bazıları için ikili cinsiyet ayrımının radikal bir şekilde sorgulanması için fırsat sağlamaktadır. Ataerkillik, kadın-erkek eşitliği yerine toplumsal cinsiyet, feminist literatürde kullanılmaya başlanmış ve önemli değişimlerin de dönüm noktası olmuştur. Feminizm yerine toplumsal cinsiyet kavramına ihtiyaç duyulması, feminizmin toplumda sadece iki cins bulunduğunu kabul etmesine karşı doğmuştur. Çünkü günümüzde her yerde kabul görme, tanınma ve eşit haklardan yararlanma hakkına sahip olan, kadın ya da erkek olarak sınıflandırılmayı benimsemeyen bireyler de bulunmaktadır. LGBTQ hareketinin etkisiyle alevlenen tartışma, cinsiyetin tanımının yapılmasını ve cinsiyet eşitliğinin tam olarak ne anlama geldiğinin tekrar tartışılmasını gerektirmiştir.

Cinsiyet, insanları eril veya dişil olarak tanımlayan biyolojik özellikleri ifade etmektedir. Kadın ve erkeğin yaradılışıyla ilgili olan, kadın ve erkek olmanın biyolojik yönünü ifade eden bir kavramdır. Söz konusu biyolojik özellik kümeleri, her ikisine de sahip olan bireyler olabildiğinden dolayı birbirini dışlayan değil, insanları kadın ve erkek olarak ayırt etme eğiliminde olan bir kavramdır. Cinsiyete göre eril ya da dişil olarak doğarız ancak sosyalleşme süreci içerisinde erkek ya da kız çocuğu veya kadın ya da erkek olmak üzere eğilim gösteririz. Cinsiyetçilik ise kişinin kadın, erkek, çocuk ya da yetişkin olmasından bağımsız cinsiyetçi düşünce ve eylemlerin yaratılmasıdır. Hooks'a göre feminizmi anlamının kilit noktası önce cinsiyetçiliği anlamaktan geçer (Hooks, 2012: 12). Cinsiyetçilik yaklaşımı, kadınlar ve erkekler arasında birbirini tamamlayan ama bir o kadar da birbirine karşı duran bir bağımlılık ilişkisi görmektedir ve cinsiyetçilik yaklaşımının doğasında paternalizm⁶, toplumsal cinsiyet rollerinin farklılığı ve heteroseksüellik yatmaktadır. Örneğin, erkekler cinsiyetçi bir tutumla kadınlara ne kadar önyargılı yaklaşırlar da üreme için kadınlara bağımlıdırlar. İşte bu noktada kadınlar ve erkekler arasındaki ilişki hem düşmanlıktan hem de sevgiden beslenen bir dayanışmaya dönüşmektedir. Buradan yola çıkarak cinsiyetçiliğin iki yönlü bir tanımı yapılabilmektedir: (1) Düşmanca Cinsiyetçilik (2) Korumacı Cinsiyetçilik. Kadınlara yönelik olumsuz tutumların tamamı düşmanca cinsiyetçiliğin kapsamına girer. Kadınların toplum içerisinde artan gücüne yönelik olumsuz değerlendirmeleri içermektedir. Korumacı cinsiyetçilik ise kadınların “zayıf” “şefkatli” “romantik” ve bunun gibi özelliklerine gönderme yapmaktadır (Kayaoğlu, 2008: 21-22). İşe personel alımında, kadın yöneticilere tutumlarda, cinsel taciz vakalarında, tecavüz mitlerinde ve eş dövme tolerans tanınmasında toplumdan topluma değişiklikler göstermesine karşı düşmanca cinsiyetçilik biçimlerine rastlanmaktadır.

---

⁶ Paternalizm/Babacılık: Bir başka bilincin iyiliği, mutluluğu, gereksinimleri, çıkarları ve/veya değerleri adına, daha iyi olacak diye onun karar özgürlüğüne zorla karışma (TDK). Bireyi, kendisine rağmen, korumayı amaçlar. Örneğin, “Devlet Baba” devletin vatandaşları koruma ve kollama yönünü vurgulamak için kullanılan bir deyiştir.

Toplumsal cinsiyet ise kadınlarla erkeklerin farklı oldukları gerçeğinden yola çıkan bir kavram olmakla birlikte; mevzuat, politika ve programlar da dâhil olmak üzere herhangi bir planlı eylemin kadınlar ve erkekler için etkilerini değerlendirme sürecidir. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet birbirlerinden farklı anlamlar taşımaktadırlar. Cinsiyet, doğuştan gelen biyolojik bir gerçekliktir. Toplumsal cinsiyet ise, kültürler arasında farklılık gösterebilen sosyal bir olgudur. Toplumsal cinsiyet kavramı Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP/ United Nations Environment Programme) belgelerinde, kadın ve erkeklerin kendi cinsleriyle aralarında ve karşı cinsle olan “sosyal olarak inşa edilmiş” ilişkileri, elde ettikleri fırsatları, davranışları, yetenekleri ve zaman içerisinde kadın veya erkek olmakla alakalı olan göreceli güç aralığı olarak ifade edilmektedir. “Sosyal olarak inşa edilme” tanımıyla anlatılmak istenen verilen, doğal ya da bahşedilen değil, toplum tarafından üretilendir. Bu nedenle, sosyalleşme süreçleri ile öğrenilip, konuya veya topluma göre değişmesi ya da değiştirilmesi mümkün olmaktadır (UNEP, 2016a: 4). Savran’a göre (2004: 235) toplumsal cinsiyet, kadını ve erkeği ayıran, eşitsiz ve baskıcı toplumsal düzenin adı olarak ifade edilmektedir. Bir diğer ifadeyle toplum tarafından cinsiyetin bedene zorla kabul ettirilmiş hali olarak tasvir edilir. Buna açıklık getirmek gerekirse, biyolojik olarak insanlar erkekler ve kadınlar olarak ikiye ayrılmıştır. Homo Sapiens’in bir X bir de Y kromozomu olan erkek, iki X kromozomu olanı ise kadını temsil etmektedir. Ancak kadınlar ve erkekler “biyolojik” değil “toplumsal” kategorilerdir (Harari, 2015: 155). Kadınlar ve erkekler sadece oluşturdukları kromozomlardan dolayı değil kültürlerinin kendilerine yüklemiş olduğu bazı toplumsal rollerle de bezenmektedirler. Kadınlara yüklenen roller genel olarak çocuk doğurmak, kocasına itaat etmek ve ev işleriyle ilgilenmek şeklinde olurken “dişilik” ve “kadınlık” kavramları karşımıza biyolojik ve kültürel kategoriler olarak çıkmaktadır. Ancak Simon de Beauvoir (1993a: 35) “dişilik” teriminin kadını doğaya bağladığı için değil kendi cinsine kapattığını düşündüğü için kötü bir anlam taşıdığını

savunmaktadır. De Beauvoir'in aksine bazı düşünürler ise kadınların ve erkeklerin biyolojik olarak yaradılıştan gelen pek çok farklılıkları olduğu gerekçesi ile kadın cinsini her alanda zayıf olarak tanımlamıştır (Değirmenci, 2010: 99).

Toplumsal cinsiyet kavramına literatürde neden ihtiyaç duyulduğuna gelince, heteronormatif⁷ düzen içerisinde biyolojik yapının aslında bir kader olmadığı varsayımına karşı ortaya çıktığını görmekteyiz. Simon de Beauvoir'in en bilindik şekilde ifade ettiği gibi “kadın doğulmaz, kadın olunur” cümlesi aslında toplumsal cinsiyetin kültürel bir inşa olduğuna gönderme yapmaktadır (Saygılıgil, 2016: 215). Aslında burada anlatılmak istenen kadın olmak için dişil üreme organına sahip olma zorunluluğu olmadığıdır. Bu tartışma bizi kadın/ erkek düalizminden çıkarıp imkânsız kimlikler yani LGBTİ⁸ mücadelesi için bir araya getiren bireylerin cinsel kimliklerine ve yönelimlerine götürmektedir. Queer teori bir nevi bu boşluğu dolduran bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. “Queer” kelimesi Türkçe'ye “tuhaf”, “anlaşılamayan” ve “ezber bozan” şeklinde çevrilebilmektedir. “Queer teori” homofobik⁹ bir yaklaşımın dışavurumu olarak kullanılan bir kavramdır. Judith Butler, Queer'in homofobi karşısında toplumsal cinsiyetleri ve cinsellikleri ayırt edilmeksizin herkesi bir araya getirdiği için terimin önemine vurgu yapmaktadır. Saygılıgil'e göre (2016: 223) Queer, kolaylaştırıcı bir kelime olarak nitelendirilmenin aksine bir kavram, kuram, bir politik görüş ve duruşu yansıtmaktadır. Queer aslında bir kimliğe karşılık gelmemekte tersine kimliklerin imkânsızlaştırılması anlamını taşımaktadır. Burada kimliklerin imkânsız olarak nitelendirilmesi ise adli merciler ve tıp gibi toplumun kurumları tarafından

---

⁷ Heteronormatif: Bütün bir toplumun ve kültürün “doğallaştırılmış”, “idealleştirilmiş” ve “normal” varsayılan heteroseksüel cinsel yönelim doğrultusundaki yaşam tarzı ve değerlere göre tariflendiği, heteroseksüellik dışında kalan cinselliklerin ve cinsel hallerin marjinalleştirildiği, sapkın kategorisine sokulduğu, görmezden gelindiği, baskı ve şiddete maruz bırakıldığı veya uysallaştırılarak hizaya sokulduğu bir iktidar sistemini (toplumsal hayatı düzenleyen normlar, uygulamalar, yasal düzenlemeler, kurumsal yapılanmalar, vb.) ifade eder (TODAP, 2017: 20).

⁸ LGBTİ: Lezbiyen, gey, biseksüel, trans, interseks.

⁹ Homofobi: Eşcinsellere ya da eşcinselliğe karşı duyulan nefret, korku, hoşnutsuzluk, önyargı ya da ayrımcılıktır (TODAP, 2017: 19).

anormal ve sapkın olarak görülmelerinden kaynaklanmaktadır (Durudoğan, 2011: 88). “Queer” teriminin dâhil olmasıyla birlikte LGBT hareketi LGBTQ olarak anılmaya başlanmıştır.

BM tarafından toplumsal cinsiyet eşitliği (gender equality) olarak tanımlanan kavram ise kadın, erkek, kız ve erkek çocuklarının eşit hak ve fırsatlara sahip olmaları anlamına gelmektedir. Cinsiyet, hak ve fırsatlar arasındaki farklılıkları tanıırken doğan kişinin kadın ya da erkek oluşuna bakmamaktadır. Oysa cinsiyet eşitliği hem kadınların hem de erkeklerin ihtiyaçlarının ve önceliklerinin dikkate alınması gerektiğini kastetmektedir. Türkiye’nin de imzacısı olduğu “Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’nin (CEDAW / Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women)” ilk maddesinde “siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki kadın ve erkek eşitliğinin sağlanması” ifadesine yer verilerek cinsiyet eşitliğine vurgu yapılmıştır. Çünkü toplumsal cinsiyet eşitliği Birleşmiş Milletler tarafından bir insan hakları konusu olarak değerlendirilmekte ve cinsiyet temelli ayrımcılığa son verilmesi, insan merkezli sürdürülebilir kalkınmanın ön koşulu ve göstergesi olarak görülmektedir (UNEP, 2016a: 4). BM tarafından cinsiyet temelli ayrımcılığa son verilmesi olarak kastedilen, kadın ve kız çocuklarının eğitime eşit erişim, sağlık hizmeti, iyi iş olanaklarından faydalanması ve siyasi ya da ekonomik karar alma süreçlerinde temsil edilmesidir. Eşit şartların sağlanması, sürdürülebilir ekonomileri besleyecek, toplumlara ve insanlığa büyük ölçüde fayda sağlayacaktır görüşü savunulmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin var olduğu toplumlarda, geleneksel olarak iş bölümü temelli bir yaklaşım da kendiliğinden olagelmıştır. Bu geleneksel iş bölümünde bazı işler ve sorumluluklar kadınlara yüklenmiş, diğerleri ise erkeklere tahsis edilmiştir. Toplumsal cinsiyete bağlı olarak kadınlara ve erkeklere yüklenen roller Tablo 3’te gösterilmiştir. Kadınlara yüklenen üreme rolü bebek dünyaya getirme, çocukları büyütme, hane içi sorumlulukları yerine getirme olarak şekillenirken,

erkekler üreme ile ilgili kararları alabilen kişilerdir. Toplumsal cinsiyete ilişkin roller üretim rolü ve toplumsal rol bağlamında da farklılık göstermektedir.

Tablo 3. Toplumsal Cinsiyet Roller

	KADIN	ERKEK
ÜREME ROLÜ	<ul style="list-style-type: none"> • Bebek dünyaya getirme, emzirme, • Çocukları büyütme, • Ev sorumluluğu; yemek pişirme, temizlik,	<ul style="list-style-type: none"> • Üreme ile ilgili kararları alabilme, • Aile reisi olarak görünür şekilde gücü elinde bulundurabilme,
ÜRETİM ROLÜ	<ul style="list-style-type: none"> • Ev içi geçim faaliyetleri; su temini, gıda toplama, • Erkeklerle göre düşük ücretle çalışma, • İkincil durumda üretim yapmaya çalışma,	<ul style="list-style-type: none"> • Kadınlara göre yüksek ücret, daha çok iş imkânı, • Geçimi sağlayan kişi olarak kabul edilme,
TOPLUMSAL ROL	<ul style="list-style-type: none"> • Hasta, yaşlı aile bireylerinden ve çocukların bakımından sorumlu olma, • Bağımsız karar alamama	<ul style="list-style-type: none"> • Toplumda kadınlara göre daha görünür bulunma, • Gücü ve prestiji elinde bulundurma, • Karar alma gücüne sahip olma.

Kaynak: Pincha, C., (2009), Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Afet Yönetimi: Uygulamacılar İçin El Kitabı, https://www.gdnonline.org/resources/pinchakitap_turkce_renkli.pdf, (05.04.2019).

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından belirli kriterlerin uygulanması bir politikanın, projenin ya da yaklaşımın başarıya ulaşmasını daha mümkün kılmaktadır. Söz konusu kriterler şu şekilde sıralanabilmektedir;

Toplumsal Cinsiyet Körlüğü (Gender Blindness): Literatürde “toplumsal cinsiyet körlüğü” olarak tanımlanan bu kriter, toplumsal cinsiyet faktörünün göz ardı edilmesi olarak ifade edilmektedir. Toplumsal cinsiyet körlüğü ekonomik ve sosyal politikalarda kadınların, erkeklerin, kız ve erkek çocuklarının ve LGBTQ bireylerin farklı durumlarının, toplumsal rollerinin, ihtiyaçlarının ve farklı olabilecek isteklerinin göz ardı edilmesi olarak açıklanabilmektedir (UNDP, 2012: 8). Toplumsal cinsiyet bakış açısının proje ve politikalara etki edebilen sosyal sonuçların önemli bir belirleyicisi olduğunu reddetmek ve etkili bir faktör olduğunu kabul etmemek anlamına gelmektedir. Cinsiyetin, yapılacak projelere dâhil edilmemesi ve politikalara etki eden bir unsur olarak kabul edilmemesi, projelerin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olan önemli bir faktördür.

Toplumsal Cinsiyet Nötr (Gender Neutral): Toplumsal cinsiyet nötr bir sosyal ya da ekonomi politiği, kadınların, erkeklerin, kızların ve LGBTQ bireylerin farklı durumları, rolleri ve ihtiyaçları olduğunu göz önünde bulundurmaz ve sonuçlarından etkilenmez. Toplumsal cinsiyet nötr bakış açısı, kadınların ve erkeklerin farklı ihtiyaçları olduğunun sosyal politikada ve ortaya çıkan belgelerde taraflarca ya da paydaşlarca kabul edilmesine karşın, faaliyetlerde yer almamasıdır. Hükümet politikalarının cinsiyet nötr olması durumunda ortaya çıkan sonuç ise, cinsiyetin ayrıştırıcı etkisinin göz ardı edilmesiyle kadınlar, erkekler, kız ve erkek çocukları ile LGBTQ bireylerin görebileceği zararların ya da elde edecekleri faydanın eşdeğer olduğunun varsayılmasıdır.

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı (Gender Sensitive): Kadınların ve erkeklerin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatta karşılaştıkları zorlukları ve engelleri anlamak için cinsiyete göre ayrıştırılmış verilerin toplanması ve cinsiyet analizlerinin yapılması gerekmektedir. Böylelikle, kadınların ve erkeklerin ihtiyaçları, var olan kaygıları daha iyi anlaşılabilir olmakta ve etkili çözümlerin üretilmesi için plan ve projelerin yapılması mümkün olmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Dönüştürücü (Gender Transformative): Kavramın doğrudan bir Türkçe karşılığı bulunmamasına karşın, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik dönüştürücü sosyal politikalar olarak ifade edilebilmektedir. Genel bir ifadeyle, toplumdaki katı cinsiyet normlarını ve otoritenin dengesiz yaklaşımlarını sorgulayan, inceleyen ve kırmayı amaçlayan bir yaklaşımı ifade etmektedir. Cinsiyet dönüştürücü yaklaşım hem kadınların hem de erkeklerin cinsiyet normları ve rolleri üzerinden toplumsal farkındalığı uyandırmayı amaçlamakta, kadınların güçlendirilmesini teşvik etmekte, kaynakların kadınlar ve erkekler arasında eşit ve adil şekilde dağılmasını amaçlamakta, kadınların kendi aralarında ve toplum içerisinde güçlenmesini sağlayan politikaları ele almaktadır. Bu yaklaşım, kadınların kendilerini geliştirmesinin ötesine

geçerek, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini perçinleyen güç dinamiklerini ve sosyal yapıları kökten değiştirmeyi hedeflemektedir (IGWG, 2009: 8).

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için belirlenen belli başlı kriterler bulunmaktadır. Politikalar bağlamında toplumsal cinsiyet nötr, olumsuz, olumlu, duyarlı ve dönüştürücü kriterlerin karşılaştırması Tablo 4’te verilmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştiren cinsiyet normları kullanılması durumunda kriterlerin sağlanamaması durumu çıkmaktadır ve cinsiyet olumsuz olarak değerlendirilir. Toplumsal cinsiyet nötr, cinsiyetler arası farklılıkların hesaba katılmadan, sonuçların her iki cins arasında fark yaratmayacağını göstermektedir. Uygulanan politika ve programların cinsler arası farklılıkların hesaba katılarak uygulanması toplumsal cinsiyet duyarlı olduğu anlamına gelmektedir. Toplumsal cinsiyet normlarının hesaba katılarak, kaynaklara adil bir şekilde erişimin sağlanması durumunda ise kriterlerin karşılanması ve cinsiyet olumlu sonuçlar olmaktadır.

Tablo 4. Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanması için Belirlenen Kriterler

Cinsiyet Olumsuz	Cinsiyet Nötr	Cinsiyet Duyarlı	Cinsiyet Dönüştürücü	Cinsiyet Olumlu
<p>Toplumsal kalkınma hedefleri belirlenirken, toplumsal cinsiyet eşitsizliği göz ardı edilmiş, hatta bazı alanlarda güçlendirilmiştir. Cinsiyet eşitsizliğini pekiştiren cinsiyet normları, rolleri ve klişeleri kullanılmaktadır.</p>	<p>Toplumsal cinsiyet, kalkınmanın bir çıktısı olarak kabul edilmez. Mevcut cinsiyet eşitsizliklerini daha da kötüleştirmemeyi savunur. Cinsiyet normları, rolleri ve ilişkileri olumlu ya da olumsuz şekilde etkilemez.</p>	<p>Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması belirlenmiş kalkınma hedeflerine ulaşılması yolundaki en önemli araçtır.</p> <p>Belirlenen hedeflere ulaşma yolunda ihtiyaç duyulan kaynaklara erişim için cinsiyet normları ve cinsiyet rollerini toplumsal düzlemde eşitlemeyi hedeflemektedir.</p>	<p>Cinsiyeti merkeze alarak, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya çalışmak kalkınma sonuçlarının başarılı olması açısından önemlidir.</p> <p>Eşitsiz olan cinsiyet ilişkilerini dönüştürmek adına kaynakların adil kullanımına, karar verme mekanizmalarına eşit katılıma, kadınların güçlenmesini teşvik etmeye çaba harcanmalıdır.</p>	<p>Toplumsal cinsiyet eşitliği, kalkınma yolunda olumlu sonuçlara ulaşmak için merkezi bir noktada yer almaktadır.</p> <p>Cinsiyet normlarının ve rollerinin değiştirilmesi, kaynaklara erişimin adil sağlanması, proje sonuçlarının kilit bir bileşenidir.</p>

Kaynak: Mediterranean Institute of Gender Studies, (2009: 14),

http://www.peacewomen.org/assets/file/AdvocacyEducationTools/genderglossary_migs_aug2005.pdf, (05.04.2019).

Cinsiyet eşitliği özelinde kadınların güçlenmesi, BM çalışmalarının tüm yönleriyle kesişen öncelikleri arasında yer almaktadır. Çevre konularında toplumsal cinsiyet konusunun hassasiyeti ise adil ve sürdürülebilir bir gelecek elde edilmesi açısından önem arz etmektedir. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve çevresel

bozulma arasındaki bağlantıları anlamak ve bunun için gerekli önlemler almak sürdürülebilir kalkınma sonuçlarını desteklemek ve olumlu dinamikleri harekete geçirmek açısından da değerli görülmektedir. Toplumsal cinsiyetin çevre korumada neden önemli bir yere sahip olduğu nedenleri ve sonuçlarıyla “1.4. Çevre ve Toplumsal Cinsiyet” bölümünde tartışılmıştır.

Türkçe’ de “Gender Equality” ve “Gender Equity” terimlerinin karşılığı “toplumsal cinsiyet eşitliği” olarak verilse de “Gender Equity” dilimizde toplumsal cinsiyet adaleti anlamı taşımaktadır. Toplumsal cinsiyet adaleti, kaynakların, programların ve karar alma süreçlerinin hem kadınlara hem de erkeklere adil şekilde tahsis edilme sürecidir. Bu süreç herkesin faaliyetlere ve etkinliklere katılmaktan dolayı sosyal, psikolojik ve fiziksel faydalara ulaşabilmelerini sağlamaktadır. Buradan anlaşılması gereken, kadınların ve erkeklerin mutlaka aynı olanaklara erişimi değil, kadınlara ve kız çocuklarına ilgi alanları ve deneyimleri çerçevesinde geniş bir aktivite yelpazesi ve program seçenekleri sunulmasıdır.

Yılmaz tarafından toplumsal cinsiyet eşitliği ve toplumsal cinsiyet adaleti arasındaki farklılık şu şekilde ifade edilmektedir:

“Toplumsal cinsiyet adaleti”, modernite tarafından belirlenen eşitliğin kadınlar arasındaki birtakım farklılıklarla ilgilenmemesi sebebiyle, tüm dünyada kadının hareketinin belli kesimlerine daha çok hitap eden bir kavramdır. Modern bir kavram olarak eşitlik, kadın ve erkeği birbirine eşitleyerek batı kültüründen beslenen standart, tek-tip kadın imajı oluşturmakta, “adalet” ise eşitliğin de içkin olduğu, hakkaniyet, denge ve kadınlar ve erkekler arasında daha ileri adil muamele ve sorumluluk anlayışını içeren bir üst kavrama işaret eder”. Aynı eserinde Yılmaz daha yalın bir ifadeye indirgeyerek toplumsal cinsiyet adaletinin ailede başlaması gerektiğini, kadın erkek arasındaki ilişkilerde başlayan adil olma durumunun, toplumsal hayatın dizayna da sirayet ederek, “hakkaniyetli, adaletli, ölçülü, dengeli ve insafli olma durumu” dur (Yılmaz, 2015: 108).

Toplumsal cinsiyet eşitliği ve adaleti bakış açısının plan ve programlara yerleştirilmesi ve toplumsal cinsiyetin tüm politikalara dâhil edilmesi gerektiğini ifade

etmek için toplumsal cinsiyetin ana akımlaşması (gender mainstreaming) kavramı kullanılmaktadır. Kadınların ve erkeklerin planlanan herhangi bir eylemden etkilenme süreçlerini değerlendirmek için kullanılan bir ifadedir. Erkeklerin olduğu kadar kadınların da kaygılarını dikkate alan, kadın erkek eşitsizliğini ortadan kaldırmayı amaçlayan, ekonomik ve sosyal politika alanlarında kadın erkek eşitliğinin sağlanarak, politika ve programların uygulama, izleme ve değerlendirme aşamalarına dâhil edilmesi gereken bir perspektif olması gerektiğini ifade etmektedir (Internews, 2018: 21).

Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması, kadınların erkeklerle statülerini eşitlemek için geliştirilen politikalar olmasına karşın, belirli bir kesim tarafından kadının “erkekleşme” yoluyla yer edinmesi ve kadının kimliğinde tahribata neden olması şeklinde de yorumlanmıştır (Yılmaz, 2015: 109). Toplumsal cinsiyetin ana akımlaşmasına kadınların maskülenleşmesi olarak yaklaşanlar tarafından, kadınların özel ya da kamusal alanda kendilerini ikinci sınıf insan olmaktan kurtarmak amacıyla erkeklerin yapacağı işleri ve sorumlulukları üstlenmek istemeleri ile şeklinde ifade edilmiştir. Kadınlar ancak bu şekilde davranarak özgürleşebiliyor ya da ikinci sınıf olmaktan kurtulup, bireyselleşmeyi başarabiliyorlar (Holat, 2018: 120). Bunun bir yansıması olarak ise kendilerini bir “meta” olarak değil saygı duyulacak bir insan olarak kategorize edebiliyorlar. Bağımsız, güçlü, materyalist ve hedonizmi merkeze alan kadın figürünün ortaya çıkmasıyla, mutsuz, öfkeli, korku ve kaygı sahibi kadınların sayısında da artış meydana gelmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise modernizmin dayattığı tek tip kadın profili ile, kadının toplumsal statüsünü eşitlemeye yönelik politikaların birbirine karıştırılmaması gerektiğidir. İkisinin birbirine karıştırılması, aile kurumunun deformasyonuna ve toplumsal kırılmalara yol açabilecek potansiyel taşımaktadır.

Buna benzer görüşler daha önce Emma Goldman tarafından kaleme alınmıştır. Kadınların özgürleşmesi ve bağımsızlığa kavuşmasıyla birlikte eski saf ve iyi niyetli

hallerinden sıyrılmalarının doğal bir süreç olduğuna değinen Goldman, kadın hakları ile pek çok zincirin kırılmasıyla yerine yenilerinin konduğunu belirtmektedir. Yani, kadınların artık erkekleri güvenilir, rahat ve derin bir bakış açısıyla görmemeleri erkeklerden sığ, rahatsız edici ve güven vermeyen bir profil yaratmalarına neden oldu ve kadınlar sosyal hayatlarından erkekleri ihraç ettiler. Goldman'a göre, kadınlar erkek figürüne tek bir şekilde tahammül edebiliyorlardı o da "çocuklarının babası" olmaları nedeniyle (çünkü çocukları tek başlarına dünyaya getirecek bir özgürlüğe henüz sahip değillerdi). Ama bu durum da kadınların hayatında özgürlüğe değil trajediye yol açmıştır. Kadınlar artık erkeklerin emirlerine boyun eğen, tahakküm altında ezilen ve mutlak şekilde bağımlı bireyler değillerdi ancak yine de kendilerini sınırlayan ve köleleştiren evlilik kurumuna sadık kalmaya doğru eğilim göstermekteydiler (Goldman, 2006: 82-83). Nedeni ise evli olmadan sürdürecekları hayatın ataerkil baskısıyla örülü düzeninden ve toplumsal baskıdan kaçınmalarıydı. Bu şartlar kadınları köleleştiren evlilik ilişkini, evlilik dışı hayatın sözde sınırsızlığına tercih edilebilir kılmaktaydı.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için en önemli araçlardan birisi olarak kabul edilen toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasına olan tarihsel bakış 1950'lere dayanmaktadır. O dönemlerde kadınların belirlenen ihtiyaçlarına odaklanan faaliyetler genellikle sağlık, çocuk bakımı, su temini ve eğitim gibi geleneksel konuların etrafında şekillenmiştir. Yapılan faaliyetler sadece kadınların savunmasız bir grup olarak hedef alınması ile sınırlı kalmış, kadınları kalkınmanın önemli bir ögesi haline getirememiştir. 1970'lere gelindiğinde Batı dünyasında yaşanan ekonomik krizle birlikte kadınların kalkınmaya olan katkıları kabul edilmiştir. Kadınların iş yaşamına dâhil olması ve istihdam fırsatları elde etmeleri yine de koşulların onlar için iyi olduğu ve yapısal şartların onların lehine işlediği anlamına gelmemektedir. Kadınların kamu sektöründe yoğunlaşmaları kamu bütçelerindeki kesintilerin onların üzerinde daha fazla etkisi olması; özel sektörde ise düşük ücretle, sosyal güvenceleri olmadan çalıştırılmaları gibi

sonuçlar doğurmuştur (Pearson ve Sweetman, 2011: 25). 1980’lerde iktisatta etkili olan neoliberal politikalarla birlikte kadınların kalkınma süreçlerine dâhil edilmesi yönünde daha etkili yollar aranmıştır. Küreselleşen dünya ile uygulanan neoliberal ekonomi politikalarının yarattığı bir diğer sonuç ise kadınların daha iyi iş imkânlarına sahip olan ülkelere göç etmesi ve gittikleri ülkelerde toplumsal eşitsizliklere daha çok maruz kalmalarıdır. 1970’lerde başlayan kadını dışlamak yerine faaliyetlere katılmalarını sağlayan entegrasyon stratejisi ve çabaları, belirlenen hedeflerin ve uygulanacak stratejilerin planlamalarının daha önceki dönemlerde yapılması nedeniyle kısıtlanmıştır. Şöyle ki, dünya genelinde kadınların kalkınma gündemlerine katılımlarında artış meydana gelmiş ancak başkaları tarafından alınan kararların uygulandığı bir kısıtlamayla karşı karşıya kalmışlardır.

1990’ların başlarında ise toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak adına yapılan çalışmaların çoğu yüzeysel kalmıştır. Sorunlara çözüm aramak yerine sorunların kaynağını tespit etmek yönündeki çabalar mevcut eşitsizliklerin devam etmesine ve cinsiyet eşitsizliklerinin ciddi kısıtlamalara maruz kalmasına neden olmuştur. Artık bu dönemlerde yapısal ve sistematik sorunların üstesinden gelebilecek yeni bir strateji hasıl olmuştu ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin tüm kalkınma müdahalelerinde odak noktası olması gerekmektedir. Bu noktada, ana akımlaşma terimi toplumsal cinsiyet eşitliğinin kalkınma stratejilerinde yaygınlaşması gerektiği hedefinden yola çıkarak benimsenmiş ve toplumsal cinsiyet eşitliğinde ilerleme kaydedilmesi için önemli bir potansiyele sahip olduğu konusunda hemfikir olunmuştur (UNDP, 2000: 6-7).

Toplumsal cinsiyet bağlamında entegrasyon stratejisinden toplumsal cinsiyet ana akımlaşmasına geçiş süreci Şekil 3’te gösterilmiştir. 1980’lerde uygulanan entegrasyon stratejisinde kadınların kurban olarak görülmeleri durumu söz konusu iken, 1990’larda kadınlar sektörler bazında ön yargıları kırmaya çalışarak, özne durumuna gelmeye başlamışlardır. 1980’lerde kadınların cinsiyet analizleri hane düzeyi ile sınırlı

kalıyorken, 90'lara gelindiğinde örgütsel ve organizasyon temelli analizler yapılmaya başlanmıştır.

1980'lerde Entegrasyon Stratejisi	1990'larda Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaşması
<ul style="list-style-type: none"> • Kadınların başkaları tarafından zaten daha önceden kararlaştırılmış bir kalkınma gündemine katılımına odaklanmaktadır. • Kadınlara yönlendirilen odak noktası, onları kurban ve mağdur olarak görmekle sınırlandırılmıştır. • Cinsiyet analizleri yapılırken hane düzeyiyle sınırlı kalınmıştır. • Kadınlar ve erkekler karşılaştırmasında yapılan analizler toplumsal rollerle sınırlandırılmıştır.	<ul style="list-style-type: none"> • Kalkınma gündeminde kadınların da en az erkekler kadar söz sahibi olmaları gerektiğine dikkat çekilmiştir. • Gelişim müdahalelerine odaklanılarak sektörler bazında ve üretilen politikalarda toplumsal cinsiyet ön yargılarını kırmaya çalışılmıştır. • Cinsiyet analizi yapılırken örgütlere ve organizasyonlara odaklanılmıştır. • Analizler yapılırken eşitsizlik, çatışma, güç/iktidar ilişkilerine odaklanılmıştır.

Şekil 3. Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Entegrasyon Stratejisinden Toplumsal Cinsiyet Ana Akımlaşmasına Geçiş

Toplumsal cinsiyet eşitliği, toplumsal cinsiyet adaleti ve toplumsal cinsiyetin ana akımlaşması kavramları beraberinde bazı terimlerin de literatüre girmesini sağlamış ve aşağıda açıklanan kavramlar sıkça kullanılır hale gelmiştir.

• **Kadının Güçlendirilmesi (Women's Empowerment):** Dünya Bankası'nın tanımına göre, "Kadınların güçlendirilmesi, daha önceden inkâr edilen yeteneklerinin stratejik seçimler yaparak daha iyi duruma gelmesi sürecini ifade etmektedir".

Kate Millett, kadınların erkeklerin malı sayıldığı ataerkil düzende kökten bir değişiklik olmadan kadınların özgürleşmesi ve bağımsızlaşmasının olanaksız olduğunu savunmaktadır. Kadının ekonomik bağımsızlığını kazanarak güçlenmesi ataerkil ailenin düzenini kökten sarsacak ve azınlıklara mal gözüyle bakılması ve haklardan yoksun bırakılmaları son bulacaktır. Kadının özgürlüğünün cinsel devrim ile sağlanabileceğini düşünen Millett (1973: 107) kadının özgürleşmesinin çocuk bakımının

profesyonelleşmesi ile başladığını savunmaktadır. Kadınlar gönüllü oldukları durumlarda evlilik yapmaları, istek duydukları durumlarda birleşme yaşamaları halinde özgürlüğe kavuşmuş olacaklar ve bu vesileyle günümüz çevre sorunlarının temelinde yatan nüfus fazlalığı çözümsüzlük çıkmazından kurtulacaktır.

Özgürlük felsefecisi Joel Kovel, ekofeminizmi tanımlarken “logos” (akıl) kadını cansız ya da vahşi doğa ile özdeşleştirmiştir” diyerek ekofeminizmi feminist perspektifin ekolojik politikaya bilinçli müdahalesi olarak tasvir etmiştir. Kadın bu özdeşliği doğa için hareket ederek ve onun adına söz alarak aşar. Ekofeminizm, yeryüzünü korumak için mücadele eder aynı durum kadını korumak ve güçlendirmek için de geçerlidir (Değirmenci, 2010:39). Bu yüzden, kadınları ve kız çocuklarını güçlendirmek ülkelerin gelişmesi yolunda da önemli bir unsurdur. Bugün ekonomik büyümesinin, politik istikrarı ve sosyal dönüşümün anahtarı olduğu dünya liderleri, uzmanlar ve akademisyenler açısından da ortak bir görüş haline gelmiştir (HuffPost, 2017).

Yakın geçmişte de kadınların güçlendirilmesine, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) 44. Devlet Başkanı Barack Obama, “Kadınların başarılı olmaları demek ülkelerin daha güvenli, emniyetli ve başarılı olması demektir” diyerek vurgu yapmıştır. BM 7. Genel Sekreteri Kofi Annan “Kadınların güçlendirilmesinden daha etkili bir kalkınma aracı olmadığına değinmiş, Nobel Ekonomi Ödülü Sahibi Amaryta Sen ise “Kadınları güçlendirmek istediğimiz geleceği inşa etmenin anahtarıdır” sözleriyle kadının güçlendirilmesinin önemini işaret etmiştir.

Kadınların güçlendirilmesi süreci, “yapamam” kalıplarından sıyrılarak “yapabilirim” e giden bir süreci ifade etmektedir. Kadınların güçlendirilmesi siyasal, kültürel, ekonomik, sivil ve sosyal boyutlar olmak üzere beş bileşenden oluşmaktadır. Kadınların kendilerine değer vermesi, sahip olma ve seçim yapma haklarına sahip olabilmesi, fırsatlara ve kaynaklara erişme hakları, ev içinde ve dışında kendi

hayatlarını kontrol etme yetisine sahip olabilmeleri hem ulusal hem de uluslararası alanda daha adil bir sosyal ve ekonomik düzen oluşturmak için sosyal değişimin yönünü etkileme yetenekleri olması anlamına gelmektedir. Kadının güçlendirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması hususunda kritik bir unsurdur. Aynı zamanda iklim değişikliği politikalarında kadının güçlendirilmesi özellikle siyasi ve sosyal düzen içerisinde mağdur olan kesim olarak değil değişimin unsuru olarak rol oynamaları azaltım ve uyum çalışmalarında önem taşımaktadır.

• **Feminizasyon (Feminization):** Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından, 1. Dişide birincil ve ikincil cinsiyet karakterlerinin normal gelişimi, 2. Erkekte dişil ikincil cinsiyet karakterlerinin gelişmesi veya uyarılması şeklinde tanımlanmıştır. Sosyolojide “feminizasyon” toplum içerisinde toplumsal cinsiyet rollerinin ve cinsiyetin kadınsı odaklara doğru kayması anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, daha önce erkekler tarafından yönetilen bir meslek grubunun ya da organın artık kadınlar tarafından idare edilmesi anlamını taşımaktadır. “Feminisation” Türkçe’de feminizm terimine aşına olunmasından dolayı “feminizasyon” olarak çevrilmiş olsa da “dişileşme” ya da “kadınlaşma” olarak kullanmak daha anlaşılır olacaktır. Dişileştirme terimi toplumsal cinsiyet teorisyeni Judith Butler tarafından, başlangıçta kadınsı özellikler taşıyan kişinin şekil, yöntem ya da tarz olarak kendisine daha fazla dişil nitelikler katması olarak açıklanmaktadır. Butler’a göre “feminizasyon” sosyal bir süreç olarak algılanmalı ve başlangıçta kadın olmayan bir kişinin kadınsı özellikler taşıması anlamına gelmektedir. Her ne kadar kadınları tanımlamak için kullanılageldiyse de dişil nitelikleri benimseyen ve kadınsı hissetme dürtüsü taşıyan kişilerin kullanabileceği bir terim haline evrilmiştir. Butler’ın toplumsal cinsiyet algısında “Cinsiyet” yerine getirilmesi gereken davranışlar bütünüyle oluşmamakta, aksine yaşayarak kazanılmakta ve benimsenmektedir. Cinsiyetin var olan belli normların neden olduğu bir dayatma olduğunu varsaymakta olan Butler, bu konuya etek örneğiyle açıklık getirmektedir. Örneğin, bir kadının etek

giymesi kendisine toplumsal cinsiyet normları tarafından dayatılan bir gerçekliktir. Çünkü kadının etek giymesi dişi olması ve hatta daha da dişileşmesini sağlamaktadır (Butler, 2011: 84-85). Buradaki “dişileşme” ya da “kadınlaşma” kadınların kendi doğalarına uygun olduğu için etek giymeleri ya da erkeklerin etek giymelerinin doğalarına ters olması şeklinde açıklanmamaktadır. Butler’a göre kadın bedenine yüklenen belirli bir sosyal kategori vardır ve etek giymesi bu sosyal kategorinin dayatmasının sonucudur. Tersi bir okumayla şunu da anlamak mümkündür ki bir erkeğin etek giymiyor olması kendisini dişi hissetmemesi anlamına gelmemektedir. Ya da bir erkeğin etek giymesi kendisini dişi hissetmesi anlamını taşımamaktadır. Sonuç olarak, “dişileşme” bedenlerin etiketlerinden bağımsız, kategorilere sığdırılmayan bir kavramdır.

“Feminizasyon” “kadınlaşma” veya “dişileşme” olarak kullanılabilen kavram zaman içerisinde “Yoksulluğun Kadınlaşması (Feminization of Poverty)”, “İşgücünün Kadınlaşması (Feminization of the Labor Force)” gibi kavramların literatüre girmesine yol açmıştır. Yoksulluğun kadınlaşması olarak bilinen olgu, kadınların yoksulluk sınırının altında yaşama olasılığının erkeklerden daha fazla olması anlamına gelmektedir. İşgücünün kadınlaşması ise kadınların emek piyasasında varlıklarını erkekler kadar gösterebilmeleri anlamına gelmektedir. Ancak, kadınların bu piyasada varlıklarını göstermeleri erkeklerle eşit şartlarda ve eşit ücretlerde çalışabildikleri anlamını da taşımamaktadır. 1995’te Beijing’te gerçekleşen “Dördüncü Dünya Kadın Konferansı” nda belirlenen on iki kritik alandan birisi olan “kadın ve yoksulluk” başlığı altında kadın ve erkek arasındaki ekonomik eşitsizliğe vurgu yapılmış, aynı zamanda yoksulluğun feminizasyon süreci içerisinde olduğu için özellikle kadınlar üzerinde hissedilen bir yük olduğu kabul edilmiştir.

• **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Paritesi (GPI-Gender Parity Index):** Erkeklerin ve kadınların eğitime erişimlerinin göreceli olarak ölçümünü yapmak için tasarlanmış

sosyo-ekonomik bir endeks türüdür. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO/United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) tarafından pek çok belgede özellikle okuryazarlık oranlarını belirlemek için tercih edilen bir yöntemdir. UNESCO dışındaki uluslararası örgütler tarafından da kullanılan yöntem gelişmekte olan ülkelerin ilerlemelerinin ölçülmesinde etkili olmaktadır.

Kullanılan cinsiyet eşitliği paritesi, kız çocuklar veya kadınlar için bulunan bir değer erkekler veya erkek çocukları için belirlenen değere bölünmesiyle elde edilmektedir. Bulunan değer “1” den küçük ise sonucun erkeklerin veya erkek çocukların lehine, “1” e eşit ise cinsiyetler arası eşitliğin olduğuna, “1” den büyük ise kadınların veya kız çocuklarının lehine olduğu anlamına gelmektedir (UNESCO, 2019, <http://uis.unesco.org/en/glossary-term/gender-parity-index-gpi>).

• **Cinsiyet Analizi (Gender Analysis):** Erkekler, kadınlar, kız ve erkek çocukları özelinde farklılaşmış önceliklerini ve ihtiyaçlarını anlamak için kullanılmaktadır. Sayesinde farklı dönemlerde ve kendi yaşam döngüleri içerisinde kadınların ve erkeklerin faaliyet ve sorumluluklarını analiz etmeyi ifade eder. İklim değişikliği politikaları özelinde yapılan cinsiyet analizlerinde kadınların faaliyetlere katılımının hane, yerel, ulusal ve küresel düzeylerde yeterli olup olmadığı ölçülmeye çalışılmaktadır. Cinsiyet analizi oluşturmada sorulan bazı sorular şu şekildedir (FAO, 2009a: 9-10);

- a) Emek üretimi: Kim? Nerede? Ne zaman? Nasıl?
- b) Kaynaklara erişim: Kim? Nasıl? Ne şekilde?
- c) Kaynaklar üzerindeki kontrol ve karar alma: Kim? Nasıl? Nerede?
- ç) Katılım? Kim? Nasıl? Ne zaman?

• **Cinsiyet Temelinde Ayrıştırılmış Veri (Sex-Disaggregated Data):** Biyolojik cinsiyete göre ayrı olarak toplanan ve analiz edilen verilerdir. Cinsiyet eşitsizliğinin hangi alanlarda olduğunu anlamayı kolaylaştırması açısından cinsiyet temelinde

ayrıştırılmış verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Hükümet politikaları oluşturulurken hangi alanlarda ne tür önlemlerin alınması gerektiğini de anlamlı kılan verilerdir. Anket yöntemiyle sorulan sorular aracılığıyla veriler toplanıp, analiz edilmektedir. Örneğin, hane düzeyinde veriler toplanırken “işgücünü kim sağlar? hanede kararları kim alır?, toprağın ya da kaynakların kontrolü kimdedir?” sorularının sorulması kadın ve erkeklerin “kim?” sorusu üzerinden bireysel rollerini ölçebilmektedir. Sadece hane düzeyinde değil, katılım, kapasite geliştirme gibi alanlarda da toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasına ilişkin somut politikaların oluşturulmasını sağlamaktadır (FAO, 2016: 2).

• **Toplumsal Cinsiyet Uçurumu (Gender Gap):** Bazı kaynaklarda Türkçe karşılığı cinsiyet ayrımı (sex discrimination) olarak verilmesine karşın toplumsal cinsiyet uçurumu olarak ifade edilmesi daha doğru olacaktır. Genel olarak kadınlar ve erkekler arasındaki gelir düzeylerindeki farklılığı ifade etmek için kullanılmasının yanı sıra kadınlar ve erkekler arasındaki öğrenilmiş değerler doğrultusunda siyasi hayata katılma, iktidarda söz sahibi olma, kaynaklar üzerinde kontrol gücünü elde etme gibi konularda kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliği ifade etmek için kullanılmaktadır.

2015 yılında yapılan bir araştırma ile iklim değişikliği kaynaklı toplumsal cinsiyet uçurumunu gösteren bazı veriler:

1. İklim değişikliği nedeniyle yerinden edilmiş kişilerin %80'i kadındır.
2. Küresel olarak kadınlar erkeklere oranla %24 daha az gelir elde etmelerinin yanı sıra iş dünyasında idari pozisyonların %25'ine sahip durumdadırlar. İşletmelerin %32'si kadın istihdamına yer vermemektedir. Ulusal parlamentolardaki kadın oranı ise %22'dir.
3. On ülkeden dokuzunda kadınların fabrikalarda çalışmaları yasaklanmış, eşlerinden izin almadan çalışmalarına engeller konan yasalarla ekonomik fırsat eşitliği elde etmelerinin önüne geçilmiştir.

4. 1970-2009 yılları arasında 219 ülkeden toplanan veriler ışığında, üreme çağındaki kadınlara verilen her bir yıllık eğitim şansının çocuk ölüm oranlarını %9,5 oranında azalttığı ortaya konmuştur (UNDP, 2016b: 5).
5. Dünyada iki milyon -dakikada dört- kadın ve çocuk yemek pişirirken yakılan katı yakıtların ortaya çıkardığı dumandan dolayı hayatlarını kaybetmektedir.
6. 2004'te Asya tsunamisinde ölen kadınların oranı %70'ten fazladır. 2005'te New Orleans'ta meydana gelen Katrina Kasırgası ağırlıklı olarak fakir kesimi oluşturan Afrikan-Amerikan (Afro-Amerikan) kadınları etkilemiştir.
7. Kadınlar toprağa, finansal hizmetlere, teknolojiye ve sosyal sermayeye erişimde ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Aynı zamanda iklim değişikliğine uyum teknolojilerini karşılamak için fonlara kolay ve yeterli erişime sahip değillerdir.
8. Bulgular, ülkelerin kendi ulusal eylem planlarını toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak için programlamaları halinde, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması yolunda meydana gelecek bir iyileşme ile 2025 yılında küresel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla bazında (GSYİH) 12 trilyon dolar artış olacağını işaret etmektedir.

• **Yapışkan Zemin (Sticky Floor):** Bir metafor olarak kullanılmakla birlikte, kadınların iş ölçeğinde alt sıralarda yer almasını ifade etmektedir. Çalışan kadınların genellikle büro işleri, sekreterlik ve hizmet işlerini üstlenmeleriyle birlikte yukarıya doğru hareketlilik için çok az fırsat elde etmeleri ve düşük ücret pozisyonlarında sıkışıp kalmaları ile yapışkan zeminde kalıp üst pozisyonlara çıkamamalarıdır. Bunun sonucunda ise kadınlar cinsiyet ayrımcı istihdam modeline maruz kalmaktadırlar (Kimmel, 2004: 195).

• **Cam Tavan/ Görünmez Engel (Glass Ceiling):** Yapışkan zemin teriminden farklı olarak cam tavan engeli genellikle orta yönetim pozisyonlarında yer alan, orta yüksek gelir düzeyine sahip kadınların gelişimlerinin önündeki engeli tanımlamak için kullanılmaktadır. Kadınların bu tutumla karşı karşıya kalmasında pek çok kez nitelikli olmalarına, konuda uzman olmalarına, eğitim durumlarına ve hatta ayrımcılığı önlemeye yönelik yasal düzenlemelere aldırış edilmemektedir. Cam tavan engeli, kadınların yaptıkları işlerin önemsenmemesi, toplumsal cinsiyete dair kırılmayan önyargılar, yönetici pozisyonlarına kadınların değil erkeklerin önerilmesi gibi sıralanabilecek nedenlerle oluşabilmektedir (Kamberidou, 2011: 6).

Cam tavan engeliyle karşı karşıya kalan kadınlar, yapışkan zemine maruz kalanlardan daha eğitilmiş ve ayrıcalıklı olmalarına karşın iki kavram da birbirine benzerlik göstermektedir. Her iki kavram da aslında kadınların eril hiyerarşik yapı içerisinde yükselmesini engelleyen ayrımcı davranışların toplamını belirtmek için kullanılmaktadır (Bknz. EK.2).

• **Cinsiyetçi Baskı Tükenmişliği (Gender Fatigue):** Kadınların işyerlerinde maruz kaldıkları yapışkan zemin ve cam tavan engelleri zaman içerisinde kadınların cinsiyetçi baskı tükenmişliğine yol açmaktadır. Bu kavram, kadınların toplumsal cinsiyet ayrımcılığı karşısında enerji kaybı, bir şeylerle başa çıkma konusundaki isteksizlik ve işe karşı ilgisizliklerini ifade etmek için kullanılmaktadır (Kamberidou,2011: 3). Kadınların toplumsal cinsiyetin ana akımlaşması içerisinde işyerlerinde belirli noktalara gelmek için kat ettikleri yol uzundur. Yasalarla ve diğer politikalarla kadınların insan hakları eskiye göre daha çok korunmasına karşın, toplumsal cinsiyet nötr olarak şirket ya da kurumlardaki yapılanmada önemli eksiklikler devam etmektedir.

• **Toplumsal Cinsiyet Yıkaması (Gender Washing):** Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sıkça vurgulanır hale gelmesiyle, uygulanan politikaların, projelerin

toplumsal cinsiyet duyarlı gibi görünmesine karşın, aslında bu doğrultuda faydalı uygulamalar yapılmadığını göstermek için kullanılan bir kavramdır. Bu anlamda “yeşil yıkama”¹⁰ (green washing) ve “pembe yıkama”¹¹ (pink washing) kavramlarıyla da benzerlik göstermektedir.

Toplumsal cinsiyet yıkaması, bir şirket ya da devlet politikası olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoğu zaman şirketlerin kendi tanıtımlarını yaparken kadın çalışanların sayıca fazla olduklarına dikkat çekerlerken, aslında kadınların yönetimin üst pozisyonlarında yer alamamaları söz konusudur. Hükümet politikası olarak kadın temsilinin belli bir oranda olduğuna vurgu yapılırken, karar mekanizmalarında söz sahibi olamamaları buna verilebilecek başka bir örnektir.

• **Kadın Kiyımı (Femicide):** İngilizce feminine (Kadına özgü, kadını) ve suicide (öldürme) kelimelerinin birleştirilmesiyle ortaya çıkmış bir kavramdır. Kadınların cinsiyetleri nedeniyle kasıtlı olarak öldürülmelerini ifade etmek için kullanılır. Geniş tanımlama kadınlarla beraber kız çocuklarının da öldürülmesini içermektedir. Kadın cinayetlerinde öldürme genellikle erkek tarafından gerçekleştirilmesine karşın bazen ailedeki diğer kadın üyeler de olaya karışabilmektedirler. Çoğu hanede devam eden suistimaller, tehditler, korkutma, cinsel şiddet gibi olaylar ardından kadın cinayetlerini getirmekte, işlenen suç ya kadının eşi ya da eski eşi tarafından gerçekleştirilmektedir (WHO, 2019, www.who.int).

1.5. ÇEVRE VE TOPLUMSAL CİNSİYET İLİŞKİSİ

Gezeganimiz insanların refah için güvendiği en temel kaynaktır. Ancak, çevre sorunlarının insan yaşamını tehdit eder hale gelmesi ve çevrenin tahribatına yol açması

---

¹⁰ İklim değişikliği, ekoloji, sürdürülebilir kalkınma gibi alanlarda şirketlerin duyarlı olduklarını göstermeye çalışırken aslında tüketici hassasiyetini kötüye kullandıklarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Yeşil yıkama, çevre konusunda kamuoyu duyarlılığını sömürmeye yönelik şirket politikası olarak nitelendirilmektedir.

¹¹ LGBTQ haklarını savunduklarını gösteren devlet ya da şirket politikası anlamına gelir.

bu güvenilen kaynağın yavaş yavaş sona yaklaşmasına neden olmaktadır. Bahsettiğimiz cinsiyet normları ise insanların çevre üzerindeki, çevresel bozulmanın insanlar üzerindeki etkisini belirlerken, doğal kaynaklara erişime ve bu kaynakların kontrolü üzerindeki güce de etki etmektedir. İnsanlığın neden olduğu çevre sorunlarının yine insan yaşamını tehdit eder hale gelmesi özellikle hassas gruplar olarak nitelendirilen kadınlar, kız çocukları ve yaşlıları en olumsuz şekilde etkilemektedir. Küresel anlamda bakıldığında kadınlar aileleri için geçim kaynağı sağlama amacındayken aynı anda çevreyi de yönetmektedirler. Ancak, cinsiyet normlarının yüklediği anlamlar sebebiyle bilgileri genellikle göz ardı edilmekte ve hatta gerçekleştirebilecekleri değişimin araçları olarak görülmemektedirler.

Cinsiyet çevre bağlamında ele alındığında, kadınların ve erkeklerin homojen gruplar olmadığı durumu göz önünde bulundurulmalıdır. Cinsiyet ve çevre arasındaki ilişkiyi şekillendirmek için pek çok etmen karşımıza çıkmaktadır. Kadınların ve erkeklerin yaşadığı çevre, yaş grupları, sosyal sınıfları, etnik kökenleri, dinleri, cinsel yönelimleri ve diğer değişkenler bu ilişkiyi şekillendirmek için etkileşim halindedirler (Sida, 2016:1). Her ne kadar çevre koruması, çevresel tahribattan dolayı uğranılan zarar ve sürdürülebilir kalkınma açısından toplumsal cinsiyet eşitliğinin önemine vurgu yapılsa da neredeyse tüm politika belgelerinde, forumlarda ve diğer platformlarda toplumsal cinsiyet olarak kadınlar ve kız çocukları ele alınmaktadır. Bu sebeple, çevre açısından toplumsal cinsiyet temelli veri toplamak ve analiz yapmak zor bir hale gelmektedir.

Literatüre bakıldığında, “kadın ve çevre” konusu genel olarak ekofeminizm ekseninde şekillenmektedir. Kadınların doğayla yakın ilgisinin bulunması ve ona bağlı oldukları varsayımından yola çıkılmaktadır. Kaynakları doğru şekilde kullanma ve doğayı koruma kadınların “özgeciliği” ni yansıtmakta, çevresel bozulmaya karşı verdikleri takındıkları tavır ise “gönüllü” mücadeleler olduklarını göstermektedir. Bu kaynaklara

bağlı olmalarından dolayı kadınlar çevresel değişimlere karşı da büyük kırılmalıklar göstermektedirler. Kadınların sürdürülebilir kalkınma girişimlerinin içinde aktif şekilde yer almaları çevreyi koruma konusunda da katkı sağlamaktadır. Kadınların çevrenin koruyucusu olarak nitelendirilmesiyle kendilerine yüklenen özellik belirtilirken aynı zamanda en çok ihmal edilen kesim olduğu gerçeği de değişmemektedir (Rico, 1998: 24).

Toplumsal cinsiyet ve çevresel kaygılar özellikle katılımcı karar verme konularında ve politika oluşturmanın bazı yönlerinde önemli hale gelmektedir. Şöyle ki, cinsiyet eşitliği perspektifinden bakılması zorunluluğu doğal kaynakların kullanımı ve yönetimi; çevresel bozulma ve kirlenmenin önlenmesi gibi sürdürülebilir gelişmenin önündeki zorluklarda karşımıza çıkmaktadır. İlk etapta, insan toplulukları ve fiziksel çevre arasındaki ilişki cinsiyetten bağımsız şekilde değerlendirilse de, hem kadını hem de erkeği benzer şekilde etkilemediği, derinlemesine incelendiğinde “Cinsiyet Nötr” olmadığı anlaşılmaktadır. Kadınların ve erkeklerin toplumdaki rollerinin farklılaştırılmış sosyo-kültürel yapısı, insanlar ve fiziksel çevre arasındaki bağların her iki cinsiyette de farklı etkilere sahip olduğu anlamına gelmektedir.

Kadınlar ve erkekler aile, toplum ya da işgücü bazında değerlendirildiğinde farklı rollere sahip olduklarından dolayı, çevre koruma söz konusu olduğunda kaynaklar üzerinde farklı kişisel tutumlara, önceliklere ve güce sahip olabilmektedirler. Kaynaklar üzerinde farklılık gösteren tasarrufları, çevre ile etkileşime girdikleri takdirde onu korumaları adına da farklı fırsatlar sunabilmektedir. Bu durum, çevre korumada yerelde ve toplum düzeyinde erkekler ve kadınlar açısından farklı yaklaşımlar benimsenerek stratejilerin oluşturulması gerektiğini göstermektedir.

1.5.1. Çevre ve Toplumsal Cinsiyet Etkileşiminin Kısa Tarihçesi

Kadınlar ve erkekler arasındaki eşitliğin sağlanması ve kadınlara hak ettikleri adaletin verilmesi adına özellikle Birleşmiş Milletler bağlamında düzenlemeler

yapılmıştır. “Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması” na dair çıkarılan bildirinin ardından daha kapsamlı bir çalışma yapılarak “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi” (CEDAW)¹² oluşturulmuştur. Genel Kurul’un 18 Aralık 1979 tarihinde almış olduğu 34/180 sayılı kararıyla kabul edilen sözleşme 3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye tarafından 1985 yılında imzalanan sözleşme, taraf devletleri kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması için somut adımlar atmaya ve CEDAW Komitesi’ne düzenli olarak kadının insan haklarının geliştirilmesi konusunda uygulamaları raporlama ve sunmaya yükümlü kılmaktadır (UN/CEDAW, 1979). Sözleşme merkeze kadınların ve erkeklerin eşitliğini alarak, kadınların sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi haklardan erkeklerle eşit şekilde yararlanmalarını gerekli görmektedir. CEDAW, “kadınlar ve çevre” bağlantısının kurulması ve toplumsal cinsiyet perspektifinin dâhil edilmesi zorunluluğu açısından pek çok sözleşmeye ve uluslararası belgeye öncülük etmiştir. CEDAW’ın son dönemlerde iklim değişikliği politikalarına toplumsal cinsiyet eşitliğini işaret ettiği ve devletlerle paydaşları önlem almaya davet ettiği bilinmektedir. Bu konuya ayrıntılı olarak tezin üçüncü bölümünde yer verilecektir.

“Kadınlar ve Çevre” olarak bilinen hareket, bugünkü mevcut durumda kalkınma projeleri ve programları alanında “kalkınmada kadın” olarak nitelendirilen düşünce ve eylem zincirinin bir halkasını oluşturmaktadır. Bu hareket aynı zamanda kadınların hem birey hem de grup olarak gereksinimleri ekseninde şekillenmektedir. “Kadınlar ve Çevre” hareketi özellikle Sivil Toplum Kuruluşları (STK) arasında önemli bir yere sahip olmakla birlikte, 1985 yılında Nairobi’de gerçekleşen “*Kadın İçin Eşitlik, Kalkınma ve Barış konularında Birleşmiş Milletler Kadın On Yılı'nın Başarılarının Gözden Geçirilmesi ve Değerlendirilmesi*” konusunda “*Üçüncü Dünya Konferansı*” nda ele alınmış ve daha sonraları geliştirilmiştir. Bu konferans, sürdürülebilir kalkınma ile

---

¹² Tezin “3.1.2. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) ve İklim Değişikliği Bağlantıları” bölümünde ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

kadınların katılımının artırılması, kadının güçlendirilmesi ile cinsiyet eşitliğinin sağlanması arasındaki bağların ne denli önemli olduğuyla ilgili bağlantıları açıklayan ilk uluslararası forum niteliğindedir. Daha sonra yayınlanan “Nairobi İleriye Bakış Stratejileri” nde de çevre kadınlar için bir endişe alanı olarak betimlenmiştir.

1991’de kadınlar Kadın Çevre ve Kalkınma Örgütü’nü (WEDO/ Women Environment and Development Organization) kurarak gezegeni koruma niyetlerini açıkça dile getirmişler ve Florida’da sağlıklı bir gezegen için “Dünya Kadınlar Kongresi” ni düzenlemişlerdir. Aynı yıl, Miami’de 83 ülkeden 1.500 kadın “Sağlıklı Yeryüzü için Dünya Kadınlar Kongresi” nde toplanmıştır. Kongrede, dünyanın her bölgesinden seçilen kadınlar, beş kadın yargıcın oluşturduğu mahkeme huzurunda ekolojik ve ekonomik yıkıma karşı olan savaşlarını çarpıcı şekilde sunmuşlardır. Bu kanıt ve deneyimlerle, kongre katılımcıları “Kadın Eylem Gündemi 21”i (WAA 21/ Women's Agenda 21) geliştirmişlerdir. Sağlıklı bir gezegen için öneriler ve eylemler içeren eylem gündemi, bir sonraki yüzyılda yerel, ulusal ve uluslararası karar vermede toplumsal cinsiyet boyutunu da içeren bir plan oluşturmak için tasarlanmıştır. Özellikle kadınların Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nın (UNCED/ United Nations /Environment and Development) hazırlık aşamalarında aktif ve eşit katılımını teşvik etmek amaç edinilmiştir. Nitekim 1992 yılında Rio de Janeiro’da düzenlenen Konferansın hazırlık sürecinde kadınlar kendilerini daha önce benzeri olmayan bir şekilde organize etmeyi başarmışlardır (Kovancı, 2017: 500). WAA 21’in üzerinden geçen yıllar boyunca küresel çevreciliğe feminist katılım, Kadınlar, Çevre ve Kalkınma (WED/ Women, Environment and Development), Kalkınma Sürecinde Kadınlar (WID/ Women in Development) ve Cinsiyet, Çevre ve Kalkınma (GED/ Gender Environment and Development) gibi süreçlerden geçmiştir.

1992’de Rio de Janeiro’da düzenlenen UNCED sırasında, kadınların çevresel zararların maliyetini en ağır şekilde ödeyen kesim olmasının yanı sıra birincil

kaynakları yönetme konusundaki tecrübeleri nedeniyle kriz çözümü konusunda da en büyük potansiyele sahip kesim olduklarının altı çizilmiştir (Rio Declaration,1992).

“Yeni ve tarafsız küresel bir ortaklığın kurulabilmesi için devletler, toplumun kilit sektörleri ve insanlar arasında yeni işbirliği düzeylerinin yaratılması hedefiyle; bütün toplumların kendi ilgi alanlarını dikkate alan küresel çevre ve kalkınma sistemini koruyan uluslararası antlaşmalar için çalışarak; dünyanın birbirinden ayrılmayan ve bir bütün olan doğasını tanıyarak bildirmektedir ki” şeklinde başlayan Rio Bildirgesi’nin 20. ilkesi: “Kadınlar çevre yönetiminde ve gelişmesinde önemli role sahiptirler. Bu yüzden sürdürülebilir kalkınmayı başarmak için onların katılımı gereklidir” şeklindedir (Rio Declaration, 1992, Pinciple 20).

Retorik ve demokratik katılımındaki bazı aksaklıklara rağmen WEDO tarafından gerçekleştirilen kongre feminizmin küresel çevre sorunlarına ve BM konferanslarına giriş noktası olması açısından önem taşımaktadır. İlerleyen dönemlerde iklim krizi söylemi içerisinde feminist söylemlerin yer almasını sağlayan eylemlerin de altyapısını oluşturmuştur. Bir sonraki yıl gerçekleştirilen UNCED’in Gündem 21’inde bile WAA 21’in dönüştürücü önerileri yer almamıştır (Gaard, 2015: 21). Örneğin askeri/endüstriyel ve kapitalist ekonomide kök salmış çevresel bozulmanın analizi gibi konular, hatta cinsiyet eşitliğinin uygulanması gibi reformist önerilerin uygulaması bile yer almamıştır. Tablo 5’te WAA 21 ile UNCED 21’in karşılaştırması yer almaktadır. Tüketim, teknoloji, dış borç ve nüfus açısından çevreye ve toplumsal değerlere nasıl yaklaştıklarına yer verilmiştir.

Tablo 5. WAA 21 (1991) ve UNCED 21 (1992) Karşılaştırması

Sorunlar ve Durumlar	WAA 21	UNCED 21
Tüketim	<ul style="list-style-type: none"> - Çevreye ve toplumsal değerlere saygılı bir şekilde kadınların endüstriyel gelişimde rol oynamaları gereken bir süreç. - Sürdürülebilir olmayan tüketim modellerinin reddedilmesi.	<ul style="list-style-type: none"> - Tüketici olarak kadınların rolü ve satın alma güçleri ekonomiyi etkiler. - Sürdürülebilir olmayan tüketim kalıplarını değiştirmek için politikalar uygulanmalı. - Yeni teknolojilere bu süreçte yer verilmeli.
Teknoloji	<ul style="list-style-type: none"> -Doğanın yıkımını içerir. -Fakir kesimin ihtiyaçlarına cevap verilememiş, pek çoğu savunmasız olan kadınlar için erişilebilir	<ul style="list-style-type: none"> - Teknoloji sürdürülebilir kalkınmanın devamı için gereklidir. -Araştırmayı güçlendirmek, yeni teknolojileri

	olamamıştır. -Teknolojinin etik uygulamaları ve bunu mümkün oldukça adil bir şekilde kadınlar ve marjinal gruplar için yararlı hale getirmek gerekmektedir.	teşvik etmek ve bilgi aktarımı yoluyla gelişmekte olan ülkeleri bu süreçte dâhil etmek gerekmektedir.
Dış Borç	-Sanayileşmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin kaynaklarını sömürmektedirler. -Dünya Bankası yeniden yapılandırma politikalarını kadınlar ve çocuklar için negatif etkileri ortadan kaldıracak şekilde düzenlemelidir. - Dış borçları destekleyen bankalar boykot edilmelidir.	- Gelişmekte olan ülkeler dış borçlarını ödemelidir. - Borçları ödemek için uluslararası işbirlikleri yapılmalıdır.
Nüfus	-Çevresel bozulmanın başlıca nedenleri kadınların doğurganlığı değil, askeri/endüstriyel kirleticiler ve kapitalist ekonomik sistemlerdir. -Sanayileşmiş ülkelerde çok daha fazla olan tüketim alışkanlıkları yeniden düzenlenmelidir.	-Nüfus artışı ciddi bir çevre baskısı yaratmaktadır. -Kadınlar için aile planlaması ve eğitim programları düzenlenmelidir. -Kadınların ekonomik bağımsızlığa kavuşmaları teşvik edilmeli, karar alma süreçlerine katılmaları sağlanmalıdır.

Kaynak: Gaard, 2015: 22.

Burada, kadınların iklim değişikliğine atfedilen pek çok çevresel değişikliğin etkilerinden orantısız şekilde etkileneceği varsayımı temel alınan bir ilkedir. Kadınların kaynak yönetiminin ayrılmaz bir parçası olduğu ve karar alma süreçlerine dâhil edilmesi gereken bilgi birikimleri de yadsınmamaktadır. Ancak, ilkede kadınların katılımının zorunlu olduğu açıkça ifade edilmemekte ve nasıl aktif rol oynamaları gerektiği konusunda belirsizliğin olduğu görülmektedir. UNCED'in üzerinden geçen 27 yıl boyunca BM kongre süreçlerinde ve forumlarda kadın delegelerin olduğu görülmektedir; ancak ulusal düzeylere inildiğinde tablo hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından çok da olumlu görülmemektedir.

Sosyal yapılar ve tutumlar nedeniyle kadınların sürdürülebilir kalkınmanın bir parçası olarak kabul edilmeleri gerekirken kadınlar hâlâ ayrı tutulup, ötekileştirilmektedirler. Toplumsal cinsiyet hakkında yapılan tartışmalarda kadınlara dar bir pencereden bakılmakta, kadınların dinamik ilişkiler içerisinde etkin olabilecekleri varsayımından fazla kadınların mağduriyetine odaklanılmaktadır. Kadınların birer özne ve aktör olarak kabul edilmemeleri ise bölünmelere ve ayrımcılığa yol açmaktadır.

UNCED sürecinde gerçekleştirilen faaliyetler 21. yüzyılda yol haritası niteliğinde olabilecek “Gündem 21” in ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Çevre ve sürdürülebilir

kalkınmada kadınların önemine dikkat çekilerek, “*Sürdürülebilir ve Hakkaniyetli Gelişme Yönünde Kadınlar için Küresel Eylem*” başlıklı bölüme 24. sırada yer verilmiştir. Bölümde, kadınların tüm kalkınma faaliyetlerinden eşit ve hakkaniyetli şekilde yararlanmalarını sağlamak adına anlaşmalar ve eylem planları benimsenmiştir. Ülkelerin, kuraklık, çölleşme, ormansızlaşma, silahlı çatışmalar, doğal afetler, toksik atıklar nedeniyle özellikle kırsal bölgelerdeki kadınların ve çocukların hayatlarının olumsuz yönde etkilendiği belirtilerek, ülkelerin gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı çevresel ve ekonomik bozulmaya karşı acil önlemler almaları gerektiği vurgulanmıştır (Agenda 21, 1992, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>, 25.02.2018).

1995’te Beijing’te gerçekleşen “*Birleşmiş Milletler Dördüncü Dünya Kadın Konferansı*” nda hükümetler, uluslararası toplum, sivil toplum ve özel sektör birbirleriyle ilişkili alanlara dikkat çekmek için çağırılmıştır. “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi” için bir gündem niteliği taşıyan Beijing Eylem Platformu, kadınların ekonomik, sosyal, kültürel ve politik karar alma süreçlerinde eşit şekilde hakka sahip olmasını sağlama amacını gütmektedir. Bu hedefe ulaşmak için ise “toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması” en önemli mekanizma olarak belirlenmiştir. Kavram aslında o dönemler için tamamen yeni bir akım niteliğinde değildir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemek için daha önceki stratejilere yeni bir akım strateji niteliğindedir (UNDP, 2000: 7) ve Beijing Konferansı ile birlikte literatüre yeni bir kavram olarak girmiştir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin 1995’te temel bir küresel strateji olarak kurulmasının ardından, 1997’de BM’nin ana organlarından birisi olan Ekonomik ve Sosyal Konsey (ECOSOC/ Economic and Social Council) “kararlaştırılan sonuç belgesi” nde (agreed conclusion)¹³ toplumsal cinsiyetin ana akım olarak kabul edilmesi

---

¹³ Agreed Conclusion (Kararlaştırılan Sonuçlar): Temel olarak Ekonomik ve Sosyal Konsey ve bağlı kuruluşları tarafından kabul edilen oturum çıktılarıdır. Sonuçlar, uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde uygulanacak olan öncelikler temasının bir analizini yansıtmaktadır. Hükümetler, hükümetler

için bazı önemli genel ilkeler belirlemiştir (1997/2). Bu ilkeler gereğince, Genel Sekreter tarafından BM'nin tüm alt kuruluşlarının başkanlarına somut direktifler sunulmuştur. BM'nin alt kuruluşlarında toplumsal cinsiyet ana akımlaştırılmasının ilkelerinin uygulanması ve her beş yılda bir Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından gözden geçirilmesi karara bağlanmıştır. Tablo 6'da ECOSOC kararlaştırılan sonuçların ve genel sekretere sunulan somut direktiflerin toplumsal cinsiyet ana akımlaştırılması bağlamında ne gibi farklılıkları olduğuna değinilmiştir. Tablo 7'de ise ECOSOC tarafından 2001, 2004 ve 2007 yıllarında alınan kararlara yer verilmiştir.

Tablo 6. Toplumsal Cinsiyet Ana Akımlaşması: Anlaşılan Sonuçlar ve Somut Direktifler

ECOSOC Kararlaştırılan Sonuçlar 1997/2	Genel Sekreter tarafından sunulan somut direktifler
<p>Toplumsal cinsiyetin ana akımlaşması yönünde kararlaştırılan sonuçlarla birlikte belirlenen temel ilkeler;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ana akım stratejisini BM sistemi içerisinde uygulama sorumluluğu bulunmaktadır. Alt kuruluşlar, departmanlar, fonlar ve komisyonlar bünyesinde en üst düzeyde uygulamalıdır. İlerlemenin izlenmesi için yeterli hesap mekanizmalarının oluşturulması gerekmektedir. • Faaliyet alanlarının tümündeki sorunların ve problemlerin ön tanımları cinsiyet farklılıkları ve eşitsizliklerinin tespit edilebileceği şekilde yapılmalıdır. Faaliyetlerde, cinsiyet analizlerine yer verilmelidir. • Kavramın gerçeğe dönüştürülebilmesi için net bir siyasi irade konmalı ve gerektiğinde ilave mali kaynaklar tahsis edilmelidir. • Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için kadınların her türlü karar alma düzeyine eşit katılımını sağlamak için çaba gösterilmelidir. • Toplumsal cinsiyetin BM sistemi içerisinde ana akımlaşması, kadınlara özgü politikalara ve programlara olan ihtiyacın ortadan kalktığı anlamını taşımamakta aksine cinsiyet birimlerine ve odak noktalarına olan ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır.	<p>Genel Sekreter tarafından alt kuruluşlara, programlara, bölgesel komisyonlara ve fonlara rehberlik etmesi için verilen somut direktifler;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Her bir politika ve faaliyet alanının sorumluluk kapsamındaki raporlar ve tavsiyelerde cinsiyet farklılıklarına ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yer verilmelidir. • Toplumsal cinsiyet eşitliğinin öncelikleri belirlenmeli ve özel stratejiler oluşturulmalıdır. • Cinsiyet analizinin sistematik kullanılmasının yanı sıra verilerin cinsiyetten ayrılması ve sektöre özgü cinsiyet araştırmaları ve anketlerinin devreye alınması gerekmektedir. • Cinsiyet eşitliği konularının açık şekilde ele alındığı orta vadeli planlar ve bütçeler hazırlanmalıdır.

Kaynak: UNDP, (2000: 10), <https://www.un.org/womenwatch/osagi/pdf/undppaper.PDF>, (14.04.2019).

1997’de Ekonomik ve Sosyal Konsey (1997/2) tarafından kabul edilen “toplumsal cinsiyetin ana akımlaşması” şu şekilde tanımlanmıştır:

“Mevzuat, politika ve programlar da dâhil olmak üzere her alanda ve her seviyede kadınlar ve erkekler için planlanan herhangi bir eylemin sonuçlarını değerlendirme sürecidir. Erkeklerin olduğu kadar kadınların da kaygılarına ve deneyimlerine uygun şekilde, politika ve program tasarımlarının yapılması,

uygulama, izleme ve değerlendirmelerin yapılarak ekonomik ve toplumsal alanda bütünüleyici boyut kazandırılmasıdır. Böylece, kadınların ve erkeklerin eşit derecede fayda sağlamaları mümkün olabilecektir. Nihai amaç, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve eşitsizliğin sürdürülmemesidir” (UN, 2002: v).

Tablo 7. ECOSOC Resmi Kararları

2001/41	Birleşmiş Milletler sisteminden, kurum içerisindeki fonlar ve programlar da dâhil olmak üzere toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin yaygınlaştırılması için iş birliği içerisinde çalışmayı talep etmektedir.
2004/4	Görev tanımları açıklanarak, toplumsal cinsiyet uzmanlarının desteğinin sistem içerisindeki tüm kurumlara eşit şekilde dağıtılmasını, yeterli bilgiye, kaynağa ve eğitime ulaşımın sağlanmasını talep etmektedir.
2007/33	Cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadının güçlendirilmesi için insani ve finansal kaynakların temin edilebilirliğinin sağlanmasını talep etmektedir. Aynı zamanda BM sisteminin her kademesinde 50:50 cinsiyet dengesinin sağlanması hedefine ulaşılması gerektiğinin altı çizilmektedir. BM sisteminin 101. Maddesinin 3. fıkrası uyarınca coğrafi temsilde toplumsal cinsiyet eşitliğinin gözetilmesi gerektiğine işaret edildiğinden özellikle gelişmekte olan ülkelerden gelen kadın katılımcı oranının artırılması gerektiği belirtilmektedir.

Beijing’te, kadınlar ve erkekler arasındaki eşitliğin, insan hakları meselesi ve sosyal adalet şartı olduğu doğrulanmaktadır. Aynı zamanda eşitlik, kalkınma ve barış için gerekli ve temel bir önkoşul olarak nitelendirilmektedir. Bu amaçla, küresel çapta kadınlar için on iki kritik endişe alanı belirlenmiş ve bu alanlarda hükümetler, uluslararası toplum ve sivil toplum kuruluşları ve hatta özel sektör stratejik harekete geçmeye davet edilmiştir (Beijing Declaration, 1995.).

Şekil 4’te görüldüğü gibi kadınlar için on iki kritik alan, yoksulluk; eğitim-öğretime eşit olmayan erişim; sağlık hizmetlerindeki adaletsizlikler, kadına ve kız çocuklarına uygulanan şiddet; çatışmanın etkileri; ekonomik yapı ve politikalara katılım; güç paylaşımı; kadınların gelişimini teşvik eden mekanizmalar; kadın hakları; medya; kadın ve kız çocuklarının haklarının ihlali ve son olarak da çevre olarak belirlenmiştir. Beijing Eylem Platformu’nun “Kadınlar ve Çevre” ile ilgili K bölümünde kadınların sürdürülebilir ve ekolojik açıdan sağlıklı tüketim ve üretim düzenlerinin ve doğal kaynak yönetimine yönelik yaklaşımların geliştirilmesinde önemli bir rolü olduğu

belirtilmiştir. Bölümde, yoksulluk ve çevresel bozulma arasındaki bağlantıya dikkat çekilmiştir (Paragraphs 246, Beijing Declaration and Platform for Action, Beijing from 4 to 15 September 1995). Hükümetlere ve ilgili kuruluşlara uluslararası yükümlülüklere tam olarak uyulması için çağrı yapılmıştır. Aynı zamanda, toksik kimyasalların kadın sağlığına olası zararlarının üzerinde durulmuştur. Kadınların çevre korunmasına katkısının desteklenmesine ihtiyaç olduğu belirtilirken, tüm çevre politikalarına toplumsal cinsiyet bakış açısının etkin ve görünür şekilde dâhil edilmesi gerektiği belirtilmiştir (Paragraphs 252, Beijing Declaration and Platform for Action, Beijing from 4 to 15 September 1995) (UN, 1995, Beijing Declaration and Platform for Action, https://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/Beijing_Declaration_and_Platform_for_Action.pdf, 15.04.2019).

Beijing Konferansı'nın önemli başarısı sayılabilecek bir konu, yoksulluk için bir cinsiyet boyutunun olduğunun hükümetler tarafından tanınması olmuştur. Özellikle kırsalda yaşayan kadınların ihtiyaçlarını karşılamak için yoksulluğun azaltılması politikalarına odaklanılmış, yoksulluk tanımının sadece asgari temel ihtiyaçların karşılanamaması demek olmadığını altı çizilmiştir. Fırsatlara kolay erişememe, seçeneklerin sınırlı olması gibi durumların da eklendiği geniş bir yoksulluk tanımı getirilmiştir.

Şekil 4. 1995 Beijing Eylem Platformu'nda Kadınlar Özelinde Öncelik Taşıyan 12 Temel Alan

Kaynak: UN Women, United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women, <http://www.unwomen.org/en/news/in-focus/csw59/feature-stories#environment>, (03.04.2019).

Beijing Eylem Platformu, diğer BM toplantılarından ve sonucunda ortaya çıkan belgelerden farklı olarak, belirlenen her kritik alanda kısa bir durum saptaması yaptıktan sonra, neler yapılması gerektiğini ayrıntılı şekilde ortaya koymaktadır. Hükümetler, uluslararası örgütler, kadın örgütleri ya da sivil toplum kuruluşları şeklinde uzayabilen listede yerine getirilmesi gereken taahhütlerin muhatapları saptanarak, bazı alanlar için kesin tarihler belirlenmiştir. Hükümetler, ilk kez burada, ulusal politikalarında yapacakları değişikliklere, atacakları adımlara dair,

kendilerini bağlayıcı taahhütlerde bulunmuşlar ve platform kararlarının ülkelerinde nasıl uygulanacağına dair ulusal planlar hazırlamışlardır (Beijing Declaration, 1995, https://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/Beijing_Declaration_and_Platform_for_Action.pdf, 19.11.2018).

2000’de, Beijing Eylem Platformu’nun üzerinden geçen beş yıl boyunca, hangi amaçlara ne ölçüde ulaşılabildiğini, hangi sorunların devam etmekte olduğunu görmek üzere “Beijing +5” olarak adlandırılan süreç başlamıştır. Kadınlar özelinde “Genel Kurul Özel Oturumu” 5-9 Haziran 2000 tarihinde “Kadın 2000: 21. Yüzyıl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış” adıyla gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda, geçen süre boyunca ülkelerin kendilerini değerlendirdikleri, rapor hazırlayıp BM’ye ilettikleri süreçleri kapsayan toplantılar gerçekleştirilmiştir. Bu nihai raporlarda, ülkelerin kritik alanlara yönelik hedeflere ne oranda ulaştıkları belirtilmiştir.

2000 yılı itibariyle Beijing Bildirgesi ve Eylem Platformu’nu uygulayan ülkeler bulunmaktadır. Uganda, Kamerun, Madagaskar, Nijerya gibi ülkeler Beijing Eylem Bildirgesi’ni ve Eylem Platformu’nu ulusal planlarına dâhil ederek Tablo 8’de görülen uygulamaları gerçekleştirmişlerdir.

Tablo 8. 2000 yılı İtibariyle Beijing Bildirgesi ve Eylem Platformu’nu Uygulayan Ülkelerden Örnekler

Uganda	“Ulusal Yoksullukla Mücadele Eylem Planı” na toplumsal cinsiyet perspektifi dâhil edilmiş, 2017 yılına kadar kitlesel yoksulluğu ortadan kaldırmak hedeflenmiştir.
Kamerun, Madagaskar, Nijerya	Ulusal yoksulluk azaltma programlarında kadınlar “hedef grup” olarak tanımlanmıştır.
Senegal	Sektörel gelişim planlamasına toplumsal cinsiyet perspektifinin kazandırılması için uzman karar vericilere toplumsal cinsiyet eğitimi verilmiştir.
Filistin	1998’de Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından kadınlar arasında girişimcilik becerilerinin kazandırılması için özel projelere kaynak ayrılmıştır.
Singapur	Amacı düşük gelirli ailelerin barınma ve bu ailelerin çocuklarının eğitim masraflarını karşılamak olan bir yardım planı uygulamıştır.

Kaynak: UN-Women, 2019, <https://www.un.org/womenwatch/daw/followup/session/presskit/fs1.htm>, (04.07.2019).

Kadınlar özelinde gerçekleştirilen özel oturumun sonucunda, Siyasi Bildirge (Political Declaration) ve Sonuç Belgesi (Outcome Document) kabul edilmiştir.

1. Siyasi Bildirge: On maddeden oluşan deklarasyonla hükümetler, “Nairobi İleriye Bakış Stratejileri” ile “Beijing Eylem Platformu”nda belirlenen stratejiler ve konulan hedefler doğrultusunda kararlılıklarını dile getirirken, on iki kritik alan için taahhütlerini teyit etmişlerdir. Özelinde,

- a) Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, kalkınma ve barış hedeflerine ulaşılmasında CEDAW’ın önemi,
- b) Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında erkek yöneticilerin ve karar alıcıların katkılarının duyulan ihtiyaç,
- c) Toplumsal cinsiyet eşitliği, kalkınma ve barış hedeflerine ulaşılmasında sivil toplum kuruluşlarının aktif rol oynamasının gerekliliği vurgulanmıştır.

2. Sonuç Belgesi: Belgenin sonuç bölümünde, belirlenen kritik alanlarda 1995 yılından itibaren yapılan çalışmalar, karşılaşılan engeller, yine aynı yıldan itibaren dünya çapında meydana gelen değişiklikler, tespitler, geleceğe yönelik planlar ve çözüm önerileri yer almaktadır.

Yine aynı yıl, New York’ta gerçekleşen “*Milenyum Zirvesi*” nde 147 ülkenin bir araya gelmesiyle, sürdürülebilir kalkınmanın önünde engel olabilecek, insanlığın karşılaştığı sorunlar hakkında “*Birleşmiş Milletler Milenyum Bildirgesi*” kabul edilmiştir. Çevresel konular, insanlığın refahı ve küresel iş birliği üzerine şekillenen zirvede, “toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların yoksulluk, açlık ve hastalıklarla mücadelede etkin bir yol olarak güçlendirilmesinin sağlanması ve gerçekten sürdürülebilir olan kalkınmanın teşvik edilmesi” için “*Binyıl Kalkınma Hedefleri*” (MDG / Millenium Development Goals) olarak 2015’in son tarih olduğu zamana bağlı sekiz temel kalkınma hedefi belirlenmiştir (United Nations Millennium Declaration, 2000).

2002’de Johannesburg’ta gerekleŒen “*Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi*” nde Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından kabul edilen Johannesburg Bildirgesinin 1. Bölümü’ nde yer alan sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin taahhütlerin 20. maddesi, “Kadınların güçlenmesi ve özgürleşmesi ile cinsiyet eşitliğinin tümüyle bütünleşmesini sağlamayı” şeklinde ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra Johannesburg Uygulama Planı’nda yer alan 153 paragrafın 30 maddesi toplumsal cinsiyet duyarlı politikalara yer vermiştir (Report of the World Summit on Sustainable Development, Johannesburg).

1992’de gerekleŒen “Dünya Zirvesi” nin ardından yirmi yıllık incelemelerin yapılması ve gelişmelerin takip edilmesi amacıyla 20-22 Haziran 2012 tarihlerinde Rio de Janeiro kentinde “*Rio +20*” Konferansı düzenlenmiştir. Konferans, hükümetler, Sivil Toplum Kuruluşları ve özel sektörün bir araya gelmesiyle sürdürülebilir gelişmenin üç ayağı olan ekonomik yapabilirlik, sosyal dayanışma ve ekolojik sorumluluk konusunda verilen taahhütlerin yerine getirilmesini amaçlamıştır. Konferansta, 1992’den 2012’ye geçen yirmi yıl boyunca özellikle iklim değişikliğinin neden olduğu temiz su kaynaklarına erişim eksikliği, küresel anlamda eşitsizliğin artması şeklinde sıralanan ekolojik felaketler ve çevresel bozulmaya dikkat çekilmiştir. Son yirmi yılda yaşanan felaketler, gezegenin sınırlarını zorlama noktasına gelindiğini de açıkça göstermiştir. Aynı zamanda, kadın haklarını savunan grupların da içerisinde yer aldığı örgütler, “Sosyal ve Çevre Adaleti Zirvesi” nde çevresel krizle baş edebilmek için doğanın metalaştırılması, piyasa araçlarının kullanılması ve yeşil ekonomiye karşıt olan görüşleri protesto etmek amacıyla bir araya gelmişlerdir. Rio + 20 görüşmeleri, hükümetlerin “İsteddiğimiz Gelecek” (The Future We Want) isimli 53 sayfadan oluşan belge üzerinde anlaşmalarıyla sonuca bağlanmıştır. Ancak belge, kadın örgütleri başta olmak üzere pek çok sivil toplum kuruluşunun beklentisini karşılamaktan uzak kalmıştır. Kadın örgütleri ve toplumsal cinsiyet savunucuları, daha önceki anlaşmaların güçsüzleştirildiğine vurgu yaparken, Rio +20 sonuç belgesinin her yeni taslağında

toplumsal cinsiyet dilinin yavaş yavaş yok edilmeye başlandığını savunmuşlardır. Kadınların sağlıklı ve güvenilir bir çevrede yaşama haklarının olduğuna saygı gösterilmemesine dikkat çeken örgütler, özellikle iklim değişikliği ve cinsiyet arasındaki kritik ilişkiden hiç bahsedilmemesine dikkat çekmişlerdir. Kadınların gündelik yaşamlarına olumsuz etki eden bu olayın görmezden gelinmesini “kabul edilemez” olarak gören kesim, kadınların iklim adaptasyonuna ve azaltımına potansiyel katkılarının göz ardı edilmesine de vurgu yapmıştır (Rio + 20 National Report).

Başlangıçta gıda güvenliği, verimli tarım arazileri, orman kaynakları, temiz su ve sanitasyon¹⁴ için gerçek ihtiyaçları hedef alarak kadınlara odaklanan kadın ve çevre tartışması yıllar içerisinde yapısal bir dönüşüm geçirmiştir. Toplumsal cinsiyete dayalı söylemlere geçiş yapıldığı bu dönüşümde yeni yapısal tartışmalar gün yüzüne çıkmıştır. Cinsiyet yerine kadına odaklanmak, kadınları savunmasız, kurtarılmaya muhtaç çevresel kurbanlar olarak görmek yerini kadınları birer özne olarak benimsemeye bırakmıştır. Kadınlar sadece doğaya yakın olmaları, aile bakımı ve geçimlik işgücü sağlayan kurbanlar değil, çevresel sürdürülebilirlik projelerinde emekçi ve lider vasfıyla varabilecek aktörler olarak görülmeye başlanmıştır.

Bu retorik kadınları bir şekilde araçsallaştırmıştır. Kadın ve doğa arasındaki bağlantıda kültürel sınırlamaların göz ardı edildiği, erkeklere yüklenen rollerin sorgulandığı “feminist ekolojiye” geçiş süreci başlamıştır. Bu süreç, küreselleşme ve sömürgecilik sorunlarının makro düzeyde araştırılmasını, yerel yönetimlerin çevre yönetimi mikro düzeyde incelemesini, kadınların emek, güç ve bilgi ekseninde mekânın cinsiyetçi yönlerini sorgulamayı içermektedir. Kadınların bireysellikten ve ikincil olmaktan çıkıp, cinsiyet eşitliğinin olduğu bir düzen içerisinde güç kazandıkları bir

---

¹⁴ Halk sağlığının korunması amacıyla gerekli hijyen ve sağlık koşullarının oluşturulmasını ifade etmek için kullanılır. BM'nin Türkçe belgelerinde “sağlıklama” olarak çevrilmiştir.

sisteme geçişleri, iklim değişikliğine gösterilen feminist tepkiler açısından önemli bir gelişme olmuştur.

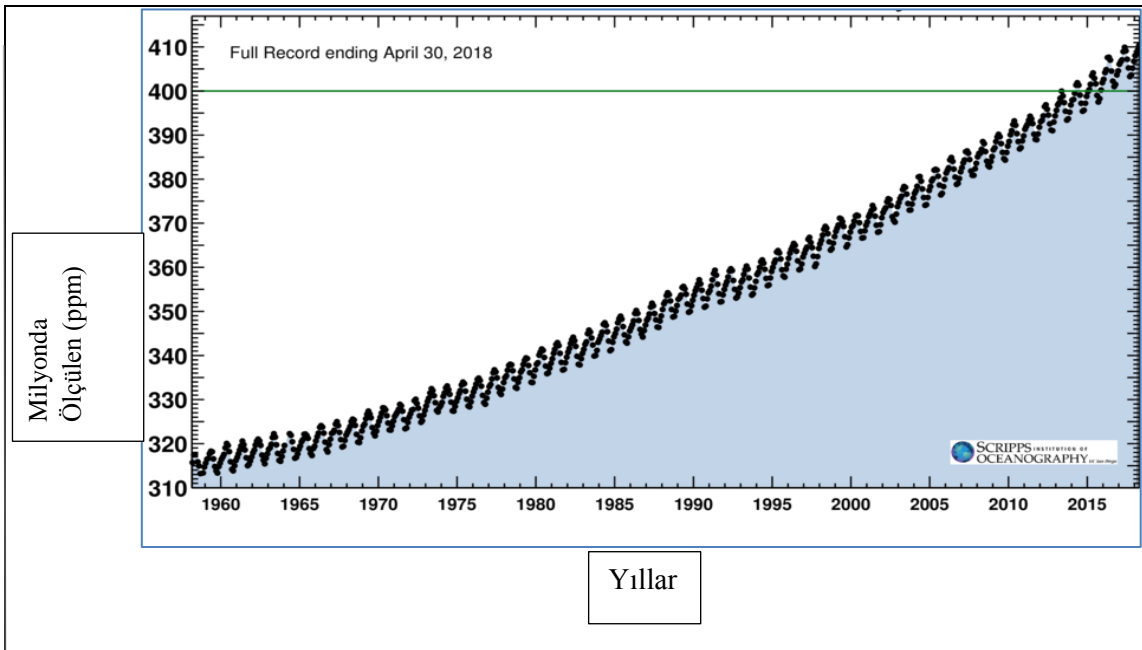
1.5.2. Çevre Sorunları Bağlamında İklim Değişikliği

İklim, basit bir ifadeyle, yeryüzünün herhangi bir yerinde uzun yıllar boyunca yaşanan ya da gözlenen tüm hava koşullarının ortalama durumu olarak tanımlanabilmektedir (Türkeş, 2001: 187). İklim değişikliği fosil yakıtların yakılması, arazi kullanım alışkanlıklarındaki değişiklikler, ormansızlaşma ve sanayi süreçleri gibi insan etkinliklerinden ötürü atmosfere salınan sera gazlarının oranındaki artışla birlikte, yer kürenin ortalama sıcaklığında meydana gelen artışı ve iklimlerde meydana gelen değişiklikleri ifade etmektedir (BMİDÇS, 1992). Karbondioksit, metan, nitrik oksit, troposferik ozon gazlarının ve Kloroflorokarbon gazlarının (CFC) havaya salınması tüm dünya genelinde bir “sera etkisi” oluşturmaktadır. Sera etkisinin iklim üzerindeki olumsuz etkisinden yola çıkan bilim insanları tarafından yapılan çalışmalar sonucunda, dünyanın ısı ortalamasında, takip eden yüzyıl içinde ortalama 1,5 °C- 5 °C arasında bir yükselmenin olacağı yönünde çıkarımlara varılmıştır. Bununla birlikte tüm dünya genelinde ekolojik bir felaket olabilecek “iklim değişikliği” gerçeğiyle karşı karşıya kalınması kaçınılmaz olmaktadır (Foster, 2013: 29).

İklim değişikliği, hava koşullarında uzun süreli meydana gelen önemli farklılıklar olarak ifade edilmektedir. İklim değişikliğine insan faaliyetlerinden kaynaklanan karbondioksit ve diğer sera gazı emisyonlarının salımının neden olduğu ile ilgili bilimsel bir fikir birliği mevcuttur. İnsan kaynaklı faaliyetler, fosil yakıtların yakılması, ormansızlaşma ve sanayileşmiş dünyada sürdürülebilir olmayan üretim ve tüketim ile ilişkilendirilmektedir. İklim değişikliğinin etkileri arasında, yüksek küresel sıcaklıklar, aşırı hava olayları ve bunlara bağlı afetlerin sıklığında ve yoğunluğunda artış yer almaktadır. Bu etkilerin ise uzun vadede ekosistem sürdürülebilirliğine geri

döndürülemez etkileri bulunmaktadır (UNFPA ve WEDO, 2009, https://www.preventionweb.net/files/12053_climateconnections1overview1.pdf, 07.03.2018).

İklim değişikliği, Endüstri Devrimi'nden itibaren kademeli olarak artış gösteren bir doğa felaketidir. 2012 yılının yazında Arktik Denizi'ndeki buzların yarısının ortadan kalktığı gözlenmiştir. 2013 yılının mayıs ayına gelindiğinde ise Havai'nin Mauna Loa Gözlemevi, karbondioksit seviyelerinin 400 ppm¹⁵ sınırına ulaştığını kaydetmiştir. Bu tarihe kadar da tüm tarihi seviyeleri aşarak her yıl 2 ppm'yi aşan bir hızla artmaya da devam etmiştir (Gaard, 2015: 23). En son 29 Nisan 2018 tarihinde yapılan ölçümlerde ise 411.24 ppm seviyesine ulaşmıştır. Şekil 5'te Mauna Loa Gözlemevi'nde ölçülen değerlerin günümüze yaklaştıkça gösterdiği artış verilmiştir.

Şekil 5. Mauna Loa Gözlemevi'nde Ölçülen Atmosferdeki CO₂ Değerleri

Kaynak: https://www.washingtonpost.com/amhtml/news/energy-environment/wp/2018/05/03/earths-atmosphere-just-crossed-another-troubling-climate-change-threshold/?noredirect=on&utm_term=.89126e8010f2&__twitter_impression=true, (02.05.2019).

¹⁵ PPM: Parts Per Million “Milyonda birlik birim” anlamına gelmekte ve herhangi bir sıvının milyonda birlik kısmındaki madde miktarının belirtilmesi için kullanılan bir terimdir.

İklim değişikliğinin ekolojik sonuçları arasında yükselen deniz seviyeleri, buz tabakalarının erimesi, mercan resiflerinin kaybolması, kasırgalar, kuraklıklar, orman yangınları, aşırı hava olayları, yabancı türlerin istilası ile flora- faunanın bozulması ya da türlerin neslinin tükenmesi ve böcek türlerinin taşıdığı hastalıklardan kaynaklı salgınların artması gibi felaketler yer almaktadır. 1988 yılında Birleşmiş Milletler tarafından iklim değişikliği hakkında veri toplamak ve bilgi geliştirmek için kurulan Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC/ Intergovernmental Panel on Climate Change) tarafından 2001 yılında açıklanan 3. Değerlendirme raporunda, küresel ısınmanın bir gerçeklik olduğu sonucuna varılmış ve özellikle son 50 yılda dramatik şekilde artış gösteren ısınmanın büyük ölçüde insan etkinliklerine bağlı olduğu ortaya konmuştur (Dankelman, 2010: 21). İnsan faaliyetlerinin neden olduğu karbondioksit emisyonlarının $\frac{3}{4}$ 'ü fosil yakıtların yakılması nedeniyle, geri kalanı ise ormansızlaşma kaynaklıdır. Metan gazlarının emisyonlarında ise yarıdan fazla artışa insan faaliyetlerinin neden olduğu fosil yakıt kullanımı neden olurken bunun yanında büyükbaş hayvancılık, pirinç tarımı ve arazi doldurma gibi nedenler de sıralanabilmektedir (IPCC, 2001). Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO/ Food and Agriculture Organization) tarafından 2009'da yayımlanan bir raporda, hayvansal üretimin, arazi bozulması yanında hava ve su kirliliğine neden olduğu gibi iklim krizinin de en önemli nedeni olduğu ifade edilmiştir. Dünyadaki metan gazlarının %25'lik bir kısmı hayvancılık kaynaklıdır. Enterik fermentasyon¹⁶ sonucunda ortaya çıkan metan hayvanların nefes alıp vermeleri ile açığa çıkmaktadır. Özellikle, sığır, bufalo, koyun, keçi gibi geviş getiren büyükbaş hayvanların metan emisyonlarındaki payı yüksektir. Emisyonların $\frac{2}{3}$ 'lük bir kısmı ise tarıma aittir. Tarımsal üretim için toprağı sürme faaliyeti ile karbondioksit salımı gerçekleşmektedir. Yine insan

---

¹⁶ Hayvanların sindirim sisteminde yiyeceklerin mayalanma işlemini ifade etmektedir (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/200934>, 07.03.2018).

faaliyetleri kaynaklı metanın %40'lık oranı sulu pirinç tarlalarında organik maddelerin oksijensiz ortamda ayrışması sonucu açığa çıkmaktadır (FAO, 2009b: 99).

İnsan etkinliklerinin iklim üzerine olumsuz yansımalarına ilişkin ilk yankılar 1979 yılında Birinci Dünya İklim Konferansı sırasında ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine, 1988 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Malta Hükümeti'nin önerisi üzerine benimsediği 45/53 sayılı kararda “küresel iklimin, insanlığın bugünkü ve gelecekteki kuşakları adına korunması” çağrısında bulunmuştur (UNFCCC, 2003: 3).

Kamuoyunun iklim değişikliği konusundaki duyarlılığının artmasıyla, hükümetlerin de bu konuda harekete geçmesi konusunda tetikleyici bir unsur olmuştur. İklim değişikliğiyle mücadelede ilk uluslararası hukuk temellerini oluşturan belge niteliğini taşıyan “BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi” (BMİDÇS-UNFCCC/United Nations Framework Convention on Climate Change), 1992 yılında Rio'da düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda imzaya açılmıştır. Sözleşme, kendisine taraf olan ülkeleri, sera gazı emisyonlarını azaltmak, araştırma konularında iş birliği yapmak ve doğal kaynakları korumak gibi yükümlülükler altına sokmaktadır. Sözleşme, bazı ülkelerin atmosfere saldıkları sera gazlarının diğerlerine göre görece daha fazla olması sebebiyle sorumluluklarının da daha fazla olması gerektiği düşüncesini öngörmektedir. Sözleşme yürürlüğe girdiği 1994 yılından itibaren her yıl olacak şekilde Taraflar Toplantısı (COP/ Conference on Parties) düzenlemektedir (BMİDÇS, 1992, http://iklim.cob.gov.tr/iklim/Files/Mevzuat/BM_iklimcerceve.pdf, 07.03.2018).

BMİDÇS' nin amacı, atmosferdeki sera gazı birikimini ve iklim değişikliği üzerindeki insan kaynaklı faaliyetleri azaltmaktır. Zaman içerisinde ulaşılması hedeflenen ise iklim değişikliğine uyum politikalarının devreye sokularak, gıda güvenliğini sağlanması ve sürdürülebilir ekosistemlerin oluşturulmasıdır. Sözleşmenin bazı temel ilkeleri bulunmaktadır. Bu ilkeler, iklimin eşitlik temeli

gözetilerek, ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk ilkesine uygun hareket edilmesi, iklim değişikliğinin daha çok etkilediği gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması, küresel yarar gözetilerek sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi ve taraf devletlerin işbirliği şeklinde sıralanmaktadır (BMİDÇS, 1992, http://iklim.cob.gov.tr/iklim/Files/Mevzuat/BM_iklimcerceve.pdf, 07.03.2018).

Sözleşmede iklim değişikliğinin ortaya çıkmasında sorumluluğu olan ülkeler EK-1 ve EK-2 olarak gelişmişlik düzeyleri referans alınarak iki listeye ayrılmıştır. EK-1 grubunda yer alan ülkeler, emisyonlarını azaltmayı hedeflerken, karbon yutaklarını arttırmayı ve sera gazı emisyonlarını 2000'e kadar 1990 seviyesine indirmeyi hedeflemektedirler. EK-2 ise gelişmiş ülkelere oluşmuş grubu temsil etmektedir ve uyum politikaları için finans sağlamak ve teknoloji transferi için adım atmakla yükümlüdürler.

İklim değişikliği aslında uzak gelecekte gerçekleşecek bir olay değil, olumsuz etkilerini tarım, hayvancılık, su kaynakları, biyolojik çeşitlilik gibi alanlarda gösteren ve şu anda gerçekleşmekte olan bir olgudur. İklim değişikliğine neden olan karbondioksit ve metan gazlarının salımına büyük ölçüde gelişmiş ülkeler tarafından üretilen emisyonlar neden olmaktadır. Gezegenin en gelişmiş ülkelerinden Çin, ABD, Rusya ve Hindistan en yüksek emisyonların salımından sorumlu ülkeler arasında yer alırken; ABD, Avustralya, Kanada ve Suudi Arabistan kişi başı en yüksek emisyon salımlarında başı çeken ülkeler arasında yer almaktadırlar (King ve Cole, 2012: 69-70). Yine bu ülkeler arasında sayılabilecek olan Kanada, Japonya, Amerika ve Avustralya, Birleşmiş Milletler tarafından gerçekleştirilen iklim değişikliği müzakerelerinin ilerlemesini engelleyen ülkeler arasında yer almaktadır.

Sera etkisi yaratan gazların salımını sınırlandırmak amacıyla sanayileşmiş ülkelere belirli hedefler koyarak, kısmen de olsa küresel ısınmanın önüne geçmeyi amaçlayan bir diğer anlaşma olan Kyoto Protokolü ise 1997 yılında BMİDÇS 3.

Taraflar Toplantısında oluşturulmuştur. Protokol 2005 yılında, 1. Taahhüt Dönemi 2008-2012 yıllarını kapsayacak şekilde yürürlüğe girmiştir. Protokole göre sanayileşmiş ülkeler, bu dönemde, salım oranlarını %5 oranında azaltmayı taahhüt etmişlerdir. Protokole taraf atan ülkeler kendi özgün hedeflerine ulaşmak için söz vermişlerdir. AB üyesi ülkeler için bu oran %8 iken Japonya için %5 oranında olabilmektedir. Düşük salım oranına sahip ülkelerin esneklik mekanizması uyarınca oranları yükseltmesine de izin verilmiştir (BMİDÇS, 1992, http://iklim.cob.gov.tr/iklim/Files/Mevzuat/BM_iklimcerceve.pdf, 07.06.2018).

Aralık 2005'te Montreal'de düzenlenen COP 11'de Kyoto'ya taraf EK-1 ülkelerinin 2012 sonrasında ilave yükümlülüklerinin belirlenmesini müzakere eden "Geçici Çalışma Grubu" (Ad Hoc Working Group on Further Commitments for Annex I Parties under the Kyoto Protocol- AWG-KP) oluşturulmuştur. Çalışma grubu, 2012'nin ve ötesindeki uzun vadeli iş birliğine dayalı eylemler yoluyla sözleşmenin eksiksiz, etkili ve sürekli bir şekilde uygulanmasını sağlamak için kapsamlı bir süreç yürütme görevini üstlenmiştir (UNFCCC, 2005, <https://unfccc.int/ttclear/negotiations/adhoc-groups.html>, 03.05.2018).

Ancak, BM tarafından iklim değişikliğini önlemeyi amaçlayan müzakerelerinin tıkanmasına neden olan ülkeler Kyoto Protokolü'nde de benzer bir tutum izlemişlerdir. Anlaşmada EK-1 ülkeleri olarak sınıflandırılan ve salım oranlarını düşürmek için belirli hedefler konulan ülkelere, ABD¹⁷, Avusturya, Hırvatistan ve Monako anlaşmaya taraf

---

¹⁷ İklim değişikliğinin doğrudan gerçekleşen sonuçlarının önüne geçmek için hızlı ve sürdürülebilir küresel eylemlerin yapılması gerektiği konusunda fikir birliği mevcuttur. Ancak, ABD iklim değişikliğine yönelik küresel eyleme katılmayı reddetmiştir. Dünyada iklim değişikliğine en yüksek oranda katkıda bulunan ABD'nin anlamlı katılımı olmadıkça, diğer ülkelerin atacağı somut adımlar da yetersiz kalmaktadır. Buna karşın, sera gazı emisyonlarını azaltmayı amaçlayan ve yasal bağlayıcılığa sahip olan uluslararası anlaşma Kyoto Protokolü neredeyse dünyadaki her ülke tarafından imzalanıp onaylanmış olmasına karşın, dört yıl sonra ABD ekonomisinin zarar gördüğü gerekçesine dayandırarak protokolü reddetmiştir. ABD'nin iklim değişikliği konusunda etkisizliğinin olumsuzluklarını yaşayanlar ise gelişmekte olan ülkelerdir ve hava kirliliği, evsizlik, işsizlik, zorunlu göç, çatışma ve hatta ölümlerle sonuçlanan olaylar gerçekleşmektedir. ABD'nin iklim değişikliğine karşı takındığı duyarsızlığa rağmen, ülke içerisinde iklim değişikliğinin ciddi tehdit oluşturduğu bölgeler bulunmaktadır. Batıdaki kuraklık, olağandışı sıcaklar insanların hayatını ciddi şekilde etkilerken, Teksas'ta meydana gelen şiddetli seller, Katrina Kasırgası doğal afetlere örnektir. ABD'nin

değildir. Hızlı sanayileşmeleri yüzünden sera gazlarının %80'inin yayılmasına neden olan gelişmiş ülkeler sömürgeleşmiş dünyada gelişmekte olan ülkelerin kendi hesabına düşen payı almalarına neden olmuşlardır. Şöyle ki, günümüzde atmosfer tarafından emilen söz konusu sera gazlarının büyük çoğunluğu, yine aynı ülkeler tarafından tüketilmekte ancak ironik olarak iklim değişikliğinin bedelini gelişmekte olan ve yoksul ülkeler ödemektedir. IPCC, kaynakları çok az olan ülkelerin iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı en hassas olanların ve aynı zamanda bu etkilere uyum sağlamak açısından en az kapasiteye sahip oldukları sonucuna varmıştır. Ancak, insan topluluklarının ve doğal sistemlerin iklim değişikliğinin negatif etkilerine olan hassasiyetleri bölgeler ve nüfuslar arasında da farklılıklar gösterebilmektedir. Bu nedenlerden dolayı BMİDÇS' nin Paris'te düzenlenen 21. Taraflar Toplantısında, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine maruz kalan ülkelerin uyum ve direnç kabiliyetlerinin artırılması ile sera gazı emisyon azaltım kapasitelerinin yükseltilmesi amacıyla öncelikle gelişmiş ülkelerin, en az gelişmiş ülkeler ve küçük ada devletleri başta olmak üzere ihtiyacı olan gelişmekte olan ülkelere finansman, teknoloji transferi ve kapasite geliştirme imkânları sağlamaları gündeme alınmıştır (UNFCCC, 2005, https://unfccc.int/ttclear/negotiations/adhoc-groups.html,_03.04.2018). Özellikle küçük ada devletleri ve alçak kıyı alanları ve dolayısıyla bu bölgede yaşayanlar yükselen deniz seviyeleri ve kasırgalar nedeniyle ciddi sosyal ve ekonomik risk altında kalabilmektedirler. Bu felakete birkaç örnek vermek gerekirse; 1998 yılında Çin'de ve Hindistan'da karların erimesi sonucunda 5.550 kişi hayatını kaybetmiş, Filipinler, Bangladeş, Karayipler ve Orta Amerika'daki tayfunlar, fırtınalar ve kasırgalar 15,800 kişinin ölmesine neden olmuş, 1999 yılında Venezüella'da 50.000 kişi şiddetli yağışlar ve çamur seli yüzünden hayatını kaybetmiştir. 2000 yılına gelindiğinde Mozambik'te

---

iklim değişikliğine karşı takındığı tavır, ABD'de ve dünyada olumsuz sonuçlar düşünüldüğünde özellikle kadınları riske atmaktadır. Kadınların dünyadaki yoksul kesimin çoğunluğunu oluşturması, iklim değişikliğinin kadınlar üzerindeki yıkıcı etkisini otomatik olarak arttırmaktadır.

meydana gelen bir felaket 800.000 kişiyi etkilemiş, 700 kişinin ölümüne ve 250.000 kişinin evsiz kalmasına neden olmuştur. Bu felaketler, sıtmadan ve tropikal hastalıklardan etkilenen kişilerin sayısında artışa neden olmakla birlikte gıda üretimi üzerinde de negatif etkiler yaratmıştır. Ortaya çıkan bilançoya bakıldığında bu felaketlerden etkilenen kişilerin çok büyük bir yüzdesi düşük gelirli kişilerden oluşmakta ve kendilerini güvende hissedebilecekleri sigortaları, sosyal güvenceleri ya da tasarrufları bulunmamaktadır. Sonuç olarak ölümler, hastalıklar, yaralanmalar, evsiz kalmak gibi dramatik olaylar haricinde bu kişiler başka yerlere ve ülkelere göç etmek zorunda kalmakta ve Birleşmiş Milletler tarafından da tanınmamaktadırlar (Karbhari ve Sathia, 2013: 62).

İklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin dünyada daha sık ve güçlü hissedilir olması öngörülürken, emisyonların azaltılmasına yönelik küresel çabalar olmasına karşın bazı tamamlayıcı önlemlerin de alınması gerekmektedir. Sağlıksız koşulların ve yoksulluğun kesişme noktasında iklim değişikliğine uyum (adaptation) ve iklim değişikliğini azaltım (mitigation) politikaları tamamlayıcı önlemler niteliğindedir (EEA, 2016). İklim değişikliğine adaptasyon IPCC tarafından gerçek ya da beklenen iklim uyarılarına ya da iklim değişikliğinin zararlı etkilerini hafifleten etkilere karşı cevap olarak doğal ya da insani sistemlerde “uyum” şeklinde tanımlanmaktadır (IPCC, 2014: 26).

IPCC, ana akım literatüründe de olduğu gibi genellikle iklim değişikliğine uyumun sosyal içerikte ve insani kapsamda, ekonomik araçlarla ya da altyapının iklime karşı teknolojik yöntemlerle korunması gibi konulara bağlayarak dizginlemektedir. Uyum ve azaltım eylemleri, sosyal, mekânsal ve zamansal olarak farklılaştırılmış sonuçlarla iklim değişikliğine verilecek en iyi cevap niteliğindedir. İklim değişikliğinde azaltım politikası, gelecekteki iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılması anlamına gelirken, iklim değişikliğine uyum gerçek ya da beklenen iklim etkilerine uyum

sağlamak anlamına gelmektedir. Adaptasyon yani uyum, bir sistemi/süreci veya sistem özniteliklerini temelde değiştirmek adına dönüştürücü hizmet verebilmektedir (IPCC, 2014: 17-18). Ayrıca, iklim değişikliğinin potansiyel yararlarından faydalanma açısından olumsuz etkilere ya da fırsatçılığa karşı önleyici tedbirlerin alınması bakımından da koruyucu olabilmektedir.

İklim değişikliğine uyum, iklim değişikliğinden kaynaklanan riskleri azaltmak için önemli olan iki ana yanıt seçeneğinden birisi olarak kabul edilmektedir. Uyum, tarımsal destek, kıyı yönetimi, mekânsal ve kentsel planlama ve halk sağlığını koruma gibi temel stratejileri içermektedir. İklim değişikliğinin sosyal ve mekânsal eşitsizlikle nasıl ve ne ölçüde etkileşime girdiğine dair hem politikada hem araştırmada ciddi eksiklikler bulunmaktadır. Bununla birlikte, iklim değişikliğine uyum çalışmalarında cinsiyet bakış açısının eksik olması ve ölçekler, öznellikler ve mekânlar arasında değişiklik göstermesi muhtemeldir. İklim değişikliğine maruz kalındığında ortaya çıkan eşitsizlikler ve yaş, sınıf, etnik köken ve mekânsal farklılıkların ışığında yapılan araştırmalar ve üretilen politikalar, sosyal ilişkilere, uygulamalara ve süreçlere daha duyarlı olunması gerektiği sonucuna varılmasını destekler niteliktedir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımların benimsenmesi esastır (Jerneck, 2018: 3).

1.5.3. İklim Değişikliği Politikalarında Toplumsal Cinsiyetin Önemi

Çevresel sorunlarının günümüzde yarattığı etkilerin çoğu, kadınları ve dezavantajlı grupları daha çok etkilemektedir. Kadınlar ve kız çocukları özellikle gelişmekte olan yoksul ülkelerde büyük bir kesimi oluşturmalarından ötürü güncel çevre sorunlarından belki de en önemlisi sayılabilecek olan iklim değişikliğinden en çok etkilenen gruplar içinde bulunmaktadır. Dünya çapındaki üretkenlikle kazançlar kıyaslandığında küresel olarak cinsiyete dayalı bir uçurumun olduğu gözlenmektedir. Aynı işleri yapmalarına karşın kadınlar erkeklere oranla yıllık %30 ila %80 arasında

azalan bir kazanca sahipler. Dünya Bankası'nın 141 ülkede yürütmüş olduğu bir çalışmada, 103 ülkenin ülkesindeki kadınların ekonomik fırsatlarının engelleyecek şekilde cinsiyet temelinde yasal farklılıklar koyduğu gözlenmiştir. Buna ek olarak, dünya çapında 743 milyon okuma yazma bilmeyen yetişkinin üçte ikilik oranını kadınlar oluşturmaktadır. Genel olarak, kadınlar, yüzdeler bölgeye ve ülkeye göre değişkenlik gösterse de genel tarım iş gücünün %43'ünü oluşturmaktadırlar. Kadınlar, gelişmekte olan ülkelerde tarım iş gücünün yarısını oluştururken, arazilerin %10 ila 20'lik bir kısmına sahiptirler (UNDP, 2011a: 2). Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda yoksulluğun ve ekonomik, sosyal ve politik engellerin kümülatif etkileri, kadınları değişen iklimin olumsuz etkileriyle baş etmede sıklıkla dezavantajlı hale getirmekte ve iklim değişikliği politikalarına toplumsal cinsiyet bakış açısının eklenmesi zorunlu hale gelmektedir.

İklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden özellikle kadınların, yoksulların ve dezavantajlı grupların etkilendiği gerçeği feminist analizler ışığında yapılan iklim krizi değerlendirmelerinde ortaya çıkan bir gerçektir. Özellikle cinsiyete dayalı aşırı tüketimin karakterini ortaya çıkarmak için ekofeminizm yaklaşımı queer, post-hümanist, ekolojik ve feminist yaklaşımların örüntüsünde bir yaklaşımla ele alınmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşımlar, nüfus kontrolünün sağlanması, erotofobi¹⁸ ve ekofobinin¹⁹ bağlantılı retorikleri, göç karşıtı tutumun benimsenmesi şeklinde sıralanabilmektedir (Gaard, 2015: 29).

Kadınların, iklim değişikliği ve doğal afetlerden en çok etkilenen kesim olmasının nedeni onların savunmasızlıklarının altında yatanın doğuştan ve biyolojik yapılarından kaynaklı bir sorun olması değildir. Aksine toplumsal cinsiyetle kendilerine dayatılmış roller ve eşitsizlik temelli bir sorun olmasıdır. Kadınların erkeklerle eşit

---

¹⁸ Erotofobi: Cinsellik korkusu.

¹⁹ Ekotofobi: İklim değişikliğinin tufan, seller, kasırgalar gibi olumsuz sonuçlarından korkmak, doğa korkusu.

koşullara sahip olamamasının altında kendilerine toplumsal cinsiyet algısıyla dayatılan toplumsal roller, ayrımcılık ve yoksulluk yatmaktadır.

Kadınların erkeklere göre iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarına daha çok maruz kalmaları, iklim değişikliğinin bir cinsiyet boyutunun olup olmadığının sorgulanmasını gerekli kılan bir konu haline gelmiştir. İklim değişikliğinin “Cinsiyet Nötr” olup olmadığını ortaya çıkarmak adına 1980’lerin ortalarından bu yana çeşitli çalışmalar yapılmış ve sonucunda fiziksel çevre ve iklim değişikliği olan ilişkinin “Cinsiyet Nötr” olmadığı sonucuna varılmıştır. Denton (2000), kadınların statüsünün ve faaliyetlerinin onları erkeklerden daha farklı ve yetkin kıldığını savunmaktadır. Ancak bunun aksine iklim değişikliğinin etkilerine karşı daha hassas durumda olmaları “İklim değişikliğinin cinsiyet boyutunun olduğunu gösterir” görüşünün altını çizmektedir. Sonuç olarak, iklim değişikliği özelinde baksak da küresel çevre krizleri ekseninde toplumsal cinsiyet boyutunun söz konusu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Sınırlı veriler olmasına karşın iklim değişikliğinin kadınları ve erkekleri aynı oranda etkilemediği ve kadınların varlıklarına ve refahlarına erkeklere göre daha çok zarar verdiği yadsınamaz bir gerçektir. Bu gerçeklikten yola çıkarak, toplumsal cinsiyet ve iklim değişikliği üzerine yapılan son tartışmalarda iki düşünce ve ekol ortaya çıkmaktadır: İlki, iklimin etkilerinin neden sadece toplumsal cinsiyete duyarlı olduğunu gösteren bir görüş olmakla birlikte aynı zamanda sosyal uyumun da temelini oluşturan süreç ve koşulların değerlendirilmesi açısından çok önemlidir. Diğer görüş ise, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve uyarlanabilir kapasitenin geliştirilmesi adına feminist bir post yapısal merceğe ışığında kopuk kimliklerin savunmasızlıklarının ele alınması gerekmektedir (Tschakert ve Machado, 2012: 278).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki köy kadınları, çevreleriyle daha yakın ve doğrudan bir etkileşim içerisinde olmalarından dolayı, çevresel bozulmalardan orantısız şekilde daha çok etkilenmektedirler. Hindistan’ın başkenti Yeni Delhi’de yer alan Bilim

ve Çevre Merkezi (CSE/ Centre for Science and Environment) 1985 yılında yayınladığı Hindistan Devleti'nin Çevre Raporu'nda bu konuya dikkat çekmiş ve "Muhtemelen çevresel yıkımlardan yoksul köy kadınlarından daha çok etkilenen bir grup yoktur" şeklinde açıklama yapmıştır (Dankelman, 2010: 23-24). Hayatın yeniden yaratıcıları olan kadınlar, doğurgan canlılar olarak "Gaia" ya da "Toprak Ana" olarak da bilinen Pachamama²⁰ ile aynı gezegende bulunmuşlardır. Bu durum da kadınları eski zamanlardan bu yana "Toprak Ana" yla dolaysız ilişki içinde bulunmak durumunda bırakmıştır (Değirmenci, 2010: 31). Bu durumlar göz önünde bulundurulduğunda özellikle yoksul ve gelişmekte olan ülkelerdeki kadınların iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden daha fazla etkilenmeleri kaçınılmaz hale gelmekte ve tüm gücünü emek şeklinde ortaya koyan bu kadınların mücadele konusunda ön saflarda yer almaları önemli bir detay olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Atlanta merkezli Coca- Cola Şirketi'nin yan kuruluşu Plachimada'da (Hindistan) bir tesis kurmuştur. 2000 yılında Perumatty Köy Konseyi tarafından şirkete üretime başlaması adına bir lisans verilmiştir. Ancak, şirket yerel halkın temiz içme suyunu sondaj kuyularından ve açık kuyulardan çekerek kullanmanın yanı sıra, kullanmadığı su kaynaklarını da atık su üreterek kirletmektedir. Şirketin, atık maddeleri fabrika dışına boşaltması, atıkların pirinç tarlalarına, kanallara ve kuyulara karışmasına neden olmakta ve halk sağlığı üzerinde ciddi zararlara yol açmıştır. Bölgedeki köylü halkın yaşamlarının çiftçiliğe bağlı olduğu düşünüldüğünde bu durumun geçim kaynaklarına ciddi zarar verdiği gözlenmektedir. Ayrıca, bu coğrafyada yaşayan ve sularının zehirli olduğunu bilen köylü kadınlar temiz su kaynaklarına ulaşmak için kilometrelerce yol kat etmek durumunda kalmışlardır. Hindistanlı Mylamma isimindeki bir kadının liderliğinde ve "Coca-Cola içtiğinizde insanların kanını içiyorsunuz" sloganıyla başlatılan direniş, Plachimadalı kadınların

---

²⁰ Pachamama: And Dağları'nın yerli inanç sistemlerinde Ana Tanrıça anlamına gelmektedir ve doğurganlığı temsil etmektedir (Urban Dictionary, 2019, [https:// www.urbandictionary.com/define.php?term=Pachamama](https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Pachamama)).

yaşanan su kıtlığına karşı sessiz kalmamaları ve 2002 yılında Coca-Cola tesisinin kapılarında gerçekleştirdikleri oturma eylemi (dharna) ile devam etmiş ve sonucunda söz konusu tesis kapanmıştır. Kadınların bu eylemi ulusal ve küresel düzeyde ses getirmeyi başarmıştır.

Gelişmekte olan ülkeler kategorisine konulabilecek olan ülkemizde de benzer direnişler gözlenmiştir. Örneğin Türkiye’de küçük bir yerleşim yeri olan Bergama’da Almanya ve Avusturya menşeli şirketlerin ortaklığı vesilesiyle kurulan Eurogold Firması’nın maden arama ruhsatı alması üzerine, çevresel bozulmanın karşısında köylü kadınların ön saflarda yer aldığı bir direniş başlamıştır. Altın madenine karşı kadınların başını çektiği bu direniş uzun yıllar diğer direnişlere de emsal oluşturabilecek nitelikte olmuştur.

1.5.4. Çevresel Adalet Bağlamında İklim Adaleti

Adalet teorisi John Rawls tarafından güçlü bir şekilde ortaya konmuş ve iki temel ilkeyi esas alan bir kavramdır. Bu ilkelerden ilki, her bireyin özgürlüklerden geniş şekilde yararlanmak için diğer bireylerle eşit haklara sahip olmasını işaret eder. İkincisi ise, toplumsal yarar ve yüklerin fırsat eşitsizliğini ortadan kaldırmak adına eşit şekilde dağıtılmasını öngören ilkedir (Rawls, 1999: 52-53). Adalet kavramına hem sosyo-ekonomik hem de çevre-iklim özelinden bakıldığında, yüklerin ve faydaların eşit şekilde dağıtılmayıp, adaletin tam olarak sağlanamadığı sonucu çıkarılabilir. Günümüz şartlarında ise bu eşitsizlik ve adaletsizlik ekonomik ve politik düzendeki sömürünün artmasıyla ivme kazanmıştır. Bu yüzden iklim değişikliği politikalarında toplumsal cinsiyet perspektifini incelerken iklim adaleti ve toplumsal cinsiyet incelemesi yapmak da gerekli olmaktadır.

İklim adaleti kavramını daha iyi kavramak için önce çevresel adalet kavramından bahsetmek daha açıklayıcı olacaktır. Çevresel adalet, çevre politikası

alanında hem fikir hem de hareket olarak iklim adaletinin kavramsallaştırılmasında büyük etki yaratan bir söylemi ifade etmektedir.

Çevresel adalet bir hareket olarak adını oluşturan “çevre” ve “adalet” terimlerinin tanımlarına bir nevi meydan okuyan yeni bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevresel adalet kavramında “çevre” tanımlanırken çıkış noktası geleneksel vahşi doğadan ve gündelik yaşamda kullandığımızdan farklı bir doğa anlayışı olarak alınmıştır. Yalnızca insanların yaşamadığı vahşi doğayı göz önünde bulunduran ve çevreyi tanımlama konusunda benzer düşünmedikleri ana akım çevre örgütleri, çevresel adalet hareketi savunucuları tarafından bir hayli eleştiriye maruz kalmıştır. Çevresel adalet hareketi, çevrenin insanların yaşadığı, çalıştığı, hareket özgürlüğüne sahip olduğu yer olarak anlaşılmasının ve çevresel hareketlerin günlük yaşamı tehdit eden çevresel risklere yol açabildiğine odaklanması gerektiğinin altını çizmektedir (Wright, 2011: 166-167). İklim adaletinin kaygı noktası “vahşi doğa” olarak tanımlanan alan olmasa da, gündelik yaşam içerisindeki çevreye odaklanarak, insanların yaşamadığı ortam tamamen dışlanmamıştır. Çevresel adalet hareketinde yeşil alanlar, parklar ve diğer alanlar da hareketin ilgi alanı içerisinde yer almıştır.

Çevresel adalet kavramı, 1980’lerin başlarında Amerika Birleşik Devletleri’nde, ağırlıklı olarak Afro-Amerikan, İspanyol ve yerli halkın yaşam alanlarında, tehlikeli ve kirletici endüstrilere maruz kalmaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Mevcut çevrecilik anlayışını kökten sarsan bu durum, medeni hakların ve sosyal adalet yaklaşımının benimsendiği, başta yerel olmasına karşın daha sonra hızlı ve örgütsel şekilde büyüyen çevresel adalet hareketinin başlamasına yol açmıştır. Çevre adaleti hareketi, 1982’de Kuzey Karolina’da bir yerleşim yeri olan Warren’da başlamıştır (Schlosberg ve Collins, 2014: 360). Eyalet tarafından 30.000 metreküp poliklorlu bifenil (PCB/ Polychlorinated Biphenyl) ile kontamine olmuş toprak içeren tehlikeli atık depolama alanına ev sahipliği yapması için Warren’daki Shocco kasabasının seçilmesiyle birlikte ayaklanmalar baş

göstermeye başlamıştır. Shocco, dönem itibariyle nüfusunun %69'luk oranı beyaz olmayan ve sakinlerinin %20'sinin yoksulluk seviyesinin altında gelirlere sahip olduğu bir kasabadır. Aynı zamanda, eyalette kişi başına düşen gelir dikkate alındığında en düşük gelir seviyesinde 3. sırada yer almaktadır. Söz konusu olay ırkçılığın ve ayrımcılığın yapıldığı çevresel şartların herkese eşit sağlanmaması üzerinden yapıldığını gösteren ampirik bir örnek niteliğindedir (Schlosberg ve Collins, 2014: 361).

1990'ların sonlarında, Amerika Birleşik Devletleri Çevre Koruma Ajansı (USEPA/ United States Environmental Protection Agency) tarafından "Çevresel Eşitlik" adında ilk çalışma grubu kurulmuştur. Eylül 1991'de çevreci grupların ve ulusal liderlerin katılımıyla ilk "Renkli Tenli Halklar Çevresel Liderlik Zirvesi" gerçekleştirilmiştir. Zirvenin sonucunda yayınlanan belgede çevresel adalet prensipleri sıralanırken, belgenin giriş kısmında şu ifadeler yer almıştır:

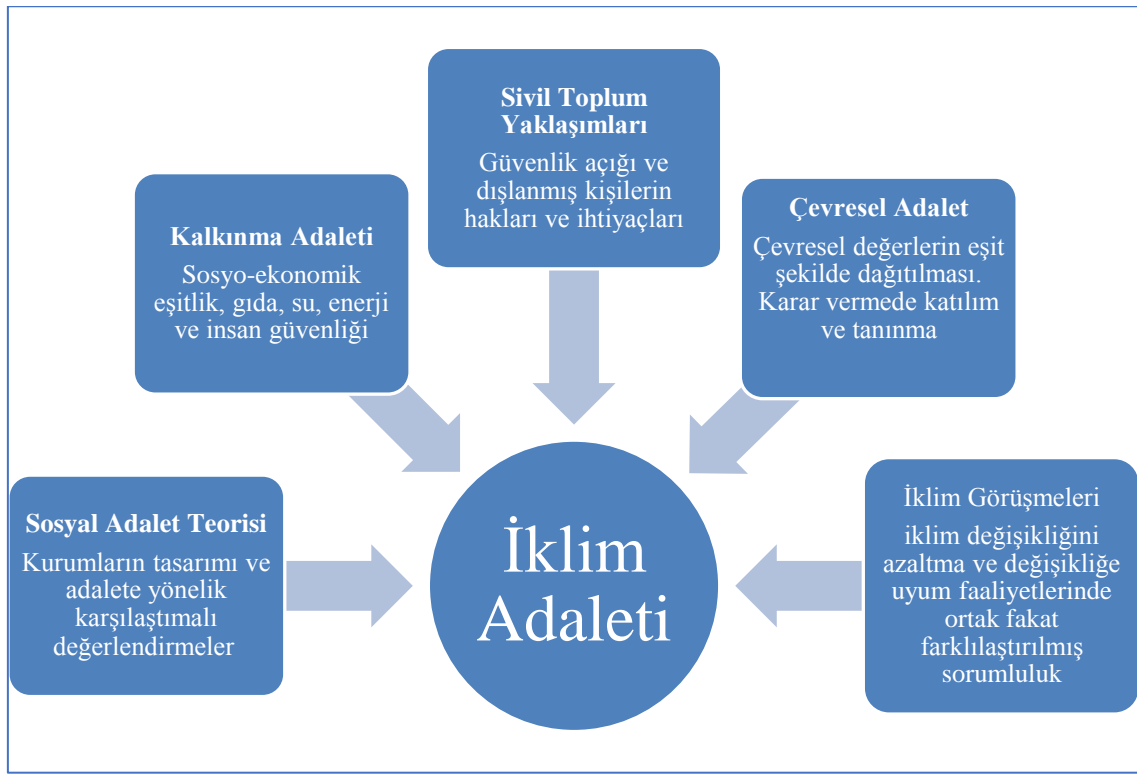
"Biz, toprağımızın ve toplumlarımızın yok edilmesi ve ele geçirilmesi karşısında mücadele etmek için ulusal ve uluslararası bir hareket inşa etmeye başlıyoruz. Toprak ananın kutsallığına olan manevi bağlılığımız; birbirimizin diline ve inanışlarına saygı duymak ve bunun iyileştirici gücüne inanarak çevresel adaleti sağlamak, bu adaletin ilkelerini onaylamak ve benimsemek adına bir araya geldik"
(First National People of Color Environmental Leadership Summit, 1991).

Zirvenin ikincisi, 23-26 Ekim 2002 tarihleri arasında Washington DC'de düzenlenmiş ve zirvede üretilen argümanlar çevre adaleti kapsamında atılan adımların dönüm noktası niteliğinde olmuştur. Zirvede iklim adaleti politikasının 10 eylemi belirlenmiştir. Bu eylemler, bireylerin ve yerli toplulukların korunması, küresel sorunlara küresel çözümlerin üretilmesi, fosil yakıt kullanımının durdurulması, gelecek nesillerin korunması şeklinde sıralanmaktadır (Second National People of Color Environmental Leadership Summit, 2002).

Eşit derecede dağılmış çevresel risk, insanların farklı ihtiyaç ve deneyimlerinin tanınması ve çevre politikasını oluşturan ve yöneten politik süreçlere katılım olmak üzere çevresel adalet üç bileşenle bezenmektedir. Tüm bunların temelinde aslında

sosyal adalet teorisi yer almakta ve malların toplum içerisinde adil, özgür ve eşit dağılımını ifade eden ilkelerin bir bütünü oluşturmaktadır. Bunun sağlanması adına benimsenen görüş, adaletsizliği ortadan kökten kaldıracak karşılaştırmalı bir yaklaşımın benimsenmesidir. Bu nedenle, iklim adaletinin sağlanması adına kurumsal hizmetlerin aktifleştirilmesinin yanı sıra iklim adaletsizliğini ele alan mekanizmaları tasarlamak da akıllıca olabilmektedir. Bu mekanizmalar, tasarlanabilir, test edilebilir olmalı ve daha adil bir kurumsal çerçevede oluşturulmalıdır. Temelde yatan bir diğer unsur kalkınma adaletinin sağlanmasıdır. Kalkınma adaleti, siyasi faaliyet ve sürdürülebilir bir yaşam gibi kilit haklardan yararlanma hakkına vurgu yapmaktadır (IIED, 2013: 2).

Bu öncüllere dayanarak, iklim adaleti iklim değişikliğine karşı mücadelede kaynakların, fonların ve finansmanın eşit şekilde dağıtılması ve kadınlar, gençler ve diğer savunmasız grupların karar alma süreçlerine aktif katılımını teşvik eder. Bu şekilde, iklim adaleti uluslararası kalkınma merkezine insan hakları temelli bir yaklaşım getirmektedir. Burada sözü edilen insan merkezli, toplum içerisinde dezavantajlı, savunmasız ve yoksul kesimin haklarının gözetilmesi olarak düşünülmelidir. Şekil 6'da iklim adaletinin temel bileşenlerini özetlenmiş şekliyle görmek mümkündür. Beş adet bileşeni olan iklim adaleti kalkınma adaleti, çevresel adalet, sosyal adalet teorisi, iklim görüşmeleri ve sivil toplum yaklaşımlarının kesişiminden oluşmaktadır.

Şekil 6. İklim Adaletinin Temel Bileşenleri

Kaynak: Climate justice and international development: policy and programming, (2013)<https://pubs.iied.org/pdfs/17170IIED.pdf>, (07.03.2019).

Çevresel adalet, çevre politikaları alanında “iklim adaleti” nin kavramsallaştırılması yolunda hem bir hareketi hem de bir fikri organize etmesi açısından önemli bir etki yaratmıştır (Dryzek, Norgaard ve Schlosberg, 2011: 10). İklim adaletinin amaçları, küresel adalet ve çevre adaletini savunan pek çok sosyal hareketin ortaya çıkmasını da tetiklemiştir (Beer, 2014: 87). Çevre adaleti kavramı ilk olarak 1980’li yıllarda keşfedilip kullanılmaya başlansa da iklim adaleti talebi ilk olarak Yerli Çevre Ağı kurucusu Tom Goldtooth tarafından 1990 yılı ortalarında açıkça ifade edilmiştir. Kavramın tanımı ilk kez, 1999’da San Francisco merkezli bir Sivil Toplum Kuruluşu olan “Corpwatch” un raporunda yapılmış aynı zamanda iklim değişikliğinin yeniden tanımlanması için gerekli şartlar belirlenmiştir (Dawson, 2009: 17). Çeşitli tanımlamalara sahip olsa da “iklim değişikliğinin insan haklarına ve kalkınmaya bağlı kalınarak insan merkezli bir bakış açısıyla ele alınması” şeklinde genel bir ifade ile

tanımlanabilmektedir. Kavram, insan hakları özelinde de ele alınması gereken bir konu niteliğindedir. Hakların, şartlar ne olursa olsun herkes için eşit dağıtıldığı bir durumda ya da şartların eşit şekilde sağlanması halinde tam anlamıyla oturmuş bir adalet sisteminden bahsetmek mümkün olabilecektir. Bu adalet sisteminin sağlam olarak sağlanması için bu hakları yaşam hakkı, sağlık hakkı, eğitim hakkı, barınma hakkı, doğal kaynaklara erişim hakkı gibi geniş bir yelpazede ele almak gerekmektedir. İşte bu noktada hem zamansal (kuşak içi ve kuşaklar arası) hem de mekânsal (Kuzey ve Güney) olarak eşitsizliklere neden olan, var olan eşitsizlikleri perçinleyen iklim değişikliğinin adalet kavramı içerisine dâhil edilmesi gerekmektedir.

Küresel anlamda bakıldığında, iklim adaleti kavramının temellerinin 2000 yılında gerçekleşen 6. Taraflar Toplantısına paralel olarak Lahey’de düzenlenen “İklim Adalet Zirvesi” sırasında atıldığını görmekteyiz. Söz konusu zirve, ABD, Avrupa, Afrika ve Güney Amerika’dan katılan gözlemciler ve çevre grupları tarafından destek görmüştür.

İklim adaletsizliğinin temelinde keskin toplumsal ve sınıfsal eşitsizlikler yattığı düşünüldüğünde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin iklim adaletsizliği içerisinde kapladığı yer çok önemlidir. Aslında, iklim adaleti talep edilirken sadece kadınları değil, gelişmekte olan ülkelerdeki yoksul kesimi, yaşlıları, çocukları, LGBTQ kişileri, çiftçileri ve yerlileri kapsayan bir anlayışla yaklaşarak, toplumdaki eşitsizlik ve haksızlıkların ortadan kaldırılarak, sistemi buna göre şekillendirmek esas alınmaktadır. Bu bağlamda, iklim adaleti kolektif, radikal, evrensel bir güce dayanan, sistemi buna göre şekillendiren bir dönüşüm hareketine karşılık gelmektedir.

1.5.5. İklim Adalet(sizliği) Kapsamında Toplumsal Cinsiyet Tartışması

İnsan kaynaklı faaliyetlerin neden olduğu iklim değişikliği ya da günümüzdeki söylemiyle iklim krizi temelinde ekonomik ve siyasi sistemin adaletsizliğini ve

eşitsizliğini barındırmaktadır. Gezegenimizin karşı karşıya bulunduğu iklim krizi, doğal kaynakların sorumsuzca kullanılması, dışsal maliyetlerin hesaba katılmaması, elde edilen kaynakların eşit paylaşılmaması ve karar alma mekanizmalarında dünyanın büyük çoğunluğunun dışlanması gibi nedenlerle bugünkü halini almıştır. Bununla birlikte önüne geçilemeyen iklim değişikliği sorunsalı ile var olan adaletsizliklere yenileri eklenmekte ve kent yoksulları, kadınlar, yaşlılar, çocuklar bu durumdan en çok etkilenen kesimi oluşturmaktadır. İklim krizine, iklim adaleti penceresinden bakmak, soruna daha bütüncül bir yaklaşımla bakarak, eşitsizliklere ve adaletsizliklere son vermeyi amaçlamaktadır. Merkezi olmayan, yerel odaklı ve katılımcı pratik anlayışlarının hâkim olduğu çözümler etrafında şekillenen bir yapıya sahiptir (Uncu, 2019: 14).

İklim Adaleti kavramının zaman içerisinde nasıl şekillendiğine bakarsak, önemli bir gelişme olarak 2002 yılında, Johannesburg'ta Dünya Zirvesi için toplanan bir grubun oluşturduğu uluslararası bir koalisyonla iklim değişikliği gerçekliğini “görünür kılmak adına” bir dizi ilke yayınlanmış olduğunu görmekteyiz. Bali İklim Adaleti İlkeleri olarak anılan bu ilkelerde, iklim değişikliği insan hakları ve çevre adaleti perspektifinde yeniden tanımlanmıştır. İklim adaletinin 27 Bali ilkesi, çevresel değişim adaleti açısından iklim değişikliğini yeniden tanımlamakta ve 1991 yılında gerçekleşen “Renkli Tenli Halklar Çevresel Liderlik Zirvesi” nde kabul edilen 17 çevre adalet ilkesi şablonunu kullanmaktadır. Bali ilkeleri, cinsiyet, yaş, zenginlik, sağlık ve yerellik kategorilerini ele almaktadır. Söz konusu ilkeler enerji ve gıda üretiminin sürdürülebilir olması için; demokratik karar verme, toplumsal cinsiyet adaleti ve dünyadaki savunmasız gruplar üzerinde iklim değişikliğinin etkilerini azaltılması ya da en aza indirilmesi için iklim değişikliğine uyum adına destek içeren ekonomik tazminatları içermektedir (Bali Principles of Climate Justice, 2002).

Belgenin giriş bölümünde, iklim değişikliğinin etkilerinin küçük ada devletleri, kadınlar, gençler, kıyı halkları, yerel topluluklar, yerli halklar, balıkçı, yoksul insanlar ve yaşlılar tarafından orantısız bir şekilde hissedildiğine vurgu yapılmıştır. Giriş ilkeleri arasında toprak ananın kutsallığı, ekolojik bütünlüğü ve tüm türlerin karşılıklı bağımlılığını onaylayan ifadeler de bulunmaktadır. Sıralanan ilkeler arasında kadınlar ve iklim değişikliği bağlantısı da kurulmaktadır. Bu bağlantı, iklim adaletinin, yoksul, kadın, kırsal ve yerli halklar da dâhil olmak üzere herkesin ekonomik ve sürdürülebilir enerjiye erişim hakkının olduğunu doğruladığı maddede yer almaktadır. Aynı zamanda, ilke 22’de iklim adaletinin kadın haklarına hitap eden çözümlere yer vermesi gerektiğinin altı çizilmektedir (Bali Principles of Climate Justice, 2002). 18. İlkede yer alan “iklim adaleti, geçim kaynakları ve kültürleri doğal kaynaklara dayalı olan toplulukların haklarını korumak adına bu kaynakların sürdürülebilir şekilde yönetilmesi için doğanın ve kaynakların metalaştırılmasına karşıdır” ifadesi, aslında bir nevi kadın bedeninin ve hayvanların da metalaştırılmasına karşı çıkılması gerektiğini ortaya çıkarmaktadır. Daha kapsayıcı bir iklim adaleti olması açısından, post- hümanist bakış açısıyla olaya yaklaşılmalı, queer ve feminist adalet perspektifi dâhil edilmelidir.

İklim değişikliğine adalet temelinde yaklaşılması sırasında “toplumsal cinsiyet” bakış açısının dâhil edilmesi konusunda başarılı bir grafik gözlenmemektedir. Özellikle erkeklerin sayıca egemen olduğu müzakerelerde ön plana çıkmayan bir kavram olmasına karşın kadınların çalıştıkları örgütler ve var oldukları platformlarda sıklıkla dile getirilmektedir (Turhan, Gündoğan, Aydın ve Berke, 2017: 32). Bunlardan bir tanesi olan “İklim Adaleti için Kadınlar Ağı” (The Network Gender Climate Justice) 2003 yılında Milano’da gerçekleşen 9. Taraflar toplantısı sırasında şekillenmeye başlamıştır. Başlangıçta gayri resmi toplantılar şeklinde gerçekleşen görüşmelerde iklim değişikliği politikalarında toplumsal cinsiyetin dâhil edilmesinin daha fazla dikkate değer bir konu olduğunun üzerinde durulmuştur. Ancak, bu konuda başarı sağlanabilmesi için

daha fazla iş birliğine ve ortaklığa ihtiyaç duyulması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Atılan bu adımla birlikte, düzenli olarak gerçekleşen Taraflar Toplantısında cinsiyet ve iklim değişikliği konularında bir hareket gözlenmiştir. İklim adaleti isteğinin “İklim Adaleti, Şimdi!” sloganıyla en belirgin şekilde hissedildiği toplantı olan 13. Taraflar Toplantısı, toplumsal cinsiyet perspektifi altında özellikle kadınların iklim değişikliği müzakerelerinde öncelikli konular olarak belirlenmesini sağlamıştır. Bu süreç, toplumsal farkındalıkla karşılık bulmuş toplumsal cinsiyet adaletine bağlılık önemli bir ilgiyle karşılanmıştır. Yine aynı konferansta, BMİDÇS tarihinde ilk kez dünya çapında bir kadın ağı kurulmuştur. İklim Adaleti konusunda kadınlara yönelik çalışmalar yapan üreten sivil toplum ağı olan “İklim Adaleti için Kadınlar” (GenderCC-Women for Climate Justice) kurulmuştur (GenderCC, 2007, https://gendercc.net/fileadmin/inhalte/dokumente/6_UNFCCC/Conclusions_COP13.pdf, 01.12.2018).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP/ United Nations Development Program) sayesinde düzenlenen ve Bali’de gerçekleşen 13. Taraflar Toplantısı toplumsal cinsiyet perspektifi sunması ve iklim değişikliği ile mücadelede toplumsal cinsiyeti odak noktası alması açısından çok önemli bir adımdır. Aynı zamanda, bu konferansta talepler ilk kez “Toplumsal Cinsiyet ve İklim” altında dile getirilmiş, “Toplumsal Cinsiyetin İklim Politikasına Entegrasyonu” başlıklı bir üst düzey etkinlik gerçekleştirilmiştir. Bu durum, iklim sürecinde kadın ve cinsiyet açısından bir kırılma noktası niteliğinde sayılabilmektedir (GenderCC, 2008, https://gendercc.net/fileadmin/inhalte/dokumente/6_UNFCCC/ReportCOP13_web.pdf, 02.12.2018).

Dünya nüfusunun en yoksul kesiminin iklim krizinde payı çok az olmasına karşın, iklim krizinin zararlarının büyük kısmını omuzlamak zorunda oldukları bir gerçektir. Bunun nedeni ise iklim adaletsizliği ile açıklanmaktadır. İklim adaletsizliği

sadece ülkeler arasında değil, kuşaklar arasında da mevcuttur. İklim adaletinin sağlanması ise önce kuşaklar arası, ardından ülkeler arası adaletsizliğin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabilecektir. Ardından, devletler içerisindeki yoksullar (yerli halklar, azınlıklar, geleneksel yaşam biçimlerini sürdürenler) ve varlıklar arasındaki adaletsizliği ele almak gerekmektedir.

Sonuç olarak, iklim krizinin adalet boyutunun, toplumsal cinsiyetin eşitliği ile kesişen noktasında buluşmak gerekmektedir. İklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin kadınlar ve erkekler açısından farklı olduğu ve yoksulluk hali söz konusu olduğunda daha büyük yük olması muhtemeldir. Bunun için de iklim adaleti kapsamında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması gereklidir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin olmadığı durumlarda iklim adaletinden de söz etmek mümkün olmadığı için kavramın iklim adaleti yerine iklim adaletsizliği olarak kullanılması daha yerinde bir ifade olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ SORUNSALINA TOPLUMSAL CİNSİYET

DUYARLI YANIT İHTİYACI

İklim değışikliğinin olumsuz etkileri heyelan, sel, kasırgalar gibi anlık felaketler şeklinde kendisini gösterebildiği gibi uzun vadede çevrenin yavaş yavaş tahribatı şeklinde de ortaya çıkabilmektedir. İklim değışikliğinin uzun vadede olumsuz etkileri tarımda, biyolojik çeşitlilik kaybında, ekosistemler ve su kaynakları üzerinde, yerleşim yerleri, insan sağlığı, enerji ve ulaştırmada kendisini gösterebilmektedir.

Bu bağlamda, özellikle doğal kaynaklar üzerinden geçimini sağlayan yoksul ve gelişmekte olan ülkelerdeki kadınlar, erkeklere oranla daha çok etkilenmekte bu durumla başa çıkma kapasiteleri de sosyal, ekonomik ve hatta politik engellerle karşılaşmaktadır. Öte yandan, kadınların tüketim farklılıkları nedeniyle erkeklere göre daha küçük ekolojik ayak izine sahip oldukları öne sürülmektedir. Örneğin, kadınların et tüketimi erkeklere göre daha azdır, yürümeyi araç kullanmaya tercih ederler ve erkeklerden daha az enerji tüketirler (Bonewit, 2015: 8).

Özellikle, gelişmekte olan ülkelerin kırsalındaki kadınlar doğal kaynaklara bağımlı olmaları halinde su, gıda ve yakıtın güvenceye alınması konularında da büyük oranda sorumluluğa sahip olma durumunda kalmaktadırlar. Ancak, iklim değışikliğinin olumsuz etkilerine karşı olan savunmasızlıkları, yer değıştirme konusunda kısıtlı olmaları ve karar alma süreçlerine katılımları konusunda geri planda kalmaları nedeniyle kadınların daha dezavantajlı duruma düşmeleri söz konusu olmaktadır. Tablo 9'da 2013 yılı verileri baz alınarak dünya genelinde kadınlara ilişkin sayısal bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 9. Dünya Genelinde Kadınlara İlişkin Sayısal Bilgiler-2013

Kadınlar ev işlerinde erkeklerden 2 kat daha fazla çalışmaktadırlar, Asya ve Afrika'da oran 3 katına çıkmaktadır.
Gelişmekte olan ülkelerde kadınların gelirleri erkeklere oranla daha düşük seyretmektedir.
Dünya gıda üretiminde kritik öneme sahip olmalarına karşın, Afrika'daki çoğu ülkede ve Asya'daki ülkelerin neredeyse yarısında kadınlar, ülkedeki kanunlar ve örf-adet hukuku uyarınca toprak mülkiyeti hakkını elde etmede dezavantajlı durumdadırlar.
Küresel anlamda kadın kabine üyelerinin oranının %17 olduğu tespit edilmiştir. Asya-Pasifik'te yalnızca Yeni Zelanda ve Nepal'de kadınlar ulusal parlamentoda %30 oranında temsil edilmektedirler.
Dünyada 793 milyon okuma yazma bilmeyen kişi vardır. Bu sayının üçte ikisini kadınlar oluşturmaktadır. Asya- Pasifik'te okuma yazma bilmeyen yetişkinlerde kadınların oranı %67'dir.
Kadınlar toplam küresel işgücünün %40'ını oluşturmaktadırlar. Ücretsiz çalışan kadın oranı %58, ücretli çalışan kadın oranı %44, kayıt dışı kadın istihdamı %50'dir.

Kaynak: UNDP, 2013, https://www.undp.org/content/dam/undp/libr ary/gender/Gender%20and%20En vir on ment/TM1_AsiaPacific_Capacity.pdf, (01.02.2019).

Kadınların iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı savunmasız olmalarına karşın doğayla olan ilişkilerinin erkeklere nazaran daha kuvvetli olması sebebiyle hem iklim değişikliğine uyum hem de azaltım konularında etkili aktörlerdir. Kadınların hanedeki sorumluluklarının daha fazla olması onları iklim değişikliğinin olumsuz etkileriyle başa çıkma ve geçim stratejileri üretme konusunda daha iyi konumlandırmaktadır.

İklim krizinde kadınların pasif kurbanlar değil birer özne durumuna gelmesi gerektiği söylemi kadınların çevrenin muhafaza edilmesinde, korunmasında ve iyileştirilmesinde erkeklere oranla daha duyarlı olmaları ile açıklanmaktadır. Nitekim, kadınların felaket planlama ve mücadele politikalarına dâhil olmaları durumunda farklı bakış açıları ve deneyimleri ile erkeklerin tek başlarına gündeme getirmedikleri çözümler ve planlar sunduklarına dair örnekler mevcuttur. Hindistan Latur'da 1993 yılında gerçekleşen depremin ardından, risk azaltma, kredi sağlama, geçim, su ve

sanitasyon, sağlık ve eğitim gibi pratik ihtiyaçlara yönelik 1.064 köyde 3.500 kadının katıldığı bir yardım ağı oluşturulmuştur. Bu girişim sayesinde kadınların deprem sonrası güvenli bina, psikolojik yardım, rehabilitasyon, acil durum kredisine erişime ilişkin çalışmalar yapılmıştır (UNDP, 2013: 4).

İklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin çeşitli şekillerde tezahür etmesi, toplumsal cinsiyet bakış açısıyla bu sorunlara yanıt aranmasını zorunlu hale getirmiştir. İklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarının kadınlar özelinde spesifik etkilerinin nasıl keşiştiği Tablo 10’da açıklanmıştır.

Tablo 10. İklim Değişikliğinin Olumsuz Sonuçlarının Kadınlar Üzerindeki Olumsuz Etkilerinin Sınıflandırılması

Konu	İklim Değişikliğinin Etkileri	Kadınlar Üzerindeki Doğrudan ve Dolaylı Etkiler
Doğal kaynaklar: gıda, su, yakıt ve arazi	<ul style="list-style-type: none"> • Kuraklık ve/veya sıcaklık değişimlerinden ve dengesiz hava koşullarında sel • Azalan toprak verimliliği • Azalan mahsul verimi • Kaynak kıtlığı • Temiz, içilebilir su sıkıntısı 	<ul style="list-style-type: none"> • Artan ev iş yükü ve su temini için harcanan zaman, yakacak odun ve yakıt bulma sıkıntısı (okul kayıtlarında meydana gelen sayısal düşüş, okuryazarlık oranlarının azalması, erken evlilik oranlarının artması). • Kirlenmiş su kaynaklarına maruz kalma. • Kadınların açlık ve yetersiz beslenme sorunları yaşamaması. • Kadınların verimli topraklara erişim sağlayamaması.
Doğal afetler	<ul style="list-style-type: none"> • Okyanusların ısınması • Düzensiz ve yoğun hava olayları • Mevsim değişiklikleri 	<ul style="list-style-type: none"> • Hava durumu hakkında bilgiye erişim eksikliği. • Kadınların, eşlerinin izni olmadan dışarı çıkamamasının doğal afetlerle başa çıkmakta zorluk yaratması. • Kadınların eğitim eksikliği nedeniyle yüzme ya da tırmanma gibi hayatta kalma becerilerden yoksun olması. • Felaketlerden korunma eğitimlerinden kadınların mahrum kalması.
Sağlık	<ul style="list-style-type: none"> • Artan sıcaklıklar ve yoğun fırtınalar nedeniyle su kaynaklı bulaşıcı hastalıkların artması. Örneğin, sıtma. • Isı kaynaklı hastalıklar. • Yetersiz beslenme. • Artan hava kirliliği nedeniyle alerji ve astım. • Kaygı bozuklukları, depresyon. 	<ul style="list-style-type: none"> • Hamile ve emzirmekte olan kadınların, tehditlere karşı savunmasız durumda kalmaları • Afet bölgelerinde sağlık hizmetlerinden, aile planlamasından, üreme sağlığından ve bakımdan mahrum kalınması • Bakım eksikliği nedeniyle anne ve bebek ölümlerinin sayısındaki potansiyel artış • Hamile kadınların, emziren ya da menstrüasyon dönemindeki kadınların hijyen koşullarını sağlayamaması
Nüfus büyümesi	<ul style="list-style-type: none"> • İklim değişikliğinin yoğun yaşanacağı tahmin edilen riskli bölgelerde ve insanların geçimlerinin doğal kaynaklara dayandığı bölgelerde beklenen hızlı nüfus artışları. 	<ul style="list-style-type: none"> • Giderek azalacak olan doğal kaynaklar için rekabetin artması • Yüksek doğurganlık oranlarının kadın sağlığını olumsuz etkilemesi • Hassas ve dezavantajlı grupların özellikle kadınların ve kız çocuklarının tehdit altında olmaya devam etmesi
Kentleşme	<ul style="list-style-type: none"> • Çevresel bozulma nedeniyle azalan üretkenlik ve kaynaklar üzerinde artan rekabet nedeniyle kırdan kente göçün artması. • Gecekondulaşmanın ve kaçak yapıların ortaya çıkması. 	<ul style="list-style-type: none"> • Göç edilen yeni yerleşimlerinin su ve sanitasyon eksikliği nedeniyle sağlıksız ve tehlikeli olması. • Yoksul kentli kadınların sağlık hizmetlerinden yararlanamaması. • Kentsel pazarların daha çok erkeklere yarar sağlamaya eğilimli olması.

Göç ve yer değişimi	<ul style="list-style-type: none"> Afet olaylarının geçici ya da kalıcı, ülke içi ya da uluslararası yer değişikliklerine neden olması. Afetlerin neden olduğu çevresel bozulma ve kaynaklar üzerindeki rekabetin, kadınları ve erkekleri verimli topraklara göç etmeye zorlaması. Bölgesel güvenlik açıklarının yarattığı zorunlu göçlerin meydana gelmesi. 	<ul style="list-style-type: none"> Kadınlar dünya göçmen nüfusunun en yarısını oluşturmalarına rağmen, göç politikaları oluşturulurken kadınların ihtiyaçlarına öncelik verilmemesi. Zorunlu göçün, kadınların savunmasızlıklarını artırdığı gibi, kaynaklara ulaşmalarını ve geçim seçeneklerine erişimlerini zorlaştırabilmesi.
Ev düzeni	<ul style="list-style-type: none"> Doğal afetler nedeniyle meydana gelen göç, yer değişimi veya ölümler nedeniyle aile bütünlüğünde meydana gelen kayıplar ve değişim. 	<ul style="list-style-type: none"> Erkeklerin göç nedeniyle haneden uzaklaşması ile kadın aile reisliğinin artış (Female Headed Households-FHH)²¹ göstermesi. Kadınların hane reisi olmasına karşın hane üzerinde mülkiyet hakkına sahip olmamalarının, gıda ve geçim güvenliğini de tehlikeye atması. Kadınların afetlerde hayatını kaybetmesi nedeniyle hanelerdeki kadın sayısındaki azalma.
Çatışma ve şiddet	<ul style="list-style-type: none"> Sınırlı kaynaklarla yaşamaya çalışmak, rekabeti ve göçleri tetiklemekte, çatışma ihtimalini arttırmakta. Yağışlardaki yetersizliklerle birlikte doğal kaynak kıtlığının artması, iç savaşı %50 oranında tetiklemekte. Geçim güvensizliğinin endişe ve kaygıya neden olması. 	<ul style="list-style-type: none"> Çatışma durumu mevcut cinsiyet eşitsizliklerini arttırmakta. Çatışma esnasında erkeklerin savaşta öldürülmeleri veya yaralanmaları daha muhtemel olsa da, kadınlar çatışma esnasında meydana gelen tecavüz, şiddet, kaygı ve depresyon gibi durumlardan dolayı mağdur olmakta. Afet sonrası kurulan bannaklarda yüksek düzeyde maruz kalınan şiddet.

Kaynak: UNFPA and WEDO, (2009), Climate Change Connections, https://www.preventionweb.net/files/12053_climateconnections1overview1.pdf, (01.10.2018).

Bu bölümde, iklim değişikliği bağlamında cinsiyete duyarlı yanıtların ihtiyacı, tarım ve gıda güvenliği, biyolojik çeşitlilik, su kaynakları, göç, sağlık, kadın hakları perspektiflerinden incelenmeye çalışılmıştır. Her bölümün kendi içerisinde ayrı örneklerle incelemesi yapıldıktan sonra, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini ağır şekilde hisseden Batı Afrika ülkelerinden Nijerya’da yapılan bir çalışmanın sonuçlarını örnek olay niteliğinde ele almak konuyu somutlaştırmak açısından yararlı görülmüştür.

2.1. TARIM VE GIDA GÜVENLİĞİ

Eski zamanlardan beri tarımsal üretkenlik kadınlarla özdeşleştirilmiştir. Toprağa yüklenen analık özelliği sebebi bile doğanın dişil özelliklere sahip olduğu algısının bir örneğidir. Bazı coğrafyalarda kadınların üretkenliği ile toprağın verimi arasında bir ilişki olduğuna dair inanışlarda hâlâ süregelmektedir. Örneğin Uganda’da kısır bir kadının

²¹ Female Headed Households (FHH): Kadın aile reisliği olarak Türkçe ’ye çevrilebilen bu söylemle, kadınların hane içerisinde tek karar alıcı ve gelir sağlayıcı olması ifade edilmek istenmiştir. Pek çok ülkede, hane halkının reisi erkek olarak varsayılmaktadır. Kadınların hane içerisine sağladığı ekonomik katkı erkekten sağladığı ile aynı ya da daha fazla olsa dahi hane reisinin erkek olduğu görüşünün hâkim olması “toplumsal cinsiyet yanlılığı” olarak ifade edilebilmektedir.

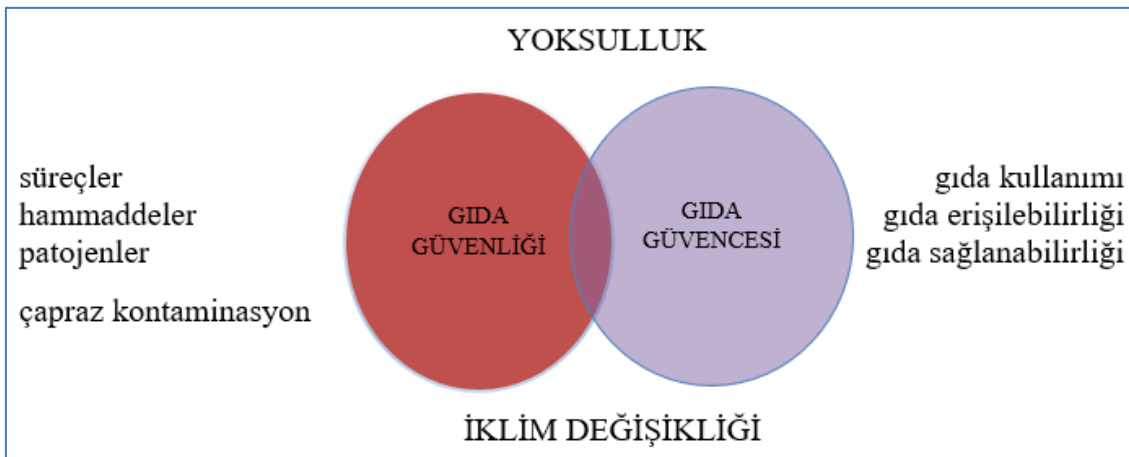
tarımsal üretkenlik için tehlikeli olabileceği ya da Güney İtalya'da kadınlar tarafından ekilen toprağın hasadının daha fazla olacağına inanılmaktadır (Bayat, 2015: 27-28).

Özellikle kırsal alanlarda tarım ve gıda güvenliği kadınların tarımsal üretim içerisindeki rolü düşünüldüğünde önemli bir çıkış noktasıdır. Kadınların tarımsal işgücü içerisindeki payı düşünüldüğünde, dünya gıda üretiminde artış sağlanmasının yollarından biri kadınların kırsal alandaki statülerini güçlendirmektir. FAO'nun yaptığı bir çalışmada, kadın çiftçilerin kırsal alanlarda karşılaştığı engellerin erkek emsallerine göre daha fazla olmasının düşük gıda üretimine neden olduğunu ortaya koymuştur. Oysa kadınların toprak kullanımı ve tarımda en az erkekler kadar iyi olduğu düşünüldüğünde, kaynaklara eşit ulaşımını sağlanması halinde aynı verim seviyelerine ulaşılacağı tespit edilmiştir. Kadınların ve erkeklerin kaynaklara eşit kullanım sağlayamamaları halinde gerçekleşen verim farkı %20-30 arasında seyretmektedir. Bu seviyeye erişilmesi halinde gelişmekte olan ülkelerdeki tarımsal üretimin %2,5 ila 4 arasında artacağı düşünülmektedir. Bu miktarın karşılığı ise dünya yetersiz beslenen insan sayısının %12 ila 17 arasında azaltılması demektir. Aynı rapordaki verilere göre, tarımsal verimdeki cinsiyet farkının kapatılması şu an dünyada yetersiz beslenen 1 milyara yakın insan sayısının 100-150 milyona kadar azaltılması anlamını taşımaktadır (FAO, 2011: vi).

İklim değişikliğine bağlı sıcaklık artışlarının mevsim normallerinin üzerinde bir seyir izlemesi sonucunda kuraklıkla birlikte çölleşme ve arazi bozulmaları gözlenmektedir. Bunun yanı sıra iklim değişikliğinin etkisiyle deniz seviyesinde meydana gelen yükselme düşük tuzlu toprakların bozulmasına, toprağın verimliliğini yitirmesine ve hatta bu toprakların kaybedilmesine neden olabilmektedir. Bu durum kendisini özellikle pek çok tropikal ve subtropikal bölgede potansiyel mahsul veriminde azalma ve bunun sonucu olarak gıda güvenliği açısından tehdit oluşturma şeklinde göstermektedir. Bu durumun tezahürü de yerli halkların ve geçimini tarımdan sağlayan

kesimin yaşamlarının sürdürülebilirliği açısından ciddi tehdit oluşturması şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Dankelman, 2010: 22). Söz konusu yerli halklar ve kırsal haneler, dünyanın genetik kaynaklarının korunması açısından da doğrudan bir öneme sahiptirler. Aynı zamanda toprak koruma ve tarım alanlarına sahip çıkma gibi faaliyetler ve doğal kaynak yönetimi konusunda bilgi sahibi olmalarına karşın, bu bölgelerdeki yoksul çiftçiler genellikle toprak verimliliğini iyileştirmek konusunda yeterli zamana ve bütçeye sahip değildir.

Gıda Güvenliği (Food Safety) ve Gıda Güvencesi (Food Security) kavramları zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılsalar da Şekil 7’de görüldüğü gibi birbirlerini kesen ancak farklı anlamlara gelen iki kavramdır. Gıda güvenliği hastalıkların ve yaralanmaların önlenmesi adına gıdaların hazırlanması ve saklanması süreçlerinde dikkat edilmesi gereken şemsiye bir terimdir. Bu terimin içerisine gıdaların kimyasal, mikrofiziksel ve mikrobiyolojik yönleri de dâhil edilebilmektedir. Gıda güvencesi ise FAO tarafından günümüzde kullanılan şekliyle; “Bütün insanların her zaman aktif ve sağlıklı yaşamı için gerekli olan besin ihtiyaçlarını ve gıda önceliklerini karşılayabilmek amacıyla yeterli, sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik bakımdan sürekli erişebilmeleri” olarak ifade edilmektedir (FAO, 2006: 7).

Şekil 7. Gıda Güvenliği ve Gıda Güvencesi İlişkisi

Kaynak: <https://www.nature.com/scitable/knowledge/library/food-safety-and-food-security-68168348>, (04.02.2019).

Gıda güvencesinin 4 temel ilkesi bulunmaktadır. Bu ilkeler, bulunabilirlik (availability), istikrarlılık (stability), kullanılabilirlik ve güvenilirlik (use and utilization) ve erişilebilirlik (accessibility) olarak sıralanmaktadır. Gıdanın sağlanabilirliği herkese her zaman yeterli gıdanın sağlanabilir olması anlamına gelmektedir. Erişilebilirlik; fiziksel ve ekonomik açıdan herkesin gıdaya erişebilmesi, yeterlilik; besleyici, güvenli ve çevresel açıdan sürdürülebilir koşullarda üretilen gıdaya erişilebilmesi, kabul edilebilirlik; kültürel alışkanlıklara uygun, insan onuruna ve insan haklarına zarar vermeyen gıdaların temini, bireysel ve kurumsal etkenler ise gıda güvencesi sorumluluğunu taşıyan, bu konuda politikalar belirleyip süreçleri yöneten kurumlardır (CSFS, 2015, <https://www.ryerson.ca/foodsecurity/>, 16.02.2018).

İklim değişikliğinin tarım ve gıda güvenliği konusunda gıda sağlanabilirliği, gıdaya erişilebilirlik, gıda kullanımı ve gıda sistemlerinin istikrarı üzerinde dört ciddi olumsuz etkisinin ortaya çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Yoksul kesimlerin gıdalara ulaşabilmelerini engellemekte, kullanılacak gıda miktarını düşürmekte ve gıda sistemlerinin kararlılığına zarar vermektedir (UN-Women Watch, 2016, https://agora-parl.org/sites/default/files/women_and_climate_change_factsheet.pdf, 15.02.2018).

Bunun yanı sıra, toplumsal cinsiyet, gıda güvenliğinin dört boyutunda da karşımıza çıkan ancak göz ardı edilen önemli bir faktördür. Tablo 11, cinsiyet analizinin yapılması durumunda gıda güvenliğinin bileşenleri açısından nasıl değişkenler olabileceğini göstermektedir.

Tablo 11. Gıda Güvencesinin Dört Bileşeni Ekseninde Cinsiyet Analizi

Bileşenler	Tanım	Cinsiyet Sorunları
Bulunabilirlik (Availability)	Gıda bulunabilirliği, yerli üretim veya satın alma yoluyla tedarik edilen, uygun kalitede ve yeterli miktarda gıda anlamına gelmektedir.	Kadınlar ve erkekler gıda üretiminde kilit rol oynamaktadırlar. Ancak geçim varlıklarının (toprak, su, enerji gibi) mülkiyeti, bu varlıklara erişim ve varlıkların kontrolü kadınların gıda üretimini olumsuz etkilemektedir. Kadınların bu kaynakların kullanımı üzerinde güvenceye sahip olmamaları, daha düşük yatırım ve potansiyel çevresel tahribat ile sonuçlanmaktadır. Bu durum, gelecekteki üretim potansiyelini tehlikeye atmakta ve gıda güvencesizliğini artırmaktadır. Düşük üretim, kadınların gelirlerinde azalmaya neden olurken, hane halkı için gıda tüketiminde düşüşe neden olmakta, gıda kullanılabilirliğini de azaltmaktadır.
İstikrarlılık (Stability)	İstikrarlılık, her zaman yeterli yiyeceğe erişebilme anlamına gelmektedir.	Bireylerin gıdaya erişimleri mevsimsel olarak değişkenlik gösterdiği taktirde gıda güvencesizliği ortaya çıkmaktadır. Ekonomik, iklimsel, savaş ve çatışma durumlarında tetiklenen afetler neticesinde yeterli gıdaya ulaşamayan bireyler gıda güvencesizliği ile karşı karşıya kalmaktadır. Kadınlar ve erkekler bu kırılganlıklardan ve risklerden farklı şekilde etkilenebilmektedirler. Kriz zamanlarında özellikle kadınlar ve kız çocukları hane halkı lehine gıda alımında azaltıma gitmek zorunda bırakılmaktadırlar.
Kullanılabilirlik/ Güvenilirlik (Use/Utilization)	Gıda kullanılabilirliği, bireylerin temiz su ve sağlık koşullarının sağlanmasıyla birlikte tüm fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamaları adına yeterli gıdayı kullanabilmeleri anlamına gelmektedir.	Gıda güvencesi kapsamında gıda kullanılabilirliği kadınlar açısından gıda üretimindeki rollerini ve gelirlerini ne yönde harcadıklarını gösteren en önemli etkidir. Genellikle kadınlar gıdaların hazırlanmasından sorumlu oldukları için gıda kullanımındaki çeşitlilik hane halkı açısından da önem arz etmektedir.
Erişilebilirlik (Accessibility)	Yiyecek erişimi, bireylerin gıda güvencesi kapsamında yeterli ve besleyici gıdayı elde etmesi, üretmesi ve satması anlamına gelmektedir.	Hane içerisine giren yiyecek dağılımı, aile içerisindeki hiyerarşiye göre değişkenlik gösterebilmektedir. Hane içerisindeki güç ilişkileri ya da kültürel uygulamalar devreye girdiğinde hane içerisinde yeterli besin bulunmasına karşın kadınlar yeterli gıdaya erişim olanağı bulamamaktadırlar.

Kaynak: FAO, (2012: 11), Gender and Climate Change Research in Agriculture And Food Security for Rural Development, <http://www.fao.org/3/md280e/md280e.pdf>, (12.10.2018).

Değirmenci'ye göre (2010: 107), tarih boyunca gıda ve tarımla ilgili bilginin yaratıcısı olan, en fakir dünya ülkelerinde bile hâlâ gıdanın %80'ini üreten ve bugün

biyolojik çeşitliliğin ve tarımsal tohumların asıl koruyucuları olan kadınlar gıda güvensizliğinden de en çok etkilenen kişilerdir. Bunun asıl nedenini bulmak için kadının doğa ve tarımla olan ilişkisine bakmak gerekmektedir. Bu noktada, çevre bilincinin önemli bir unsuru olan “doğaya karşı sorumluluk” duygusunun, yaradılışından dolayı özellikle kadınların davranışlarına içgüdüsel olarak yansıdığı ortaya çıkmaktadır (Kabaş, 2004: 47). Bu durum, De Beauvoir tarafından şu şekilde ifade edilmektedir,

“İktisat da dinsel inançlar da tarımın kadına bırakılması gerektiğini savunmaktadır. Kadın, çocuk doğuran bir canlı olarak, yaptığı işler arasında tarım bulunmasından dolayı, ülkeye son derece yararlı olan ve saygı duyulması gereken bir kişidir. Ekili toprak ve ondan elde edilen ürünler üzerinde yasal ve dinsel hakları bulunmaktadır” (De Beauvoir, 1993: 73-74).

Tarımın gıda güvenliğindeki tartışılmaz öneminin yanı sıra, tarımın başlangıcında tohumun önemi yadsınamaz bir gerçektir. Hatta bazı inanışlarda tohum, bereketi, bolluğu, gıdayı temsil etmek için kullanılmaktadır. Hatta tohum/ toprak, anne/baba ikilikleri üzerinden kadınların ve erkeklerin toplumsal rollerine ve statülerine ilişkin benzerlikler kurulmuştur. Delaney, Batı’da döllenmeyle ilgili yüzlerce yıldır devam eden halk inanışını, erkeklerin tohumlar, kadınların ise toprağı temsil ettikleri bir metafor üzerinden açıklamaktadır. Aynı zamanda, Kuran’da yer alan Bakara Suresi 223. Ayet “Kadınlarınız sizin için ekilecek birer tarladır, onları dilediğiniz gibi ekin” talimatı ile kadınların nesneleştirilerek dışlandığını savunmaktadır (Delaney, 2014: 49).

Berkday ise tohumun (spermin) birçok kültürde ateşle, ışıkla ve güneşle ilişkilendirildiğini ancak kadın bedeninin toprakla ilişkilendirilmesinin daha eskilere dayandığını belirtmektedir. Yunanlılar tarafından toprağa verilen Ge veya Gaia ismi her şeyin anası, yaşlısı ve besleyicisi olarak tasvir edilmektedir. Aynı zamanda insanların ihtiyaçlarına cevap veren dişil maddedir. Dolayısıyla Delaney tarafından erkek ve tohum arasında kurulan metafor, kadın ve toprak arasında kurulmaktadır (Berkday,

2012: 58). Aslında tohum ve toprak özelinde masumiyet barındıran bir benzetme gibi görünmesine karşın, özünde ataerkil anlamlar barındırmaktadır. Hiyerarşik düzende farklı rollere sahip olan bu iki cinsten erkek tohuma sahip olmakla yaratıcı gücü elinde bulunduran, kadınsa edilgen bir durumda yaşayan, tohumu besleme işlevini yerine getirendir (Berktaş, 2012: 65). Kırsal alanlarda yaşayan kadınlar bir sezondan diğerine geçişte tarımsal tohumların seçilmesi ve korunması konusunda birincil sorumluluğa sahip olmaları gerekirken karar verme aşamasında da konunun dışında tutulmaktadırlar. Aynı zamanda, kırsal alanlarda kullanılan pestisit ve herbisitlerin uygun paketlenme ve etiketlenme yapılmadan piyasaya sürülmesi, kadınların bu zararlı maddeleri koruyucu giysi olmadan kullanmak zorunda kalmaları özellikle hamile ve emziren kadınlar üzerinde ciddi sağlık sorunlarına neden olmaktadır (FAO, 1994, <http://www.fao.org/3/V5406e/V5406e00.htm>, 23.10.2018).

2000'li yıllara gelindiğinde, dünya genelinde her alanda hızlı değişimlerin yaşanması, sosyal yapının ve bireylerin küresel boyutlardaki hızlı değişiminden en çok etkilenen kesimin kadınlar olmasını beraberinde getirmiştir. Kırsal alandaki yapısal ve kültürel değişim sonucu kadınlar daha yoğun emek göstermek zorunda ve yoksullukla daha çok yüz yüze kalmaktadır (Oktik, 2001: 223). Kadınlar emek ve işgücü açısından tarımda aktif şekilde bulunmalarına karşın, mülkiyet hakkına sahip olamaması söz konusudur. Gelişmekte olan ülkelerdeki kadın çiftçiler, bölgeye göre değişkenlik gösterse de tüm gıda üretiminin %45-80'ini oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde kadın işgücünün 2/3'ü, Afrika ülkelerinde %90'ından fazlası tarımla ilgilenmektedir (Oktik, 2001: 224).

İklim değişikliği bağlamında, geleneksel gıda kaynaklarının kıt hale gelmesi, kadınların hasat kaybının yanı sıra gelir kaybıyla da karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Gıda kullanılabilirliğinde yaşanan sıkıntıların beraberinde gıda fiyatlarının artması özellikle yoksul kesimin gıdaya erişimini kısıtlamakta, bu durum özellikle

kadınların ve kız çocuklarının sağlığını erkeklere oranla daha olumsuz yönde etkilemektedir. Gıdaya erişemez hale gelmenin özellikle gıda kıtlığı zamanlarında kadınların ve kız çocuklarının sağlığında erkek sağlığına oranla daha çok düşüşe neden olduğu tespit edilmiştir (UN, 2015, <https://www.un.org/youthenvoy/wp-content/uploads/2015/06/YouthStatswomenpdf.pdf>, 13.06.2018).

İklim değişikliğine bağlı gıda güvencesizliğinin cinsiyet perspektifinden ne şekilde ele alındığı Tablo 12’de ayrıntılarıyla verilmiştir.

Tablo 12. Gıda Güvencesinin Dört Boyutuna Etki Eden İklim Değişikliğinin Cinsiyet Özelinde Değerlendirilmesi

	İklim Değişikliğinin Etkileri	İklim Değişikliğinin Etkilerinin Cinsiyet Farklılıklarıyla Değerlendirilmesi
Bulunabilirlik (Availability)	İklim değişikliğinin gıda bulunabilirliği üzerindeki en doğrudan etkisi gıda üretimindeki değişiklikler yoluyla ortaya çıkmaktadır. Meydana gelen aşırı hava olayları ile birlikte, üretim döngüsü bozulmakta ve mahsuller etkilenmektedir. İklim değişikliğinin olumsuz etkileri coğrafi olarak değişmekle birlikte, bazı bölgelerde tarım ve hayvancılık özelinde olumsuz etkiler görülürken, bazı bölgelerde orman ürünleri ve balıkçılık etkilenebilmektedir.	Gıda bulunabilirliğinde yaşanan güvencesizlik hem kadınlar hem de erkekler için olumsuz sonuçları olan bir durum olmasına karşın, kadınların sorumluluğu ailelerinin sağlığını düşüncelerinden dolayı daha fazla olmaktadır.
İstikrarlılık (Stability)	Aşırı hava olaylarının yaşandığı durumlar ve iklimdeki değişkenlik sellere neden olabileceği gibi, bazı bölgelerde su kıtlığına da neden olmaktadır. Bu durum, yağmur suyuyla beslenen tarım ürünleri üzerinde gıda istikrarsızlığına ve verimde azalmaya neden olmaktadır.	Yaşanan su kıtlığı hem erkekleri hem de kadınları olumsuz etkilerken, erkekler tarım ürünleri ve üretim için suyun azlığına odaklanmakta, kadınlar ise içme suyu eksikliği ve bunun aileleri üzerindeki olumsuz etkisi nedeniyle mağdur olmaktadır.
Kullanılabilirlik/Güvenilirlik (Use/Utilization)	Deniz seviyesinin yükselmesi ve yağışların artmasıyla birlikte, su baskınlarının sayısında artışlar gözlenmektedir. Bu artışlar, kadınların ve erkeklerin maruz kaldığı vektör kaynaklı (sıtma) ve su kaynaklı (kolera) gibi hastalıkların sayısında da artışa yol açmaktadır. Bu durum ise, insanların yiyecekleri etkin bir şekilde kullanma kapasitelerini düşürmekle birlikte, gıda güvencesini tehlikeye atmaktadır.	Tarım sistemlerinde meydana gelen değişiklik, geleneksel gıda mahsullerinin kullanılmamasına neden olmaktadır. Kadınlar, hane halkının beslenmesi, yiyecek hazırlama ve gıda güvenliğinden sorumlu olmaya yatkın olmalarından ötürü gıda güvenilirliği en çok onlar tarafından hissedilmektedir.
Erişilebilirlik (Accessibility)	Gıdanın kullanılabilirliği kadar nüfusun tamamı tarafından erişilebilir olması da önemli bir konudur. İklim değişikliğinin olumsuz etkilerine bağlı olarak, artan gıda fiyatları, göç ya da çatışma gibi ikincil etkenler gıdaya erişilebilirliğin zorlaşmasına neden olmaktadır.	Olası çatışma durumları kadınları erkeklerden daha savunmasız hale getirmektedir. Bu nedenle, gıdaya erişimin tehdit altında olması kadınları erkeklerle göre daha fazla etkilemektedir. Kadınlar ve erkekler gelir artırmak ya da güvenli gıdaya erişebilmek için göç edebilirlerken, kadınların evlerinden uzak mesafelere gidebilme olanakları daha kısıtlıdır.

Kadınların ev içi ve gıda temininden sorumlu olmaları konusu az gelişmiş ülkelerdeki kadın nüfusunu farklı şekillerde etkileyecek şekillerde de karşımıza çıkmaktadır. Afganistan'ın Bamiyan (Bamyan) Eyaleti, Babil'in 240 km uzaklığında yer alan ve misafirperver bir coğrafyaya sahip olmayan bir yer özelliğini taşımaktadır. Bamiyan Eyaleti, Hindikuş ve Koh-i- Baba Dağları'nın arasına sıkışmış, sıcaklıkların uzun Afgan kışlarında -20 dereceye kadar düştüğü bir yer niteliğindedir. Bu coğrafyada yaşayan insanlar, kendilerini destekleyecek hiçbir su, elektrik ve doğal gaz altyapısı olmamasından dolayı buradaki zor şartlara karşı dayanıklı olmak zorundadırlar. Bu bölgede yaşayan kadınlar, özellikle dağlardan topladıkları çalılıarı yemek pişirmede ve ısınmada yakıt olarak yakmak için kullanılmaktadırlar. Ancak bu çalılıarın yakılması, ürettiği kalın ve zararlı duman nedeniyle solunması halinde ciddi solunum problemlerine neden olmaktadır, bu durum ise zamanının büyük çoğunluğunu mutfakta geçirmek zorunda olan kadınlara ciddi zararlar vermektedir. Birleşmiş Milletler Çevre Programı ve Finlandiya Büyükelçiliği tarafından desteklenen, bir Afgan STK'sı olan Afgan Dağlarını Koruma Örgütü (COAM/ Conservation Organization for Afghan Mountains), bu problemleri fark ederek bir çözüm üretme yoluna gitmişler ve "Kuzine Girişimi"²² uygulamasını başlatmışlardır. Bu uygulama sayesinde, büyük kil fırınlarının baca çıkışlarının zararlı dumanı kusması ve mutfağı zararlı dumanla doldurması engellenmektedir (UNEP, 2016a: 11). Daha az duman üreten ve %70 oranında daha az yakıt harcayan yeni uygulama, daha iyi sağlık koşullarının daha düşük maliyetle sonuçlanmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda söz konusu örnekteki gibi yerelde uygulamaya geçirilen yenilikler, bu bölgelerdeki insanlara istihdam yaratmanın yanı sıra çevrenin, kadınların ve çocukların sağlığının korunmasına da yardımcı olmaktadır.

---

²² Kuzine Girişimi: UNEP'in gıda güvenliği, hijyen ve su konularını kapsayan bina girişimlerinden bir tanesidir.

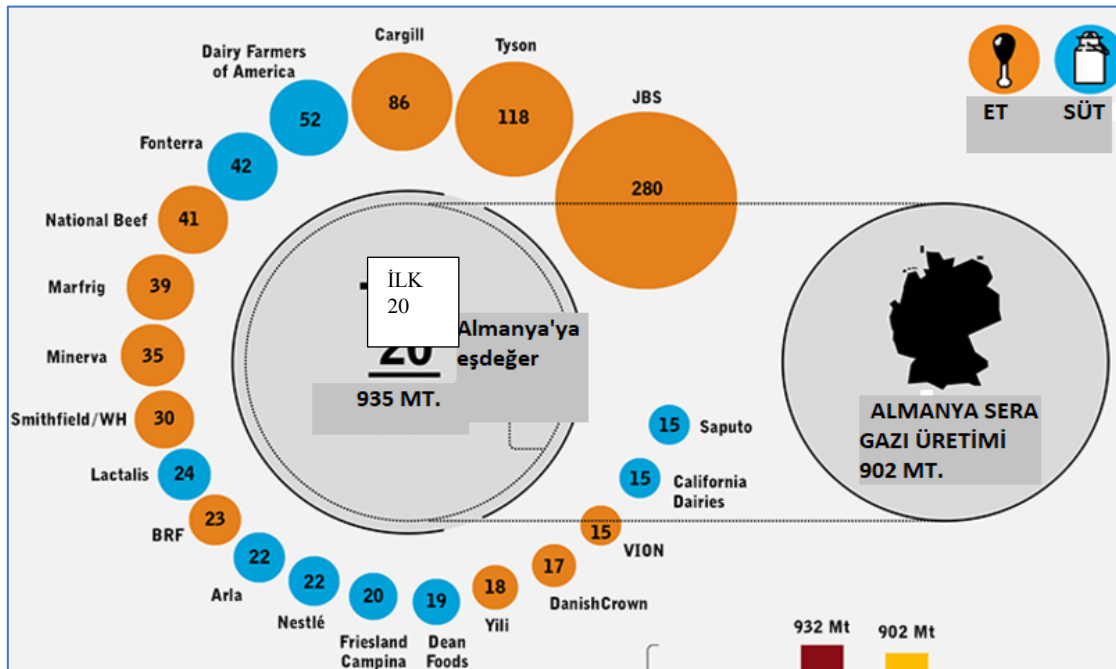
İklim değişikliğinin tarım ve gıda güvenliği üzerinde somut Şekilde gözlenebilen olumsuz etkilerinin yanı sıra psikolojik açıdan olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Bu etkiler sadece kadınlar üzerinde değil LGBTQ kesim üzerinde de kendisini göstermektedir. LGBTQ kişiler çoğu toplumlarda sınırlarda yaşıyan kesimi temsil etmekte olduğundan evlilik ve aile kurma hakkına sahip olamamanın yanı sıra, partnerlerini ve çocuklarını kapsayan sağlık haklarından, adil istihdam ve barınma haklarından ve daha pek çok alanda çeşitli haklardan mahrum bırakılmışlardır. İklim değişikliğinin yarattığı olumsuz etkilerden gıda güvensizliğinden etkilenme de LGBTQ kişilerini kapsayan marjinal gruplar üzerinde Őiddetlenmektedir. Küresel bir olgu olarak homofobi iklim değişikliği söylemine sızmakta ve iklim değişikliğinin nedenleri ve iklim adaleti çözümlerinin analizlerini bozarak uluslararası aktivistler arasında da bir tampon görevi görmektedir (Gaard, 2015: 24). Örneğin, 19-22 Nisan tarihlerinde Cochabamba/Bolivya’da düzenlenen “İklim Değişikliği ve Doğa (Toprak) Ana Hakları Dünya Konferansı” nda Bolivya Devlet Başkanı Evo Morales, dünya çağında eşcinsel erkeklerin varlığının genetiği değiştirilmiş tavuk yemenin bir sonucu olduğunu iddia etmiştir. “Yediğimiz tavuk, kadınsı hormonlarla dolu ve erkekler bu tavukları yediklerinde kendi benliklerinden ayrılırlar” Şeklinde dile getirilen ifade endüstriyel tarım işletmelerinin işleyişini gizleyen ve aynı zamanda LGBTQ kişileri “genetik sapkın” olarak niteleyen açık bir söylem olmanın yanı sıra cinsiyet ayrımcılığı ve homofobi²³ bağlantısının çok net bir örneğini teşkil etmektedir (Foreign Policy, 2010).

Tarım ve gıda güvenliği ile iklim ilişkileri incelenirken hayvancılık sektörünün de atmosferdeki sera gazı salımının büyük kısmından sorumlu olması nedeniyle, ele alınması gerekmektedir. Dünyanın en büyük et firmaları olarak sayılan JBS, Cargill ve Tyson Foods tarafından 2017’de atmosfere salınan sera gazı Exxon ve Shell gibi petrol

---

²³ Eşcinsellere ya da eşcinselliğe karşı duyulan nefret, korku, hoşnutsuzluk ya da ayrımcılıktır. Geniş manası ile diğer cinsel yönelimlere sahip olan LGBT kişileri de içerir. Sıfat olarak, homofobik Şeklinde kullanılmaktadır.

şirketlerinin oranını yakalamaya yaklaşmıştır. Tarım ve Ticaret Politikaları Enstitüsü tarafından kaleme alınan rapor, dünyanın en büyük et ve süt ürünleri üreten şirketlerin önümüzdeki yıllar içerisinde gezegenin en büyük kirleticileri olabileceklerini belirtmektedir. Dünyanın en büyük et ve süt ürünleri şirketlerinin toplam yıllık sera gazı emisyonu Exxon Mobil, Shell gibi petrol şirketlerinden daha yüksektir. Dünyanın en büyük 20 et ve süt ürünü şirketinin toplam emisyonları Almanya, Kanada, Avustralya ve Birleşik Krallık'tan daha yüksek tespit edilmiştir. Et ve süt ürünlerinin seri üretimini zorunlu kılan bu sistem, toprak, hava ve su kirliliğine neden olarak doğal kaynakların yok olmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda işçilerin sömürülmesi de söz konusudur. Şekil 8'de en yüksek sera gazı salımına neden olan et ve süt şirketlerinin sera gazı salımının Almanya'ya eş değer olduğunu görmekteyiz. Büyük şirketlerin yöneticilerin profilini incelediğimizde ise sera gazı salımının en yüksek olduğu 20 şirket yöneticisinin hepsinin erkek olduğunu görmekteyiz (IATP, 2018, <https://www.iatp.org/blog/emissions-impossible>, 04.08.2018).

Şekil 8. Dünyada En Yüksek Sera Gazı Salımına Sahip 20 Et ve Süt Şirketi

Kaynak: <https://www.grain.org/en/article/5999-big-meat-and-dairy-companies-are-heating-up-the-planet>, (04.08.2018).

Feminist teorinin ikinci dalgası bu konuya feminist ve hayvan hakları çalışmaları bağlamında yaklaşmıştır. Endüstriyel gıda sistemlerinde kullanılan hayvanların üretimi, taşınması ve tüketimi ve israfı arasındaki bağlantılar ile insan ve çevre sağlığı arasında bir ilişki mevcuttur. Günümüzde insan tüketimine yönelik bedensel hayvan üretimi baskıcı uygulamaların bir sonucudur. Aynı zamanda doğurganlığı etkilemek için hayvanlar içerisinde de türün dışına yönelik bir mutlak erişim sağlanması gerekmektedir. Gıda üretimini sağlamak ve dişi doğurganlığının kontrolü için doğal işleyişi bozucu teknolojiler ve sistemler kullanılmaktadır. Hamile domuzların gebelik dönemlerinde kasalara hapsedilmesi, doğum yaptıktan sonra yavrularını metal çubuklarla beslemeleri, kafeste tutulan tavuklar küçük kafeslere hapsedilerek üreme oranlarının en yüksek seviyeye çıkması için sayısız antibiyotikle aşılması, süt ineklerinin zorla döllendirilmesi buna örnektir (Gaard, 2015: 26). Hayvanlara yönelik yapılan eziyet görülmektedir ki üreten dişi hayvanlara yapılmaktadır. Bir dişiyi hapsederek elde edilen protein aslında proteinin dişileştirilmesidir.

Dünya çapında et ve süt tüketimin artması sonucu hayvancılık sektörü de üretimi arttırma politikaları benimsemektedir. Carol J. Adams tarafından kaleme alınan, hayvan özgürlüğü ve kadın özgürlüğü kavramlarını ataerkil düzen karşıtı bir bağlamda birbirine bağlayan “Etin Cinsel Politikası” nda erkeklik ve et yeme kültürü arasındaki ilişkiler ele alınmıştır ve et yemek ile ataerkillik arasındaki bağlantı ortaya çıkarılmıştır. Erkeğin egemenliğini tescilleyen savaşlar yapılmadan, kan dökülmeden ayakta kalınamayacağı inancı da güçlü olmanın yolunun et yemekten geçtiğini savunmaktadır. Kültürel geleneklerin dayattığı toplumsal roller erkeklerin evin reisi olmasından dolayı daha çok proteine ihtiyacı olduğu algısı üzerine kuruludur (Adams, 2010: 86). Çünkü erkek eve ekmek getiren kişi olarak et yeme önceliğine de sahip olmalıdır. Pek çok ataerkil

kültürde kadınların çoğu yemek servisini yapmaya evin büyük erkeklerinden başlamaktadır. Yemek kültüründe öncelik her zaman erkeğe aittir.

Nefret söyleminin yaygın olduğu türçülük ve cinsiyetçilik kavramları da birbiriyle bağlantılıdır. Reklamlarda dayatılan, eti yenen hayvanların dişi olması, kadınsı özelliklerle temsil edilmesi erkeklerin zihninde oluşan görüntünün tamamlanmasını sağlamaktadır. Hayvan üretme endüstrisi dişilerin sömürülmesi üzerine kurulmuştur. Feminist hareket kadınların bedenleriyle hayvan hakları aktivizmini böylelikle aynı ekseninde buluşturabilmektedir. Vejetaryenlikle feminizm arasındaki bağlantılar da bu şekilde kurulmaktadır ve vejetaryenlerin çoğunluğunun kadın olması yadsınamaz bir gerçekliktir. Aynı zamanda et tüketimine bakıldığında dünya genelinde erkeklerin et tüketiminin kadınlardan daha fazla olduğu da görülmektedir.

2.2. BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK

Biyolojik Çeşitlilik, bir diğer ve kısa ifadeyle “Biy çeşitlilik”, bir bölgedeki türlerin, genlerin ve ekosistemlerin bütününe ifade etmektedir. Biyolojik çeşitliliğin zengin olmasının doğal yaşam ve insan refahı üzerinde çok büyük etkileri bulunmaktadır. Biyolojik çeşitliliğin kaybı da bu durumu tersine çevirmekte ve ekosistemler üzerinde geri döndürülemez etkiler yaratmaktadır. Biyolojik çeşitliliğin bu denli önemli olmasının altında yatan neden ise insanların temel ihtiyaçlarının karşılanmasında en önemli yere sahip olan canlı kaynakların temelini oluşturmasıdır. Giderek artan küresel iklim değişikliği, kirlilik ya da yabancı türlerin istilası gibi etkenler de bulunmasına karşın biyolojik çeşitliliğin kaybı üzerinde en yıkıcı ve tahrip edici etkiyi yaratmaktadır.

Biyolojik çeşitliliğin korunması için 1987 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Programı tarafından bir çalışma başlatılmış ve dört yıl süren bir çalışmanın sonucunda “Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi” nin metni hazırlanmıştır. Dünya Çevre ve Kalkınma

Zirvesi'nde (Rio de Janerio-1992) ise biyolojik çeşitliliğin azalmasının önemli bir sorun olduğunun altı çizilirken, bu sorunla baş etmenin ancak uluslararası bir iş birliği ile mümkün olacağını üzerinde dikkatle durulmuştur. Sonuç olarak Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi biyolojik çeşitliliğin korunmasını en önemli amaç edinerek Rio de Janerio'da 1992 yılında gerçekleştirilen "Dünya Çevre ve Kalkınma Zirvesi" nde imzaya açılmış ve 1993'te yürürlüğe girmiştir.

Ekosistemlerin, türlerin ve genlerin bu denli önemli olduğu yeryüzünde, biyolojik çeşitliliğin büyük bir hızla yok olmasının ne gibi bilimsel temelli sonuçları olduğunu değerlendirmek adına 2000 yılında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından bir "Milenyum Ekosistem Değerlendirmesi" yapılması önerilmiştir. Bu değerlendirmenin yapılmasındaki amaç, sistemlerin korunması ve sürdürülebilir kullanımının sağlanması adına gerekli adımların nasıl atılacağını belirlenmesi konusunda yol haritası çizmektir. Ekosistem değerlendirmesi için dünya çapında 1.360'tan fazla konusunda uzman kişi çalışmaya katılmıştır. Rapordaki bulgular beş teknik bölümde ve altı sentez rapor halinde hazırlanmış ve dünya çapındaki ekosistemlerin temiz su kaynakları, doğal kaynaklar, ormanlar ve güvenli gıda gibi faydalarının ne durumda olduklarının son teknolojilerle değerlendirmesi yapılmıştır. Durum tespitinin yapılmasının yanı sıra ekosistemlerin sürdürülebilir kullanımını koruma, muhafaza etme ve geliştirme konularında da seçenekler sıralanmıştır (UN, 2000). Bu değerlendirme sonucuna göre, iklim değişikliği yüzyılın sonu itibariyle biyolojik çeşitliliğin kaybı açısından en önemli ve güçlü etmen olacaktır. Biyolojik çeşitliliğin zenginliği iklim değişikliğine uyum sağlama ve iklim değişikliğini azaltım açısından önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, ortalama olarak %20 insan kaynaklı olan karbondioksit emisyonlarının sorumlu olduğu ormansızlaşmanın önüne geçilmesi ve doğal yaşam alanlarının korunması ile salınan karbondioksit miktarının azaltılması

sağlanabilecektir. Ayrıca mangrov ormanları²⁴ ve kuraklığa dayanıklı bitkilerin korunması sayesinde sel ve kıtlık gibi iklim değişikliğinin olumsuz etkileri azaltılabilmektedir.

Biyolojik çeşitlilikteki düşüşün çoğunluğu, öncelikle gelişmekte olan ülkelerdeki yoksul insanlar üzerinde orantısız bir etkiye sahiptir. Örneğin, geçimini balıkçılıkla sağlayan insanların olduğu bir bölgedeki balık popülasyonunun azalması, geçimini bundan sağlayan kişilerin durumunu zora sokmaktadır. Aynı zamanda dünyanın birçok yerinde ormansızlaşma ve katı yakıt olan ahşabın kaybı, insanların yaşadıkları yerlerden daha uzak yerlere giderek bunların temin edilmesini sağlamalarına neden olmaktadır. Afrika ve Asya'nın kırsal alanlarında, kadınlar ve erkekler ahşap, tarım ürünleri, atıklar ve orman kaynakları gibi enerji ve geçim kaynağı olarak "biyokütle"ye" bağımlı durumdadırlar. Ancak, iklim değişikliği karşısında, kadın ve erkeklerin bu zorunlu kaynakları elde etme yetenekleri azalmaktadır. Ancak, sorun sadece bununla sınırlı kalmamakta aynı zamanda güvenliğe erişimi, dayanıklılığı, sosyal ilişkileri, sağlığı, seçimleri ve eylemlerde olan özgürlüğü de sarsmaktadır.

Özellikle yoksul ülkelerde kadınlar, hayatlarını sürdürmek için doğal kaynaklara birinci elden bağımlı durumdadırlar. Böyle olduğunda da doğal kaynaklarda ve doğal çevrede meydana gelen bozulma hemen ve öncelikli olarak kadınları etkilemektedir. Çoğu gelişmekte olan yoksul topraklarda ve topluluklarda, kadınlar ve kızlar geleneksel yakıtların toplanmasından sorumlu durumdadırlar. Bu sorumluluğun süresi haftada 2 saatten 20 saate kadar olan bir dilimi kapsamaktadır. Sonuç olarak kadınların diğer sorumluluklarını yerine getirmek için daha az zamanları kalmaktadır. Örneğin, kız çocukları ev içi sorumluluklarını yerine getirmek, yakıt toplamak ve yiyecek temini sağlamak gibi faaliyetlerle ilgilenmek zorunda kaldıkları için yetkisizlendirme döngüsü

---

²⁴ Mangrov ormanları gelgit olaylarının yaşandığı bölgelerden yetişmekte olan ağaç topluluklarına verilen isimdir. Okyanus kıyılarında yetişen ağaç ve bitki grupları bu ormanlar içerisinde yer almaktadır.

içine girmektedirler. Ayrıca çevresel bozulmalar onları kaynak bulmak için daha uzak bölgelere gitmeye zorlamakta, kadınlar ve kızlar uzak mesafelerden ağır yükleri taşırlarken yaralanmalara karşı savunmasız kalmakta, aynı zamanda cinsel taciz ve saldırı riskiyle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Biyolojik çeşitlilik konusunda, yerli halklar ve topluluklar sahip oldukları topraklarda ve yaşadıkları coğrafya üzerinde geniş bilgi sahibidirler. Yerli bilgi, gıdayla ilgili bilgi, tıbbi bilgiler, ekosistemlerin simbiyotik ilişkileri, ekosistemlerin yapısını farkında olmak, belirli türlerin işlevselliği, biyolojik çeşitliliğin korunması ve olumsuz etkilerinin azaltılması için yerli halklar küresel iklim değişikliğine karşı önemli bir kilit noktada yer almaktadır. Bu da özellikle bölgedeki yerli kadınların rolünü daha işlevsel hale getirmektedir.

Güneydoğu Asya ve Pasifik'teki yerli kadınların toplumsal cinsiyet eşitliği ve biyoçeşitlilik konularında eğitim materyalleri geliştirmesi adına uzmanlarla bölgesel bir çalışma çağrısında bulunulmuştur. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi Sekretaryası tarafından 28-30 Kasım 2017 tarihinde Bangkok'ta gerçekleştirilen toplantıda özellikle Asya-Pasifik Bölgesindeki biyoçeşitlilik planlamasına toplumsal cinsiyetin dâhil edilmesini ilerletmek adına eğitim materyalleri geliştirilmiştir. Toplumsal cinsiyetin dâhil edilmediği durumlarda kötü yönetimin ve sürdürülemez kullanımın söz konusu olması biyolojik çeşitliliğin kaybını arttırmaktadır görüşü esas alınarak toplumsal cinsiyet ve çevre konularında eğitim uzmanlığını bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Bu vesileyle, bölgedeki eğitim ihtiyaçlarını değerlendirmek ve biyolojik çeşitlilik planlaması ve programlamasında toplumsal cinsiyet entegrasyonunu iyileştirmek adına yaklaşımları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Asya'da meydana gelen kayda değer ekonomik büyüme işsizlik sorunu ve istihdam yoluyla pek çok faydalar sağlasa da bu büyüme aynı zamanda ekosistemlere zarar vermekte, biyolojik çeşitlilik kaybına neden olmakta ve habitatın bozulmasına neden olmaktadır. Bu tehditler kadınları ve erkekleri

farklı şekillerde etkilemektedir ve böylece en iyi sürdürülebilir çözümleri planlamak adına toplumsal cinsiyet perspektifi gereklidir. Bu bakış açısı, uygulayıcıların ve politika yapıcıların, herkesin kapasitesini, becerilerini ve bilgisini sürdürülebilir çözümlerin tasarlanması ve uygulanmasında göz önünde bulundurmasını sağlar.

2.3. SU KAYNAKLARI

Su, tüm canlıların yaşamlarını devam ettirmesi için temel bir gereksinim olmanın yanı sıra temiz suya ve su kaynaklarına erişme de temel bir insan hakkıdır. Nitekim, güvenilir ve temiz içme suyu ve hijyene (sanitasyon) BM Genel Kurulu tarafından 2010 yılında alınan bir kararla bir insan hakkı olarak kabul edilmiştir. Tüm canlı varlıkların hayatlarının devamı için temiz ve sürdürülebilir su kaynaklarının olması gereklidir. Buna karşın, dünya nüfusundaki artışın da beraberinde getirdiği suyun kullanım şeklindeki hatalar, küresel iklim değişikliği sorunu, su hizmetlerinin usulüne uygun kullanılmaması gibi nedenler suyla ilgili ciddi sorunların çıkmasına neden olmaktadır.

İklim değişikliğinin tatlı su kaynakları üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Özellikle ev işleri ve üretken görevler için harcanan suyun kullanılabilirliği iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarından ciddi şekilde etkilenmektedir. Selerde olan artışların yanı sıra kuraklığın da baş göstermesi özellikle kadınlar ve kız çocukları gibi savunmasız grupları etkilemektedir. Bunun nedenlerinden birisi ise kadınların toplumsal cinsiyet rolleri gereği ev düzeyinde suyun yönetiminden sorumlu olmalarıdır. Su ve sanitasyon hakları, istikrarlı ve sağlıklı bir çevreye dayanmaktadır. İklim değişikliğiyle karşı karşıya kalındığı dönemlerde, su ve sanitasyon hakları herkesin gündemini meşgul etmesine karşın, suyun yönetiminden sorumlu olan kadınlar su temini ve suyun kirlenmesi konusunda daha mağdur duruma düşmektedirler (WEDO, 2011: 2). Bunun yanı sıra, değişen iklimle birlikte, suya yetersiz erişim, yetersiz sanitasyon ve kirli suya

erişim sadece kadınları etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda tarımsal üretim ve hayvancılık bakımını da olumsuz etkilemesiyle birlikte suyu temin etmek, korumak ve dağıtmak için harcanan genel emek miktarını da arttırmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO/World Health Organisation) ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF/ United Nations International Children's Emergency Fund) tarafından 2017'de ortaklaşa hazırlanan rapordaki verilere göre şu an 2,1 milyar kişinin evlerinde temiz içme suyundan yoksun olduğu ortaya koyulmuştur. 844 milyon kişi ise evlerinde temel su hizmetinden faydalanamamaktadır (WHO ve UNICEF, 2017: 24). Tüm dünyadaki gelişmekte olan ülkelerdeki 10 evden 8'inde kadınlar ve kız çocukları aileleri için su taşıma yükünü üstlenmekte ve günlerinin önemli bir kısmını uzak kaynaklardan su çekmekle geçirmektedirler. Ancak uzak kaynaklardan gelen su, ev ihtiyaçlarını karşılamak için genellikle yeterli olmamakla birlikte temiz de olmamaktadır. Birçok gelişmekte olan ülkedeki kadınların her gün ortalama 6 kilometre mesafe kat ederek temiz su kaynaklarına ulaşmaya çalıştıkları tahmin edilmektedir. Beş kişiden oluşan bir ailenin asgari ihtiyaçlarını karşılamak için her gün yaklaşık 100 litre suya ihtiyacı olduğu gerçeğinden yola çıkılırsa kadınlar ve çocuklar her gün iki ya da üç kez su kaynağına gitmek durumundadır ve bunun ilki gün doğmadan önce gerçekleşir (IFAD, 2012: 6). Bu durum kadınların ve kız çocuklarının verimli faaliyetlerde bulunabilmelerine ve iş gücünü daha etkili şekilde kullanabilmelerine engel olmaktadır. Bu kadar ağır yükü üstlenmek durumunda kalan kadınlar diğer psikolojik şiddetlere de maruz kalmaktadırlar. Yol boyunca cinsel tacize uğrama riskiyle karşı karşıya kalmakta, su kuyruklarında gerginlikler yaşamakta ve su miktarı konusunda kocalarından fiziksel şiddet görmektedirler (Stevenson vd., 2012).

Etiyopya'da 2009-2010 yıllarında gerçekleştirilen iki aşamalı bir anket araştırması sonucunda kadınların psikolojik ve sosyal durumlarının endişe uyandırıcı olduğu sonucuna varılmıştır. Odak grup görüşmelerine katılan katılımcılar, Güney

Gondar'daki kadınlar için güvensiz ve yetersiz su kaynaklarının ne gibi psiko-sosyal sıkıntılara yol açtığını gruplayarak tanımlamışlardır. Bu çalışmanın sonuçları Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13. Güney Gonda-Etiyopya'da Odak Grup Görüşmeleri Sonucunda Belirlenen Su Güvensizliği Deneyimleri

Su ile ilgili yaşanan baskılar	Odak Grup Görüşmelerinde Paylaşılan Deneyimler
Su temin ederken yaşanan doğrudan baskılar	<ul style="list-style-type: none"> Gün boyunca maruz kalınan güneş ve toz, gece boyunca maruz kalınan soğuk Suya giderken yaşanan kaza/saldırı/tecavüz riski Su kaynağındaki uzun kuyruklar
Su temininin fırsat maliyetleri	<ul style="list-style-type: none"> Diğer aile sorumlulukları için kısıtlı zaman (örn; yemek pişirme, temizlik, emzirme, ekim/dikim) Toplumsal olaylar için kısıtlı zaman Uykusuzluk Çocukların su temin etmek için okuldan geri kalmaları (özellikle kızlar)
Su kaynaklı hastalıklar	<ul style="list-style-type: none"> Tifo Solucan enfeksiyonları Mide- bağırsak hastalıkları Göz enfeksiyonları
Su üzerinde ekonomi	<ul style="list-style-type: none"> El/vücut ve mutfak eşyalarını yıkamama Farklı amaçlar için kirli bulaşık suyunun tekrar tekrar kullanılması “Temizlemek için kirli su kullanıyoruz”
İstenmeyen/şüpheli su kaynaklarının kullanılması	<ul style="list-style-type: none"> “Derelerdeki suyu içme suyu olarak kullanıyoruz” “Tarlada su bulursak içiyoruz çünkü başka alternatifimiz yok”
Kocalarla ve komşularla olan ilişkiler	<ul style="list-style-type: none"> Su kullanımını konusunda aile içi anlaşmazlıklar Aile içi şiddet: “Eğer kocam ellerini ve ayaklarını yıkayamıyorsa beni dövüyor” Suya erişim konusunda öncelikli anlaşmazlıklar: “Su kuyruğunda birbirimizle savaşıyoruz” Suyun komşulardan ödünç alınması ve komşulara ödünç verilmesi Komşuları tarafından su hırsızlığıyla suçlanmak Kaçınma: “İnsanlardan uzaklaşmak zorunda kalıyoruz”
Duyulan utanç duygusu	<ul style="list-style-type: none"> Başkalarına kirli ve pis görünmekten dolayı utanma: “Çocuklarımızı okula kirli ve yıkanmamış yüzlerle gönderiyoruz” Kirli kıyafetleri giymekten duyulan utanç Misafirperverliğin normatif beklentilerini yerine getirememekten dolayı utanma (örneğin, misafirlere içme suyu ikram edememe)

Kaynak: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3394402/>, (02.02.2018).

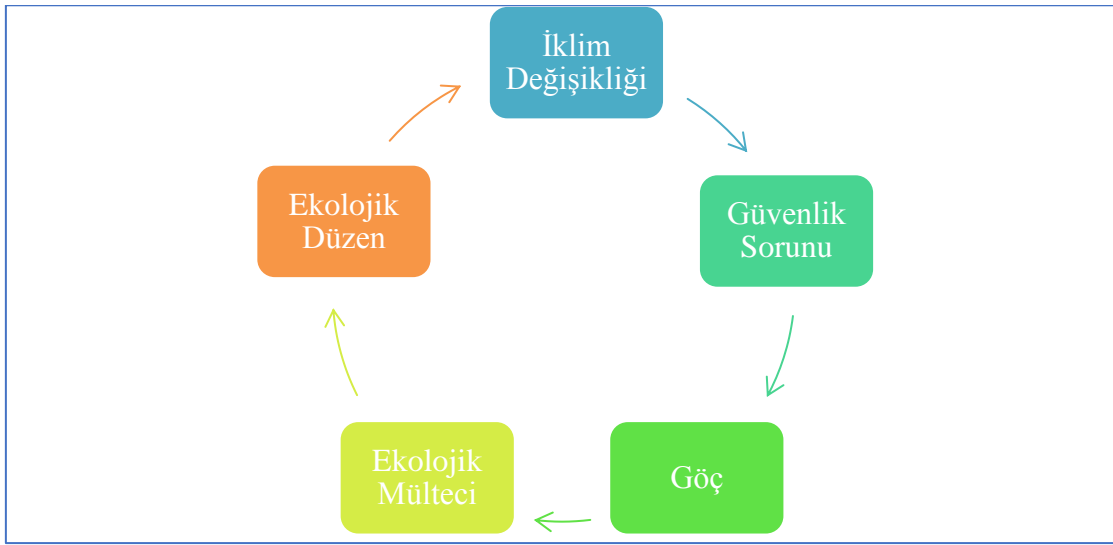
Ev içi amaçlar için temiz su kaynaklarına ulaşma görevinin gelişmekte olan ülkelerdeki kadınların ve kız çocuklarının sorumluluğunda olması, su kaynaklarının kontamine olması durumunda su kaynaklı hastalıklarla mücadele etmelerine neden

olmaktadır ve bu durum kadınların ve kız çocuklarının kötü sanitasyondan ötürü ağır bedeller ödemek durumunda kalmalarına yol açmaktadır. Yer altı sularında arsenik kirlenmesinin belirgin olduğu durumlarda kirlenmiş suya maruz kalma olayları kırsal halk ve sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı gruplar arasında yoğunlaşmaktadır. Yüzde 58'i Sahra Altı Afrika'da yaşayan 159 milyon insan doğrudan yüzey sularından (hastalık yapıcı madde ve canlılar içerebilen) içme suyu temini sağlamaktadırlar (WHO-UNICEF, 2017: 24; WHO, 2014: 15). Ortaya çıkan sağlık sorunları, lezyonlar, ellerde ve ayaklarda görülen koyu lekeler, bacaklarda şişlik ve duyu kaybı, cilt sertleşmesi şeklinde kendisini göstermektedir (UN-Women Watch, 2016). Arsenik zehirlenmesine maruz kalan kişiler yoğun psikolojik ve sosyolojik travmalar yaşamaktadırlar. Kadınlar bu gibi durumlarda vücutlarında oluşan lekelerden dolayı dışlanan ve kaçınılan kişiler olarak olumsuz sosyal yansımalarla yüzleşmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum evlenmemiş ya da bekar kadınların durumlarında daha çok sosyal dışlanmaya uğramak şeklinde tezahür etmektedir.

2.4. GÖÇ

İklim değişikliğinin neden olduğu çevresel bozulmanın şiddetlenmesi, insan hareketliliği ve yerleşim alanlarının yeniden oluşması durumunda karışıklığa neden olmaktadır. Çevresel bozulmadaki kademeli sürecin artan ivme göstermesinin sonucunda önümüzdeki yıllarda hem iç hem de sınır ötesi göçlerin büyük oranda artması kaçınılmazdır (IOM, 2016: 6). İklim değişikliğinin meteorolojik etkisi, iki farklı göç faktörüne ayrılabilir. Deniz seviyesinin yükselmesi, tarım arazilerinin tuzlanması, çölleşme ve su sıkıntısı gibi “iklim süreçleri” ve sel, fırtına, buzul gölü taşkınları gibi “iklim olayları”. Deniz seviyesindeki yükselmeye birlikte meydana gelen sel, erozyon, kasırga gibi doğal felaketler iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarından birisi olarak karşımıza çıkmakta, bunun sonucunda bu bölgelerde yaşayan insanların

geçim kaynakları yok olmakta ve ciddi mülk hasarları oluşmaktadır. Söz konusu bölgelerde güvenliklerinin ve geçim kaynaklarının tehdit altında olması sonucunda insanlar daha güvenli, daha istikrarlı ekonomik fırsatlar sunan ve uzun vadeli çözümler sağlayan yeni bölgelere gönüllü olarak ya da iklim değişikliğinin olumsuz etkileriyle zorla yerlerinden edilerek göç etmek zorunda kalmaktadırlar. Şekil 9'da iklim değişikliği ve göç ilişkisinin döngüsü gösterilmiştir.

Şekil 9. İklim Değişikliği / Göç İlişkisi

Yoksulluk ve çevresel değişime karşı savunmasızlık arasında paralel bir ilişki söz konusu iken aşırı hava olaylarının sıklığının ve yoğunluğunun artması bu bölgede yaşayan insanları olası felaketlere karşı geleneksel uyum mekanizmalarının yeterli olmadığı durumlarda iyice zorlamaktadır. Yerel halkın çevresel kaynaklarla artık idare edemeyecek duruma gelmesine, akraba ve sosyal gruplara dayalı geleneksel risk paylaşım mekanizmalarının değişen koşullara uyum sağlamayı da yetersiz hale getirmesi eklenince bu bölgede yaşayan insanların göç etmeleri kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu durum özellikle kıyı bölgelerde yaşayan topluluklar ve ada ülkeleri açısından daha çok sorun teşkil etmekte ve insanların yerlerinden olup, göç etmek

zorunda kalmaları insan hakları ihlaline dönüşebilmektedir (IPCC, 2007: 736). Özellikle Pasifik Adası'nda iklim değişikliğinin hissedilir etkileri tüm bölgeye zarar vermekte ancak yerel kadınları erkeklere kıyasla daha savunmasız bırakmaktadır (Matthe, 2016). Göç, iklim değişikliğine karşı bir hayatta kalma tepkisi olmasına karşın, insanların sık sık yer değiştirmesi ve iskanı biyolojik çeşitliliğe zarar vermekte, ekosistemlerin kaybını arttırmaktadır. Göç, geniş arazi kullanımında değişiklikler, nehirlerin çekilmesi, mercan resiflerinin kaybı gibi zararlara neden olabilmektedir (UN-Women Watch, 2016).

Tekrarlayan aşırı hava olaylarının kırsal aileleri aşırı yoksulluk seviyesine düşürmesinden dolayı, ailelerin bölgelerden göç etmesi en iyi seçenek gibi görünse de aşağıda sıralanan engellerle karşı karşıya kalabilmektedirler (IOM, 2009),

2.4.1. Güvensiz Göç

“İklim değişikliği kaynaklı felaketlerin yol açtığı çaresizlik duygusu, göç etmeye zorlanan kişilerin haklarının korunamaması ve güvenli olmayan şartlarda göç etmelerine neden olmaktadır. Göçün kadınlar üzerindeki etkisi hem göç eden hem de geride kalan kadınlar açısından olumsuz olmaktadır. Ne yazık ki bu durum ulusal ve uluslararası politikalar tarafından henüz yeterince anlaşılamamış ve ele alınmamıştır (‘‘Action Aid’’ Küresel Yardım Kuruluşu’ndan Harjeet Singh).

2014 yılında Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli tarafından yayımlanan Beşinci Değerlendirme Raporu'nda (IPCC Fifth Assessment Report) ‘‘Bu yüzyıl boyunca iklim değişikliğinin kademeli olarak artacağı ve insanların göç oranlarında da aynı artışın görüleceği’’ belirtilmiştir (IPCC, 2014: 16). Saptamadaki toplumsal cinsiyeti hesaba katmayan boşluk Uluslararası Göç Örgütü (IOM / International Organization for Migration) tarafından ‘‘Çevresel göç, toplumsal cinsiyete dayalı bir süreçtir ancak kamuoyunda, politikada ve akademik camiada yapılan tartışmalar cinsiyet nötrdür ve toplumsal cinsiyet, çevre ve göç’’ arasındaki bağlantı doğru şekilde yansıtılmamaktadır’’ ifadesiyle doldurulmuştur (IOM, 2014: 182).

IMO iklim mültecilerinin hassasiyetlerinin, deneyimlerinin, ihtiyaç ve önceliklerinin kadın ve erkek olmalarından kaynaklanan toplumsal rollerine, sorumluluklarına ve aynı zamanda kaynaklara, bilgiye, iş olanaklarına, eğitime erişimlerine göre değiştiğini savunmaktadır. Şu andaki Güney Asya'yı örnek alarak hazırlanan "ActionAid" raporunda Nepal ve Bangladeş'ten Hindistan'a göç eden genç kadınların yanı sıra, kırsaldan kentlere göç eden ülke içi göçmenlerin de suistimale ve insan ticaretine karşı daha savunmasız durumda oldukları belirtilmiştir. Yine aynı raporda, göç ettikleri yerlerde iş bulmaları için kullandıkları araçların, kente gelindiğinde kadınları ve kız çocuklarını genelevlerde çalışmaya zorlayan kişilere dönüşebildiklerinden söz edilmiştir (ActionAid Report, 2018: 26).

İklim değişikliği kaynaklı zorunlu göçün kadınlara yüklediği zorluklara pek çok örnek verilebilmektedir. Çevresel göçün feminizasyonu Güney Asya'da giderek artan hızla devam etmekte olan bir sorun olmasına karşın, hükümetlerin iklim değişikliğinin etkisini görmek ve bununla ilgili politika oluşturmak gibi bir girişimleri bulunmamaktadır.

Bu konuya Bangladeş'ten bir örnek vermek açıklayıcı olacaktır. Hafeza Khatun iki yıl önce kocasının işten sıkıntılı bir şekilde geldiğini hatırlıyor ve şunları anlatıyor:

"Bangladeş'in Cox Bazaar Bölgesi'nde evlerimizi ve tarlalarımızı okyanustan ayıran dolgu duvar çöktü ve okyanus sularının yükselmesiyle tarlalar sular altında kaldı. Mahsullerimiz artık büyümüyordu ve gelgitler yüzünden eşyalarımızın neredeyse tamamı zarar gördü." (Manipadma, 2017, <https://dialogochino.net/8206-women-bear-the-brunt-of-climate-migration/>, 04.05.2018).

Hafeza Khatun'un kocası tembul yaprak²⁵ çiftliğinde yönetici olarak çalışırken işsiz kalmıştır. Hayatlarını sürdürmek için sığırlarını satıp, paraya çevirmek zorunda kalmışlardır. Geçirdikleri zorlu günlerin ardından kocası Myanmar üzerinden tekneyle 20 kaçak işçi taşıyan bir botla Malezya'ya gitmeye karar vermiştir. Üç küçük çocuğuyla

---

²⁵ Tembul Yaprak (Betel Leaf): İyileştirici özellikleri nedeniyle ilaç sektöründe kullanılan, Hindistan'da değişik türleri bulunan bitki.

birlikte kalan Hafeza geçimini sağlamak adına, sabahları zengin evlere temizlik işlerinde yardımcı olmuş, öğleden sonraları da tembul yaprak çiftliğinde işçi olarak çalışmak zorunda kalmıştır. Evin büyük oğlu kendisine yardımcı oluyorken, diğer iki çocuğu evde kalıyorlardı ve okula gidememişlerdir. Evlerinde dördüne yetecek yiyecek hiçbir zaman olmuyordu. Yaşadığı hastalıklar nedeniyle çoğu zaman işe de gidememiştir.

75 yaşındaki Afsa Begum, Hindistan'ın Bihar eyaletinin Patna eteklerinde 15. yy.dan kalma bir caminin medresesinde gelini ve torunuyla birlikte sığınıyor. Geçimini medreseye öğrenim görmeye gelen çocuklara sattığı bisküvilerle ve şekerlemelerle sağlıyor. Kocası hayatta olmayan Begum'un oğlu ise 2016'da meydana gelen muson felaketinden sonra Manglore'ye çalışmak için gitmiş ve ailesine sadece bir kez para yollamış.

Kaynak: <https://indiaclimatedialogue.net/2017/01/04/women-bear-brunt-climate-forced-migration/>, (17.03.2018).

2.4.2. Göçün İtici ve Çekici Faktörleri

Göçün çekici faktörlerinden en önemlisi, ev işi, çocuk ve yaşlı bakımı gibi cinsiyetlenen ve düşük vasıf gerektiren niş mesleklerde²⁶ iş gücüne olan talebin artmasıdır. Güney Asya ülkelerinin pek çoğunda göçle gelen eğitimli kadınların bu

²⁶ Niş meslekler, spesifik bir grup insanı hedefleyen iş türü olarak ifade edilmektedir (<http://www.yeniisfikirleri.net/nis-is-nedir/>, 01.04.2018).

işlerde çalışma oranları da gün geçtikçe yükselmektedir. Bangladeşli iklim mağduru göçmen kadınlar komşu Hindistan'ın kentleri Kolkata, Delhi ve Mumbai'de bu tür işlere talip olmaktadır. Hindistan'daki eğlence ve giyim sektöründeki ucuz iş gücü talebi güçlü bir çekici faktör olarak ortaya çıkmaktadır (Tripathi, 2016, www.carnegieindia.org, 01.04.2018).

2.4.3. Fazla Yük Üstelenen Kadınlar

Eşlerinin göç etmesiyle kadınlar sadece ev işleri, çocuk ve yaşlı bakımından sorumlu olmakla kalmaz işlerin devamı için aynı zamanda tarımda da rol üstlenerek gelir elde ederler. Bu durum erkeklerin egemen olduğu mevcut tarımsal koşullarda, kadınların sermaye ve krediye erişimlerinin olmadığı da hesaba katılırsa kadınların kültürel engellerle karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Bu durum kadınların bir taraftan yoksullukla mücadele ederken diğer taraftan hastalıklarla mücadele etmelerine ve bitkinliklerin görülmesine neden oluyor. Tarlalar ekilemiyor ve kazanç sağlanamıyor. Kocalarının iş bulmak için göç etmesiyle yalnız kalan kadınlar için bölgede “kuraklık dulları” veya “sel dulları” şeklinde ifadeler kullanılmaya başlanmıştır (Mercycorps, 2011, www.mercycorps.org, 02.04.2018).

2.4.4. Müdahalelerdeki Yavaşlık

Yukarıda sayılan nedenlere ek olarak, meydana gelen iklim değişikliği kaynaklı göç konusu Güney Asya hükümetlerinin ilk sıralarında yer almamaktadır. Gelirini artırmak için veya yaşadığı doğal afetler neticesinde yerlerini terk etmek zorunda kalan bir Bangladeşli için Hindistan'a kaçak işçi olarak gitmesinin maliyeti sadece 40 ila 60 Amerikan Doları arasında değişmektedir (IOM, 2018: 32).

İklim değişikliği küresel bir sorun haline gelmeden önce de Güney Asya'da göç her zaman gerçekleşmiştir. O şartların göçü cazip hale getiren itici faktörleri arasında,

çatışma, yoksulluk, toprağa erişim ve etnik köken gibi nedenler yer almaktadır. Ancak, şu anda meydana gelen iklim kaynaklı göçün bir diğer itici faktör olarak hesaba katılması gerektiğidir. Güney Asya'daki göç söyleminde iklim değişikliği hâlâ büyük ölçüde görünmez ve toplumsal cinsiyet körü durumundadır.

Uluslararası anlaşmalar ve örgütler bazında iklim değişikliği ve göçün nasıl şekillendiğine bakmak gerekirse, 1990'ların ilk yıllarında IPCC, iklim değişikliğinin en büyük etkisinin insan göçü üzerinde olabileceğini tahmin etmiştir. Kıyı şeridindeki erozyon, kıyı seller ve tarımsal bozulma nedeniyle yerlerinden edilen milyonlarca insan olduğu belirtilmiştir (Lonergan, 1998: 11). Bu süre zarfında birbirini izleyen raporlar çevresel bozulmanın özellikle de iklim değişikliğinin, nüfusun yer değiştirmesinde önemli bir itici güç olmaya hazırlandığını ortaya koymuştur. 1995'e gelindiğinde hava kirliliği, arazi bozulması, kuraklık ve doğal afetler dâhil olmak üzere bir dizi çevresel baskı nedeniyle 25 milyona yakın insanın evlerinden ve arazilerinden zorla ayrılmak zorunda bırakıldıkları raporlanmıştır ve "çevre mültecileri" olarak kategorize edilmişlerdir (Myers, 2005: 23-24). İklim değişikliği kaynaklı göçlerin sayısını kesin olarak tahmin etmek gibi bir durum söz konusu olmamasına karşın, kademeli ve ani çevresel değişikliklerinin nüfus hareketlerine neden olduğu açıktır. Uluslararası Göç Örgütü'nün 2018 verilerine göre, son 30 yılda fırtınalar, kuraklıklar ve seller özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki yoksul kesim üzerinde yıkıcı etkilerini üç kat arttırmıştır. 2008 yılında, çatışma, savaş ve şiddet nedeniyle ülke içinde yerlerinden edilmiş olan 4,6 milyon kişiye karşılık, olumsuz çevre koşulları nedeniyle evlerini ve yurtlarını bırakmak zorunda olan kişi sayısı 20 milyona tekabül etmektedir. Aynı örgütün 2050 yılı için tahminleri ise 25 milyon ila 1 milyar çevresel göçmen olacağı şeklinde değişmektedir (IOM, 2014: 38).

Göç, iklim değişikliği ile başa çıkma mekanizması olarak karşımıza çıkarken, iklim değişikliğinin cinsiyet nötr olmadığı göz önünde bulundurulursa, iklim değişikliği

ile başa çıkmada toplumsal cinsiyet perspektifini göz ardı etmek yanlış olacaktır. Toplumsal cinsiyet, genellikle iklim değişikliğinde sıkça tartışılıyor olmasına karşın ihmal edilen bir bakış açısı olma özelliğini sürdürmektedir. Göç iklim değişikliğine bir uyum stratejisi şeklinde yorumlanabilmektedir ancak, göçün kadınlar ve erkekler tarafından farklı şekillerde deneyimlendiği düşünüldüğünde, cinsiyete dayalı bakış açısının olma zorunluluğu politika oluşturulmasında önemli bir yol gösterici niteliğindedir. Çevresel faktörlerin zorunlu göçe neden olması gelişmekte olan ülkelerde kadınların yüksek ölüm oranlarıyla sonuçlanmasına yol açmaktadır (UNWomenWatch, 2016, www.un.org, 07.11.2018). Göç politikalarının geliştirilmesinde cinsiyetin önemli bir rolü olduğu açıktır, göç olgusunun dinamikleri ve toplumsal cinsiyet bakış açısının bu olguya dâhil edilmesi gerektiğinin unutulmaması gerekmektedir. Bunun önemi 2015 Paris Anlaşması'nda da kabul görmüştür (Paris Agreement, 2015, <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>, 07.11.2018).

İklim değişikliğinin olumsuz sonuçları ile meydana gelen göçün toplumsal cinsiyet bakış açısıyla incelendiğinde iki sonuçla karşımıza çıktığı gözlenmektedir. Her iki sonuç da dünya çapındaki toplulukların politik, ekonomik ve sosyal dokusu üzerinde ciddi etkilere sahip olmaktadır. Göçlerin kadınlar özelinde olumsuz sonuçlardan ilki, iş olanaklarını ve geçim kaynaklarının kaybeden erkeklerin yeni iş olanakları bulmak için bölgeyi terk etmesi sonucunda karşımıza çıkmaktadır. Erkekler kadar teknik, finansal ve sosyal kaynaklara doğrudan ve eşit erişime sahip olmayan kadınlar kendilerine düşen sorumlulukları üstlenmek durumunda kalmakta yani cinsiyet rollerini değiştirmektedirler. Daha az hakka sahip olup ancak daha çok sorumluluk üstlenmek zorunda kalan kadınlar arazi ve mülkiyet haklarından yoksun olmalarına karşın, tarımsal iş yükünün artması ve hanenin tüm ihtiyaçlarının karşılanmasından sorumlu olmaktadır. Örneğin, Bangladeş ve Pakistan'da erkek göçüyle birlikte bölgede kalan kadınlar geçim kaynakları üzerindeki tasarrufları, uzakta olan partnerlerinden ya da

akrabalarından izin almadan gerçekleştirememektedir (Chant, 1998: 14). Ayrıca bölgede kalan kadınlar cinsel istismara uğrama, sosyal hizmetlere ulaşma ve sağlık sorunları gibi pek çok konuda sorun yaşamaktadırlar. İklim kaynaklı göçün kadınlar açısından ikinci olumsuz sonucu, kadınların doğal afetler ve azalan kaynaklar nedeniyle ailecek ya da tek başlarına başka yerlere göç etmek zorunda kalmalarıdır. Örneğin, Afrika'da kadınlar göçmen işçi olarak şehir merkezlerine göç etmeye çalışmakta ve bunun sonucunda erkek meslektaşlarıyla rekabet etmek durumunda kalmaktadırlar. Toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılıktan dolayı, istihdam, uygun fiyatlı konut bulma ve sosyal hizmetlere erişim gibi konularda daha dezavantajlı duruma düşmektedirler. Özellikle Peru'daki Kallayaran köyündeki kadınlar "kalifiye olmayan köylü emeği" olarak kent merkezlerinin resmî kurumlarında iş bulmak açısından neredeyse yok denecek kadar az imkâna sahip olmaları nedeniyle, çok düşük ücretli hizmet sektöründe çalışmak zorunda kalmaktadırlar (Brown, 2008: 35). Ailelerin yerlerini değiştirerek genellikle kentlerin gecekondu mahallelerine ya da kamplara taşınmak zorunda kalmaları durumunda kadınlar yeni çevreye adapte olmakta zorluklar yaşayabilmekte, tacize maruz kalabilmekte, güven eksikliği duyabilmektedirler. Bunun yanı sıra temiz içme suyuna ulaşmada sıkıntı yaşamakta, sanitasyon hizmetlerinden standartlara uygun şekilde faydalanamamaktadırlar. Kadınlar özellikle yardım kamplarında fiziksel ve zihinsel baskılara maruz kalmakta, cinsel taciz, evde istihdam için kız çocuklarının satılması gibi ağır gerçekleri de açığa çıkarmaktadır (WEN, 2010: 15).

Darfur' dan Ortadoğu'ya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nden Nepal'e kadar yaşanan şiddetli çatışmalar, verimli toprak ve su gibi önemli doğal kaynakların giderek azalmasıyla doğrudan ya da dolaylı olarak tetiklenmektedir (IUCN, 2015: 3). İklim değişikliğinin doğal kaynaklar üzerinde direk sayılabilecek olan olumsuz etkisi bölgedeki çatışmaların şiddetlenmesine ve zaman içerisinde ülkelerin iklim değişikliğinin neden olduğu doğal afetlere yanıt verme kapasitelerinin azalmasına neden

olmaktadır. Tahmini 2,7 milyar insanın yaşadığı 46 ülkede iklim değişikliği, ekonomik, siyasal ve sosyal sorunlara neden olmakta ve şiddetli çatışma riski oluşturmaktadır (Thomas, 2010: 16). Bu durum ise bölge sakinlerine yeni yerleşim yerleri aramaktan başka bir seçenek bırakmamaktadır. Sudan'ın Darfur Bölgesi iklim değişikliği ve göç sonucunda kadınların mağduriyetine örnek teşkil edebilecek bir diğer örnek niteliğindedir. Darfur, çatışmaya yabancı olmayan ve elli yılı aşkın süredir iç çatışma nedeniyle insanların hayatını kaybettiği ve insanlık dışı bir ortamda yaşamak zorunda kaldıkları bir bölge niteliğindedir. Mevcut olan şiddet döngüsü 2 milyon kişinin evlerinden ve köylerinden olmasına neden olmuş, onları yakın yerlerde kamp kurmaya itmiştir ve bu kişiler “Ülkesinde Yerinden Edilmiş Kişiler”²⁷ olarak adlandırılmıştır. Bu savaş durumunda yerlerinden olan pek çok insan Kuzey Darfur'da Wadi El Ku'ya yerleşmek zorunda kalmıştır. Geçtiğimiz on yıl içinde daha da artış gösteren nüfus, tahmini 700 bin kişiye ulaşmış ve bölgedeki insanları su ve geçim kaynağı olarak Wadi'ye bağımlı kılmıştır. Zaten sınırlı olan doğal kaynaklar üzerinde oluşan baskı iklim değişikliği nedeniyle derenin kurumasıyla daha da vahim bir hal almıştır. Çatışmalar neticesinde geçim kaynaklarından olan erkekler başka fırsatlar elde etmek için buldukları yerleri terk ederek, haneleri kadınların yönetimine bıraksalar da ev işlerinin ve tarımsal işlerin pek çoğunu üstlenen kadınlar kaynaklarına bağımlı oldukları su ve toprak üzerinde karar verme hakkına sahip olamamışlardır (UNEP, 2016a: 13).

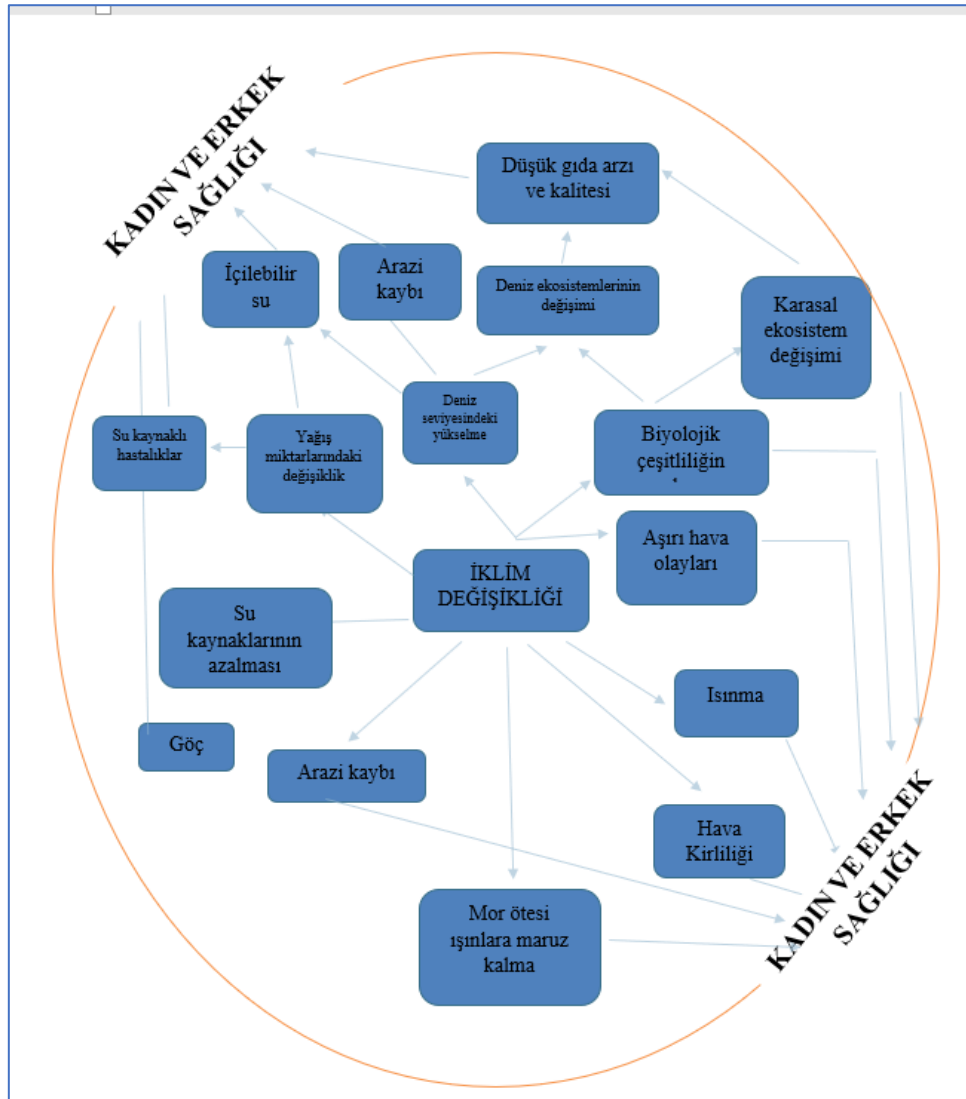
2.5. SAĞLIK

İklim değişikliği insan sağlığına potansiyel tehdit oluşturmaktadır. Su ve gıda kaynaklı hastalıklara ve hava kirliliği neticesinde yaşanan sağlık sorunlarına, sıcak hava dalgaları, seller, yangınlar ve kuraklık gibi aşırı hava olaylarının neden olduğu hastalanmalar da eklenince ölüm oranlarındaki artış kaçınılmaz hale gelmiştir (WEFC,

---

²⁷ Internally Displaced Persons.

2004: 2). Dahası, ciddi hastalıklara yakalanma riski ve bulaşıcı hastalıkların yaygınlaşması iklim değişikliğinin yol açtığı çevresel değişiklikler nedeniyle daha da ağırlaşmaktadır. İklim değişikliğinin insan sağlığı üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri Şekil 10’da gösterilmiştir. Görüldüğü üzere, sıcaklık artışı, hava kirliliğine bağlı etkenler, mor ötesi ışınlar, düşük gıda arzı gibi sebepler kadın ve erkek sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir.

Şekil 10. İklim Değişikliğinin İnsan Sağlığı Üzerinde Doğrudan ve Dolaylı Etkileri

Kaynak: WECF (Women Engage for a Common Future), (2004), Climate Change, Health And Gender Fact Sheet, https://gendercc.net/fileadmin/inhalte/dokumente/5_Gender_Climate/Health/CC_health_en.pdf, (09.03.2018).

İklim değişikliğinin insan sağlığına doğrudan ya da dolaylı bir etkisi bulunmasının yanı sıra, bu etkinin kadınlarda ve erkeklerde yarattığı tahribat değişikliği gösterebilmektedir. Kadınların erkeklere oranla daha çok risk altında olmaları meseleye toplumsal cinsiyet bakış açısının dâhil edilmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak, iklim değişikliğinin sağlık üzerinde yol açtığı dolaylı etkiler kolayca görülebilir ve anlaşılabilir değildir ve cinsiyet yönünden ayırıştırma söz konusu olmayabilmektedir. Cinsiyet farklılıklarının ölçüt olarak alınması durumunda ortaya çıkabilecek sağlık sorunları Tablo 14’te detaylı olarak anlatılmıştır.

Tablo 14. Cinsiyet Farklılıklarına Göre Sağlık Açısından Kaygı Yaratan Durumların Örneklendirilmesi

Sağlık Açısından Kaygı Yaratan Durumlar	Sağlık Güvensizliğine İlişkin Örnekler	Cinsiyet Normları
Sıcaklığa bağlı hastalıklar ve ölüm oranları	Sıcaklığa ve soğuğa bağlı hastalıklar örnek olabilmektedir. En çok risk yaratan durum ise ısıl gerilmeden kaynaklanmaktadır. İklim değişikliğine bağlı olarak ısı dalgalarının sıklığının ve şiddetinin artması özellikle çocuklarda ve yaşlılarda ölüm oranlarının artmasına neden olmaktadır.	Genel olarak, kadınların sıcak hava dalgalarına bağlı ölüm oranlarının erkeklere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.
	Solunum ve kalp-damar hastalıkları	
	Yaz ve kış sıcaklıklarının aşırı uçlarda olması, kasırga, kar fırtınası ve sel gibi aşırı hava olaylarına neden olmakta, bu durum ise ölüm oranlarının artışı tetiklemektedir.	
Aşırı hava olaylarının insan sağlığı üzerindeki etkileri	Halk sağlığının bozulması	Söz konusu olayların meydana gelmesi kadınları erkeklere göre daha çok etkilemektedir. Çünkü kadınlar, günlük yaşamda yükledikleri sorumlulukların yanı sıra aileyi korumak, gıda ihtiyacını karşılamak gibi ek sorumluluklar da yüklenmektedir. Aynı zamanda, bilgiye erişim ve kullanım konusunda çoğu zaman erkeklerin gerisinde kalmaktadırlar.
	Hastalıklar	
	Afetlerin neden olduğu sosyal ve zihinsel hastalıklar	
	Göç	
Hava kirliliğine bağlı hastalıklar	Şiddetli hava olaylarının yaşanması sırasında sağlık hizmetlerine erişimin kırsal topluluklar için endişeye neden olması	Güney’de yaşayan kadınlar iç mekân kirliliğine en üst seviyelerde maruz kalmaktadırlar. Çevre kirliliği özelinde hava kirliliği kadın sağlığını, erkek sağlığından daha çok etkilemektedir.
	Yüksek ısı, hava kalitesinin düşmesine ve artan ozon dumanına neden olmaktadır. Bu durum insanların, dış mekânlarda olduğu kadar iç mekânlarda da kirleticilere ve alerjenlere maruz kalmasına neden olmaktadır.	
	Artan sıcaklıklara ve neme bağlı olarak bazı bölgelerde hava kalitesinin düşmesiyle birlikte ortaya çıkan solunum bozuklukları ve alerji sorunları	
	Astım ve diğer solunum yolu hastalıkları	
	Kalp krizi, felç ve diğer kalp-damar hastalıkları	
Mor ötesi ışınlarla maruz kalma	Kanser	Meme kanseri
	Cilt hastalıkları ve cilt kanseri	İsviçre İstatistik Kurumu’nun verilerine göre, 1983 ve 1987 yılları arasında 8 Avrupa ülkesi baz alınarak yapılan araştırmalar sonucunda kadınların söz konusu hastalıklara yakalanma oranının erkeklerden daha fazla olduğu kanıtlanmıştır.
	Katarakt	
Bağırsıklık sistemindeki hasarlar		

Kaynak: WECF (Women Engage for a Common Future), (2004), Climate Change, Health And Gender Fact Sheet, https://gendercc.net/fileadmin/inhalte/dokumente/5_Gender_Climate/Health/CC_health_en.pdf, (27.03.2018).

İklim değişikliğinin kadın sağlığını belki de en olumsuz etkilediği nokta “su, sanitasyon ve hijyen” konusudur. Birbirinden bağımsız gibi görünmelerine karşın her biri zincirin bir halkasını oluşturmaktadır. Tuvalet olmaması su kaynaklarının kirlenmesi, temiz suyun olmaması temel hijyen ihtiyaçlarının karşılanamaması anlamına gelmektedir. Temiz su kaynaklarının olmaması ise insanların ölmesine ya da su kaynaklarına ulaşmak için göç etmeye mecbur kalmalarına neden olmaktadır (UNICEF, 2017, www.who.int, 05.03.2018). Dünya genelinde tuvalete erişimi olmayan bir milyara yakın insan olduğu gerçeğinden yola çıkarak BM tarafından 19 Kasım “Dünya Tuvalet Günü” olarak ilan edilmiştir. İnsanların temiz, güvenli ve koşulları iyileştirilmiş tuvaletlere erişimini sağlamak konusuna farkındalık yaratmak amacıyla Birleşmiş Milletler, sanitasyonun küresel kalkınma hamlesinin bir parçası olduğunu vurgulamak amaçlanmıştır (BM Türkiye Dergisi, 2019, <http://www.bmdergi.org/tr/bm-19-kasimi-dunya-tuvalet-gunu-olarak-ilan-etti/>, 05.03.2018).

İklim değişikliğinin neden olduğu su kıtlığı, su kirliliği ve sanitasyon eksikliği nedeniyle ev işlerinden birinci dereceden sorumlu olan kadınlar daha çok zarar görmekte, kolera, sıtma ve humma gibi hastalıklara yakalanma oranları daha yüksek olmaktadır (UNWomen Watch, 2016, www.un.org, 05.03.2018). Sanitasyon eksikliği, kadınların ve erkeklerin başa çıkması güç bir problem olmakla birlikte, sadece gelişmekte olan ülkelerin kırsal bölgelerinde değil kentlerinde de sorun teşkil edebilen bir noktadır. Kratzer ve Masson’un (2016: 9) “Farklı kentsel bağlamlarda iklim uyumlu gelişim yaklaşımının toplumsal cinsiyete duyarlı olmasının ne anlama geldiğini” Hindistan’ın Gorakhpur Bölgesi’nde Ma sakinlerini araştırma konusu olarak ele alarak açıklamaya çalışmışlardır. Örnek olay niteliğindeki çalışmada bölge sakinlerinin büyük kısmı “kişisel tuvaletlere sahip olmamanın yanı sıra, toplu kullanıma açık olan tuvaletlerin yetersiz ve kötü durumda” olmasından yakınmışlardır. Bununla birlikte,

açık havada dışkılamak zorunda kalan kadınların psikolojik olarak zarar gördükleri gözlenmiştir. Bu durumla başa çıkmak için kadınlar daha az besin ve sıvı tüketmek zorunda kalmaktadırlar. Daha az besin tüketmek durumunda kalan kadınlar özellikle hamilelik dönemlerinde anemiye yakalanmaktadırlar (Denton, 2002: 15). Kadınların yanında yaşlılar da aşırı sıcaklar ve yetersiz beslenme şeklinde sıralanabilecek nedenlerle yüksek risk grubunda yer almaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerde kendisini daha çok hissettiren iklim değişikliğine kaynakların kıt olması da eklenince yaşlı kadınlar durumdan en olumsuz etkilenen savunmasız grubu oluşturmaktadır (BRIDGE, 2008: 3-4).

Gelişmekte olan ülkelerdeki kadar kötü olmasa da gelişmiş ülkelerde yaşayan kadınlar da iklim değişikliği kaynaklı sağlık sorunları yaşamaktadırlar. İklim değişikliğine karşı savunmasız olan yoksul kadınlardan oluşan kesimin muhatabı olduğu bu sorunlara, kötü yaşam koşulları, yetersiz beslenme ve aşırı stres de eklenmektedir. Gıda zehirlenmesi, deri kanseri, sıcaklık artışıyla birlikte nükseden kalp hastalıkları gibi iklim değişikliği kaynaklı ve ölümlü sonuçlanan pek çok sağlık sorunu İngiltere Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan bir çalışma tarafından saptanmıştır (Johnson vd., 2009: 24). Yine aynı çalışmada kışların daha nemli geçmesi sonucunda konutlarda yaşanan küf probleminin solunum yolu hastalıklarına neden olacağı ve bu durumdan zamanının çoğunluğunu konutta geçiren kadınların birinci dereceden etkilenecekleri belirtilmiştir. Aynı zamanda, kadınlar yakacak toplama ve yemek pişirme gibi sorumluluklara sahip olmaktan dolayı ve yakıtlarla temas halinde olmaları nedeniyle solunum yolu sorunlarıyla baş etmek durumunda kalmalarıdır.

Kadınlar ve genç kızlar erkeklere göre dezavantajlı olmaları ve yaşadıkları sağlık sorunlarının dışında ailedeki hastalara ve bakıma muhtaç kişilere de bakmakla yükümlüdürler. Kadınlar sağlıkla ilgili pek çok problemle karşılaşmalarına karşın kültürel kısıtlamaları sonucunda sağlık hizmetlerine erişimde de büyük sorunlar

yaşamaktadırlar. Özellikle ve en önemlisi bu hizmetleri karşılayacak ödeme gücüne sahip olmamalarıdır (BRIDGE, 2008: 3). Buna karşın kadınların sosyal hayatta sağlıklı olması ve refah içerisinde olması genel toplum sağlığı ve çocukların sağlığı açısından olmazsa olmaz bir olgudur.

2.6. DOĞAL AFETLER

Literatürde doğal afetler (natural disasters) ve doğal afet riskleri (natural hazards) olmak üzere iki ayrı kavram bulunmaktadır. Doğal afet riski, insanlar üzerinde olumsuz etkileri olabilecek olayın gerçekleşmesi tehdidini ifade etmektedir. Tehdidin gerçekleşmesi ve insanların zarar görmesi halinde ise doğal afet olarak adlandırılmaktadır. Dünya tarihi boyunca doğal seyrinde işleyen süreçlerin sonucunda doğal afet riskleri olmuştur. Jeolojik ve meteorolojik kaynaklı doğal afet riskleri yeryüzündeki insanları etkilemeleri, can ya da mal kaybına neden olmaları durumunda doğal felaket ya da doğal afet olarak adlandırılmaktadır. Yani insanların olmadığı durumlarda yaşanan doğa olayları, doğal afet riskleri olarak nitelendirilmekte, insanları olumsuz etkilemesi durumunda doğal afetten söz edilmektedir (NOAA, 2014, <https://www.nodc.noaa.gov/General/Oceanthemes/hazards.html>, 06.06.2018).

Dünyada etkili olan 31 çeşit doğal afet tespit edilmiştir. Bryant tarafından yapılan değerlendirmeler sonucunda, doğal afetlerin şiddeti, oluşum süreleri ve etkileri Tabloda 15'te derecelendirilmiştir (Akt. Kadioğlu, 2012: 7). Tabloda yer alan afetlerin sıralaması 1 (en büyük/en önemli) ile 5 (en küçük/en az önemli) puan arasında derecelendirilmesiyle belirlenmiştir ve yine tabloya göre dünyada meydana gelen doğal afetlerin önem sırasına göre ilk üçünün meteorolojik faaliyetlerden kaynaklandığı görülmektedir. Diğer doğal afetlerden orman yangınları, tarımsal zararlıların istilaları, kuraklık, çölleşme ve hatta depremlerin de hava şartları ile yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

Özellikle günümüzde sanayileşme, çarpık kentleşme, doğanın çeşitli nedenlerle tahrip edilmesi gibi insan kaynaklı faaliyetler doğal afetlerin artmasına neden olmuştur. 1980'den sonra iklim krizi, büyük ölçekli afetlerin ortaya çıkmasında rol oynamıştır (Kadıoğlu, 2012: 7).

Tablo 15. Doğal Afetlerin Karakteristik Özelliklerinin ve Olası Etkilerinin Önem Sırasına Göre Derecelendirilmesi

Önem sırası	Afet	Afetin şiddeti	Etkili olduğu süre	Etkilediği toplam alan	Toplam can kaybı	Toplam ekonomik kayıp	Sosyal etkisinin kalıcılığı
1.	Kuraklık	1	1	1	1	1	1
2.	Tropikal siklon	1	2	2	2	2	1
3.	Bölgesel sel ve taşkınlar	2	2	2	1	1	2
4.	Deprem	1	5	1	2	1	2
5.	Volkan	1	4	4	2	2	2
6.	Orta enlem fırtınaları	1	3	2	2	2	2
7.	Tsunami	2	4	1	2	2	3
8.	Orman ve çalı yangınları	3	3	3	3	3	3
9.	Toprak şişmesi	5	1	1	5	4	5
10.	Deniz seviye değiş.	5	1	1	5	3	5
11.	Buzullar	4	1	1	4	4	5
12.	Toz fırtınaları	3	3	2	5	4	5
13.	Heyelan	4	2	2	4	4	5
14.	Kıyı erozyonları	5	2	2	5	4	4
15.	Çiğ	2	5	5	3	4	5
16.	Kabarma&Sıvılaşıma	5	1	2	5	4	5
17.	Tornado	2	5	3	4	4	5
18.	Kar fırtınası	4	3	3	5	4	5
19.	Kıyı buzları	5	4	1	5	4	5
20.	Ani seller	3	5	4	4	4	5
21.	Sağanak yağışlar	4	5	2	4	4	5
22.	Yıldırım çarpması	4	5	2	4	4	5
23.	Kar tipisi	4	3	4	4	4	5
24.	Okyanus dalgaları	4	4	2	4	4	5
25.	Dolu fırtınası	4	5	4	5	3	5
26.	Donan yağmur	4	4	5	5	4	5
27.	Kuvvetli rüzgârlar	5	4	3	5	5	5
28.	Toprak çökmesi	4	3	5	5	4	5
29.	Çamur ve dağ döküntüsü akışı	4	4	5	4	4	5
30.	Hava-destekli akımlar	4	5	5	4	5	5
31.	Kaya düşmesi	5	5	5	5	5	5

Kaynak: https://www.undp.org/content/dam/turkey/docs/projectdocuments/EnvSust/UNDP-TR-Iklim_Degisikligi_Risk_Yonetimi.pdf, (06.03.2018).

İklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden belki de en önemlisi doğal afetlere neden olması ve bunların yarattığı yıkıcı etkilerdir. Kuraklık, sel, aşırı hava olayları

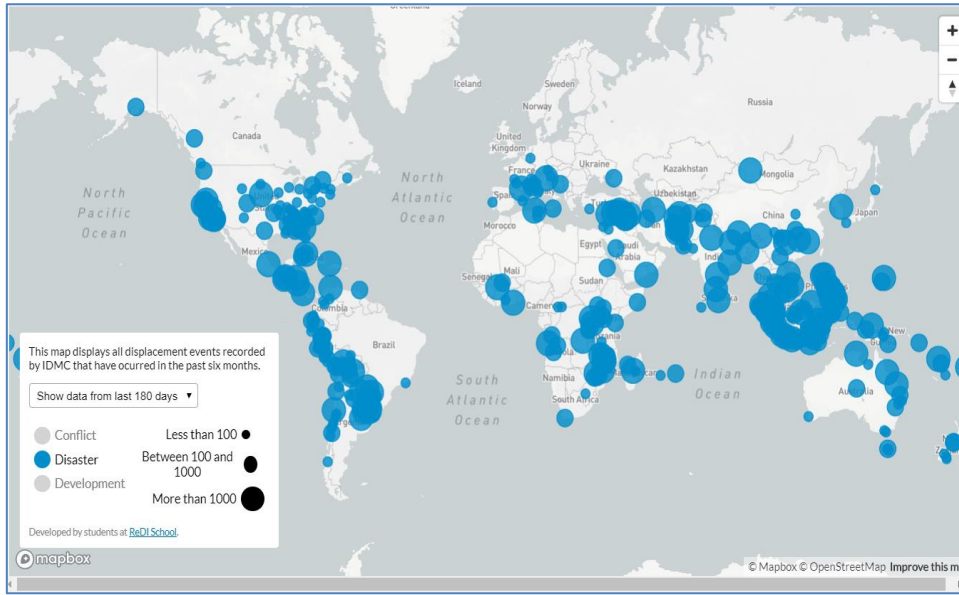
yoksul kesimi daha çok etkilerken, kadınları da erkeklere oranla daha savunmasız kılmaktadır. İklim değişikliği sonucunda meydana gelen doğal afetlere karşı geliştirilen hafifletme ve uyum politikalarının ise yeterli olmadığı 2013 yılında Asya Pasifik Bölgesi'nde meydana gelen yıkıcı felaketlerde kendisini göstermiştir.

İklim değişikliğinde doğal afetlerle başa çıkmadaki zorluklar, savunmasız ve dezavantajlı grupları daha çok etkilemesi sebebiyle meseleye toplumsal cinsiyet bakış açısının dâhil edilmesini zorunlu kılmaktadır. 2006 yılında London School of Economics tarafından 141 doğal afetin incelendiği bir araştırma meseleye toplumsal cinsiyet bakış açısının dâhil edilmesinin ne denli önemli olduğunu destekler niteliktedir. Ekonomik ve sosyal haklar iki cinsiyet için de eşit şekilde sağlandığında, aynı sayıda kadın ve erkeğin hayatta kalabilme şansına sahip olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın, kadınların erkeklere oranla ekonomik ve sosyal haklardan daha az yararlandığı durumlarda doğal afetler sonucu kadınların hayatta kalma şansının erkeklere oranla çok daha düşük olduğu sonucuna varılmıştır (UNWomen Watch, 2016, www.un.org, 03.12.2018).

Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı kendisini, doğal afetler karşısında ölen kız çocuklarının ve kadınların erkeklerden 14 kat fazla olduğu gerçeğiyle karşımıza çıkarmaktadır. Örneğin, 1991 yılında Bangladeş'te meydana gelen siklon ve sel kurbanlarının %90'ının kadınlardan oluştuğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde, Endonezya'nın Sumatra Adası'nın başkenti Açe'de (Aceh) 2004 yılında meydana gelen tsunamide ölenlerin %75'inden fazlasını kadınlar oluşturmuştur. Mayıs 2008'de bir Asya ülkesi olan Myanmar'da meydana gelen Nargis Kasırgası'nda ölen veya kaybolan 130 bin kişinin %61'inin kadınlar ve kız çocukları olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu örneklerde ölenlerin veya kaybolanların büyük kesiminin kadınlardan ve kız çocuklarından oluşması tabii ki tesadüf değildir. Evlerinde kısıtlanan kadınlara uyarı bilgisinin gönderilmemesi, kadınların yüzme eğitimlerinin olmaması, kadınların

kaçmaya çalışırken kocalarının aksine, çocuklarını veya bebeklerini tutmak ya da yaşlı aile fertlerini çekmek gibi sorumluluklarının olması, kadınların cep telefonu olmamasından dolayı yardım çağırması, kadınların erkek olmadan evlerini terk edemeyişleri kurbanların büyük oranda kadınlardan oluşmasına sayılabilecek nedenler arasındadır (EIGE, 2012: 19).

Her ne kadar yukarıda verilen örnekler ışığında birtakım sayısal veriler bulunsa da doğal afetlerden cinsiyet ve yaşa göre ne şekilde etkilenildiğini ortaya çıkarmak adına yapılan araştırmaların sayıca eksikliği mevcuttur. Bu durum, felaketlerin cinsiyet eşitsizliği üzerinde ne şekilde bir etkiye sahip olduğunun anlaşılmasını ve doğru analizlerin yapılmasını engellemektedir. Afetlerin özellikle kadınlar ve kız çocukları üzerindeki etkisinin ne denli yıkıcı olabildiğini gösteren verilerin elde edilememesi ise söz konusu afet risklerinin azaltılması yolunda hedeflere ulaşılamamasına neden olmaktadır. “Afet Risklerinin Azaltılması Konusunda Global Değerlendirme Raporu”, “Ülkesinde Yerinden Edilmiş Kişileri İzleme Merkezi” (IDMC/ Internal Displacement Monitoring Centre) küresel tahmin raporları insan kayıplarının cinsiyet ve yaşa göre ayrıştırılmış şeklini yansıtmamaktadır ve bu veriler ülkeler ve ilgili kuruluşlar tarafından toplanmamaktadır. 2019 yılından dünya genelinde “ülkesinde yerlerinden edilmiş kişilerin” sayısal verilerini gösteren Şekil 11’deki haritada en çok etkilenen bölgenin Güney Afrika olduğu görülmektedir.

Şekil 11: 2019 Yılında Doğal Afetler Nedeniyle Ülkesinde Yerlerinden Edilmiş Kişilerin Bölgelere Göre Dağılımı

Kaynak: IDMC, (2019), <http://www.internal-displacement.org/>, (19.06.2018).

Doğal afetler ve sonuçlarında ortaya çıkan bazı sayısal veriler şu şekildedir, 2004 Asya tsunamisinde hayatını kaybedenlerin %70'inden fazlası kadındır. 2005 ABD New Orleans'ta gerçekleşen Katrina Kasırgası'nın ağırlıklı olarak etkilediği kesim bölgenin en fakir ve marjinalleşmiş topluluğu olan Afro- Amerikan kadınlardır. 2008'de Myanmar'da meydana gelen kasırgada gelir kaynaklarını kaybedenlerin %87'si bekar kadınlar, %100'ü ise evli kadınlardır. 1991 yılında Bangladeş'te meydana gelen siklonda 140 bin insan hayatını kaybetmiştir. Erkeklerin ölüm oranı 1000 kişide 15 iken, hayatını kaybedenlerin 1000'de 71'i kadındır. Filipinler'de son dönemlerde yapılan araştırmalar, bebek ölümlerinin son 24 ayda 15 kat artış gösterdiğini ve çoğu bebeğin kız olduğunu göstermiştir (UN-WCDRR, 2015, https://www.preventionweb.net/files/40425_gender.pdf, 19.06.2018).

Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve geleneksel rollerin yüklediği sorumluluklar yalnızca kadınları etkilememektedir. Bazı durumlarda erkekler de kendilerine doğrudan empoze edilen cinsiyet rollerinden dolayı muzdarip olabilmektedirler. Örneğin, 1998 yılında gerçekleşen Mitch Kasırgası Orta Amerika'yı vurduğunda, yüksek riskli kurtarma faaliyetlerini gerçekleştirmeleri gerektiğine dair toplumsal beklentiler

yüklenen erkeklerin ölüm oranı kadınlara oranla daha yüksek olmuştur. Erkeklerin sağlıklarını ve güvenliğini etkileyen cinsiyet rolleri, geleneksel normlar ve değerler toplumsal kalıplara sığdırılmış ve kalıplaşmış “erkeklik” terimi ile doğrudan ilişkilendirilebilir (UNFPA ve WEDO, 2009: 2). Ancak, objektif bakış açısıyla yaklaşmak gerekirse, felaket öncesinde kadınların kendilerine dayatılan cinsiyet eşitsizliğini temel alan normların, afet sonrasında da kadınları büyük riske sokmakta olduğu görülmektedir. Etkilerin eşit şekilde hissedilmediği iklim değişikliği kaynaklı doğal afetlerde, dünyanın birçok yerinde kadınların karar alma mekanizmalarına katılamaması, finansal açıdan özgür olamaması, bilgiye eşitsiz erişime maruz kalması, arazi mülkiyeti yoksunluğu gibi durumların afet öncesinde de sonrasında da kadınların durumunu daha da zorlaştırması söz konusudur.

“Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi” (Gender Equality and Women’s Empowerment) ve kadın hakları konusunda yapılan çalışmalar, kadınların doğal afetlere ilişkin yapılan çalışmalarda yetkilendirilmeleri, toplumsal cinsiyet perspektifinin dâhil edilerek ilgili politikaların oluşturulması, değerlendirilmesi ve izlenmesini talep etmektedir. Aynı zamanda, kadınların afet yönetimine katılması ve alınan kararlarda liderlik yapmalarının zorunlu hale gelmesi, cinsiyete ve yaşlara göre ayrılmış verilerin toplanmasının ve kullanılmasının rutin hale getirilmesi gerektiği görüşü de savunulmaktadır. Aşağıda sıralanan anlaşma, bildirge ve kararlarda afet yönetiminde toplumsal cinsiyet perspektifinin dâhil edilmesinin öneminin altı çizilmiştir (UN-WCDRR, 2015: 4):

1. Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi.
2. Beijing Bildirgesi ve Eylem Platformu.
3. Kadın 2000: 21. Yüzyıl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış (Beijing + 5).

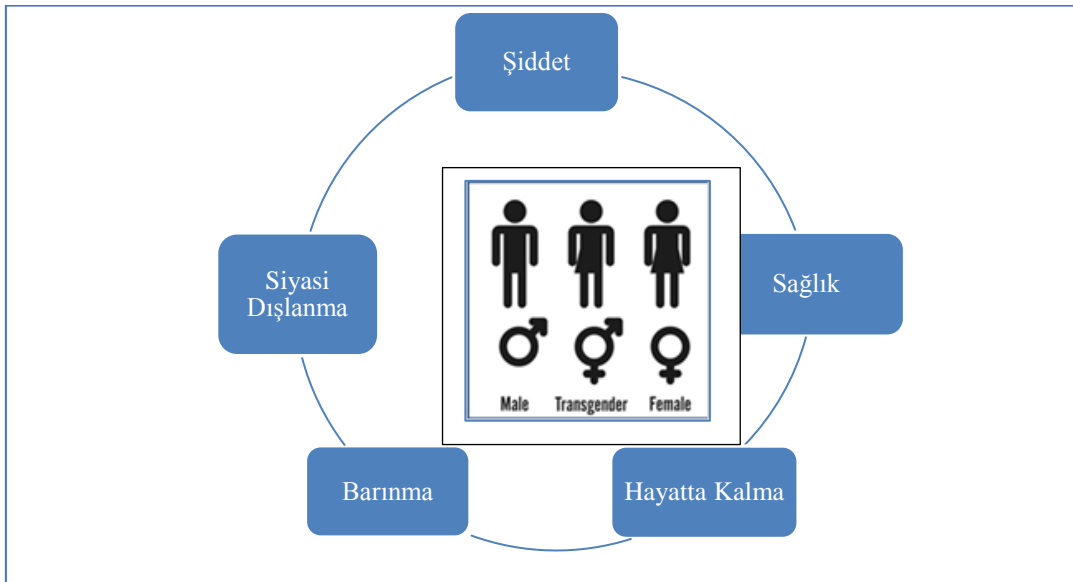
4. Kadının Statüsü Komisyonu (CSW/ Commission on the Status of Women) ile Birleşmiş Milletler Kadının İlerlemesi Birimi (DAW/ Division for the Advancement of Women) iş birliği ile “Çevre Yönetimi ve Doğal Afetlerin Etkilerinin Hafifletilmesinde Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısı” konulu uzmanlar toplantısının 46. Oturumu gerçekleştirilmiştir.
5. 11 Mart 2005 tarihli ve 49/5 sayılı Kadının Statüsü Komisyon Kararı: son dönemlerde meydana gelen tsunami felaketlerinden sonra özellikle kadınların ve kız çocuklarının doğal afetlerden olumsuz etkilenmeleri nedeniyle alınmıştır.
6. Hyogo Bildirgesi ve Hyogo Eylem Çerçevesi 2005-2015: 18-22 Ocak 2005 tarihleri arasında Japonya'nın Hyogo eyaletinin başkenti Kobe'de gerçekleşen “Birleşmiş Milletler Dünya Afet Risklerinin Azaltılması Konferansı” tarafından kabul edilen “Ulusların ve Toplulukların Afetlere Karşı Dirençlerinin Artırılması” eylem çerçevesi yayınlanmıştır.
7. 22 Nisan 2009, Beijing Gündemi: Cinsiyete Duyarlı Afet Risklerini Azaltma Konusunda Küresel Eylem belgesi
8. 4 Mart 2011 tarihli ve 55/1 sayılı “Cinsiyet Eşitliğini korumak ve kadınların iklim değişikliği politika stratejilerinde güçlendirilmesini teşvik etmek” başlıklı BM komisyon kararı.
9. Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde Haziran 2012'de gerçekleşen BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'nın sonuç belgesi “The Future We Want- İstedığımız Gelecek” hukukun üstünlüğünün, cinsiyet eşitliğinin, kadınların güçlendirilmesinin ve kalkınmaya yönelik adil ve demokratik toplumlar oluşmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır.
10. 9 Mart 2012 tarih ve 56/2 sayılı “Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi” ne ilişkin BM Kadının Statüsü Komisyonu kararı.

11. 18 Mart 2014 tarih ve 58/2 sayılı “Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi” ne ilişkin BM Kadının Statüsü Komisyon kararı.

Meydana gelen doğal afetler sonucunda kadınların ve annelerin ölümü, bebek ölümlerinde artışa, kızların erken evlendirilmesine, kız çocuklarının eğitimden yoksun kalmasına, cinsel saldırılara, kadın ticaretine ve çocuk fuhuşuna yol açmaktadır. Bu ve bunun gibi sorunlar sadece gelişmekte olan ülkelerdeki kadınların değil, endüstrileşmiş ülkelerin en yoksul kesiminde yaşayan kadınların da başına gelmektedir. 2003 yılında Avrupa ısı dalgası sırasında ya da ABD’de meydana gelen Katrina Kasırgası sırasında Afro-Amerikan kadınlar hayatta kalmak için çok zorlu engellerle karşı karşıya kalmışlardır. İklim değişikliği felaketinden sonra ölen kadınların sayısı erkeklere göre bir hayli fazla olarak kaydedilmiştir. Bunun yanı sıra hayatta kalmayı başaran kadınlar felaket sonrasında cinsel saldırılara uğramışlar ve onlarca kadının tecavüze uğradığı rapor edilmiştir. Fırtınadan önce felaket bilgisine ulaşma olasılığı olan kesim New Orleans’tan arabalarıyla ayrılma imkânına sahip olmuşlardır. Buna karşın, bu bilgiye erişemeyen yoksul kesimdeki insanlar bölgeden hareket edebilme kabiliyeti açısından dezavantajlı duruma düşmüşlerdir. Bunun yanı sıra tüm Amerikalılar arasında araba sahibi olmayan, ehliyeti olmayan hatta ve hatta herhangi bir araca erişim hakkı bile olmayan kesimi Afro-Amerikan kadınların oluşturduğu tespit edilmiştir (Seager, 2006: 42). Bu durum bize cinsiyetin, ırkın ve ideolojilerin yoksulluk ekseninde nasıl birleştiğini gösteren bir örnek niteliğindedir.

İklim değişikliği sorununa en üst uluslararası tartışmalarda bile toplumsal cinsiyetin içine dâhil edilmediği bir “insan krizi” bakış açısıyla yaklaşılmaktadır. Aynı zamanda iklim değişikliği sorunsalında “insan” olarak “herkes” nitelendirilmektedir. Toplumsal cinsiyete önem vermeyen analizler ise iklim değişikliği sorunlarının çözümünde çok önemli olan verilerin ve perspektiflerin dışlanmasına neden olmaktadır. Kadınların ve kız çocuklarının göz ardı edildiği iklim değişikliği tartışmalarında,

LGBTQ sorunları neredeyse hiç yer almamakta sadece birkaç olayda elde edilen veriler durumu anlaşılır kılmaktadır. Örneğin, Katrina Kasırgası'nda zarar gören kadın ve kız çocuklarının dışında gay, lezbiyen, biseksüel, transseksüel ve queer kişilere yönelik saldırıların da bir hayli fazla olduğu raporlara yansıtılmıştır. 2003 yılında, New Orleans'ta LGBTQ insanlar tarafından kutlanan "Southern Decadence" festivalinden birkaç gün sonra aynı bölgede gerçekleşen Katrina Kasırgası'nın "Tanrı'nın gazabına bir örnek olduğu" homofobi sahibi kişiler tarafından dile getirilmiştir. Fırtına sonrası altyapı çöküşü ile sonuçlanan Katrina Kasırgası'nda eşcinselliğin günahı ile New Orleans'taki yıkım arasında bağlantı kurulmuş, kasırganın ardından herhangi bir yasal dayanağın koruyamadığı LGBTQ bireyler cinsel taciz, ayrımcılık ve şiddete maruz kalmışlardır (Gaard, 2015: 24). Şekil 12'de LGBTQ bireylerin olası bir doğal afette toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelli yaşadıkları sorunlar verilmiştir. Şiddet, siyasi dışlanma, sağlık sorunları, hayatta kalma uğraşı ve barınmaya yönelik sıkıntılar yaşamaktadırlar.

Şekil 12. Doğal Afetlerde LGBTQ Bireylerin Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Temelli Sorunları

2.7. ENERJİ

Enerji sektörü, toplam sera gazı emisyonlarının %60'ını oluşturmaktadır. Bu durum, enerji tüketiminin iklim krizi üzerinde önemli bir paya sahip olmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda, iklim tartışmalarında sıkça gündeme gelen bir konu haline almıştır. Dünya genelinde artış gösteren enerji tüketimi, özellikle Çin, Brezilya ve Hindistan gibi büyüyen ekonomiye sahip ülkelerde daha yüksektir. Buna karşın, gelişmekte olan ülkelerdeki 2 milyardan fazla insan özellikle kırsal alanlarda modern enerji altyapısına erişmekte sıkıntı yaşamaktadır. Afrika ülkelerinin çoğunda elektriğe erişebilenler nüfusun %5'inden azını oluşturmaktadır ve %95'lik oran biyokütleyle bağlı durumdadır (UNDP, 2019, <https://www.undp.org/content/dam/undp/library/Environment%20and%20Energy/Sustainable%20Energy/energy-access-situation-in-developing-countries.pdf>). Kıtanın ihtiyaçlarını karşılamak için önemli enerji kaynakları bulunmasına karşın, kaynakların çoğu yoksulluğun üstesinden gelmek için kullanılmak yerine ihraç edilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk sınırının altında yaşayan 1,3 milyar insanın %70'ini kadınlar oluşturmaktadır. Modern enerji hizmetlerine erişimi olmayan 2 milyara yakın insanın çoğunluğunu ise kırsal alanda yaşayan kadın aile reislerinden oluşturmaktadır (UNDP, 2011a: 12). Bu kadınlar modern enerji sistemlerine erişemedikleri için geleneksel yakıtları kullanmak zorunda kalmaktadırlar. Toplumsal cinsiyete göre farklılaştırılmış sorumluluklar, farklı enerji ihtiyaçlarını ve enerji üretimine yönelik farklı tutumları ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, pek çok yerel toplulukta erkekler de yakacak odun toplamaktadırlar. Ancak, erkekler odun toplarken eşek arabalarını kullanabiliyorken, kadınlar omuzlarının üzerinde taşıma yapmaktadırlar. Kadınların yakacak odun taşıma modeli, fiziksel olarak yıpranmalarına neden olmaktadır. İşte bu noktada, kadınların günlük işlerde sarf ettikleri fiziksel emeğe erkeklerin de bir şekilde dâhil edilmesi yararlı olacaktır. Senegal'de geleneksel roller nedeniyle su temini

kadınların sorumlu olduğu bir görev olmasına karşın, su tulumlarının kurulmasıyla birlikte erkekler de sosyal olarak kadınlara ayrılan göreve dâhil olmuşlardır.

Hane içi hizmetleri gerçekleştirirken klasik yakıtları kullanan kadınlar, zamanlarının çoğunu ve fiziksel enerjilerini ailenin hayatta kalması adına ihtiyaç duyulan temel enerjiyi elde edebilmek için harcamaktadırlar. Kadınların hane içi emekte yoğun strese ve iş yüküne maruz kalmaları durumunda kız çocukları yardımcı olmakta ve eğitimden geri kalmaları söz konusu olmaktadır. Yani enerji kıtlığı özellikle kırsal alanlarda yaşayan kadınları ve kız çocuklarını olumsuz etkilemektedir. Aşırı hasat, çevresel bozulma gibi nedenlerle yakacak odun bulamayan pek çok kadın uzun mesafeler kat ederek emek ve zaman harcamaktadır. Ayrıca, ağır yük taşımaktan dolayı fiziksel rahatsızlıkların yanı sıra farklı sağlık sorunlarıyla da karşı karşıya kalmaktadırlar. Enerji için yanan biyokütlenin bir sonucu olan iç mekân hava kirliliği, gelişmekte olan ülkelerdeki kadınların sağlığını etkileyen önemli bir sorundur. Dünyada yılda 4,3 milyondan fazla ölüm, çoğunlukla kadın ve çocukları etkilemekte ve iç mekân hava kirliliğinden kaynaklanmaktadır. Hane içi çalışma tanımındaki yer alan kadınların sırtlarında ve başlarında su, yakacak odun taşınması da dâhil olmak üzere ücretsiz emekleri toplumsal cinsiyet önyargıları ile şekillenmektedir. Toplumsal cinsiyete duyarlı enerji politikaları, enerji kaynaklarının kullanılabilirliğini artırma ve hane içi kullanım için gelişmiş teknolojiler konusunda gösterilen çabalar da yok denecek kadar azdır.

Sadece gelişmekte olan değil sanayileşmiş ülkelerde de enerji kıtlığı büyüyen bir sorundur. Petrol ve gaz fiyatlarının yükselişi, özellikle yoksul haneleri etkileyen enerji maliyetlerine neden olmaktadır. Ancak, sanayileşmiş Avrupa ülkelerinde yapılan çalışmalar enerji tüketimi alışkanlıklarının cinsiyetler arası farklılıklar gösterdiğini ortaya çıkarmıştır. Ulaşım konusunda, kadınlar toplu taşımayla seyahat etmeyi daha çok tercih ediyorlarken, erkekler özel araç kullanımından yana tercih sergilemektedirler. Enerji

tasarrufu önlemlerine ilişkin tercihler bakımından, erkekler teknik çözümleri tercih ediyorlarken, kadınlar davranış ve yaşam tarzı değişikliklerini tercih etme eğilimindedir.

2.8. SİYASETE KATILIM

Geçmişten günümüze geçen sürede ataerkil yapının ortaya çıkardığı sorunlardan bir diğeri ise siyasette kadın katılımının eksikliğidir. Kadınların siyasette geri planda kalması ile demokrasinin ilkelerinden birisi olan “her bireyin eşit şekilde haklarını savunabilmesi” tam anlamıyla sağlanamamaktadır. Ataerkil düzen, biyolojik ve sosyal yapının inşa ettiği bazı özellikleri sebebiyle, yönetme sanatının bir başka tezahürü olan siyasete erkeklerin daha yatkın oldukları fikri üzerine inşa edilmiştir.

Kadınların siyasette ikinci planda kalmaları ile ortaya çıkan eşitsiz temsillerinin en temel nedeni olan ataerkil düzenin altında yatan belli başlı nedenler bulunmaktadır. Ataerkil yapının, toplumun cinsiyet üzerinden yüklediği geleneksel roller, kadınları aile içerisinde konumlandıran bir yapıyı dayatmaktadır. Kadınlar, sosyal sorumlulukları göz önünde bulundurulduğunda çocuklarının, erkeklerin, yaşlıların veya hastaların gereksinimlerini karşılamak için çalışmaktadırlar. Bu durum kadınların toplumsal yaşamda var olabilme çabasını aile ve yakın çevresi ile sınırlamaktadır (Sancar, 2006: 74). Bir başka neden, doğdukları andan itibaren kadınlara yüklenen kültürel rollerdir. Daha yardımsever, koruyucu ve barışı destekleyen yapıları gereği kadınlar, siyasetin yönetme arzusu ve ön plana çıkma isteğine uygun güç savaşımı içerisinde kendilerine yer edinememektedirler. Bunların sonucunda, cinsiyet ayrımının neden olduğu cinsiyet uçurumu siyasi arenada bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kadınların oy vermek dışında siyasetle ilgilenmedikleri algısının ortadan kalkması için kadınların siyasete katılımında daha aktif rol almaları gerekmektedir. Çünkü kadınların siyasette daha çok söz sahibi olmaları, kadın sorunlarının gündeme daha çok getirilmesini sağlamaktadır. Kadınların siyasette daha çok temsil edilmeleri konusu

sayısal anlamda bir karşılığı olması gereken bir konu olarak düşünülmektedir. Kadınlar karar alma mekanizmalarında yüzde kaç oranında temsil edilmelidir? Temsil etmesi beklenen kadınların seçiminde bazı kriterler olmalı mıdır? Kadınların ilgilendikleri sorunlar bağlamında “yüksek politika” (high policy) ya da “alçak politika” (low policy)²⁸ ayrımı var mıdır? Hangi sorunlarla uğraşırlarsa temsil edilmiş sayılırlar? ve muadili sorular üretilebilmektedir.

Kadınların ne oranlarda temsil edilmesi gerektiği konusunda, BM tarafından belirlenen kritik bir eşik bulunmaktadır ve “farklı sorunları olan bir azınlık toplumsal grup 1/3 oranında temsil edilmezse o grubun kendi sorunlarını anlatmaya fırsatı olmayacaktır” ifadesi bulunmaktadır. Bu noktada kadınları azınlık olarak değerlendirmenin doğru olmayacağı da göz önünde bulundurularak %30’dan az kadın temsiline problemler olacağı altı çizilmektedir (Üşür, 2003: 16).

Kadınların siyasette maruz kaldıkları cam tavan engeline karşın eğitim seviyesinin artması ile kadınların siyasete katılım oranlarında bir artış olduğu gözlenmiştir. Ancak 2019’a gelindiğinde hâlâ siyasetin “erkek işi” olduğu düşüncesinin hâkim olduğunu, dünya genelinde, parlamentodaki kadın sayılarının düşük olmasından anlamak mümkündür. Avrupa Komisyonu tarafından her yıl yayımlanan kadın-erkek eşitliği karnesi niteliğindeki raporda²⁹, kadınların karar alma süreçlerinde yeterli sayıda yer alamadıkları ortaya çıkarılmıştır. 2019 verilerinin ele alındığı raporda, son yıllarda bazı iyileşmeler olmasına karşın kadınların hâlâ karar alma mekanizmalarında erkeklerden daha az temsil edildikleri tespit edilmiştir. Kadınların ihtiyaç duyulan profile uymalarına ve bazen eğitim durumlarının erkeklerden daha iyi olmasına karşın

---

²⁸ Yüksek politika, devletin hareket ettiği siyaset alanını tanımlamak için kullanılmaktadır. Devletin devamlılığı için güç, güvenlik ve savaş gibi derin stratejik öneme sahip konularla ilgilenilmesidir. Buna karşın, düşük politika devletin hayatta kalması ve güçlenmesi için çok önem arz etmeyen konuları tanımlar. Adalet, ekonomi, kalkınma, sosyal güvenlik ve çevre gibi konular düşük politikanın tanımladığı sınırlar içerisinde yer almaktadır.

²⁹ 2019 Report on Equality between Women and Men in the EU, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/aid_development_cooperation_fundamental_rights/annual_report_ge_2019_en.pdf, 06.11.2019.

karar alma mekanizmalarında yer alamamaları cinsiyet eşitsizliğinin bir sonucu olarak gösterilmiştir.

2018 kasımında, AB genelinde 28 ulusal parlamentodan sadece 6'sının bir kadın tarafından yönetildiği ve bu oranın %21,4 olduğu raporda belirtilmiştir. Ortalama olarak AB'deki parlamento üyelerinin %69,8'i erkek iken, %30,2'si kadındır. Kadınların oranı tüm zamanların en yüksek seviyesine ulaşmasına karşın, AB'deki 10 ulusal parlamento üyesinden 7'si erkektir. Ülkeler bazında değerlendirildiğinde de farklılıklar mevcuttur. İsveç, Finlandiya ve İspanya'daki parlamentolarda her iki cinsiyetin bulunma yüzdesi 40 iken, Yunanistan, Malta, Macaristan parlamentolarında 5 üyeden 1'i kadındır, bu da %20 oranında kadın temsiline denk gelmektedir (European Union, 2019: 32).

2019'da BM alt kuruluşu UN Women tarafından "Politikada Kadınlar: 2019 haritası" oluşturulmuştur. Haritada 1 Ocak 2019 baz alınarak, hükümetin yürütme ve parlamenter kollarında kadınlar için bölgesel, ulusal ve küresel düzeylerde sıralamalar ortaya konmuştur. Tablo 16'da görüldüğü gibi en yüksek kadın parlamenter oranı Nordik ülkelerde bulunmaktadır (%42,5). Kuzey ülkelerini sırasıyla, Amerika (%30,6), Avrupa (kuzey ülkeleri hariç-%27,2), Sahraaltı Afrika (%23,9), Asya (%19,9), Ortadoğu ve Kuzey Afrika (%19), Pasifik (%16,6) olarak takip etmektedir.

Tablo 16. Dünyada ve Bölgeler Bazında Parlamentoda Kadın Yüzdeleri -2019

	Tek meclisli veya alt meclis	Üst meclis veya Senato	Her iki meclis birleşik
Dünya ortalaması	%24.3	%24.1	%24.3
Bölgesel ortalamalar			
Bölgeler*, tek meclisli parlamentolardaki veya alt meclisteki kadın oranına göre azalan biçimde sıralanmıştır. Bölgesel gruplamalar IPU'nun kendi sınıflandırmasıdır.			
Nordik ülkeler	%42.5	—	—
Amerika kıtası	%30.6	%31.3	%30.7
Avrupa (Nordik ülkeler dahil)	%28.6	%28.0	%28.5
Avrupa (Nordik ülkeler hariç)	%27.2	%28.0	%27.4
Sahraaltı Afrika	%23.9	%22.2	%%23.7
Asya	%19.9	%17.4	%19.6
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	%19.0	%12.5	%18.1
Pasifik	%16.3	%36.0	%18.4

Kaynak: <https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2019/women-in-politics-2019-map-tr.pdf?la=en&vs=1456>, (06.11.2019).

Kadınların parlamentodaki temsil sıralamalarına bakıldığında, Ruanda³⁰ %61,3 oranıyla ilk sırada yer almakta, Bolivya %53,1 ve Küba %48,9 ile bu oranı takip etmektedir. Şekil 13'te oranları görüldüğü gibi, yalnız seçimle gelen devlet başkanları dikkate alınarak yapılan değerlendirmede kadın devlet başkanlarının oranı %6,6 iken, hükümet başkanlarının oranı %5,2'dir. Kadın meclis başkanlarının sayısı 279 kişi içerisinde 55 kişi, oranı ise %19,7'dir. Toplamda 638 kişi olan meclis başkanvekilleri içerisindeki kadın sayısı 180'e denk gelmekte, oranı ise %28,2'dir (UN-Women, 2019, <https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2019/women-in-politics-2019-map-tr.pdf?la=en&vs=1456>, 06.11.2019).

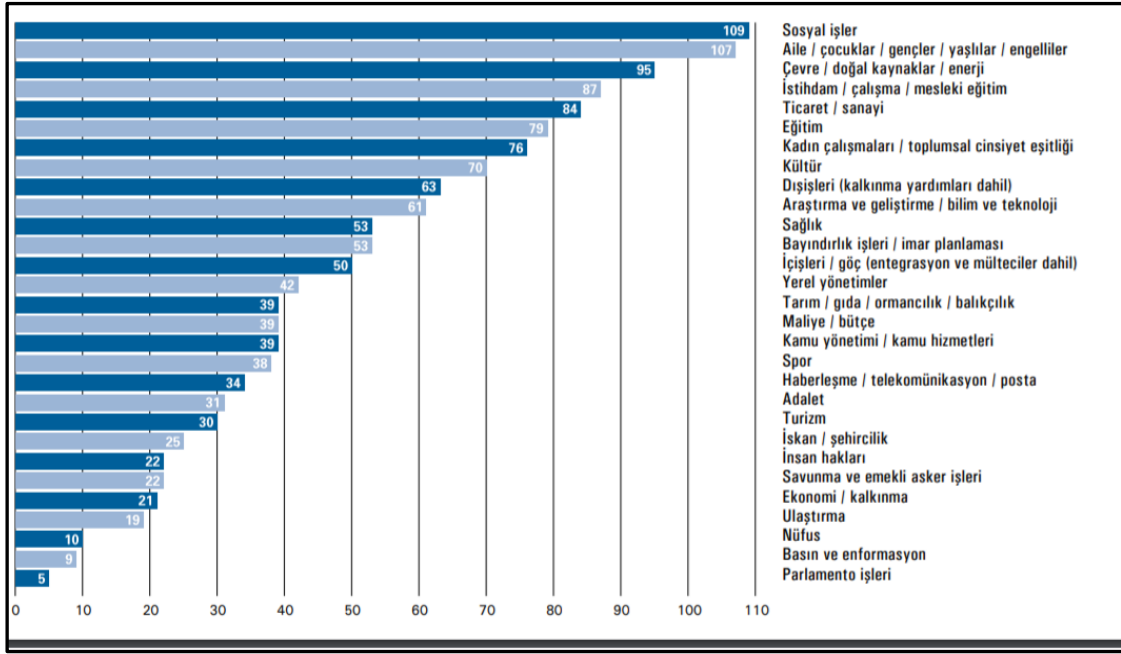
³⁰ Ruanda'da parlamentoda kadın sayısı fazla olmasına karşın, bütçe ile ilgili alınan kararlarda kadınların etkisinin olmadığı savunulmaktadır. Aynı zamanda, kadınların resmi doğum izni sürelerinde değişiklik yapamadıkları, otoriter sistemin sınırları dâhilinde hareket etmek zorunda kalmalarından dolayı kadın sayısının "toplumsal cinsiyet yıkaması" olduğunu iddia eden bir kesim bulunmaktadır (Cascais, 2019, <https://www.dw.com/en/rwanda-real-equality-or-gender-washing/a-47804771>, 06.11.2019).

Şekil 13. Devletin En Yüksek Makamlarında Yer Alan Kadın Sayıları ve Toplam Sayıya Oranları

Kaynak: <https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2019/women-in-politics-2019-map-tr.pdf?la=en&vs=1456>, (06.08.2019).

Aynı haritada, dünya genelinde kadın bakan sayısının yükselerek 732'ye yani %18,3 oranına ulaştığı belirtilmiştir. Ancak dünya genelinde kadınların hâlâ eksik temsili söz konusudur. Şekil 14'te kadın bakanların çalışma alanları sıralanmıştır. Buna göre, kadın bakanlar en çok çevre, sosyal politikalar, aile, toplumsal cinsiyet eşitliği olarak sıralanmıştır. Buradan elde edilen sonuç, kadınların düşük politika konuları olarak nitelendirilen alanlarda daha çok temsil edilmeleri durumunu doğrular niteliktedir.

Şekil 14. Kadın Bakanların Çalışma Alanları

Kaynak: <https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2019/women-in-politics-2019-map-tr.pdf?la=en&vs=1456>, (05.11.2019).

Kadınların dünya genelinde nüfusun yarısını oluşturdukları düşünüldüğünde, iklim politikalarının belirlenmesi, tasarlanması ve uygulanması süreçlerinin de bir parçası olmaları gerekmektedir. Çünkü, iklim değişikliği politikalarında toplumsal cinsiyet adaletini her alanda sağlamak, iklim adaletini sağlamanın birincil koşuludur. Bu nedenle, iklim değişikliği politikalarıyla ilgili karar alma süreçlerine toplumsal cinsiyet eşitliğini yansıtmak, toplumsal cinsiyete duyarlı politikalar üretmekte önemlidir. Böylece, kadın temsilciler tarafından hemcinslerinin sorunları daha dikkatli bir şekilde ele alınıp, çözüm önerileri üretilebilir (Bonewit, 2015: 10). Aynı zamanda, toplumun ihtiyaçlarına en iyi şekilde hizmet edecek demokratik ve adil bir iklim değişikliği politikası oluşturulabilir (EIGE, 2012: 43).

Hükümet delegasyonu olarak kadınların düzenlenen taraflar toplantılarına katılımlarında artış gözlenmesine karşın, delegasyon başkanlığı yapan kadınların oranı çok az seyretmektedir. Heyetler genellikle bakanlar veya devlet başkanları tarafından yönetildiğinden kadınların karar verme noktasında ne derece temsil yetkilerinin olduğu sorgulanmaktadır (EIGE, 2012: 35). Bu noktada daha fazla kadın delegenin olmasının

fark yaratıp yaratmadığı ya da kadınların COP toplantılarında lider konumda olup olmalarının daha mı önemli olduğu sorularının değerlendirilmesi gereklidir. Kadınların ve erkeklerin karar alma mekanizmalarında eşit olarak temsil edilmeleri gerektiği demokratik olma ilkelerine uygun düşmektedir. Buna ek olarak, müzakerelerde toplumsal cinsiyet meselelerinin öncelikli olarak ele alınmasında kadınların önemli rolleri olduğu gerçeği savunulmaktadır. Bu nedenle özellikle iklim değişikliği ile mücadele politikalarında kadınların ilgili bakanlıklarda, kurumlarda ya da kuruluşlarda kararların uygulanması açısından aktif şekilde görev almaları gerekmektedir.

İklim değişikliğini doğrudan ilgilendiren ulaşım, enerji, tarım, su, sağlık, kentleşme ve afet yönetimi gibi konularda kadınların eşit temsil edilmesi önemli bir konudur. Buna karşın yapılan araştırmalar, kadınların çevresel politika yapımında konuların teknolojik içeriğe sahip olması halinde daha az katılma eğilimi gösterdiklerini ortaya çıkarmaktadır. Özellikle enerji ve ulaşım sektörlerinde³¹ kadınların karar alma süreçlerine katılımlarının işgücüne katılımlarına kıyasla nispeten düşük olduğu gözlenmiştir (EIGE, 2012: 73-74). Kadınların, enerji ve ulaşım sektörlerinde düşük temsilinin nedenleri arasında, erkek egemen iş kültürünün dayattığı uygunsuz çalışma koşulları, toplumsal cinsiyet klişeleri, zayıf güvenlik koşulları sıralanmaktadır (EIGE, 2012: 40).

Kadınların siyasette eşitsiz temsilini gösteren mevcut araştırmalara ek olarak, kadınlar, yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde iklim değişikliği ile ilgili karar alma süreçlerine katılımda da erkeklerle eşit oranda temsil edilmemektedirler. BM düzeyinde

---

³¹ Kadınların uluslararası iklim değişikliği müzakerelerine ve ulusal karar alma süreçlerine dâhil olmalarının yanı sıra, enerji ve ulaşım şirketlerinin karar alma süreçlerine ne denli dâhil olduklarını da incelemek gereklidir. İklim krizi üzerinde büyük etkiye sahip olan bu kuruluşlarda kadınların yönetim pozisyonlarında temsil sayısı bir hayli azdır. 2010'da Almanya, İsveç ve İspanya'da yapılan bir araştırmada, Almanya'da %2, İspanya'da %8, İsveç'te ise enerji sektöründe kurul ve yönetim pozisyonlarında %18 oranında kadın olduğu tespit edilmiştir. Petrol gibi iklim krizi ile yakından ilişkili olan diğer sektörlerde kadınların yönetim kurulunda ve yönetici pozisyonlarında payı ufaktır. Yenilenebilir enerji sektöründe ise kadınların oranı daha yüksek olmasına karşın, kurulların erkeklerden oluştuğu tespit edilmiştir (Bonewit, 2015: 11).

iklim değişikliğinin toplumsal cinsiyet boyutu Beijing Eylem Platformu ile ele alınmaya başlamış, takip eden süreçte COP 7’de (Decisions 36/CP.7) ve COP 18’de (23/CP.18) kararlar alınmıştır ve Lima’da yapılan 20. Taraflar Toplantısında “Lima Toplumsal Cinsiyet Çalışma Programı” kurulmuştur (UNFCCC, 2019, <https://unfccc.int/topics/gender/workstreams/the-lima-work-programme-on-gender>).

Belgelerin odak noktası kadınların karar alma süreçlerine katılımı ile ilgilidir. COP 13’te kabul edilen Bali Eylem Planı da özellikle gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliği ile ilgili taahhütlerinde toplumsal cinsiyet konularının yer alması adına bir giriş noktası olmuştur (EIGE, 2012: 35). Bu gelişmelerin ardından, toplumsal cinsiyet ve iklim değişikliği konusunda çalışmalar yapan STK ağları kurulmuş, iklim değişikliği politikalarında kadın perspektifinin yer alması için kamuoyunda bir baskı oluşturulmuştur. Gelişmekte olan ülkelerdeki kadınların ulusal müzakere süreçlerine katılmalarını desteklemek için Finlandiya başta olmak üzere gelişmiş ülkeler tarafından çeşitli fonlar finanse edilmiştir. Buna karşın 2014’ten sonraki süreçte iklim değişikliğinin toplumsal cinsiyet boyutlu ele alınan sorunlarında karar alma süreçlerine yer verilmediği görülmektedir (Bonewitt, 2015: 12).

İklim değişikliği ile mücadele yöntemleri bağlamında önemli bir konu olan iklim finansmanının da toplumsal cinsiyet duyarlı olması beklenmektedir. Özellikle toplumsal cinsiyete duyarlı yatırımlar yapılırken azaltım, uyum, teknoloji transferi ve kapasite geliştirme konularında en yüksek verimin alınması amaçlanmalıdır. Bunun için hazırlanan iklim değişikliği bütçesinin toplumsal cinsiyet duyarlı olması sağlanmalıdır. Ancak, uluslararası iklim fonları kapsamında sadece İklim Yatırım Fonu’nda yönetim kurulu ve temsil açısından toplumsal cinsiyet eşitliği dengesi gözetilmiştir. İklim teknolojileri bağlamında değerlendirildiğinde ise ataerkil yapı nedeniyle kadınların iklim teknolojisine erişimleri kısıtlıdır. Aynı zamanda, Paris İklim Anlaşması’nın teknoloji başlığında yer alan konuyla ilgili 10. madde de toplumsal cinsiyet eşitliğine

yer verilmemiştir. Sonuç olarak kadınlar, teknoloji geliştirme politikalarında da yeterli sayıda temsil edilmemektedirler (Talu, 2018: 47).

2.9. ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ: NİJERYA

“Institute of Development Studies” tarafından kadınların ve kız çocuklarının güçlendirilmesine ilişkin 2012-2013 yıllarını ele alan “Ülke İlerleme Raporu” toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en yoğun biçimde yaşandığı ülke Nijerya’dır. Ülkenin nüfus artış hızının yükselen bir grafik izlemesiyle birlikte şu andaki toplam nüfusun 200 milyonu geçtiği tahmin edilmektedir (Worldometers, 2019, <https://www.worldometers.info/world-population/nigeria-population/>,09.01.2018). Nijerya nüfusunun %49’luk bölümüne denk gelen kadın ve kız çocuklarının nüfusu anketin yapıldığı dönemde 80,2 milyon olarak kayda geçmiştir.

Şekil 15. Harita üzerinde Nijerya

Kaynak: <https://www.uyduharita.org/nijerya-haritasi/>, (10.01.2019).

1960’ta İngiltere’nin sömüründen sıyrılıp bağımsız olmasını takiben Nijerya’da askeri yönetim altında dini ve etnik meselelerle birlikte şiddet olayları yaşanmıştır. Ülkedeki yasaların ve uygulamaların cinsiyet ayrımı yapması kadınların ve kız

çocuklarının eğitim, ekonomik güçlenme, siyasi katılım gibi alanlarda ciddi toplumsal cinsiyet baskısı yaşamalarına sebep olmaktadır. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığının yoğun bir şekilde yaşandığı Nijerya’da iklim değişikliğinin olumsuz etkileri ile tetiklenen şiddet olayları da meydana gelmektedir. Demokrasiye geçildikten sonra toplumsal cinsiyet eşitliği gözetilerek yapılan plan ve programlarla kadınların ve kız çocuklarının durumunda iyileşme gözlene de hâlâ çevre, konut ve kentleşme alanlarında kadınlarla ilgili duyarlı stratejiler yer almamaktadır.

1985’te CEDAW’ı, 2004’te aynı sözleşmenin seçmeli protokolünü onaylayan Nijerya, 1995’te Beijing Eylem Platformu’nun kabul etmiştir. Aynı zamanda Uluslararası İnsan Hakları Beyannamesi’ne ve Uluslararası Sözleşme’ye de imza atmıştır. “Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi”, “Afrikalı İnsan ve Halkların Hakları Şartı” ve belki de en önemlisi “Afrika’da Kadın Haklarına İlişkin İnsan ve Halkların Şartı” 2005’te Nijerya tarafından imzalanan belgeler arasındadır. Ancak verilen taahhütlere ulaşma konusunda, yerel uygulamalarda başarısız olunması ve harekete geçilememesi kadınların ve kız çocuklarının toplumsal cinsiyet adaletsizliğine maruz kalması sonucunu doğurmuştur.

Nijerya’da işgücünün feminizasyonu önemli ölçüde başarılı bir grafik izlemesine karşın, Nijerya’da hâlâ kadınların erkeklerle eşit iş imkânlarına erişememesi sorunu hakimdir. Kadınlar hem özel sektörde hem de kamu sektöründe (resmi maaşlı statüyle) yeterince varlık gösterememektedirler. Nijerya için istatistikleri denetleyen ve yayınlayan “Ulusal İstatistik Bürosu” (NBS/ National Bureau of Statistics) tarafından yayınlanan istatistikler ışığında kadınların ve erkeklerin kamu sektöründe dağılımları Tablo 17’de gösterilmiştir. Tablo 18’de ise Nijerya’da toplumsal cinsiyet eşitliğine dair temel bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 17. Nijerya’da Kamu Sektöründe Çalışan Kadın ve Erkeklerin Yüzdeleri

Yıllar	Kıdemsiz (Junior)		Kıdemli (Senior)	
	Kadın (%)	Erkek (%)	Kadın (%)	Erkek (%)
2010	30,86	69,14	36,57	63,43
2011	30,68	69,32	36,20	63,80
2012	32,54	67,46	31,41	68,59
2013	41,06	58,94	37,62	62,38
2014	46,85	53,15	45,16	54,84
2015	47,18	52,82	44,88	55,12

Kaynak: NBS, 2018: 34.

2018’de yayınlanan “Ulusal İstatistik Raporu” sonuçlara göre, kamu sektöründe çalışan kadınların yüzdesi 2010-2015 yılları arasında artış göstermesine karşın, erkek çalışanlara oranla yüzdeleri düşük seyretmektedir (NBS, 2018: 25).

Tablo 18. Nijerya Hakkında Temel Bulgular

Nijerya tarihinde Başkanlık ve/veya Başkan Yardımcılığı görevleri kadınlar tarafından ifa edilmemiştir.	
2011-2016	Federal Mahkemede kadın hakimler %29,4’lük bir orana sahipken, erkekler için bu oran %70,6’ dır.
1999-2015	-Ulusal Parlamento’daki erkek temsil oranı %94,2 iken, kadın temsil oranı %5,8’dir. - Temsilciler Meclisi’nde erkek temsil oranı %94,7 iken, kadın temsil oranı %5,3’tür. - Meclis üyelerinin %94,1’i erkek, %5,9’u kadındır.

Kaynak: NBS, 2018: 34.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi- Madde 21;

“Herkes, doğrudan veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığı ile ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir. Herkesin ülkesinin kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlanma hakkı vardır. Halkın iradesi hükümet otoritesinin temelidir. Bu irade, gizli veya serbestliği sağlayacak benzeri bir yöntemle genel ve eşit oy verme yoluyla yapılacak ve belirli aralıklarla tekrarlanacak dürüst seçimlerle belirlenir. Herkes, doğrudan veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığı ile ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir”

hükümünü kabul etmektedir (UN, 1948). Bir ülkede düzgün ve adaletli işleyen bir demokrasinin varlığı, iktidara eşit erişim, karar alma mekanizmalarında söz alabilme hakkını işaret etmektedir. Aynı zamanda “Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları³²” (SKA) arasında yer alan Hedef 5: “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Sağlamak ve Tüm Kadın ve Kız Çocuklarını Güçlendirmek” amacını taşımaktadır. Ancak bunların aksine, Nijerya’da kadınların siyaset arenasında erkek baskınlığına maruz kalmaları ve politikada var olamamaları gibi bir durum söz konusudur. Kadınlar yargı mekanizması içerisinde de yeterince varlık gösterememektedirler. Bunların nedenleri arasında, yoksulluk, dini ve kültürel nedenler sayılabileceği gibi kökleşmiş patriarkal düzen belki de en önemli neden olarak gösterilebilmektedir.

Erkeklerin evin geçimini sağlayan ve “eve ekmek getiren” kişi olarak görüldükleri, kadınların ise evin bakımını üstlenen “ev kadını” olarak hayatlarına devam ettikleri bir düzen Nijerya’da hakimdir. Kaynağı ataerkil ideolojilere dayanan bu düzen kadınların “ücretsiz bakım yükü” olarak adlandırılan çocuk bakımı, çamaşır yıkama, yemek pişirme, su toplama, gıda mahsullerinin ekilmesi ve toplanmasından sorumlu olmaları anlamına gelmektedir. Bu düzen içerisinde çalışırken evlerini yönetmeleri için gereken esneklik kadınlara tanınmamaktadır.

Kadınların ev işleriyle sorumlu olan kesimi oluşturmalarından dolayı eğitimden geri kalma ve ekonomik olarak güçlenememenin yanı sıra sosyal faaliyetlere katılma ve

---

³² Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SDG/ Sustainable Development Goals): 2015’te düzenlenen “Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi” nde kabul edilen 17 alt hedeften oluşmaktadır.

kendilerini geliştirme yolunda da yeterli ilerlemeyi kaydedememektedirler. Yukarıdaki temel bulgular kadınların haklarıyla ilgili elverişli siyasi ortamın sağlanması yoluyla sorunlara çözüm aranması konusunda çalışmaya uygun görünmemektedir. Erkek egemen siyasi ortam kadınların haklarının aranması ve onlara elverişli ortamın sağlanması konusunda şimdiye kadar başarılı bir grafik seyretmemiştir.

Temel hedefi dünya genelinde yoksulluk ve adaletsizliğe karşı çalışmak olan uluslararası Sivil Toplum Kuruluşu “ActionAid” tarafından Nijerya’da yapılan bir araştırma sonucunda bulgular kadınların siyasette ve yargı mekanizmalarında âtil kalmasının nedenlerini ortaya çıkartacak niteliktedir. ActionAid “Ücretsiz Bakım Çalışmaları Programı” 2018 raporu Guabe ve Jiwa’da yürüttükleri çalışmada toplanan veriler, kadınların GSYİH faaliyetleri için sırasıyla ortalama 43 ve 82 dakika, ücretsiz bakım çalışmalarında ise 860 ve 757 dakika harcadıklarını tespit etmiştir. Öğrenme, sosyokültürel faaliyetler ve kitle iletişim araçlarını kullanmaları ise ortalama 180 dakikadır. Erkeklerle bakıldığında ise ücretli GSYİH çalışması için 360 ile 480 dakika arası, ücretsiz bakım için 180 dakika, sosyal gelişimleri için 450 dakika harcadıkları görülmektedir. Yine aynı raporda kadınların yakıt ve su toplama faaliyetleri için günde 80 dakika harcarken, erkeklerde bu sürenin 64 dakika olduğu belirtilmiştir (Şekil 16) (UKPE, 2013: 6).

Şekil 16. Nijerya’da Yakıt ve Su Toplama Faaliyetleri İçin Toplumsal Cinsiyet Dengesi

Kaynak: Nesbitt, Z., Chopra, D., (2013: 6), Empowerment of Women and Girls, IDS, Evidence Report No:46, <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/bitstream/handle/123456789/3276/ER46%20Final%20Online.pdf?sequence=1>, (05.02.2019).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE İLİŞKİN ULUSLARARASI POLİTİKALARIN TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Ülkelerde yerelde başlayan toprak, hava ve su kirlenmesinin ardından bu sorunların küresel nitelik kazanması “çevresel sorunları” ve “çevresel güvenlik” konularının tüm ülkelerin gündemine gelmesine neden olmuştur. Bu noktada uluslararası örgütler devletler arasındaki koordinasyonu ve ortak harekete geçmeyi sağlayan mekanizmalar haline gelmiştir. Uluslararası örgütlerin ortak karar almasını ve politikalar uygulamasını sağlayan uluslararası sözleşmeler ise toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak için atılan önemli adımlar niteliğindedir.

Bu bölümde öncelikle geçmişten günümüze toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmayı amaçlayan uluslararası sözleşmeler ele alınmıştır. Uluslararası sözleşmelerin uygulamalarının başarıya ulaşip ulaşmadığı incelenmiştir. Daha sonra, Birleşmiş Milletler nezdinde ele alınan alt kuruluşların iklim değişikliğiyle mücadele politikalarında toplumsal cinsiyet eşitliği kriterlerini göz önünde bulundurarak kadına özel bir yer verip vermedikleri tartışılmaya çalışılmıştır.

3.1. ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER

Uzun yıllar süren çevre hareketleri ve aktivizmi süresince toplumsal cinsiyet eşitsizliği göz ardı edilen bir konu olmuştur. Nihayet, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ile belirlenen sürdürülebilir Kalkınma Amaçları arasında toplumsal cinsiyet eşitliği kendisine yer edinmiş ve 17 kalkınma amacının çekirdeğinde yer alabilmiştir. Bu süreçte, kadınlara sağlanması gereken haklardan nasıl toplumsal cinsiyet eşitliğine evirildiği bu bölümde incelenmiştir.

3.1.1. İnsan Hakkı Olarak Kadın Hakları

BM kadınların ilerlemesine yönelik ilk taahhütlerini 25 Nisan 1945'te gerçekleşen San Francisco Konferansı ile başlatmıştır. San Francisco Konferansı, eril hakimiyeti olan bir konferanstır ve 160 delegenin yalnızca %3'ü kadındır; Virginia Gildersleeve (ABD), Bertha Lutz (Brezilya), Minerva Bernardino (Dominik Cumhuriyeti) ve Wu Yi-Fang (Çin) (UN, 2019, <https://www.un.org/en/events/humanrightsday/women-who-shaped-the-universal-declaration.shtml>, 06.10.2019).

BM Şartı'nın ilk taslağında “kadın” kelimesinden hiç söz edilmemiştir. Ancak, sayıca bir hayli az olmalarına karşın, kadın delegelerden özellikle ikisi tarafından “kadın” kelimesinin BM Şartının 8. Maddesinde yer alması için uğraş verilmiştir. Nihayetinde kadın hakları, “temel insan haklarına olan inancın” ortaya konduğu BM'nin kuruluş belgesinde “insanın ana haklarına, şahsın haysiyet ve değerine, erkek ve kadınlar için olduğu gibi büyük ve küçük milletler için de hak eşitliğine olan imanımızı yeniden ilân etmeğe” şeklinde yer almayı başarmıştır (Charter of the United Nations, 1945).

Lutz ve Bernardino, 2. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonraki dönemin tarihi konjonktürü içerisinde ciddi bir eril muhalefetle karşı karşıya kalmışlardır. Bu dönemki insanoğlu, adam, erkek, âdemoğlu gibi sözcüklerin “insanlık” ile eş anlamlı kullanıldıkları bir dönemdir. Eril zihniyete sahip delegelerin pek çoğu da kadın haklarının erkek haklarından ayrı tutulmaması gerektiği ve hatta erkek haklarının sağlanmasının tüm insanlık için yeterli olduğunu varsayılmaktadır (UN, 2019, <https://www.un.org/en/events/humanrightsday/women-who-shaped-the-universal-declaration.shtml>, 04.12.2019) (Bknz. EK.3., Minerva Bernardino ve Bertha Lutz'un 1945 San Fransisco Konferansı'nda çekilmiş fotoğrafları).

Sadece eril zihniyete sahip erkekler değil, ABD’yi temsilen katılan Gildersleeve de diğer iki kadın delegeden farklı bir tutum izlemiştir. Gildersleeve, kadınların erkeklerle eşit temsil için mücadele etmesinin “edebe aykırı” olacağını öne sürmüştür. Savını, gelişmiş ülkelerde toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşılabileceğini ancak daha az gelişmiş ülkelerde bunun başarılı olamayacağı ile gerekçelendirmiştir. Radikal feminist Lutz ve muhafazakâr Gildersleeve arasında uyuşmazlığa neden olan bu durum Lutz’un amacına ulaşmasıyla sonuçlanmıştır (D'Itri, 1999: 192). Ayrıca, cinsiyet kelimesinin kadınların toplumsal cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmayacağı şekilde kullanılmasına dikkat edilmiştir. Böylece, cinsiyet ayrımcılığının gerekçeleriyle birlikte bir bölümde yer alması sağlanmıştır.

Lutz ve Bernardino dışında komiteyi bir arada tutan ve evrensel bildirgenin kadınları da dâhil etmesi gerektiğini savunan diğer bir isim Eleanor Roosevelt’tir. Amerika Birleşik Devletleri’nin 32. başkanı Franklin Roosevelt’in eşi Eleanor Roosevelt BM İnsan Hakları Komisyonu’nun ilk başkanıdır. Aynı zamanda, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin yazımında oldukça etkin bir rol üstlenmiştir. 1946’da Londra’da yapılan BM Genel Kurulu’nun açılış toplantılarında Eleanor Roosevelt tarafından dünya kadınlarına yönelik bir konuşma gerçekleştirilmiştir:

“Kadınların savaş ve direniş için gösterdikleri çaba barış ve yeniden yapılanma için de gereklidir. Bu yüzden, hükümetleri, ulusal ve uluslararası ilişkilerde daha aktif rol oynaması için, kadınları teşvik etmeye çağırıyoruz”
(UN, 2018,webtv.un.org, 06.07.2018).

Kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olması gerekliliği BM Şartı’yla sınırlı kalmamıştır. Kadınların sorunlarına yönelik bir organın kurulması gerekliliği konusunda birçok kadın delege ve sivil toplum kuruluşu temsilcisi hemfikir olmuşlardır. Kadınların karşılaştıkları eşitsizlikleri daha iyi anlamak ve bu eşitsizliklerle mücadele etmelerini hazırlıklı kılmak amacıyla İnsan Hakları Komisyonu’nun altında Kadının Statüsüne adanmış bir alt komisyon kurulmuştur. Komisyonun ilk başkanı Danimarkalı Bodil

Begtrup, 1946'da Ekonomik ve Sosyal Konsey'den komisyonun statüsüyle ilgili değişiklik yapılmasını ve yetkilerinin genişletilmesini talep etmiştir. Böylece, alt komisyon statü değiştirerek kadın ve erkek eşitliğinin sağlanması ve kadın haklarının koruma altına alınması adına kurulması karara bağlanmıştır (UNWomen, 2019, www.un.org, 12.10.2019). Komisyonun ilk oturumunda; “vatandaşlık, ırk, dil veya din ne olursa olsun kadınların statüsünü yükseltmek ve tüm alanlarda kadınların erkeklerle eşitliğini sağlamak” rehber ilke olarak belirlenmiştir (ECOSOC, Council resolution 11 (II) of 21 June 1946).

Kadının Statüsü Komisyonu 21 Haziran 1946'da fiilen faaliyetine başlamıştır. Görev tanımında “ekonomik, politik, sosyal, eğitim ve sivil alanlardaki kadın haklarının teşvik edilmesi ve korunması için Ekonomik ve Sosyal Konsey'e rapor vermek, önerilerde bulunmak ve acil sorunların çözümü için çalışmalar yapmak” yer almaktadır (UN, 2019, www.unwomen.org, 12.10.2019).

3.1.2. Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW/ Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women) ve İklim Değişikliği Bağlantıları

BM Kadının Statüsü Komisyonu tarafından kadınların siyasi hakları, minimum evlilik yaşının kaç olması gerektiği konusunda çalışmalar yapılmıştır. Ancak, BM Şartı insan hakları özelinde kadın haklarını ele almış olmasına karşın, cinsiyet ve cinsiyet eşitliği konusunda kapsamlı bir çalışmaya yer vermemiştir. Kadınlara yönelik ayrımcılığın önlenmesine yönelik bütüncül bir yaklaşımın da bulunmaması üzerine BM Genel Kurulu tarafından kadın hakları ile ilgili bir standart oluşturmak amacıyla 1963'te komisyondan Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Deklarasyonu'nu hazırlamasını istemiştir (UN, 2019, www.un.org, 13.10.2019). 1967'nin başlarında Ekonomik ve Sosyal Konsey aracılığıyla Genel Kurul'a gözden geçirilmiş bir taslak sunulmuştur. İş, aile ve

evlilik konularını kapsayan hukuki düzenlemeler içerisinde kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olduğu tartışmalı alanlarda 66 değişiklik yapılması önerilmiştir. Nihayet değişikliklerden 11'inde anlaşmaya varılmış ve 7 Kasım 1979'da BM Genel Kurulu tarafından kadınlara yönelik ayrımcılık yapılmasını ortadan kaldırmak ve kadın haklarının sağlanması amacıyla CEDAW oybirliğiyle kabul edilmiştir. 1981'de 20 üye devlet tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe giren CEDAW, o döneme kadar yapılmış sözleşmeler içerisinde en hızlı yürürlüğe giren sözleşme olmuştur (CEDAW, 7 November 1967, A/RES/2263 (XXII)). Aynı zamanda, CEDAW, kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve kadınların insan olmaktan kaynaklanan haklarını korumak amacıyla yönelik yasal standartları bir araya getiren ve taraf ülkeler üzerinde bağlayıcı niteliği olan tek uluslararası hukuk aracıdır. Taraf devletler bu sözleşmeyi uygulamakla mükellef olduklarından dolayı sözleşme kadın haklarının eyleme geçirilmesinde günümüzde de en önemli bağlayıcı uluslararası hukuksal dayanak olma özelliğini korumaktadır (UN, 2009, www.un.org, 13.10.2019). Sözleşme 50'den fazla ülke tarafından onaylanmıştır. Ülkelerden 38'i tarafından "Sözleşmenin yorumuna dair uyuşmazlıkların çözümü" ne yer verildiği 29. maddeye çekince konmuştur (CEDAW, 1979, <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cedaw.aspx>, 13.10.2019).

1963'te komisyon tarafından hazırlanan deklarasyon bağlayıcılığı bulunmayan bir belge olmasına karşın, kadın erkek eşitliğinin yasal temellere oturtulmasını sağlamak için önemli bir adım olmuştur. Belgede, kadın-erkek eşitliğinin yasalarda mutlaka olması gerektiğinin altı çizilmiş ve uygulamada öne sürülmesi gereken alanlar sıralanmıştır. Kadınlara yönelik ayrımcılığın haksızlık olduğu ve insanlık onuruna aykırı bir davranış olduğu belgede açıkça belirtilmiştir. Kanun kapsamında kadınların ayrımcılığa maruz kalmaması ve korunması için yeni yasaların yapılması gerektiği ve ayrımcılık içerenleri kaldırılması gerektiği açıklanmıştır. Çünkü cinsiyet temelli

ayrımcılık çekirdekte ailenin geniş yelpazede ise toplumun refahına uygun olmayan bir uygulamadır.

CEDAW, kadınların insan haklarının cinsiyet eşitliği temeli üzerinden ele alınması gereken bir hak olduğunu savunmakta ve cinsiyet eşitliğinin sağlanması için uygulanması gereken eylemlerin kapsamlı şekilde ele alındığı hükümleri içeren bir anlaşmadır. Bu yüzden, uluslararası insan hakları sisteminin çok açık şekilde ele almadığı cinsiyete dayalı ayrımcılık, cinsiyet eşitliği ve eşitsizliği gibi kavramlar CEDAW’da açıkça ele alınmıştır. Cinsiyet temelli ayrımcılığa karşı duran bir anlaşma olarak CEDAW, taraf devletlere, kadınların karşılaştıkları toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın hangi şekilde olursa olsun ortadan kaldırılması sorumluluğunu yüklemektedir. CEDAW kadınların ikincil olma durumunu somutlaştırıp, görünür kılarken, bunun üstesinden gelmek için bir strateji planı oluşturmaktadır (UNIFEM, 2007: 7). Aslında CEDAW devletlere kadınların doğrudan ayrımcılıkla mağdur edildiği mevcut yasaların ortadan kaldırılmasından daha fazla sorumluluk yüklemektedir. Kadınların yaşamlarında eşitliği deneyimleyebilecekleri tüm gerekli düzenlemelere de yer vermektedir.

1999’da BM Genel Kurulu tarafından “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi İhtiyari Protokolü” kabul edilmiş ve aynı yıl yirmi ülkenin taraf olması ile ihtiyari protokol yürürlüğe girmiştir. İhtiyari protokol kişilere “başvuru hakkı” ve komiteye “inceleme” yetkisi tanınması açısından sözleşmenin taraf devletlerce etkin şekilde uygulanmasını sağlayan önemli bir araçtır. Kadın ihlalleri hakkında sistematik ihlaller yapılması durumunda, kişilerin bireysel başvuru hakları ve komite tarafından soruşturma açma yetkisi bulunmaktadır (OHCHR, 2019, www.ohchr.org, 05.09.2019).

CEDAW’ın uygulanmasını izleyen, bağımsız çalışan uzmanların bulunduğu bir organı bulunmaktadır. “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi” dünyanın her yerinden, kadın hakları konusunda çalışan 23 bağımsız uzmandan

oluşmaktadır ve 1982'den günümüze toplam 138 komite üyesi uzman olarak görev yapmıştır. CEDAW'ın taraf ülkelerce uygulanması komiteye dört yılda bir sundukları raporlar aracılığıyla takip edilmektedir. Komiteye bildirilen raporlarda CEDAW'ın kendi ülkelerinde uygulanıp uygulanmadığı ile ilgili aldıkları önlemler ve ilerleme gösterip göstermedikleri yer almaktadır. CEDAW'ın uygulanması komitenin üç işlevi aracılığıyla izlenmektedir. Ülkeler tarafından sunulan raporlar dışında, tematik girişimler ve genel öneriler ve iletişim prosedürleri. İletişim prosedürleri, hak ihlalleri konusunda şikâyet etme hakkı sağlamak ve şikâyetler yazılı şekilde yapılmaktadır (UN, 2009, <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/communication.htm>, 06.06.2018).

Uzmanlardan oluşan komitenin taraf devletlerin daha fazla özen göstermeleri gerektiğine ve kadınların haklarını sağlamaya yönelik önerileri bulunmaktadır. 1986 yılından itibaren raporlarını yayınlanan komite, 1989 yılında fiili olarak önerilere başlamıştır ve aynı yıl, kadınlara yönelik şiddet oranının yüksek olduğu hükmüne varmış ve tüm ülkelerden rapor sunmasını istemiştir. 1992'de komite tarafından kadınlara yönelik şiddetin istatistik verileri değerlendirilmiş ve ülkelerin gerekli yasal önlemleri almaları istenmiştir.

CEDAW dünya genelinde pek çok başarılı çalışmanın ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. CEDAW'ı onaylayarak, taraf olan ülkeler kadınların ve kız çocuklarının durumunu iyileştirmek için somut adımlar atmayı taahhüt etmektedirler. CEDAW kapsamında ülkelerde değiştirilen bazı uygulamalar şu şekildedir (NOW, 2019, <https://now.org/resource/global-success-cedaw-womens-rights-treaty/>, 06.11.2019):

1. Türkiye'de evlenme yaşı Türk Medeni Kanunu'nun 124. maddesinde düzenlenerek erkek veya kadınlarda 17 yaşını doldurmuş olmak olarak belirlenmiştir.
2. Honduras'ta kadınlar için tarımsal eğitim ve kredi sağlayan politikalar düzenlenmiştir.

3. Avusturya’da annelerin korunma hakkı ve babalık izni politikaları değiştirilmiştir.
4. Kamboçya’da kadın bakanlığı kurulmuştur.
5. Kanada’da kadın-erkek eşitsizliklerini ele alan bir enstitü kurulmuştur.
6. Uganda’da aile içi şiddeti azaltmak adına programlar ve finansman yaratılmıştır.
7. İsrail’de mamografi çekimleri için fon tahsis edilmiştir.
8. Arjantin’de genç kızların erken yaşta hamile kalmasını engelleyecek programlar geliştirilmiştir.
9. Almanya, Guatemala, Filipinler, Polonya, Portekiz, İspanya, Birleşik Krallık gibi ülkelerde çalışan kadınların doğum izni ve çocuk bakımı konularında iyileştirmeler yapılmıştır.

CEDAW, kadınlara yönelik şiddet ve kadın ayrımcılığı konularının yanı sıra son yıllarda iklim değişikliği ile ilgili ulusal ve küresel yapılan girişimlerde toplumsal cinsiyet perspektifinin bulunmaması yönündeki endişelerini de daha yoğun şekilde dile getirmeye başlamıştır. CEDAW’ın iklim değişikliği politikalarının kadınlar özelinde toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı olması gerekliliğinin temelinde kadınların ve erkeklerin iklim değişikliğinden eşit derecelerde etkilenmemeleri yatmaktadır. Kadınlar iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin kurbanları ve savunmasız kesimi değil, iklim değişikliği ile mücadelede güçlü birer aktörlerdir. Bu nedenle CEDAW iklim değişikliğini azaltmak ve afet risklerine karşı hazırlıklı olmak üzerine oluşturulan politikaların toplumsal cinsiyete duyarlı, yerel bilgi sistemlerine, kadınların katılım hakkının güvence altına alındığı ve insan haklarına saygılı şekilde yürütülmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu bakış açısı BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ne yansıtılmış ve taraf devletler iklim değişikliği politikalarını uygularken toplumsal

cinsiyet eşitliğini garanti edecek önlemleri almaya davet edilmiştir (CEDAW, 2009, 13.10.2019).

İklim değişikliği ile mücadele politikalarına yön veren BMİDÇS'nin kararlarına toplumsal cinsiyet temelli yaklaşımın dâhil edilmesi gerektiğinin temelleri aslında çok önceden CEDAW tarafından atılmıştır. İklim değişikliği kavramı net bir şekilde kullanılsa da toplumsal cinsiyet perspektifinin olması gerektiği ilk olarak taraf devletlerin temel yükümlülüklerinin yer aldığı 2. madde uyarınca ele alınmıştır.

Madde 2. Hukuki alanda tedbirler alma yükümlülüğü

Taraf Devletler kadınlara karşı ayrımcılığın her biçimini yasaklayıp, her türlü vasıtayla ve hiç vakit kaybetmeden kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etme politikası izlemeyi kabul ederler ve bu amaçla aşağıdaki konularda taahhütte bulunurlar:

- (d) Kadınlara karşı ayrımcılık niteliğindeki bir eylem veya uygulamadan kaçınmak ve kamu kurum ve kuruluşların bu yükümlülüğe uygun davranmalarını sağlamak;
- (e) Herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş tarafından kadınlara karşı ayrımcılık yapılmasını önlemek için gerekli her türlü tedbiri almak;
- (f) Kadınlara karşı ayrımcılık oluşturan mevcut yasaları, hukuki düzenlemeleri, gelenekleri ve uygulamaları değiştirmek veya kaldırmak için gerekli her türlü tedbiri almak.

İklim değişikliği politikalarında bu maddelerin nasıl ele alındığına bakmak gerekirse; CEDAW'a taraf olan devletler kadınların insan haklarından faydalanmalarını ve insan olmanın temel özgürlüklerinden yararlanmalarını taahhüt ederler. Hükümetler ulusal yasalarını CEDAW'ın temel hükümlerine uyumlu hale getirmek ve kadınları toplumsal cinsiyet ayrımcılığına maruz bırakacak her türlü sosyal, kültürel ve ekonomik eşitsizlikten kaçınmayı kabul ederler. Bu nedenle hükümetler iklim değişikliğine yönelik ulusal eylem planlarını iklim değişikliğinin toplumsal cinsiyet nötr olmadığını göz önünde bulundurarak yapmak durumundadırlar.

CEDAW'ın 2009 tarihli 44. oturumunda iklim değişikliği kavramı ilk defa kullanılarak "Substantive Statement" (esasa ilişkin açıklama) bildirisinde, "CEDAW Komitesi'nin Toplumsal Cinsiyet ve İklim Değişikliği Beyanı" na yer vermiştir. Yayınlanan bildiride, iklim değişikliği politikalarının etkin bir şekilde uygulanması, başarılı bir şekilde izlenmesi ve değerlendirilmesinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması mutlakla gerekli olduğu işaret edilmiştir. Bu nedenle, iklim değişikliği anlaşmaları yapılırken kadının insan hakları yol gösterici ilke durumunda olmalıdır ifadesine yer verilmiştir. CEDAW, iklim değişikliği politikalarını içeren anlaşmalar yapılırken toplumsal cinsiyet perspektifinin unutulmaması gerektiğini, ahlaki pusula görevi üstlenerek, belirtmektedir. Bu nedenle, CEDAW 2. madde iklim değişikliği kaynaklı doğal afetler gibi öngörülemeyen koşulların ortaya çıkması halinde hükümetlerin politikalarını kadınları içerecek şekilde nasıl şekillendireceklerini bilmeleri gerektiğine dair ipuçları vermektedir.

Hükümetlerin ulusal istatistikler tutmaması ya da istatistiklerinde kadınları görmezden gelmesi yine 2. maddeyi ihlal eden bir durum teşkil etmektedir. Toplumsal cinsiyet duyarlı veri eksikliği kadınların bazı sektörlerde ayrımcılığa maruz kalma durumunu tetiklemektedir. Hükümetlerin uyguladığı politikalar da bu doğrultuda cinsiyet körü olabilmektedir. Ulusal istatistiklerde tutulan toplumsal cinsiyet duyarlı veri analizleriyle birlikte, iklim değişikliği ile ilgili finansal mekanizmaların harekete geçirilmesi ve toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması daha kolay hale gelebilmektedir. Adaptasyon Fonu, Temiz Kalkınma Mekanizması ya da REDD gibi kurulacak fonlar ve mekanizmalar kadın erkek eşitliği ilkesini benimsemeyi zorunlu kılan CEDAW'ın 2. maddesine uygun düşmektedir (UNDP, 2011c: 31).

İklim değişikliği ile ilgili yapılmış en kapsamlı sözleşme BMİDÇS, CEDAW'ı rehber olarak almakta ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda küresel olarak kabul edilmiş taahhütlere uygun olarak uygulanmaktadır. BMİDÇS'nin 2007'de

Endonezya'nın Bali Adası'nda gerçekleştirilen 13. Taraflar toplantısında Bali Eylem Planı (BAP/ Bali Action Plan) (Decision 1/CP.13) adı verilen karar alınmıştır. Bu karar doğrultusunda delegeler, 2012 sonrası süreç için oluşturulacak anlaşmanın 15. Taraflar Toplantısının yapılacağı 2009'a kadar hazır hale getirmek için Bali Eylem Planı ve Yol Haritası'nı kabul etmişlerdir. Eylem Planı'nda, ekonomik ve sosyal kalkınma ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasının küresel öncelikler olduğunu ve ortak bir vizyonun olması gerektiğini teyit edilmektedir. Aynı zamanda, CEDAW'ın 2. maddesini destekler şekilde "Adaptasyon ve Uyum Stratejilerinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği" ne dikkat çekilerek, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının hem sürdürülebilir kalkınma hem de yoksulluğun ortadan kaldırılması için bir ön koşul olduğunun altı çizilmektedir.

CEDAW komisyonu tarafından taraf devletlere 15. Konferansta genel bir rehber ilke olarak toplumsal cinsiyeti dâhil etme çağrısında bulunulmuştur. Genel bir ilke olarak toplumsal cinsiyet eşitliğinin dâhil edilmesi, iklim eşitliği politikalarının başarılı bir şekilde başlatılması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi için koşul olarak belirlenmiştir. CEDAW kapsamında Bali Eylem Planlarının hepsinde anlaşma sağlanamasa da toplumsal cinsiyete duyarlı 40'a yakın metin müzakere belgelerine eklenmiştir. Belgelerde özellikle iklim değişikliğinin nedenleri ve etkileri sorgulanmış ve toplumsal cinsiyet perspektifinin her aşamaya dâhil edilmesi vurgulanmıştır. Özellikle kadın ve erkeklerin eşit sayıda katılımının öneminde dikkat çekilmiştir (WEDO, 2010:1-2).

Madde 7. Oy verme, seçilme ve katılma hakkı

Taraf Devletler ülkenin siyasal ve kamusal yaşamında kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek için gerekli her türlü tedbiri alır ve özellikle kadınların erkeklerle eşit şekilde aşağıdaki haklarını güvence altına alır:

(b) Hükümet politikalarının formüle edilmesine ve bunların uygulanmasına katılma hakkı ile kamu görevlerine atanma ve idarenin her düzeyinde kamusal görevleri yerine getirme hakkı;

(c) Hükümet dışı kuruluşlar ile ülkenin kamusal ve siyasal yaşamıyla ilgili kuruluşlara katılma hakkı

Madde 8. Hükümeti temsil hakkı

Taraf devletler kadınların erkeklerle aynı şekilde ve hiçbir ayrımcılığa tabi tutulmaksızın hükümetlerini uluslararası düzeyde temsil etmeleri ve uluslararası örgütlerin çalışmalarına katılmaları için gerekli her türlü tedbiri alır.

CEDAW'ın 7. maddesi uyarınca taraf devletler kadınlar ve erkeklerin her seviyede karar alma süreçlerinde eşit temsil edilmesini sağlamakla yükümlüdürler. Ancak durum, uygulamada buna uygun seyretmemektedir. Örneğin BMİDÇS'nin 2010'da Cancun'da gerçekleşen 16. Taraflar Toplantısında delegelerin %30'u kadındır. Bu oranın içerisinde delegasyon başkanlarının oranı ise %14'tür. İklim değişikliği çerçeve sözleşmesi gibi kapsamlı bir anlaşmada kadınların zayıf temsili endişe uyandıracak bir sorundur ve CEDAW'ın 7. ve 8. maddelerine ters düşmektedir.

Bu konuda atılan önemli adımlardan biri BMİDÇS çerçevesinde uygulamaya konulan Ulusal Uyum Eylem Programları (NAPA/ National Adaptation Programme of Action) aracılığıyla kadınların orta ve uzun vadede uyum programlarında etkin olmaları ve kamusal yaşamda eşit karar alma hakkına sahip olmaları gerektiğidir.

CEDAW kadın hakları için başlatılan girişimlere öncelik tanınması açısından önemli bir belge niteliği taşımaktadır. Ailede kadının konumunu güçlendirmeye ve eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya çabalayan bir belge olmasının yanı sıra kırsal kesimdeki kadınların sorunlarına da önem vermiştir. Hükümleri uyarınca, kırsal bölgede

yaşayan kadınların ekonomik bakımdan ayakta kalması için gerekli tüm önlemlerin alınacağını taahhüt etmiştir. Kadınların kırsal kalkınmaya katılmalarını sağlamayı amaç edinen CEDAW taraf devletlere bazı hakları sağlamalarını şart koştur.

Madde 10. Eğitim hakkı

Taraf Devletler eğitim alanında kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olmalarını sağlamak için kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek üzere gerekli her türlü tedbiri ve kadınlarla özellikle erkeklerin eşitliğine dayanan aşağıdaki tedbirleri alır:

(a) Meslek ve sanat rehberliği verilmesinde, kentsel alanlarda olduğu gibi kırsal alanlarda da eğitim kuruluşlarına girme ve bu kuruluşlardan diploma almada eşit şartların sağlanması; bu eşitlik okul öncesi eğitim ile genel, teknik, mesleki ve yüksek teknik eğitimde ve her çeşit mesleki öğretimde sağlanır;

(c) Erkeklerin ve kadınların kalıplaşmış rolleriyle ilgili kavramların eğitimin her düzeyinden ve biçiminden tasfiye edilmesi için karma eğitim ve bu amaca ulaşılmasına yardımcı olacak diğer eğitim türleri teşvik edilir ve özellikle okul kitapları ve ders programların gözden geçirilir ve bu öğretim metoduna göre uyarlanır;

(h) Aile planlaması hakkında bilgi ve tavsiyeler dâhil , aile sağlığını ve iyiliğini sağlayamaya yardımcı olacak özel bazı eşit bilgiler verilir.

CEDAW'ın amacı, kadınların teknik ya da mesleki donanıma, eğitime, finansal kaynaklara erkeklerle eşit şekilde faydalanmaları yoluyla kadının güçlendirilmesini amaç edinmektedir. CEDAW'ın 10. maddesinde ele alınan eğitim hakkı, iklim değişikliği azaltım ve uyum politikalarında hayat kurtaracak derecede önemli bir konudur. Kadınların resmi ya da gayri resmi yollarla eğitim ve öğretim hakkına sahip olması beraberinde bilim ve teknolojiye erişimi, kaynak kullanımını ve kontrolünü aynı zamanda erken uyarı sistemleriyle birlikte kadınların hem kendilerini hem de ailelerini koruma yeteneklerini arttırmayı sağlamaktadır.

Madde 12. Sağlık hakkı

1. Taraf Devletler sağlık alanında erkekler ile kadınların eşit şekilde, aile planlaması hizmetleri de dâhil sağlık hizmetlerinden yararlanmalarını sağlamak üzere kadınlara karar ayrımcılığı tasfiye etmek için gerekli her türlü tedbiri alır.

2. Taraf Devletler bu maddenin birinci fıkrasındaki hükümlere bakmaksızın, hamilelik dönemi, doğum dönemi ve doğum sonrası dönem ile ilgili olarak kadınlara, gerektiği takdirde ücretsiz olarak, gerekli hizmetleri sağlar; bunun yanında hamilelik ve emzirme döneminde yeterli hizmet verir.

CEDAW'ın 12. maddesinde yer alan hükümleri aile yaşamının kalitesinin yükseltilmesi adına hükümetlerin sağlık koşullarını iyileştirme ihtiyaçlarının önemini vurgulamaktadır. Kadınların yaşamları boyunca sağlık hizmetlerinden yararlanmaları adına yeterli kaynağın ayrılması konusu da bu noktada önem teşkil etmektedir. 1992 tarihli BMİDÇS'nin 1. maddesinde yer alan tanımların 1. fıkrasında iklim değişikliğinin insan sağlığı ve refahı üzerindeki olumsuz ve zararlı etkilerine değinilmiştir. Yine aynı sözleşmede yükümlülüklerin yer aldığı 4. maddenin f bendinde iklim değişikliğini azaltmak ve değişikliğe uyum sağlamak amacıyla, taraf devletlerin hazırladıkları ulusal etki değerlendirmelerinde halk sağlığı ve çevre kalitesinin dikkat alınması gerektiği vurgulanmıştır. Paris Anlaşması'nda ele alınan sağlık hakkı kilit bir insan hakkı olarak ifade edilmiştir.

WHO tarafından yürütülen çalışmalar özellikle kadınların iklim değişikliği kaynaklı kuraklık, sel ve sıcak hava dalgası gibi doğal afetlerden orantısız şekilde daha çok etkilendiklerini göstermektedir. WHO tarafından iklim değişikliği kaynaklı meydana gelen doğal afetlerin akabinde, erken doğum, ölü doğum, doğum anında yaşanan komplikasyonlar ve kısırlık gibi kadınların üreme sağlıklarını olumsuz etkileyen vakaların yaşandığı kanıtlanmıştır (WHO, 2002: 1-2). Sadece doğal afetlerde kadınların karşı karşıya kaldıkları sağlık sorunları değil, ataerkil yapının dayatmış

olduğu erkek tahakkümünün de doğurduğu bazı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, 1991 Bangladeş'te meydana gelen siklonun ardından yapılan bir araştırma, kadınların doğal afet esnasında kocalarının eve dönüp, evin tasfiye edilip edilmeyeceğine karar vermelerini beklerlerken çocuklarıyla birlikte hayatlarını kaybettiklerini ortaya çıkarmıştır (Enarson, 2004: 2).

Görüldüğü gibi iklim değışikliğı kaynaklı sonuçlar özellikle fakir kesimdeki kadınları sel, kuraklık, fırtına ve diğer olası felaketslere karşı savunmasız bırakmaktadır. Yalnızca üreme sağlıkları değil doğal afetler sonrası ortaya çıkan bazı bulaşıcı hastalıklar da kadın sağlığını olumsuz yönde etkilemekte ve sonuçları ölüme kadar gitmektedir. CEDAW'ın 12. maddesi ile vurgulanmak istenen ise kadınların ölümlüyle sonuçlanacak durumların önüne geçilmesi ve tüm ailenin acı çekmesini engelleyecek önlemlerin alınması yönündedir.

Madde 14. Kırsal alandaki kadınların hakları

1. Taraf Devletler kırsal alanda yaşayan ve kayıt dışı sektörlerde çalışarak ailelerinin ekonomik yaşamlarına önemli katkıda bulunan kadınların karşılaştıkları özel sorunları dikkate alır ve bu Sözleşmenin hükümlerinin kırsal alanda yaşayan kadınlara uygulanmasını sağlamak için gerekli her türlü tedbiri alır.

2. Taraf Devletler erkekler ile kadınlar arasında eşitliğı sağlamak üzere, kırsal alanda meydana gelen gelişmelere katılmaları ve bu gelişmelerden yararlanmaları için kırsal alanda yaşayan kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek için gerekli her türlü tedbiri alır ve bu kadınlara özellikle aşağıdaki hakları tanır;

- a) Her düzeyde kalkınma planlarının tartışılma ve uygulanmasına katılmak,
- b) Aile plânlaması konusunda bilgi, danışma ve hizmetler de dâhil olmak üzere yeterli sağlık hizmetlerinden yararlanmak,
- c) Sosyal güvenlik programlarından doğrudan yararlanmak,

- ç) Teknik yeteneklerini geliştirmek amacıyla tüm toplumsal ve yaygın hizmetler ile birlikte işlevsel okuryazarlık dâhil resmi ve gayri resmi eğitim ve öğretimin her türünden yararlanmak,
- d) Ekonomik fırsatlardan kendi işinde çalışma veya tam istihdam yoluyla eşit olarak yararlanmak amacıyla kendi kendine yardım grupları ve kooperatifler oluşturmak,
- e) Bütün toplumsal etkinliklere katılmak,
- f) Toprak ve tarım reformunda ve bunun yanı sıra yeniden iskân projelerinde eşit muamele ve tarımsal kredi ve borçlanma, pazarlama kolaylıkları ile uygun teknolojiden yararlanmak,
- g) Özellikle konut, sağlık, elektrik ve su temini, ulaştırma ve haberleşme konularında yeterli yaşam standartlarından yararlanma haklarını sağlamak.

Özellikle kırsal alanlarda kentlere artan sayıda erkek göçlerine paralel şekilde tarımın dişileşmesi söz konusu olmakta ve kadın aile reislerinin sayısında artış meydana gelmektedir. Bu artış, çevresel tahribat yaşayan kırsal alanlarda gıda güvencesizliği boyutunun da eklenmesi ile kadınların durumunu daha da zorlaştırmaktadır. Kadınların eril zihniyetin kendilerine yüklediği yemek pişirme, su temini ya da ev işleri dışındaki sorumluluklarına tarım ve hayvancılık çalışma alanları da eklenmektedir. CEDAW' ın 14. Maddesi, kırsal alanlarda yaşayan kadınların bu gibi faaliyetlerde aktif rol oynamalarına karşın yeterince söz sahibi olamamalarına karşı konulmuş bir maddedir. Kadınlara hükümet programlarına katılma yoluyla haklarını tanıma fırsatı tanımaktadır.

Kırsal alanda yaşayan kadınların gıda güvencesi kapsamında gıda kullanılabilirliğindeki rolü özel önemi hak etmektedir. FAO tarafından 2010-2011'de yayımlanan "Gıda ve Tarım Devleti" raporunda, kırsal alanlarda yaşayan kadınların kaynaklara ve fırsatlara erkeklerden daha az erişmeleri nedeniyle kadınların erkeklere oranla üretim seviyelerinin ciddi şekilde az olmasının verimlilik açığına neden olduğu

belirtilmektedir (FAO, 2011: 57). Yine aynı raporda, kadınlar ve erkekler arasındaki toplumsal cinsiyet uçurumunun ortadan kalkmasıyla birlikte kadınların karşılaştıkları engellerin azalacağı ve kaynak kullanımında erkeklerle aynı seviyeye gelebileceklerine yer verilmiştir. Bununla birlikte, kadınların tarımdaki verimliliğinin %20 ila %30 oranında artacağı ve bunun da dünyadaki açlık oranının azalmasında %12 ila %17 oranında etkili olacağı belirtilmiştir (FAO, 2011: vi).

CEDAW'ın 14. maddesi kırsal alandaki kadınların çevreyi yönetme konusunda kaynaklara eşit şekilde erişim sağlayarak yetkilendirilmelerini şart koşmaktadır. Aynı zamanda kırsal alanlardaki kadınların üretimini arttırmak için tarımsal kredilere ve etkin teknolojiye erişimlerini garanti etmektedir. Ancak bu durum iklim değişikliği tartışmalarında nedense önem arz eden bir konu olarak dikkate alınmamıştır. BM alt kurumlarında da yapılan çalışmalarda kolektif programlar ve bu alana ayrılan finansman düşük seviyelerde seyretmektedir.

İklim değişikliği insan haklarını ihlal edecek boyutlara varan olumsuz etkileri özellikle kadının insan haklarını baltalayan bir krizdir. Bu bağlamda CEDAW'ın 1979'da kabul edilmesinden bu yana geçen süreçte bunun bilinciyle hareket edilmiştir ancak sözleşmenin uygulanmasını üç işlev aracılığıyla inceleyen komitede bugüne kadar iletişim prosedürleri konusundaki kararların hiçbirinde iklim değişikliği ele alınmamıştır (CIEL, 2019: 1).

Komite, kadın haklarının iklim değişikliğinden nasıl etkilendiğini ortaya koymak adına üç Genel Tavsiye (GR/ General Recommendation) kabul etmiştir. Bunlar, Yaşlı Kadınların Hakları hakkında 27 sayılı Genel Tavsiye Kararı, Kırsal Kadınların Hakları hakkında 34 sayılı Genel Tavsiye Kararı, son olarak 2018 yılının başlarında "İklim değişikliği bağlamında afet riskinin azaltılmasında cinsiyet boyutları" hakkında 37 sayılı Genel Tavsiye kararıdır (CIEL, 2019: 1).

CEDAW’ın 2010 tarihli 47. oturumunda alınan “Yaşlı Kadınların Kendilerinin ve İnsan Haklarının Korunmasına ilişkin 27 Sayılı Genel Tavsiye Kararı” nda iklim değişikliği kavramının yer aldığı bir madde bulunmaktadır (CEDAW/C/GC/27, 2010). Özel hususlar bölümünde yer alan 25. madde uyarınca iklim değişikliğinin dezavantajlı durumda olan yaşlı kadınlar özelinde tüm kadınları olumsuz etkilediğinden söz edilmiştir. Yine aynı maddede sosyal normlar ve toplumun eril yapıdaki hiyerarşisi içerisinde kaynakların adaletsiz dağılımının özellikle doğal afet durumlarında yine kadınları savunmasız bıraktığının altı çizilmiştir. Bunun en temel nedeni ise kaynaklara ve karar alma süreçlerine kadınların erişimindeki yetersizlik olarak ifade edilmiştir. Tavsiyeler kısmında taraf devletler, iklim değişikliği ve afet riskini azaltma odaklı tedbirlerin toplumsal cinsiyete ve yaşlı kadınların ihtiyaçlarına ve savunmasızlığına duyarlı olmasını sağlamalıdır kararına yer verilmiştir (CEDAW, 2010).

CEDAW’ın 2016 tarihli 63. oturumunda alınan “Kırsal Kadınların Hakları” adı altında alınan 34 Sayılı Genel Tavsiye Kararı’nda yoksulluğun kadınlaşması ile orantısız şekilde olumsuz etkilenen kırsal bölgede yaşayan kadınların sürdürülebilir olmayan durumundan duyulan endişe dile getirilmiştir (CEDAW/C/GC/34, 2016). Komite tarafından alınan kararlarda kırsal alanda yaşayan kadınların kendilerine toplum tarafından yüklenen geleneksel roller nedeniyle maruz kaldıkları kalıplaşmış yargılardan söz edilmiştir. Bu durumun yarattığı bir diğer sorun ise kadınların hane içi karar alma mekanizmalarına katılamamaları şeklinde ifade edilmiştir.

34 Sayılı kırsal alandaki kadınların haklarına ilişkin genel tavsiyede iklim değişikliği özelinde de kararlar alınmıştır. Kırsal kesimde yaşayan kadınları daha çok hedef alan toplumsal cinsiyet ayrımcılığı makro ekonomik kökenleri dikkate almadan çözülemeyecek bir sorun olarak belirtilmiştir. Devletler, kırsal kesimdeki kadınların ve kız çocuklarının ücretsiz çalışmadaki rolünü göz ardı ettikçe, sürdürülebilir kalkınmadaki katkılarını kabul etmekte başarısız olmaktadır. Mevcut durumun

üzerine eklenen iklim değişikliği kaynaklı doğal afetler, doğal kaynakların sürdürülebilir olmayan kullanımı, kötü atık yönetiminin neden olduğu çevresel tahribat, kırsal kesimde yaşayan özellikle kadınların refahı üzerindeki baskıyı daha da arttırmaktadır. Toplumsal cinsiyetten bağımsız politikaların, reformların ve yasaların eksikliği ile durumun kötüye doğru gideceği belirtilmiştir.

Kırsal kesimde yaşayan kadınların insan haklarına saygı duyulması ve korunması için devletlerin yükümlülüklerini yerine getirmesi konusunda taraf devletlere çağrıda bulunulmuştur. Bu bağlamda, genel tavsiye kararı uyarınca taraf devletler başta iklim değişikliği olmak üzere doğal afetlere, toprak bozulmasına, su kirliliğine, kuraklığa, taşkınlara, su baskınlarına, çölleşmeye, tarımda kullanılan kimyasal maddelere karşı özel tehditlere karşı önlem almalıdırlar. Kırsalda yaşayan kadınların bu tehditler karşısında savunmasızlığına karşı tehditler hafifletilmeli, temiz ve güvenilir bir çevre sağlanmalıdır. İklim değişikliğinin ve afet riskinin azaltılması hazırlık aşamasından yönetimle ilgili planlamanın yapılmasına kadar tüm süreçlerde olası risklerin kırsal kesimdeki kadınlar üzerindeki etkilerinin kapsamlı şekilde ele alınması gerekmektedir.

Kırsal kesimde yaşayan kadınların CEDAW kapsamında önem arz eden bir husus olarak ele alınması BMİDÇS'nin de gündemine girmesini sağlamıştır. 2018'de Katoviçe'de gerçekleşen 24. Taraflar Toplantısında kırsaldaki kadınların hizmetlere erişimlerindeki eksiklik ve enerji yoksunluklarından orantısız şekilde etkilenmeleri ele alınmıştır. Bu zorlukla başa çıkmanın çözümü ise erişim projelerine toplumsal cinsiyet merceği ile yaklaşmak olarak gösterilmiştir. Feminist elektrifikasyon³³ ile kırsal alandaki kadınların katılımlarını sağlamak ve elde edecekleri faydayı arttırmak amaçlanmaktadır. Altyapı,

---

³³ Elektrifikasyon, elektrik enerjisini endüstri, ulaşım ve gündelik yaşama uygulama yoluyla her alanda kullanılabilir duruma getirmek anlamına gelmektedir (TDK, 2019, <http://sozluk.gov.tr/>, 05.12.2019). Feminist elektrifikasyon ise enerjiye erişimde kadın yanlı uygulamaların yapılması ile kadınların enerji yanlı sonuçlar sağlamasıdır.

planlama, eğitim ve istihdam konularında yereldeki kadınların liderliği ile kaynakların sürdürülebilir kullanılması amaçlanmaktadır (UN, 2018: 1).

CEDAW'ın kadınlar ve iklim değişikliği bağlantılarını gözeterak almış olduğu son karar 2018 tarihli “İklim Değişikliği Bağlamında Afet Riskinin Azaltılmasında Cinsiyete İlişkin Boyutlar” ın ele alındığı 37 sayılı Genel Tavsiye Kararı'dır. Bu karar uyarınca CEDAW komitesi, değerlendirme ve veri toplama mekanizmaları için çağrıda bulunmaktadır. Taraf devletler, cinsiyet, yaş, etnik köken ve bölgelere göre ayrıştırılmış verileri toplamak, analiz etmek, yönetmek ve uygulamak için mevcut mekanizmaları düzenlemek, eğer yoksa ulusal ve yerel mekanizmaları kurmakla görevlidirler. Kadınların afet riskini azaltma ve iklim değişikliği girişimlerine katılımlarını ilerletmek için BMİDÇS'nin yanı sıra BM Afet Risklerinin Azaltılması 3. Dünya Konferansı'nda kabul edilen “Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi” gibi diğer mevcut çerçevelerle uyum sağlamak amaçlanmaktadır (CEDAW/C/GC/37, 2018).

CEDAW'ın 37 Sayılı Genel Tavsiye Kararı ile, fosil yakıtların kullanımını kısıtlamak, maden endüstrisinin çevresel zararlarını önlemek, kadınların ve kız çocuklarının hayatını ve sağlığını olumsuz yönde etkileyecek enerji politikalarını gözden geçirmek durumdadırlar. Doğal kaynakların asıl yönetimini sağlamak, ormansızlaşma ve toprak bozulmalarını önlemek amacıyla, yenilenebilir enerji kaynaklarının doğru kullanımını sağlamak, gibi etkili adımların atılacağı genel hükümlere toplumsal cinsiyet duyarlılığı eklenmiştir.

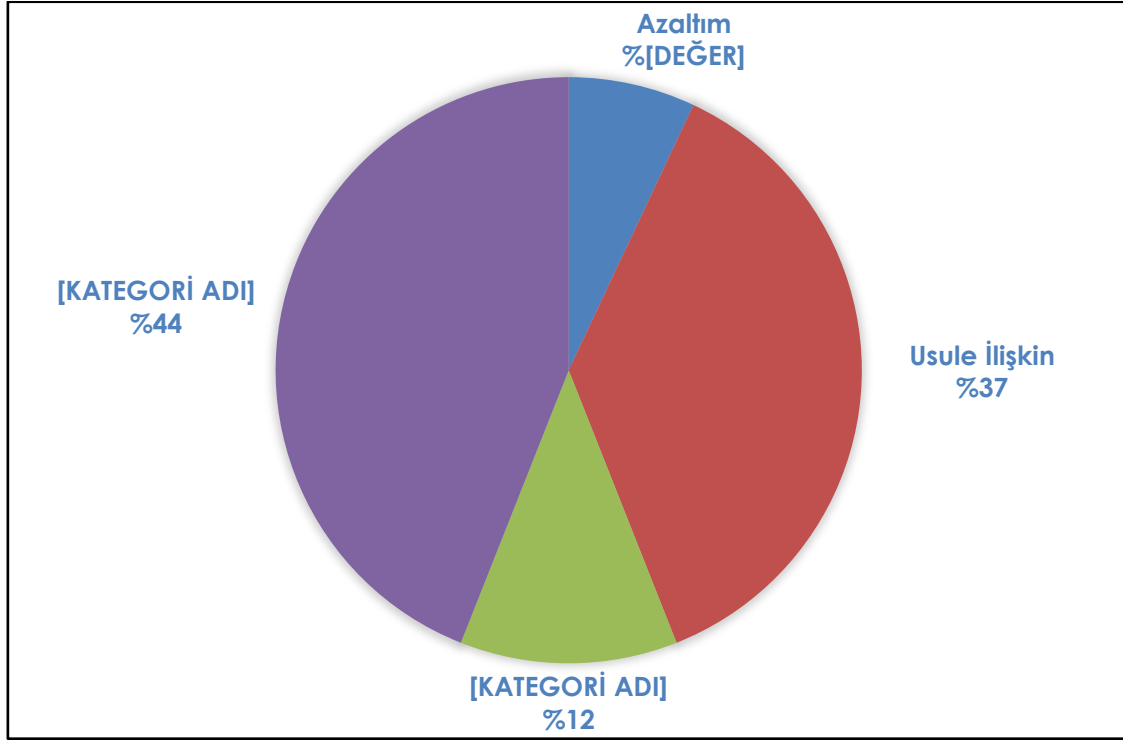
2017 tarihli “Kadınlara Yönelik Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddete İlişkin 35 sayılı Genel Tavsiye Kararı” (19 sayılı Genel Tavsiye Kararı'nın güncellenmiş hali) ile komite tarafından kadına yönelik cinsiyete dayalı şiddetin sosyal, politik ve ekonomik olarak ortaya çıkabildiği vurgulanmıştır. Bu araçlar vasıtasıyla kadınların erkeklere göre alt seviyede konumlandırılması gibi kalıplaşmış toplumsal rollerin sürdürüldüğü de eklenmiştir. Aynı tavsiye kararında doğal afet ve felaket durumlarının kadınlara ve kız

çocuklarına yönelik bu şiddeti etkileyen ve ivme kazandıran faktörler olduğu ve toplumsal cinsiyet eşitliğini tahrip ederek yok ettiği belirtilmiştir. 37 Sayılı tavsiye kararının 56. maddesi ile bu madde yenilenmiş ve afete hazırlık, afet anında müdahale programları dâhil inde kadınların sağlık hizmetlerinden yararlanması gerektiği dile getirilmiştir. Özellikle, engelli kadınlar ve kız çocukları, azınlık kadınlar ve kız çocukları, lezbiyen, biseksüel, transseksüel ve interseks bireylerin, yaşlı kadınların ve diğer marjinal grupların haklarının afet yönetimine dâhil edilmesi ve korunmalarının sağlanması da önemle altı çizilen başka bir konu olmuştur (CEDAW/C/GC/37, 2018).

CEDAW'ın komitenin denetleme mekanizması aracılığıyla son yıllarda devletlere yapmış olduğu önerilerde ve vermiş olduğu tavsiyelerde iklim değişikliği özelinde tavsiyelere daha çok yer verdiği gözlenmektedir. Özellikle 37 Sayılı Genel Tavsiye Kararı iklim değişikliği konusunda CEDAW tarafından alınmış önemli bir karardır. Afet riskinin azaltılması ve yönetilmesi konusunda komitenin devletlere tavsiyeleri önemli olmuş, kadınların iklim aktivitelerine katılımı ve karar alma düzeylerinde etkinliklerinin önemi bu tavsiye kararı ile bir kez daha vurgulanmıştır (CIEL, 2019: 2).

CEDAW tarafından gelişmekte olan küçük ada devletlerinde yaşayan kadınların ve kız çocuklarının hassasiyeti göz önünde bulundurularak önerilerin %75'lik bir oranı bu devletlere yapılmıştır. Gelişmiş ülkelerde de öneri verilen devlet sayısı 2018'de artış göstermiştir, tek öneri almayan gelişmiş devlet Liechtenstein olmuştur. Şekil 17'de görüldüğü gibi CEDAW, iklim değişikliği önerilerini yaparken %44 iklim değişikliğine uyum, %37 usule ilişkin, %12 uluslararası ortaklıklar ve %7 azaltım şeklinde bir dağılımın olduğu raporlanmıştır. CEDAW önerilerinin daha çok fosil yakıt kullanımının ve emisyonların azaltılması olmakla birlikte azaltımın daha az dikkat çeken bir konu olduğu görülmektedir. Azaltım önerilerinin oranı %7 ve sadece üç ülkeye (Avustralya, Fiji ve Güney Kore) önerilerde bulunulmuştur. Bunun nedeni CEDAW'ın 5 gelişmiş

ülkeye (Avustralya, Lichtenstein, Lüksemburg, Güney Kore ve Yeni Zelanda) öneri sunuyor olması ve gelişmekte olan ülkelerin azaltım konusunda öneri alma ihtimalinin gelişmiş olanlara göre daha düşük olmasıdır (CIEL, 2019: 2-3).

Şekil 17. 2018’de CEDAW’ın Devletlere Yapmış olduğu İklim Değişikliği Önerilerinin Yüzdeleri

Kaynak: <https://www.ciel.org/wp-content/uploads/2019/03/Womens-Rights-Obligations-of-States-in-the-Context-of-Climate-Change-March-2019.pdf>, (06.03.2019).

3.1.3. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS)

İklim değişikliğine ilişkin uluslararası çabalar resmi olarak 1988’de Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO/ World Meteorological Organization) ve UNEP tarafından ortaklaşa oluşturulan IPCC’nin kurulmasıyla başlamıştır. Misyonu, insan kaynaklı iklim değişikliği riskine karşı bilimsel, teknik ve sosyo-ekonomik bilgileri değerlendirmek ve kapsamlı, objektif, şeffaf raporlar üretmektir. Bu doğrultuda, IPCC tarafından 1990’dan itibaren bir dizi değerlendirme raporu, teknik belge ve referans niteliği taşıyan kilit belgeler üretilmiştir. IPCC, iklim değişikliğinin durumu hakkında raporlar hazırlamak

için hükümetler ve uzmanlarla birlikte çalışmaktadır. IPCC'nin ilk değerlendirme raporu ışığında BM Genel Kurul'u tarafından iyimser bir ortak görüş ile sera gazı salımını %20 azaltmak hedefiyle BMİDÇS müzakereleri başlatılmıştır (IPCC, 2014: vi).

BMİDÇS iklim değişikliği sorununu gidermek için geliştirilen hükümetler arası bir anlaşmadır. Haziran 1992'de Rio'da Dünya Zirvesi olarak da bilinen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda imzaya açılmış, 21 Mart 1994'te de yürürlüğe girmiştir. 195 taraf devletle evrensel bir üyeliğe sahip olmasına karşın sözleşme sistemli bir iklim politikası yürütülmesi için cinsiyetler arası eşitliğin dikkate alınması konusunda yetersiz kalmış ve toplumsal cinsiyet özelinde kadınlara hiç değinilmemiştir.

Zirvede ortaya çıkan diğer belgelerden, Gündem 21, Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (UNCBD/United Nations Conventions on Biodiversity) ve Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi'nde (UNCDD/ United Nations Convention to Combat Desertification) kadınların kaygılarını ele alan maddelere yer verilmiştir.

3.1.3.1. Gündem 21

Gündem 21, BM kuruluşlarını Sivil Toplum Örgütlerini ve bağımsız sektörü bir araya getirerek, onların yapması gereken etkinlikleri tanımlayan bir eylem planı niteliğindedir. Aynı zamanda da zirvenin temel çıktısıdır. Rio'da onaylanan belgelerden en önemlisi olmakla birlikte Rio Bildirgesi'nde yer alan ilkelerin uygulama planıdır (Mengi ve Algan, 2003: 23). Gündem 21 dört temel başlıktan oluşmakta ve 40 uygulama programına yer vermektedir. Başlıklarda konuyla ilgili hedefler belirlenmekte ve hedeflere ulaşmak için yapılması gereken uygulama mekanizmaları tanımlanmaktadır.

Gündem 21'i oluşturan dört başlık altında da kadınların durumuna ilişkin maddeler bulunmaktadır. "Sosyal ve Ekonomik Boyutlar" ın yer aldığı 1. Kısım'da yoksulların sürdürülebilir geçim kaynakları elde etmelerini sağlamak amaçlanmıştır. Yoksullukla mücadelede kırsal alanlara, kentsel yoksullara, kadınlara ve çocuklara yönelik özel politika yaratmak öncelikli konulardan birisi olarak ifade edilmiştir. Yoksulluğu ortadan kaldıracak ve çeşitli nüfus grupları arasındaki eşitsizliği azaltacak sürdürülebilir yerel, bölgesel ve ulusal kalkınma için mümkün olan en iyi koşulları belirlemeyi amaçlayan uzun vadeli bir strateji içerir. Strateji dezavantajlı gruplara yardım etmek üzerine kuruludur. Bu grupları oluşturanlar da kadınlar, çocuklar ve yaşlılar olmaktadır. Buradaki odak nokta, özellikle eğitim, sağlık ve kadınların ilerlemesi alanları olmak üzere çapraz önlemlerin alınmasıdır.

Gündem 21, sürdürülebilir kalkınmanın toplumun her düzeyinde gerçekleştirilmesini sağlayan maddeler içermektedir. Örgütler, kadın grupları ve STK'lar yerel düzeyde önemli eylem alanlarıdır. Hükümetlerden beklenen uygun kuruluşlarla iş birliği içerisinde olup, sürdürülebilir kalkınmaya yönelik toplum odaklı bir yaklaşımı benimsemeleridir. Bu yaklaşımlardan birisi kadınların karar alma süreçlerine tam katılımı yoluyla güçlendirilmesidir. Aynı zamanda, özellikle kadınların arazi kullanımı, yönetimi, mülkiyeti ve kaynaklara erişimi için yasal çerçevelerin güçlendirilmesini ve geliştirilmesini hedefleyen maddelere de yer verilmiştir. Sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için halkın katılımının sağlanması gerektiği belirtilen belgede, özellikle yoksul kadınların katılımının sağlandığı uygulamaların yapılması gerektiği belirtilmiştir.

İlk olarak CEDAW'da sözü edilen üreme hakkı kavramına Gündem 21'de de değinilmiştir. Hükümetlerin ailelerde nüfus çoğalması konusunda planlama yapmak için sorumluluk alması gerektiği belirtilmiş, kadın merkezli, kadın tarafından yönetilen, güvenli, etkili üreme sağlığı hizmetlerinin olduğu, uygun fiyatlı, erişilebilir ve

iyileştirici sağlık tesislerini kurmak ve hizmetleri güçlendirmek için aktif adımlar atılması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Gündem 21 kapsamındaki programlar, kadınların üretkenliğini, üreme rollerini ve refahını tam olarak desteklemeyi, tüm kadınlar için eşit ve iyileştirilmiş sağlık hizmetlerini sağlamayı amaç edinerek, anne ve çocuk ölümlerinin azaltılmasına dikkat çekmektedir.

Gündem 21'in "Temel Grupların Rollerinin Geliştirilmesi" başlığı ile ele alınan 3. Kısımının 24. Bölümünde "Sürdürülebilir ve Hakkaniyetli Gelişme Yönünde Kadınlar İçin Küresel Eylem" başlığına yer verilmiştir. Hükümetler tarafından yerine getirilmesi gereken hedefler şu şekildedir;

1. Kadınların ekosistem yönetimi ve çevre bozulmasının kontrolü için uygulamalara katılımlarının sağlanması,
2. Karar vericilerin, planlamacıların, teknik danışmanların, çevre ve kalkınma alanlarında çalışan kadınların sayıca arttırılması,
3. 2000 yılına kadar kadınların sürdürülebilir kalkınmaya ve kamusal hayata katılımlarının önündeki anayasal, idari, kültürel, sosyal ve ekonomik engelleri ortadan kaldırmak adına gerekli bir değişim stratejisi geliştirmek,
4. 1995 yılına kadar kalkınma ve çevre politikalarının/programlarının kadınlar üzerindeki etkilerini ve uygulamalarını değerlendirmek için mekanizmalar oluşturmak,
5. Kadın okur-yazarlığının, eğitim seviyesinin ve sağlığının teşvik edilmesi yoluyla toplumun tüm alanlarında eşitliği sağlama stratejileri ve ulusal politikalar oluşturmak ve uygulamak,
6. Kadına yönelik şiddeti yasaklayan mevzuatı benimsemek, güçlendirmek ve uygulamak.

Hükümetler tarafından acil eylem gerektiren alanlar, kuraklık, çölleşme ve ormansızlaşma tehlikesi ile karşı karşıya kalmış, toksik atıklara maruz kalınan, silahlı

çatışmaların yaşandığı bölgeler olarak sıralanmış, bu alanlarda yaşayan kadınların ve çocukların hayatlarını etkileyen çevresel ve ekonomik bozulmanın önlenmesi adına acil önlem alınması gerektiği vurgulanmıştır.

Gündem 21 sürdürülebilir ve hakkaniyet yönünde kadınlar için küresel eylem başlığı altında uluslararası ve bölgesel iş birliği ve koordinasyonun önemine değinmiştir. BM Genel Sekreteri, Gündem 21'in uygulanması açısından kadınların programlara ve sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin alınan kararlara nasıl dâhil edildiğini gözden geçirmekle sorumludur. Bu doğrultuda BM Genel Sekreteri'ne kadınların rolü, kalkınma ve çevre hedeflerinin karşılanmasında sorumluluk yüklenerek, BM sistemi içerisindeki kurumların yeterliliğini gözden geçirme ve kapasitelerinin güçlendirilmesi yönünde önerilerde bulunması beklenmektedir. Bu alanda özellikle DAW, BM Kadın Kalkınma Fonu (UNIFEM/ United Nations Development Fund for Women) ve Kadının İlerlemesi için Araştırma ve Eğitim Enstitüsü (INSTRAW/ United Nations International Research and Training Institute) kurumlarının çalışmaları özellikle önem arz etmektedir.

Özellikle UNIFEM'den beklenen özellikle düşük gelirli kadınların sürdürülebilir kalkınmaya katkısını ve karar alma süreçlerine katılımını güçlendirmeye yönelik operasyonel program ve projeleri teşvik etmek amacıyla UNICEF ile iş birliği içinde olarak fon sağlamak adına girişimlerde bulunmasıdır. UNDP'nin misyonu ise bu alanlarda gerekli teknik desteği sağlayarak, yerleşik temsilciliklerin her birinde kalkınma ve çevre konularına odaklanılmasını sağlamaktır. Sonuç olarak, Gündem 21'in belirlediği hedeflere ulaşılması açısından hükümetlerin ve STK'ların, toplumsal cinsiyet duyarlılığını tüm politika, program ve faaliyetlere tamamen dâhil olmasını sağlanmaya çalışılmaktadır (Agenda 21, 1992, Chapter 24.11).

Gündem 21'in çeşitli bölümleri farklı adımlarda ilerleme kaydetmiştir. Gündem 21'in başarıya ne ölçüde ulaştığı incelemesi IPCC'nin, akademik kurum ve kuruluşların raporlarına dayanılarak yapılmıştır. Gündem 21'in etkisinin, toplumsal cinsiyet eşitliği

konusunda genel farkındalığı arttırdığı yönünde bir görüş mevcuttur. Ancak, dünya kadınları için durum ulaşılmaması hedeflenenden hâlâ uzaktır. Bölgeler arası farklılıkların mevcut olmasına karşın, kadınlar her yerde en fakir ve dezavantajlı kesimi oluşturmaya devam etmektedir. Kadınların doğal afetler nedeniyle yaşam kalitelerinde yaşanan düşüşe karşın, okur-yazarlık ve eğitim alanındaki gelişmelerde ilerleme kaydedildiği tespit edilmiştir (UN, 2012: 31). Gündem 21 kadınların örgütlenmelerine ve küresel süreçlere katılmalarına fırsat vermenin yanı sıra sürdürülebilir kalkınma özelinde rol oynamaları doğrultusunda bir tutum izlemiştir. Toplumsal cinsiyetin ana akımlaşması her gün kullanılır hale gelmiş ve kadınlara geleneksel rollerin dışında roller yüklenebileceği gösterilmiştir.

3.1.3.2. UNCDD ve UNCBD

UNCBD'nin akit tarafları, biyolojik çeşitliliğin kendi başına taşıdığı değerin ve biyolojik çeşitlilik ile bunun unsurlarının ekolojik, genetik, sosyal, ekonomik, bilimsel, kültürel, rekreatif ve estetik değerlerinin farkında olarak; biyolojik çeşitliliğin korunmasında ve sürdürülebilir kullanımında kadınların üstlendiği yaşamsal rolü kabul etmektedirler. Biyolojik çeşitliliğin korunması için kadınların her düzeyde politika oluşturma ve uygulama süreçlerine tam katılımına ihtiyaç duyulduğunu teyit ederek anlaşmaya varmışlardır (BM Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, 1992).

UNCDD taraf devletleri özellikle gelişmekte olan ülkelerin kırsal kesimlerindeki çölleşme ve/veya kuraklıktan etkilenen bölgelerde kadınların oynadığı önemli rolü ve çölleşmeyle mücadele ve kuraklığın etkilerini hafifletme programlarının her düzeyinde gerek kadın gerekse erkeklerin tam katılımını sağlamanın önemini vurgulamaktadır. Çölleşmeyle mücadele ve kuraklığın etkilerini hafifletme çabalarında, sivil toplum kuruluşlarının da desteği ile yerel halkın ve özellikle kadınların ve gençlerin bilincini geliştirmeyi ve katılımını sağlamayı; sivil toplum kuruluşlarının ve kadınlı erkekli tüm

yerel halkın, özellikle de çiftçi ve hayvancılar ile onları temsil eden örgütler olmak üzere kaynakların kullanıcılarının, ulusal eylem programlarına ilişkin politika planlama, karar verme, uygulama ve gözden geçirme süreçlerine yerel, ulusal ve bölgesel düzeylerde etkin bir biçimde katılımını sağlamayı; kadın ve gençlerin başta yerel düzeyde olmak üzere her düzeyde tam katılımını sağlamayı; başta kızlar ve kadınlar olmak üzere herkese açık eğitim ve yetişkinler için okuma yazma program ve fırsatlarını ihtiyaca göre yaygınlaştırmayı; kadınların çiftçilik eğitimi almasını ve yönetimde söz sahibi olmalarını taahhüt etmişlerdir (BM Çölleşme İle Mücadele Sözleşmesi, 1996).

UNCCD 9. Taraflar Toplantısında alınan 8 sayılı Karar rehberliğinde, toplumsal cinsiyet meseleleri konusundaki çalışmalara yer vermesi UNCCD' nin uzun vadeli hedeflerini yerine getirmede belirlediği strateji içerisinde yer almıştır. 10. Taraflar Toplantısındaki 9 sayılı Kararı ile UNCCD'nin uygulamaları içerisinde "Advocacy Policy Framework (APF) on Gender" (Toplumsal Cinsiyete İlişkin Savunuculuk Politikası Çerçevesi) onaylanarak, cinsiyet bütünleşmesini teşvik etmeye karar verilmiştir. Karar özellikle kuraklık ve su kıtlığı konusunda cinsiyete duyarlı yaklaşımların formüle edilmesini aynı zamanda sekretaryadan ekosistem direncini arttırmayı ve kurak alanlarda geçim kaynaklarını iyileştirmek adına cinsiyet konularında rehberlik yapılmasını talep etmektedir.

UNCBD ve UNCCD sözleşmelerinde kadınların yerelde hem etkin katılımının teşvik edildiğini hem de politika oluşturmada söz sahibi olmalarının desteklendiğini görmekteyiz. Buna karşın 1992'de iklim değişikliğiyle mücadeleye yönelik uluslararası çabaların ana çerçevesi olarak kabul edilen BMİDÇS, toplumsal cinsiyete referans vermeyi başaramayarak cinsiyet körü bir sözleşme olarak kalmıştır. Toplumsal cinsiyet konusuna değinilmeyen sözleşmenin ardından gerçekleşen taraflar konferanslarında ise müzakereler daha çok teknik ve ekonomik tartışmalar çevresinde gerçekleştirilmiştir.

Bazı kesimler bu durumu sözleşmenin teknik ve ekonomik güdümlü doğası gereği sosyal boyutlara giriş noktalarında zorlanıldığı şeklinde yorumlamıştır. Aynı zamanda, iklim değişikliğinin cinsiyet boyutları konusunda yetersiz kalınması, cinsiyetin tanımlanması konusunda eksiklik ve iklim değişikliğinin cinsiyette bağımsız olduğu algısı ortaya çıkmıştır. Bu durum iklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet arasındaki bağlantıların belirlenmesini ve ele alınmasını geciktirmekle birlikte ilerlemenin yavaş olmasına neden olmuştur. Kadın hakları örgütleri ve cinsiyet uzmanlarının çabalarıyla iklim adaleti ve cinsiyet adaleti bağlantılarına olan ihtiyaç farkına varılmış ve bağlantıların kurulması ile yavaş da olsa ilerleme kaydedilmiştir. 2000’li yılların başlarından itibaren de kadınların müzakere süreçlerine katılımlarını güçlendirme, cinsiyet konularını ele alma konularına verilen önem ciddi şekilde artmıştır (GenderCC, 2019, www.gendercc.net/genderunfcc.html, 18.10.2019).

Bu farkındalığın oluşmasında tarafların her yıl iklim değişikliği ile ilgili ilerlemelerini kaydetmek, yapılması gerekenler konusunda hem fikir olmak için bir araya geldikleri taraflar konferanslarının büyük etkisi vardır. Küresel iklim çerçeveleri kapsamında toplumsal cinsiyete ilişkin bakış açısı Marakeş’te gerçekleşen BMİDÇS 7. Taraflar Toplantısında ilk kez vurgulanmış ve kadınlar iklim değişikliği ile mücadelede “Marakeş Uzlaşmaları” kararlar paketinde yerlerini almışlardır. Bu konferansta kadınların müzakerelere katılımlarının daha fazla olması konusunda çağrıda bulunulmuş ancak bu kararın uygulanmasındaki ilerlemeler sınırlı kalmıştır (GenderCC, 2019, www.gendercc.net/genderunfcc.html, 18.10.2019).

Bu bağlamda, ilk Taraflar Toplantısından başlayıp günümüze kadar gerçekleşen müzakerelerdeki toplumsal cinsiyete ilişkin faaliyetler ve önemli gelişmeler bu bölümde ele alınmıştır.

3.1.3.3. BMİDÇS Kararlarında Toplumsal Cinsiyet ve İklim Değişikliği

3.1.3.3.1. COP 1- Berlin (1995)

BMİDÇS kapsamında tarafların ilk toplantısı 1995 baharında Berlin’de gerçekleştirilmiştir. Toplantıya paralel olarak “Kadınlar için Barış ve Ekoloji” adlı yerel örgüt “Seralarda Dayanışma” başlıklı uluslararası kadın forumuna ev sahipliği yapmıştır. Yirmi beş ülkeden 200 kadın iklim değişikliğine karşı görüşlerini tartışmak üzere finans ve altyapı olanaklarının kısıtlı olmasına karşın bu platformda bir araya gelmiştir. Ortaya çıkan belgenin giriş bölümünde mevcut durumun analizi yapılarak, kadınların günlük hayatta pek çok sorumluluğa sahip olmalarına karşın, siyaset, ekonomi, bilim ve çevresel değerlendirme konularında devlet ve devlet dışı karar verme seviyelerinde yetersiz temsil edildikleri dile getirilmiştir. Gerçekleştirilen “Uluslararası Kadın Forumu” ile kadınların kendilerine alan yaratmaları, kendi kaygılarından ve deneyimlerinden yola çıkarak bilgilerini paylaşmaları, geleceğe yönelik ortak eylem ve feminist bir vizyon belirlemeleri için olanak yaratılmıştır (GenderCC, 2019, <https://gendercc.net/genderunfccc/unfccc-conferences/berlin-1995.html>, 26.05.2019).

Doğanın tahribi ve kaynakların aşırı kullanımı iklim değişikliğini tetikleyen mevcut durumun bir nedeni olarak görülmektedir. Kaynakların aşırı kullanımı gelişmiş ve sanayileşmiş ülkeler (merkez) ile gelişmekte olan ülkelerde (çevre) olduğu kadar, bu ülkelerdeki zengin ve yoksul kesimler arasında da eşitsiz bir kaynak dağılımı bağlamını içermektedir. Bu durum, merkez ve çevre arasındaki makro ilişkiler yoluyla başlayan, bireysel mikro ilişkilere kadar uzanan doğrusal ve yapısal şiddette bir artış göstermektedir. “Bu şiddet, kalkınma ve çevre bağlamında kadınları nasıl etkilemektedir?” sorusu ekseninde iklim tartışmalarında kadınların rolüne değinilmiştir.

Bu soru temelinde şekillenen tartışmalarda, kadınların toplumu sürdürmede kilit bir rol oynadıkları, özellikle gelişmekte olan ülkelerde gıda üretiminin çoğunu ellerinde bulundurdukları vurgulanmıştır. Raporda değinilen başka bir husus ise dünyadaki tüm

işlerin üçte ikisinin kadınlar tarafından yapılmasına karşın, ücret dağılımında kadınların dünyadaki gelirin onda birine ve üretim araçlarının yüzde birinin kontrolüne sahip olmalarıdır. Kadınlar ücretsiz ya da çok düşük ücretle üretim yapmak zorunda kalmaktadırlar. Doğanın tahribinden sorumlu endüstriyel üretim koşullarını, ucuz emek gücüyle yürüten kesim kadınlar olmasına karşın, mağdur kesimi de kadınlar oluşturmaktadır.

Rapora göre artan çölleşme, tarım arazilerinin kuraklaşması ve fakirleşme ile kadınlar daha da mağdur duruma düşmektedirler. Günlük sorumluluklarını yerine getiren kadınları mevcut şartlar daha da zorlamakta, daha fazla yoksulluk ve açlıkla savunmasız bırakmaktadır. Yine aynı raporda, dünyadaki mültecilerin %80'ini kadınların ve çocukların oluşturduğu ve kadınların kendi yüklerinin yanı sıra yaşlılara ve korunmaya muhtaç çocuklara refakat etmelerinden dolayı yüklerinin daha da arttığı belirtilmektedir. Kadınlar göçleri esnasında savunmasız durumdadırlar, çoğu zaman da cinsel şiddete maruz kalmaktadırlar.

Doğanın aşırı kullanımının neden olduğu iklim değişikliği kaynaklı olaylar kısa vadede yukarıdaki durumlara yol açmalarının yanı sıra uzun vadede tüm insanların yaşam kalitesini düşürmekte ve varlıklarını tehlikeye atmaktadır. Ancak, yoksul kesimin, varlıklı kesimin yapabileceği gibi “ekolojik boşluklar” yaratamayacağından iklim değişikliği öncelikli olarak toplumdaki fakir insanları hedef almaktadır. Fakir kesim, zararlı madde seviyesinin yüksek olduğu ucuz yiyecekler tüketmek, fabrikalara, nükleer santrallere yakın gecekondü bölgelerinde yaşamak zorunda kalmaktadır. Dünya genelinde yoksulluk seviyesinde yaşayan milyarlarca insandan %70'inin kadın olduğu da aynı raporda vurgulanmıştır (UN, 1995, https://gendercc.net/fileadmin/inhalte/dokumente/6_UNFCCC/COP1_Introduction.pdf, 05.12.2018).

Doğanın tahrip edilmesi, sanayileşmiş kuzey ülkelerinde ya da güneyin ekonomik açıdan fakir ülkelerinde de olsa kadınları, toplumun günlük görevlerinin yerine getirilmesinde sorumluluk sahibi olmalarından dolayı, daha çok zorlamaktadır. Raporda iklim değişikliğinin tetiklediği çölleşme ve tarımsal tedarikin zorlaşması durumuna değinilmekte ve toplumsal roller nedeniyle, çocukları için yiyecek temin etmekten sorumlu olan kadınların daha çok etkilendiklerinin altı çizilmektedir. Kontamine olmamış gıda bulma zorluğunun yanı sıra, kadınlar su temini için de uzun mesafeler kat etmek zorunda kalmaktadırlar (UN, 1995, https://gendercc.net/fileadmin/inhalte/dokumente/6_UNFCCC/COP1_Introduction.pdf,05.12.2018).

Berlin’de gerçekleşen ve iki gün süren toplantıda “Kadın Perspektifinden Ulaşım ve Kentsel Planlama”, “Güney’deki Yoksullukla Mücadele için Kuzey’deki Yaşam Tarzlarını Değiştirme” gibi panellere ev sahipliği yaparak sona ermiştir. Konferansta, delegeler tarafından, günümüzde de geçerli olmaya devam eden 10 maddelik kilit bir talep listesi oluşturulmuştur (UN, 1995, https://gendercc.net/fileadmin/inhalte/dokumente/6_UNFCCC/COP1_10_key-demands.pdf, 06.12.2018):

1. Hükümetler, sera gazı emisyonlarını azaltma yükümlülüğünü içeren bir iklim protokolüne karar vermek zorundadır. Özellikle, sera gazı emisyonları OECD ülkeleri tarafından 2005 yılına kadar %20 oranında azaltılmalıdır.
2. Hükümetler, sera gazı emisyonlarını azaltmak için somut önlemler paketi belirlemek ve çevreye duyarlı bir enerji politikası ortaya koymak zorundadırlar.
3. Ekolojik olarak duyarlı bir uluslararası iklim politikası için nükleer enerji durdurulmalıdır.
4. Ulaşım özellikle sanayileşmiş ülkelerde, araba yerine trenlerin ve otobüslerin tercih edileceği şekilde değiştirilmelidir.

5. Dünya ormanlarının sürdürülebilir ve ekolojik olarak kullanımının yanı sıra sürdürülebilir ve ekolojik tarıma olan ihtiyaç unutulmamalıdır.
6. İklim politikasını uygulamaya hane içerisinde başlanmalıdır.
7. Dünya Bankası gibi Çok Taraflı Kalkınma Bankaları (Multilateral Development Banks), borç verme politikalarını BMİDÇS'nin amacı doğrultusunda gerçekleştirmek zorundadır. Bu kurumlarda sanayileşmiş ve geliştirmekte olan ülkeler ayrı kategorilerde değerlendirilmeden eşit şartlardan yararlanmaları gerekmektedir.
8. Özellikle GEF (Global Environment Facility/Küresel Çevre Fonu) kapsamında çevre fonlarının artırılması gerekmektedir.
9. Çevreye duyarlı olan yeni teknolojiler desteklenmeli, geliştirmekte olan ülkelere yeni çevresel teknolojilerin aktarılmasının garanti edilmesi gerekmektedir.
10. Halkın, iklim değişikliğinin tehlikeleri konusunda bilinçlendirilmesi ve her düzeyde vatandaşların katılımının sağlanması gerekmektedir.

COP 1'te gerçekleşen "Serada Dayanışma" başlıklı uluslararası kadın forumunda kadınlar özel durumları nedeniyle bazı hususlara dikkat çekmek istemişlerdir. Kadınlar, çevresel bozulmanın meydana getirdiği krizi yönetme konusunda büyük pay sahibi olan kesim olmasına karşın, yetersiz şekilde temsil edildiklerinin altını çizmişlerdir. İklim değişikliğinden korunmak için yapılan planlama ve uygulamalarda yukarıda sayılan on maddeye ek beş madde eklemişlerdir (UN, 1995, https://gendercc.net/fileadmin/inhalte/dokumente/6_UNFCCC/COP1_Statement_to_delegates.pdf, 06.12.2018);

1. Gündem 21'in özellikle 24. Bölümünün uluslararası iklim politikalarına entegrasyonu sağlanmalıdır.

2. Kadınların politika ve uzmanlık düzeyinde karar alma süreçlerine katılımı arttırılmalıdır.
3. Kadınların iklim değişikliği ile ilgili politika oluşturma ve politikaların uygulanması konularında fikirlerine açıkça başvurulmalıdır. Çevresel ve iklim etki değerlendirme planlarının cinsiyete göre ayrıştırılmış verilere dayanarak yapılması ve araştırmalarla desteklenmesi gerekmektedir.
4. İklim değişikliğinden korunmak için sadece teknolojik yaklaşımların yeterli olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır.
5. Kadınların örgütlenmesi ve deneyimlerini paylaşabilmesi için platformlar oluşturulmalı, kadın STK'ları için gerekli fonlar ayrılmalıdır.

3.1.3.3.2. COP 3- Kyoto'dan (1997) COP 8- Yeni Delhi'ye (2002)

Berlin'de gerçekleşen toplantının ardından kadınlar özelinde toplumsal cinsiyete ilişkin konuların gündeme gelmesi beş yıllık bir süre almıştır. COP 3'te oluşan resim kadın örgütlerinin sayıca yetersiz olması şeklindedir. Bu sorunun yanıtı kadın katılımcılardan birisi tarafından "toplantıda gerçekleşen tartışmaların ekonomik eksenli olması nedeniyle kadınların olaylara eril bakış açısıyla yaklaşmak istememelerinden dolayı evlerinde kalmayı tercih etmeleri" şeklinde açıklanmıştır (GenderCC, 2019, <https://gendercc.net/genderunfccc/unfccc-conferences/kyoto-1997-to-new-delhi-2002.html>, 06.12.2018).

Kyoto'da gerçekleşen toplantılara katılan Dünya Doğayı Koruma Vakfı (WWF/ World Wildlife Fund) çalışanı Delia Villagrasa tarafından yayınlanan bir raporda, Kyoto Protokolü'ne giden müzakerelerin yoğun olduğu ve iki aydan uzun sürdüğü belirtilmiştir. Kyoto'daki atmosfer iklim görüşmelerinin kendine özgü çerçevesinde, cinsiyet meselesinin önemli olduğu üzerine şekillenmiştir. Kararlarda genellikle yeterince temsil edilmemiş olmalarına karşın, kadınların ağ kurma ve kişiler arası

becerilerine dayanarak iklim korumasında güçlü rol oynayabilecekleri görülmüştür (Villagrasa, 2002: 41).

Kadınlar açık bir şekilde resmi bir temsilci heyetiyle temsil edilmemişlerdir ve kadın katılımcıların oranı %15'ten azdır (Tanner ve Horn- Phathanothai, 2014: 117). Ancak, kadın delegelerden bazıları Kyoto Protokolü'nü şekillendirmede önemli rol oynamışlardır. Örneğin, Almanya ve İsviçre müzakere liderleri, müzakereleri olumlu yönde etkilemeyi başarmışlardır. Her iki kadın lider de iklim değişikliği tehdidine karşı sundukları taahhütler ve iletişim becerileri sayesinde müzakerelerin seyrini olumlu yönde etkilemişlerdir. Erkek meslektaşlarına göre, iklim değişikliği sorunsalına daha hassas yaklaşan bu kadınlar, gelişmekte olan ülkelerden kadın delegelerin karar alma süreçlerine dâhil edilmesi konusunda da isteklerini dile getirmişlerdir. Aynı zamanda, Peru ve Zimbabwe gibi gelişmekte olan ülkelerden katılan kadın temsilcilerle gerçekleştirilen birleştirici ve etkin bağlantıları da övgüyle anılmıştır (Villagrasa, 2002: 41).

Buna karşın, kadın temsilcilerin sayıca fazla olması, toplumsal cinsiyet meselelerin doğru bir şekilde ele alınacağını garanti eden bir unsur değildir. Bu alandaki orantısız kadın-erkek temsili de göz önünde bulundurulursa, erkeklerin de müzakerelere güçlü toplumsal cinsiyet perspektifleri getirmelerinin gerekli olduğu görülmektedir. Buradaki kilit mesele müzakerelerde toplumsal cinsiyet konularının erkekler tarafından öncelikli sıralarda yer almamasıdır. Cinsiyet konularının müzakere masasında doğru bir şekilde ele alınması için temsilde cinsiyet eşitliğini sağlamayı beklemek yerine erkeklerin cinsiyet meselelerindeki farkındalığının artması gerekmektedir.

2000'de Lahey'de gerçekleşen COP 6'da "İklim Değişikliği' nde Kadının Gücü" başlıklı bir etkinliğin de yer almasına karşın, yine kadınların katılımı yine düşük kalmıştır. Delegelerin %20'sinin kadınlardan oluştuğu toplantıda, iklim değişikliğinin finans boyutunda alınan kararlarda kadınların oranı daha da düşüktür. Toplantıya başkanlık eden Jan Pronk tarafından, iklim değişikliğine ilişkin eğitim, öğretim ve

halkın bilinçlendirilmesinde, özellikle gelişmekte olan ÷lkelerdeki kadınların enerji tedarikçileri ve birincil kullanıcılar olmaları açısından katılımlarının önemi vurgulanmıştır (Dankelman, 2010: 25).

Kasım 2001’de Marakeş’te düzenlenen COP 7’de ilk kez kadınların müzakerelere daha fazla katılımının sağlanması için çağrıda bulunulmuştur ve tarafların kadın temsilcilerinin katılımını arttırmaya yönelik taslak karar alınmıştır. Karar, tarafların, sözleşme ve protokol kapsamında oluşturulan organların tümünde kadınlara aktif şekilde görev vermelerine dayanmaktadır ve devletler tarafından kabul edilen Marakeş Uzlaşmaları kararlar paketinde yer almaktadır (Decision 36/CP.7- Improving the participation of women in the representation of Parties in bodies established under the United Nations Framework Convention on Climate Change and the Kyoto Protocol of the Parties). Ayrıca, Sekreteryadan kuruluşlar içerisinde cinsiyet kompozisyonunun sağlanması çalışmalarının yapılması talep edilmiştir (UNFCCC, 2001). Marakeş kararları taraflar toplantıları açısından bir dönüm noktası niteliğindedir. Çünkü, bu tarihten itibaren toplumsal cinsiyet meselelerinin ve ana akımlaştırılmasının iklim müzakerelerine dâhil edilmesi hız kazanmıştır.

BMİDÇS’de yer alan “Taraflar, teknoloji finansmanı ve transferiyle ilgili eylemlerinde, en az gelişmiş ÷lkelerin özgün ihtiyaç ve durumlarını tümüyle dikkate alacaktır” maddesi uyarınca (UNFCCC Article 4.9); 2001 yılında Marakeş’te gerçekleşen taraflar toplantısında iklim değışikliği konusunda en az gelişmiş ÷lkeler (LDC/ Least Development Countries) için hazırlanan Ulusal Eylem Programları (NAPA/National Adaptation Programmes of Action) rehberliğinde çalışma programları oluşturulması karar bağlanmıştır. Burada hedeflenen en az gelişmiş ÷lkelerin iklim değışikliğinin olumsuz etkileri nedeniyle maruz kaldığı güvenlik açığını kapatmaktır. Ayrıca, Marakeş’te NAPA’ların hazırlanması ve uygulanması için LDC Uzman Grubu (LEG/LDC Expert Group) kurulmuş ve finanse etmesi için En Az Gelişmiş ÷lkeler

Fonu (LDCF/Least Development Countries Fund) oluşturulmuştur. Yine aynı toplantıda, BMİDÇS tarafları NAPA'ların yönlendirilmesine ilişkin rehberlik görevinin yanı sıra, toplumsal cinsiyet dengesi ve kadınların katılımının artırılması ile ilgili bir karar alarak ilgili metni kabul etmişlerdir. Ancak, teoriden pratiğe geçirilmesinde yavaş ilerlemeler kaydedilmiştir.

2002'de Yeni Delhi'de gerçekleşen COP 8'de ilk kez toplumsal cinsiyet ve iklim değişikliği ile ilgili UNDP destekli bir yan etkinlik gerçekleştirilmiştir. "İklim Tartışmasının Toplumsal Cinsiyet Boyutu Unutuldu mu?" başlıklı etkinlikte savunmasızlık, uyum, azaltma ve finansal mekanizmalar tanıtılmış ve toplumsal cinsiyet perspektifinde neden önemli olduklarına değinilmiştir. Etkinliğin sonunda yayınlanan raporda, "kadınlar, sürdürülebilir kalkınma tartışmasının temel direkleridir ve bu nedenle erkeklerle birlikte sürdürülebilir bir gelecek inşa etmeye katılmaları gerekir" ifadesine yer verilmiştir. STK'lar, finansal kuruluşlar, kadın örgütleri ve kurumlar etkinliğe ilgi göstermiştir. Katılımda kadınların sayısının erkeklere göre daha fazla olduğu da dikkat çekmiştir (55:45). Tüm katılımcılar arasında cinsiyet ve iklim değişikliği arasında kesin bağlantılar olduğu konusunda bir fikir birliği mevcuttur ancak hâlâ ana akımlaştırılması konusunda bilinç seviyesine ulaşılmamıştır (UNFCCC, 2002, https://gendercc.net/fileadmin/inhalte/dokumente/6_UNFCCC/COP8__exec_summ.pdf, 06.12.2018).

COP 8'de cinsiyet sorunlarının ele alındığı ve tartışıldığı tek etkinlik budur. Yoksul kesimdeki kadınların iklim değişikliğine karşı son derece savunmasız oldukları ve adaptasyon yükünün büyük kısmını taşıdıkları bu etkinlikte açıkça dile getirilmiştir. Kadınların özellikle Afrika'da ve Asya'da üstlendikleri tarım faaliyetleri nedeniyle ekstra zorluklar yaşadıklarından, su temini sorunlarından etkilenecek öncelikli kesim olmalarına kadar pek çok konuya değinilmiştir. Öte yandan, kadınların adaptasyon ve uyum konularındaki bilgilerinden yararlanılması gerektiğinin altı çizilmiştir. İklim değişikliğinin çözümünde maliyetleri azaltmak için Kyoto

Protokolü'nde kabul edilen esneklik mekanizmalarından birisi olan Temiz Kalkınma Mekanizması'nda (CDM / Clean Development Mechanism) kadınların rolünün etkili olacağı, ağaçlandırma, atık yönetimi ve karbon tutumu yöntemlerinin kırsal kesimdeki kadınlar tarafından daha iyi şekilde yönetilebileceği belirtilmiştir. Temiz kalkınma projelerinde, teknoloji transferinde ve kapasite geliştirmede cinsiyetin kesinlikle ele alınması gerektiği vurgulanmıştır (UNFCCC, 2002, https://gendercc.net/fileadmin/inhalte/dokumente/6_UNFCCC/COP8__exec_summ.pdf, 06.12.2018).

3.1.3.3.3. COP 9- Milano (2003)

COP 9, "Toplumsal cinsiyet iklim değişikliği müzakerelerinde bir sorun mu?" başlığıyla açılan gayri resmi bir toplantıya ev sahipliği yapmıştır. Toplumsal cinsiyetin BMİDÇS sürecinde daha yaygın hale getirilmesi için geniş bir ağ oluşturması adına başlangıç noktası olmuştur. Toplumsal cinsiyet bilincinin eleştirildiği toplantıya 30'dan fazla kişi görüşleriyle katkıda bulunmuştur. Hem kadınların hem de erkeklerin iklim değişikliğinden etkilendiklerini ifade etmenin, kadınların çoğu zaman daha savunmasız ve iklim değişikliğini hafifletmek için önerilen teknolojik değişikliklere erişimden daha uzak oldukları gerçeğini yadsımadığının altı çizilmiştir. Toplantıda tartışılmak üzere 5 endişe alanı belirlenmiştir:

1. İklim değişikliği araçlarına ilişkin kriterlerde cinsiyet özgünlüğünün eksikliği,
2. Azaltım ve uyum söylemlerinde cinsiyet özgünlüğünün eksikliği,
3. İklim değişikliğinin erkekleri ve kadınları farklı şekillerde nasıl etkilediğini gösteren vaka incelemelerine duyulan ihtiyaç,
4. Uluslararası süreçlerde iklim değişikliği ve cinsiyet bağlantılarının kurulması,

5. Kadınların süreçlere katılımlarının sağlanması.

Belirlenen 5 temada çalışmak üzere 5 alt grup kurulmuştur ve alt gruplar çıktılarını COP 10'da tartışmayı kararlaştırmışlardır.

Ek olarak, Kadın Bakanlar ve Çevre Liderleri Ağı'nın (NWMLE / Network of Women Ministers and Leaders of the Environment)³⁴ girişimi ile "Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Teşvik Etmek, Enerji Çözümleri Sunmak ve İklim Değişikliğini Önlemek" başlıklı resmi bir etkinlik düzenlenmiştir. Etkinlik özellikle enerji politikası alanında toplumsal cinsiyet yönlerini uzman gözüyle ele alan, iklim değişikliğine nasıl dâhil edileceği konusunda fikir alışverişinde bulunan kadınların kontrolünde gerçekleşmiştir. Etkinliğe şekil veren kadınlar, dönemin İsveç Çevre Bakanı Lena Sommstad, UNDP Cinsiyet Uzmanı Aster Zaoude, ENDA Tiers Monde³⁵ Cinsiyet ve Enerji Analisti Fatima Denton'dur.

Daha önceki toplantılarda, iklim değişikliği karşısında kadınların üzerinde artan yükü dikkat çekilmesine rağmen ilk defa kapsamlı enerji başlıklı toplumsal cinsiyet bakış açısı bu toplantı ile gerçekleştirilmiştir. Toplumsal cinsiyet meselelerinin enerji ve iklim politikasına dâhil edilmesinin gerekliliğinin ele alındığı toplantıda, bu konuların daha etkin bir şekilde desteklenebileceği hükümetler arası süreçlerin olması gerektiği savunulmuştur. Kadınların savunmasızlığı yerine adaptasyon uyum sürecinde katılımlarıyla elde edilecek faydalara odaklanılması gerektiği tekrarlanmıştır.

Enerji çözümlerine verilen önemin arz yerine talep üzerinden yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Çünkü, kullanıcıların gerçek ihtiyaçlarına cevap veren çözümler üretilmesi durumunda başarılı bir enerji politikasından bahsedilebilmektedir. Örneğin, bazı durumlarda kadınların yemek pişirmesi için kuzinelerin dağıtılması o yerel

---

³⁴ 2002'de bölgesel ve küresel düzeyde toplumsal cinsiyete duyarlı sürdürülebilir çevresel yönetimi teşvik etmek için kurulmuştur. Kadınların çevre ve sürdürülebilir kalkınma alanlarında her türlü karar verme düzeyine katılımını artırmak için genel hedefler belirleyerek faaliyet göstermektedir.

³⁵ Enda Tiers Monde- Enda Third World, Senegal merkezli diplomatik statüye sahip bir organizasyon olarak 1972'de kurulmuştur. Sürdürülebilir kalkınma için yoksullukla savaşmayı amaç edinmektedir.

topluluktaki enerji sorununu çözmek için uygun olmayabilmektedir. Ya da shea yağı üretimi yapmak isteyen bazı topluluklardaki kadınlara dağıtılan teçhizat yakıtının kadınların ödeme güçlerinin üzerinde olması durumunda hedeflenenden farklı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı, yereldeki kadınlara danışmak ve tecrübelerinden yararlanmak, çözümlerin sadece anlık enerji ihtiyacını karşılamakla kalmayıp sürdürülebilir olmasını da sağlayacak bir yöntemdir.

3.1.3.3.4. COP 10- Buenos Aires (2004)

COP 10 esnasında, iklim değişikliği politikalarının ve mekanizmalarının toplumsal cinsiyet etkilerini analiz etmek üzerine iki yan etkinlik kurulmuştur. “Toplumsal Cinsiyet ve İklim Değişikliği: Savunmasızlık/Uyum” başlığı ile gerçekleştirilen etkinlikte adaptasyon ve uyum sürecinde toplumsal cinsiyet perspektifinin gerekliliğine odaklanılmıştır.

İklim değişikliği algısının cinsiyet boyutu var mı? Kadınlar iklim değişikliğinin risklerini ve çözümlerini erkeklerden farklı olarak mı algılıyorlar? Kadınlar ve erkekler arasındaki farklılığın doğal sürecin bir sonucu mu yoksa toplumsal süreçlerle mi şekilleniyor? soruları üzerine kurulan tartışmalar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden gelen kadınların ve erkeklerin katılımı ile gerçekleşmiştir. Soruların kesin yanıtları olmamakla birlikte bazı yanıtlar üzerinde mutabakat sağlanmıştır.

Öncelikli fark, kadınların iklim değişikliği tehdit algıları tek bir doğal afette yaşadıkları travmadan daha fazlasıdır. Örneğin, Bangladeş’te yaşanan doğal afetten sonraki süreçlerde kadınlar yiyecek ve su temini, varlıklarını korumadaki zorluklarla karşılaşmışlardır. Kadınlar için felaket yaşanan doğal afetle başlayıp biten bir süreç değil, günlük yaşam tarzlarında mücadele etmeleri gereken bir durum olmuştur. Erkekler açısından durum uzun vadede gıda güvenliği ve gelir elde etmek üzerine şekillenmiştir. İkincisi, pek çok kadın Kyoto sürecinde önerilen küresel ve ulusal

çözümlerin yeterli olmayacağını, katılımcılıkla şekillenen yerel topluluk çözümlerine, davranışsal, yapısal ve teknolojik değişimlere açık olunması gerektiğini belirtmiştir. Kadın örgütlerinin Kyoto sürecine katılımlarının az olduğu konusu tekrar gündeme gelmiştir. Teknolojik ve ekonomik temellere dayanan tartışmaların kadınların ilgi alanına girdiği, iklim değişikliğini hafifletmede kadınların bu süreçlere dâhil olmaktan imtina ettikleri ele alınmıştır.

COP 10'a kadar iklim değişikliği politikalarında güvenlik açığı, adaptasyon ve uyum konuları toplumsal cinsiyet perspektifinden ele alınan konular olmamıştır. Bu toplantıda, kadınların ve erkeklerin fiziksel ve biyolojik farkları hesaba katılarak iklim değişikliğine uyum politikalarında toplumsal cinsiyet meselesinin daha açık rol oynaması gerektiği ifade edilmiştir. Uyum stratejilerinin şekillendirilirken kadınların iklim değişikliğinde daha savunmasız oldukları gerçeğine vurgu yapılarak politikalar üretilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Kadınların ve erkeklerin karşılaştıkları farklı güvenlik açıklarının, mevcut toplumsal cinsiyet normlarına dayandığı tekrarlanmıştır.

Tabii ki cinsiyet ve iklim değişikliği ile ilgili olarak kadın ve erkekler arasındaki farklılıkların sıralanabileceği başka konular da mevcuttur. Ancak, her şeyden önce müdahalelerin tasarlanması ve erişim için kullanılan araçlarda cinsiyet farklılıklarının gözlemlenmesinin gerekli olduğu sonucuna varılmıştır.

3.1.3.3.5. COP 11- Montreal (2005)

Montreal'de gerçekleşen toplantıda "Toplumsal Cinsiyet, Adalet ve İklim" başlıklı bir panel düzenlenmiştir. Bu panel sonucunda, taşımacılık ve ulaşımda hem kullanıcı dostu hem de çevre dostu olmalarının yanı sıra toplumsal cinsiyet perspektifiyle tasarlanmalarının uyum sürecinde yararlı olacağı sonucuna varılmıştır. Taşımacılık sistemlerinde kadınların, çocukların ve yaşlıların özel ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması gerektiği yinelenmiştir. Başarılı bir azaltım ve uyum

politikasının olması için sadece erkeklerin değil, kadınların da planlama ve karar alma süreçlerine tam katılımının gerçekleşmesi halinde etkili sonuçlar elde edilebileceği konuşulmuştur. Tüm bunların yanında, davranışsal değişikliklerin öncüsü olma potansiyeline sahip olan kadınlar için hükümetler tarafından kurulacak bağlantılarla başarılı sonuçlar doğacağı konuşulmuştur.

“İklim, Adalet ve Kadın” başlıklı etkinlikte elde edilen sonuçların hiçbirisi Montreal Konferansı’nın sonuç belgelerine dâhil edilmemiştir. “Global Warning: Women Matter!” (Küresel Uyarı: Kadın Meselesi!) sloganını kullanan kadın aktivistler, taraflara Kyoto’yu uygulamaları için çağrıda bulunmuşlardır. 2012 sonrası iklim rejiminde toplumsal cinsiyetin tüm adımlarda dikkate alındığı, daha kapsamlı, daha etkin olması gerektiğini belirtmişlerdir. Toplumsal cinsiyete duyarlı uyum politikalarının tasarlanması, önlemlerin alınması ve bunların finanse edilmesi taleplerini dile getirmişlerdir. Ancak, toplumsal cinsiyete yapılan atıflar alınan kararlara dâhil edilememiştir, eğer dâhil edilebilseydi gelecek dönemde azaltım, uyum ve temiz kalkınma mekanizmalarının faaliyete geçirilmesinde bütünleştirici bir etki yaratılabilirdi.

3.1.3.3.6. COP 13- Bali (2007)

2007’de Bali’de düzenlenen COP 13’te delegeler tarafından, 2012 ve sonrası süreç için oluşturulacak anlaşmanın 15. Taraflar Toplantısının yapılacağı 2009’a kadar hazır hale getirilmesi amacıyla Bali Eylem Planı ve Yol Haritası kabul edilmiştir. Bali Eylem Planı’nda alınan kararlardan biri “gelişmekte olan ülkelerin azaltım tedbirlerinin sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde uygun teknoloji, finansman ve kapsam geliştirme önlemleri ile desteklenmesi” ni içermektedir (Decision 1/CP.13/b.ii). Azaltım tedbirleri ve uyumla ilgili alınan kararlar, gelişmekte olan küçük ada ülkelerinin (SIDS/ Small Island Developing States) ve kuraklık, çölleşme ve taşkınlarla etkilenen Afrika

ülkelerinin ihtiyaçlarının öncelikli olarak göz önünde bulundurulmasını belirtmektedir. Bu noktada ilk kez Ulusal Programlara Uygun Azaltım Eylemi (NAMA/ Nationally Appropriate Mitigation Action) kavramından bahsedilmiştir.

NAMA, COP 13'te Bali Eylem Planı'nın bir unsuru olarak kurulmuştur ancak ilerleyen yıllardaki gerçekleşen taraflar toplantılarında da korunmuş bir uygulama olmuştur. NAMA'nın uygulanması konusunda uluslararası bir yaptırım bulunmamakta ve ülkelerin kendi ulusal programları ve politikaları kapsamında düzenlenebilmektedir. NAMA'lar ulusal ekonomilerde düşük karbonlu büyümeyi teşvik eden bir dizi azaltma çabasını birleştirebilmektedir. Taraflarca, iklim değişikliğiyle ilintili, enerji, ulaştırma, tarım, atık, konut veya ormancılık sektörleri gibi belirli sektörleri hedef alan bir ya da birden fazla NAMA tasarlanabilmektedir (IUCN, 2015, http://www.wocan.org/system/tdf/EGI-gender_in_mitigation_actions_0.pdf?file=1, 19.10.2018).

İlerleyen yıllarda erişilen NAMA belgelerinde “kadın” ve “cinsiyet” ifadelerini içeren cinsiyet bileşenlerinin yer aldığı görülmüştür. Özellikle kırsal hanelerde feminist elektrifikasyonun artırılması, hane halkı enerji kullanımlarında kadınların lehine olacak şekilde verimliliğin artırılması şeklinde toplumsal cinsiyete duyarlı faaliyetler görülmüştür. Örneğin, Kamerun'da nüfusun yaklaşık %80'i yemek pişirmek için biyokütle enerjisinden faydalanmaktadır. Bu da ormansızlaşmaya ve özellikle kadınların ev içi hava kirliliğine maruz kalmasına neden olmaktadır. Ulusal azaltım eylemi sayesinde kadınların aşçı ocaklarına erişimi teşvik edilerek, kadınların sağlık sorunlarının azaltılması amaçlanmıştır. Bir başka örnek ise Gürcistan'dan verilebilmektedir. Kırsal haneler için su ısıtmak en büyük ikinci enerji gideri olan Gürcistan'da sadece ahşap sobalar aracılığıyla halkın sıcak su imkânı karşılanabilmektedir. NAMA ile kırsaldaki 100 bin kadın için güneş enerjili su ısıtıcılarına erişim sağlanarak 48 bin ton CO2 azaltımı hedeflenmiştir (IUCN, 2015,

http://www.wocan.org/system/tdf/EGI-gender_in_mitigation_actions_0.pdf?file=1,
16.05.2018).

COP 13'te toplumsal cinsiyet eşitliğini kapsamlı bir şekilde iklim değişikliği tartışmasına dâhil ederek ilerleme kaydetmek için 4 örgüt bir araya gelmiştir; Uluslararası Doğa Koruma Birliği (IUCN/International Union for Conservation of Nature), UNDP, UNEP ve WEDO. Alınan kararların, uygulanacak politika ve programların toplumsal cinsiyete duyarlı hale gelmesi için Küresel Cinsiyet ve İklim İttifakı (GGCA/The Global Gender and Climate Alliance) olarak adlandırılan proje hayata geçirilmiştir ve üyelerine toplumsal cinsiyet ve iklim değişikliği konusunda etkin bir çalışma ve iş birliği yapma fırsatı tanımıştır.

GGCA'nın temel hedefi iklim değişikliği politikaları karar alma süreçlerinin küresel, bölgesel ve ulusal düzeydeki girişimlerinin toplumsal cinsiyete duyarlı olmasını sağlamaktır. Hedef kitle karar vericiler olarak belirlenerek toplumsal cinsiyet bilincini arttırmayı amaçlayan bir eğitim kılavuzu geliştirilmiştir. Ele alınan konular Bali Eylem Planı'nda belirlenen azaltım ve uyum politikalarının toplumsal cinsiyete uyarlanmış halidir. İklim değişikliği bağlamında toplumsal cinsiyet ilişkilerini anlamaya yardımcı olan kavramsal ve metodolojik bilgilerin yer aldığı kılavuz; toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin ana akımlaşması, uluslararası hukuk araçlarının toplumsal cinsiyetin ana akımlaşması için çerçeve belge olarak alınması, toplumsal cinsiyet ve iklim değişikliğine genel bakış, azaltım eylemlerinde toplumsal cinsiyet duyarlı stratejiler, azaltım ve uyum eylemlerinde toplumsal cinsiyete duyarlı teknolojinin transferi ve iklim değişikliği finansmanının toplumsal cinsiyetin ana akımlaşması için ayrılması şeklinde sıralanan 7 modülden oluşmaktadır (Aguilar, 2009: 6).

COP 13'te gerçekleşen NWMLE toplantısında, kadın bakanlar tarafından BMİDÇS taraf devletlerine ve organlarına toplumsal cinsiyet önerilerinin bir listesi hazırlanmış ve tartışmaya açılmıştır. Kadınların değişimin güçlü aktörleri olduğu, azaltım ve uyum

konusunda tam katılımlarının sağlanmasının kritik öneme sahip olduğu hatırlatılmıştır. Ülkeler, CEDAW da dâhil olmak üzere insan hakları çerçevelerine, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama konusunda ulusal ve uluslararası taahhütlere uyumun sağlanması için harekete geçmeye çağrılmıştır. Sel, kuraklık, diğer çevresel değişimler ve felaketlerle ilgili cinsiyete özgü koruma ve önlemleri analiz etmenin ve tanımlamanın önemi vurgulanmıştır (GenderCC, 2007, https://gendercc.net/fileadmin/inhalte/dokumente/6_UNFCCC/Women_ministers_Bali-Declaration_COP13.pdf, 03.03.2018).

Bali’de gerçekleşen toplantıda atılan bir diğer önemli adım GenderCC’nin kurulmasıdır. STK kategorisinde olan grup tarafından kadınların ve toplumsal cinsiyet meselelerinin öneminde ilişkin pozisyon bildirisi yayınlanmıştır. Toplumsal cinsiyet adaleti olmadan iklim adaleti olmayacağına dair düşünceler dile getirilmiş, etkinlikler düzenlenmiştir. Bu gelişmeyle birlikte, toplumsal cinsiyet ve iklim değişikliği bağlantılarını oluşturmanın önemine dikkat çekilmiş, iklim mücadelesinde kadın faktörünün olması gerektiği bilincinin oluşması açısından yeni bir dönemin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

3.1.3.3.7. COP 14- Poznan (2008)

Taraflar Toplantısı’nın 14. sù 1-2 Aralık 2008’de Polonya’nın Poznan kentinde gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda iklim değişikliğine bağlı riskleri yönetmek ve azaltmak için teknolojik temalara ve stratejilere odaklanılmıştır. 2009’da Kopenhag’da gerçekleşecek 15. Taraflar Toplantısına giden süreçte, uyum fonunun, adaptasyon, teknoloji, finans, orman bozulmasının önlenmesi, afet yönetimi gibi konularda operasyonel hale getirilmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır. Ayrıca, o tarihte sonuçlanması planlanan ayrıntılı bir eylem planı da belirtilmiştir (UNDP, 2009: 11).

Gerçekleşen taraflar toplantılarında alınan kararlar bazı zamanlarda toplumsal cinsiyete atıfta bulunacak kelimeleri içermeyebilmektedir. Ancak, kullanılan bazı kelimeler toplumsal cinsiyete atıfta bulunulduğunu gösterecek işaretler vermektedir. Bunun bir örneği, COP 13'te teknoloji transferine yatırımı teşvik için geliştirilen "Poznan Teknoloji Transferi Stratejik Programı"nda görülmektedir. Programın amacı ülkelerin çevresel açıdan güvenilir teknolojileri benimsemesine yardımcı olmaktır. Proje teklifleri yapılırken cinsiyete ilişkin belirli kavramlar kullanılması yerine daha genel anlamlar yüklenebilen "socially sound" (sosyal açıdan güvenilir) tanımlamasının kullanıldığını görmekteyiz. Toplumsal cinsiyete duyarlı bir dilin kullanılması daha duyarlı politikaların kullanılması açısından da bir giriş noktası görmektedir.

Poznan'da gerçekleşen bir diğer olay Bali'de kurulan GenderCC'nin şemsiye işlevi görerek, Avrupa'da Ortak Bir Gelecek için Kadınlar (WECEF/Women in Europe for a Common Future), ENERGIA (International Network on Gender and Sustainable Energy) ve WEDO örgütleriyle koalisyon oluşturmak olmuştur. Bu etkinlik, küresel çapta farklı ilgi alanları ve uzmanlıkları olan iklim adaleti aktivistleri, cinsiyet uzmanları olan kadınların bir araya gelerek "kadın" özelinde buluşmalarının örneğidir. Ekofeminist bakış açısıyla ele alındığında toplumsal cinsiyetin iklim değişikliği bağlamında çeşitliliği kapsama ihtiyacının iyi stratejiler ortaya çıkarabileceğini göstermektedir.

3.1.3.3.8. COP 15- Kopenhag (2009)

COP 15'te görülen tablo verilen taahhütlerin yerine getirilememesi nedeniyle hayal kırıklığı yaratmıştır. Ancak, küresel sıcaklık artışının 2 °C'yi geçmemesi gerektiğini belirten bildirge kabul edilmiştir. Müzakerenin son günlerinde toplumsal cinsiyet dilinin azaltım ve finansman metinlerinde kullanılmadığı da dikkat çekmiştir. Kopenhag'dan önce toplumsal cinsiyet ve iklim değişikliği bağlantılarının güçlü

olacağına dair inanç bu toplantıda yok olmuştur. Ancak, toplumsal cinsiyet dilinin olmaması müzakerenin başarısız olmasında tek sebep olmamıştır. STK'ların BMİDÇS toplantılarında ilk kez müzakerelerin dışında tutulması başarısızlığın diğer sebeplerinden birisidir.

COP 15 sonucunda ortaya çıkan Kopenhag Mutabakatı (CA/Copenhagen Accord) üzerinde devlet ve hükümet başkanlarının yüksek katılımı ile yoğun bir çaba harcanmış olmasına karşın, nihai anlaşmanın bağlayıcılığı bulunmamaktadır. COP 15, kapsamlı bir iklim değişikliği ile mücadele planıyla sonuçlanmamıştır. Bu durum uluslararası karar alma süreçlerinde bir başarısızlık olarak hayal kırıklığı yaratmasının yanı sıra, iklim değişikliğinin artan tehdidinin özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından daha hissedilir olacağı endişesine neden olmuştur. Bu nedenle, müzakerenin süresi 2010 yılında gerçekleşecek COP 16'ya kadar uzatılmıştır. Amaç, taraf devletlerin BAP üzerinde kapsamlı çalışmalarına devam ederlerken bu sürece Kyoto Protokolü altındaki azaltma mekanizmaları gibi diğer bileşenleri dâhil ederek başarılı sağlamalarıdır.

Taraf devletler BAP alanlarında uzlaşmaya varmakta zorlanırken, toplumsal cinsiyet eşitliği dilinin kullanılması gittikçe yaygınlaşmıştır ve COP 15'te ilk kez 40'a yakın müzakere belgesinde toplumsal cinsiyete duyarlı metinler eklenmiştir (WEDO, 2009, https://www.wedo.org/wp-content/uploads/COP15-Gender-Perspective_WEDO_Feb2010.pdf, 06.10.2017). Neredeyse tüm bölgelerden çok sayıda hükümet toplumsal cinsiyetin yer aldığı metinleri desteklemiştir. Metinlerde, Afrika'da, Latin Amerika'da, İskandinav ülkelerinde yaşayan kadınların iklim değişikliğinden dolayı yaşadıkları kırılganlıklara dikkat çekilmiştir. Aynı zamanda, toplumsal cinsiyet perspektifinin iklim değişikliğinin nedenlerini ve etkilerini ele alan her aşamaya dâhil edilmesi gerektiği, kadın ve erkeklerin eşit katılımının önemi vurgulanmıştır.

Sadece toplumsal cinsiyet metinlerinde yapılan atıflarda değil kadın katılımında da artış gözlenmiştir. COP'lar ilk başladıkları günden itibaren kadınların belirli seviyelerde katılımı söz konusu olmuştur ancak 2009'a gelindiğinde toplumsal cinsiyet ve iklim arasındaki kesişime kadınların dikkate değer ilgi artışı gözlenmiştir. Bu müzakerede kadın katılımı her zamankinden fazla olmuş, toplumsal cinsiyet eşitliği ve adaleti özellikle bu müzakerede ele alınmıştır. Kopenhag'da kadınlar kayıtlı ülke delegelerinin %30'unu oluşturan bir orana sahiptir (WEDO, 2009, https://www.wedo.org/wp-content/uploads/COP15-Gender-Perspective_WEDO_Feb2010.pdf, 04.10.2018). COP 15'teki diğer bir gelişme ise, bundan sonra yapılacak faaliyetlerde toplumsal cinsiyet perspektifinin dâhil edilmesi ve kadın haklarının savunulması konusunda WEDO'nun yasal bağlayıcı belge olmasının savunuculuğunu yapmasıdır (UNFCCC, 2009, <https://gendercc.net/genderunfccc/unfccc-conferences/copenhagen-2009.html>, 04.09.2018).

Toplumsal cinsiyet duyarlı dilin müzakere belgelerinde yer almasına karşın, 15. Taraflar Toplantısı sonucunda ortaya çıkan Kopenhag Mutabakatında kadın ve iklime dair bir karara yer verilmemiştir. İklim değişikliğini en ağır şekilde hissedenden kadınların müzakerelerde öncelikli sırada yer almadığını bir kez daha göstermiştir.

3.1.3.3.9. COP 16- Cancun'dan (2010) COP 20- Lima'ya (2014)

BMİDÇS kapsamında taraflar konferanslarının 16. sı Meksika'nın Cancun kentinde gerçekleştirilmiştir. Bir önceki sene gerçekleşen toplantıda bağlayıcı bir sonucun çıkmamış olması, Cancun'da gerçekleşecek toplantıdan beklentinin düşük olmasına neden olmuştur. Ancak, bir önceki toplantıda ortaya çıkan Kopenhag Mutabakatında ortaya atılan konulara ilişkin taahhütlerin verildiği ve yeni bir küresel anlaşmanın altyapısının hazırlandığı toplantı gerçekleştirilmiştir.

Cancun Anlaşmaları, BM iklim süreci açısından önemli bir başarı olarak kaydedilmiştir (Bknz. EK.4). BMİDÇS kapsamında dünya çapındaki emisyon oranlarını azaltmak için ulusal planlarla desteklenen en büyük kolektif çabanın temelleri oluşturulmuştur. Aynı zamanda, gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliği ile başa çıkmalarına yardımcı olmak adına o güne kadar gerçekleştirilen en kapsamlı çalışmayı içermektedir. Bu çalışma, ülkelerin iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı finans, teknoloji ve kapasite geliştirme desteğini içeren düşük emisyonlu sürdürülebilir yollar benimseme planlarını kapsamaktadır (UNFCCC, 2016, https://unfccc.int/process/conferences/the-big-picture/milestones/the-cancun-agreements,_24.10.2018).

Anlaşma ile Kyoto Protokolü kapsamında sürdürülen müzakerelerin devam etmesine, küresel hedef olarak sıcaklık artışının 2 °C ile sınırlandırılmasına, insan kaynaklı sera gazı emisyonlarını azaltmak için takvim belirlenmesine karar verilmiştir. Ülkelerin NAMA'ya uygun, farklı sorumluluk ve kapasiteleri hesaba katılarak, emisyonları azaltma konusunda katılımlarını teşvik etmek kararlaştırılmıştır. Az gelişmiş ülkelerin sera gazı emisyonlarını azaltmasını desteklemek adına “Yeşil İklim Fonu” nun (GCF/ Green Climate Fund) kurulmasına karar verilmiştir. Gelişmiş ülkelerin iklim çalışmalarını desteklemesi için 2012 yılına kadar olan süreçte 30 milyar dolarlık, 2020'ye kadar ise 100 milyar dolarlık finansman sağlamasında mutabık kalınmıştır. İklim değişikliğine uyum kapsamında faaliyetlerin artması için gelişmiş ülkeler tarafından özellikle kırılganlığı fazla olan ülkelere teknoloji, finans ve kapasite geliştirme imkânlarının sağlanmasına karar verilmiştir (FCCC/CP/2010/7/Add.1).

COP 16, toplumsal cinsiyete atıflar içeren ilk küresel politika olma özelliğini de göstermiştir. Birçok açıdan kadın örgütleri ve iklim aktivistlerini memnun edecek sonuçlar ortaya çıkmıştır. AD Hoc Çalışma Grubu'nun sözleşme kapsamında uzun süreli iş birliği eylemine ilişkin sadece kadın ve toplumsal cinsiyete yapılan atıflar artmamış, önceki taslak metine kıyasla niteliksel iyileştirmeler de gerçekleştirilmiştir.

Cansun’da, insan hakları ve iklim değişikliği arasındaki ilişkiyi tanımlayan İnsan Hakları Konseyi’nin ifadesi, toplantının sonuçlarına ilişkin raporda, “Taraflar iklim değişikliğiyle ilgili tüm eylemlerde insan haklarına saygı göstermelidir” şeklinde genişletilmiştir (FCCC/CP/2010/7/Add.1). Raporda, BM İnsan Hakları Konseyi’nin insan hakları ve iklim değişikliği ile ilgili 10/4 sayılı kararına³⁶ istinaden, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin coğrafya, yaş, cinsiyet, yerli, azınlık statüsünde bulunanlar gibi zaten savunmasız kesim tarafından hissedilecek olmasına dikkat çekilmiştir. Aynı belgede alınan bir diğer kararda (Decision 1/CP.16/I.7), sivil toplumun, gençlerin, engellilerin, cinsiyet eşitliği gözetilerek kadınların ve yerli halkaların, yerel, ulusal ve küresel düzeylerde, paydaş yelpazesine dâhil olmalarının iklim değişikliğine karşı etkili yöntem geliştirmek için önemli olduğu belirtilmiştir. II.12 sayılı karar, uyum konusunda gelişmiş eylemleri planlamaya yöneliktir. Eylemin, sözleşmeye uygun olarak, savunmasız grupları, toplulukları ve ekosistemleri dikkate alan; ülke odaklı, toplumsal cinsiyete duyarlı, katılımcı ve şeffaf olması gerektiği belirtilmiştir. III.C.72 sayılı karar, gelişmekte olan ülkelere ormansızlaşma ve orman bozulmasından kaynaklanan emisyonların azaltılması, orman korumanın rolü, sürdürülebilir orman yönetimine ilişkin konularda politika yaklaşımlarını içermektedir. Gelişmekte olan ülkelerin oluşturduğu taraf devletlerden, NAMA’lar uygulanırken, yerli halkların, toplumsal cinsiyet konularının dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir. IV.C.130 sayılı karar, gelişmekte olan ülkelere yapılan finans, teknoloji ve geliştirme desteğinde, toplumsal cinsiyet rollerinin hesaba katılarak, sürdürülebilir bir şekilde ve

---

³⁶ 2006’da BM İnsan Hakları Konseyi (İHK) tarafından BM Şartı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi’ne atıfta bulunularak, oybirliğiyle 7/23 sayılı karar kabul edilmiştir. Kararda, iklim değişikliğinin dünyadaki insanlara ve topluluklara geniş kapsamlı bir tehdit oluşturduğu ve bu sorunla başa çıkmak için insan haklarından tam anlamıyla yararlanılması gerektiği belirtilmiştir. İHK’nin bu açıklamaları 25 Mart 2009 tarihli 10/4 sayılı kararıyla yeniden onaylanmış ve kapsamı genişletilmiştir (HRC, 2009, https://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_10_4.pdf, 03.05.2018).

içsel kapasitelerin güçlendirilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir (FCCC/CP/2010/7/Add.1).

COP 16’da toplumsal cinsiyet bileşenlerinin yer almasındaki en önemli etkenlerden birisi bu süreci iki kadının yürütmesi olmuştur. BMİDÇS Yürütme Sekreteri Christina Figueres ve COP 16 başkanı Patricia Espinosa güçlü liderlik örneği sergilemişler ve cinsiyet aktivistleriyle STK’ların müzakere sürecine başarılı şekilde entegrasyonunu sağlamışlardır.

Güney Afrika’nın Durban kentinde gerçekleşen 17. Taraflar Toplantısında ise Yeşil İklim Fonu’nun kurulmasına ilişkin olarak yönetim aracının altı ilkesinden birisi cinsiyet duyarlılığı olarak belirlenmiştir. Ayrıca fonun yönetim kurulunda ve sekreteryasında cinsiyet dengesine dikkat edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

18. Taraflar Toplantısı, kadın örgütlerinin “Fosil Patrikhanede İronik Cinsiyet Eşitliği” söylemleri ile başlamıştır. Daha önceki toplantıların aksine kadınların katılımını arttırmak için Doha’da cinsiyet dengesi konusunda da net bir karar alınmıştır. Kadınların iklim politikalarını feminist bir perspektiften yeniden ifade etmeleri gerektiğinin savunulduğu taraflar toplantısında hem iklim politikalarının hem de iklim biliminin yeniden ifade edilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Doha’da alınan (23/CP.18 sayılı) karar “Doha Mucizesi” olarak nitelendirilmiştir. Cinsiyete duyarlı iklim politikası ilerletme yolunda da önemli bir adım niteliğindedir. Aynı zamanda, BMİDÇS sekreteryasına cinsiyet dengesi hedefine yönelik ilerleme ile ilgili bir raporlama mekanizmasının oluşturulması kararlaştırılmıştır.

Lima’da gerçekleşen 20. Taraflar Toplantısı sivil toplum kuruluşlarının girişimleri ile ilk kez taslak metinde toplumsal cinsiyete ve kadınlara açıkça atıfta bulunulmuştur. Artan sayıda kadın katılımcıların cinsiyet önemine işaret etmesiyle birlikte somut bir adım atılmıştır. Kadın delegelerin cinsiyete duyarlı iklim politikası kavramına açıklık getirmeleri ile azaltım, uyum, kapasite geliştirme, eğitim ve

uygulamaların ele alınmasına odaklanılmıştır (UNFCCC, 2014, <https://gendercc.net/genderunfccc/unfccc-conferences/lima-2014.html>, 03.04.2018). Aynı toplantıda, “Toplumsal Cinsiyet Hakkında Lima Çalışma Programı” kabul edilmiştir. Böylece, toplumsal cinsiyete duyarlı iklim politikaları uluslararası alanda atılan somut adımlarla dikkate alınmaya başlanmıştır.

3.1.3.3.10. COP 21- Paris (2015)

Paris Anlaşması ile, tarafların iklim krizine karşı önlem alırken toplumsal cinsiyet eşitliği faktörünü dikkate almaları gerektiğine vurgu yapılmıştır. Paris Anlaşması'nın önemli olmasının diğer nedeni iklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet bağlantılarının uluslararası bir anlaşma düzeyinde ilk kez kabul edilmesi olmuştur. 2015'te yaşanan bu gelişme sayesinde, toplumsal cinsiyet eşitliği, iklim politikaları ve sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin dönüm noktası niteliğinde bir gündem elde edilmiştir.

Paris'e taraf olan ülkeler, küresel ısınmayı durdurmak, sera gazı emisyonlarını azaltmak ve iklim değişikliğinde kadınların ve kızların güçlendirilmesi konusunda eyleme geçeceklerini taahhüt etmişlerdir. Bu bağlamda, sadece gelecek nesiller için sahip olunan gezegeni kurtarmak değil, şu anda da daha kapsayıcı bir iklim adaleti mücadelesi ile kadınları ve kız çocuklarını korumayı amaçlamaktadır. Bu taahhülle birlikte, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamanın tüm Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına ulaşmada önemli katkı sağlayacağı bilincini desteklemektedir.

Paris'te gerçekleşen iklim müzakereleri sırasında, iklim aktivistleri tarafından iklim suçluları listesi yayımlanmıştır. Bu listede, kömür derneği başkanı, maden şirketi temsilcisi, finansörler ve iklim değişikliğini reddeden kıdemli uzmanlar yer almaktadır. Paris'te gerçekleşen iklim zirvesinde temiz bir gelecek çağrısında bulunulmasına karşın, fosil yakıtları insani gelişimin merkezinde tutan ve emisyon hedeflerinden bir hayli uzakta olan kişiler iklim suçlusu ilan edilmiştir. Yedi kişinin iklim suçlusu olarak

yayımlandığı listede 6 erkek (Benjamin Sporton, Myron Ebell, Chris Horner, James Taylor) ve 1 kadın (Fiona Wild) bulunmaktadır (Bknz. EK.5).

3.1.3.3.11. COP 22- Marakeş (2016)

Paris'in ardından Marakeş'te yapılan toplantıda enerji, iklime dayanıklı tarım ve cinsiyet eşitsizliği konuları ele alınmıştır. Paris'in ardından somut adımların atılmasını isteyen kadınlar, toplumsal cinsiyet perspektifinin iklimle ilgili çalışmaların tüm alanlara sistematik şekilde bütünleşmesini sağlayacak bir çalışma programı talebinde bulunmuşlardır. Toplantıda, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunun en çok finansman boyutu ele alınmıştır. Gerçekleşen müzakerelerin %80'i toplumsal cinsiyet ve finansman ile ilgili gerçekleşmiştir. Bu durum, finans aktörlerinin, toplumsal cinsiyet konusunu finansman sağlama şartlarından birisi olarak sunduğu anlamı taşımaktadır. Yani, iklim değişikliği ile mücadele için finans kaynağı oluşturacak kurum ve kuruluşlar, finansman sağlayacakları her program ve proje için toplumsal cinsiyet eşitliği şartı arayacaktır. Ancak bu durum, toplumsal cinsiyetin ana akımlaşması ile, finans desteği sağlamak için kullanılan bir cinsiyet yıkamaya dönüşme ihtimalini de barındırmaktadır (Değirmenci, 2019: 93).

Marakeş'te gerçekleşen toplantıda, kadınların iklim değişikliğini ele almadaki liderliği bir oturumda vurgulanmıştır. Kadın politikacıların ulusal parlamentodaki temsilinin yüksek olmasıyla, daha sıkı iklim değişikliği politikaları benimsemelerinin paralel seyir izlediği tespit edilmiştir. Analizlerde ele alınan eğitim düzeyleri, genel politik yönelim ve diğer faktörler ile çevre koruma arasındaki bağlantılar tam olarak açıklanmamasına karşın, kadınların iklim değişikliği ile mücadelede daha sıkı iklim politikaları benimsedikleri görülmüştür.

Marakeş'te gerçekleşen taraflar toplantısında özellikle iki kadın katılımcının öne çıktığını görmekteyiz. Fransız Bakan Marie-Ségolène Royal, iklim değişikliğinden en

çok etkilenen bölgenin Afrika kıtası olduğunu dile getirirken, insanların hayatlarını dahi kaybedebildiklerini göz önünde bulundurarak harekete geçilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yine o dönemin BMİDÇS İcra Direktörü Espinosa, iklim değişikliği zirvelerinde alınan ortak kararların harekete geçmek için fırsat olduğunu dile getirmiştir.

Bir sivil toplum örgütü olan WECF ile kadınlar Marakeş'te sivil toplumun sesinin yükseldiğine bir örnek olmuşlardır. Kadınlar taktıkları bıyıklarla iklim değişikliğiyle olan mücadelelerini gösterirlerken, "Sesimizin duyulması için neden bıyığa ihtiyacımız var?" şeklinde pankart açarak erkek egemen kararları protesto etmişlerdir (WECF, 2019, <http://www.wecf.eu/english/articles/2016/11/moustache-COP22.php>, 17.06.2019) (Bknz. EK.6).

3.1.3.3.12. COP 23- Bonn (2017)

BMİDÇS bünyesinde toplumsal cinsiyet bağlamında gerçekleştirilen çalışmalar, COP 23 kararı olarak Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı (Gender Action Plan / GAP) adı altında bu konferansta toplanmıştır. Bu plan toplumsal cinsiyet eşitliği ve iklim değişikliği bağlantılarını bir araya getiren en kapsamlı adım niteliğinde olmuştur. Bu eylem planı ile, teknoloji ve finansman kararlarına ve projelerine toplumsal cinsiyet perspektifinin dâhil edilmesi zorunlu tutulmaktadır. Buna göre, kadınların her aşamada eşit, anlamlı ve tam katılımı sağlanmalı, oluşturulan politikalar toplumsal cinsiyet duyarlı olmalıdır.

Toplantıda iklim değişikliği düzeyinde, cinsiyet duyarlılığına yapılan vurguların genellikle kadınların liderliğinde gerçekleşen toplantılarda ortaya çıkmasına bu toplantıda da rastlanmaktadır. Kadınların güçlendirilmesi ile iklim eylemlerinin güçlendirileceğini savunan ve toplumsal cinsiyete duyarlı politikalar üretilmesi gerektiğini savunan Figures, COP 23'te azaltım ve uyumun ancak toplumsal cinsiyete duyarlı politikalarla mümkün olabileceğini savunmuştur.

COP 23'te gündeme alınan konulardan birisi iklim adaleti aktivistlerinin doğalgazın geçiş yakıtı olarak kullanılmasını protesto etmek olmuştur. Zirveden çıkan olumlu sonuçlardan ilki toplumsal cinsiyet eylem planlarının kabul edilmesi ikincisi ise gelişmiş ülkelerin 2020 öncesi iklim eylem planlarını resmen bildirmelerinin karara bağlanmasıdır (Turhan ve Gündoğan, 2017: 31).

3.1.3.3.13. COP 24- Katoviçe (2018)

Bir önceki taraflar toplantısından kabul edilen Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı, toplumsal cinsiyet eşitliğinin iklim politikalarına ve her seviyede eyleme geçirilmesini desteklemekteydi. COP 24'te toplumsal cinsiyet temsiliyle ilgili olarak elde edilen verilere bakıldığında, ilk kez kadınların %38 oranından temsil edildiği gözlenmektedir. Ayrıca, bu organların başkan ya da eş başkanlığa seçilen kadın delegelerinin en yüksek seviyede olduğu da kaydedilmiştir. Bu gelişmeler, toplumsal cinsiyet dengesi hedefine ulaşmak adına doğru yönde adımlar atıldığını göstermektedir. Ancak, yine de kadınların yeterli sayıda temsil edildiğini söylemek mümkün değildir (UN, 2019, <https://news.un.org/en/story/2018/12/1027261>, 17.08.2019).

2018'de Katoviçe'de gerçekleşen COP 24'te kararlaştırılan karar metni BM Yerli Halkların Hakları Bildirgesi'ne açık bir referans içermektedir. BM İnsan Hakları tarafından sivil toplumun çevresel konularla ilgili karar alma süreçlerine dâhil edilmesi savunulmuştur. Yerel Topluluklar ve Yerli Halklar Platformu'nun oluşturulması ile yerli halkların eşit katılımının sağlanması için ilk BM mekanizması kurulmuştur (OHCHR, 2018: 25).

Tüm COP'ların genel bir değerlendirmesi yapıldığında, 2008'den günümüze değin kadın katılımcıların sayılarında bir artış olduğunu söylemek mümkündür. Ancak ilerlemenin sabit bir ilerleme olduğunu söylemek mümkün değildir. Son yıllarda gerçekleşen COP'larda kadın katılımcıların %40'ın üzerinde seyrettiği görülmektedir.

Özellikle, parti delegasyonlarına başkanlık eden kadın sayılarına bakıldığında aradaki farkın daha keskin olduğunu söylemek mümkündür. 2015'te iklim değişikliği konusunda önemli kararlardan birinin alındığı COP'ta kadın delegasyon başkanlarının %9'a denk geldiği görülmektedir. Bir sonraki yıl gerçekleşen toplantıda kadın delegasyon başkanlarının oranı %18'e yükselmiştir. Bu oranlar, kadınların eşit sayıda temsil edilmesi ve anlaşmayı müzakere etmede güçlenmelerinin ne denli önemli olduğu vurgularının yerine ulaştığını göstermektedir.

WEDO tarafından 2008'den itibaren tutulan istatistiklere göre taraflar toplantılarında hâlâ eşit temsile ulaşamadığı görülmektedir. 2008'de %32 kadın delege oranı, 2018'de %40'a yükselmiştir. 2008'de karar alma yetkisine sahip kadın delege oranı %15 iken, COP 24'te bu oran %22'ye yükselmiştir. Değişimin bu hızla seyretmesi halinde cinsiyet eşitliği paritesine 2042'de ulaşılacağı tahmin edilmektedir (WEDO, 2019, https://wedo.org/wpcontent/uploads/2019/06/2019_June_WomensParticipation_Final.pdf, 02.10.2019).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki kadınlar için karar süreçlerine katılım çok kolay gerçekleşmemektedir. Ancak, kadın katılımcıların karar alma süreçlerinde sayıca fazla olmaları, katılımcıların cinsiyetleri ne olursa olsun eril bakış açısından sıyrılarak karar aldıkları anlamını taşımamaktadır. Kadınların iklim değişikliği ile ilgili alınan kararlarda sayıca fazla olmaları iklim değişikliği kampanyalarının daha başarılı bir seyir izlemesini sağlamakta, aynı zamanda kadın liderler öncülüğünde yapılan toplantılarda toplumsal cinsiyet perspektifine daha çok önem verilmektedir.

3.2. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER VE ALT PROGRAMLARINDA İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLANTILARI

24 Ekim 1945'te kurulmuş, uluslararası bir kuruluştur. Kurulduğu yıllarda 51 ülkenin üye olduğu kuruluşun şu anda 193 üye ülkesi bulunmaktadır. BM'nin misyonu, vizyonu ve çalışmaları, kuruluş tüzüğünde yer alan amaç ve ilkeler doğrultusundan yönlendirilmektedir. Kendine has uluslararası bir karakteri bulunan örgütün temelleri 2. Dünya Savaşı'nın ardından, savaşın galibi ülkeler tarafından ileride yaşanacak huzursuzlukları önlemek amacıyla atılmıştır. Uluslararası ilişkilerde, ülkeler arasında çıkacak sorunlarda güç kullanılmasını evrensel düzeyde ilk yasaklayan "Birleşmiş Milletler Anlaşması" dır (UN, 2019, www.un.org, 17.06.2019).

21. yüzyıla gelindiğinde şekil değiştiren güç savaşları ile, barış ve güvenliğin yanı sıra, çevre sorunları, toplumsal kalkınma, sürdürülebilir gelişme, insan hakları, silahsızlanma, sağlık sorunları, yönetim, gıda güvenliği ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi konular da örgütün gündemindeki sorunlar listesinde yerini almıştır (UN, 2019, www.un.org).

BM, üyesi ülkelere Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey ve diğer organ ve komitelerdeki görüşlerini ifade etmeleri için ve ihtilafları çözmeye çalışan bir forum imkânı sağlamaktadır. Örgüt, üyeleri arasında diyalog sağlayarak ve müzakerelere ev sahipliği yaparak, görüşme imkânları sağlamakta ve sorunları çözmek için bir mekanizma işlevi görmektedir. BM'nin örgütün kurulmasıyla eş zamanlı kurulan ana organları; Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Mütevelli Heyeti, Uluslararası Adalet Divanı ve BM Sekreteryası' dır (UN, 2019, www.un.org, 17.06.2019) (Örgütün kurumsal yapısı için Bknz. EK.7).

Barış ve güvenliğin sağlanması, toplumsal ve ekonomik kalkınma, sağlık gibi BM'nin gündeminde olan konuların neredeyse hepsinin ortak noktası güncel çevre sorunlarına dayanmasıdır. Çevre sorunlarını merkeze alarak uluslararası topluluğu

kapsayıcı ilk ve en önemli adım Birleşmiş Milletler tarafından 1972 yılında Stockholm Konferansı ile atılmıştır (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2012: 447). Gerçekleşen konferansla birlikte hem ulusal hem de uluslararası düzeyde çevre hukukunun gelişmesi paralel bir seyir izlemiştir (Ertürk, 2011: 188).

1972’de Stockholm’de gerçekleştirilen “Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı” sonucunda “İnsan Çevresi Bildirgesi” kabul edilmiştir. Bildirge, çevre koruma ve geliştirme konusunda alınan kararlarda uzlaşma metni niteliğindedir. Bununla birlikte "İnsan ve Çevresi için Harekât Planı" adında yol haritası niteliğinde ve öneriler içeren bir bildirge açıklanmıştır. Aynı zamanda, çevrenin artık küresel bir sorun haline gelmesi gündeme alınmış ve çözümlerin de küresel boyutta ele alınması adına uluslararası bir organın kurulmasına karar verilmiştir. Bunun üzerine, BM Genel Kurulu’nun 2997 sayılı ve 15 Aralık 1972 sayılı kararıyla, “Birleşmiş Milletler Çevre Programı” BM’ye bağlı bir “program” olarak oluşturulmuştur (UNEP, 2019, www.unep.org, 17.06.2019). UNEP’in kurulmasıyla birlikte iklim değişikliğine olan farkındalık artmış diğer BM kuruluşları ile iş birliği yapılarak iklim değişikliği ile mücadele kapsamında önemli adımlar atılmaya başlamıştır.

BM örgütünün çevre ve kadın çalışmaları 1970’lere dayanmaktadır. BM’nin gündemindeki sorunlar listesinde iklim değişikliği dışında yer alan toplumsal cinsiyet eşitliği adına taraflarca kabul edilmiş sözleşme ve protokoller aynı zamanda BM’ye bağlı çalışan örgütler yer almaktadır. BM’nin kadınların gelişmesi konusunda duyduğu hassasiyet kadınların toplumsal ilerlemesinin sağlanması, kadına şiddetin önlenmesi, kadın hakları konularında ön plana çıkmaktadır.

BM, dünya nüfusunun yarısından fazlasının kadınlar ve kızlar olduğu ve onların potansiyellerinin ne derece etkili olabileceği bilinciyle politikalarına yön vermektedir. BM nezdinde kadın haklarına atfedilen önemin temeli Birleşmiş Milletler Şartı’nın 1.

Bölümü olan Amaçlar ve İlkelerin 1. Maddesinin 3. Fıkrasında atılmıştır (Charter of the United Nations, 1945, <https://www.un.org/en/charter-united-nations/>, 17.06.2019);

BM Genel Kurulu tarafından 1948’de kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyanname’sine göre, tüm insanların eşit şekilde sahip olması gereken ve devredilemeyecek hakları vardır. Bu haklar tüm dünyada özgürlük, adalet ve barışın oluşması için gereklidir. BM’nin insan haklarına verdiği önem 1993’te Viyana Deklarasyonu ve Eylem Programı ile de pekiştirilmiştir. Aynı zamanda, kadın hakları evrensel insan haklarından birisi olarak onaylanmış ve tüm biçimlerde kadına yönelik şiddetin insan hakkı ihlali olduğunun tanınması için harekete geçilmiştir (Bunch ve Reilly, 1994: 100).

“Ekonomik, sosyal, fıkri ve insani mahiyetteki milletlerarası dâvaları çözümlenerek ve ırk, cins, dil veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve ana hürriyetlerine karşı saygıyı geliştirerek ve teşvik ederek, milletlerarası iş birliğini gerçekleştirmek”.

“Toplumsal cinsiyet eşitliği, temel bir insan hakkı olmasının yanı sıra, tam bir insan potansiyeli ve sürdürülebilir kalkınma ile barışçıl toplumlara ulaşmak için esastır”.

Görüşü BM tarafından benimsenmekte ve kadınların güçlendirilmesiyle üretkenliğin artacağı ve ekonomik büyümenin gerçekleşeceği savunulmaktadır. BM, kadınlar ve erkekler arasında fırsat eşitliği yaratmanın kadınlar açısından olumsuz olabilecek her türlü durumun önüne geçebileceğini savunmaktadır. Bunun yolu ise kaliteli eğitim ve sağlık haklarından eşit şekilde faydalanmak, ekonomik kaynaklara ulaşmak, siyasi hayata eşit katılımın sağlanması olarak ifade edilmektedir. BM 9. Genel Sekreteri Antonio Guterres bir ifadesinde, “kadınları ve kız çocuklarını güçlendirmenin günümüzde hâlâ tam anlamıyla üstesinden gelinememiş bir iş olduğunu ve aynı zamanda en büyük insan hakları mücadelesi” olduğunu belirtmiştir (UN News, 2019, <https://news.un.org/en/story/2019/03/1034241>, 18.06.2019).

1997’de başlatılan BM Reform Programı ile, Genel Sekreter tarafından sistemindeki tüm birimlerin, kendi yetkileri çerçevesinde faaliyetlerini uygularken, insan haklarını yaygınlaştırmayı temel almaları çağrısında bulunulmuştur. Bu tarihten itibaren, BM sistemindeki birimler tarafından İnsan Hakları Temelli Yaklaşım (HRBA/ Human Rights Based Approach) benimsenmiş ve faaliyetler yapılırken yaklaşım esas alınmıştır. Her ne kadar BM çatısı altındaki programlar ve birimler yaklaşıma kendi yorumlarını katsalar da BM bütünlüğü içerisinde yaklaşımın ortak bazı ilkeleri bulunmaktadır. Bu ilkeler,

1. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde ve diğer uluslararası insan hakları belgelerinde belirtilen insan haklarına ilişkin hükümler, tüm iş birliği programlarında, politikalarda ve teknik yardım programlarında uygulanmalıdır.
2. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde ve diğer uluslararası araçlarda yer alan insan hakları standartları kurum içerisinde programlama sürecinin her aşamasında kullanılmalıdır.
3. Kalkınma iş birlikleri yükümlülükleri yerine getirme ve hak talep eden hak sahiplerinin haklarını korumak üzerine kurulmalıdır (HBRA, 2019, www.hrbaportal.org, 07.06.2019).

Bu gelişmeyle birlikte, insan hakları temelli yaklaşım BM programlarına, fonlarına dâhil edilmiştir. HBRA, BM sistemi içerisinde yeni bir programlama yaklaşımı değil, bütünleşmiş bir yaklaşım olmuştur ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, kadın haklarının gelişmesi ve toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması yolunda önemli bir adım olmuştur.

Kuruluşunun ilk yılında BM’ye bağlı ECOSOC tarafından, bir küresel politika oluşturma organı olarak CSW kurulmuştur. Komisyon, kadının ilerlemesi yönünde çalışan en kapsamlı ve ilk olma özelliğini taşımaktadır. Komisyonun ilk yıllardaki

başarıları arasında “İnsan Hakları Evrensel Beyannameesi” nde cinsiyet nötr bir dil kullanmaya dikkat edilmesi konusunda çalışmalar yapması yer almaktadır (UN, Universal Declaration of Human Rights). Komisyon, toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etme, kadınların güçlendirilmesi için çalışma ve kadın haklarının desteklenmesi gibi konularda küresel standartların sağlanması konusunda etkilidir.

Tezin ilk bölümünde dil ve toplumsal cinsiyet bağlantılarının önemine işaret edilmiştir. Buradan hareketle, dilin sosyal ve kültürel etkisi ve bunların yarattığı tutumları şekillendirmedeki önemi göz önünde bulundurulduğunda, toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve cinsiyet eşitsizliğine yol açan koşulları ortadan kaldırmada da etkili bir yol olduğu açıktır. BM tarafından da dikkate alınan bir husus olan dil ve toplumsal cinsiyet eşitliği bağlantıları, örgüt nezdinde personelin sözlü, yazılı, resmi ya da gayri resmi iletişimde toplumsal cinsiyete duyarlı bir dil kullanılmasını amaçlamıştır. Hazırlanan destek materyalleri yararlı bir başlangıç noktası olmanın yanı sıra, cinsiyet dilinin daha kapsayıcı olması, belirli bir cinsiyete ya da cinsiyet kimliğine yöneltilmemesi, ayrımcılığa yer vermemesi, cinsiyet klişelerinden uzak durması açısından kılavuz niteliğindedir. Örneğin, İngilizce’de yer alan Mrs., Ms. hitap şekillerinin kullanımından kaçınılması, ancak kullanılması zorunlu ise daha genel ifadeye öncelik verilmesine ya da ayrımcılığa iten “kadın işi”, “insanoğlu”, “insan yapımı” gibi ifadelerden kaçınılmasına karar verilmiştir (UN Website, Gender Inclusive Language).

BM’nin toplumsal cinsiyet eşitliği özelinde yaptığı çalışmaların kısa tarihçesi Tablo 19’da özetlenmiştir.

Tablo 19. BM ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Kısa Tarihçesi

10 Aralık 1948'de BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen dönüm noktası niteliğindeki beyanname; "Tüm insanların şartlar ve haklar bakımından eşit ve özgür doğduğu" ve "Herkesin bu hak ve özgürlükleri; ırk, renk, cinsiyet, dil ve din gibi statülerde ayırım gözetilmeksizin eşit kullanma hakkına sahip" olduğu onaylanmıştır.

1970'lerde ivme kazanmaya başlayan uluslararası feminist hareket ile Genel Kurul, **1975**'i "Uluslararası Kadın Yılı" ilan etmiştir. Meksiko City'de "Birinci Dünya Kadın Konferansı" düzenlenmiş ve konferans çağrısında takip eden **1976-1985** yılları arasındaki dönem "Birleşmiş Milletler Kadınlar için Kadının On Yılı" ilan edilmiş ve on yıllık gönüllü "BM Kadın İçin Kalkınma Fonu (UNIFEM/ United Nations Development Fund for Women)" oluşturulmuştur. Aynı bağlamda yapılan uluslararası ve ulusal çalışmalar sonucunda 127 ülkede eşitlik mekanizmaları kurulmuş Birleşmiş Milletler bünyesinde de "Kadının İlerlemesi için Araştırma ve Eğitim Enstitüsü (INSTRAW/ United Nations International Research and Training Institute)" oluşturulmuştur.

1979'da Genel Kurul tarafından "**Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme (CEDAW)**" kabul edilmiştir. Sözleşmenin 30 maddesinde kadına yönelik şiddet açıkça tanımlanmış ve bu tür ayrımcılığa son vermek adına ulusal eylem için gündem belirlenmiştir. Sözleşmenin amacı kültür ve gelenek açısından etkili güçler olan cinsiyet rollerini ve aile ilişkilerini yeniden şekillendirmektedir. Kadınların üreme haklarını onaylayan ilk insan hakları sözleşmesidir. Sözleşmenin giriş kısmında "üreme hakkı (reproductive rights)" kavramına yer verilmiş ve aile planlaması vurgusu yapılmıştır.

1980'de Meksiko City Konferansı'ndan beş sene sonra, Kopenhag'da "**İkinci Dünya Kadın Konferansı**" düzenlenmiştir. Sonuçta çıkan Eylem Planı'nda, kadınların "mülkiyet hakkı" ve "mülkiyet kontrolü" elde etmesi için güçlü ulusal tedbirlerin alınması ve kadın haklarına ilişkin miras, çocuk velayeti gibi konularda iyileştirmeler yapılması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

1985'te "**Kadın İçin Eşitlik, Kalkınma ve Barış konularında Birleşmiş Milletler: Kadın On Yılı'nın Başarılarının Gözden Geçirilmesi ve Değerlendirilmesi**" konusunda "**Üçüncü Dünya Kadın Konferansı**" gerçekleştirilmiştir. Nairobi'de gerçekleşen konferansa katılan 157 hükümet temsilcisi tarafından Meksiko City hedeflerinin istenilen başarıya ulaşmadığı farkına varılarak "**Kadının İlerlemesi İçin 2000 Yılı Nairobi İleriye Yönelik Stratejileri**" benimsenmiştir. Bazı çevreler tarafından küresel feminizm hareketinin doğuşuna zemin hazırladığı iddia edilen bu buluşma ile toplumsal cinsiyet eşitliği 15.000 Sivil Toplum Kuruluşu temsilcisinin katılımıyla gerçekleşen bir forumda tartışılmıştır.

1995'te Beijing'te düzenlenen "**Dördüncü Dünya Kadın Konferansı**" ile Nairobi'de yakalanan başarı bir adım ileriye taşınmıştır. Kadın haklarının kadın haklarının evrensel insan haklarının ayrılmaz bir parçası olduğu öne sürülmüştür. Bu haklara saygı gösterilmesi adına eylemlerde bulunulmuştur.

2 Temmuz 2010'da BM Genel Kurulu tarafından oybirliğiyle aldığı kararla BM bünyesinde cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadının güçlendirilmesi konusunda bir organ oluşturulması kararı alınmıştır. Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi Birimi (UN Women) BM organlarından dördünün; BM Kadın Kalkınma Fonu (UNIFEM), Kadın Gelişimi Bölümü (DAW/ Division for the Advancement of Women), Toplumsal Cinsiyet Özel Danışma Ofisi ve BM Kadın Gelişimi için Uluslararası Gelişim ve Araştırma Enstitüsü'nün bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur.

Son yıllarda, BM "**Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları**" na odaklanmıştır ve kadınlar bu hedeflere ulaşılmasında kritik öneme sahiptir. Belirlenen 17 hedefte kadınların ve kız çocuklarının güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması belirlenen hedeflere ulaşılmasında hem sorunun hem de çözümün bir parçası olarak ele alınmıştır.

2017'de BM ve Avrupa Birliği (AB), kadınlara ve kız çocuklarına yönelik her türlü şiddeti ortadan kaldırmaya odaklanan küresel bir çalışma niteliğindeki "Spotlight Girişimi" ni (Spotlight Initiative) başlatmak adına güçlerini birleştirdiler. Çalışma, kadınların ve kız çocuklarının yaşamlarında olumlu değişimler olmasını amaçlayarak Asya, Afrika, Latin Amerika, Pasifik ve Karayipler'de büyük ölçekli yatırımları hedeflemiştir.

1995'te gerçekleşen "Beijing Eylem Platformu" ve toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasına ilişkin kararlaştırılan sonuçların (agreed conclusion) gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğine ilişkin takibin yapılması adına "Kurumlararası Kadın ve

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ağı” (IANWGE/ Inter-Agency Network on Women and Gender Equality) tarafından 25-27 Şubat 1998’de 3. Toplantının gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. BM sistemi içerisindeki toplumsal cinsiyet odak noktalarının işlevlerini gözden geçirmek için bir araştırma yapılmasında mutabakat sağlanmış bunun için de “Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu” (UNFPA/ United Nations Population Fund) toplum cinsiyet eşitliğinin sağlanması adına aşağıdaki şartların yerine getirilip getirilmediğini denetlemek adına görevlendirilmiştir;

1. Toplumsal Cinsiyet Odak Noktaları’nın (Gender Focal Points) kurulması, fonksiyonlarının tipolojisinin ve envanterinin tanımlanması;
2. Toplumsal Cinsiyet Odak Noktaları’nın iç ve dış yapılarla bağlantılarını içerecek şekilde örgütsel bir profilin kurulması;
3. Yönetim boyutu dikkate alınarak toplumsal cinsiyet odak noktalarının çalışmasına rehberlik edecek politika belgelerinin hazırlanması ve değerlendirilmesi;
4. Odak noktalarının sorumluluklarının kapsamının belirlenmesi, iş tanımlarının yapılması, işe alınacak kişilerde aranacak beceri ve niteliklerin tanımlanması;
5. Odak noktalarının kaynaklarının belirlenmesi.

“Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu” nun gözetiminde olan sistemin geliştirilmesinde, Birleşmiş Milletler HIV ve AIDS Ortak Programı (UNAIDS/United Nations Programme on HIV/AIDS), UNICEF ve UNDP tarafından oluşturulan bir çalışma grubu destek olmuştur.

Beijing Eylem Platformu’nda kararlaştırılan sonuçlar ışığında oluşturulması planlanan odak noktalarının detaylı incelemesi şu şekildedir;

Toplumsal Cinsiyet Sorunları ve Kadınların İlerlemesi Konusunda Genel Sekreter Özel Danışmanlığı (OSAGI/Office of the Special Adviser to the Secretary-

General on Gender Issues and Advancement of Women), toplumsal cinsiyetin ana akımlaşması için sosyal işleri yürüten ofis 1 Mart 1997’de kurulmuştur. Ofisin temel amacı, 1995’te Beijing’te düzenlenen konferansın sonuç belgesinin etkin bir şekilde uygulanmasını teşvik etmek ve güçlendirmektir. OSAGI, Genel Kurul’un ve ECOSOC’un toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki temel hizmetlerine ilişkin rehberlik sağlamakla görevlendirilmiştir. Kadının statüsünün güçlendirilmesi, toplumsal cinsiyet analizi, danışma hizmetleri ve sosyal yardım gibi görevleri bulunmaktadır. Ayrıca, Birleşmiş Milletler sistemi içerisinde, diğer hükümetler arası organlarda ve üye devletlerde toplumsal cinsiyet perspektifinin yaygınlaştırılması; hükümetler arası gündemin “kadınlar, barış ve güvenlik” çerçevesi içerisinde geliştirilmesi konusunda stratejiler ve politikalar geliştirmesi beklenmektedir (United Nations,1997, <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2010/7/un-creates-new-structure-for-empowerment-of-women>, 17.07.2019).

Toplumsal Cinsiyet Odak Noktaları (Gender Focal Points), toplumsal cinsiyetin ana stratejisi ile ilgilenen ve meslektaşları arasında toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasını içerik ve süreçler açısından işlere dâhil etme kapasitelerini geliştiren, kurum içerisindeki kilit personelden oluşan birimdir. Cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi ana akımının kurumun politika ve programlamasında yaygın şekilde kullanılmasını ifade etmektedir (UN Women Training Centre, 2016). Bu nedenle, toplumsal cinsiyet odak noktası yalnızca toplumsal cinsiyet konularını merkeze alarak çalışma yürütmek yerine bir koordinasyon ekibi ve komitesiyle iş birliği içerisinde hareket etmelidir (OSAGI, 2001, www.un.org, 05.03.2018). Toplumsal cinsiyet odak noktasının genel sorumlulukları arasında aşağıdaki maddeler yer almaktadır;

1. Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı’nın (GePA/ Gender Plan of Action) geliştirilmesini ve/veya uygulanmasını kolaylaştırmak ve koordine etmek,

2. Toplumsal cinsiyet konularının programlara/projelere dâhil edilmesini sağlamak ve teknik destek vermek,
3. Toplumsal cinsiyet faaliyetleri için ayrılan fonları sağlamak,
4. Toplumsal cinsiyetin yaygınlaştırılması için bilgi edinme ve eğitim ile ilgili belgeleri ve materyalleri sağlayarak kapasiteyi güçlendirmek,
5. BM içerisinde ya da kurumlara arası, STK ve akademik ağlarla toplumsal cinsiyet çalışmalarını ortak yürütmek,
6. Çalışma gruplarının toplumsal cinsiyet konusundaki faaliyetlerine katkıda bulunmak.

Toplumsal cinsiyet odak noktasında çalışan kişilerin kadın olmak gibi bir zorunluluğu bulunmamaktadır. Toplumsal cinsiyet bakış açısıyla toplumsal cinsiyet eşitliği ve adaletini gözeterek çalışan erkek uzmanlar da bulunmaktadır. Bu nedenle, toplumsal cinsiyetin sadece kadın meselesi olduğu fikrinden sıyrılmak gerekmektedir. Buna karşın, BM bünyesinde toplumsal cinsiyet odak noktaları dışında “Kadın Odak Noktaları” merkezleri de bulunmaktadır. Her bir alt birimin çalışma grubu olarak görev yapan kadın odak noktalarının sayısının toplumsal cinsiyet odak noktalarından daha fazla olduğu gözlenmektedir.

BM sistemi içerisindeki toplumsal cinsiyet odak noktaları oluşturulduğu ilk dönemlerde genellikle kıdemsiz kadın personellere yer verilmesi nedeniyle toplumsal cinsiyet eşitliğinin dikkate alınmadığı yönünde yanlış bir algı oluşmuştur. Bunun önünde geçmek amacıyla 2004/4 ECOSOC kararı ile Birleşmiş Milletler sistemi içerisindeki tüm birimlere açık talimat verilerek toplumsal cinsiyet uzmanlarının yeterli bilgiye erişimi, kaynaklara ulaşımı arttırılmak suretiyle kıdemli kadın personel istihdamı arttırılmıştır. Buna göre odak noktalarında en az P4³⁷ veya eşdeğer

---

³⁷ Birleşmiş Milletler bünyesinde çalışanlar personel kategorilerine göre ayrılmaktadır. Her kategorinin sorumluluğu farklı olmakla birlikte, personelden beklenen çalışma değişkenlik gösterebilmektedir. P4

seviyesinde uzmanlara yer verilmesi şart koşulmuştur (UN-Women, 2012, www.unwomen.org, 06.03.2018).

Kadın Odak Noktası (Focal Point for Women), BM sisteminde çalışan kadınların durumunu incelemek ve raporlamak için görevlendirilen kurum, Genel Kurul tarafından belirlenen 50:50 cinsiyet dengesini gözeterek ve Genel Sekreter'e rapor etmek amacıyla kurulmuştur. Özellikle kadınların iş/yaşam dengesinin sağlanmasında, kadınların istihdamındaki kötü koşulların giderilmesinde politika oluşturma ve uygulama amacıyla olduğu belirtilmektedir.

BM sistemi içerisinde, Beijing Eylem Platformu referans alınarak oluşturulmaya çalışılan toplumsal cinsiyetin ana akımlaşması stratejisi ile kurulan odak noktaları hangi noktalarda başarıya ulaşmıştır sorusunun yanıtı 2001 yılı itibariyle elde verilerle şu şekildedir,

1. BM alt kuruluşlarında toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması konusunda alınan kararlar uygulanmaya çalışılmış, personel arasındaki cinsiyet dengesini iyileştirmek adına eylemler uygulanmaya konmuş, ilgili esaslar dâhilindeki sorunlara uygun politikalar uygulanarak yanıt verilmiştir. Neredeyse dörtte üçünün artık kendine özgü cinsiyet politikaları ve stratejileri bulunmaktadır. Politikası bulunmayan yüzde ise neredeyse 10'dan azdır.
2. BM'nin tüm alt birimlerinin toplumsal cinsiyet odak noktalarında kadın çalışan oranı %90 civarında seyretmektedir.
3. Toplumsal cinsiyet odak noktası olarak belirlenen birimlerde yapılan araştırma sonucunda, üçte birlik oranın rolleri ve sorumlulukları kapsamında çalışmadığı tespit edilmiştir. Bu sayının %20'sinden azı kuruluş politikalarında yer alan çalışma planlarını doğru şekilde yansıtmaktadır. Odak noktalarından pek çoğundan toplumsal cinsiyet meseleleri üzerinde

tam zamanlı bir işleyle çalışmaları beklenmediğinden ötürü sadece %7'lik bir kısım zamanlarının tamamını toplumsal cinsiyet merkezinde harcamaktadır.

4. Odak noktalarının çoğunluğu işlevlerini en az 5 diğer sorumluluk alanıyla birleştirmektedir; insan hakları, bilgi ve iletişim, STK, HIV/AIDS, mülteciler/ülke içinde yerlerinden edilmiş kişiler, eğitim ve çevre.
5. Her ne kadar toplumsal cinsiyet eğitimi kurum içerisinde sağlansa da içeriğin çeşitli ve karmaşık olmasından dolayı denetleyicilerin büyük çoğunluğu tarafından toplumsal cinsiyet odak noktalarının uzmanlığı yetersiz bulunmaktadır.
6. Toplumsal cinsiyet odak noktaları sınırlı bir finansal kaynağa sahip olmasından dolayı kendilerine tahsis edilen bütçeyle yetinmek zorunda kalmaktadırlar. Kendilerine ayrılan özel fonlarının olmamasından dolayı planlanan projeler uygulanamamakta ve toplumsal cinsiyet ana akımının kümülatif etkisinin değerlendirilmesi mümkün olmamaktadır (OSAGI, 2001, www.un.org, 27.06.2017).

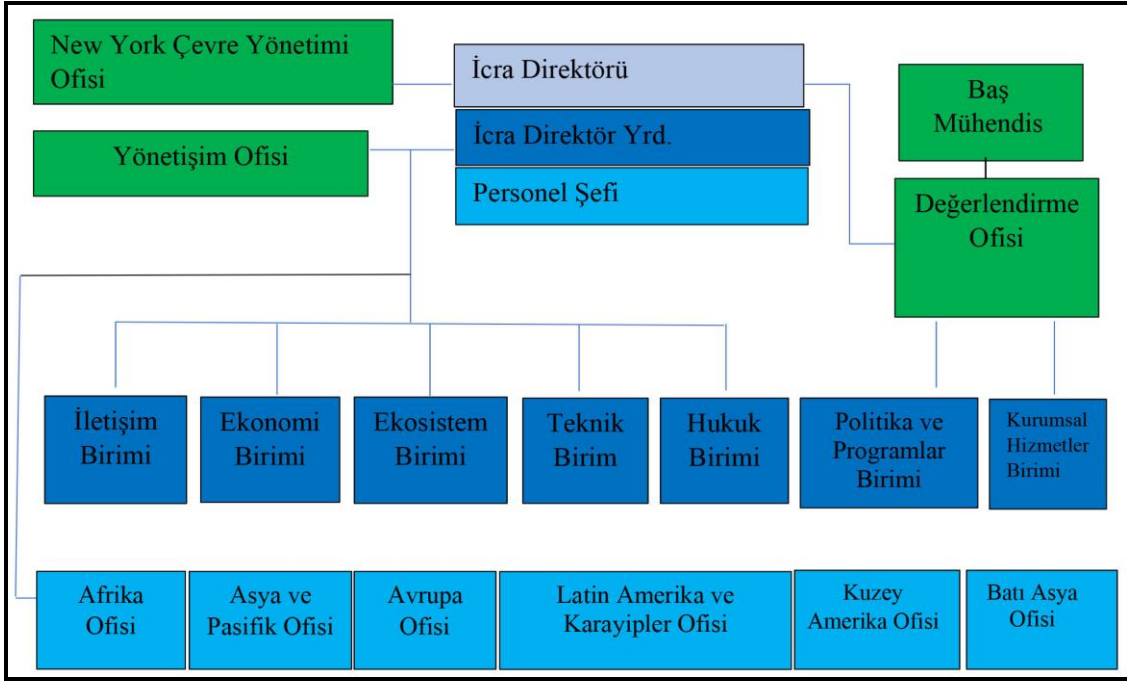
BM sistemi farklı faaliyet ve işlevsel yapıya sahip kuruluşları bünyesinde barındırmaktadır. Sistem içerisinde bütçesi ayrı olan, düzenli bütçe dâhil inde olan, gönüllü katkılarla finanse edilen yapıya sahip organlar bulunmaktadır. Bu bölümde, BM şemsiyesi altında iklim değişikliği ile mücadele politikalarında toplumsal cinsiyetin ne derece bütünleştirildiğini ölçmek için cinsiyete dayalı verilerin en sistemli işlendiği üç organ seçilmiştir ve yıllık olarak Genel Kurul'a ve Güvenlik Konseyi'ne, Ekonomik ve Sosyal Konsey aracılığıyla rapor veren kurumlardan UNEP, UNDP ve UNOHCHR incelenmiştir. BM bünyesinde yer alan söz konusu kuruluşların toplumsal cinsiyet eşitliğini ne derece teşvik ettiğinin, örgüt yapısından bütçelemeye kadar uzanan

yelpazede toplumsal cinsiyete duyarlı politikalara yer verilip verilmediğinin yanıtları aranmaya çalışılmıştır.

3.2.1. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP/United Nations Environmental Programı)

BM Çevre Programı, küresel çevre gündemini belirleyen, sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyutunun BM gündemi içerisine tutarlı bir şekilde uygulanmasını teşvik eden, küresel çevrenin savunucusu olarak hizmet veren çevre otoritesidir. UNEP'in misyonu, "ulusların ve halkların gelecek nesillerin haklarını riske atmayacak şekilde yaşam kalitelerini arttırmalarını teşvik etmek, onları bilgilendirmek ve çevreye özen gösterme hususunda ortaklık sağlamaya çağrıda bulunmak" olarak belirtilmiştir (UNEP, 2019, <https://www.unenvironment.org/>, 18.06.2019).

UNEP'in toplumsal cinsiyet perspektifini politikalarına ne derece dâhil ettiğini saptamak açısından; teşkilat yapılanması (Bknz. Şekil. 18), ayrılan bütçe ve verilen taahhütlerle gerçekleştirilen eylemler dikkate alınarak başarıya ulaşıp ulaşamadıkları başlıklar halinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Şekilde de görüldüğü gibi, bölgesel ağları bulunan UNEP, gittikçe artan bir iş birliği ağı ile çevre sözleşmelerine, sekreteryalara ve kurumlar arası koordinasyon kuruluşlarına ev sahipliği yapmaktadır. UNEP misyonunu finanse eden gelirin %95'lik bir kısmını gönüllü şekilde yapılan katkılarla sağlamaktadır. Önemi büyük çok taraflı çevre anlaşmalarına ve araştırma organlarına, hükümetleri ve çevre topluluklarını bir araya getirerek ev sahipliği yapmaktadır.

Şekil 18. UNEP Organizasyon Şeması

Kaynak: <https://airfreshener.club/quotes/org-chart-united-nations.html>, (01.06.2018).

UNEP 1980’de WMO ile “İklim Değişikliği Paneli” nin kurulmasını sağlamıştır. 1992’de BM Çevre ve Kalkınma Konferansı sonrasında iklim değişikliğine karşı oluşturulan “Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi” nin müzakerelerine destek vermektedir. 20 yılı aşkın bir süredir iklim değişikliği ile ilgili meseleler üzerinde çalışan UNEP, 2010-2013 yıllarını kapsayan “Orta Vadeli Strateji” den beri İklim Değişikliği ile ilgilenen bir alt programa sahiptir. UNEP’in alt program çalışmaları iklim değişikliği, afetler ve çatışmalar, çevre yönetimi, ekosistem yönetimi, kaynak verimliliği, atık yönetimi ve çevrenin gözden geçirilmesi olmak üzere 7 tematik alana ayrılmıştır (UNEP, 2008: 8).

UNEP’in tematik önceliğe sahip olarak belirlediği bu alanlar 2008’de yayınlanan ve 2010-2013 yılları için tasarlanan ilk “Orta Vadeli Strateji” (MTS/ Medium Term Strategy)³⁸ belgesinde belirtilmiştir. Önce 6 tematik alan olarak belirlenmesine karşın

³⁸ Orta Vadeli Strateji, UNEP’in vizyonunu, hedeflerini, önceliklerini belirleyen stratejik bir belgedir. Dört yıllık dönemleri kapsayan belgelerde, alt programlar için belirlenen hedefler, uygulama stratejileri, UNEP kurumsal risk yönetimi stratejisi ve değerlendirmeler yer almaktadır.

“çevrenin gözden geçirilmesi” alt programının eklenmesi ile öncelikli alan sayısı 7’ye çıkarılmıştır (UNEP, 2008: 9).

Yukarıda görüldüğü üzere UNEP oluşturduğu alt programlarında “toplumsal cinsiyet” başlığıyla bir programa yer vermemiştir. Buna karşın, UNEP, sürdürülebilir kalkınma alanında toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesini teşvik etmek konusunda kararlı bir tutum izlemektedir. İzlediği politikada karşılaşılan çevre sorunlarına karşı kadın ve erkeklerin tam anlamıyla ve etkin katılımı ile sağlanabileceği görüşü hakimdir. UNEP, alt programlarında çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması için yapılan çalışmalarda daha toplumsal cinsiyet duyarlı çalışmaların yapılması görüşünü savunmaktadır. 2014-2015 ve 2016-2017 yılları için geliştirilen çalışma programları, toplumsal cinsiyet perspektifinin politika dokümanları ve proje tasarım ve uygulamasına dâhil edilmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Proje ve programlarda elde edilen başarıya ya da başarısızlığa göre belirlenen göstergelerle daha düzenli değerlendirme yapılmasının gerekli olduğu tespit edilmiştir.

Her bir alt program koordinatörü, toplumsal cinsiyet eşitliğine uygun perspektiflerin geliştirilmesi, dokümantasyonun yapılması ve özellikle cinsiyet eşitliği ile ilgili konularda ulaşılmak istenen başarılarla karşılık gelen göstergelerle ilgili olarak gerekli sorumlulukları üstlenmektedir. Özellikle, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması hususunda yaptıkları çalışmaların kendi “Sonuç Belgeleri” ne dâhil edilmesi için gerekli çalışmaları yapacaklarını taahhüt etmişlerdir. Aynı zamanda her bir alt programda “Proje belgelerindeki bulgular ve eğilimlerin özeti” adlı bir bölüm bulunmakta alt başlığı olan “toplumsal cinsiyet” bölümünde elde edilen bulgulara yer verilmektedir (UNEP, 2011: 10).

İlki, İklim değişikliği Alt Programı’dır. Kuruluş amacı, ülkelerin sürdürülebilir kalkınma ve insan refahı için iklim koşullarına dayanıklı ve düşük emisyonlu stratejilere doğru ilerleyebilme yeteneklerini güçlendirmek olarak belirtilmiştir. UNEP iklim

değişikliği alt programında, pek çok açıdan cinsiyet ve iklim değişikliği arasındaki farklı bağlantı noktalarını analiz etmek için cinsiyete ve yaşa göre ayrıştırılmış verilerin toplanmasını, analiz edilmesini ve kullanılmasını desteklemeyi taahhüt etmiştir. Özellikle, iklim değişikliğinin olumsuz artçıları su ve sanitasyon eksikliği, tarım alanlarının bozulması, arazi kullanımına erişememe, ormansızlaşma, biyoçeşitlilik kaybı, afet risklerinin azaltılması konularında toplanacak toplumsal cinsiyete dayalı verilere ihtiyaç olduğunun altı çizilmiştir (UNEP, 2015: 38). İklim değişikliği alt programında çalışmalar 3 noktaya odaklanmaktadır.

1. *İklim Dayanıklılığı (Climate Resilience)*: İklim değişikliğine karşı dayanıklılığı arttırmak için ekosistem tabanlı ve diğer adaptasyon yaklaşımlarını kullanmaları ve geliştirmeleri konusunda ülkeleri desteklemek.

2. *Düşük emisyon (Low-emission Growth)*: Ülkeleri enerji verimliliği konusunda önlem alma, temiz enerji finansmanına erişme ve düşük karbonlu çözümlere geçerek sera gazı emisyonlarını ve diğer kirleticileri azaltmaları yolunda desteklemek.

3. *REDD+*: Ülkelerin ormansızlaşma ve orman bozulmasından kaynaklanan sera gazı emisyonlarını sosyal ve çevresel güvencelerle azaltan yatırım fırsatlarından yararlanmasını sağlamak.

UNEP'in, MTS 2010-2013 ile birlikte oluşturulan "İklim Değişikliği Alt Programı" ile ulaşmak istediği hedef, ülkelerin iklim değişikliğiyle mücadele politikalarını ulusal kalkınma süreçlerine dâhil etme yeteneklerini güçlendirmek, temiz ve yenilenebilir enerji ve teknolojiler için finansmana erişimi arttırmak, ekosisteme dayalı yaklaşımları teşvik etmek, ormansızlaşma ve orman bozulmasından kaynaklanan emisyonların azaltmak olarak belirtilmiştir. Bu nedenle yukarıda sıralanan uyum ve azaltma, REDD+, düşük emisyon, iklim dayanıklılığı odaklarının yanı sıra Çalışma Programı (POW/ Programme of Work) çıktıları da program açısından önem taşımaktadır.

UNEP iklim değişikliği alt programında, “toplumsal cinsiyet ve iklim değişikliği arasındaki bağlantı noktalarını analiz etme” tüm program geneline yayılmış olmasına karşın, en çok REDD+ bünyesinde çalışmalar sürmektedir.

İkinci kuruluş olan REDD, 2005’te BMİDÇS çerçevesinde “gelişmekte olan ülkelerde orman yönetiminin emisyon miktarının azaltılması yoluyla iklim değişikliğini azaltma amacıyla” uluslararası müzakereler yoluyla oluşturulmuştur (REDD, 2019, <https://www.un-redd.org/>, 05.02.2019). REDD’in kararlarının büyük kısmı 2013’te tamamlanmış, 2015’te final dokümanı olan kural kitabı yayımlanmıştır. BMİDÇS’nin 11. Taraflar Toplantısında Kosta Rika ve Papua Yeni Gine’nin talebi üzerine ilk kez tartışmaya açılan REDD+ uyarınca gelişmekte olan ülkelerin emisyonları azaltmak ve sera gazlarının giderilmesi faaliyetlerini arttırmak için uygulayabilecekleri beş uygun faaliyet sıralanmıştır:

- (a) Ormansızlaşmadan kaynaklanan emisyonların azaltılması.
- (b) Orman bozulmasından kaynaklanan emisyonların azaltılması.
- (c) Orman karbon stoklarının korunması.
- (d) Ormanların sürdürülebilir yönetimi.
- (e) Orman karbon stoklarının artırılması ((UNREDD Programme, 2016, <https://www.unredd.net/knowledge/redd-plus-technical-issues/gender-security.html>, 25.07.2018).

İlk iki faaliyet sera gazı emisyonlarını azaltmayı hedeflemektedir ve REDD 2005’te “Coalition for Rainforest Nations” (Yağmur Ormanları Koalisyonu) orijinal metninde listelenmektedir. Kalan üç etkinlik ise “REDD+” da “+” kısmı oluşturacak şekilde metne eklenmiştir. “+” kısım ile koruma, ormanların sürdürülebilir yönetimi ve orman karbon stoklarının artırılması rolü belirtilmektedir.

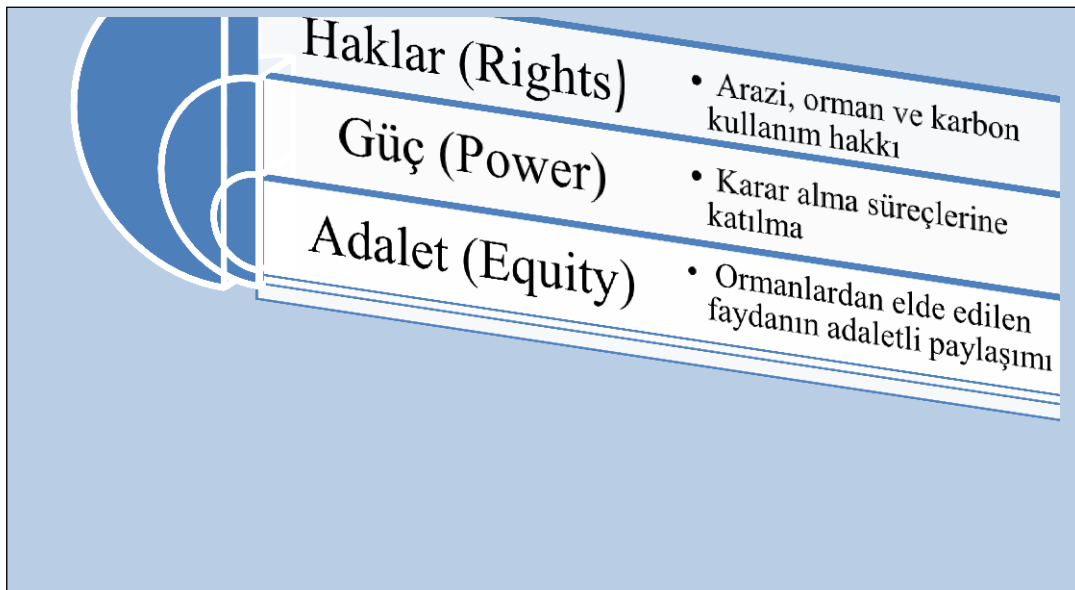
REDD+, BMİDÇS’ye taraf olan ülkeler tarafından geliştirilmiş olan gönüllü bir iklim değişikliğini azaltım yaklaşımıdır. UNREDD (Birleşmiş Milletler

Ormansızlaşma ve Orman Alanlarının Bozulmasından Kaynaklanan Emisyonların Azaltılması İş birliği Programı) ise çok taraflı bir kurum niteliği taşımaktadır. Aynı zamanda, REDD+'nın uygulanması için ihtiyaç duydukları teknik kapasiteleri oluşturmak ve REDD+ sonuçlarına dayalı yapılacak ödemelerde BMİDÇS'nin gerekliliklerini yerine getirmelerine destek olmak adına gelişmekte olan ülkelerle iş birliği yapmaktadır. Bunu gerçekleştirme yöntemi olarak ise ulusal şartlara ve ihtiyaçlara göre uyarlanmış danışmanlık ve teknik hizmetleri sunan ülke merkezli bir yaklaşımı benimsemektir. UNREDD programı, FAO, UNDP ve UNEP ile iş birliği bir program olmakla birlikte bu kurumların teknik uzmanlıklarından yararlanmaktadır. İş birliği yapılan diğer bir program ise WB tarafından finanse edilen Orman Karbon Ortaklığı ve Orman Yatırım Programı'dır (FCPF/ Forest Carbon Partnership Facility) (UNREDD, 2011: 10).

Plumwood'a göre doğa sorunsalı toplumsal cinsiyet sorunsalıyla iç içe geçmiş olduğu için şimdilerde daha da zorlu ve ihtilafli hale bürünen bir sınır halini almıştır (Plumwood, 2004: 5). Erkeklerin kaynaklar üzerindeki iktisadi rolünü kadınların aleyhine arttırarak seçkinlerin ve erkeklerin yönetimini güçlendirir, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştirir ve bu bağlantı rastlantısal değildir. Ormanlarla kadınların ilişkisi de buna benzer bir ilişki içerisindedir (Plumwood, 2004: 25). Eski dönemlerden itibaren ormanların kaderinin toplumsal cinsiyet sorunlarıyla bağlantılı olduğu görülmektedir. Kadınların ormanlar hakkındaki bilgisi, uygulamaları, sağlıklı ekosistemleri sürdürme çabaları yadsınamaz. Ancak, ormancılık erkek egemen bir sektör olup, ormanlar üzerindeki temel ve ekonomik kararlar erkekler tarafından yönlendirilmektedir. Bu paradoks, kadınların orman politikalarında söz sahibi olamamalarını, yönetime tam olarak katılamamalarını ve katkıda bulunamamalarını tetiklemektedir. Bu durum, sosyo-ekonomik, kültürel, coğrafi ve yasal engellerle daha da kötüye gitmektedir (Eggerts ve Gari, 2017, <http://sdg.iisd.org/commentary/guest->

articles/forests-and-gender-a-catalytic-alliance-for-sustainable-development/?utm_source=April/May%2B2017%3A%2BThe%2BREDD%2B%2BResource&utm_campaign=April-May%2B2017%2BUN-REDD%2Bnewsletter&utm_medium=email, 25.04.2018).

Yoksul kesimden olan ve geçimi orman kaynaklarına bağı olan kadınlar orman yönetimde kilit rol oynamaktadırlar. Buna karşın, karar mekanizmalarında âtıl kalmakta, ulusal ve uluslararası politikalar oluşturulurken arka plana atılmaktadırlar. Aynı durum, iklim finansmanı için ayrılan bütçelerden yararlanma ve paylaşma konusunda da geçerlidir. Kadınların ve erkeklerin toplum tarafından kendilerine bahşedilen görevleri, hakları ve sorumlulukları, ormanları kullanım şekillerini, bilgilerini ve deneyimlerini farklı şekillendirebilmektedir. Buradan hareketle, REDD+ daha sürdürülebilir orman yönetimini sağlamak amacıyla toplumsal cinsiyet eşitliğinin önemli bir etken olduğunu belirtmiştir. Toplumsal cinsiyete göre farklılaştırılmış ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenecek olan orman kullanımı, REDD+'nın uzun vadeli başarısını temelden etkileyebilecek olan politik ve programlı müdahalelerde kritik önem taşımaktadır. Şekil 19'da REDD+'nın cinsiyet analizinin haklar, güç ve adalet ekseninde üç yönlü olduğu görülmektedir.

Şekil 19. REDD+ Cinsiyet Analizinin Üç Yönü

REDD+ tarafından yayınlanan “Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması olurluk incelemesi” raporu, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamanın belirli ülkelerdeki emisyonları azaltma ve orman koruma konusunda ulaşılmaması gereken bir sorun olduğuna işaret etmektedir. Toplumsal cinsiyetin REDD+ kapsamında ana akımlaştırılması 4 ana bileşen altında incelenebilmektedir: (1) paydaşların katılımı (2) mülkiyet hakları (3) arazi ve kaynak kullanımı (4) ormanlardan çoklu yarar elde edilmesi. Bunun yanı sıra, REDD+ fonlarının şeffaf, adil ve hesap verebilir olması önem taşımaktadır (UNREDD, 2011: 5).

REDD+ tarafından elde edilen toplumsal cinsiyet istatistikleri şu şekildedir, Son 25 yılda büyüklüğü Güney Afrika’ya eşdeğer olan 129 milyon hektarlık orman alanında gerçekleşen ormansızlaşma yoksul toplulukların geçim kaynaklarını kaybetmesine neden olmuştur. Dünyadaki yoksulların neredeyse %75’lik bir kısmı toprak alanlarının bozulmasından doğrudan etkilenmektedir. Altı ülkede yapılan 20 REDD+ pilot bölge araştırması kadınların karar alma süreçlerine neredeyse hiç katılmadıklarını tespit edilmiştir. Parlamentoda kadın temsiline daha yüksek olduğu ülkelerde, arazilerin ve ormanlık alanların korunma yüzdelerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Hindistan’da yapılan çalışma, kadınların orman projelerine katılımının fazla olduğu alanlarda orman rejenerasyonunun %28 daha fazla olduğu belirlenmiştir (UNDP, 2016, https://www.undp.org/content/dam/undp/library/gender/Gender%20and%20Environment/Training%20Modules/Gender_Climate_Change_Training%20Module%206%20RED%20D+.pdf, 07.08.2018).

Bu istatistiklerden de anlaşılacağı gibi ormanlık arazilerin insanlar tarafından kullanım şeklini değiştirmek için, öncelikle erkeklerin, kadınların ve çocukların rolleri hakkında sorular sorulması gerekmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler nezdinde arazi ve orman kullanım uygulamaları değiştirilirken ve iklim değişikliğini azaltma yolunda yeni planlamalar yapılırken toplumsal cinsiyete duyarlı olmasını sağlamak

önem taşımaktadır. Buradan hareketle orman bakımından zengin, UNREDD ve Orman Karbon Ortaklığı kapsamında katılımcı olan yaklaşık 50 ülkeden “toplumsal cinsiyete duyarlı” orman koruma projeleri yapmaları beklenmektedir.

Bu projelerin etkili ve adaletli olması için, ormanlık alanların ve arazilerin farklı ihtiyaçları karşılamak için farklı cinsiyetler ve kuşaklar tarafından kullanıldığını ve yönetildiğini göz önünden bulundurmak gerekmektedir. Kadınların ve erkeklerin farklılaşan uygulamaları ve davranışları REDD+'nın bölge bazındaki uygulamalarında da değişikliklere yol açmaktadır. Kadınların ve erkeklerin REDD+'ya katılma ve onlardan faydalanma kabiliyetleri genellikle cinsiyet eşitsizliği ve kadınların geri planda kalmasıyla belirginleşen kültürel normlar ve sosyo-ekonomik bağlamlar ekseninde şekillenmektedir.

REDD+ ve Orman Karbon Ortaklığı projeleri yapılan cinsiyet odaklı faaliyetleri 3 alanda desteklemektedir. Bu alanlar, “Dünya Bankası Toplumsal Cinsiyet Stratejisi” ve “BM'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Sağlamaya Yönelik Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi” ni de destekler niteliktedir.

(1) Cinsiyet Bilinci Olan Programlar Tasarlama: Sermaye ve ülke düzeyinde paydaşları, toplumsal cinsiyet ve orman peyzaj hakkındaki fikirleri ve yaklaşımları konusunda fikir alışverişinde bulunmaları konusunda bir araya getirmektedir. Böylece, REDD+ stratejilerinde ve programlarında toplumsal cinsiyet bakış açısına daha fazla dikkat çekilmesi amaçlanmaktadır.

(2) Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Ormanlık Alanlarda Pilot Bölge Uygulaması: Orman Karbon Ortaklığı ve REDD+, kadınların ve erkeklerin ormanlara nasıl, neden ve hangi şekillerde eriştiklerini, kullandıklarını, yönettiklerini ve aralarındaki farklılıkları ülke düzeyinde tespit etmek adına pilot bölge uygulamasını kullanmaktadır. “Stratejik

Çevre ve Sosyal Değerlendirme” nin bir parçası olarak cinsiyet analizini geliştirmek için ülke programlarıyla eş güdümlü bir çalışma yürütmektedirler. Bunun sonucunda somut göstergeler veri alınarak toplumsal cinsiyet eylem planları oluşturulmaktadır.

(3) Toplumsal Cinsiyet Bilincini Yerleştirmek Adına Kanıt, Veri ve Bilgi Oluşturmak: Orman Karbon Ortaklığı ve REDD+, cinsiyete göre ayrıştırılmış verilerin eksikliğini ele almak ve cinsiyete duyarlı müdahalelerin gelişimini engelleyen cinsiyet boşluklarını belirlemek için cinsiyet analizlerini ve eylem planlarını kullanmaktadır. Toplumsal cinsiyet farklılıklarını ele almaya yönelik eylemler, etkili orman peyzaj projeleri ve politikaları için kapsayıcı ve katılımcı yaklaşımlar erken dönemde saptanarak kullanılmaktadır.

REDD+, Afrika’da (Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Tanzanya ve Zambiya), Asya-Pasifik’te (Endonezya, Papua Yeni Gine, Kamboçya ve Vietnam), Latin Amerika ve Karayipler’de (Bolivya, Panama ve Paraguay) belirlediği pilot alanlarda araştırmalar ve çalışmalar yürütmektedir. Amacı, sürdürülebilir kalkınma hedefleri arasında olan cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesi ile ormanların sürdürülebilir yönetimi arasındaki ilişkiyi anlamak ve gerekli bağlantıları kurmak olarak ifade edilmiştir. Yürütülen çalışmalarla birlikte, orman kullanımı ve yönetimi konusunda toplumsal cinsiyet etkeninin boyutlarını anlamak, toplumsal cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesini sağlamak, özellikle geçim kaynakları ormana bağımlı olan yoksul kesimdeki kadınların daha iyi geçim kaynakları elde edebilmesinin sağlanması hedeflenmektedir. REDD+’nın cinsiyet politikaları yoksul, yerli, yaşlı kadınları içeren ve onların durumunu güçlendirecek eylemleri içermektedir.

Tarihsel cinsiyet engellerini aşmak için UNREDD Programı, yerel politika noktalarını destekleyen bir politika izlemektedir. BM’nin yerel katılıma önem veren politikasına paralel olarak şekillenen UNREDD’in politikası sayesinde kırsalda yaşayan kadınların istekleri ve şikayetleri daha etkili yöntemlerle çözülebilmektedir. Bu politika

sayesinde, orman politikasına ilişkin erkeklerin baskın ve hem kadını hem ormanları emtia olarak gören görüşünden sıyrılarak, ormansızlaşmanın önüne geçmek için politika seçenekleri geliştirilmeye başlanmıştır.

3.2.1.1. UNEP'in Çalışma Modeli ve Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması

UNEP'in 2014-2017 yıllarını kapsayan kurumsal ilke ve hizmet hatlarının açıklandığı orta vadeli hedeflerinde, cinsiyete duyarlı ve ayırım gözetmeyen bir şekilde hedeflerin belirlendiği ve yerine getirileceği belirtilmiştir. Bunları sistematik şekilde işletmek suretiyle GePA'nın tam olarak uygulanmasını engelleyen durumların ortadan kaldırılması gerektiğinin altı çizilmiştir.

UNEP'in günümüzde kadınların çevre ve kalkınmadaki rolünü teşvik etme konusundaki istikrarlı tutumu ve toplumsal cinsiyet eşitliğini teşkilat yapısından, projelerine kadar yaygınlaştırmaya çalışması bir gelişim sürecine dayanmaktadır. UNEP bünyesinde "Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması" stratejilerinin ve yaklaşımlarının güncel durumunu kavrayabilmek için tarihsel süreci incelemek gerekmektedir.

UNEP, kadınların çevre ve kalkınma içerisinde rollerini en başından beri destekleyen bir çizgi içerisinde hareket etmektedir. 1985 yılından Nairobi'de düzenlenen "Üçüncü Dünya Kadınlar Konferansı" nda "Kadınlar ve Çevre" üzerine özel bir oturum düzenlenmiştir. 1992 yılında de Janeiro'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı sırasında çevre ve kalkınmaya daha çok dikkat çekilmiştir. Söz konusu konferansta devletler, toplumlar ve insanlar arasında adil bir küresel ortaklık kurmaya çabalamıştır. Ayrıca kadınların çevre yönetimi ve çevrenin korunmasındaki hayati rolü vurgulanmış, onların tam katılımının sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için elzem olduğu kabul edilmiştir (İlke 20).

1996-2005 yılları arasında UNEP’te toplumsal cinsiyetin ana akımlaşması hız kazanmıştır ve 1996’da UNEP’in toplumsal cinsiyet ana akımına katılımının resmileştirilmesinin bir göstergesi olmuştur. Ana Birimlerin altında yer alan gruplarda cinsiyete eşitliğinin gözetildiği, nicelik olarak kadın ağırlıklı bir personele sahiptir. 1996-97 yılları arasında toplumsal cinsiyet ilkeleri geliştirilmiş ve cinsiyet duyarlılığı kılavuzları yayınlanmaya başlamıştır. 1999’da ise ilk “Toplumsal Cinsiyet Odak Merkezleri” (Gender Focal Point) oluşturulmuştur. Bu gelişmeyi, UNEP Yönetim Kurulu’nun 5 Şubat 1999 tarihli ve 20/9 Kararı uyarınca kadınların çevre ve kalkınma üzerindeki rollerine ilişkin “Toplumsal Cinsiyet Stratejisinin Geliştirilmesi” projesi takip etmiştir. Söz konusu proje UNEP politikalarında toplumsal cinsiyetin planlanması, programlanması ve profesyonel olarak uygulanması gereken prosedürleri içermektedir. Stratejinin tasarlanmasındaki amaç, çevresel koruma ve sürdürülebilir kalkınmanın uygulanmasına katkıda bulunan kadınların kritik rollerini savunmak ve UNEP’in toplumsal cinsiyet taahhütlerinin yerine getirilip getirilmediğini denetlemektir. Aynı zamanda, kadınların çevre yönetimi ve planlama içerisinde hem örgüt içinde hem de örgüt dışında rollerinin güçlendirilmesinde bir yapı taşı olmuştur.

2004’te UNEP, “Çevre için Kadının Sesi” ile ilk Kadın Çevre Meclisi’ne ev sahipliği yapmıştır. Konferans, 60 ülkeden gelen çevre çalışmalarıyla ismini duyurmuş kadının katılımı ile başlamıştır. Kadınların sürdürülebilir kalkınmada ve çevre korumada oynadıkları kritik rol vurgulanmış, somut politika önerileri ve özel proje fikirlerini içeren bir “Kadın ve Çevre Manifesto”su geliştirilmiştir. Konferansın ardından UNEP tarafından kadın ve çevre arasındaki bağı vurgulayan iki yayın çıkarılmıştır: (1) Kadın ve Çevre (2) Gezegenimiz- Kadın Sağlığı ve Çevre. Bu yayınlar, cinsiyetin önemini ve toplumsal cinsiyet perspektifinin çevreye ve sürdürülebilir kalkınma politikalarına dâhil edilmesini amaçlamaktadır. 2004-2005’ten itibaren de

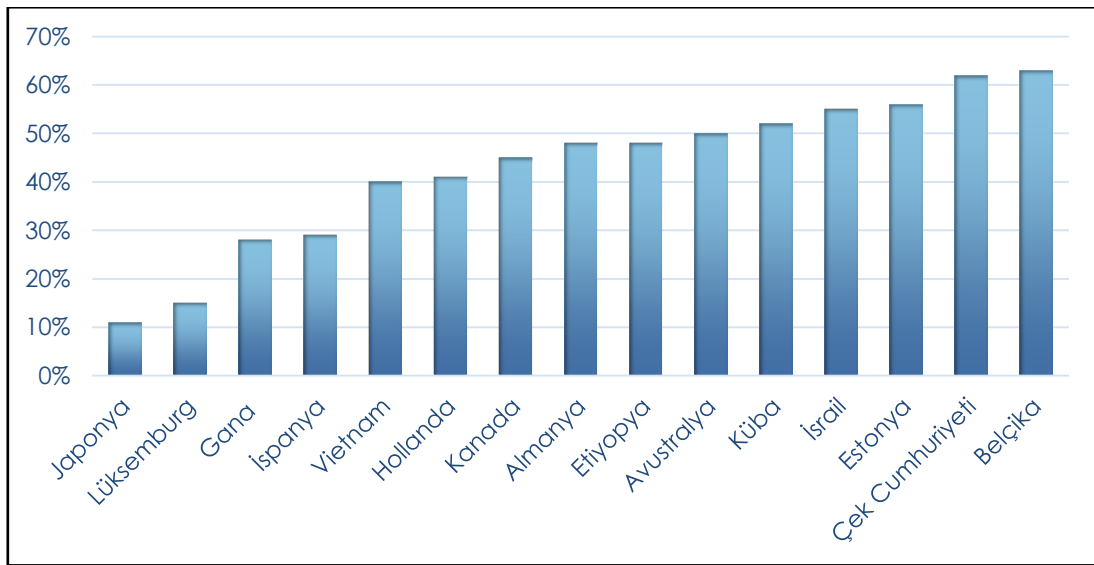
UNEP Çalışma Programları, toplumsal cinsiyeti tüm UNEP programlarının öncelikli dikkat edilmesi gereken konusu taahhüdünü vermiştir.

UNEP’te 2004’ten bu yana geçen süreçte toplumsal cinsiyet gittikçe yayılan bir akım haline gelmiştir. “Teknoloji Desteği ve Kapasite Geliştirme için Bali Stratejik Eylem Planı” UNEP’ten, özgün toplumsal cinsiyet stratejileri hazırlamalarını ve kadınların eğitim ve öğretim de dâhil olmak üzere bu stratejilere dâhil edilmelerini istemiştir. Aynı zamanda, kadınların çevresel karar alma mekanizmalarına katılımlarının da teşvik edilmesi istenmiştir. Ertesi yıl, UNEP Yönetim Kurulu 23/11 sayılı Kararında “Çevre alanında toplumsal cinsiyet eşitliği” başlığına yer vermiş, ilgili alt birimlerinden kadın ve erkeklerin çevreyle ilgili karar alma süreçlerine eşit katılımını, toplumsal cinsiyet eşitliğinin çevre politika ve programlarında daha yaygın hale getirilmesini, çevre politikalarında kadının etkisini değerlendirmek için bilimsel kurumlarla iş birliği yapılmasını talep etmiştir. Bali Stratejik Planı uyarınca alınan 23/11 sayılı Yönetim Kurulu Kararı toplumsal cinsiyetin yaygınlaştırılması ve mevcut UNEP stratejilerinin geliştirilmesi adına bir temel oluşturmuştur. Bu karar uyarınca MTS’nin de UNEP cinsiyet politikasına ve cinsiyet eylem planı taslağına uygun ve cinsiyete duyarlı bir şekilde tasarlanması gerektiği karara bağlanmıştır (UNEP, 2008: 19).

2006’da “UNEP Cinsiyet Eylem Planı” ve bu planın hesap verebilirlik mekanizmalarını gösteren bir belge UNEP yönetim kurulu tarafından onaylanmıştır. GePA, UNEP içerisinde bir kuruluş olarak görev yapmakta ve toplumsal cinsiyet perspektifinin UNEP’in dönemsel gerçekleştirdiği tüm faaliyetlere dâhil edilmesi için gerekli çerçeveleri çizmektedir. Bir yıl süren uygulamaların sonucunda UNEP 23/11 kararının uygulanmasındaki ilerlemeleri yürütme kuruluna raporlamak ve GePA’nın uygulamalarını takip ederek, etkili bir şekilde uygulamaların yapılması için izleme ve değerlendirme mekanizmalarını oluşturmakla görevlidir. GePA’nın ilk dönemsel taahhütleri 2006-2010 yılları arasını kapsamaktadır ve yönetim kurulu kararı uyarınca

hükümetler de projeyi finanse etmek için katkı sağlamaya davet edilmiştir. Örneğin, GePA'nın ilk uygulaması İsveç Hükümeti tarafından finanse edilmiştir. GePA'nın dönemsel taahhütleri arasında “tüm yeni politikaların cinsiyete duyarlı olmasını sağlamak” şeklinde bir madde de mevcuttur. Böylelikle UNEP bünyesinde cinsiyet politikasının gelişimi 2006'da fiilen başlamıştır. Ancak, UNEP yönetim kurulunun kararının uyarınca GePA'yı yöneten bir politika çerçevesi çizilebildiğinden dolayı bu dönemlerde UNEP'in resmi bir toplumsal cinsiyet politikası olmadığını söylemek mümkündür.

Yine 2006'da UNEP'in 2005 tarihli 23/11 sayılı Kararı uyarınca, dünyada çevreden sorumlu bakanların hedef alındığı “Çevre Politika ve Programlarında Toplumsal Cinsiyet Ana Akımlaşması” üzerine bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Anketle birlikte, toplumsal cinsiyetin ana akımlaşmasında hükümet uygulamalarının mevcut durumunu incelemek ve analiz etmek amaçlanmıştır. Bu anket çalışmasında kadınların çevre politikalarında karar alma süreçlerine etki eden elverişli hükümet çalışma yöntemleri de tespit edilmeye çalışılmıştır. Şekil 20'de ülkeler özelinde çevre ile ilgili bakanlıklarda çalışan kadın oranları verilmiştir.

Şekil 20. Ülkelere Göre Çevre ile İlgili Bakanlıklarda Çalışan Kadınların Oranları

Kaynak: <https://www.amherst.edu/media/view/92336/original/UNEPgender%252Bmainstreaming%252Bministries.pdf>, (07.05.2018).

2010-2013 yılları için yayınlanan MTS’de cinsiyet duyarlılığının kurumsal bir politika olması gerektiğinin ve UNEP’in hedeflerine ulaşması yolunda önemli olduğu vurgulanmıştır. Aynı zamanda, UNEP’in toplumsal cinsiyete duyarlı programlama yapmayı sürdürme, toplumsal cinsiyetin yaygın hale gelmesi için personel kapasitesinin güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyete duyarlı insan kaynakları uygulamalarının sağlanması konusundaki kararlılıklarının altı çizilmektedir. Takip eden yıllarda, bu taahhütler toplumsal cinsiyete duyarlı programlamanın olması gerektiğini vurgulayan ve kadınların çevre politikası oluşturma, çevre yönetimi ve çevresel çatışma önleme ve afet yönetimi konusundaki rolüne özel önem veren “Stratejik Çerçevesel” de (Strategic Frameworks) sıkça yinelenmiştir.

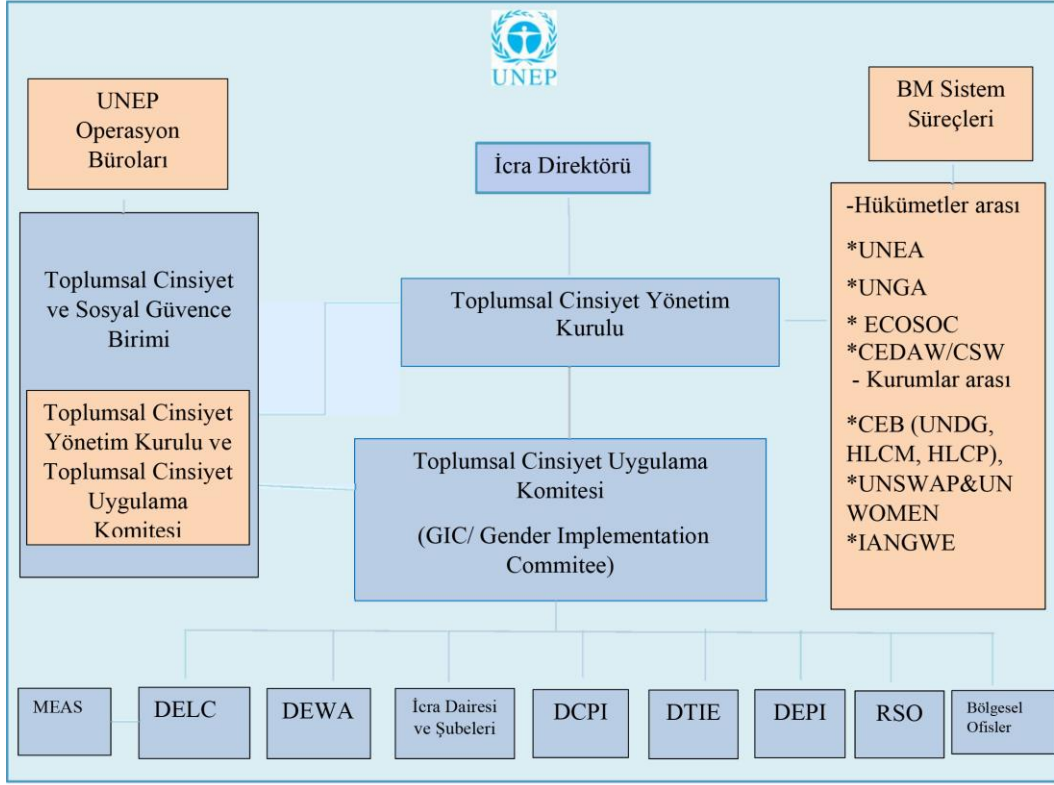
2014-2017 döneminde toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasının sürdürülebilir kalkınma içerisindeki kapasitesinin artması çalışmaların daha profesyonel bir elden yürütülmesi sonucunu doğurmuştur. Geçmişe oranla daha başarılı sonuçlar elde edileceği ve kaynakların mobilizasyonun artıp daha esnek hale gelebileceği düşüncesiyle birlikte UNEP’in toplumsal cinsiyetin yaygınlaştırılması konusundaki çalışmaları Birleşmiş Milletler bünyesinde yer alan ve eylem planlarını uygulayan bir kuruluş olan UNSWAP (United Nations System Wide Action Plan/ Sistem Genelinde Eylem Planı) tarafından yönetilmeye başlanmıştır.

2018’de UNEP bünyesinde çalışan kişilerin toplumsal cinsiyet ana akımlaşması konusunda bilgilendirilmesi için bir dizi bilginin yer aldığı destek programı yayınlanmıştır. Destek setinin amacı, meslektaşların toplumsal cinsiyetin ana akımlaşmasının önemini anlamalarını sağlamak ve proje döngüsüne entegrasyonunu sağlamak için yol haritası çizmek olarak belirtilmiştir. BM ve çevre konusunda 2014-2017 yıllarında elde edilen bulgularla oluşturulan destek kiti, UNEP’in çalışmalarında toplumsal cinsiyet konularının güçlendirilmesini ve rehberlik hizmeti görmesini amaçlamıştır. Hazırlanan destek kitinde belirlenen 7 öncelikli alandan biri iklim değişikliğidir (UNEP, 2017,

https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/25348/Gender_Environment_Kit.pdf?sequence=1&isAllowed=y, 09.06.2019).

3.2.1.2. UNEP Teşkilatı

UNEP personelinin “Toplumsal Cinsiyet Politikası ve Stratejisi” nin uygulanmasında desteklenmesi ve toplumsal cinsiyet duyarlı politikaların oluşturulmasında hesap verilebilirliğin sağlanması için “İcra Direktörü” nün sorumluluğu altında ve Genel Sekreter’in gözetiminde özel bir yönetim yapısı kurulmuştur. Şekil 21’de yer alan, UNEP’in “Toplumsal Cinsiyet Mimarisi” (Gender Architecture) olarak adlandırılan bu yapı “Toplumsal Cinsiyet ve Sosyal Güvence Birimi” (GSSU/ Gender and Social Safeguards Unit) tarafından koordine edilmekte ve tematik ve teknik odak noktaları ekibinden oluşan bir danışma komitesi bulunmaktadır. Bu yapının kurulma amacı, BM Genel Sekreteri ile İcra Direktörü’nün uygun gördüğü şekilde toplumsal cinsiyet ana akımlaştırılmasında kurumsal hesap verilebilirliğin ve UNSWAP’ın uygulanmasında çalışanların ve proje ekibinin desteklenmesinin sağlanmasıdır. Bu ekibin “Cinsiyet Eşitliği Paritesi” politikasını hazırlama, uygulamaya hazır hale getirme ve izleme sorumluluğunu üstlenen “Kadınlar için Odak Noktası”dır (Focal Point for Women) (UNEP, 2015: 24).

Şekil 21. UNEP Toplumsal Cinsiyet Mimarisi

Toplumsal Cinsiyet Yönetim Kurulu (GSB/ Gender Steering Board), kurulun başlıca gözetim mekanizması “Üst Yönetim Ekibi”dir. (SMT/ Senior Management Team). Ekip, birimler, bölge müdürlükleri ve çok taraflı çevre anlaşmaları sekretaryası tarafından uygulanan politika ve stratejileri izleme ve değerlendirme sorumluluğunu üstlenmektedir. Kurul, İcra Direktörü ve İcra Direktör Yardımcısının başkanlığında, bölüm müdürlükleri, çok taraflı anlaşmalar sekretaryası ile Kurumsal Hizmetler Ofisi ve Değerlendirme Ofisi Direktörlerinden oluşmaktadır. Toplumsal Cinsiyet ve Sosyal Güvence Birimi ile Kurumsal Hizmetler Ofisi kurulun genel sekreter görevini yürütmektedir. Tüm birimler, bölge ofisleri ve çok taraflı anlaşmalar sekretaryası “Genel Hizmetler Birimi” tarafından kararlaştırılan formatları kullanarak yılda en az bir kez “Toplumsal Cinsiyet Yönetim Kurulu” na rapor vermek ve görüşmeleri halka duyurmakla yükümlüdür. Yapılması planlanan proje ve programlarda belirlenen düşük performans durumunda kurulun yaptırım uygulama hakkı saklıdır (UNEP, 2015: 51).

Toplumsal Cinsiyet Uygulama Komitesi (GIC/ Gender Implementation Committee), toplumsal cinsiyet koordinatörlerinden, “Kadınlar için Odak Merkezleri” birimi ve “Toplumsal Cinsiyet ve Sosyal Güvence” biriminden oluşmaktadır (UNEP, 2015: 52). Toplumsal cinsiyet uzmanı baş danışmanın yönetiminde bulunan komite, UNEP’in toplumsal eşitliğini sağlama hedefleri doğrultusunda görüş ve önerilerde bulunurken, politika ve stratejilerin uygulanmasında tüm personele teknik rehberlik sağlamaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Koordinatörleri (Gender Coordinators), her bölümün direktörü, bölge müdürü ve çok taraflı anlaşmalar sekreteryası kendi birimleri için “Cinsiyet Koordinatörü” rolünü üstlenecek P3³⁹ seviyesinde bir personel belirlemektedir. Bu personelin gerekli toplumsal cinsiyet ana akımlaştırılması eğitimlerini almış olması beklenmektedir. Toplumsal Cinsiyet Koordinatörünün, UNSWAP’ın belirlediği ölçütler uyarınca zamanının %20’sini toplumsal cinsiyet ana akımlaştırılması çalışmalarına ayırması beklenmektedir. Genel sorumluluklarına ek olarak, bu görevler koordinatörün genel çalışma planına dâhil edilmektedir.

Her bölümün direktöründen, bölge koordinatörleri ve çok taraflı anlaşmalar sekreteryası ile mümkün olan her koşulda ortak çalışmalar yapmaları beklenmekte, sistem genelinde iyi uygulamalara uygun olarak yürütülmesi için “Toplumsal Cinsiyet Odak Merkezleri” oluşturulması amaçlanmaktadır (UNEP, 2015: 24).

Toplumsal Cinsiyet Odak Noktası (Gender Focal Point), UNEP bünyesindeki odak merkezi, programın cinsiyet politikasını ve stratejilerini uygulamak için katalizör görevi gören kişilerden oluşmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yeni yeni kurulmaya başlanan toplumsal cinsiyet odak noktaları merkezlerinin kapasite geliştirmelerine destek olmak ve deneyimleri paylaşmakla görevli bir birimdir. UNEP toplumsal cinsiyet odak noktasının görev tanımında, kadınların çevre sektörünün üst

---

³⁹ P3 seviyesinde bir UNEP çalışanı, profesyonel kategorisinde yer almakta ve en az 5 yıllık deneyimi bulunmaktadır (UN Careers, 2019, <https://careers.un.org/lbw/Home.aspx>, 10.06.2019).

düzey yönetiminde yer almalarını teşvik eden çalışmalar yapması ve çalışma şartları kazanmaları konusunda destek olması yer almaktadır.

Kadınlar için Odak Noktası (Focal Point for Women), toplumsal cinsiyet mimarisi olarak nitelendirilen iç yapılanmanın en önemli merkezi “Kadınlar için Odak Noktaları”dır (UNEP, 2015: 26). Kurumun içerisindeki cinsiyet dengesinin sağlanmasındaki sorumlulukları yerine getirme konusunda İcra Direktörü’ne yardımcı olması beklenen merkez niteliğindedir. Merkez, UNEP yönetim kurulunun ve komitenin görevlerini yerine getirmesi adına gizlilik ilkesine sadık kalmak şartıyla gerekli bilgilere erişim hakkına sahiptir. Merkezin, kadın personele danışmanlık ve destek, cinsiyet paritesi hedeflerinin gerçekleştirilmesine yönelik ilerlemeye katkı sağlama, personel seçim süreçlerinde tavsiyelerde bulunma gibi görevleri de bulunmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet ve Sosyal Güvence Birimi (GSSU/ Gender and Social Safeguards Unit), biriminin genel görevi, kurum genelinde cinsiyetin yaygınlaştırılması için koordinasyon sağlama, bilgi yönetimi, kapasite geliştirme ve teknik çalışmaları yürütmektir. Özelde ise “Toplumsal Cinsiyet Koordinatörlükleri” ve “Toplumsal Cinsiyet Odak Noktaları” arasındaki karşılıklı desteği ve iş birliğini artırmayı amaçlamaktadır (UNEP, 2015: 30).

3.2.1.3. UNEP’in Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları Bütçesi

UNEP ve alt programları yürüttükleri projeler için ve projelerin sayısını arttırmak için yeterli bütçeye sahip olmak zorundadırlar. Projelerin tamamlanması ve daha iyi analiz edilmesi de UNEP’in finansmanı ile yakından ilintili bir konudur.

Her bir alt program için ayrılmış bütçesi bulunan UNEP’in toplumsal cinsiyet için özel bir bütçesi bulunmamaktadır. Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması için ayrılan bütçe İcra Direktörü’nün inisiyatifinde bulunmakta ve bir miktar “tamamlayıcı” bütçe dışı fonlara dayanmaktadır. GePa tarafından yürütülen çalışmaları desteklemede

fonlar yardımcı olmasına karşın, çalışmaların kapsamlı bir şekilde yürütülmesi için yetersiz kalmaktadır. Cinsiyete yönelik bir kaynak arayışı stratejisi ve seferberliği UNEP yönetimi tarafından geliştirilmemiştir. UNEP yönetiminin kaynak arayışı konusunda yetersiz olması söz konusudur. Proaktif bir çaba gösterdiğine dair sonuçlara değerlendirme raporlarında rastlanmamıştır (UNEP, 2012: 2). UNEP'in toplumsal cinsiyet eşitliği fon eksikliği, stratejinin tam olarak gerçekleştirilememesi yönündeki en önemli kısıtlardan birisidir.

3.2.1.4. UNEP'in İklim Değişikliği ve Toplumsal Cinsiyet Özelinde Kadın Çalışmaları

“Ekosistem hizmetlerinin ve gıda güvenliğinin yönetiminde kadınlar erkeklerden çok daha güçlü bir rol oynamaktadır” (UNEP 2015, İcra Direktörü Achim Steiner).

UNEP, yaşanan çevresel değişiklikler sonucunda kadınların ve erkeklerin aynı şekilde etkilenmediği görüşünü yayınladığı raporlarda belirtmektedir. Yaşanan iklim krizinin cinsiyet nötr olmadığını ve fakat yaşanan coğrafyaya, sosyo-ekonomik koşullara ve diğer hassas faktörlere dayandığına dikkat çekilmektedir. Toplum içerisinde değişen rolleri ve statüleri kadınları ve erkekleri stratejilerle başa çıkma yöntemleri belirleme ve değişimin bir ajanı haline gelme konusunda da yönlendirmektedir. Aynı zamanda, UNEP tarafından hazırlanan NAPA'lar yardımıyla iklim değişikliğine karşı kadınların uyum sağlaması açısından alınması gereken önlemlere yer verilmektedir. NAPA'nın merkez konularından biri toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak olup ülkelerden NAPA hazırlanma süreçlerinde kadınların katılımını teşvik etmeleri yönünde de bir politika izlenmektedir.

UNEP'in kadınların güçlenmesini amaçlayan stratejisini sürdürülebilir kalkınma hedefleri üzerine kurduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. UNEP, tarafından

yayınlanan “Toplumsal Cinsiyet ve İklim Değişikliği” başlıklı raporların genelinde ise cinsiyet toplumsal eşitliği ve çevre arasındaki bağlar kurulurken en önemli sorun politika ve karar vermedeki eşitsiz katılım olarak tespit edilmektedir. Bu doğrultuda UNEP, kadınların önemini vurgulayarak sürdürülebilir kalkınma politikasında ve her düzeyde kadınların karar alma süreçlerine tam ve etkin katılımını teşvik etmektedir. Bu doğrultuda öncelikle kurum içerisinde toplumsal cinsiyet mimarisi yolu ile eşitlik sağlanmaya çalışılırken, kurum dışında ortaklar ve paydaşlarla çalışma yürütülmektedir. Her iki boyut da birbirini etkilemekte ve toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesi bütüncül bir yaklaşımla oluşturulmaya çalışılmaktadır.

UNEP toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için toplumsal cinsiyetin ana akımlaşması stratejisini kullanarak, cinsiyetle bütünleşik ve cinsiyet duyarlı çalışmalar yapmayı amaçladığını belirtmektedir. Bunun için de uluslararası kuruluşları, bölgesel bankalar, özel sektör, STK’lar olmak üzere ulusal, bölgesel, yerel ortaklar ve paydaşlarla iş birliği içerisinde çalışmakta ve teknik yardım elde etmektedir (UNEP, 2015: 10).

3.2.1.5. UNEP’in Değerlendirmesi

Genel olarak bakıldığında, UNEP’ in sektörel, tematik ve idari çalışmalarında cinsiyete duyarlı bir yaklaşımı benimsendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. UNEP, personel uygulamalarında toplumsal cinsiyet eşitliğine dikkat etmekte, tüm proje ve programlarında toplumsal cinsiyet duyarlılığı göstermektedir. UNEP, her ne kadar toplumsal cinsiyet eşitliği için fonlardan yararlanmasa da plan ve bütçe uygulamalarında toplumsal cinsiyet perspektiflerini sağlayacak kaynaklarla uygun hareket etmektedir. Projelerinde ve yayınladıkları dokümanlarda cinsiyet konularına dikkat çekmekte, kadınların desteklenmesi adına yayınlanan UNEP destek kiti ile cinsiyet planlaması konusundaki pratiklere önem verdiğini göstermektedir. Toplumsal cinsiyet mimarisi ile

çalışma ortamının güvenli ve cinsiyet ayrımcılığından uzak şekilde inşa edilmesine de dikkat edilmiştir. Böylece, UNEP projelerinin tasarımında ve uygulanmasında toplumsal cinsiyet eşitliğinin yerleşmesi açısından ilerleme kaydetmiştir. 2013 yılında cinsiyet unsurları %40'tan az tespit edilirken, 2015'te bu oran %64'e yükselmiştir.

2011'de İcra Direktörü'nün direktifi ile Değerlendirme Ofisi'nden GePA uygulamalarının gözden geçirilmesi istenmiştir. İnceleme sonucunda, UNEP'in örgütsel düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliği sağlama konusundaki ilerlemesi dışında programlarında uygulanan faaliyetleri boyunca toplumsal cinsiyetin ana akımlaşmasına ne gibi katkılar sağlandığı incelenmiştir. Yapılan çalışma sonucunda örgütün program ve faaliyetlerinde sürdürülebilirlik bulunmadığı tespit edilmiş ve GePA'ya tam olarak ulaşamamıştır. Belgelerin genelinde cinsiyet dili %70'ten fazla dâhil edilmesine ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusuna dikkat çekilmesine karşın kadınlar ve erkekler açısından adil sonuçların alınmasını sağlayacak özel müdahalelerin tanımı yapıp, detaylandırılmamıştır. Ayrıca, müdahalelerin sonuçlarını ölçmek için performans göstergeleri bulunmamaktadır. UNEP'in çevre politikalarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin desteklenmesine yaptığı katkıların ise sınırlı olduğu gözlenmektedir. En önemli eksiklik bu anlamda bir hesap verebilirlik mekanizmasının olmamasıdır. Aynı zamanda, finansal kaynakların yetersiz olması, bilgi denetimi, izleme ve değerlendirme mekanizmalarının da işlevlerini tam anlamıyla gerçekleştirememesine yol açmaktadır. Tüm bunlar da toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması önünde mutlak bir engel teşkil etmektedir (UNEP, 2015: 21).

İklim değişikliği politikalarında kurulan yardımcı odak noktaları sayesinde başarılı bir grafik izledikleri söylenebilmektedir. 2017'de kadınlar dünya çapında çevre ile ilgili sektörlerde 2015'e oranla %10'luk bir artış göstererek %30 oranında temsil hakkına sahip olmuşlardır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması adına olumlu bir adım olmasına karşın, kadınların ve erkeklerin siyasi konumlarındaki eşitsizliğin devam

etmesi, uygulanacak adaptasyon ve azaltım politikalarında kadın ve erkeklerin farklı ihtiyaçlarının göz ardı edilmeye devam edeceği sonucuna varılmıştır. Buna karşın, toplumsal cinsiyet eşitliği ölçülürken sadece erkeklerin ve kadınların “varlığı” ile yola çıkılmaması gerektiği de hatırlanması gereken bir noktadır. Kadınların ve erkeklerin nicelik olarak fazlalığı mutlak “katılım” anlamını taşımamaktadır. Bu nedenle UNEP cinsiyet perspektiflerini dâhil etmenin en iyi yolunu ulusal/yerel ortaklarla birlikte çalışmak olarak önermektedir.

3.2.2. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP/United Nations Development Programme)

UNDP, yaklaşık 170 ülke ve bölgede faaliyet göstermektedir. Temel amaçları arasında, yoksulluğun azaltılması, eşitsizliklerin ortadan kaldırılması, toplumsal adaletin kurulmaya çalışılması yer almaktadır. Ünelere, politika geliştirme, kurumsal yeteneklerini artırma ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamaları açısından destek sağlamaktadır. Program, BM sistemi içerisindeki alt kuruluş ve birimlerle daha yakından çalışmayı taahhüt ederek DESA (Department of Economic and Social Affairs), FAO, UNFPA, UNHCR (UN Refugee Agency), UNICEF, UN Women, WFP (World Food Programme) ve WHO ile ortak çalışmalar yürütmektedir. UNDP mevcut sermayesini hibe ve krediler yardımıyla destekleyerek gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini büyütmelerine yardımcı olmaktadır. BM Sermaye Geliştirme Fonu’nu yöneten BM, 160 ülkeden yaklaşık 7.000 gönüllüyü kapsayan bir çalışma ile barış, güvenlik, insan hakları ve kalkınma konularında 38 BM ortağıyla hizmet vermektedir.

3.2.2.1. UNDP Çalışma Modeli ve Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması

UNDP'nin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak, için kullandığı toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması politikası, program tarafından kabul edilen ECOSOC 1997/2 kararını referans alarak oluşturulmuştur. Belirlenen politikalar ve uygulanan projelerde “elde edilen veriler ışığında ileriye dönük yapılacak faaliyetleri geliştirmek ve geçmiş deneyimlerden elde edilen tecrübelerle toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasında başarıya ulaşmak” olarak belirtilmektedir. UNDP'nin politika ve programlarında toplumsal cinsiyetin ana akımlaşması için hem kurum içinde hem de kurum dışında politika uygulamalarında kapasite ve kaynaklarını kullanıldığı ifade edilmektedir.

UNDP'nin toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması politikalarında başarılı olup olmadığını tarihsel süreç içerisinde değerlendirmek iyi bir analiz olacaktır.

1996'da program toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması yolunda ilk adımları önemli kaynaklar ve personel pozisyonlarını ayırarak atmıştır. Ancak, bir kontrol mekanizması oluşturulmadığı için politikaların düzgün uygulanıp uygulanmadığı kontrol edilememiştir. Sorunların yerelde tespit edilip, çözülmesi gerektiği düşüncesiyle ülke bazında açılan toplumsal cinsiyet odak noktaları merkezlerinde aktif bir elektronik araştırma ve öğrenme ağı kurulmuştur ve hâlâ kullanılmaktadır.

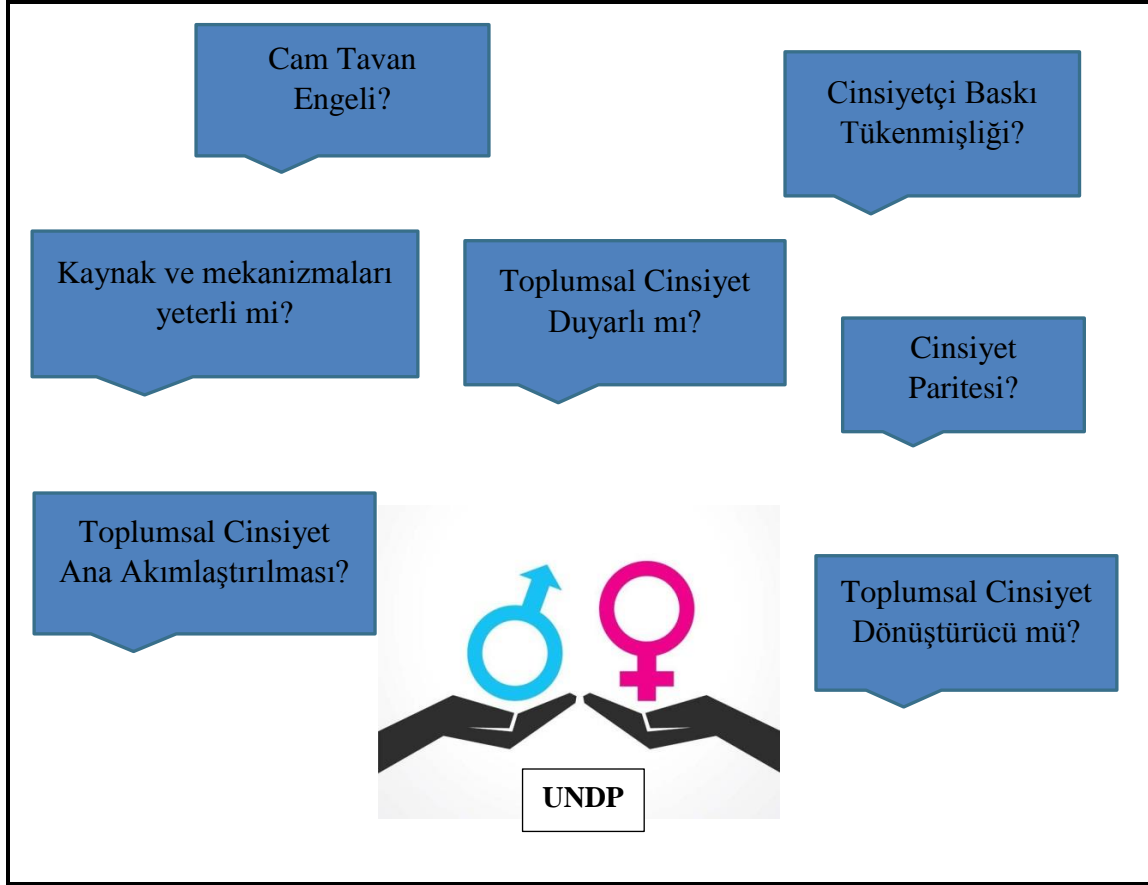
1998'de UNDP kadınların gelişimi ve güçlenmesi konusunu beş odak noktasından biri olarak belirlemiştir. UNDP, toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması konusunda kaynaklarının yetersiz olması ve yeterli sayıda uzman bulunmaması nedeniyle ilk yıllarda başarılı bir grafik çizememiştir (UNDP, 2006: vi). 2000'de Kalkınma Politikaları Bürosu'nun alt programı olarak çalışan cinsiyet birimi daha sonra yoksulluk birimi altında çalışmalarını sürdürmüştür. 2002'de toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması yolundaki politika programları tanımlanmış ancak teşvik edilmesi

istenen öncelikler vurgulanmamıştır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için özel bir birim oluşturulmamış ve yoksulluk uygulama alanında faaliyetlerine devam etmiştir (UNDP, 2006: 7). 2005'te yönetim kurulu tarafından kurumsal yeni bir toplumsal cinsiyet stratejisi ve eylem planı benimsenmiştir. Kurulan Toplumsal Cinsiyet Birimi doğrudan Kalkınma Politikası Bürosu'nun direktörüne karşı sorumlu ve raporları ona sunmakla yükümlüdür. UNDP'nin faaliyet gösterdiği alanlarda yetkisinin ve kontrolünün az olması, cinsiyet odak noktalarının iş tanımının belirgin olmaması ve çalışanların kıdemsiz olmasının ve başka iş yüklerinin olması nedeniyle ilk kurulduğu yıllarda başarılı bir grafik izlememiştir (UNDP, 2006: 8).

2006'da yayınlanan "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Değerlendirme Raporu" nda, Cinsiyet Birimi'nin bir internet forumu oluşturarak, ülke merkezli bilgi ağı olduğuna dikkat çekilmiştir. Ancak personeli kaynakları kullanma ve eğitim alma konusunda teşvik eden mekanizmanın olmaması bir eksiklik olarak belirtilmiştir. UNDP içerisinde, UNEP'in aksine toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması konusunda personelin konu hakkında yeterli bilgiye sahip olması açısından çalışma yapılmaması en çok sorun yaratan konulardan birisi olmuştur. Ülke ve bölge düzeyinde çok etkili politikalar üretilmesine karşın merkezi bir eğitim sunulmuyor olması politikaların uygulanma şeklinde farklılıkların olmasına yol açabilmektedir. 2006 ve öncesi yapılan haritalama çalışmalarında, UNDP uzmanları tarafından çok nitelikli sonuçlar elde edilememiştir. Ayrıca elde edilen veriler de hem küresel hem de bölgesel düzeyde etkisiz kalmıştır. 2006 ve öncesi için bir değerlendirme niteliğinde olan raporda, UNDP'nin toplumsal cinsiyet politikalarında ciddi bilgi eksiklikleri ve tutarsızlıklar olduğu tespit edilmiştir (UNDP, 2006: 50). Toplumsal Cinsiyet Birimi'nin yapılan çalışmalarda yetersiz kalmasının nedeni fon eksikliği ise ayrılan fonların yetersiz kalması olarak belirtilmiştir. Buna ek olarak, toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması için çalışan programlara harcanan bütçeyle ilgili kesin ve güvenilir bir bilgi elde edilmemiştir. Önerilen ise,

UNDP' nin daha sistematik, cinsiyete bağlı faaliyetlere yapılan harcamaları kayıt altına alan bir sistemin kurulması şeklinde olmuştur.

Toplumsal cinsiyet eşitliği dengesini kurmak kuruluşun taahhütlerinden birisidir. Ancak, toplumsal cinsiyet eşitliğine bağlı kalmak konusunda koordinatörlere, örgütün temsilcilerine herhangi bir sorumluluk yüklenmemiştir. UNDP 2006'da yayınladığı raporda kendi bünyesi içerisinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması adına yatırımlar yapmış, kurum içerisinde eşitliğin sağlanmasına yönelik politika izlemiştir. Fakat, burada sözü edilen cinsiyet dengesi toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması ile aynı şey değildir. Yapılan çalışmalara rağmen kadın temsilcilerin özellikle üst düzey yönetici olarak sayıca azlığı göze çarpmaktadır. Kadın çalışanların işe alınmama ya da üst düzey yönetici olamamalarının nedenlerinin altında eril zihniyetin mi sonucu olduğu ya da kadınların bu pozisyonlarda çalışabilecek yetkinliklerinin mi olmadığı UNDP tarafından üzerinde düşünülmesi gereken bir sorun olmuştur. Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması için işe alım sürecinde ve kararlarında yeni bir yöntemin benimsenmesinin zorunlu olduğunun altı çizilmiştir.

Şekil 22. UNDP'nin Yapılanması İçerisinde Toplumsal Cinsiyet Ana Akımlaşması

Şekil 22'de sorulan soruları verilen yanıtlar UNDP'nin toplumsal cinsiyet ana akımlaşmasını ne derece uyguladığıyla orantılı şekilde aşağıda tartışılmıştır. Tablo 20'de ise UNDP bünyesinde toplumsal cinsiyet ana akımlaşmasının tarihçesi özetlenmiştir.

Tablo 20: UNDP’de Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması Üzerine Yapılan Çalışmalar 2006 Raporu

<p>1987: “Kalkınmada Toplumsal Cinsiyet Birimi” faaliyete başladı.</p> <p>1992: “Kalkınmada Toplumsal Cinsiyet Birimi”, toplumsal cinsiyet eşitliği, UNDP’de kadınların güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet politikalarında rehberlik etmesi açısından daha kapsamlı bir politika programı içerecek şekilde “Kalkınma Politikası Bürosu” na dönüştürüldü.</p> <p>1994: 1995-1997 yıllarını kapsayan strateji planında, yönetim politikalarında cinsiyet dengesinin kurulması hedeflendi.</p> <p>1996: Küresel programlarda bütçenin %10’unun, bölgesel programlarda %20’sinin toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması ve kadınların gelişimine ayrılmasına karar verildi (Direct Line 11).</p> <p>1998: 1998-2001 yıllarını kapsayan strateji planında 2. fasıl toplumsal cinsiyet politikalarına yer verildi.</p> <p>2000: Toplumsal cinsiyet eşitliği, UNDP’nin belirlediği sorunlar çerçevesinde uygulama alanlarını kesen stratejik bir sorun ve uygulama alanı olarak belirlendi.</p> <p>2001: UNIFEM İcra Direktörü, personelde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında en başarılı kişi olarak seçildi.</p> <p>2004: Toplumsal cinsiyet eşitliği “Binyıl Kalkınma Hedefleri” ne ulaşmak ve insan yoksulluğunun azaltılmasında hem hizmet alanı hem de kalkınma etkinliğinin itici gücü olarak belirlendi. Aynı yıl, UNDP’nin personel politikasındaki etkinliğinin ölçülmesi ve değerlendirilmesi için puanlama sistemi getirildi.</p> <p>2005: Yönetim Kurulu tarafından Toplumsal Cinsiyet Birimi’nce hazırlanan “UNDP Kurumsal Cinsiyet Stratejisi ve Eylem Planı”nı kabul edildi. Uygulamaların desteklenmesi için finansal kaynakların arttırılması ve çalışmaların genişletilmesi istendi.</p>

Kaynak: http://web.undp.org/evaluation/documents/eo_gendermainstreaming.pdf, (12.07.2019).

2006 değerlendirme raporu, toplumsal cinsiyet ana akımlaştırılmasının yapıldığı 1996-2005 yıllarını kapsayan dönemi “iyi başlangıçların yapıldığı, yavaş ilerleyen, değişimleri içeren tutum ve zihniyetlerin olduğu, karmaşık bir süreç” olarak ele alınmıştır (UNDP, 2006a: 9). Bundan sonraki süreçte UNDP’nin toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması stratejisi hem kurum içerisinde hem de kurum dışında gerçekleştirilen uygulamalardaki boşlukları ele almak üzerine şekillenmiştir. 2006’da

yayınlanan toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması değerlendirme raporunda 4 sorunun yanıtı üzerinden politikalarda başarıya ulaşıp ulaşılmadığı değerlendirilmiştir;

- (1) Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasında ne gibi sonuçlar elde edildi?
- (2) Toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemek adına ortaklıkları ne derece etkili kullanıldı?
- (3) Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması ne derece kurumsallaştırıldı?
- (4) Toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemede kullanılan yaklaşımlar ne ölçüde etkili oldu?

Bu sorulara verilen yanıtlarla değerlendirme raporunda UNDP tarafından toplumsal cinsiyet ana akımlaştırılmasına sistematik ve etkin bir uygulamanın yapılmadığı sonucuna varılmıştır. İlk sorun, UNDP'nin yeterli kapasiteye ve uygun bir kuramsal çerçeveye sahip olmamasıdır. Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasının tam olarak ne olduğu belirgin ve açık şekilde tanımlanmamıştır. 2006 yılı değerlendirmesinde UNDP'nin toplumsal cinsiyet ana akımlaştırma politikasını nasıl uygulayacağına dair bir plan yer almamakla birlikte ülke ofislerinde ana akımlaştırma stratejisi ve eylem planlarının bulunmadığı tespit edilmiştir. UNDP personelinden toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması konusunda beklenenlerin beklentinin altında kalması nedeniyle atılan adımlar da başarıya götürmemiştir.

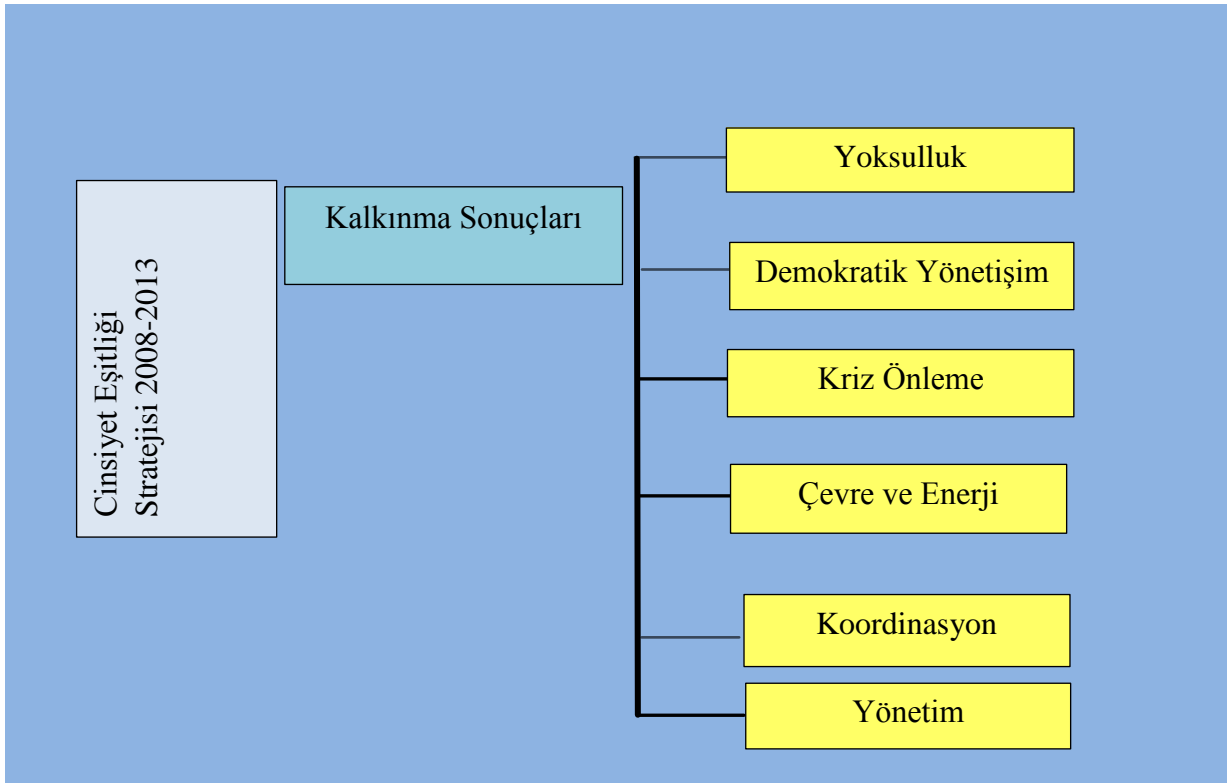
Bazı başarılı uygulamalar yapılmasına karşın bunlar sürdürülebilir bir çizgide seyretmemiştir. Nedeni ise kurumsal, sistematik ve mekanizmalara dayanan yaklaşımlara değil bireysel çabalara dayanmasıdır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda elde edilen bulgular, yönetimin güçlü liderliğinden yoksunluk, toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasında etkin bir stratejinin bulunmaması, toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması konusunda yetkin ve üst düzey yöneticilerin eksikliği ve buna bağlı örgütsel eğitimin çalışanlara verilmemiş olması, son olarak da finansal açıdan özel kaynakların yaratılmasındaki eksiklikler şeklinde sıralanabilmektedir.

2006'da yayınlanan değerlendirme raporunun ardından 2006-2007 için UNDP tarafından "Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı" (GAP/ Gender Action Plan) kabul edilmiştir. Plan aslında 2008-2013 yılları için planlanan "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi" nin (GES/ Gender Equality Strategy) sonuçlanmasına kadar olan zamandaki boşluğu doldurmayı amaçlayan bir acil eylem planı niteliğinde olmuştur. Buna paralel başka bir plan UNDP tarafından 2007'de "Güçlü ve Eşit" (Equal and Empowered) başlığı ile yayınlanmıştır. Yayınlanan raporlar, 2006'da yapılan değerlendirmelerdeki eksiklikler tespit edilerek, toplumsal cinsiyet perspektifinin uygulamalara nasıl ve ne şekilde dâhil edilmesi gerektiği konusunda rehber niteliktedir (UNDP, 2006: 12). Ancak, raporlarla ilgili düşünülmesi gereken bir not, resmi olarak Yönetim Kurulu kararı ile yayınlanmamış olmalarıdır.

UNDP tarafından yayınlanan "Cinsiyet Eşitliği Stratejisi" toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması konusunda rehberlik sağlayan önemli bir adım olmasına karşın, Yönetim Kurulu tarafından onaylanarak yayınlanmamış olması, raporun olası etkisini zayıflatan bir unsur olmuştur (UNDP, 2015: 21). Bu durumun yarattığı boşluk, personel açısından konunun birincil sırada önemli olmaması, toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması stratejisinin gönüllülük esasına dayandırılabilmesi algısını yaratmıştır. Şekil 23'te UNDP'nin cinsiyet eşitliği stratejisini hangi bileşenlerle uyguladığı gösterilmiştir.

UNDP'de Cinsiyet Eşitliği Stratejisi iki nokta üzerine yoğunlaşmıştır. (1) Kalkınma Sonuçları (2) Kurumsal Sonuçlar. Kalkınma sonuçları, UNDP'nin bölge bazında, kurumsal sonuçları ise kurum içerisinde toplumsal cinsiyetin yaygınlaştırılmasında gösterilen çalışmalara dayanmaktadır. Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması konusunda her iki çıktı sonuçları da değerlendirilerek politikalar belirlenmektedir. Kalkınma sonuçları; demokratik yönetişimin teşvik edilmesi, yoksulluğun azaltılması, krizlerin önlenmesi, sürdürülebilir kalkınma için enerji ve

çevre yönetimi ile toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasının kesişiminden oluşmaktadır. Kurumsal sonuçlarda ise, BM kurumları ve diğer programlarla yapılan iş birliklerine, örgütsel kültür, bilgi yönetimi, iletişim, finansal kaynaklar konusunda toplumsal cinsiyet duyarlılığı içeren projelere yer verilmektedir (UNDP, 2015: 21). Bu noktada, cinsiyete duyarlı sonuçlara ulaşılabilecek sistemler geliştirilmesi hem kalkınma hem de kurumsal sonuçların beraber değerlendirilmesiyle gerçekleştirilmektedir.

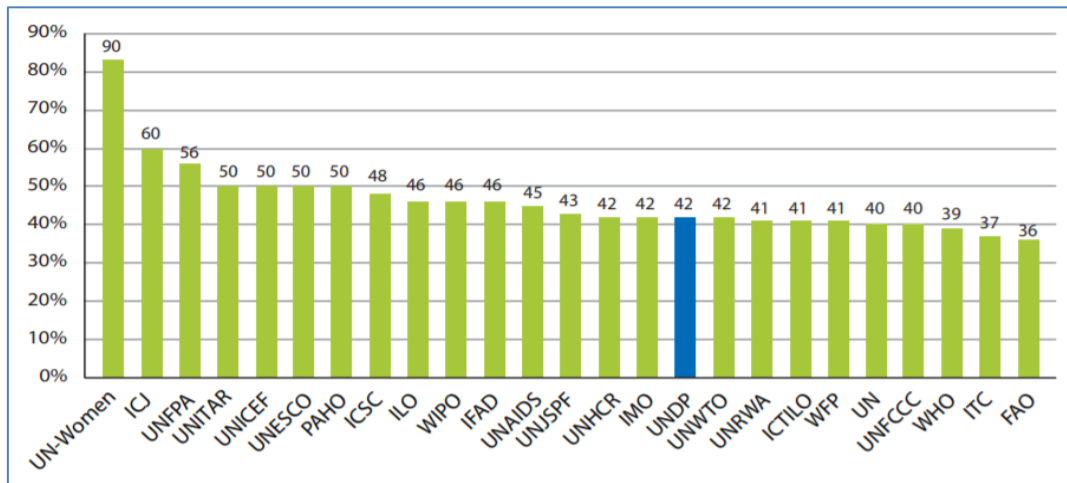

Şekil 23: UNDP'nin 2008-2013 Cinsiyet Eşitliği Stratejisi ve Temel Bileşenleri

Kaynak: <http://web.undp.org/evaluation/evaluations/te/gender.shtml>, (08.02.2019).

UNDP'nin 2009 Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı ve 2013-2017 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi Genel Kurul ve Yürütme Kurulu tarafından zorunlu tutulan cinsiyet paritesi hedeflerini gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Buna göre UNEP'e benzer şekilde 50:50 dengesinin sağlanması cinsiyet paritesi olarak tüm birimlerde ulaşılması gereken hedef olarak belirlenmiştir. 2013 yılı itibarıyla genel hizmet

seviyelerinde 50:50 dengeye ulaşılmasına karşın, UNDP’de P4 ve P5⁴⁰ seviyelerinde çalışan kişiler için parite hedeflerinin karşılanamadığı görülmektedir (Şekil 24). UNDP’de kadınların karşı karşıya kaldığı cam tavan engeli kurum içerisinde gözle görülür şekilde gerçekleşmektedir. UNDP’nin cinsiyet paritesine dayanan stratejisi ile ilgili bu gerçeklik, erkeklerin kuruma daha yüksek bir seviye ile başlamaları yönündedir. Erkeklerin hızlı ilerlemesindeki bir diğer etken ise P5 seviyesine yükselmeleri ortalama 7 yıla tekabül ederken, kadınlarda bu süre 10 yıldır. Kurumsal strateji, “kurumsal yapıların kadınların yükselme sürecini kısıtlanabileceği ve engellenebileceği” yönünde bir ibare içermekte, ancak bunların ne olduğu konusunda ayrıntılı bir açıklamaya yer verilememektedir. UNDP’nin her düzeydeki personeli ile yapılan görüşmelerde, UNDP’nin kadın yönetimini benimsemeyen “eril” bir örgüt olduğu konusunda ortak bir görüş olduğu rapora yansımıştır. Kadınlarla yapılan görüşmelerde maruz kaldıkları engeller sonucunda cinsiyetçi baskı tükenmişliği yaşadıkları da tespit edilmiştir (UNDP, 2015: 38). Kadınların terfi etmesindeki negatif farklılık göz önünde bulundurulduğunda eril yapıda bir örgüt olması soruna katkıda bulunan bir faktör olarak görünmektedir.

Şekil 24. BM Sistemi İçerisinde 2013 Yılı İtibariyle Uzman Kategorisindeki Kadın Yüzdesi

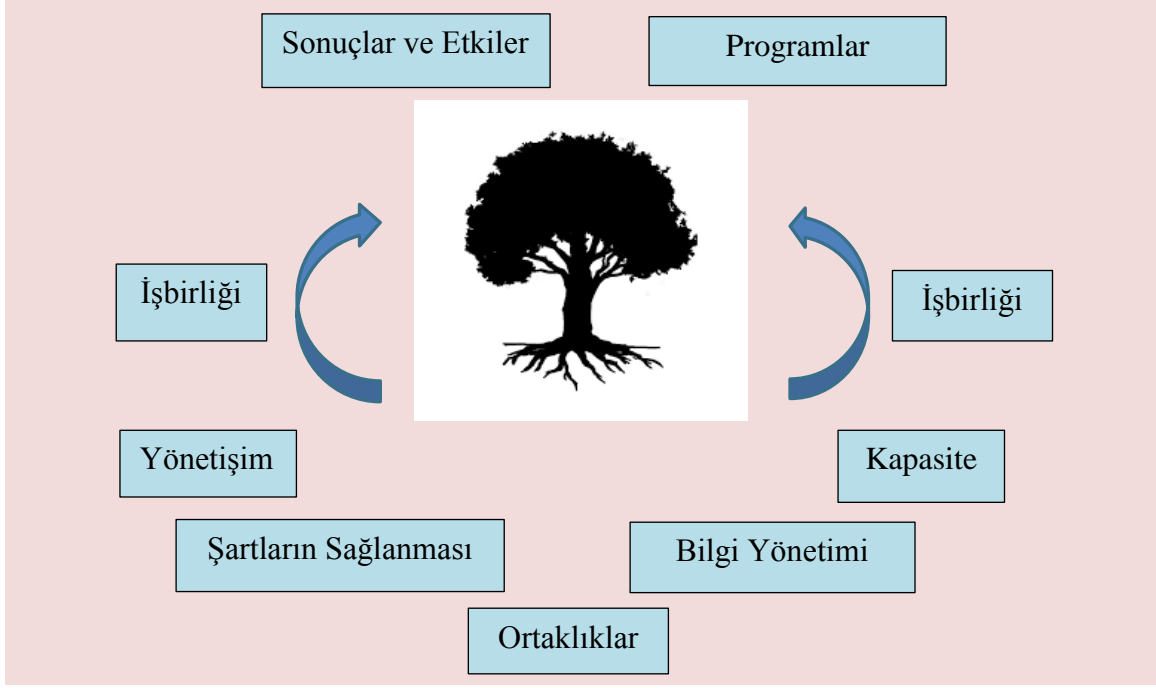
Kaynak: <http://web.undp.org/evaluation/evaluations/te/gender.shtml>, (09.02.2019).

⁴⁰ Birleşmiş Milletler bünyesinde çalışanlar personel kategorilerine göre ayrılmaktadır. Her kategorinin sorumluluğu farklı olmakla birlikte, personelden beklenen çalışma değişkenlik gösterebilmektedir. P5 seviyesinde bir UNEP çalışanı, profesyonel kategorisinde yer almakta ve en az 10 yıllık deneyimi bulunmaktadır (UN Careers,2019).

3.2.2.2. UNDP Teşkilatı

2008-2013 döneminde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi raporunda belirtilen alanlara dikkat edilerek ve sonuçlar dikkate alınarak UNDP tarafından iç hesap verilebilirliği güçlendirmek amaçlanmıştır. Bunun doğrultusunda bir dizi kurumsal toplumsal cinsiyet ana akım oluşturma mekanizması geliştirilmiştir.

Bu mekanizmalardan ilki Toplumsal Cinsiyet Uygulanması Yürütme Komitesi'dir (GSIC/ The Gender Steering Implementation Committee). Kurum içerisinde toplumsal cinsiyetin yaygınlaştırılması ve cinsiyet paritesine ilişkin bir politika belirleme yetkisine sahiptir. Aynı zamanda, cinsiyet eşitliği stratejisindeki yatırımları izleme görevi bu komiteye verilmiştir. İkincisi, Toplumsal Cinsiyet Paritesi Stratejisi (GPS/ Gender Parity Strategy), UNDP'nin toplumsal cinsiyet paritesi stratejisinin belirlenmesinde bazı dayanaklar yer almaktadır, (a) UNDP'nin adil yaklaşımları temel alan bir organizasyon olmasını sağlamak adına personel istihdamı yapılırken özellikle P4 ve P5 seviyesinde cinsiyet paritesinin sağlanması gereklidir; (b) BM sisteminin de taahhüt ettiği gibi yönetimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin ve çeşitliliğinin sağlanması şarttır; (c) Kadın personel ve yönetici istihdamının sağlanması aynı zamanda kurum içerisinde çeşitlilik ve iyileşme sağlanması elzemdir. Bu dayanaklar çerçevesinde kıdemli yöneticilerin toplumsal cinsiyet paritesi hedeflerini gerçekleştirmeyi amaçlaması gerekmektedir. Üçüncüsü, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Sağlama Girişimi (GESI/ Gender Equality Seal Initiative), UNDP tarafından 2011'de toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için kurumsal bir teşvik ve belgelendirme süreci geliştirilmiştir (UNDP, 2015: 22). Girişimin amacı, ülke ofislerinin toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi konusunda yaptıkları çalışmaların programlanmasını içermektedir. Aynı zamanda, kurumsal verimliliğin sağlanmasına ve artırılmasına yardımcı olmak adına teşvik sağlamaktadır. Girişimin çerçevesi ise UNDP'nin küresel anlamda toplumsal cinsiyet eşitliği stratejilerine dayanmaktadır.

Şekil 25: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Sağlama Girişimi Diyagramı

Teşvik ve belgelendirme süreci dört adımdan oluşan bir süreçtir:

1. Birimin ya da ülke ofislerinin toplumsal cinsiyet ayrımını belirlemek için öz değerlendirme süreci;
2. Bir eylem planının belirlenmesi, tasarlanması ve uygulanması;
3. Belgelendirme seviyesini belirlemek için nihai değerlendirmenin yapılması;
4. Belgelendirmenin sonuçlanması (UNDP, 2017: 11).

Öz değerlendirme, ülke ofislerinde an itibarıyla toplumsal cinsiyet ana akımlaştırılmasının sağlanıp sağlanmadığını ölçen bir kıyaslama matrisidir. Şekil 25'te görüldüğü gibi UNDP'de toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama diyagramı ağaç şeklinde gösterilmiştir. Öz değerlendirmeye başlayan süreç, ofislerin şekildeki diyagramda belirtilen yedi bölümde (yönetişim, kapasite, bilgi yönetimi, ortaklıklar, şartların sağlanması, sonuçlar/etkiler, programlar) belirlenen kriterleri sağlayıp sağlamadıkları yüzdelere hesaplanmaktadır. Belirlenen kriterlerden bazıları, çalışanların yeterince donanımlı olup olmadığına, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması adına çalışmalar yapıp yapılmadığı şeklinde sıralanmaktadır. UNDP'nin toplumsal cinsiyetin ana

akımlaştırılması için gerekli olan şartlarının, ülke ofislerinde elde edilen verilerin tatmin edici yüzdelerle uyuşması halinde ofislere bronz, gümüş ve altın madalya verilmektedir (UNDP, 2017: 39).

Toplumsal cinsiyet eşitliği sağlama girişimi ile yapılan bazı çalışmalar şu şekildedir: Mısır'da cinsel tacizin cezalandırılmasını desteklemek, Küba'da HIV ve AIDS'e karşı toplumsal cinsiyet eşitliği ulusal stratejisi geliştirmek, Afganistan'da kadınları güçlendirmek amacıyla istihdam olanakları yaratmak.

1970'lerden günümüze toplumsal cinsiyet eşitliği çalışmalarında çalışan uzman seviyesinde personele sahip olmasına karşın toplumsal cinsiyet ana akımlaştırılması değerlendirme sonuçlarında istenilen başarının sağlanamadığı görülmektedir. Bu nedenle, 2008-2013 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi kapsamında eşitliğin sağlanması ve desteklenmesi için özel bir kadro kurulmasına karar verilmiştir (UNDP, 2015: 23). Toplumsal Cinsiyet Mimarisi (GEA/ Gender Equality Architecture), adı verilen bu yapı ile özellikle ülke ofislerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için özel personelin görevlendirilmesi ve düzenli raporlamanın yapılması gerektiğine dikkat çekilmiştir.

3.2.2.3. UNDP'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları Bütçesi

1975'te, Mexico City'de Birinci Dünya Konferansı'na katılan kadın örgütlerinin çağrısına yanıt olarak on yıllık bir süre için kalkınma fonu olarak kurulan UNIFEM'in 1984'te BM Genel Kurulu tarafından görev tanımı genişletilmiştir (UNDP, 2012: 24). Daha sonra ise UNDP tarafından yönetilen gönüllü bir fon olarak özerk şekilde çalışmalarına devam etmiştir. Fonun amacı, UNDP'nin kendi projelerini finanse etmesi ve uygulamasıdır. Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması yolunda fonun kurulması hayati bir önem taşımaya karşı fonun UNDP'nin işlevi altında yürütülmesi kurumsal olarak fonun bütçesinin mütevazı seviyelerde kalmasına yol açmıştır. UNDP'nin

kadınları kalkınmaya dâhil etme konusundaki girişimi fon yetersizliği nedeniyle yapılan girişimlerin sınırlı kalmasına neden olmuştur. 1985 tarihli bir raporda belirtilen yüzdeler kadınların %16'sından azının projelere dâhil edildiği ve ayrılan fonların eğitim, sağlık ve el sanatları gibi geleneksel sektörlerle kısıtlandığını ortaya koymuştur (Burton ve Pollock, 2002: 357). Elde edilen sonuçlar, UNDP'nin politikasının örgütün temel amaçlarıyla toplumsal cinsiyet perspektifinin yeniden değerlendirilmesi şeklinde olması gerekirken tipik, geleneksel ve bütüncül bir yaklaşımla kadın konularının önemsenmediği sonucuna varılmıştır.

Bu gelişmeyle birlikte BM Genel Kurulu tarafından 1994'te kuruluşun temel prensiplerinde anlaşmaya varılmış ve aşağıdaki maddeler konusunda karar verilmiştir:

1. Ulusal kapasite oluşturmak, toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların güçlendirilmesini sağlamak için katılımı teşvik etmek ve yenilikçi programlar tasarlamak,
2. Faaliyetleri sürdürürken BM'nin insan hakları perspektifinden ayrılmadan toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısını sürece dâhil etmek.

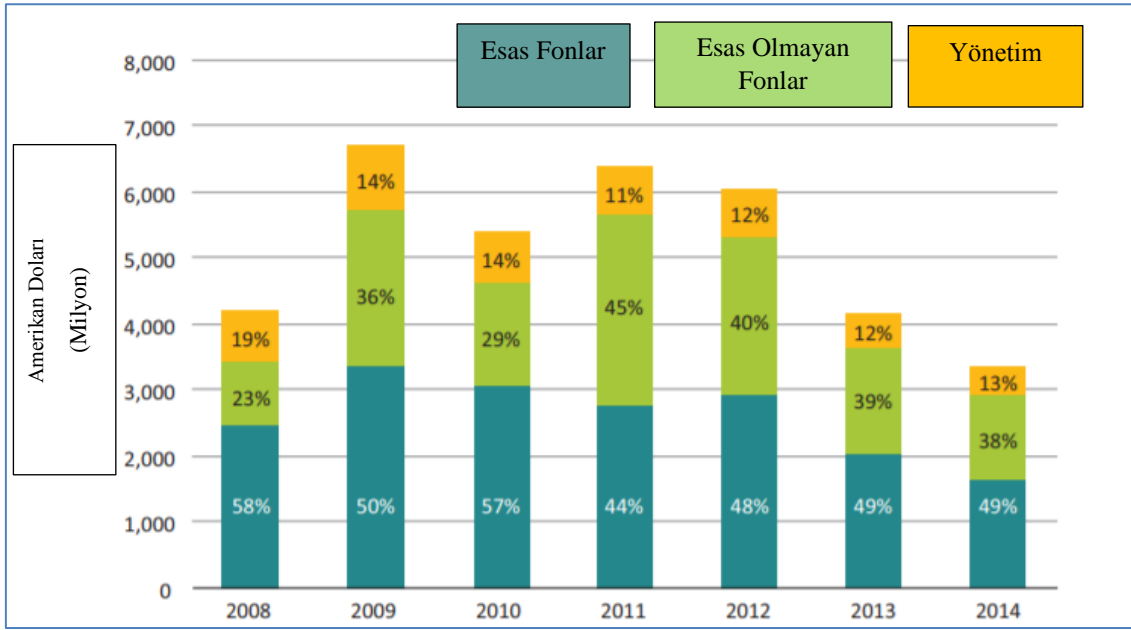
Her ne kadar UNDP bünyesinde hareket etse de BM Genel Kurulu tarafından prensiplerin daha net şekilde ortaya konmasıyla birlikte, merkezi, yerel ve örgütsel düzeylerde toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasına yönelik kurumsal mekanizmaların güçlendirilmesi konusunda yatırımlar yapılması konusu önem kazanmıştır. Toplumsal cinsiyet konularında insan kaynaklarına ve projelere ayrılan bütçedeki artış bunun en önemli göstergelerinden birisidir.

1996 tarihli "Direct Line 11" toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması ve kadınların ilerlemesi için küresel programlara %10, bölgesel programlara ise %20 bütçe ayrılmasını şart koşmuştur (ECOSOC, 1998: 62). UNDP Genel Merkezi tarafından gönderilen bir bildiri niteliğindeki belge, temelde kuruluşun toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması konusundaki önceliklerini belirlerken, UNDP ve UNIFEM arasındaki

minimum bütçe tahsislerine karar vermektedir. “Direct Line 11” kuruluşun toplumsal cinsiyet ana akımlaştırma stratejilerinde ayrılacak fon miktarlarını belirleyen bir politika belgesi olarak, kaynak olarak belirlenen esas bütçenin (TRAC/ Targeted for Resource Assignment from Core) artması halinde kadın gelişimi için ayrılan bütçenin de arttırılmasını zorunlu kılmaktadır. Aynı zamanda TRAC fonlarının %20’sinin WID olarak nitelendirilen programa ayrılmasına karar verilmiştir.

1992-1996 döneminde 8 milyon ABD Doları olarak belirlenen bütçeden 600 bin ABD Doları kadın çalışmaları için ayrılmıştır. Ayrılan tutar, UNDP içerisinde toplumsal cinsiyet eşitliği için kullanılan bütçeyi üçüncü sıraya yerleştirmiştir. Buna karşın UNDP’nin iç değerlendirme mekanizması, yönetişime tahsis edilen fon %52 iken, toplumsal cinsiyet için ayrılan miktarın diğer odak noktaları arasında düşük kaldığını iddia etmiştir (UNDP, 1999: 58).

UNDP’de yer alan toplumsal cinsiyet eşitliği odak noktalarındaki çalışmalar TRAC gibi esas fonlarla finanse edildiği gibi esas olmayan fonlarla da finanse edilmektedir. Esas olarak adlandırılan “Core Funds” sürekli gelir olmaları nedeniyle birimde gerçekleşen faaliyetlerin istikrarını ve sürdürülebilir olmasını sağlamaktadır. Diğer fonlar ise faaliyetlere bağlı oldukları için sınırlı sürelerle gelir sağlamaktadırlar. Ayrıca düşük miktarda yönetimden sağlanan gelirler de bulunmaktadır. Şekil 26’da kalkınma politikası bürosunun 2009-2014 yılları arasında toplumsal cinsiyet çalışmalarının fon dağılımları verilmiştir. UNDP’nin 2008-2013 yıllarını kapsayan raporunda esas fonların toplumsal cinsiyet eşitliği faaliyetlerini destekleyecek kadar sabit ve yeterli tutarlar olmadığı tespit edilmiştir. 2008’de 4.20 milyon ABD Doları iken, 2012’de 6.13 milyon ABD Dolarına çıkan bir artış gözlenmesine karşın, 2013’te 4.16’ya gerileyen bir düşüş izlenmiştir. 2014’te ise miktar 3,37 milyon ABD dolarına düşmüştür (UNDP, 2015: 28).

Şekil 26. Kalkınma Politikası Bürosu: 2009-2014 yılları arasında Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarının Fon Dağılımları

Kaynak: <http://web.undp.org/evaluation/evaluations/te/gender.shtml>, (08.08.2019).

3.2.2.4. UNDP'nin İklim Değişikliği ve Toplumsal Cinsiyet Özelinde Kadın Çalışmaları

“UNDP, toplumsal cinsiyet odaklı programlar yoluyla kadınların deneyimlerinden yararlanarak, ihtiyaçlarını dikkate almayı amaçlar. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği yaratan yapısal engellerin ortadan kaldırılması yoluyla, kadınların yaşamlarını etkileyen kararlar alınırken katılımlarını teşvik ederek, yoksulluk ve eşitsizliği ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Böylece, doğal afetlere karşı esneklik oluşturma, iklim değişikliğinin ve çatışmaların olumsuz etkilerine karşı dayanıksızlığın ortadan kaldırılmasında başarılı olunabilir ve sürdürülebilir kalkınma sağlanabilir” (UNDP İlk Kadın Başkanı Helen Clark, 2014).

UNDP, ulusal yönetimlerle iş birliği yaparak Bütünleştirici İklim Değişikliği Stratejileri oluşturmalarını desteklemektedir. Bu stratejiler desteklenirken çeşitli finansman mekanizmaları UNDP tarafından kullanılmaktadır (UNDP, 2019, <https://www.undp.org/content/undp/en/home/blog/2019/let-s-get-climate-action-with-gender-equality.html>, 09.05.2018). UNDP iş birliği içerisinde olan mekanizmaların

desteği ve kurum içerisindeki diğer birimlerle kurduğu ortaklıklar aracılığıyla kadınları paydaş ve katılımcı olarak desteklemeyi amaç edinerek kaynaklara eşit erişimlerini sağlamayı ve kaynaklar üzerinde kontrol güçlerini desteklemelerini sağlamaktadır. UNDP'nin çalışmaları toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifini bütünleştirmek ve kadınların kapasitelerini güçlendirmek için önemlidir. Özellikle doğal afet risklerine karşı erken uyarı, acil durum planlaması ve uzun vadeli süreçlerde iyileşmelerin yapılması dâhil olmak üzere kilit noktalarda kadınların güçlendirilmesi açısından kritik öneme sahiptir (UNDP, 2019, <https://www.undp.org/content/undp/en/home/blog/2019/let-s-get-climate-action-with-gender-equality.html>, 04.07.2018).

UNDP, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini en şiddetli şekilde hisseden gelişmekte olan ülkelerdeki yoksul kesime (zelde kadınlara) belli başlı konularda yardımcı olmaktadır (UNDP, 2011b, <https://www.undp.org/content/dam/undp/library/corporate/fast-facts/english/FF-Gender-Environment.pdf>, 05.11.2018). UNDP bünyesinde yapılan bazı çalışmalar aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır ve yapılan bazı çalışmalara rnekler Tablo 21'de gösterilmiştir.

1. Kadınları evresel planlama, bt ve politika oluşturma süreçlerine dâhil etme,
2. Kadınların temiz su kaynaklarına erişimlerinin ve evre hizmetlerinden yararlanmalarının sağlanması,
3. İklim değişikliğine uyum ve azaltım için çalışan kadın kuruluşlarına finansman kaynaklarının bulunması,
4. evre yönetiminin sağlanması, çevresel değerlerin korunması ve sürdürülebilir kullanılması için kadınların yerel bilgilerinden yararlanılması,
5. Kadın gruplarının ulusal tartışmalara katılma, karar alma ve evre finansmanına erişim açısından desteklenmesi.

Tablo 21. UNDP Uygulamalarına Örnekler

- UNDP ve GEF iş birliği ile gerçekleştirilen bir proje ile köylülerin içme ve sulamada kullanmaları için güneş enerjisinden yararlanmalarını sağlamıştır. Bununla birlikte bölgede yeni gelir ve istihdam olanakları yaratılmıştır.
- UNDP ve UNEP iş birliği ile hükümet temsilcilerinin ve sivil toplum kuruluşlarının bilinçlendirilmesi sağlanmıştır. Küresel Cinsiyet ve İklim İttifakı (GGCA) olarak adlandırılan proje, üyelerine toplumsal cinsiyet ve iklim değişikliği konusunda etkin bir çalışma ve iş birliği yapma fırsatı tanımıştır. GGCA iklim değişikliği politikalarının toplumsal cinsiyete duyarlı olmasını sağlamak için karar alma süreçlerinde ve yapılacak girişimlerde organizasyon sağlayıp, güçleri birleştirir. Kurulan ortaklıklar sayesinde uluslararası politikalarda iklim değişikliğine toplumsal cinsiyet bakış açısının dâhil edilmesi sağlanmaktadır (IUCN, 2019, genderandenvironment.org, 15.08.2019).
- İran’da UNDP’nin çalışması ile yerel topluluklar desteklenmiş, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı için programlar geliştirilmiştir. Özellikle kadınların doğal kaynakları verimli kullanmaları için liderlik yapmalarına fırsat tanınırken, küçük işletmelerin mikro kredilerle desteklenmesi etkili ve güçlendirici bir yol olmuştur.
- Bill ve Melinda Gates Vakfı ile ortaklaşa çalışan UNDP, Burkina Faso, Mali ve Senegal’de elektrik enerjisi sağlayan ve sürekliliği olan 600 kırsal tarım işletmesini faaliyete geçirmiştir. Sonuç olarak, Burkina Faso’da elektrik kesintilerinin olmaması ve elektrikten tasarruf edilmesi söz konusu olmuştur. Kadınların ve kız çocuklarının akşam saatlerinde elektrik kesintilerine maruz kalmaması ile 14 köyde okur yazarlık oranının %29’dan %39’a yükseldiği tespit edilmiştir.
- UNDP tarafından 20’yi aşkın ülkede ulusal bütçeleme ve planlama süreçlerinde “Cinsiyet Değerlendirme Aracı”⁴¹ kullanılmıştır. Sonuçlar doğrultusunda Kenya’da kadınlara enerji sübvansiyonları sağlanmış, Dominik Cumhuriyeti’nde ise sağlık ve eğitim bütçelerinde artış meydana gelmiştir.
- UNDP, Benin’in güneyinde kırsal alanda yaşayan kadınların krediye daha kolay ulaşmaları ve istiridye yetiştiriciliği eğitimi alarak gelirlerini arttırmaları için bir program aracılığıyla destek sağlamıştır.

Kaynak: UNDP, 2011, <https://www.undp.org/content/dam/undp/library/corporate/fastfacts/english/FF-Gender-Environment.pdf>, (10.08.2019).

İklim Değişikliğine Uyum Çalışmaları ve Kadınların Desteklenmesi (Mali): Mali’de yaşayanlar geçimlerini tarımla sağlamaktadırlar. Geleneksel tarım pamuk, darı ve pirinç gibi mahsullerin üretimine dayanmaktadır. Ancak son yıllarda iklim değişikliğinin olumsuz etkileri Mali’de fazla kuraklığa ve yağış miktarında azalmaya neden olmuştur. Etkiler sonucunda bölgede yaşayan kişilerin geçimlerini sağladıkları

⁴¹ Toplumsal Cinsiyet Değerlendirme Aracı (GAT/Gender Assessment Tool): Bir programın üst düzey faaliyetlerinin toplumsal cinsiyete duyarlılığını hızlı bir şekilde değerlendirmeye yardımcı olmaktadır. Cinsiyet duyarlılığının nerelerde gelişebileceğini kritik sorular yardımıyla ölçmeye çalışır (WHO, https://www.who.int/gender/mainstreaming/GMH_Participant_GenderAssessmentTool.pdf).

mahsuller zarar görmüş ve görmeye devam etmektedir. Durumun yarattığı baskı özellikle kadınlar üzerinde hissedilmekte, kadınlar geçimlerini sağlamakta zorlanmanın yanı sıra ailelerine yeterince su ve yiyecek temin edememekten dolayı da mağdur olmaktadır (Bknz. EK.8).

Mali'nin kuzeyinde yer alan Massantola köyünde bulunan kadın kooperatifinin bir üyesi Fatoumata Diarra: “Geçim kaynağımız olan tarımın yapılmasını neredeyse imkânsız hale getiren su kıtlığı kritik bir sorundur. UNDP projeleri yardımıyla bölgede bir çit ve kuyu kuruldu. Güneş enerjisi ile çalışan kuyunun sayesinde kooperatifin fonunu sağlamak için sebzeleri satabildik ve yetersiz beslenme ile mücadele ederken bize ailemizi doyurmak için yeni bir kaynak oldu” şeklinde içerisinde buldukları durumu özetlemektedir (UNDP, 2019, <https://stories.undp.org/supporting-malis-women-to-adapt-to-climate-change>).

Mali Ulusal Tarım Müdürlüğü, iklim değişikliğinin sosyal ve ekonomik alanlarda olumsuz sonuçlarını hafifletmek, aynı zamanda tarımsal alanlardan verim elde etmek için UNDP ile ortak çalışmalar yürütmüştür. Proje, kooperatifi maddi açıdan desteklemekte, arsaların verimli kullanımı sağlamakta ve temiz suya erişim olanakları yaratmaktadır. Kadın kolektifine güneş enerjili bir platform sağlanarak hem beden gücünden hem de zamandan tasarruf etmeleri sağlanmıştır. Aynı zamanda, Mali'de kadın kolektifleri UNDP tarafından desteklenmiş, sürdürülebilir tarım ve arazi uygulamaları konusunda eğitimler verilirken, yerel topluluklara alternatif gelir kaynakları oluşturmak için fonlar kurulmuştur. (UNDP, 2016, <https://stories.undp.org/supporting-malis-women-to-adapt-to-climate-change>, 06.03.2018) (Bknz. EK.9).

Doğal Afetlerin Olumsuz Etkileriyle Mücadele (Peru): 2017'de Piura Nehri'nin 1,8 metre yükselmesiyle birlikte, Peru'nun kuzeyinde yer alan el sanatları ve gastronomisi ile ünlü Katakaos kasabası sular altında kalmıştır. Bölgede meydana gelen

sel felaketi ve ona müteakip çamur kayması 90 bin kişinin ölümüne ve 300 binden fazla kadının geçim kaynağını kaybetmesine neden olmuştur. Sel felaketinden sonraki 6 ay bölge esnafının %70'i maddi sıkıntılar yaşamış neredeyse 12 bin ABD Doları zarara uğradıklarını tespit etmişlerdir (Bknz. EK.10).

UNDP'nin kadın işletme sahiplerine sağladığı destekle, dernekler kurulmuş, kadınların güçlenmesini sağlamak üzere adımlar atılmıştır. UNDP'nin desteği kadınların ekonomik anlamda güçlenmelerini sağlamakla sınırlı kalmamış, yerel yönetimlerle iş birliği yapılarak özellikle kadınları korumaya yönelik sürdürülebilir faaliyet planları oluşturulmuş ve acil durum stratejileri belirlenmiştir. Böylece, ileride meydana gelebilecek olası bir sel felaketinin olumsuz etkilerini bertaraf etmek adına planlama yapılmıştır (Bknz. EK.11).

3.2.2.5. UNDP'nin Değerlendirmesi

UNDP toplumsal cinsiyet ana akımlaştırması yoluyla toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasını amaç edinmektedir. Bunun için de hem kurum içerisindeki örgütlenmesinde hem de uyguladığı projelerde kadınların kalkınmak için itici güç oldukları fikrini benimsemektedir. Kadınların iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini önlemede de özne durumunda oldukları bilinciyle hareket eden UNDP, ailelerin, toplulukların ve geniş yelpazede milletlerin kalkınması için kadınlara destek olmayı amaç edinmektedir.

3.2.3. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (İHYK-OHCHR/ Office of the United Nations High Commissioner)

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, BM Genel Kurul kararıyla 20 Aralık 1993'te kurulmuştur. BM Şartı ve Temel İnsan Hakları Sözleşmelerinde tanımlanan insan haklarının korunmasından ve geliştirilmesinden sorumludur. BM nezdinde,

kadınlar ve erkekler arasındaki eşitliği sağlamak ve kadınlara karşı her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmak temel insan hakkı olarak ele alınmaktadır. Dünyanın dört bir yanındaki kadınlar hayatları boyunca insan hakları ihlallerine maruz kalmalarına karşın kadınların insan hakları her zaman bir öncelik olmamıştır.

BM tarafından kadınların insan haklarının teslim edilmesi uzun bir geçmişe sahiptir. Kadınların insan hakkı arayışları dönemden döneme farklılık göstermiş ve adaletsizlik bağlamında yeni ayrımcılık türleri ortaya çıkmıştır. Ancak, son yıllarda kadınların haklarını güvence altına almak adına ilerlemeler kaydedilmiştir (OHCHR, 2014: 1). Kadınların özgür ve tam rızasıyla evlenmesi, serbest eş seçme, meslek seçme, mülkiyet, sağlık gibi konularda hak arayışları ayrımcılığa karşı kadın hakları kapsamındadır.

Çevresel adaletsizliğin en yoğun şekilde hissedildiği iklim değişikliği sorunu ile kadınların bu hak arayışlarına yenileri eklenmiştir. İklim kriziyle birlikte ortaya çıkan iklim adaleti bağlamında toplumsal cinsiyet eşitliği arayışı BM İnsan Hakları Konseyi tarafından 5 Temmuz 2017’de “İnsan Hakları ve İklim Değişikliği” kararıyla kabul edilmiştir. Alınan karar, kadınların iklim krizinden orantısız şekilde etkilendiğine hükmetmekte, aynı zamanda değişimin aktörleri oldukları gerekçesiyle kadınların iklim politikalarına dâhil edilmesini içermektedir. Karar ışığında devletler kadınların yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde iklim değişikliği yanıtlarına katılımlarını güçlendirecek politikaları güçlendirmeli ve uygulamalarını teşvik etmelidirler. İnsan haklarına ve iklim değişikliğine ilişkin kapsamlı alınmış kararlardan bir diğeri iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarını ele almaya devam etmenin acil önemine dikkat çekmektedir ve bu aciliyeti kadın hakları kapsamında ele almaktadır (OHCHR, 2018, A/HRC/38/4). Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki kadınların ve savunmasız gruplara karşı uluslararası iş birliği ve yardım sağlanması konusunda eksiklikler belirtilmiştir.

İklim eyleminin insan haklarına saygılı, yoksulluktaki insanları olumsuz etkilerden koruyacak ve daha fazla insanın yoksulluktan muzdarip olmasını önleyecek şekilde sürdürülmesi çok önemlidir. Kadınların belirli zorluklarla daha fazla yüzleştiği göz önünde bulundurularak İHYK tarafından savunmasız nüfusların koruyucu altyapıya, teknik ve mali desteğe, yer değiştirme seçeneklerine, eğitim ve istihdam desteğine, araziye, gıda, su ve sağlık hizmetlerine erişimlerini kolaylaştıracak hizmetlerin kolaylaştırılması gerektiği 2019 tarihli raporda tekrarlanmıştır (OHCHR, 2019, A/HRC/41/39). Fonlar konusuna da açıklık getirilen raporda, fon sağlayıcıların iklim değişikliğinin toplumsal cinsiyet etkilerine ve kadınların karşılaştığı sistematik ayrımcılığa maruz kalmaları durumunda, iklim finansmanının cinsiyet eşitsizliğini daha da arttırabileceğini belirtmiştir.

İHYK tarafından iklim değişikliği bir insan hakları ihlali olarak tanımlanmaktadır. Çevre hakkı kapsamında ele alınan su hakkı, köylülerin ve kırsal alanda çalışanların temel kalkınma hakları, toksik materyallerden korunma hakkı gibi hakları temel insan hakları olarak ele alınmaktadır. Özellikle köylü kadınların ve tarımda çalışan kadınların iklim değişikliğinden korunma ve sürdürülebilir bir çevrede yaşama hakkı detaylandırılmıştır.

Suya ve sanitasyon hizmetlerine erişim BM tarafından temel insan hakkı olarak ele alınmıştır. Güvenli, yeterli, uygun fiyatlı su ve temizlik hizmetlerine erişimin olmaması milyarlarca insanın sağlığı, onuru ve refahı üzerinde yıkıcı bir etki yaratmaktadır. İnsanların temiz, güvenilir ve yeterli suya erişim hakları vardır ve devletler bu hizmetleri ayrımcılık yapmadan vermeyi garanti etmelidirler (UN, 2019, <https://www.unwater.org/water-facts/human-rights/>, 05.08.2019). İklim değişikliğiyle artan su ve sanitasyon eksikliği Asya ve Afrika'daki yaşayan nüfusun en yoksul %20'sinin hane halkı gelirlerinin %3 ila %11'lik kısmını suya erişmek için

harcadıklarını göstermektedir ve bu hesaplama, kadınların ve kız çocuklarının su toplamak için harcadıkları zaman maliyetini içermemektedir (UNDP, 2006b: 11).

İHYK, kadınların ve kız çocuklarının su temin ederken belirli engellerle karşı karşıya kaldıklarına ve bu durumun iklim değişikliği ile tetiklendiğine dikkat çekmektedir. Bu nedenle, özellikle adaptasyon önlemlerinde su ve sanitasyon eksikliğinin cinsiyet bazında ayrıştırılmış etkisinin dikkate alınması gerekmektedir. Bu konuda alınabilecek önlemler de yine İHYK tarafından sıralanmıştır. İklim değişikliğine uyum sağlamada insan hakları boyutları dikkate alınarak suyun sürdürülebilir kalkınmadaki önemi göz önünde bulundurulmalıdır. İklim değişikliğinin bir insan hakkı olarak özellikle su ve sanitasyon haklarından yararlanma konusunda olumsuz etkilere sahip olduğu kabul edilmeli bu doğrultuda insan hakları ilkeleri gözetilerek planlamalar yapılmalı ve stratejiler uygulanmalıdır. Devletlerin özellikle Ulusal Adaptasyon ve Uyum Planlarına insan hakları temelli yaklaşımı dâhil etmeleri ve toplumsal cinsiyet eşitliği temelli bir yaklaşımı benimsemeleri gerekmektedir (UN, 2010, https://www2.ohchr.org/english/issues/water/iexpert/docs/ClimateChange_HRtWS.pdf, 02.04.2019).

İHYK tarafından köylülerin ve kırsal alanda çalışanların temel kalkınma hakları da bir insan hakkı olarak kabul edilmiştir. 2018'de yayımlanan A/HRC/WG.15/5/3 sayılı kararda, köylü kadınların ve kırsalda yaşayan diğer kadınların ailelerin ekonomik olarak hayatta kalmalarında ve parasal karşılığı olmadan yaptıkları çalışmaları da dâhil olmak üzere kırsal ve ulusal ekonomiye önemli katkıda buldukları vurgulanmıştır. Buna karşın, kadınların görev sürelerinin görmezden gelinerek mülkiyetlerinin reddedildiği, arazi, toprağa erişim, finansal hizmetler, bilgiye erişim konularında çeşitli şekillerde tezahür eden ayrımcılığa maruz kaldıkları belirtilmiştir.

İHYK aynı raporda, devletlerin, köylü kadınlara ve kırsal alanda çalışan diğer kadınlara karşı her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırarak, erkeklerle kadınlar arasında

eşitlik gözetilerek tüm insanların tam ve adil şekilde imkânlardan yararlanmasını sağlayacak uygulamaların teşvik edilmesi gerektiği de eklenmiştir. Ayrıca, özellikle kırsal alanda yaşayan kadınlar için devletler tarafından mevcut teknolojilerin uygulanması, yeterli besleyici gıdaların sağlanması, beslenme eğitimine erişim, yetersiz beslenmeyle mücadele gibi konularda uygun önlemlerin sağlanması gerektiği belirtilmiştir.

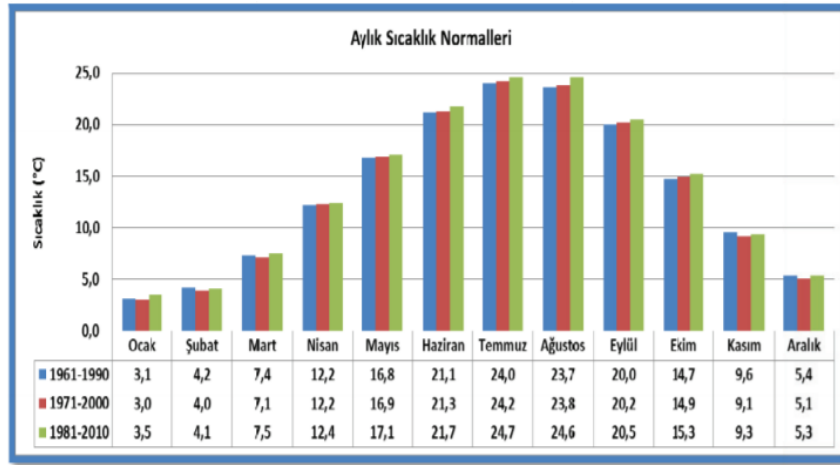
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ POLİTİKALARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET DEĞERLENDİRMESİ

4.1. TÜRKİYE’DE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ SORUNSALI

Türkiye’de iklim değişikliğinin olası etkileri son yıllarda daha şiddetli görülmeye başlanmıştır. Özellikle 1997 yılı ülkemiz için ortalama sıcaklık artışlarının başlangıcı olarak kabul edilmektedir (MGM, 2015, <https://www.mgm.gov.tr/FILES/iklim/iklim-degisikligi-projeksiyon2015.pdf>, 07.01.2018). Son yıllarda, bulunduğu coğrafya açısından Türkiye’de dünya ölçeğine göre nispeten yüksek bir sıcaklık artışı yaşanmıştır. UNDP İklim Değişikliği ve Türkiye Raporu’nda Mann- Kendall trend analizi yapılarak elde edilen sonuç yaz sıcaklıklarında meydana gelen artış olmuştur ve bu artışın özellikle batı ve güneybatı bölümlerinde meydana geldiği raporda belirtilmiştir (Güven, 2007: 12).

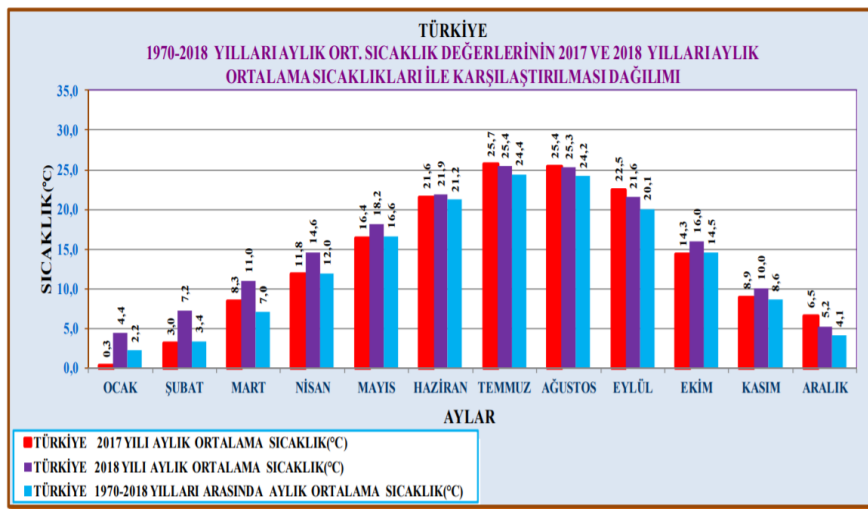
Şekil 27’de Türkiye’de 1961-1990, 1971-2000 ve 1981-2010 yılları için belirlenen aylık ortalama sıcaklık değerleri gösterilmiştir. Türkiye’de 1961-1990 dönemleri arasında aylık sıcaklık normalleri, 1971-2000 ve 1981-2010 sıcaklık normalleri ile karşılaştırıldığında, nisan ayı ortalamalarının aynı, ocak, şubat, mart, kasım ve aralık aylarında yüksek olduğu gözlenmektedir. 1981-2010 yılları arasındaki aylara göre sıcaklık dağılımının önceki dönemlere göre daha yüksek olduğu görülmektedir (MGM, 2015, <https://www.mgm.gov.tr/FILES/iklim/iklim-degisikligi-projeksiyon2015.pdf>, 04.09.2018).

Şekil 27. 1961-1990, 1971-2000 ve 1981-2010 Yılları için Belirlenen Aylık Ortalama Sıcaklık Değerleri

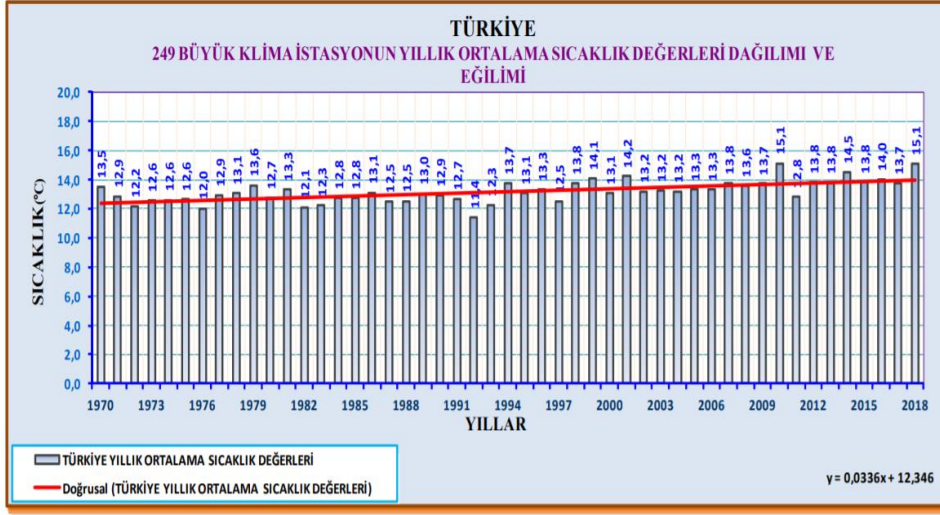
Kaynak: <https://www.mgm.gov.tr/FILES/iklim/iklim-degisikligi-projeksiyon2015.pdf>, (08.01.2018).

Şekil 28’de 1970-2018 yılları aylık ortalama sıcaklık değerlerinin 2017 ve 2018 yılları ile karşılaştırılmasına yer verilmiştir. Görüldüğü üzere, Türkiye’nin 2017 ve 2018 yılları aylık ortalama sıcaklık değerleri 1970-2018 yılları arası ile kıyaslandığında daha yüksektir. En yüksek sıcaklığa ulaşıldığı aylar, Haziran, Temmuz ve Ağustos olarak kaydedilmiştir. 249 büyük iklim istasyonunun yıllık ortalama sıcaklık değerleri dağılımı ve eğilimi ise Şekil 29’da gösterilmiştir. Türkiye’nin 2001, 2010 ve 2018’de ortalamanın üzerinde sıcaklıklar yaşanmıştır.

Şekil 28. 1970-2018 Yılları Aylık Ortalama Sıcaklık Değerlerinin 2017 ve 2018 Yılları ile Karşılaştırılması

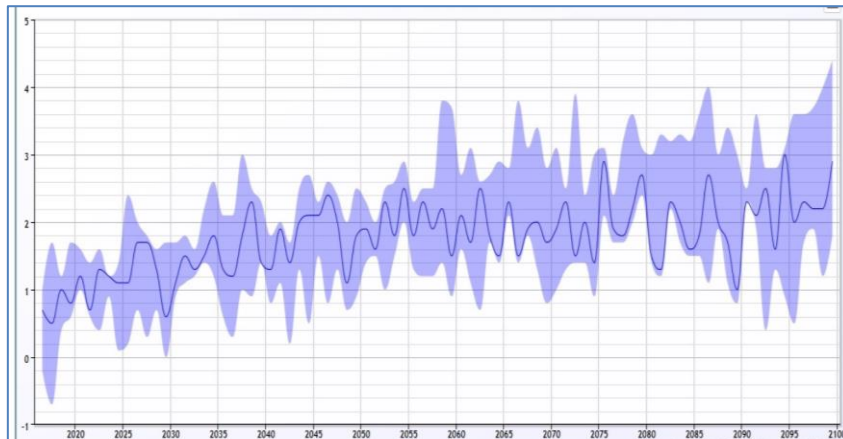
Kaynak: <https://www.mgm.gov.tr/FILES/resmi-istatistikler/parametreAnalizi/Turkiye-Ortalama-Sicaklik.pdf>, (09.09.2018).

Şekil 29. 249 Büyük İklim İstasyonunun Yıllık Ortalama Sıcaklık Değerleri Dağılımı ve Eğilimi

Kaynak: <https://www.mgm.gov.tr/FILES/resmi-istatistikler/parametreAnalizi/Turkiye-Ortalama-Sicaklik.pdf>, (10.09.2018).

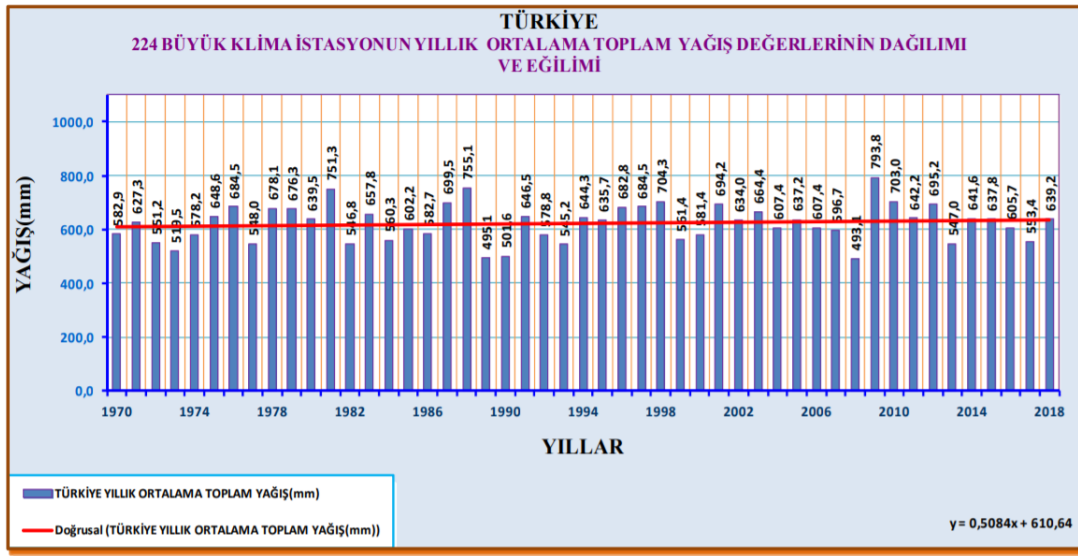
Gelecek yıllar için, Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM) tarafından 3 farklı küresel modelle gerçekleştirilen iklim projeksiyonları ile 2016-2099 yılları arasında sıcaklık artışlarının ne şekilde değişeceği tahmin edilmiştir. MGM'nin öngördüğü senaryolar doğrultusunda Şekil 30'da görüldüğü gibi, 2016-2099 döneminde Türkiye'de yıllık ortalama sıcaklıklarının 1,5 – 2,6 °C aralığında artacağı şeklindedir. Ortalama sıcaklık değerlerinin yüzyılın ilk yarısında -0,9 ile 4,1°C aralığında olması ve yıllık ortalama sıcaklıkların 1,4°C artması, yüzyılın ikinci yarısında ise 0,6 ile 4,1°C aralığında artış ve ortalama olarak 2,2 °C artacağı şeklindedir (MGM, 2019, <https://www.mgm.gov.tr/iklim/iklim-degisikligi.aspx?s=projeksiyonlar>, 09.03.2018).

Şekil 30. Türkiye'de Yıllık Ortalama Sıcaklık Tahminleri, 2016-2099.

Kaynak: <https://www.mgm.gov.tr/iklim/iklim-degisikligi.aspx?s=projeksiyonlar>, (10.10.2018).

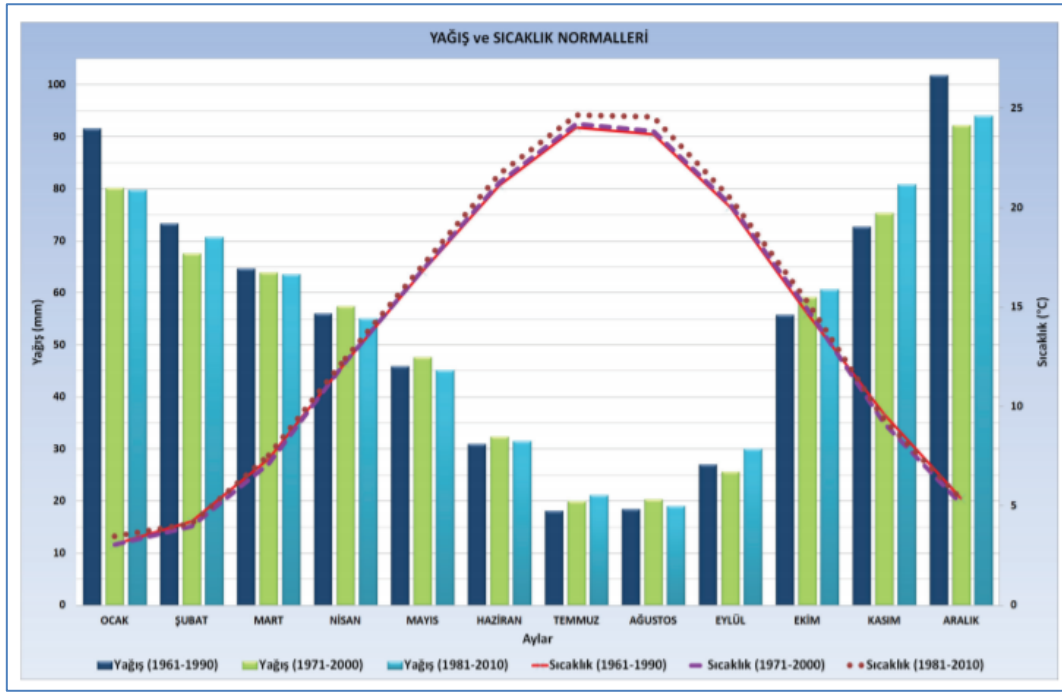
Güney Avrupa Akdeniz kemerinin bir parçası olarak ülkede sıcaklık artışları gözlenmesinin yanı sıra yağışlarda düşüş eğilimi mevcuttur. Şekil 31’de, 1970-2018 yılları arasında, 224 büyük klima istasyonundan toplanan yıllık ortalama yağış değerleri değerlendirildiğinde, bazı yıllar ortalamamın çok üstünde, bazı yıllar ise ortalamamın altında olduğu kaydedilmiştir. Türkiye’de gözlenen yağış miktarlarına bakıldığında kurak ve nemli dönemlerin birbirini takip etmesi söz konusudur. 1989, 1990, 2008 ve 2014 en kurak yıllar olarak kaydedilmiştir.

Şekil 31. Türkiye Geneli Yağış Miktarları (1970-2018 arası)

Kaynak: <https://www.mgm.gov.tr/FILES/resmi-istatistikler/parametreAnalizi/Turkiye-Yagis.pdf>, (19.10.2018).

MGM aracılığıyla 97 istasyondan toplanan verilere dayanarak Türkiye’de aylık ortalama sıcaklık ve yağış normallerini gösteren dağılım Şekil 32’de görülmektedir. Sıcaklık ve yağış normalleri sırasıyla 1961-1990 dönemi için 13,5°C ile 657 mm, 1971-2000 dönemi için 13,5°C ile 642 mm ve 1981 ile 2010 dönemi için 13,8°C ile 652 mm olarak kaydedilmiştir. Yağışlarda gerçekleşen düşüş eğilimine karşın yağış rejimlerinin değişmesinden kaynaklanan ve afet boyutlarına ulaşan seller, taşkınlar meydana gelmektedir. Sadece kentlerde meydana gelen sel hasarları ülkede sık sık yaşanan depremlerin neden olduğu maddi kayıplara yaklaşmıştır.

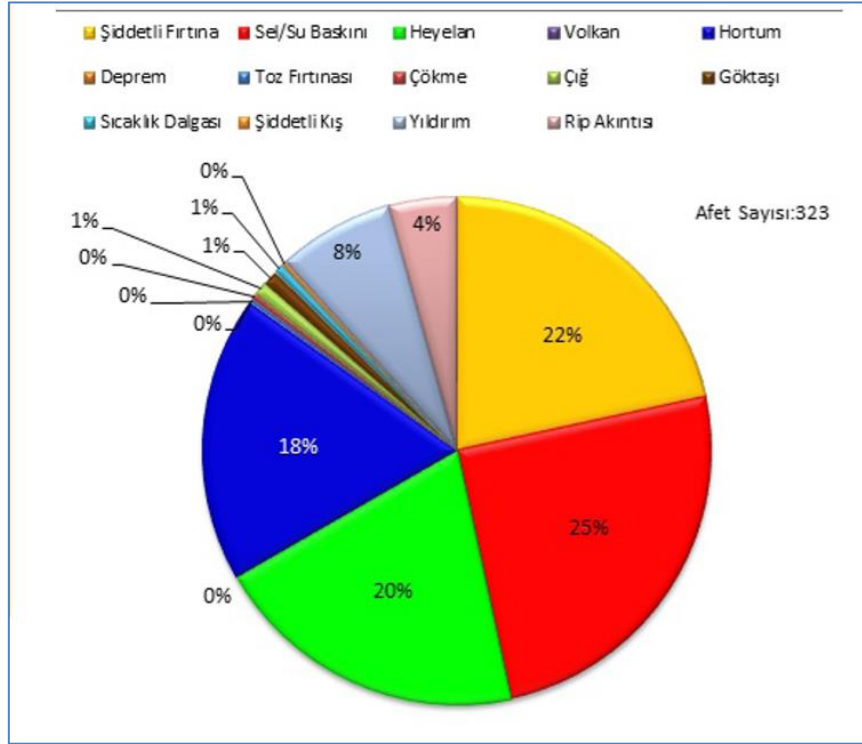
Şekil 32. Türkiye’de 1961-1990, 1971-2000 ve 1981-2010 Yılları Arasında Gözlenen Yağış Ve Sıcaklık Normallerinin Aylık Dağılımı

Kaynak: <https://www.mgm.gov.tr/FILES/iklim/iklim-degisikligi-projeksiyon2015.pdf>, (07.03.2018).

Türkiye, dünya genelinde görülen 31 doğal afetin, tropikal fırtınalar ve volkanlar hariç, büyük kısmına açık bir ülke konumundadır. 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999’da gerçekleşen iki büyük depremin yanı sıra fırtına, sel, kuraklık en sık yaşanan doğal afetlerdendir. 1940-2010 yılları arasında kaydedilen doğal afetlerden fırtınalar ve seller sırasıyla %29 ve %27 ile en yüksek orana sahiptir. Sadece kentlerde meydana gelen sel hasarları ve taşkınlar ülkede sık sık yaşanan depremlerin neden olduğu maddi kayıplara yaklaşmıştır. Dolu hasarı, tarım sigortası ödemelerinde birinci sıraya yerleşmiş, yıldırımların yol açtığı insan ölümleri yüzlerce kişiye ulaşmıştır (Kadıoğlu, 2012: 41).

2016’ya gelindiğinde Türkiye’de meydana gelen, sonucunda hasar- can kayıplarına neden olan doğa kaynaklı afetlerin sayısı 323’tür. Şekil 33’te, afetlerin yüzdeleri ve sayısal dağılımı %25 sel ve su baskını (81), %20 heyelan (65), %18 hortum (59), %22 fırtına/şiddetli rüzgâr (70), %7,4 yıldırım (24), %0,9 çığ (3), %4,3 rip/çeken akıntı (14), %0,9 göktaşı/meteor olayı (3), %0,3 çökme (1), %0,6 aşırı sıcaklık (2) olarak görülmektedir. Bu afetlerde ölen kişi sayısı 83’tür. 24 kişi selde, 24 kişi rip/çeken

akıntıda boğularak, 22 kişi heyelanda, 8 kişi yıldırım düşmesi sonucu, 4 kişi çığ felaketinde, 1 kişi de fırtına sonucu hayatını kaybetmiştir. Kaydedilen yaralı sayısı 49, kayıp sayısı ise 4'tür (Ersoy, Nurlu, Gökçe ve Özmen, 2017: 16).

Şekil 33. 2016'da Türkiye'de Gerçekleşen ve Hasar -Can Kaybına Yol Açan Afet Türlerinin Yüzdesele Dağılımı

Kaynak:https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/7bd1d529dd41d9e_ek.pdf?dergi=MAV%DD%20GEZEGEN%20POP%DCLER%20YERB%DDL%DDM%20DERG%DDS%DD, (06.11.2018).

Görülmektedir ki Türkiye iklim krizine ve kaynaklı olumsuz etkileri karşı savunmasız bir ülkedir. Ülkede meydana gelen sıcaklık artışı ve yağış miktarlarındaki azalmalar, gıda güvenliğini ve kırsal kalkınma için bir hayli önemli olan su mevcudiyetini tehlikeye sokmaktadır. Tüm bunlar ülke içerisinde zaten mevcut olan bölgeler arası sosyal eşitsizlikleri daha da şiddetlendirmektedir. Örneğin, Türkiye'nin, meydana gelen sel felaketleri ve erozyon nedeniyle yaşadığı ekonomik kayıplar Avrupa ülkelerine kıyasla daha yüksek oranlarda seyretmiştir. Yağışların azalması özellikle sıcaklıkların daha yüksek seyrettiği güney ve batı bölgelerinde ciddi su stresine neden olmakta ve geçimini tarımdan sağlayan çiftçiler üzerinde daha çok hissedilmektedir. Öngörülen ise durumun daha da kötüye gideceği ve havzalardaki suyun %20'sinin

2030'a kadar kaybedileceği yönündedir. Orta ve Doğu Karadeniz, Kuzey Ege Denizi ise selden ve kıyı erozyonundan olumsuz etkilenmektedir. Önümüzdeki yıllarda bu bölgelerde sel kaynaklı afetlerin sayısında artış olması ve insanların yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalması da öngörüler arasındadır. Dünya Meteoroloji Örgütü tarafından yayımlanmış bir raporda, ülkelerin iklim krizine karşı harekete geçmemeleri durumunda 5 dereceye kadar yükselen hava sıcaklıkları olabileceği, durumdan en çok etkilenen ülkelerden birisinin de Türkiye olacağı belirtilmiştir. Özellikle 2019'un son aylarından itibaren Türkiye'nin yoğun yağışların etkisinde kalacağı da öngörüler arasındadır (WMO, 2019: 29).

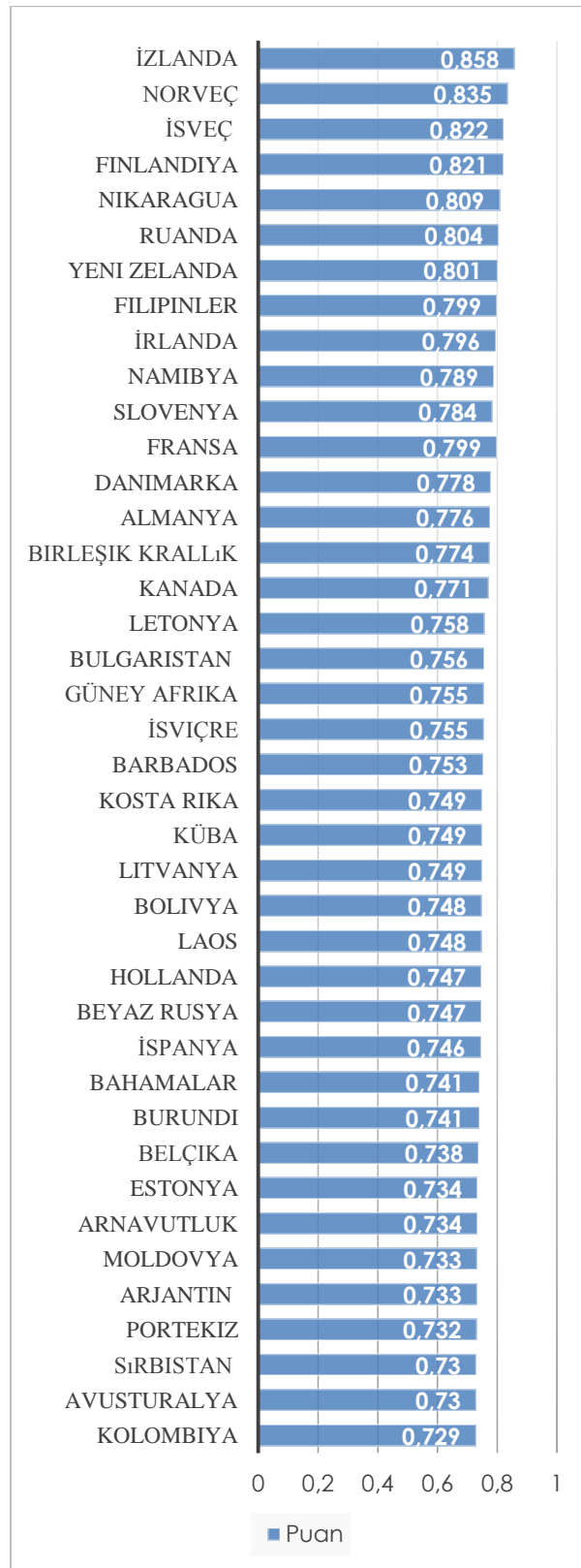
Türkiye'nin sahip olduğu karmaşık iklim yapısı, iklim krizinin tetiklediği sorunların ülke içerisinde değişen boyutlarda, değişen etkilere sahip olmasına neden olmaktadır ve olmaya devam edeceği düşünülmektedir. Örneğin bazı bölgelerde kuraklığı tetiklerken bazılarında sel felaketlerinin yaşanması bu duruma örnektir. Sıcaklık artışlarının daha çok çölleşme tehdidinde maruz kalan yarı kurak ve kurak Güney Doğu ve İç Anadolu gibi bölgelerde ve su kıtlığı yaşamaya daha yatkın olan Ege ve Akdeniz bölgelerinde daha etkili olacağı düşünülmektedir. Söz konusu iklim değişiklikleri tarım, hayvancılık, bitkilerin yaşam alanlarında değişikliklerin meydana gelmesi gibi sorunlara yol açabilecektir (Türkeş, 2012: 9).

4.2. TÜRKİYE'DE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ ETKİLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında kadın-erkek eşitliği Anayasanın 10. maddesi ile garanti altına alınmaktadır. Söz konusu madde ile herkesin, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğu belirtilmiştir. Ek fıkra ile (7/5/2004-5170/1 md.), "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama

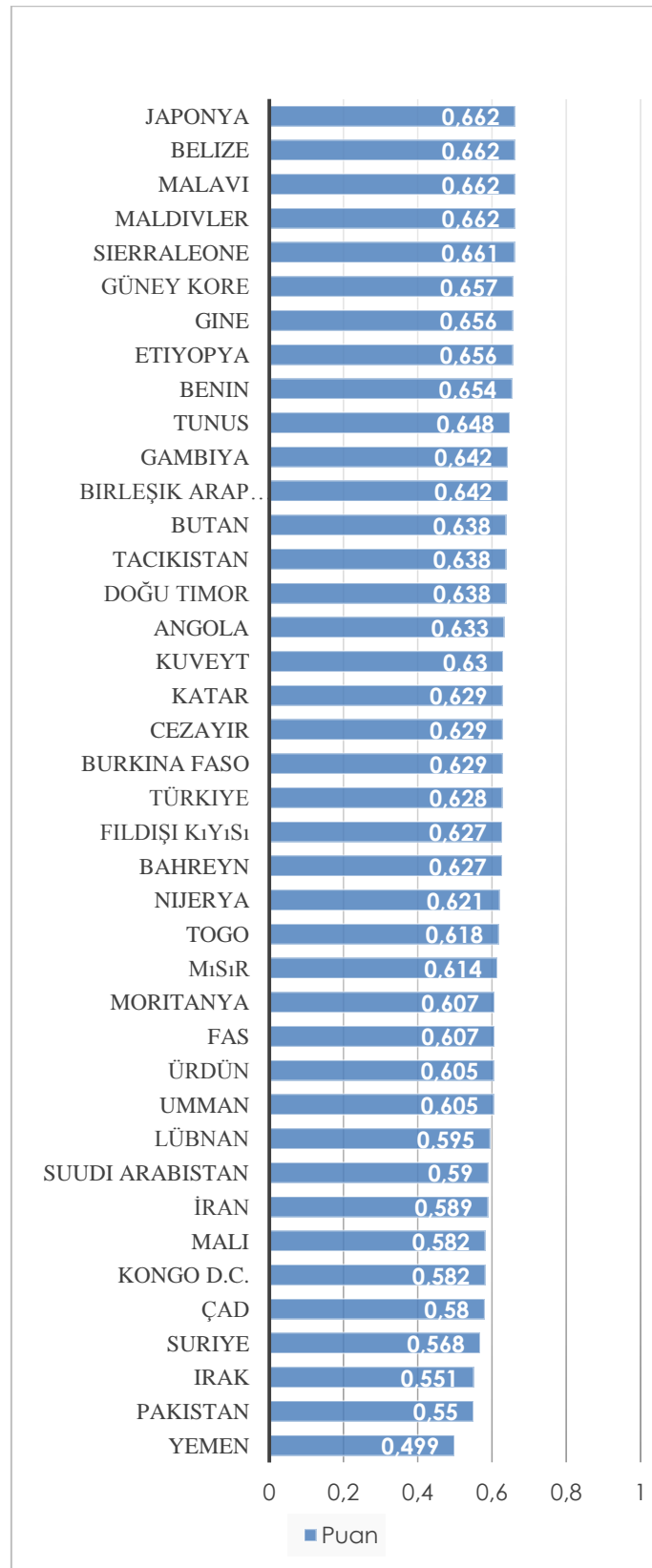
geçmesini sağlamakla yükümlüdür. (Ek cümle: 7/5/2010-5982/1 md.) Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz” ifadesine yer verilmektedir. Ancak, Türkiye’de bölgeler arası eşitsizlik, dinsel faktörler, ataerkil politikalar, kadınların eğitim, sağlık ve siyasette ikinci planda kalmalarına neden olmaktadır.

Uluslararası veriler dikkate alındığında Dünya Ekonomik Forumu (WEF/ World Economic Forum) tarafından hazırlanan 2018 Yılı Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu’nda Türkiye 149 ülke içerisinde 130. sırada yer almaktadır. Raporun hazırlanmasında kadınların ekonomiye katılımı, sağlık ve eğitim olanaklarından faydalanmaları, siyasette aldıkları roller dikkate alınmıştır. Türkiye’de eşit işe eşit ücret konusunda kadınların aldıkları ücret erkeklerinkine oranlandığında sonuç 0,64’tür ve Türkiye 114. sırada yer almaktadır (WEF, 2018: 277). En yüksek puana sahip 40 ülke Şekil 34’te sıralanmıştır. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamakta en başarılı ülke 0,85 puanla İzlanda olmuştur. En düşük puana sahip 40 ülke ise Şekil 35’te gösterilmiştir.

Şekil 34. 2018 Yılı Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporuna Göre En Yüksek Puana Sahip 40 Ülke

Kaynak: <https://www.weforum.org/reports/the-global-gender-gap-report-2018>, (04.10.2019).

Şekil 35. 2018 Yılı Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporuna Göre En Yüksek Puana Sahip 40 Ülke

Kaynak: <https://www.weforum.org/reports/the-global-gender-gap-report-2018>, (04.10.2019).

TÜİK verileri dikkate alındığında bazı alanlarda toplumsal cinsiyet bazında ayrıştırılmış veriler bulunmaktadır. Şekil 36’da görüldüğü gibi, Türkiye’de 2018 yılı itibariyle okuma yazma bilmeyen 65 yaş üstü kadınların sayısı 1.096.049 iken aynı grupta yer alan erkeklerde bu sayı 190.229’dur. 14-17 yaş aralığında okuma yazma bilmeyen kadınların sayısı ise erkeklerin sayısının 2 katıdır.

Okuma Yazma Durumu	Erkek ve 14-17 ve Okuma Yazma Bilmeyen	2018	
	Erkek ve 18-21 ve Okuma Yazma Bilmeyen	2018	43
	Erkek ve 22-24 ve Okuma Yazma Bilmeyen	2018	1.154
	Erkek ve 25-29 ve Okuma Yazma Bilmeyen	2018	2.557
	Erkek ve 30-34 ve Okuma Yazma Bilmeyen	2018	11.414
	Erkek ve 35-39 ve Okuma Yazma Bilmeyen	2018	16.391
	Erkek ve 40-44 ve Okuma Yazma Bilmeyen	2018	16.426
	Erkek ve 45-49 ve Okuma Yazma Bilmeyen	2018	13.851
	Erkek ve 50-54 ve Okuma Yazma Bilmeyen	2018	13.322
	Erkek ve 55-59 ve Okuma Yazma Bilmeyen	2018	14.871
	Erkek ve 6-13 ve Okuma Yazma Bilmeyen	2018	18.591
	Erkek ve 60-64 ve Okuma Yazma Bilmeyen	2018	430
	Erkek ve 65+ ve Okuma Yazma Bilmeyen	2018	26.272
	Kadın ve 14-17 ve Okuma Yazma Bilmeyen	2018	190.229
	Kadın ve 18-21 ve Okuma Yazma Bilmeyen	2018	86
	Kadın ve 22-24 ve Okuma Yazma Bilmeyen	2018	4.256
	Kadın ve 25-29 ve Okuma Yazma Bilmeyen	2018	11.867
	Kadın ve 30-34 ve Okuma Yazma Bilmeyen	2018	51.170
	Kadın ve 35-39 ve Okuma Yazma Bilmeyen	2018	61.070
	Kadın ve 40-44 ve Okuma Yazma Bilmeyen	2018	67.688
	Kadın ve 45-49 ve Okuma Yazma Bilmeyen	2018	60.848
	Kadın ve 50-54 ve Okuma Yazma Bilmeyen	2018	75.472
	Kadın ve 55-59 ve Okuma Yazma Bilmeyen	2018	101.903
	Kadın ve 6-13 ve Okuma Yazma Bilmeyen	2018	143.043
	Kadın ve 60-64 ve Okuma Yazma Bilmeyen	2018	391
	Kadın ve 65+ ve Okuma Yazma Bilmeyen	2018	198.694
			1.096.049

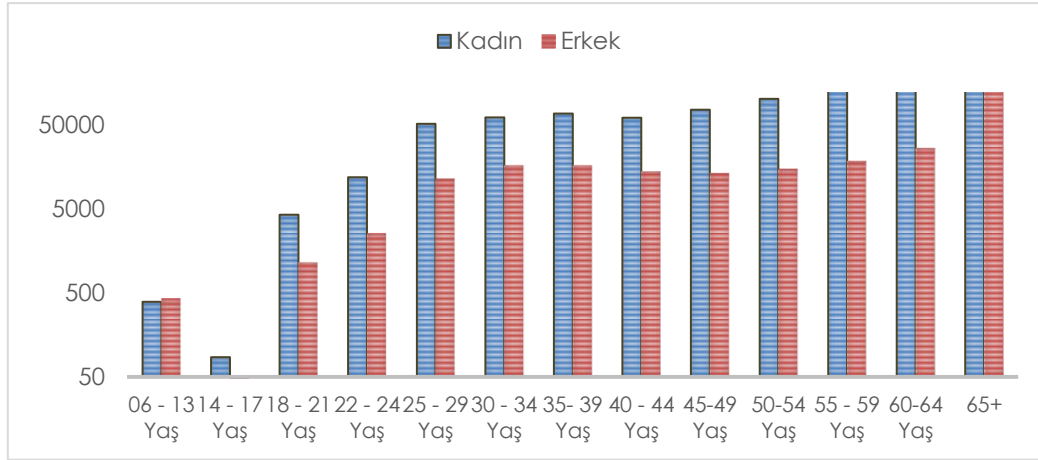
Şekil 36. Türkiye’de Yaş Grupları Bazında Okuma Yazma Bilmeyen Kadın ve Erkeklerin Sayısal Verileri

Kaynak: <http://rapory.tuik.gov.tr/07-09-2019-23:08:45-65605817120175493531019726749.html>, (05.07.2019).

Şekil 37’de, okuma yazma bilmeyen kadınların her yaş grubunda erkeklere göre sayıca dezavantajlı üstünlüğü bulunduğu görülmektedir. Eğitim durumuna göre işgücü istatistikleri dikkate alındığında Şekil 38’de görüldüğü gibi okur- yazar olmayan 15 yaş üstü erkekler 2018 yılı verilerine göre %71,3 oranında iş bulabiliyorlarken, aynı oran kadınlarda sadece %33,2’ye denk gelmektedir. Yükseköğretime devam etme imkânına

sahip olan kadın ve erkeklerde ise oranların birbirine yaklaştığı görülmektedir.

Erkeklerde %86,1 olan oran kadınlarda %72'dir.

Şekil 37. Türkiye’de Okuma-Yazma Bilmeyen Kadın ve Erkeklerin Dağılımı

Eğitim durumuna göre işgücü durumu, Ocak 2017, Ocak 2018						
Labour force status by educational attainment, January 2017, January 2018						
[15+ yaş - age]						
Eğitim durumu Educational attainment	İşgücüne katılma oranı Labour force participation rate					
	Toplam - Total		Erkek-Male		Kadın-Female	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Toplam - Total	51,5	52,1	71,5	71,3	32,0	33,2
Okur-yazar olmayanlar Illiterate	17,7	18,0	30,7	32,0	14,9	15,1
Lise altı eğitilmişler Less than high school	47,3	48,0	68,2	68,1	25,7	27,0
Lise High school	53,4	54,1	69,9	70,2	34,0	34,2
Mesleki veya teknik lise Vocational high school	65,3	64,8	79,4	79,5	43,3	42,6
Yükseköğretim Higher education	80,1	79,6	87,2	86,1	71,5	72,0

Şekil 38. Eğitim Durumuna Göre Kadın ve Erkeklerin İşgücü Durumu, Ocak 2017-2018

Kaynak: <http://rapory.tuik.gov.tr/05-08-2019-23:08:45-65605817120175493531019726749.html>, (07.03.2019).

Kadınların ve erkeklerin işgücüne dâhil olmama nedenlerine bakıldığında, Şekil 39’da görüldüğü gibi, 2018 yılında 11.272 kadının ev işleriyle meşgul olmaları

nedeniyle işgücüne katılmadıkları görülmektedir. Bu sayı yüzdesel olarak %55,4'e denk gelmektedir. Aynı nedenden dolayı işgücüne katılmayan erkek sayısı ise verilere yansımamıştır. Aynı tabloda, emekli kadınların oranı %5,4 iken, erkeklerde bu oran %38,7 olarak belirtilmiştir.

İşgücüne dahil olmayanların nedene göre dağılımı, Ocak 2017, Ocak 2018		[15+ yaş - age]		(Bin kişi - Thousand person)									
				Toplam - Total		Erkek - Male		Kadın - Female		Toplam - Total (%)		Erkek - Male (%)	
İşgücüne dahil olmama nedeni		2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018
İşgücüne dahil olmayan nüfus		28 835	28 922	8 403	8 565	20 432	20 357	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Reason of not being in labour force													
İş aramayıp, çalışmaya hazır olanlar		2 508	2 352	1 053	1 012	1 455	1 340	8,7	8,1	12,5	11,8	7,1	6,6
Not seeking a job but available to start													
İş bulma ümidi olmayanlar		718	676	433	410	286	267	2,5	2,3	5,2	4,8	1,4	1,3
Discouraged													
Diğer ⁽¹⁾		1 790	1 676	621	602	1 170	1 074	6,2	5,8	7,4	7,0	5,7	5,3
Other ⁽¹⁾													
Mevsimlik çalışanlar		139	179	46	78	94	101	0,5	0,6	0,5	0,9	0,5	0,5
Seasonal worker													
Ev işleriyle meşgul		11 120	11 272			11 120	11 272	38,6	39,0			54,4	55,4
Household chores													
Eğitim/öğretim		4 687	4 810	2 356	2 419	2 331	2 391	16,3	16,6	28,0	28,2	11,4	11,7
Education/training													
Emekli		4 275	4 420	3 259	3 312	1 016	1 108	14,8	15,3	38,8	38,7	5,0	5,4
Retired													
Çalışamaz halde		4 081	3 963	1 333	1 333	2 748	2 630	14,2	13,7	15,9	15,6	13,4	12,9
Disabled, old or ill													
Diğer		2 025	1 926	357	410	1 668	1 515	7,0	6,7	4,2	4,8	8,2	7,4
Other													

Şekil 39. İşgücüne Dâhil Olmayanların Nedenlere Göre Dağılımı

Kaynak: <http://rapory.tuik.gov.tr/05-08-2019-23:08:45-65605817120175493531019726749.html>, (01.02.2019).

Kadınların ve erkeklerin medeni durumlarına göre istihdam oranlarına bakıldığında, Türkiye'de bekar ve boşanmış kadınların işgücüne katılımı sırasıyla %33,5 ve %43,4 olarak seyrederken, evli kadınlarda işgücüne katılım oranının görece olarak daha düşük olduğu görülmektedir. Bekar ve evli erkeklerde ise durum kadınlardakinin tersi durumdadır. Bekar erkeklerin işgücüne katılımı, evli olanlara nazaran daha düşük orandadır (Şekil 40).

Medeni duruma göre istihdam oranı, 2012-2018							
	(%)						
	2012	2013	2014 ⁽¹⁾	2015 ⁽¹⁾	2016 ⁽¹⁾	2017 ⁽¹⁾	2018 ⁽¹⁾
Toplam-Total	45,4	45,9	45,5	46,0	46,3	47,1	47,4
Hiç evlenmedi-Single	41,1	42,3	43,5	44,4	44,6	45,4	46,0
Evli-Married	50,0	50,3	49,7	50,2	50,6	51,4	51,4
Boşandı-Divorced	47,7	48,1	49,0	49,0	50,5	50,1	51,7
Eşi öldü-Widowed	10,4	10,0	9,3	8,9	8,9	9,3	9,8
Kadın-Female	26,3	27,1	26,7	27,5	28,0	28,9	29,4
Hiç evlenmedi-Single	28,9	30,2	30,7	32,1	32,5	33,0	33,5
Evli-Married	27,3	28,0	27,6	28,6	29,2	30,3	30,7
Boşandı-Divorced	41,2	41,3	39,7	39,5	41,7	41,4	43,4
Eşi öldü-Widowed	9,0	8,5	7,8	7,4	7,5	7,5	8,1
Erkek-Male	65,0	65,2	64,8	65,0	65,1	65,6	65,7
Hiç evlenmedi-Single	50,5	51,7	53,1	53,6	53,5	54,3	55,0
Evli-Married	72,8	72,6	72,1	72,1	72,4	72,8	72,5
Boşandı-Divorced	61,1	62,1	63,2	63,2	63,6	63,0	64,1
Eşi öldü-Widowed	19,2	18,5	16,4	15,9	15,8	17,9	18,2

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, 2004-2018
Source: TurkStat, Labour Force Statistics, 2004-2018
(1) 2014 yılından itibaren yapılan yeni düzenlemeler nedeniyle seri önceki yıllarla karşılaştırılabilir değildir.
(1) Series are not comparable with the previous years due to the new arrangements made since 2014.

Şekil 40. Medeni Duruma Göre İstihdam Oranı, 2012-2018.

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068, (04.02.2019).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM)⁴² tarafından 2014'te yapılan bir araştırmada, kadınların ve erkeklerin yaptıkları faaliyet bazında çalışma durumları ve cinsiyetlerine göre zaman kullarımlarına bakıldığında, çalışan ve çalışmayan kadınlar ve erkekler bazında ayrıştırılmış bazı veriler bulunmaktadır (KSGM, 2014: 102). Çalışan kadınların hane halkı ve ev bakımı için ayırdıkları zaman 4 saat iken, erkeklerde 43 dakika olarak kaydedilmiştir. Çalışmayan kadınların hane halkı ve ev bakımına ayırdıkları zaman 6 saate yakınken, erkekler için süre 1 saatin biraz üzerindedir. Aynı raporda, hane halkı ve ev bakım hizmetlerine ayrılan zaman diliminin medeni duruma göre de farklılığı incelenmiştir. Şekil 41'de ortaya çıkan sonuç, evli

⁴² KSGM, AB'ye uyum süreci içerisinde kurulmuştur ve temel işlevi toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması yönünde çalışmalar yapmaktır.

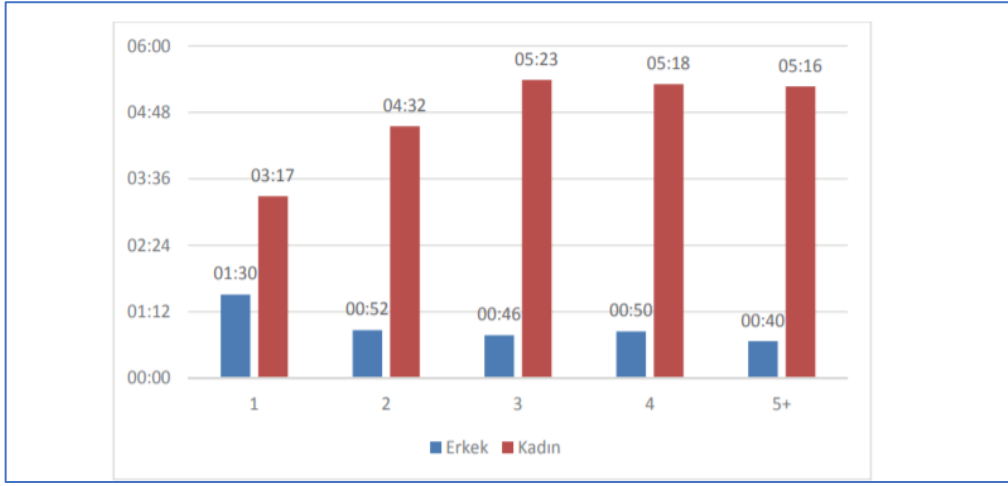
kadınların bu faaliyetlere daha fazla zaman harcadığı ve bu faaliyetlere harcanan zaman açısından cinsiyete dayalı farkın evli hanelerde en yüksek düzeyde olduğudur. Evli kadınlar bekar kadınlara oranla hane halkı ve ev bakımına iki kat daha fazla zaman harcamaktadırlar.

Faaliyet türü	Toplam			Çalışan			Çalışmayan		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Toplam	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00
Yemek ve diğer kişisel bakım	02:42	02:45	02:38	02:40	02:42	02:34	02:43	02:52	02:40
Çalışma ve iş arama	02:47	04:27	01:08	05:39	06:08	04:19	00:02	00:07	00:00
Eğitim	00:22	00:24	00:20	00:05	00:05	00:06	00:38	01:14	00:25
Hanehalkı ve ev bakımı	03:05	00:51	05:17	01:37	00:43	04:03	04:29	01:12	05:43
Gönüllü işler ve toplantılar	00:46	00:37	00:54	00:30	00:29	00:31	01:00	00:57	01:02
Sosyal yaşam ve eğlence	01:54	01:50	01:57	01:32	01:33	01:30	02:14	02:35	02:07
Spor	00:07	00:10	00:04	00:05	00:06	00:02	00:08	00:19	00:04
Hobiler ve oyunlar	00:15	00:25	00:05	00:15	00:19	00:04	00:14	00:38	00:06
Kitle iletişim araçları	02:14	02:20	02:07	01:53	02:00	01:34	02:33	03:12	02:18
Seyahat ve belirlenmemiş zaman kullanımı	01:18	01:43	00:55	01:35	01:45	01:09	01:02	01:36	00:49
Uyku	08:32	08:27	08:36	08:08	08:08	08:07	08:55	09:18	08:46

Şekil 41. Kadınların ve Erkeklerin Çalışma Durumlarına Göre Saat Bazında Zaman Kullanımı

Kaynak: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/uploads/ksgm/uploads/pages/dagitimda-olan-yayinlar/turkiye-de-kadin-istigucu-profil-ve-istatistiklerinin-analizi-nihai-rapor.pdf>, (07.05.2019).

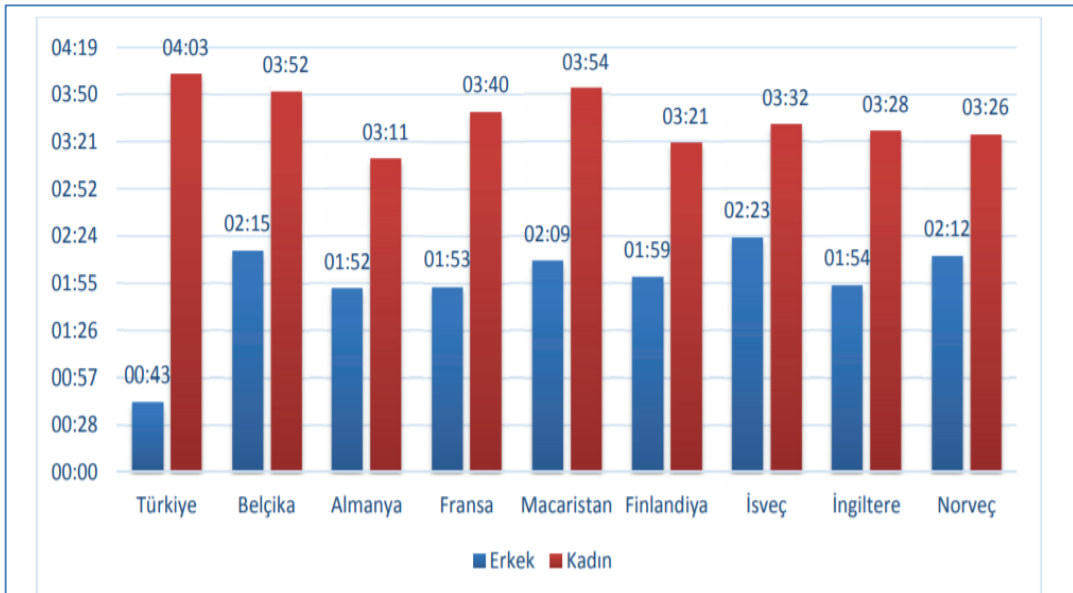
Şekil 42’de kentte yaşayan kadın ve erkeklerin ev bakımına ayrılan sürenin değerlendirilmesi yapılmıştır. Sonuca göre, hanedeki çocuk sayılarının önemli bir etken olduğu görülmektedir. Ev bakımına ayrılan zaman diliminin kadın ve erkek açısından nasıl değiştiğine bakılırsa, hanedeki kişi sayısının artmasının kadınların karşılıksız çalışma sürelerinde artışa neden olduğu gözlenmektedir. Hanedeki kişi sayısının artması erkeklerin ev bakımına harcadıkları zamanda azalmaya neden olurken, kadınlarda aradaki fark neredeyse 2 saat fazla zaman dilimine kadar çıkmaktadır.

Şekil 42. Kentte Yaşayan Kadın ve Erkeklerin Çocuk Sayısı ve Cinsiyete Göre Saat Bazında Hane Halkı ve Ev Bakımı

Kaynak: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/uploads/ksgm/uploads/pages/dagitimda-olan-yayinlar/turkiye-de-kadin-iscugu-profil-ve-istatistiklerinin-analizi-nihai-rapor.pdf>, (06.04.2019).

Şekil 43'te, Avrupa ülkelerinde kadın ve erkeklerin ev bakımına ve hane işlerine ayırdıkları zaman dilimleri gösterilmiştir. Tüm ülkelerde kadınların erkeklere oranla daha fazla zaman harcamaları durumu söz konusu olmasına karşın, Türkiye'de cinsiyete göre üstlenilen bakımın süresi arasındaki fark diğer Avrupa ülkelerine göre daha fazladır.

Şekil 43. Avrupa Ülkelerinde Kadın ve Erkeklerin Ev Bakımına Harcadıkları Zaman

Kaynak: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/uploads/ksgm/uploads/pages/dagitimda-olan-yayinlar/turkiye-de-kadin-iscugu-profil-ve-istatistiklerinin-analizi-nihai-rapor.pdf>, 10, (06.04.2019).

TÜİK ve diğer araştırma verileri incelendiğinde, kır-kent ayrımı bazında ayrıştırılmış verilerin azlığı dikkat çekmektedir. Kurumsal olmayan nüfusun yıllar ve cinsiyete göre işgücü durumuna bakıldığında, sadece 2012'ye kadar kaydedilmiş verilere ulaşılabilmektedir. Kırdaki yaşayan erkeklerin istihdam oranı %66,5 iken aynı istihdam oranı kadınlarda %35,6'dır (Şekil 44).

Kurumsal olmayan nüfusun yıllar ve cinsiyete göre işgücü durumu													
(Bin)													
(15 + yaş)													
Kır													
Erkek													
Yıllar	Kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus	İşgücü	İstihdam edilenler	Eksik istihdam	Zamana bağlı istihdam	Yetersiz istihdam	İşsiz işgücüne katılma oranı %	İşsizlik oranı %	Tarım dışı işsizlik oranı %	İstihdam oranı %	İstihdamda olanların işgücüne oranı %	Eksik istihdamda olanların işgücüne oranı %	İşgücüne dahil olmayan nüfus
2012	8.327	5.925	5.537	-	211	111	388	71,2	6,5	-	66,5	-	2.402
2011	8.084	5.928	5.514	-	214	104	413	73,3	7,0	11,9	68,2	-	2.156
2010	7.744	5.549	5.065	-	274	124	483	71,6	8,7	14,7	65,4	-	2.196
2009	7.493	5.396	4.819	-	264	135	577	72,0	10,7	18,0	64,3	-	2.097
2008	7.195	5.153	4.706	268	-	-	447	71,6	8,7	14,5	65,4	5,2	2.043
2007	7.009	4.976	4.565	243	-	-	411	71,0	8,3	13,5	65,1	4,9	2.033
2006	6.817	4.857	4.500	273	-	-	358	71,3	7,4	12,3	66,0	5,6	1.960
2005	6.798	4.894	4.518	250	-	-	376	72,0	7,7	13,9	66,5	5,1	1.904
2004	6.703	4.916	4.579	303	-	-	336	73,3	6,8	-	68,3	6,2	1.788
2003	9.283	6.763	6.231	423	-	-	532	72,9	7,9	-	67,1	6,3	2.520
2002	9.254	6.891	6.388	497	-	-	503	74,5	7,3	-	69,0	7,2	2.363
2001	9.175	7.005	6.553	543	-	-	452	76,4	6,5	-	71,4	7,8	2.170
2000	9.104	7.093	6.746	638	-	-	347	77,9	4,9	-	74,1	9,0	2.011

Kurumsal olmayan nüfusun yıllar ve cinsiyete göre işgücü durumu													
(Bin)													
(15 + yaş)													
Kır													
Kadın													
Yıllar	Kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus	İşgücü	İstihdam edilenler	Eksik istihdam	Zamana bağlı istihdam	Yetersiz istihdam	İşsiz işgücüne katılma oranı %	İşsizlik oranı %	Tarım dışı işsizlik oranı %	İstihdam oranı %	İstihdamda olanların işgücüne oranı %	Eksik istihdamda olanların işgücüne oranı %	İşgücüne dahil olmayan nüfus
2012	8.740	3.228	3.116	-	75	17	112	36,9	3,5	-	35,6	-	5.512
2011	8.536	3.203	3.088	-	76	16	115	37,5	3,6	17,6	36,2	-	5.333
2010	8.221	2.987	2.850	-	100	16	138	36,3	4,6	22,2	34,7	-	5.233
2009	7.996	2.766	2.619	-	86	15	147	34,6	5,3	24,6	32,8	-	5.229
2008	7.879	2.590	2.478	39	-	-	112	32,9	4,3	20,9	31,4	1,5	5.290
2007	7.710	2.503	2.409	31	-	-	95	32,5	3,8	19,0	31,2	1,2	5.207
2006	7.570	2.503	2.405	33	-	-	97	33,1	3,9	19,5	31,8	1,3	5.067
2005	7.422	2.514	2.423	32	-	-	92	33,9	3,6	19,9	32,6	1,3	4.908
2004	7.168	2.629	2.552	33	-	-	78	36,7	3,0	-	35,6	1,3	4.538
2003	9.710	3.787	3.630	45	-	-	157	39,0	4,2	-	37,4	1,2	5.923
2002	9.597	3.972	3.855	43	-	-	118	41,4	3,0	-	40,2	1,1	5.624
2001	9.500	3.963	3.895	46	-	-	68	41,7	1,7	-	41,0	1,2	5.536
2000	9.477	3.809	3.731	59	-	-	78	40,2	2,0	-	39,4	1,5	5.669

Şekil 44. Kırdaki Yaşayan Kadın ve Erkeklerin İşgücü Durumu

Kaynak: <http://rapory.tuik.gov.tr/07-10-2019-16:46:40-127493883914272269731641640943.html>, (10.04.2019).

Kırda yaşayan kadınların sosyal güvenlik kurumuna kayıtlılığına göre istihdam edilme sayılarına bakıldığında ise aradaki ciddi farkın bulunduğu görülmektedir. Şekil 45'te 2013 yılı sayısal değerleri yer alan, kırdaki kadınların 2.661'i sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı değilken, 469'unun kayıtlı olduğu gözlenmektedir.

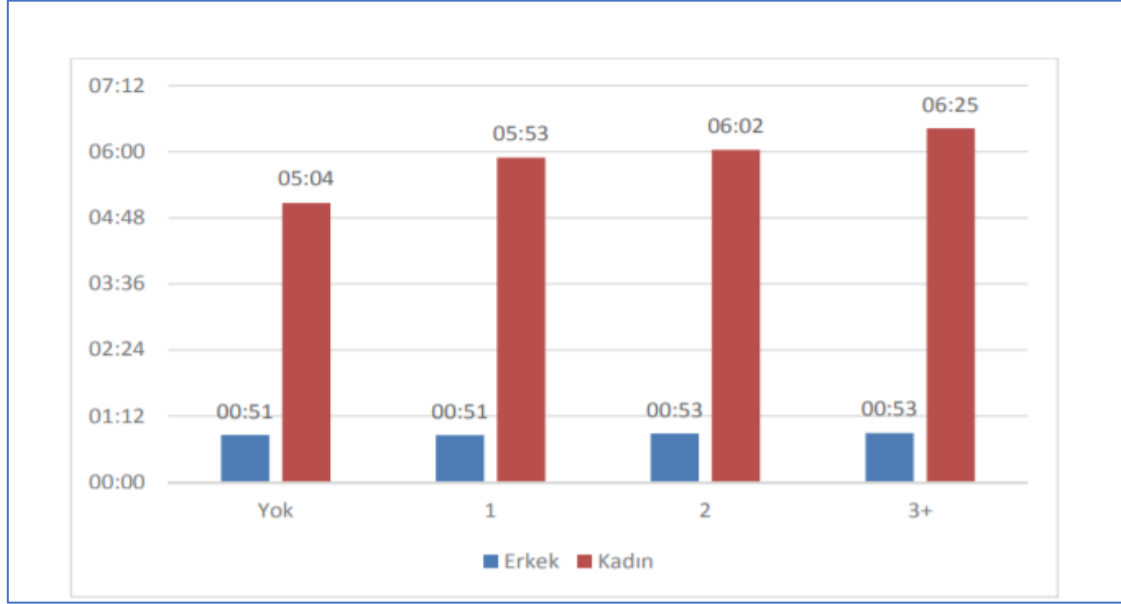
Sosyal güvenlik kurumuna kayıtlılığa göre istihdam edilenler			
(Bin)			
(15 + yaş)			
Kır			
Kadın			
	Kayıtlı Değil	Kayıtlı	Toplam
2013	2.661	469	3.130
2012	2.687	429	3.116
2011	2.707	381	3.088
2010	2.495	355	2.850
2009	2.294	325	2.619
2008	2.222	256	2.478
2007	2.178	230	2.409
2006	2.183	222	2.405
2005	2.213	210	2.423
2004	2.378	174	2.552
2003	3.374	255	3.630
2002	3.592	263	3.855
2001	3.666	229	3.895
2000	3.425	306	3.731

Şekil 45. Sosyal Güvelik Kurumuna Kayıtlılığa Göre İstihdam Edilenler

Kaynak: <http://rapory.tuik.gov.tr/07-10-2019-23:08:45-65605817120175493531019726749.html>, (10.04.2019).

KSGM tarafından 2014'te yapılan araştırma, kırdaki hanelerde çocuk sayısı ve ev bakımı ile ilgilenen kadın ve erkeklerin bir günde kaç saatlerini bu işler için harcadıklarının istatistiklerini ilgili raporda sunmaktadır (KSGM, 2014: 107). Hane halkı ve ev bakımına ayrılan süre bazında değerlendirildiğinde, çocuk sayısı arttıkça kentte olduğu gibi kırdaki kadınların bu işlere ayırdığı sürenin keski bir artış gösterdiği gözlenmektedir. Erkeklerde çocuk sayısına göre bu işlere ayrılan süre değişmemekte iken, kadınlarda artış göstermektedir. Şekil 46'da saat bazında elde edilen veriler,

çocuklu hanelerde kadın ve erkek eşitsizliğinin, karşılıksız çalışma süresine yansımış halini göstermektedir.

Şekil 46. Kırdaki Yaşayan Kadın ve Erkeklerin Çocuk Sayısı ve Cinsiyete Göre Saat Bazında Hane Halkı ve Ev Bakımı

Kaynak: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/uploads/ksgm/uploads/pages/dagitimda-olan-yayinlar/turkiye-de-kadin-istigucu-profil-ve-istatistiklerinin-analizi-nihai-rapor.pdf>, (10.04.2019).

Türkiye’de kadınların siyasete katılım dikkate alındığında toplumsal cinsiyet eşitliği açısından bir orantısızlık söz konusudur. Şekil 47’de 1957-2018 yılları arasında kadın ve erkek milletvekili sayıları gösterilmiştir. 2018’e gelindiğinde kadın milletvekili sayısında artış olmasına karşın Türkiye hâlâ dünya ortalamasının altında bir orana sahiptir. Dünya ortalaması %23,4 iken Türkiye’de meclisteki kadın oranı %17,3 olmakla birlikte ortalamanın altında seyretmektedir. Şu anda Türkiye 102 kadın vekille 186 ülke arasında 132. sırada yer almaktadır (Şekil 48). Kabinde kadınların sadece iki kişi ile temsil edildiği görülmektedir; Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanı Zehra Zümrüt Selçuk ve Ticaret Bakanı Ruhsar Pekcan.

Seçim yılına göre milletvekili sayısı Number of representatives by election year			
Seçim yılı Election year	Milletvekili sayısı Number of representatives		
	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female
1957	610	602	8
1961	450	447	3
1965	450	442	8
1969	450	445	5
1973	450	444	6
1977	450	446	4
1983	399	387	12
1987	450	444	6
1991	450	442	8
1995	550	537	13
1999	550	527	23
2002	550	526	24
2007	550	500	50
2011	550	471	79
2015 (07.06)	550	452	98
2015 (01.11)	550	469	81
2018	600	496	104

Şekil 47. 1957-2018 Yılları Arasında Kadın ve Erkek Milletvekili Sayıları

Kaynak: www.tuik.gov.tr, (11.04.2019).

Parti Adı	Kadın		Erkek		Parti Toplam
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	
Adalet ve Kalkınma Partisi	53	% 18,28	237	% 81,72	290
Cumhuriyet Halk Partisi	17	% 12,23	122	% 87,77	139
Halkların Demokratik Partisi	25	% 40,32	37	% 59,68	62
Milliyetçi Hareket Partisi	4	% 8,16	45	% 91,84	49
İyi Parti	3	% 7,69	36	% 92,31	39
Bağımsız Milletvekili	0	% 0	4	% 100	4
Türkiye İşçi Partisi	0	% 0	2	% 100	2
Saadet Partisi	0	% 0	2	% 100	2
Demokrat Parti	0	% 0	1	% 100	1
Büyük Birlik Partisi	0	% 0	1	% 100	1
Genel Toplam	102	% 17,32	487	% 82,68	589

Şekil 48. Partilere Göre Kadın ve Erkek Milletvekili Sayıları-2019

Kaynak: www.tuik.gov.tr, (11.04.2019).

Toplumsal cinsiyet açısından eşitsiz temsil yerel yönetimlerde de mevcuttur. 2014 yılı yerel seçimlerinde kadın belediye başkanı oranı %3 muhtar oranı ise %2 seviyelerinde seyretmiştir. Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi'nin⁴³ (CEMR/ Council of European Municipalities and Regions) 2019 tarihli raporunda ise Türkiye yerel yönetimlerde kadın temsili açısından 41 ülke içerisinde en alt sırada yer almaktadır. Ancak, 2014'e göre yerel yönetimlerde kadın temsili artış göstermiştir. 31 Mart 2019 Yerel seçimlerinde toplam 8.257 belediye başkan adayının 652'si kadındır. Kadın adayların toplama oranı ise %7,8 olarak belirtilmiştir. 2019 Yerel seçimleri öncesinde Türkiye'deki 50.292 muhtardan sadece 674'ü kadın iken, 31 Mart'ta bu sayı %58,95 oranında artış göstererek 1.071'e yükselmiştir. Artış kadınların siyasete katılımı açısından umut verici olsa da %2,14 eşit temsilden uzak bir orana denk gelmektedir (YSK, 2019, <https://sonuc.ysk.gov.tr/sorgu>, 06.10.2019).

Nordik ülkeler listenin üst sıralarındadır. Ortalamanın altında seyreden ülkeler arasında Türkiye'nin dışında Bosna Hersek, İsrail, Gürcistan ve Yunanistan yer almaktadır. Yerel yönetimlerdeki kadın oranının %40'ın üzerinde olduğu ülkeler ise İzlanda, İsveç, Ukrayna ve Fransa'dır (CEMR, 2019: 21).

Raporda yer alan veriler, Avrupa'da kadın belediye başkanlarının ortalamasının %15 iken, Türkiye'de bu oranın %3,2 ile ortalamanın bir hayli seyrettiğini göstermektedir. Buna karşın 2008'de yayımlanan raporla karşılaştırıldığında, Türkiye'de görece iyileşmenin olduğu, %256'lık bir ilerleme kaydedilerek %0,9'dan %3,2'ye yükseldiği vurgulanmıştır (CEMR, 2019: 17).

---

⁴³ Konsey, Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Dünya Teşkilatı'nın (UCLG/ United Cities and Local Governments) Avrupa bölge teşkilatını oluşturan aynı zamanda yerel ve bölgesel anlamda en geniş temsile sahip Avrupa topluluğudur. CEMR'de ülkeler yerel yönetimleri aracılığıyla temsil edilmesine karşın bu temsil belediye nezdinde değil, meclislerdeki yerel siyasetçilerden oluşan heyet aracılığıyla gerçekleşmektedir (TBB, 2019, <http://www.tbb.gov.tr/dis-iliskiler/uluslararası-iliskiler/avrupa-belediyeler-ve-bolgeler-konseyi-cemr>, 05.11.2019). Konsey tarafından Avrupa'daki yerel ve bölgesel yönetimlere hitaben hazırlanmış, kadın-erkek eşitliği ilkesini hayata geçirmeyi hedefleyen "Yerel Yaşamda Kadın Erkek Eşitliği Şartı" bulunmaktadır. İmzacı taraflardan, uygulamada eşitliğin sağlanması için taahhütlerini yerine getirmeleri beklenmektedir (CEMR, 2006, https://www.ccre.org/img/uploads/piecesjointe/filename/charte_egalite_tr.pdf, 07.11.2018).

Verilere dayanarak, siyasetin cinsiyeti olmamasına karşın, Türkiye'nin cinsiyetlendirilmiş siyasi yapısı dikkat çekmektedir. Kadınlar, aday olmak yerine seçmen olarak siyasete katılım göstermektedirler. Kadir Has Üniversitesi tarafından yapılan 2019 tarihli "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Algısı Araştırması" nda, kadınların siyasete katılımıyla ilgili fikri sorulan erkeklerden %27'si "politikanın erkek işi olduğu" yanıtı alınmıştır. Politikanın erkek işi olduğunu düşünen kadınların oranı ise %17'dir. Yerel seçimlerde kadınların %68'i kadın aday istediklerini belirtirken, erkekler %61 oranında erkek aday destekleyeceklerini belirtmişlerdir. Son 4 yılın verileri baz alınarak, kadınlar, siyasi liderlikte kadın adayları destekleyeceklerini artan bir oranla belirtirken, erkeklerin kadın siyasi lider adaylarına aynı sıcaklıkta yaklaşmadığı ortaya çıkmıştır (KHAS, 2019: 44-49).

Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğinin genel tablosu; kadınların iş yaşamına katılımı, siyasete katılımı, hane içerisinde çocuk bakımından sorumlu oldukları süre, ev işlerine ayırdıkları zaman ve işgücüne katılmama nedenleri gibi istatistiki veriler ışığında tablolar aracılığıyla verilmiştir. Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kadın aleyhine olduğunu gösteren bu veriler ışığında örnekleri çeşitlendirmek mümkündür. Türkiye'de yakın gelecekte daha çok hissedilmesi beklenen iklim krizinin olumsuz etkilerinin kadınlar ve erkekler bağlamında farklı seyredeceği de bu örneklerden yola çıkıldığında olası bir durumdur.

Türkiye'de toplumsal cinsiyet ve iklim bağlantıları açısından yapılan kapsamlı çalışmalar henüz bulunmamaktadır. Yanı sıra cinsiyet bazında ayrıştırılmış verilere ulaşmak da yapılacak çalışmaları sınırlandıran bir unsurdur. Yine de kadınların iklim krizinden orantısız şekilde etkilendikleri alanları tespit etmek ve cinsiyet nötr olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bölümde Türkiye'deki kadınların iklim değişikliğinin sonuçlarından tarım, hayvancılık, HES projeleri ve iklim nedenli göç durumlarında nasıl etkilendikleri örneklerle açıklanmıştır.

4.2.1. Tarım, Hayvancılık ve Balıkçılık

Türkiye’de istihdam verileri ve işgücüne katılım oranları değerlendirildiğinde ciddi toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri göze çarpmaktadır. Diğer gelişmekte olan ülkelerle kıyaslandığında, Türkiye’de kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranları düşen bir seyir izlemektedir. Türkiye’de 1950’lerden sonra yaşanan kırdan kente göç, eğitim düzeyi düşük ve kırsal alanda yaşayan kadınların yaptıkları işleri ev hizmetleriyle sınırlamıştır. Kadınların başlıca gelir elde ettikleri başlıca işler ev işleri, gündelikçilik ve temizlikçilikle sınırlanmıştır (Erdoğan ve Toksöz, 2013: 9). Kadınların ev işlerini yapmak üzere tam zamanlı ya da yarı zamanlı çalışmaları, toplum nazarında düşük statülü işleri kabul etmek zorunda kalmalarının ve yapışkan zeminde kalmalarının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte yaşanan kırdan kente göç, milli gelirden yaşanan düşüşü ve tarım sektöründe istihdamın azalmasını beraberinde getirmiştir.

1970’lere gelindiğinde izlenen ithal ikameci sanayi modeline istinaden kadınların asıl istihdam alanı tarım olmuştur. 1980’lerden sonra, diğer gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye’nin de ihracata yönelik büyüme modelini benimsediği görülmektedir. Ekonomik serbestleşmeye adapte olunması, reel gelirlerin düşmesi ile ihracat malları arzında da bir artış sağlanmıştır. İhraç yönelimli sanayileşme modeli içerisinde kadınların oranı ise düşük düzeyde artmıştır. Tarımda makro ekonomik politikaların uygulanması üretimin ve istihdamın gerilemesine neden olmuş hem kadın hem de erkek işgücü açığı meydana gelmiştir. Tarım dışı istihdama bakıldığında ise büyüme özellikle kadınlar nezdinde bu gerilemeyi karşılayan bir işgücü talebi yaratamamıştır. Bu durumun sonucunda en çok etkilenen kesimi ise eğitim düzeyi düşük olan kadınlar oluşturmuştur (Toksöz, 2008: 4).

2000’li yıllarda gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda tarım dışı işlerin artmasıyla birlikte erkeklerin sanayi ve hizmet sektöründe daha iyi maaşlı işler bulması durumu Türkiye’de de yaşanmıştır. Tablo 22’de görüldüğü gibi, 2000’de kadınların

tarım sektöründe istihdamı %60,5 iken erkeklerde bu oran %27'ye denk gelmektedir. 2015'e kadar olan veriler ele alındığında kadınların tarım sektöründeki istihdamında sürekli bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu durum kadınların tarım sektöründe kayıt dışı çalıştırılmasına bir örnek teşkil etmektedir. Tarım sektöründe toplumsal cinsiyet eşitsizliği kendisini göstermekte ve kadınlar kayıt dışı çalıştırılmaya erkeklerden daha çok kabul göstermektedirler.

Tablo 22. 2000-2015 yılları arasında Tarım Sektöründe Kadın ve Erkek İstihdam Oranları

Sene	Tarım Sektöründe Erkek İstihdamı (%)	Tarım Sektöründe Kadın İstihdamı (%)
2000	27	60,5
2001	27,7	63,3
2002	24,8	60
2003	24,4	58,5
2004	21,6	50,8
2005	18,6	46,3
2006	17,2	43,6
2007	16,8	42,7
2008	17,1	42,1
2009	18,1	41,6
2010	18,3	42,4
2011	18,7	42,2
2012	18,4	39,3
2013	17,8	37
2014	16,1	32,9
2015	15,9	31,4

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068, (02.05.2019).

Türkiye’deki kadın çiftçilerin durum aslında kapitalist düzen içerisinde sınıflı toplum yapısının bir yansımasıdır. Kapitalizmde hâkim olan sınıflar emek gücünü satın almak suretiyle işçi emeğini sömürmektedirler. İşçi sınıfı hayatını sürdürmek adına emeğini hâkim olan sınıfın hizmetine sunarlar, kadınlar da aynı şekilde emeklerini toprak sahiplerine, eşlerine ya da babalarına sunmaktadırlar. Aradaki fark kadınların ataerkil düzen içerisinde toplumsal baskıya da maruz kalmalarıdır.

Kırsalda tarımın kadınlaşması durumu beraberinde kadının yoksullaşmasını da getirmektedir. Türkiye’de yoksullukla mücadele politikaları bulunmasına karşın kadınların bu mücadele içerisindeki yerine özel bir önem gösterilmemektedir. Aynı zamanda tarımla ilgili yerel organlarda kadın yöneticilerin sayısının az olmasından ya da hiç olmamasından dolayı kadınlarla ilgili alınan kararları etkilemektedir. Örneğin, Tarım ve Orman Bakanlığında bugüne kadar çalışan kadın bakan hiç olmamıştır.

Türkiye’de sektör bazında bir değerlendirme yapıldığında, kadınların sektör tercihlerini kendi kararları doğrultusunda yapabildikleri sınırlı bir durum söz konusudur. Kadınlar Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde tarıma, gelişmiş ekonomilerde ise hizmet sektörüne doğru bir eğilim göstermektedirler 2014’te TEPAV (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı) tarafından yapılan “81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi” çalışmasında da bazı sayısal değerlere yer verilmiştir. Karnede bölgesel farklılıklar arasındaki gelir dağılımdaki adaletsizlikten kaynaklanan düşük gelir gruplarına mensup hanelerde genel uğraşın tarım olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda, bu hanelerde kız çocukları potansiyel işgücü olarak algılandıklarından ötürü eğitim hakkına ulaşamadıklarından söz edilmektedir. Bu çocuklar ücretsiz aile işçisi olarak çalıştırılmaktadırlar (Demirdirek ve Şener, 2014: 40).

Aynı çalışmada, her il düzeyinde kadın istihdamına yönelik veri üretilmediği, NUTS II⁴⁴ düzeyindeki iller için üretilmediği de belirtilmiştir. NUTS II (Nomenclature of Territorial Units for Statistics) düzeyinde bulunan 26 bölgede istihdam verileri incelenmiştir. Sonuçlar, kırsal nüfusun yüksek olduğu tarımda ücretsiz çalışan aile işçilerinin kapsandığı yerlerde kadınların da istihdama katılımlarının yüksek olduğunu göstermiştir (Demirdirek ve Şener, 2014: 46).

TÜİK verilerine göre Şekil 49’da Türkiye’nin tarım ve tarım-dışı verileri sayısal olarak görülmektedir. 2018’de toplam istihdam 28.738 kişidir. Bu sayının 5.297 kişisi tarımda istihdam edilmektedir. Tarımda istihdam edilen kadınların sayısı 2018’de 2.353 kişidir ve bu sayı kadınların tarım ve tarım-dışı istihdamının %26,1’e tekabül etmektedir. Tarımda çalışan kadınlar ve erkeklerin toplamı ise 5.297 kişidir ve kadınların oranı neredeyse %45’e denk gelmektedir (TÜİK, 2019, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068, 04.08.2019). Kadınların %93,7’lik bir kısmı tarım faaliyetlerinde sigorta kaydı olmadan çalıştırılmaktadırlar. Tarımda ücretsiz emek veren kadınlar aynı durumdaki erkeklerden farklı olarak ev içi bakım ve ailenin sorumluluğunu da üstlenmektedirler.

Türkiye’de tarım, ormancılık ve balıkçılık sektöründe çalışan kadınların 2018’de 2.353 kişidir. 2018’de sadece tarım sektöründe çalışan kadın sayısına baktığımızda da aynı sayıyı görmekteyiz. Bu durum balıkçılık ve ormancılık sektörünün ayrı değerlendirilmesinin yapılmadığını ve bu sektörlerde toplumsal cinsiyete dayalı verinin bulunmadığını göstermektedir.

---

⁴⁴ AB İstatistik Bürosu Eurostat tarafından geliştirilen, üretilcek bölgesel istatistiklerde belli bir yapının oluşturulmasını amaçlayan sınıflandırmadır. Türkçe’de İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) olarak kullanılmaktadır (AB, 2018, https://www.ab.gov.tr/files/Uzmanl%C4%B1k%20Tezleri/zela_sen.pdf, 11.01.2019).

Tarım-tarım dışı istihdamın dağılımı, 2004-2018					
The distribution of employment by agriculture and non-agriculture, 2004-2018					
Yıl Year	(000)			(%)	
	Toplam istihdam Total employment	Tarım Agriculture	Tarım dışı Non agriculture	Tarım Agriculture	Tarım dışı Non agriculture
Toplam-Total					
2004	19 632	5 713	13 919	29,1	70,9
2005	20 067	5 154	14 913	25,7	74,3
2006	20 423	4 907	15 516	24,0	76,0
2007	20 738	4 867	15 871	23,5	76,5
2008	21 194	5 016	16 178	23,7	76,3
2009	21 277	5 240	16 037	24,7	75,3
2010	22 594	5 683	16 911	25,2	74,8
2011	24 110	6 143	17 967	25,5	74,5
2012	24 821	6 097	18 724	24,6	75,4
2013	25 524	6 015	19 508	23,6	76,4
2014	25 933	5 470	20 463	21,1	78,9
2015	26 621	5 483	21 137	20,6	79,4
2016	27 205	5 305	21 900	19,5	80,5
2017	28 189	5 464	22 724	19,4	80,6
2018	28 738	5 297	23 441	18,4	81,6
Kadın-Female					
2004	5 047	2 565	2 482	50,8	49,2
2005	5 108	2 367	2 741	46,3	53,7
2006	5 258	2 295	2 963	43,6	56,4
2007	5 356	2 288	3 068	42,7	57,3
2008	5 595	2 354	3 241	42,1	57,9
2009	5 871	2 445	3 426	41,7	58,3
2010	6 425	2 724	3 701	42,4	57,6
2011	6 973	2 944	4 029	42,2	57,8
2012	7 309	2 872	4 437	39,3	60,7
2013	7 641	2 826	4 815	37,0	63,0
2014	7 689	2 533	5 156	32,9	67,1
2015	8 058	2 527	5 531	31,4	68,6
2016	8 312	2 384	5 928	28,7	71,3
2017	8 729	2 471	6 258	28,3	71,7
2018	9 018	2 353	6 665	26,1	73,9

Şekil 49. 2004-2018 Arası Tarım ve Tarım-Dışı İstihdam Sayısal Verileri

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068, (04.08.2019).

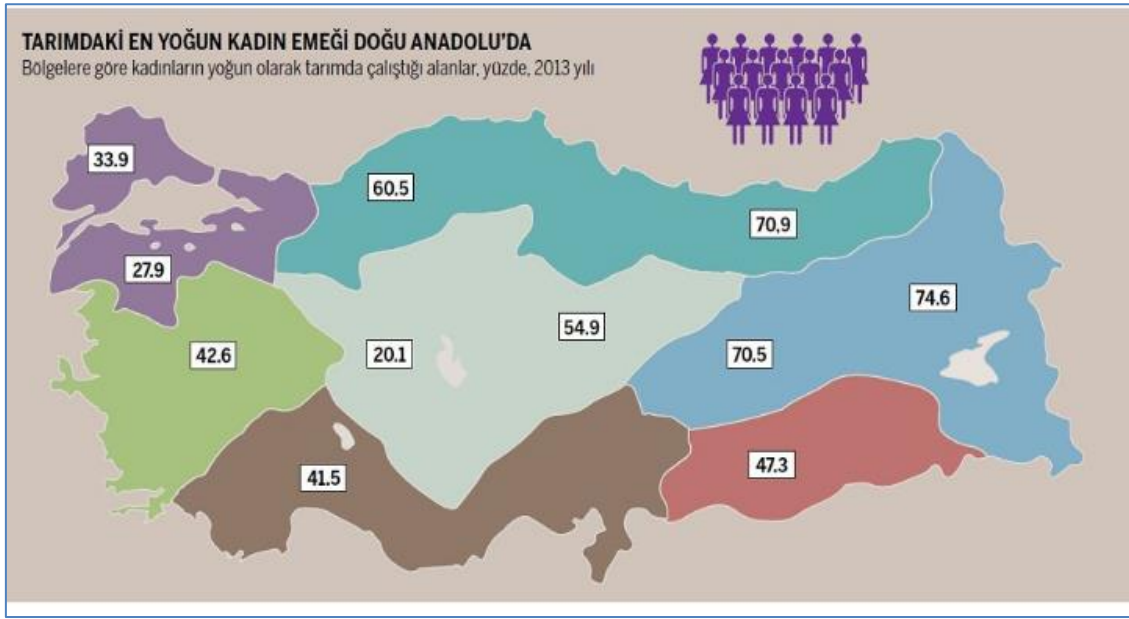
Kadınların ve erkeklerin ücret eşitsizliğini en çok gösterdiği sektör tarım sektörü olmuştur. Şekil 50’de görüldüğü gibi TÜİK’in 2018 verileri Tarımsal İşletmeler Hane Halkı Ücret Araştırması sonucuna göre sürekli tarım işçilerine ödenen ortalama aylık ücret 2.113 TL’dir. Bu ücret kadın işçiler için 1.638 TL iken erkek işçiler için ödenen ücret 2.187 TL olmuştur. Yanı sıra, mevsimlik tarım işçilerinin ortalama ücreti 74 TL, kadınların ortalama ücreti 67 TL iken erkeklere ödenen 82 TL olmuştur (TÜİK, 2018, <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, 04.08.2019).

Tarım işçilerinin ortalama ücretleri Average wages of agricultural workers						
Yıllar	Mevsimlik tarım işçilerinin ortalama günlük ücretleri (TL) Average daily wages of seasonal agricultural workers			Sürekli tarım işçilerinin ortalama aylık ücretleri (TL) Average monthly wages of permanent agricultural workers		
	Kadın Female	Erkek Male	Ortalama Average	Kadın Female	Erkek Male	Ortalama Average
1998	2	2	2	51	58	57
1999	3	4	3	90	108	107
2000	4	6	5	123	141	139
2001	5	7	7	163	203	200
2002	7	9	8	195	248	244
2003	9	12	11	232	306	297
2004	12	15	13	286	362	360
2005	14	18	15	314	403	391
2006	16	22	18	377	511	488
2007	19	26	22	550	706	694
2008	21	29	25	641	822	803
2009	23	32	27	650	836	806
2010	25	35	29	732	906	884
2011	29	38	33	748	1 022	979
2012	33	43	38	858	1 128	1 090
2013	36	48	42	1 032	1 262	1 232
2014	41	54	48	1 118	1 304	1 284
2015	46	59	52	1 332	1 563	1 532
2016	53	66	59	1 456	1 714	1 677
2017	60	73	66	1 576	1 921	1 857
2018	67	82	74	1 638	2 187	2 113

Şekil 50. Tarım İşçilerinin Ortalama Ücretleri

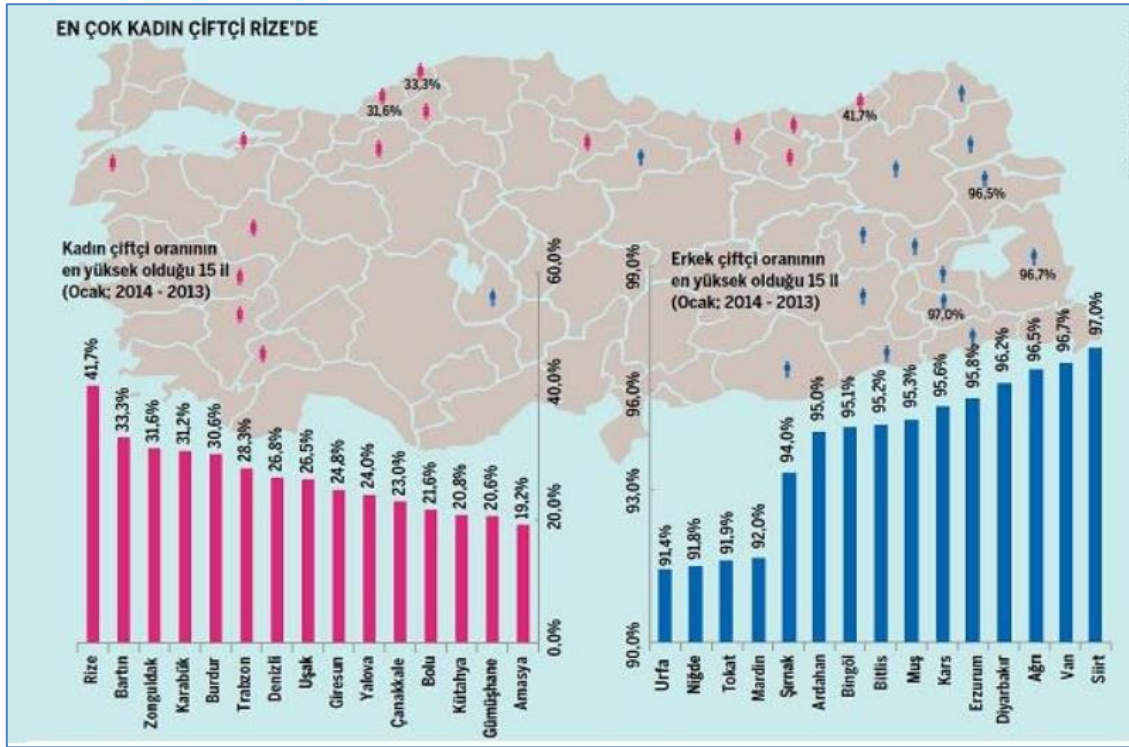
Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068, (11.10.2019).

Türkiye’de tarımda en yoğun kadın emeğinin Doğu Anadolu’da olduğu Şekil 51’de görülmektedir. 2013 yılı verilerine göre kadınlar Doğu Anadolu’da %74,6’lık bir oranla tarımda emek göstermektedirler. 2014’te TEPAV tarafından derlenen veriler il bazında değerlendirildiğinde, Şekil 52’de de görüldüğü gibi Rize’de kadın çiftçi yoğunluğunun diğer illere göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Rize’yi takip eden iller ise Bartın, Zonguldak, Karabük şeklinde devam etmektedir. Erkek çiftçi oranlarının en yüksek olduğu iller ise Siirt, Van ve Ağrı olarak sıralanmaktadır (TEPAV, 2014, https://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1420470102-7.Istihdam_Izleme_Bulteni_05_2014.pdf, 04.10.2019). İlk verilere göre Doğu Anadolu’da %74,6’lık bir kayıt dışı kadın çiftçi oranı olmasına karşın, kayıtlı erkek çiftçilerin daha fazla olması kadın emeğinin sömürüsü ve ataerkil bir düzenin sonucudur.

Şekil 51. Tarımdaki Kadın Emeğinin Bölgesel Oranları

Kaynak: <https://tr.boell.org/tr/2015/06/23/turkiyede-kadin-ve-toprak-kadin-issizliginin-kamuflaje-tarim>, (01.08.2019).

Şekil 52. Kadın Çiftçi Oranlarının İllere Göre Dağılımı

Kaynak: <https://tr.boell.org/tr/2015/06/23/turkiyede-kadin-ve-toprak-kadin-issizliginin-kamuflaje-tarim>, (01.08.2019).

TÜİK tarafından sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlılık durumuna ilişkin 2017-2018 verilerine göre Şekil 53'te gösterildiği gibi genel kayıt dışılık oranı %32,5 olarak belirlenmiştir. Şekil 54'te verilen oranlara göre kadınların 2017'de genel kayıt dışılık

oranı %42,5, erkeklerinki ise %28,1'dir. Tarım sektörü özelinde bakıldığında genelde kayıt dışılık oranı %81,9'dur. Kadınlarda bu oran %90,8 iken erkeklerde %75,3 olarak kayıtlara geçmiştir. İklim değişikliğine bağlı ısı stresinden kaynaklanacak bir işgücü kaybında öncelikle işten çıkarılacak olan kesimin sosyal güvencesi olmayan kadınlar olacağı varsayılırsa kadınların tarım piyasasında kayıt dışı istihdam açısından dezavantajlı oldukları ortaya çıkmaktadır.

İşteki durum Employment status	Toplam - Total					
	İstihdam Employment		Kayıt dışı ⁽¹⁾ Unregistered ⁽¹⁾		Kayıt dışı oranı Unregistered rate (%)	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Toplam - Total	26 672	28 029	8 663	9 100	32,5	32,5
Ücretli veya yevmiyeli Regular or casual employee	18 032	19 116	3 102	3 316	17,2	17,3
İşveren Employer	1 198	1 225	199	202	16,6	16,5
Kendi hesabına Self employed	4 716	5 017	2 911	3 282	61,7	65,4
Ücretsiz aile işçisi Unpaid family worker	2 727	2 671	2 450	2 299	89,8	86,1
Tarım - Agriculture	4 893	4 963	3 957	4 066	80,9	81,9
Ücretli veya yevmiyeli Regular or casual employee	368	447	271	336	73,6	75,2
İşveren Employer	55	40	23	20	41,8	50,0
Kendi hesabına Self employed	2 262	2 331	1 602	1 789	70,8	76,7
Ücretsiz aile işçisi Unpaid family worker	2 208	2 145	2 060	1 920	93,3	89,5
Tarım dışı - Non-agricultural	21 780	23 066	4 705	5 035	21,6	21,8
Ücretli veya yevmiyeli Regular or casual employee	17 664	18 669	2 831	2 980	16,0	16,0
İşveren Employer	1 143	1 185	176	182	15,4	15,4
Kendi hesabına Self employed	2 453	2 686	1 309	1 493	53,4	55,6
Ücretsiz aile işçisi Unpaid family worker	519	526	389	379	75,0	72,1

Şekil 53. 2017 ve 2018 Yıllarında İstihdam Edilenlerin Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlılık Durumu

Kaynak: [http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27693&utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+tuikbulten+%28T%C3%9C%C4%B0K-Haber+B%C3%BCItenleri+%28Son+1+Ay%29%29,\(01.08.2019\).](http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27693&utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+tuikbulten+%28T%C3%9C%C4%B0K-Haber+B%C3%BCItenleri+%28Son+1+Ay%29%29,(01.08.2019).)

İstihdam edilenlerin sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlılık durumu, Ocak 2017, Ocak 2018												
Employment by status in social security registration, January 2017, January 2018												
[15+ yaş - age]												
(Bin kişi - Thousand person)												
İşteki durum Employment status	Erkek - Male						Kadın - Female					
	İstihdam Employment		Kayıt dışı ⁽¹⁾ Unregistered ⁽¹⁾		Kayıt dışı oranı Unregistered rate (%)		İstihdam Employment		Kayıt dışı ⁽¹⁾ Unregistered ⁽¹⁾		Kayıt dışı oranı Unregistered rate (%)	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Toplam - Total	18 530	19 277	5 201	5 489	28,1	28,5	8 142	8 752	3 461	3 611	42,5	41,3
Ücretli veya yevmiyeli Regular or casual employee	12 735	13 332	2 100	2 191	16,5	16,4	5 297	5 785	1 002	1 125	18,9	19,4
İşveren Employer	1 096	1 107	183	186	16,7	16,8	102	118	16	16	15,7	13,6
Kendi hesabına Self employed	3 926	4 089	2 268	2 496	57,8	61,0	790	928	644	787	81,5	84,8
Ücretsiz aile işçisi Unpaid family worker	773	750	650	616	84,1	82,1	1 954	1 921	1 799	1 683	92,1	87,6
Tarım - Agriculture	2 791	2 848	1 988	2 144	71,2	75,3	2 102	2 115	1 969	1 921	93,7	90,8
Ücretli veya yevmiyeli Regular or casual employee	241	297	166	214	68,9	72,1	127	150	105	122	82,7	81,3
İşveren Employer	51	36	20	16	39,2	44,4	4	4	3	4	75,0	100,0
Kendi hesabına Self employed	2 022	2 059	1 379	1 529	68,2	74,3	240	272	224	260	93,3	95,6
Ücretsiz aile işçisi Unpaid family worker	476	455	423	385	88,9	84,6	1 732	1 690	1 638	1 535	94,6	90,8
Tarım dışı - Non-agricultural	15 739	16 429	3 213	3 344	20,4	20,4	6 040	6 637	1 492	1 690	24,7	25,5
Ücretli veya yevmiyeli Regular or casual employee	12 495	13 034	1 934	1 977	15,5	15,2	5 170	5 635	897	1 004	17,4	17,8
İşveren Employer	1 045	1 071	163	170	15,6	15,9	98	114	13	12	13,3	10,5
Kendi hesabına Self employed	1 903	2 029	889	966	46,7	47,6	550	657	420	527	76,4	80,2
Ücretsiz aile işçisi Unpaid family worker	297	294	228	231	78,8	78,6	222	231	162	148	73,0	64,1

Şekil 54. Kadın ve Erkeklerin Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlılık Durumu, 2017-2018

Kaynak: [http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27693&utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+tuikbulten+%28T%C3%9C%C4%B0K-Haber+B%C3%BCItenleri+%28Son+1+Ay%29%29,\(02.08.2019\).](http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27693&utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+tuikbulten+%28T%C3%9C%C4%B0K-Haber+B%C3%BCItenleri+%28Son+1+Ay%29%29,(02.08.2019).)

Türkiye’de tarım sektöründe çalışan kadınların durumunu bazı somut örneklerle açıklamak mümkündür. Dersim’den Erzincan’a giden mevsimlik tarım işçisi kadınlar günde 30 TL kazanmak için 12 saat çalıştıklarını belirtmişlerdir. Çocuklarını bırakacak yer bulamayan kadınlar onları da yanlarında götürmek zorunda kalmakta, bu sebeple çocuklar okula gidememektedirler. 2017’nin haziran ayında İSİG (İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği) Meclisi verilerine göre iş cinayetine kurban giden kadınların çoğunun tarım işçisi olduğu tespit edilmiştir. Kadın emeğinin özellikle tarımda, sanayide, hizmet sektöründe ve evde görünmez hale getirildiği belirtilen raporda, her yıl 120-130 kadının

çalışırken yaşamını yitirdiğine yer verilmiştir (İSİG, 2018, <http://www.guvenlicalisma.org/>, 06.07.2019).

Mersin’de ise 50 °C’ye kadar yükselen hava sıcaklıkları mevsimlik tarım işçisi kadınların burun kanaması, baygınlık ve sıcağın tetiklediği diğer rahatsızlıklara maruz kalmalarına neden olmaktadır. Mersin’in Tarsus ilçesinde çalışan kadınlar çok uzun saatler çalışmalarına rağmen düşük ücret aldıklarını belirtmişlerdir. Kadınlar, sıcaktan korunmak için tülbentle yüzlerini kapatıp, uzun kollu elbise giymek zorunda kalmalarının yanı sıra sadece 1 saat mola hakkına sahipler. Kadın işçilerin en çok yakındıkları konu ise aşırı sıcakların geçen senelere göre kendilerini daha çok zorlaması. Kadınların günde kazandıkları miktar 47-50 TL arasında değişiklik gösteriyor ve mesai bitmesine karşın evde de ev işlerini yapmaya devam ediyorlar. Kadınların yaş aralığı 15-25 arasında değişen tarım işçisi kadınlar konuşmak için elçi, dayı başı ya da aracılardan iznine tabii tutuluyorlar (TÜİK, 2012, http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10806&tb_id=3, 01.08.2019).

2010’da yayımlanan “Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği” ile tarım işçilerinin şikayetçi oldukları dayı başı ve elçilik yasallaştırılmıştır. Ancak, yönetmelikte aracılardan işçilerden para almayacağı da belirtilmektedir. Uygulamaya bakıldığında ise aracılardan işçilerin yevmiyesinin %10’unu almaktadır (TBMM, 2015: 203). Bu nedenle, dayı başı, elçi ve çavuş gibi işçi simsarlarının yasal düzenlemeyle önüne geçilmesi gerekmektedir.

İklim değişikliği kaynaklı sıcaklık artışları özellikle mevsimlik tarım işçisi kadınları zorlamaktadır. Kadınlar yüksek sıcaklıklar altında çalışmanın yanı sıra yaşadıkları ve çalıştıkları her alanda erkek baskısına maruz kaldıklarını belirtiyorlar. Kadınların aynı işi yapmalarına rağmen erkeklerden daha az maaş almaları durumu da söz konusu. Tarım işçisi kadınların isteklerinden birisi ise tarım alanlarının yok olmasına izin verilmemesi. Bölgedeki kadınlar sayıca çoğunluğu oluşturmalarına karşın uygun olmayan çalışma şartlarında emek vermeye maruz kalmaktadırlar.

Yukarıdaki örnekler ışığında tarımın kadınlaşması kadının güçlendiği sonucuna ulaştırmamaktadır. Kayıt dışı çalışmanın yoğun olduğu alanın tarım sektörü olması emek sömürsünün de bu sektörde yoğunlaştığı anlamına gelmektedir. Kadınların uzun süre çalışmalarının nedenlerinden biri erkeklerin sanayi ve hizmet sektöründe iş bulma konusundan kadınlardan daha şanslı olmalarıdır. Geride kalan kadınlar çoğu zaman alternatifleri olmadığından dolayı çoğu zaman da erkeklerin yerini doldurmak için çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Kadınlar sahibi olmadıkları ya da erişimleri az olan toprak parçasını ekip biçmekte ancak üzerinde yetiştirilecek ürünle ilgili fikir beyan edememektedir. Bu kararın alınması çoğu zaman evin reisi olarak erkeklere, aşirete ya da devlete aittir.

2014 tarihli ve 6537 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda yapılan bir değişiklikle, tarımsal arazilerin bölünmelerinin önlenmesi ve verimliliğinin azalmaması için kişisel yetenek ve durumları göz önünde tutulmak şartıyla tespit edilen ehil mirasçıya tarımsal gelir değeri üzerinden devredilmesi karara bağlanmıştır (Kanun No: 6537, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140515-1.htm>, 01.08.2019). Bu durum ataerkil yapı içerisindeki eril zihniyetin erkek lehine karar almasını kolaylaştıracak iradesinin bir sonucudur.

Türkiye’de tarımda kadının durumunu gösteren verilerin sınırlı olmasından dolayı kesin bir toplumsal cinsiyet analizi yapılamamaktadır. Ancak, kadınların tarım sektöründe yaşadıkları zorluklar arazi mülkiyeti, tarımsal pazar eksikliği ve finansman gibi konularda kümelenmektedir. Türkiye’nin bazı bölgelerinde kadınların arazi sahibi olmaları olağandışı bir durum olarak nitelendirilmektedir. Ataerkil düzen içerisinde bazı gelenekler arazilerin kız çocuklarına devrine izin vermemekte hatta arazi kullanım haklarının bile olmadığını belirtmektedir. Türkiye’de kadın girişimciler yıldan yıla artış göstermesine karşın, kadınların sahip oldukları işletmeler küçük olma eğilimi göstermektedir. Tarım, ormancılık ve balıkçılık sektöründeki tüm girişimcilerin

ortalaması AB’de ortalaması %30 iken Türkiye’de %14’tür. Kadın girişimcilerin önlerindeki engeller, kadınların eğitim seviyelerinin eksikliği, rol modellerinin eksikliği, topluma daha az katılımları olarak sıralanmaktadır. Bir diğer konu kadınların finansal kaynaklara erişim eksikliğidir. Türkiye’de erkeklerin %21’i iş kurmak için finansal kaynaklara erişebilirken, kırsaldaki kadınların erişimi %12 ile sınırlıdır (FAO, 2016: 32-33).

Tarım sektöründe iklim değişikliği kaynaklı risklerin dikkate alınması kadın istihdamının yüksek oranda olduğu düşünüldüğünde üstünde durulması gereken bir konudur. Özellikle tarım sektöründe iklim değişikliğinin risklerine karşı uyum kapasitesi geliştirme yoluyla kadınların mücadelelerine katkı sağlanabilmektedir. Eğitim ve bilinçlenme yoluyla iklim koşullarını öngören ve doğal afetlere karşı hazırlıklı olmalarını sağlayan faaliyetler önem taşımaktadır. Türkiye’de kadınlar özelinde tarım ve iklim eylem planının eksikliği mevcuttur.

Türkiye’de son dönemlerde gündemde olan bir diğer konu zeytinliklerin imara açılmasıdır. Türkiye’de zeytinlikler yürürlükte olan 1939 tarihli 3573 sayılı Zeytinciliğin Islahı ve Yabancıların Aşılattırılması Hakkında Kanun ile korunmaktadır. Söz konusu kanunun 20. maddesi zeytinlik sahâları içerisinde ve bu sahâlara en az 3 km. mesafede kimyevi atık barındıran tesisin yapılmasını ve işletilmesini yasaklamaktadır. Bu alanlarda yapılacak zeytinyağı fabrikalarına ise Tarım ve Köyişleri Bakanlığının izni dâhilinde onay verilmektedir. Zeytinlik alanların daraltılması yasak olmakla birlikte, altyapı ve sosyal tesisler dâhil toplam yapılaşmaların da zeytinlik alanların %10’ununu geçemeyeceği belirtilmiştir (Madde 20- Değişik: 28/2/1995-4086/5 md.). Zeytinliklerin imara açılması hakkında yasa tasarısı 2014’te TBMM’de görüşülmüştür. Tasa tasarısının yeni 20. maddesi uyarınca zeytinliklerin alanlarının daraltılmasını ve bu sahâlarda yapılaşmayı önleyen kısıtlamalara ilişkin hükümlerin yürürlükten kaldırılması gündeme gelmiştir. Tasarının 4. Maddesi uyarınca Gıda, Tarım

ve Hayvancılık Bakanlığı'nın izni olması halinde tarımsal işletmelerin ve yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı üretim tesislerinin yapılmasının önü açılmıştır. Enerji tesislerinin zeytinlik alanlara inşa edilmesindeki en önemli gerekçe ise bu alanların rüzgâr gücü bakımından yüksek potansiyele sahip olmalarıdır.

Balıkesir'de tarım faaliyeti olarak en yaygın geçim kaynağı olan zeytincilikte çalışanların %60'ı kadınlardan oluşmaktadır. Özellikle Edremit, Burhaniye ve Ayvalık'ta zeytin hasadında kadınların yoğun olarak çalıştığı gözlenmektedir. Kadınlar bu alanlarda zeytin toplama ve tırmık işlemlerinde faaliyet göstererek aile ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Bölgede çalışan kadın işçilerin günlük yevmiyeleri 2014'te 30 ila 33 TL arasında değişkenlik göstermektedir. Ancak, ulaşım ve dayı başı ücretleri düşüldükten sonra ellerine kalan para 26 ila 28 TL olmaktadır. Erkeklerin zeytin toplama ücreti ise 40 TL'dir (TZOB, 2017, <http://edremit.ziraatodasi.org.tr/basin-odasi/haberler/8-mart-dunya-kadinlar-gunu>, 07.04.2018).

Tarım, Türkiye coğrafyasında ve kültüründe özel öneme sahip bir sektördür. Geçimini bu sektörden sağlayan insanlar olmasının yanı sıra üretilen ürünlerin çeşitliliği ve beslenmenin karşılanmasına dönük bir faaliyet olduğu için hayati bir nitelik taşımaktadır. Tarım hem kadınlar hem de erkekler için yaşam sürdürülebilirliğinin kilit noktasındadır. Tarımsal faaliyetlerin temeli ise tohumla başlamaktadır. Tohumun seçilmesi, saklanması ve ekilmesi her aşamada azami özen gerektiren işlemlerdir. Aynı zamanda, iklim değişikliğinin tarım üzerindeki etkisi hesaba katılması gereken bir konudur. Bu da tohum ekme ile başlayan bir süreçtir. Tohumun ekilmesi coğrafyaya, iklime ve onun etkilerine göre belirlendiği durumlarda tarımsal verimlilik elde edilebilir.

Türkiye'de 31/10/2006 tarihli ve 5553 sayılı Tohumculuk Kanunu, 8/1/2004 tarihli ve 5042 sayılı Yeni Bitki Çeşitlerine Ait Islahçı Haklarının Korunmasına İlişkin Kanun ve 11/6/2010 tarihli ve 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve

Yem Kanunu bulunmaktadır. 2006’da çıkarılan kanunla bez torbalarda saklamak suretiyle kuşaktan kuşağa aktarılan yerel tohumlara yasaklama getirilmiştir. Yasaklamanın nedeni olarak ise tohumların standartlara uymadığı ve ölçü sorunu yarattığı gösterilmiştir. Bu durum kırsalda üretim yapan ve ürün yetiştiren üreticilerin tohumlarını saklayarak bir sonraki yıl elde ettikleri ürünleri sertifikasız olduğu takdirde satamamaları anlamına gelmektedir. Yasaya uyulmamasının yaptırımları da cezayla sınırlı kalmamakta, üreticilerin yasayı ihlal etmesi hapis cezasına kadar uzanmaktadır. Yasayla birlikte yerel tohuma getirilen yasak, üreticileri tohum takas etme yöntemlerine yöneltmiştir.

Muğla’nın Fethiye ilçesinde yerel tohumların yaşatılması için projeler yürütülmeye başlanmıştır. Yerel çeşitleri korumak için mücadele eden kadınlar yerel tohumların yaşatılmasına yönelik bir çalışma üstlenmişlerdir (Bknz. EK.12). Kadınlar “atalık” olarak adlandırılan yerel tohumların korunması yöntemiyle ve bu tohumların takas edilmesi yoluyla üretimin devamını sağlamaya çalışmaktadırlar. Bölgedeki kadınlar hem toprakların hem de gelecek nesillerin sağlığı için yerel ve atalık tohumlara sahip olmanın önemini gösterdikleri mücadele kanıtlamışlardır (ZMO, 2017, http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=27026&tipi=2&sube=27, 01.08.2018).

Tohum saklama ve takas yöntemi Anadolu’da biyolojik çeşitliliği koruma ve sürdürme amacıyla özellikle kıtlık zamanlarında evin gıda güvenliğini sağlayan kadınlar tarafından kullanılan bir yöntemdir. Tohumu saklama yoluyla gelecek kuşaklara aktarma yöntemi olan bu gelenekte atalık tohum ifadesinin kullanılması ataerkiyi çağrıştırmaması ve gelecek kuşaklara sorumluluğu yansıtmaması yüzünden ekofeministler tarafından eleştirilmektedir. Türkiye’de özellikle kadınların yer aldığı bir grup tarafından nesilden nesile aktarılan tohumlara “analık tohum” ya da “evladiyelik tohum” denmesi daha yerinde görülmektedir (Değirmenci, 2019: 100).

Bir başka tohum çalışması ise Şile/ Ovacık Köyü Kadın Tohum Derneği tarafından yapılmıştır. Dernek, yerel tohumların gerçek gıda üretiminin ve yaşamın temel taşı olduğu fikrinden hareketle kurulmuştur. Amacı ise sürdürülebilir bir toplum yaratılmasıdır. Derneğin amacı, standart tohumları korunmak, çevre kirlenmesi yol açan endüstriyel tarıma karşı ekolojik tarım, geleneksel köylü tarımı ve doğal tarım metotlarının benimsenmesidir. Bu çalışma üretim için tohumu saklayan, koruyan ve çoğaltan köylü kadınların bir başarısı olarak nitelendirilebilmektedir.

Hayvancılık katma değer yaratma imkânı göz önünde bulundurulduğunda tarım sektörü içerisinde ekonomiye büyük oranda katkı sağlamaktadır. Türkiye de kırsal kesimde hayvancılık ile geçimini sağlayan pek çok insanı barındırmaktadır. Koyun ve sığır yetiştiriciliği yaygın olmakla birlikte keçi, at, eşek ve kanatlı hayvanlar da yetiştirilmektedir. Türkiye’de hayvan sahipliği hakkında cinsiyet temelli ayrıştırılmış bir veri bulunmamakla birlikte TÜRKVET (Türkiye Veteriner Bilgi Sistemi) tarafından tutulan sığır verileri ve KKKS (Koyun ve Keçi Kayıt Sistemi) tarafından tutulan verilerle birlikte 2 kayıt sistemi mevcuttur. İki sistemde tutulan veriler erkek yetiştiricilerle kadın yetiştiriciler kıyaslandığında ortalama kadınların üzerine kayıtlı daha az hayvanları olduğunu göstermektedir. Tablo 23’te, 2014-2015 yılları için verilen sayısal değerlere bakıldığında sığır sahibi olan işletmelerde kadın yetiştirici sayısı 141.234 iken, erkeklerde bu sayı 1.332.498’dir. Kadınlarda işletme başına düşen sığır sayısı 7,9 iken erkeklerde bu sayı 11,7’dir. Koyun ve keçi işletmelerinde de aynı orantısızlık söz konusudur.

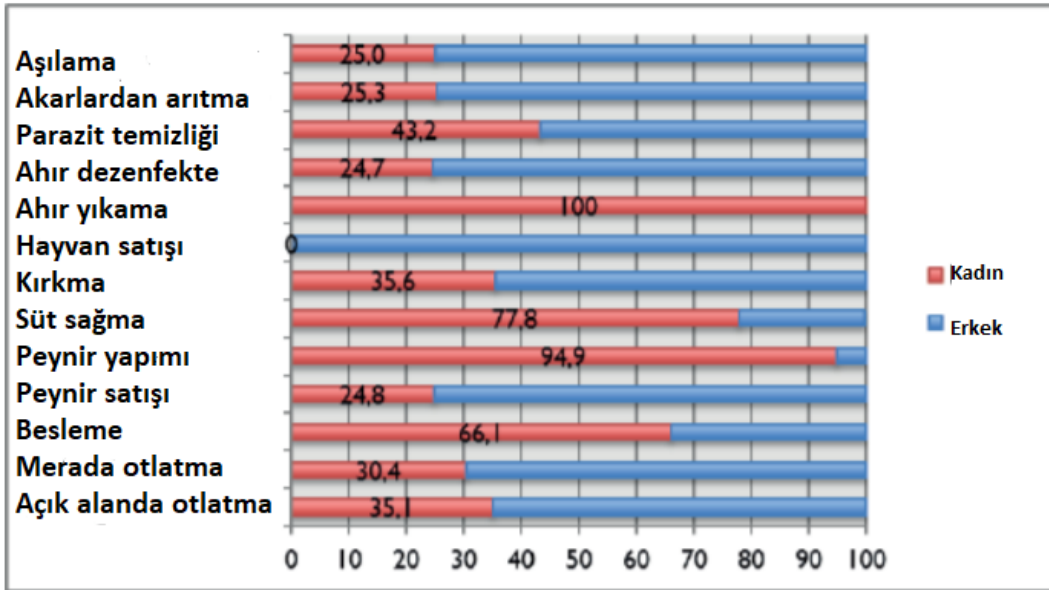
Tablo 23. Sığır, Koyun ve Keçi Sahipliğinde Toplumsal Cinsiyete Dayalı İşbölümü 2014-2015

	Kadın yetiştiriciler	Erkek Yetiştiriciler
Sığır sahibi işletmelerin toplam sayısıa	141 234	1 332 498
Toplam sığır sayısı	1 114 901	15 563 779
İşletme başına ortalama	7,9	11,7
Koyun ve / veya keçi sahibi işletmelerin toplam sayısıb	45 740	479 616
Toplam koyun ve / veya keçi sayısı	4 371 348	73 190 506
İşletme başına ortalama	95,6	152,6

Kaynak: <http://www.fao.org/3/i6192tr/I6192Tr.pdf>, (05.11.2018).

Aynı zamanda, kadın işletmelerinin sahip olduğu hayvanların sayısı erkeklerinkine göre daha azdır (FAO, 2016: 35). Hayvan sahipliği konusunda da toplumsal cinsiyet rolleri ile bağlantılı işgücü modelleri şekillenmektedir. Aşağıdaki şekilde keçi yetiştiriciliğinde erkeklerin ve kadınların üstlendikleri görevler gösterilmektedir. Kadınların yapmış oldukları faaliyetler genelde ev işleriyle bağlantılı şekilde gerçekleşmektedir. Kadınlar keçilerin sağılması ve beslenmesi gibi roller üstlenirken, erkekler hayvanların satılması ya da elde edilen ürünlerin satılması gibi gelir getirici faaliyetleri üstlenmektedirler (Tablo 24).

Tablo 24. Keçi Yetiştiriciliğinde Toplumsal Cinsiyete Dayalı İşbölümü

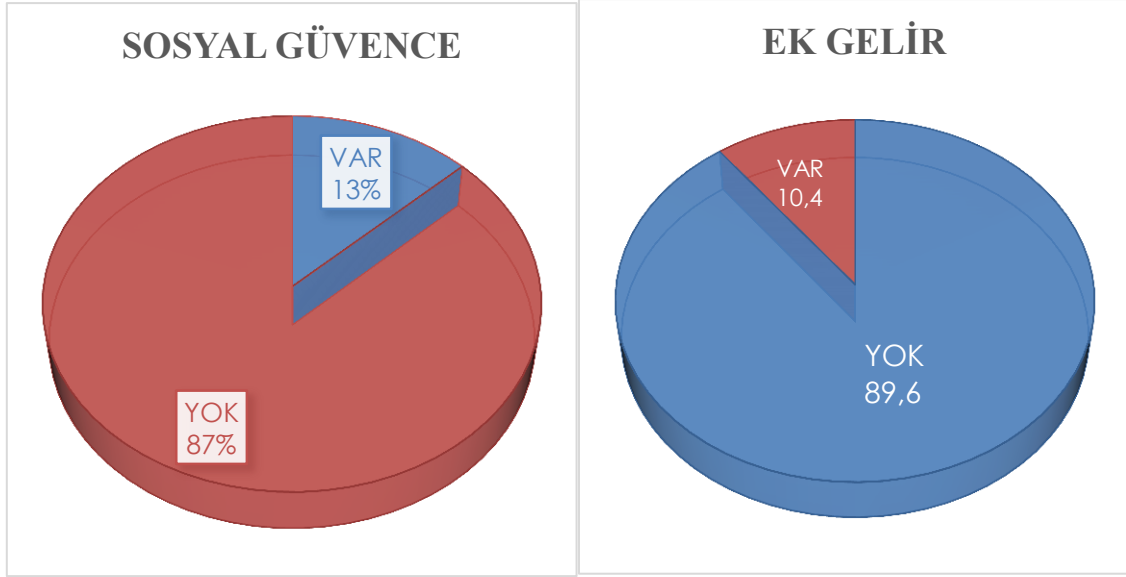
Kaynak: <http://www.fao.org/3/i6192tr/I6192Tr.pdf>, (05.11.2018).

Trakya Kalkınma Ajansı tarafından yapılan çiftçi odak grup toplantıları sonucunda da benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Rapor, kadınların tarım ve hayvancılıkta oynadıkları rolün anlaşılmasını sağlaması açısından önemlidir. Bölgedeki kadınlarla yapılan görüşmelerde, kocalarının işçi olarak dışarda çalışması sebebiyle hem tarımla hem de hayvancılıkla uğraşarak tüm yükü omuzladıkları anlaşılmaktadır. Kadınlar arta kalan zamanlarda ise fabrikalardan aldıkları parça başı işlerle evde çalışmaya devam etmektedirler. Kadınlar iş yapma süreçlerinin her aşamasına katılmalarına karşın, paranın yönetimini kocalarına bırakmaktadırlar (TKA, 2013: 64).

Uzmanlar tarafından, Türkiye’de balıkçılık ve su ürünleri endüstrilerinde kadınların “görünmez işgücü” (shadow work) olduğu belirtilmektedir (FAO, 2016: 41). Türkiye’de balıkçılık sektörüyle ilgili veriler dikkate alındığında TÜİK tarafından kapsamlı verilerin 2013 yılına ait olduğu görülmektedir. Balıkçılık sektöründe toplumsal cinsiyet analizleri sınırlıdır ve cinsiyet temelinde ayrıştırılmış kapsamlı veri 2014’ten sonra yer almamaktadır. 2013’te yapılan araştırma 33.455 balıkçılık işçisinden 32.985’inin erkek, 470’inin kadın olduğunu göstermektedir. Balıkçılık sektöründe çalışan kadınların çoğunun hane halkı üyesi olmaları sebebiyle ücretsiz istihdamı oluşturmaktadır. Balıkçılıkla uğraşan kadınların kayıtlı olanları ise küçük ölçekli işletmelerde yer almaktadırlar. Kadınların çoğu, düşük ücretlerle çalıştırılmakta, kısmi zamanlı işlerde yer almakta ve balık işleme ya da temizleme gibi daha az beceri gerektiren alanlarda istihdam edilmektedirler (FAO, 2016: 41-42). Kayıt dışı istihdamı oluşturmalarına karşın kadınlar aile balıkçılığında önemli bir rol üstlenmektedirler. Buna karşın, iklim değişikliği kaynaklı habitatın zarar görmesi, biyoçeşitliliğin azalması gibi konular sosyal olarak kadınları daha dezavantajlı duruma düşürmektedir.

2008’de Göncüoğlu tarafından Güney Ege özelinde kadın balıkçıların sosyo-demografik özelliklerini ortaya koyan bir çalışmada 96 kadın balıkçı ile görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen verilerde, Şekil 55’te görüldüğü gibi, kadınların %87’sinin

sosyal güvence sahibi olmadığı, %13'ünün sosyal güvencesi olduğu tespit edilmiştir. Sosyal güvencesi olmayan kadınların sağlık masraflarının hane bütçesine ayrı bir kalem olarak eklendiği de belirtilmiştir. Kadınların %89,6'sının ek geliri bulunmamakta ve geçimini sadece balıkçılıkla sürdürmektedirler (Göncüoğlu, 2008: 33).

Şekil 55. Kadın Balıkçıların Sosyal Güvence ve Ek Gelirlerinin Oransal Dağılımı

Kaynak: Göncüoğlu, 2008: 34.

Türkiye’de kadınların balıkçılık sektöründe daha az istihdam edilmesinin sebebi balıkçılığın erkeğe özgü bir meslek olarak kodlanmasıdır. Balıkçıların yaşam biçimleri, yaşama şartları ve çalışma saatlerinin kadınlara uygun olmadığı görüşü eril kültür tarafından şekillenmenin bir sonucudur. Bununla birlikte, toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış verilerin azlığı kadınların sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda yaşadıkları sorunların belirlenememesine neden olmaktadır. Bu süreç, balıkçılıkla ilgili politikalara kadın balıkçıların dâhil edilememesini de beraberinde getirmektedir. Kadınların, erkek mesleği olarak nitelenen balıkçılık sektöründe görünmeyen emekçiler olarak var olmaları, sektörde yapılan düzenlemelerde toplumsal cinsiyet duyarlı olmayan yönetim planlarının yapılmasına neden olmaktadır.

4.2.2. Hidroelektrik Santraller (HES'ler)

Enerji insanlığın geçmişten günümüze ihtiyaç duyduğu bir kaynaktır. Enerji kaynaklarının sürdürülebilir olması ise yaşam kalitesinin arttırılmasında önemli bir unsurdur. Enerji kaynaklarının hızla tükenmesi ve fosil yakıtların çevreye verdikleri zarar düşünüldüğünde yenilenebilir enerji kaynaklarına olan ihtiyaç daha da artmıştır. Yenilenebilir enerji, sürekliliği olan, doğal süreçlerde var olan enerji akışından elde edilen enerji anlamına gelmektedir. Bu durumda yenilenebilir enerji doğanın normal akışı içerisinde meydana gelmeli ve doğada olumsuz etki yaratacak nitelikte olmamalıdır (Şenlik, 2013: 46).

Hidroelektrik enerji suyun potansiyel enerjisinin kinetik enerjiye dönüştürülmesi yoluyla sağlanan bir enerji türüdür. Suyun üst seviyelerden alt seviyelere düşmesi ile enerji açığa çıkmakta ve türbinlerin dönmesi ile elektrik enerjisi elde edilmektedir. Hidroelektrik enerji yenilenebilir bir enerji kaynağı olmakla birlikte alınacak verim su döngüsüne bağlı olarak değişen bir enerji kaynağıdır (Gökdemir, Kömürcü ve Evcimen, 2012: 18). Bu bağlamda, suyun hareket gücünün kullanılmasına bağlı olarak üretilen hidroelektrik enerji, doğanın içerisinde var olmasına karşın, tükenmez bir kaynak değildir (Şenlik, 2013: 46). Özellikle iklim değişimine bağlı olarak azalan su kaynakları ile suyun erişilmesi zor bir kaynağa dönüşmesi hidroelektrik enerjinin ne kadar yenilenebilir bir enerji kaynağı olduğu konusunda soru işaretlerine neden olmaktadır.

HES'ler barajlı (su biriktirmeli) ve nehir tipi (su biriktirmesiz) olmak üzere iki şekilde kurulmaktadır. Barajlı HES'lerde suyun doğal akışının durdurulması, suyun belli bir alanda toplanması söz konusudur. Barajsız HES'lerde ise su, yatağından alınarak yönü değiştirilmekte ve doğal yolundan ayrılmaktadır (TMMOB, 2009: 56). Suyun doğal akışında meydana gelen değişikliklerle birlikte canlı yaşamı tamamen değişmektedir. HES'lerin çevresel etkileri olduğu kadar kültürel ve toplumsal olumsuzlukları da bulunmaktadır. Tarım arazileri, bitki ve hayvan yaşamı zarar

görmekte, verimli tarım arazileri işlevsiz hale gelmektedir (TMMOB, 2011: 65). Bu alanlarda yaşayan ve tarım alanları zarar gören kişiler zorunlu göç yapmak zorunda kalmaktadır. Kır kültürünün yok olması söz konusu olmakta, göç eden kesim gittikleri yerde adaptasyon sorunu yaşamaktadır.

Tüm dünyada fosil yakıtların çevre kirliliği başta olmak üzere çevresel tahribata yol açması ve hatta iklim krizinde başat rol oynaması alternatif bir enerji kaynağı olarak HES'lerin tercih edilir hale gelmesine neden olmuştur. Türkiye'de de nüfusun hızla artması, kentleşmenin ivme kazanması gibi nedenler enerji arzının artması sonucunu doğurmaktadır. Türkiye'de hidroelektrik santraller kullanılarak üretilen enerji kamunun tekelindeyken bazı düzenlemelerle özel sektörün de işin içine dâhil edildiği bir sürece evrilmiştir. "Yap, işlet" modeli geliştirilerek özelleştirmenin yolu açılmış akabinde ise 16.7.1997 tarih ve 4283 sayılı "Elektrik Enerjisi Üretim Tesislerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışının Düzenlenmesi Hakkında Kanun" çıkarılmıştır (<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4283.pdf>, 15.11.2018).

HES'lerin inşaat dönemleri boyunca, saha durumlarına bağlı değişkenlik göstermekle birlikte büyük çevresel etkilere neden olması söz konusu olabilmektedir. HES'lerin olumsuz etkileri arasında akarsuların morfolojik yapısını bozmak, akış düzenini değiştirmek, gürültüye neden olmak, tahribata maruz bırakmak, flora ve faunaya zarar vermek gibi etkiler sayılabilmektedir. HES inşaatı esnasında yapılan ağaç kesimleri bölgedeki erozyon riskini de artırmaktadır (Ürker ve Çobanoğlu, 2012: 68). Yoğun ağaç kesimlerine bağlı ormanlık alanların azalması ise dolaylı yoldan bölgedeki iklimin değişmesine neden olmaktadır.

HES'lerle ilgili önemli bir diğer konu ise can suyudur. Kurulacak HES'lerle birlikte boruların ve tünellerin içerisine hapsedilen suya can suyu adı verilmekte ve bu su ekolojik döngü için yeterli miktarda olmamaktadır. HES projelerine izin verilirken derelerin ihtiyaç duydukları debi miktarı hesaplanmamıştır. Su Kullanım Hakkına Dair

Yönetmelikle getirilen bir düzenleme ile ise son on yılın debi ortalaması hesaba katılarak belirlenen miktarın %10'unun can suyu olması gerektiği belirlenmiştir. Suyun %90'lık kısmının şirketlerin kullanımına tahsis edilirken, %10'luk oran ekosistem dengesinin devamı için yeterli bir miktar değildir (TMMOB, 2011: 70). Bununla birlikte ekolojik dengenin değişmesi, çevresel tahribat, flora ve faunanın zarar görmesi kaçınılmaz olacaktır. Yani, nehirlerin barajlarla çevrili olması doğanın sömürülmesinin, hidrolik kaynakların belli kesimlerce kullanılmasının, endüstriyel tarıma yönelişin, çevre maliyetlerinin topluma ödetilmesinin bir örneğidir. Aslında HES projeleri doğada akan nehirlerin kapitalizm kontrolünde yönetilmesidir.

Türkiye'de özellikle Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi HES'lerin yoğun olduğu bölgelerdir. Tablo 25'te görüldüğü üzere 2019 yılı itibarıyla Türkiye'de Doğu Karadeniz Bölgesi'nde 50 MW'ın üzerinde 16 HES tesisi bulunmaktadır. HES projeleri için bu bölgelerin tercih edilebilir olmasının temel nedeni ise ekonomik verimin ve coğrafi koşulların bu bölgelerde daha elverişli olmasıdır (Ürker ve Çobanoğlu, 2012: 70).

Tablo 25. Doğu Karadeniz'de Bulunan ve Gücü 50 MW'ın Üzerinde Olan HES Tesisleri

No	Tesisin adı	İli	Deresi	Proje durumu	Kurulu güç (MW)	Enerji üretimi (GWh/yıl)
1	Akköy II HES	Giresun	Özlüce-Gelevera ve Gavraz	İşletme	229.69	605.66
2	Aslancık Barajı ve HES	Giresun	Harşit Çayı	İşletme	120.00	418.17
3	Darıca I HES	Ordu	Melet Çayı	İşletme	112.42	410.00
4	Tozköy	Rize	Çamlık	Fizibilite	105.60	307.26
5	Akköy I HES	Giresun	Harşit Çayı	İşletme	103.50	315.67
6	Torul Barajı	Gümüşhane	Harşit Çayı	İşletme	103.00	322.00
7	Cevizlik Barajı	Rize	İyidere	İşletme	91.40	330.00
8	Kürtün Barajı	Gümüşhane	Harşit Çayı	İşletme	85.00	198.00
9	Akocak HES	Trabzon	Karadere	İşletme	81.00	257.44
10	Darıca II HES	Ordu	Turmasuyu	İşletme	75.00	244.58
11	Doğankent HES	Giresun	Doğankent Çayı	İşletme	71.00	314.00
12	Büyükdüz HES	Gümüşhane	Sümüklü	İşletme	68.17	192.02
13	Uzundere I Reg. ve	Rize	Ligovi	İşletme	63.00	156.21
14	Kirazlık Reg. ve Kozbükü HES	Ordu	Melet Çayı	İşletme	62.00	239.00
15	Topçam Barajı	Ordu	Melet Çayı	İşletme	60.00	198.00
16	Çankaya Barajı ve HES	Trabzon	Karadere	Fizibilite	54.62	141.75

Kaynak: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/773266>, (08.11.2019).

Kapitalizmin dayattığı HES projelerinin doğa kırımına neden olduğu açıktır. Bu projelere karşı direniş gösteren kesimi ise köylüler ve özellikle kırsal kesimde yaşayan kadınlar oluşturmuştur. Bu kesimi direniş göstermeye iten sebebin yaşam tarzlarında meydana gelecek değişiklik mi yoksa doğanın yıkımına gösterdikleri tepki mi olduğu ayırt edilmesi güç bir konudur. Ancak, köylü kadın hareketlerinin ortak noktası kadın ve doğa arasındaki ilişki nedeniyle kapitalist düzenin doğa ve emek üzerindeki sömürüsüne karşı çıkış olarak açıklanabilmektedir. Kadın ve doğa arasındaki ilişkiden yola çıkıldığında hareketin direnişçisi olarak kadınların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Sonuç olarak, köylü ya da kırsal orta sınıfı oluşturan kadınların HES'lere karşı gösterdikleri tepki ekolojik sorunların yarattığı toplumsal ve ekonomik krizler karşısında nasıl direniş gösterildiğinin bir yansımasıdır.

Mies'e göre kapitalizm ataerki kavramıyla birlikte şekillenmektedir. Kadınları sömürü ve baskı altında tutan sistemi ifade eden kapitalist ataerki Mies tarafından feminist hareket içerisinde keşfedilen bir mücadele kavramı olarak ifade edilmiştir. Ataerki kavramı, kadınların sömürülmesinin ve ezilmesinin tarihsel derinliğini gösterirken, kapitalizm kavramı bu sistemin çağdaş tezahürünü ya da gelişmiş son halini anlatmaktadır. Kapitalizm ataerki olmadan işleyemez ve ataerki kadın-erkek ilişkileri korunmaksızın ve yeniden yapılandırılmaksızın bu sistem hedeflerine ulaşamaz (Mies, 2011: 94-95). Bugün kadınların HES direnişlerini anlamak için ne ataerki düzenin eski biçimlerine bir başkaldırı ne de kapitalizmin yarattığı doğanın sömürüsü tek başına yeterli olmayacaktır.

Şengül tarafından köylülerin direnişleri ve doğayla olan ilişkileri Lefebvre'nin somut mekân, soyut mekân ve sahiplenme kavramları kullanılarak açıklanmıştır (Şengül, 2017: 60). Soyut mekân değişim değeri olmayan her şeyi inkar ederken, somut mekân kullanım değeri olan ilişkiler üzerine kurulmuştur. Soyut mekân üzerinde somut

mekânla kullanım değeri üzerinden kurulan ilişki ise sahiplenme ilişkisini beraberinde getirmektedir. Bu durumda kadınların HES direnişlerindeki varlıklarının etkin olmasının nedeni yalnızca ev işlerinde kullandıkları suyu kaybedecek olmakla açıklamak yeterli olmayacaktır. Kadınların aktif direnişinin gücü doğa ile kurdukları sahiplenme ilişkisinde yatmaktadır.

Kadınların direnişlerin ön saflarında hareket etmelerindeki bir diğer neden ise kadınların kendilerini doğanın sahibi olarak değil bir parçası olarak görmeleridir. Yaşadıkları yer, çocuklarının doğduğu, büyüdüğü, çayın ekildiği ve toplandığı, ev işlerinin yapıldığı, beslenen hayvanlarla bağ kurulduğu ve bunlara benzer döngüsel tekrarlardan oluşan bir alandır. Bu nokta olay ataerkil düzen içerisinde kadınların belirli bir alanla sınırlandırılması şeklinde de ifade edilebilmektedir. Kurdukları ilişkinin bozulma nedeni ise yine kapitalist ataerkil düzendir (Akbaş, Bozok ve Bozok, 2016: 255).

Çoban'a göre, topluluk kökenli ekolojik direnişleri anlamak için taleplerin, dinamiklerin, mekanizmaların ve eylem biçimlerinin bütünlüğüne bakılması gerekmektedir (Çoban, 2018: 181). Topluluğun taleplerinin çıkış noktası yalnızca çevreyi korumaktan ya da yalnızca topluluğu korumaktan geçmemektedir. Mies'e göre yoksul köylü kadınların doğayla kurdukları özne-nesne ilişkisi yalnızca üretken olmakla kalmayan aynı zamanda bir toplumsal üretim niteliği de taşıyan ilişki olarak tasvir edilmektedir. Bu bağlamda kadınlar, erkeklerin aksine ürünlerini küçük çocuklarıyla paylaşmak zorundadırlar. Kadınların doğayla kurdukları nesne-özne ilişkisi yani üreme ve üretmeye muktedir olmak kadınları toplumsal ilişkilerin de mucidi haline getirmektedir. Gıda tedarikçisi olma, kendilerinin ve çocuklarının çıkarlarını koruma durumunda kadınların örgütlenme potansiyelleri ortaya çıkmaktadır (Mies, 2008: 216).

Buradan hareketle kadınların HES'lere karşı gösterdikleri direnci hem yerel çevreyi korumak hem de topluluk hayatını ve dirliğini korumak olarak ele almak

mümkündür. 1996'da Bergama'da Eurogold açık ocak işletimi için 2.500'e yakın zeytin ağacının kesilerek maden inşaatına başlanması ile yöre halkının gösterdiği direniş buna verilebilecek başka bir örnektir. Harekete hem erkekler hem kadınlar katılmış olmasına karşın, kadınlar mücadelelerini daha kararlı şekilde sergilemişler ve topluluğun liderliğini yaparak örgütlenme sağlamışlardır. Kadınların direnişlerinde yatan endişelerinin sebebi toplumsal olarak kendilerine yüklenen gıda tedarikçisi ve gıda üreticisi olma durumlarından kaynaklanmaktadır (Çoban, 2018: 191).

Türkiye'de gerçekleşen HES direnişlerinde kadınlar hep ön saflarda yer almışlardır. Kadınların bölgede hâkim güç olmalarının nedeni yukarıda sayılan nedenlerle başlamaktadır (Bknz. EK.13). Aynı zamanda doğal kaynakların ellerinden gidecek olması, gıda üretiminden, su teminine kadınları daha çok etkilemektedir. Bu nedenle kadınlar eşlerinden ve çocuklarından fazla direniş göstermektedirler (Bknz. EK.14). Kadınların HES karşıtı söylemlerine bazı örnekler şu şekildedir; “Canımı veririm suyum vermem”, “Gelir makineyle beni ezer, suyu alır”, “Gerekirse kanım dökülür. Buldozerin altına yatmaya hazırım”, “Biz kadınlar orada dozerin önüne yatacağuk. Çiğneyip gideceğmişler, helal olsun. Vermeyeceğuk yavrum, su bu başka şey değil ki”, “Ya su ya ölüm”, “Boynumuzu kesecekler dereleri alacaklar, öyle alırlar başka alamazlar”, “Burayı kaybedersek bize bu dünyada hayat yok”, “Hepimiz burda kalacağız, aç susuz öleceğiz ama bu suyu vermeyeceğiz”, “Asfalta yatar kendimizi ezdirir yine izin vermeyiz”, “Suyumuzu vermeyiz. Savaşırız, orada hepimiz ölürüz vermeyiz isterse köyün hepsi kırılacak deseler de vermeyiz” (Akt. Şenlik, 2017: 74).

18 Haziran 2019'da Trabzon Araklı'da 10 kişinin yaşamını yitirdiği sel felaketi meydana gelmiştir. Bu felaketle birlikte, iklim değişikliği, dere yataklarına yapılan müdahaleler ve HES projeleri tekrar gündeme taşınmıştır. Sel felaketi ardından TMMOB tarafından yayınlanan raporda, bölgenin yüksek erozyon ve heyelan riski taşıyan yapısına dikkat çekilmiştir. Çevre Mühendisleri Genel Merkez Yönetici

tarafından yapılan açıklamada ise bakanlığın yeni yapılacak HES projelerine izin vermemesi gerektiği vurgulanmıştır. Yaşanılan felaketin HES borusunda arıza olduğu için meydana geldiği bazı çevrelerce iddia edilmiştir. Buna karşın, İçişleri Bakanı Süleyman Soylu ve Tarım ve Orman Bakanı Bekir Pakdemirli tarafından olayın HES kaynaklı olmadığı, bölgenin yoğun yağış alan yapısı gereği sel felaketinin meydana geldiği belirtilmiştir (Independent, 2019, <https://www.independentturkish.com/node/54961/%C3%A7evre/10-ki%C5%9FFinin-ya%C5%9Fam%C4%B1na-m%C3%A2l-olan-selden-bir-ay-sonra-arakl%C4%B1%E2%80%99daki-ayn%C4%B1-vadiye-yeni-hes,04.10.2019>).

Karadeniz Bölgesi'nde meydana gelen sel felaketleri, doğa olaylarının insan kaynaklı nedenlerle birer afete dönüşmesine örnektir. Doğa olayları önlenemez olmasına karşın, meydana gelecek zararların azaltılması mümkün olabilmektedir. İklim değişikliğinin etkilerinin artmasıyla bağlantılı Karadeniz'de meydana gelecek afet sıklığının ve şiddetinin artacağı yönünde raporlar da mevcuttur. Nitekim 2019-2023 yılları için 11. Kalkınma Planı'nda çevrenin korunması için alınan politika ve tedbirler bölümünün 714.3 paragrafında "İklim değişikliğine uyumun sağlanması ve gerekli tedbirlerin alınması amacıyla bölge ve şehir ölçeğinde ihtiyaçlar tespit edilerek çözüm önerileri belirlenecek, başta Karadeniz Bölgesi olmak üzere 7 Bölgemiz için İklim Değişikliği Eylem Planları hazırlanacaktır" ifadesine yer verilmiştir (DPT, 2019: 183).

Bu bağlamda çıkarılan Karadeniz İklim Değişikliği Eylem Planı zararların en aza indirgenmesi adına 15 maddelik eylemi içermektedir. Eylem planı 12 Temmuz 2019'da Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nca yayımlanmış, geri kalan bölgeler için de takip eden 6 ay içerisinde eylem planlarının çıkarılacağı belirtilmiştir. Eylem planında, doğal afet riski taşıyan bölgelerde erken uyarı sistemlerinin kurulacağı, kamu hizmeti veren binaların aşırı iklim olaylarından daha az etkilenecek şekilde tasarlanacağı, bölgedeki yapılaşmanın iklim duyarlı ve ekolojik özellikli yerel yapı malzemeleri

kullanılacak şekilde özendirileceği şeklinde maddelere yer verilmiştir (CSB, 2019, <https://csb.gov.tr/bakan-kurum-karadeniz-bolgesi-iklim-degisikligi-eylem-planini-acikladi-bakanlik-faaliyetleri-26574>, 04.11.2019).

Karadeniz Eylem Planı'nda bir uygulama takvimi verilmemiş ve 15 maddede özetlenen plan detaylandırılmamıştır. Aynı zamanda bölgedeki madencilik, taş ocağı faaliyetleri ve HES projelerinin iptali ile ilgili herhangi bir madde bulunmamaktadır. Dere yataklarındaki fazla yapılaşma, bölgenin flora ve faunasını önemseyen tedbirler de maddeler arasında yer almamaktadır. Özellikle kadın direnişlerinin pek çoğunun çıkış nedeni olan tarımsal üretimin ve yerel tarımın desteklenmesi de Karadeniz Eylem Planı'nda yer almayan konulardandır. Paris İklim Anlaşması'nın 8. Maddesinde yer alan erken uyarı sistemlerine Karadeniz Eylem Planı'nda da yer verilmiştir. Ancak Karadeniz Eylem Planı'nda kadınların doğal afetlerden orantısız şekilde daha çok etkilendiği göz önünde bulundurularak toplumsal cinsiyet duyarlı bir açıklama yapılmamıştır.

4.2.3. Su Kaynakları

Son 40 yılda, Türkiye'nin gelişme sürecine paralel olarak gerçekleşen nüfus artışı ve iklim değişikliği etkisi su kaynaklarının nicelik ve nitelik yönünden azalmasına neden olmuştur. 1990'ların sonuna doğru Türkiye'nin AB üyeliği ile su kaynaklarının AB Su Çerçeve Direktifiyle uyumlu yönetilme çalışmaları başlatılmıştır ancak bu çalışmalar Türkiye'nin iklim krizinin de etkisiyle su kıtlığı yaşayan ve yaşayacak olan bir ülke olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Türkiye üç tarafı denizlerle çevrili bir ülke olmasına karşın tatlı su varlığı açısından zengin bir ülke durumunda değildir. Devlet Su İşleri verilerine dayanarak, Türkiye'de yıllık ortalama yağış miktarı 643 mm. olarak kaydedilmiş bu da yılda ortalama 501 m³ suya denk gelmektedir. Bu suyun 274 milyar m³'lük miktarı toprak ve

su yüzeylei ile buharlaşmalar yoluyla atmosfere geri dönmekte, 69 milyar m³'ü yeraltı suyunu beslemekte, 158 m³'lük kısmı ise akarsular kanalıyla denizlere ve kapalı havzalara boşalmaktadır. Türkiye'nin yenilenebilir su potansiyeli brüt 234 milyar m³ olarak kaydedilmiştir (DSİ, 2017, <http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari>, 04.11.2018).

Su varsılı ve su yoksulu şeklinde değerlendirilen ülke sınıflandırılmasında bir ülkenin su yoksulu olması durumunda yılda kişi başına düşen su miktarı 1000 m³'ten azdır. Yılda kişi başına düşen kullanılabilir su miktarının 2000 m³'ten az olması ülkede su azlığı olduğuna işaret etmektedir. Su zengini bir ülkede ise yılda kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı 8000-10000 m³'ten daha fazladır. Türkiye'de kişi başına düşen yıllık kullanılabilir su miktarı 1519 m³ olarak belirlenmiştir, bu da Türkiye'nin su zengini bir ülke olmadığını desteklemektedir (DSİ, 2017, <http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari>, 04.11.2018).

TÜİK tarafından 2013-2075 yılları için gerçekleştirilen nüfus projeksiyonlarında geleceğe yönelik politika üretme noktasında önemli bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu tahminlere göre, Türkiye'nin nüfusunun 2023'te 84.247.088 olması öngörülmektedir. Nüfusun, 2050'ye kadar yavaş bir artış göstererek en yüksek değer olan 93.475.575 ulaşması ve bu tarihten itibaren de yavaş yavaş azalması beklenmektedir. Bu şartlar altında 2030'da kişi başına düşen su miktarının yılda 1.120 m³ olacağı tahmin edilmektedir. Yani Türkiye artan nüfus, gelişen ekonomi ve büyüyen kentleriyle su yoksulu bir ülke olma yolunda ilerlemektedir (CSB, 2016: 72).

Türkiye'de su kaynakları üzerinde sürdürülebilir olmayan kullanımın yaratmış olduğu sıkıntılar mevcuttur. Hidroelektrik santraller, barajlar ya da havzalar arası su transferleri sulak alanların yok olmasına neden olmaktadır. 2017 verileri incelendiğinde tarım sektörünün %74'e denk gelen su kullanım oranı (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019: 27) beraberinde suyun verimli kullanılmamasını da getirmekte ve pek çok tatlı su

ekosisteminin hem ekolojik hem de ekonomik açıdan değerini yitirmesine neden olmaktadır. Özellikle büyükşehirlerde ortaya çıkan su yetersizliğine havzalar arası su transferleri ile çözüm aranmakta bu tür müdahaleler ise ekonomik, sosyal ve ekolojik sorunlara neden olmaktadır. Su kaynaklarının atıklarla kirlenmesi ise bir diğer sorundur. Su kaynaklarının kirlenmesi biyolojik çeşitliliğin azalmasına neden olmakla birlikte, geçim kaynakları üzerinde de baskı yaratmakta ve pek çok insanın gelirinde azalmaya doğrudan yol açmaktadır. 2016 verileri dikkate alındığında 30 ilde öncelikli sorun alanının su kirliliği olduğu belirtilmiş ve kirliliğin Meriç-Ergene, Marmara, Susurluk, Gediz, Kızılırmak-Yeşilirmak, Doğu Karadeniz-Çoruh ve Van Gölü havzalarında yoğunlaştığına dikkat çekilmiştir (CSB, 2018: 1). Türkiye’de su kaynakları üzerinde bir diğer sorun küresel iklim değişikliğidir. Bulunduğu havza sebebiyle yaşanan kuraklık, su kıtlığı, tarımsal alanların azalması ile verim kaybı, orman yangınlarındaki artış gibi ortaya çıkan etkilerin dışında azalan yağış miktarları da küresel iklim değişikliğinin etkilerine ve sonuçlarına örnek olarak gösterilebilmektedir.

Su miktarı ve nüfusun oranındaki eşitsizlikle birlikte Türkiye’de değişen su yönetimi ve politikalar bir diğer sorun alanıdır. Bunlara eklenen sınır aşan sular sorunu önümüzdeki yıllarda hem coğrafya bağlamında hem de ülke içerisinde sorunların artacağına sinyallerini vermektedir. Örneğin, merkezi Avustralya’da Sydney kentinde bulunan düşünce kuruluşu “Ekonomi ve Barış Enstitüsü” (IEP/ Institute for Economics and Peace) tarafından açıklanan 2019 Barış Endekslerini gösteren raporda özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika’daki suyla ilgili ihtilaflardaki artış belirtilmiştir. Bölgede artan nüfus, zayıf su yönetimi ve paylaşılan su kaynaklarının kullanımındaki artışın çevresel kırılganlığı arttırdığı iddia edilmiştir. Raporda, Dicle ve Fırat gibi ortak kaynaklar üzerindeki gerilimlerin artmasıyla birlikte, akış yukarı devlet olan Türkiye’nin bu kaynaklar üzerinde baraj inşa etmek suretiyle akış aşağı devletler olan İran, Irak ve Suriye’yi su kıtlığına ittiği belirtilmiştir (IEP, 2019: 52).

Tüm dünyada su kaynaklarının hem eşitsiz hem de adaletsiz dağılımı Türkiye’de de karşımıza çıkan sorunlar arasındadır. 2014’te Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü’nün Nüfus ve Sağlık Araştırması, tarafından yapılan araştırmada, nüfusun büyük kısmının temiz su kaynaklarına erişebildiği tespit edilmiştir. Türkiye’de tüm kırsal ve kentsel haneleri kapsayacak şekilde yapılan araştırmada, kırsal alanlardaki hanelerin %40’ından fazlasının su ihtiyaçlarını karşılarılarken, hane içerisinde olmayan muslukları, kuyuları ve kuyu sularını kullanmakta oldukları tespit edilmiştir (Şekil 56). Bu nedenle kırsal hanelerde yaşayanların %8,1’i içme suyuna erişmek için 30 dakikadan az zaman harcarlarken, kentsel hanelerde bu oran %3,1 olarak kaydedilmiştir. Yine içme suyuna erişmek için kırsal hanelerde 30 dakikadan fazla zaman ayıranların oranı %4,2 iken kentsel hanelerde %2,1’dir (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014: 34). TÜİK verileri alt kırılım olarak kentsel ve kırsal haneleri göstermekte olmasına karşın, toplumsal cinsiyete dayalı verilere ulaşamamaktadır. Ancak toplumsal cinsiyete dayalı toplumsal roller gereği hane içerisindeki iş bölümünde yemek pişirme, bulaşık ve çamaşır yıkama gibi görevlerin kadınlara ait olduğu düşünüldüğünde bu oranları kadınların oluşturduğu söylenebilmektedir.

Özellik	Hanehalkı			Nüfus		
	Kent	Kır	Toplam	Kent	Kır	Toplam
İçme suyunun kaynağı						
İyileştirilmiş	99.6	96.8	99.0	99.6	96.5	98.9
Evde şebeke suyu	50.5	47.6	49.9	56.1	45.1	53.6
Bahçede şebeke suyu	0.1	1.8	0.4	0.1	1.4	0.4
Ortak şebeke suyu / Umumi çeşme	0.8	5.0	1.7	0.8	6.7	2.1
Sondaj veya borulu kuyu suyu	0.2	9.9	2.2	0.2	12.4	3.0
Korunaklı kuyu suyu	0.7	3.4	1.3	0.8	3.6	1.4
Korunaklı kaynak suyu	3.8	22.0	7.6	3.8	21.9	7.9
Şişe suyu	43.5	7.1	35.8	37.8	5.4	30.5
İyileştirilmemiş	0.3	2.8	0.8	0.3	3.0	0.9
Korunaksız kuyu suyu	0.0	0.4	0.1	0.0	0.6	0.2
Korunaksız kaynak suyu	0.2	1.4	0.4	0.2	1.5	0.5
Tanker/su istasyonu veya küçük tanker	0.0	0.7	0.2	0.0	0.6	0.2
Irmak/dere/göl/gölet/baraj	0.1	0.2	0.1	0.1	0.3	0.1
Diğer	0.1	0.4	0.1	0.1	0.4	0.2
Cevapsız	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
İçme suyunu temin etme zamanı (gidiş-dönüş)						
Su kaynağı evde/bahçede	94.7	86.7	93.0	94.8	86.8	93.0
30 dakikadan az	3.1	8.1	4.1	3.1	7.9	4.2
30 dakika ve daha uzun	2.1	4.2	2.5	2.0	4.0	2.5
Bilmiyor/cevapsız	0.1	1.0	0.3	0.1	1.3	0.4
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Sayı	9,325	2,469	11,794	33,109	9,609	42,719

Şekil 56. Hane Halkı ve Nüfus Yüzdeleri ile Kentsel ve Kırsal Alanlarda Temiz Suya Erişim Oranları

Kaynak: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014: 34.

Yine Hacettepe Üniversitesi tarafından yapılan araştırmada, sanitasyon ve tuvalet imkânlarının kent ve kır açısından dağılımı Şekil 57’de gösterilmiştir. Kırsal alanlarda yaşayan hane halkının %29’unun kullandığı tuvalet evin dışında yer almaktadır. Yine kırsal alanlarda yaşayanların %40,8’i kapalı çukur şeklinde tuvalet kullanmakta, %2,5’i tuvaleti başka hanelerle ortak kullanmaktadır (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014: 35). Dünya genelinde tuvalete erişimi olmayan bir milyara yakın insan olduğu gerçeği ile kıyaslandığında Türkiye’de durumun görece iyi olduğunu söylemek mümkündür. Buna karşın, ortak kullanım alanlarında kadınların tacize uğrama riski ya da gece ortak kullanıma açık tuvaletlere gitmekten korktukları için ihtiyaçlarını sadece gündüz giderebilmeleri durumları Türkiye’de kırsal alanlarda söz konusudur.

Tuvalet imkanları	Hanehalkı			Nüfus		
	Kent	Kır	Toplam	Kent	Kır	Toplam
Tuvaletin evin içinde veya dışında olma durumu						
Tuvalet yok/ çalılık/ arazi/ umumi tuvalet	0.0	0.9	0.2	0.0	1.4	0.3
Evin içinde	96.6	64.5	89.9	95.9	60.0	87.8
Evin dışında	2.9	29.0	8.3	3.4	33.0	10.0
Evin içinde ve dışında	0.5	5.7	1.6	0.6	5.7	1.8
Cevapsız	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Tuvaletin tipi						
Tuvalet yok	0.0	0.9	0.2	0.0	1.4	0.3
Kanalizasyona bağlı	97.0	47.9	86.7	96.4	43.5	84.5
Açık çukur	0.4	9.9	2.4	0.5	11.3	2.9
Kapalı çukur	2.6	40.8	10.6	3.0	43.4	12.1
Diğer	0.0	0.5	0.1	0.0	0.5	0.1
Cevapsız	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Tuvaletin başka hanehalkları ile ortak kullanıma durumu						
Yalnızca evde yaşayanlar	99.2	96.5	98.6	99.2	95.7	98.4
Başka hanehalkı(ları) ile birlikte	0.4	2.5	0.9	0.4	2.7	0.9
Yeterli atık sistemi (iyileştirilmiş/ yalnızca evde yaşayanların kullanımında olan tuvalet)						
Kanalizasyona bağlı	96.3	47.1	86.0	95.7	42.9	83.8
Kapalı çukur	2.5	39.5	10.3	2.9	41.9	11.7
Toplam	98.8	86.6	96.3	98.6	84.8	95.5
Başka hanehalkı(ları) ile birlikte kullanılan tuvalet ¹						
Kanalizasyona bağlı	0.4	0.7	0.4	0.3	0.6	0.4
Kapalı çukur	0.1	1.2	0.3	0.1	1.3	0.4
Toplam	0.4	1.9	0.7	0.4	1.9	0.7
İyileştirilmemiş tuvalet						
Açık çukur	0.4	9.9	2.4	0.5	11.3	2.9
Tuvalet yok/ çalılık/ arazi/ umumi tuvalet	0.0	0.9	0.2	0.0	1.4	0.3
Diğer	0.0	0.5	0.1	0.0	0.5	0.1
Cevapsız	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Toplam	0.5	11.3	2.7	0.6	13.1	3.4
Toplam	99.7	99.8	99.7	99.6	99.8	99.7
Hanehalkı sayısı/Nüfus	9,325	2,469	11,794	33,109	9,609	42,719

Şekil 57. Kent ve Kır Bazında Hanelerin Tuvalet İmkanları

Kaynak: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2014: 35.

4.3. TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ POLİTİKALARI VE TOPLUMSAL CİNSİYET DEĞERLENDİRMESİ

Türkiye’nin iklim değişikliği müzakere sürecine katılımını iki aşamada değerlendirmek mümkündür. 1990-2008, Kyoto öncesi süreci, 2009’dan günümüze kadar olan ise Kyoto sonrası protokole taraf olma sürecini kapsamaktadır. Türkiye’nin uluslararası ve ulusal iklim değişikliği politikalarının ele alınacağı bu bölümde Türkiye ile ilgili bazı bilgiler şu şekilde özetlenmiştir. Türkiye, BMİDÇS’nin EK-1 üyesidir ancak 2001’de gerçekleşen COP 7’de alınan 26/CP7 no.lu karar gereğince isminin EK-1’de kalarak EK-2’den silinmesine karar verilmiştir. Türkiye Kyoto Protokolü’ne de

taftır ancak salım azaltım taahhüdü bulunmamaktadır. Türkiye, AB ile müzakere sürecinde aday ülke konumunda, OECD üyesi bir ülkedir.

4.3.1. 1990-2008 Kyoto Öncesi

Türkiye'nin uluslararası iklim değişikliği arenasına çıkmasında 1972 İnsan Çevresi Konferansı, 1992 Rio Zirvesi ve 2002 Johannesburg Zirveleri etkili olmuştur. AB'ye üyelik müzakereleri de Türkiye'nin geleneksel çevre politikası yöntemlerini AB'ye uyumlu hale getirme çalışmalarının yapıldığı bir süreçtir.

BMİDÇS'nin hazırlık sürecinde, atmosferde bulunan sera gazlarının azaltmaları yönünde tarihsel sorumlulukları olduğu varsayılan salım azaltımında çaba göstermeleri gerektiği düşünülen “gelişmiş ülkeler” sözleşmenin EK-1 listesinde sıralanmışlardır. Gelişmekte olan ülkelere finansman ve teknoloji desteği sağlamakla yükümlü olan ve OECD'ye üye ülkeler Sözleşme'nin EK-2'sine dâhil edilmişlerdir. OECD'nin kurucu üyesi konumundaki Türkiye'ye hem EK 1'de hem de EK-2'de yer verilmiştir. Türkiye bu süreçte BMİDÇS'ye taraf olmamış ancak müzakerelerini sürdürmüştür.

Türkiye'nin eklerdeki konumu ve eklerden çıkmak istemesi, 10 yıllık bir süre sözleşmeye taraf olmaktan kaçınmasına neden olmuştur. Nihayet, 2001'de Marakeş'te gerçekleşen COP 7'de Türkiye'nin özel konumu dikkate alınarak 26/CP7 kararına istinaden EK-2 listesinden çıkarılarak, sadece EK-1'de yer alması kabul edilmiştir. Bu gelişmenin ardından Türkiye BMİDÇS'ye taraf olmuştur. 24 Mayıs 2004 tarihinde Türkiye resmen sözleşmeye katılan 189. taraf ülke olmuştur. Bu gelişme Türkiye'nin AB ile müzakere masasına oturması ile paralellik izlemesi açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Ancak, Türkiye taraf olma kanunu ile sözleşme metnini Resmî Gazete'de yayınlama aşamasında bir hata yaparak, Resmî Gazete'de, sözleşmenin Marakeş'te değişen EK-2 nüshasını içeren metni değil, eski metni yayımlamıştır. Türkiye'nin 10

yıla yakın bir süre değiştirmeye uğraştığı metni değil de kabul etmediği eski metni Resmi Gazete’de onay kanunuyla yayınlanması iklim politikasındaki ciddiyeti bakımından manidardır (TÜBA, 2011: 97).

Türkiye’nin 24 Mayıs 2004 tarihinde BMİDÇS’ye katılımının ardından, 1-3 Eylül 2004 tarihinde gerçekleştirilen Ankara İklim Değişikliği Konferansı, gerek uluslararası camianın önde gelen yetkilileri ile Türk hükümeti ve paydaşlarını bir araya getirmesi gerek uzun müzakereler sonrasında Birinci Ulusal Bildirim hazırlıkları için Küresel Çevre Fonu’ndan hibe desteğinin sağlanması açısından önemli bir yere sahiptir. GEF’ten sağlanan hibe desteği ile bildirim raporunun kamuoyunun bilgisine sunulması açısından eksikliği kapatmıştır (Sayman, 2015: 59).

Türkiye’nin Kyoto’ya giden süreçte yürüttüğü resmi çalışmaların özeti Tablo 26’da gösterilmiştir.

Tablo 26. Türkiye'nin Kyoto Sürecinde Yürüttüğü Resmi Çalışmaların Özeti

1991 – 1995	12 adet Hükümetlerarası Görüşme Komitesi (INC) toplantısı yapıldı. BMİDÇS nihai metninde Türkiye'nin adı Ek-I ve Ek-II Listelerinde yer aldı.
1992	DMİ Sekreteriyasında Ulusal İklim Koordinasyon Grubu (UİKG) "Atmosferin Korunması ve İklim Değişikliği" ve "Enerji ve Teknoloji" Raporları hazırlandı.
1993	UİKG – Ulusal İklim Programı hazırlandı.
1995	COP1 – FCCC/CP/1995/MISC.5 sayılı belge ile Ek-I Listesinden çıkarılma talebi sunuldu.
1997	COP3 – FCCC/CP/1997/MISC.3 sayılı belge ile Türkiye Durum Raporu sunuldu. COP3 – FCCC/SBI/1997/15 belge ile Azerbaycan ve Pakistan, Türkiye'nin eklerden çıkmasını önerdi. COP4 – İklim Değişikliği Ulusal Raporu dağıtıldı.
1998	COP4 – 15/CP4 sayılı karar ile Türkiye'nin her iki listeden çıkma talebinin değerlendirilmesi sürecinin devam etmesi kararı alındı.
1999	DPT VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu oluşturuldu; hazırlanan Komisyon raporu DPT'ce yayımlandı. COP5 – FCCC/CP/1999/6/Add.1 Türkiye'nin her iki listeden çıkma talebinin değerlendirilmesi sürecinin devam etmesi kararı alındı.
2000	COP6 – Enerji ve Çevre Projesi Tanıtım Etkinliği gerçekleştirildi. COP6 – Türkiye'nin sadece Ek-II Listesinden çıkartılması önerisi geliştirildi. Dünya Bankası ESMAP kapsamında "Enerji ve Çevre Süreçlerinde Konular Raporu"nu tamamladı. Çevre Bakanlığı tarafından, kamu ve özel sektöre yönelik olarak, 1999 ve 2000 yıllarında Ankara ve İstanbul'da "İklim Değişikliği Eğitim Seminerleri" düzenlendi.
2001	Başbakanlığın 2001/2 sayılı genelgesiyle, Çevre Bakanlığı Sekreteriyasında İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu oluşturuldu. COP7 – 26/CP7 nolu karar uyarınca, Türkiye'nin özgün koşulları göz önünde bulundurularak, diğer ülkelerden farklı bir konumda, sadece Ek-I Listesinde yer alması kabul edildi. Tarım Bakanlığı tarafından İklim Değişikliğinin Tarım Üzerine Etkileri Paneli düzenlendi.
2002	Çevre Bakanlığı ve UNDP işbirliği içerisinde Ulusal Çevre ve Kalkınma Programı çalışmalarına başladı. Johannesburg Zirvesi Sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Raporu kapsamında İklim Değişikliği Çalışma Grubu oluşturuldu, özel bir bölüm yer aldı; İklim Değişikliği raporu ayrıca TTGV'ce yayımlandı. Türkiye Johannesburg Yenilenebilir Enerji Koalisyonu'na katıldı. Dünya Bankası Enerji ve Çevre Raporu kapsamında "Türkiye'de Enerji Sektöründe Sera Gazı Azaltma Senaryolarının Analizi" çalışması tamamlandı.
2003	Türkiye'nin BMİDÇS'ye katılmasını öngören 4990 sayılı Yasa 21 Ekim 2003 tarih ve 25266 sayılı Resmi Gazete'de yayımlandı.
2004	Başbakanlığın 2004/1 sayılı genelgesiyle İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu'nun yapısı ve işleyişi revize edildi. Teknik Çalışma Komisyonu bünyesinde 8 adet çalışma grubu oluşturuldu. Türkiye, 24 Mayıs 2004 tarihinde BMİDÇS'ye katıldı.

2004	Çevre ve Orman Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı European Capacity Building Initiative içerisinde yer almak konusunda görüş bildirdiler.
	1-3 Eylül 2004 tarihinde Ankara İklim Değişikliği Konferansı düzenlendi. Sözleşme metni ve 2 yayın Türkçe basıldı.
	Birinci Ulusal Bildirim hazırlıklarında hibe desteğinin sağlanması için GEF Kaynaklarına başvuru yapıldı.
	COP10 – REC Merkez Ofisi'nin kapasite geliştirme yan etkinliği kapsamında Türkiye de yer aldı.
2005	1. Çevre ve Ormanlık Şurası'nda İklim Değişikliği Alt Komisyonu kuruldu.
	REC Türkiye BMİDÇS 6. Madde (Eğitim, Öğretim ve Kamuoyu Bilinçlendirilmesi) alanında Ulusal Odak Noktası olarak görevlendirildi.
	Birinci Ulusal Bildirim GEF desteği ile hazırlanmaya başlandı
	DMI-WMO-ECO işbirliğinde Bölgesel İklim Değişikliği Modeli (PRECIS) Eğitimi gerçekleştirildi. DMI, WMO'nun çocuklara yönelik çizgi kitabını Türkçeleştirdi.
	Gülhane Askeri Tıp Akademisi (GATA) tarafından Küresel Isınma, İklim Değişikliği ve Sağlık Etkileri Kitabı yayınlandı.
	Türkiye'nin ilk Türkçe iklim değişikliği bülteni, REC Türkiye tarafından yayımlandı
	5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretiminde Kullanımı Kanunu kabul edildi.
2006	COP11 – İlk Ulusal Bildirim hazırlıkları ve 6. Madde çalışmaları REC yan etkinliğinde ve Climate Talk Series Programı'nda tanıtıldı.
	AB Çevre Genel Müdürlüğü LIFE Fonu tarafından desteklenen "Türkiye'de İklim Değişikliği Politikalarının Tanıtılması Projesi" REC Türkiye, Çevre ve Orman Bakanlığı, Exergia ortaklığında yürütülmeye başlandı.
	Çevre ve Orman Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı orta düzey yöneticileri ile Avrupa Komisyonu yetkilileri arasında ilk gayri resmi buluşma gerçekleştirildi.
	Türkiye'de gönüllü karbon ticareti uygulamaları başladı.
	Türkiye'nin resmi sera gazı envanteri ilk defa BMİDÇS Sekretaryası'na sunuldu.
2007	Kyoto Protokolü'nün gayri resmi Türkçe basımı REC Türkiye tarafından gerçekleştirildi.
	Birinci Ulusal Bildirim Raporu İDKK tarafından kabul edildi.
	Birinci Ulusal Bildirim Raporu BMİDÇS Sekretaryası'na sunuldu.
	Sağlık Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu (İDKK) çalışmalarına katıldı.
	Genelkurmay Başkanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi "İklim Değişikliği Çalıştayı"nı düzenledi.
	Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nda İklim Değişikliği Araştırma Programı'nın oluşturulması kabul edildi.
	SB26 kapsamında Türkiye'nin 1. Ulusal Bildirimi uluslararası kamuoyuna tanıtıldı.
5627 sayılı Enerji Verimliliği Kanunu kabul edildi.	
TBMM 22. Dönem Küresel Isınma Araştırma Komisyonu oluşturuldu. Taslak Rapor'da Türkiye'nin Ek-B Dışı konumunu koruyarak Kyoto Protokolü'ne katılması önerildi.	

2007	İsviçre Hükümeti ve Avrupa Komisyonu'nun üst düzey müzakerecileri ile Türk hükümetinin üst düzey yetkilileri arasında Kyoto Protokolü'ne yönelik gayri resmi toplantılar dizisi gerçekleştirildi.
	Tarımsal Kuraklık Yönetimi çalışma esasları kabul edildi. Kuraklık zararlarının karşılanması için Bakanlar Kurulu kararı alındı.
	TBMM 23. Dönem Küresel Isınma Araştırma Komisyonu oluşturuldu.
	BM Genel Kurulu'nda bir konuşma yapan Başbakan Sn. R.T. Erdoğan, Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne katılmayı en üst düzeyde değerlendirdiğini belirtti.
	Türkiye'nin, 2009 yılında IPCC Genel Kurulu'na evsahipliği yapması önerisi kabul edildi.
	COP13'te Türkiye, Bakanlar Oturumu'nda Avrupa Birliği'nin açıklamasını destekledi.
2008	LIFE Projesi Kapanış Konferansı'nda, ilk defa COP katılımcısı Türk STKlar ve müzakere heyeti temsilcileri bir COP toplantısının çıktılarına yönelik görüşlerini doğrudan ve karşılıklı olarak paylaştılar.
	Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne katılması konusunda, ilgili kamu kurumları ile bir görüşmeler dizisi başlattı.
	2008/2 sayılı Başbakanlık genelgesiyle 2008 yılı Enerji Verimliliği Yılı olarak ilan edildi.
	TBMM Çevre Komisyonu Başkanı Sn. Haluk Özdalga, Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne bir an önce katılması gerektiği yönünde bir basın açıklaması yaptı.
	Çevre ve Orman Bakanlığı, önde gelen özel sektöre temsilcileriyle Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne katılması ile ilgili bir görüş alış verişi toplantısı yaptı.
	İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu toplantısında Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne katılması kararı alındı.
	"Türkiye'nin İklim Değişikliğine Uyum Kapasitesinin Geliştirilmesi", İspanyol hükümetinden sağlanan finansal destekle Çevre ve Orman Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler kurumlarının işbirliğinde başlatıldı.
	TBMM Küresel Isınmanın Etkileri ve Su Kaynaklarının Sürdürülebilir Yönetimi Konusunda Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu 13 Mart 2008
	Komisyon Raporunun TBMM Genel Kurulu'nda görüşülmesi 7 Ekim 2008
	3 Haziran 2008 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında, Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne katılması yönündeki kanun tasarsının TBMM'ye sevk edilmesi kararı alındı.
	TBMM 23. Dönem Çevre, AB Uyum ve Dışişleri Komisyonları, Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne katılması yönündeki kanun tasarsını uygun bularak TBMM Genel Kurulu'na sevk etti.
	Türkiye Tarımsal Kuraklıkla Mücadele Stratejisi ve Eylem Planı (2008 - 2012)
Kuraklık zararlarının karşılanması için Bakanlar Kurulu kararı alındı.	

Kaynak: https://recturkey.files.wordpress.com/2016/11/adanzye_iklim_degisikligi_basucurehberi.pdf, (04.10.2019).

4.3.2. Türkiye'nin Kyoto'ya Taraf Olmasından Sonraki Süreç

Türkiye'nin BMİDÇS'deki konumu Kyoto Protokolü'ne taraf olmasını uzunca bir süre engellemiştir. Kyoto Protokolü'nün yürürlüğe girdiği tarih 2005 itibariyle tarafların katılımıyla düzenli toplantılar gerçekleştirilmeye başlanan toplantılara Türkiye protokole taraf olmadığı için katılamamıştır. Ancak, 2007'de kendisini gösteren kuraklık, su kaynaklarının azalması gibi iklim değişikliği kaynaklı etkiler, Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne katılması gerektiğinin sinyallerini vermiştir. Aynı zamanda, AB ile olan müzakereler sürecinde aday olan ülkelerden protokole taraf olmaları

beklenmektedir. Böylece, Türkiye'nin 5/2/2009 tarihli ve 5836 sayılı Kanunla "Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Yönelik Kyoto Protokolü" ne katılması; Dışişleri Bakanlığının 7/5/2009 tarihli ve HUMŞ/408 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanununun 3. maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 7/5/2009 tarihinde kararlaştırılmıştır (Karar Sayısı: 2009/14979, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/05/20090513-1.htm>, 04.10.2018). Böylece Türkiye Kyoto Protokolü'ne taraf olmuş ve taraf ülkeler toplantılarına katılmaya başlamıştır. Kyoto Protokolü kabul edildiğinde BMİDÇS'ye taraf olmayan Türkiye'nin herhangi bir emisyon azaltım ya da taahhüdü bulunmamaktadır (CSB, 2009, <http://iklim.cob.gov.tr/iklim/AnaSayfa/BMIDCS.aspx?sflang=tr>, 04.10.2019).

BMİDÇS ve Kyoto Protokolü'nün konusu, Türkiye'nin AB'ye katılım müzakereleri bağlamında 27. fasıl olan Çevre başlığı altında incelenmektedir. AB bünyesinde BMİDÇS'ye yönelik bir mevzuat bulunmadığından dolayı, çevre faslı altındaki müzakerelerde iklim değişikliği bağlamında bir müzakere süreci yürütülmemektedir (Sayman, 2015: 63). AB açısından iklim değişikliği gezegenin karşı karşıya olduğu en önemli çevresel, sosyal ve ekonomik tehditlerden birisi sayılmakta ve örgütün öncelikleri arasında yer almaktadır. Hem BMİDÇS hem de Kyoto Protokolü gibi uluslararası anlaşmalara öncelik eden AB, Kyoto Protokolü kapsamında sera gazı emisyonlarının azaltılması için üye ülkelerin taahhütlerini almıştır. Üye devletler, Emisyonların Ticareti Direktifini kendi ulusal mevzuatlarına aktarmışlardır. Aynı zamanda, AB liderleri 2050'ye kadar bir dizi stratejiyi uygulama kararı alarak; (1) Kısa vadede AB üye devletleri 2020 yılına kadar sera gazı emisyonlarını 1990 yılı miktarlarının %20 si (2) 2050'ye kadar ise bu miktarı %80-90 oranında azaltmayı hedeflemektedir. Bu hedefler sayesinde AB'nin daha çevre dostu teknolojilerin kullanıldığı ve düşük enerji tüketen ekonomik bir güç haline gelmesi amaçlanmaktadır

(Avrupa Birliği Katılım Müzakerelerinde 27 No'lu Çevre ve İklim Değişikliği Faslı, https://www.ab.gov.tr/fasil-27-cevre_92.html, 04.10.2018).

Avrupa Komisyonu'nun Genişleme Stratejisi uyarınca aday ülkeler ve müzakere sürecindeki ülkeler tarafından ilerleme raporları kaydedilmektedir. Söz konusu belgeler AB müktesebatı ile uyumluluk açısından ülkelerin üyelik sürecinde önemli bilgiler içermektedir. AB açısından önemle üzerinde durulan konularla Türkiye'nin ulusal politikaları arasındaki uyum atılan adımların başarılı olmasını sağlayacaktır. 2005 yılı baz alınarak AB'ye uyum sürecinin de etkisiyle 27. Fasıl olan çevre ve iklim değişikliği başlığı altında Türkiye gereklilikleri yerine getirmeye başlamıştır. Ancak, 2012 ve 2013 değerlendirme raporları Türkiye açısından problemler durumlarının olduğuna işaret etmektedir. 2012'de İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı kabul edilmiş olmasına karşın, 2020 yılı için emisyon azaltım hedefinin bulunmaması nedeniyle 27. Fasılda ilerleme kaydedilmemiştir. 2013'te ise durum yinelenmiş ve Türkiye'nin ulusal sera gazı azaltım hedefinin bulunmaması durumu sürdürülmüştür.

Türkiye'nin 26 Ağustos 2009'da Protokole resmen taraf olmasıyla eş zamanlı olarak Türkiye'nin 1. Ulusal Bildiriminin Değerlendirme Raporu yayımlanmıştır. TÜSİAD ve Bölgesel Çevre Merkezi'nin girişimi ile İklim Platformu kurulmuş ve TÜSİAD, İklim Değerişikliği Koordinasyon Kurulu'na dâhil olmuştur. Türkiye'nin Protokole taraf olmasıyla birlikte Türkiye'den beklentilerin olduğu bir dönem başlamıştır. Ancak, 2020'ye kadar sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik net bir hedef ortaya konmamıştır. 2011 Durban ve 2012 Doha taraflar konferanslarında Türkiye'nin azaltım hedefinin olmaması durumu tekrar gündeme getirilmiştir.

2009'da Kopenhag'da gerçekleşen 15. Taraflar Toplantısında I. Yükümlülük döneminin bitmesini takip eden süreçte boşluk olmaması hedeflenmekteydi. Ancak taraf devletlerin üzerinde anlaştığı bir yasal düzenleme olmamıştır. Siyasi müzakerelerin devam etmesi sonucunda ortaya çıkan Kopenhag Uzlaşma metni 2020 sonrası dönemde iklim politikalarının temelini oluşturması açısından önem taşımaktadır. BMİDÇS'ye

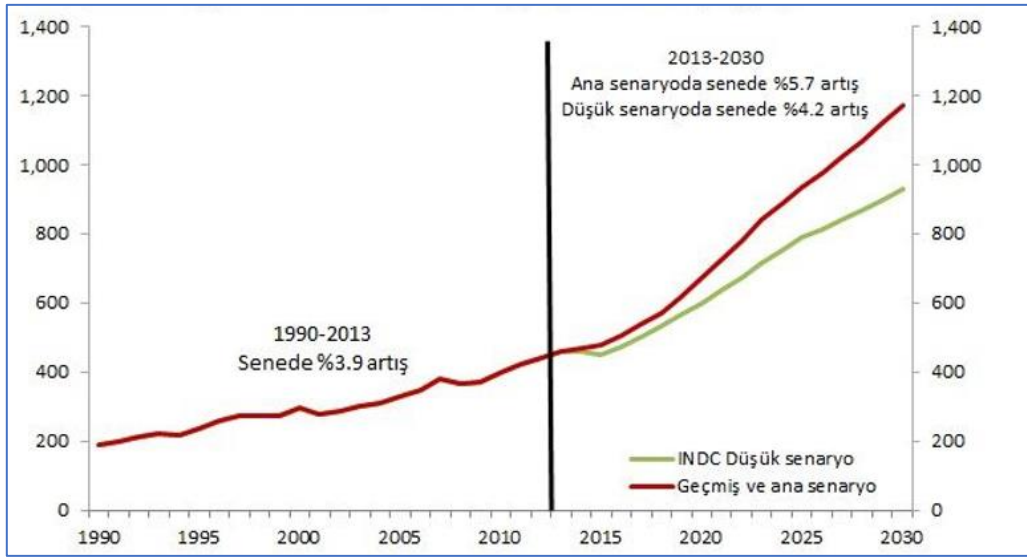
taraf 114 ÷lke uzlaşma metnini onaylamıştır, Türkiye uzlaşmayı onaylayan ve azaltım hedefleri koyan ÷lkeler arasında yer almamıştır.

BMİDÇS'nin 17. Taraflar Toplantısında Türkiye'ye emisyon azaltma, iklim değişikliğine uyum, teknoloji transferi ve finansman desteği modellerine ilişkin görüşmelerin yapılması karara bağlanmıştır. COP 18'de Kyoto Protokolü'nün 2. Taahhüt döneminin 2020'de sona ermesine karar verilmiştir. Türkiye'nin özel durumuna atıfta bulunulmuş, Türkiye'de düşük karbonlu kalkınma stratejilerinin geliştirilebilmesi için teknoloji, kapasite geliştirme ve finans desteğinin verilmesi karara bağlanmıştır. Lima'da gerçekleşen COP 20'de Türkiye'nin teknoloji desteği alabilmesi için COP kararı tekrar edilmiştir.

2015'te gerçekleşen Paris İklim Zirvesi uluslararası camianın ilgisini çeken bir toplantı olmuştur. Zirvede, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu ve toplam küresel emisyonların %96'sına neden olan 187 ÷lke azaltım konusunda ulusal katkı beyanlarını açıklamışlardır. Aynı zamanda gelişmiş ÷lkeler, gelişmekte olan ÷lkelere düşük karbonlu ve iklime dirençli kalkınma sağlayacakları dönüşümü gerçekleştirmeleri için finansman sağlayacaklardır. Bu bağlamda, gelişmiş ÷lkelerin 2025'e kadar 100 milyar ABD Doları iklim finansmanı sağlamaları istenmiştir. Türkiye, söz konusu zirveye geniş bir heyetle katılmıştır. Ancak, Türkiye'nin 1992'den itibaren BMİDÇS'nin EK-1'inde olması ve net bir durumunun olmaması iklim finansmanı konusunda sorunlara neden olmuştur. Türkiye'nin iklim finansmanına erişim talebi sonuca bağlanmayan bir konu olarak kalmıştır (MFA, 2011, <http://www.mfa.gov.tr/paris-anlasmasi.tr.mfa>, 14.10.2018).

Türkiye, Paris İklim Zirvesi'nden önce iklim değişikliği ile mücadelesinde Ulusal Katkı Beyanını (INDC/ Intended Nationally Determined Contributions) BM Sekretaryasına sunmuştur. Bu beyan uyarınca Türkiye'nin 2030'a kadar sera gazı emisyonlarının olağan miktarlara göre %21 daha az arttırmayı hedeflediğini belirtmiştir. Türkiye'nin vermiş olduğu taahhüt emisyonları azaltmak bir yana, aynı seviyede tutmayı bile garanti etmemektedir. Türkiye, finansman desteği sağlandığı takdirde daha

fazla emisyon azaltımı sağlayabileceğini belirterek anlaşmanın onaylanıp, meclisten geçmesi için GEF'ten pay alma şartını öne sürmüştür. Görülen durum başta olumlu bir hedef olarak görünse de verilen taahhüt Türkiye'nin 2030'da sera gazlarını iki katına çıkarması demektir. Türkiye'nin niyet beyanından anlaşılan fosil yakıt üretimini kısmaktan ziyade daha fazla yakıt yakmayı öngörmesidir. Şekil 58'de görüldüğü üzere 1990-2013 arasında sera gazı salımı ortalama olarak senede %3,9 olacak şekilde artış göstermiştir ve Türkiye'nin beyanında sunduğu durumda 2030'a kadar bu değer %5,7 artması öngörülmektedir. Oysa Türkiye, salımı senede %4,2 arttırmayı taahhüt ederek artış üzerinden azaltım niyetinde olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin mevcut yenilenebilir enerji kaynakları düşünüldüğünde, diğer ülkelere nazaran çok daha avantajlı olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye vermiş olduğu emisyon artırım üzerinden azaltım taahhüdünün daha iyisini finansa ihtiyaç duymadan gerçekleştirebilme kapasitesine de sahiptir.

Şekil 58. Türkiye'nin Sera Gazı Salımı ve Paris Taahhüdü ve Milyon Ton CO₂ Değerleri

Kaynak: <http://www.kadikoyakademi.org/wp-content/uploads/2016/01/COP21-Paris-Haber-Derlemesi.pdf>, (04.10.2018).

COP 22'nin düzenlendiği Marakeş'te de durum Türkiye açısından olumlu değildir. Sera gazlarının %77'sinden sorumlu 112 ülke Paris Anlaşması'nı resmen onaylamıştır, o tarihte G20 ülkesi olup anlaşmayı onaylamayan iki ülke bulunmaktadır;

Türkiye ve Rusya⁴⁵ (UN, 2016, [https://unfccc.int/process-and-meetings /conferences/past-conferences/marrakech-climate-change-conference-november-2016/cop-22/cop-22-decisions](https://unfccc.int/process-and-meetings/conferences/past-conferences/marrakech-climate-change-conference-november-2016/cop-22/cop-22-decisions), 05.12.2018).

Türkiye iklim değişikliği ile mücadele konusunda küresel hızın gerisinde kalmıştır. Toplantının ilk gününde iklim değişikliği finansmanına erişim talep eden Türkiye'nin 5 milyar dolar değerinde çöp, doğalgaz, güneş, rüzgâr, hidroelektrik, jeotermal linyit, taş kömürü gibi çok farklı enerji kaynaklarıyla enerji ürettiği iddia edilen 158 enerji santralının açılışını yapması katılımcıların tepkisiyle karşılaşmıştır. Türkiye iklim kriziyle mücadelede göstermiş olduğu tavırdan dolayı iklim müzakerelerini tıkayan ülkelere verilen “Günün Fosili” ödülüne layık görülmüştür.

Fiji'nin dönem başkanlığında Bonn kentinde gerçekleşen COP 23'e Türkiye 86 kişilik bir heyetle katılmıştır. Türkiye'nin müzakerelerin başından itibaren değişen tutumu nedeniyle ortaya çıkan belirsizliğe netlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Alman Çevre Bakanlığı yetkilisi Jochen Flasbarth'ın arabulucu olarak atanmasıyla Türkiye'nin iklim finansmanına erişim talebi tekrar gündeme getirilmiştir. Ancak talep Brezilya ve Çin gibi iklim fonundan yararlanan ülkelerin olumsuz tepkileriyle karşılanmıştır. Nedeni ise, Yeşil İklim Fonu'ndan elde edilecek payın nüfus ve ekonomik koşullar dikkate alınarak paylaşılacak olmasıdır.

COP 24'e Türkiye'den Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, TÜSİAD, STK'lar ve bazı akademisyenler katılım sağlamıştır. Paris Anlaşması'nı kendi ulusal meclisinde onaylamayan 16 ülkeden biri olan Türkiye, kömürü enerji kaynağı olarak kullanmaktan vazgeçmediği için COP 24'te de müzakerelerdeki durumu değişiklik göstermemiştir. Yeşil İklim Fonu'ndan faydalanmak ve sera gazı azaltımı mecburiyetinden hariç tutulmak istemesi COP 24'te de kabul edilmemiştir.

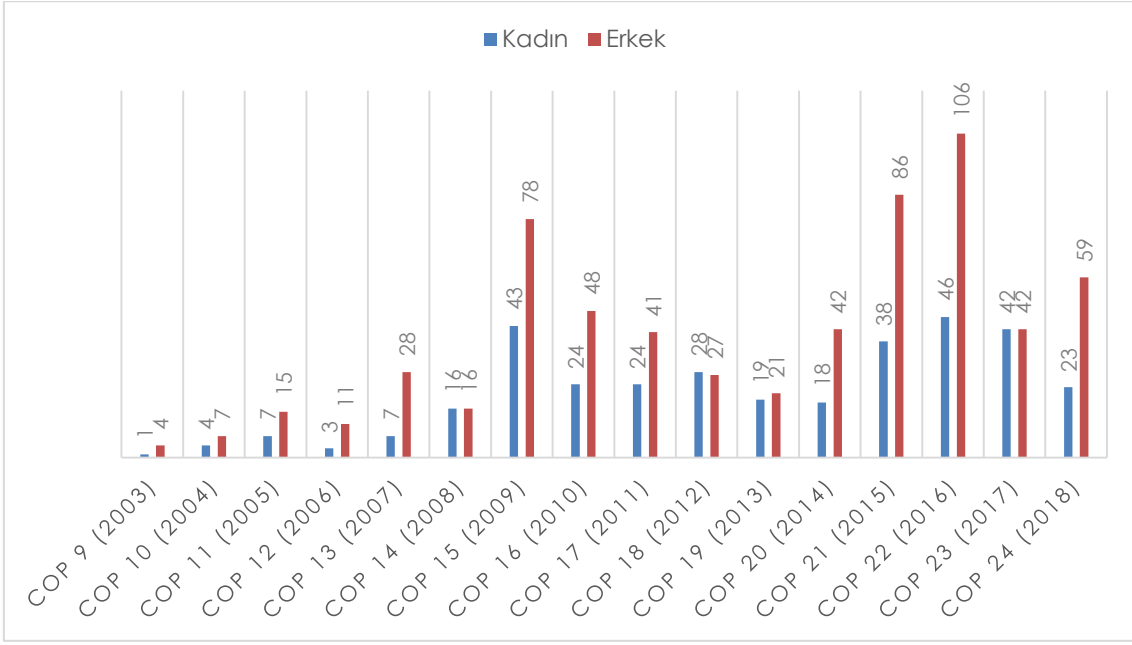
---

⁴⁵ Rusya tarafından Paris Anlaşması 23.09.2019 tarihinde onaylanmıştır.

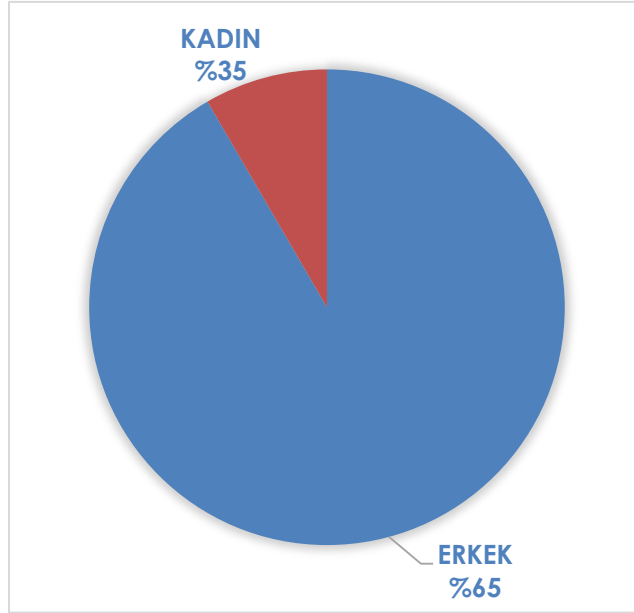
Türkiye'nin uluslararası iklim politikalarında hükümet ve hükümet dışı aktörlerin dâhil olduğu bir politika süreci hakimdir. AB müzakere sürecinin ve kamu yönetiminde yapılan reformların sonucu olarak özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve diğer aktörlerin de dâhil edildiği bir yönetim anlayışı son yıllarda Türkiye'nin iklim politikalarına uygulanmaktadır. Ancak son tahlilde kamu kuruluşları karar alıcılar olarak asıl aktördür.

BMİDÇS taraflar toplantılarına olan katılım da diğer ülkelerin iklim politikalarına verdiği önemin bir göstergesi olduğu gibi Türkiye açısından da önemlidir. Türkiye 1995'te Taraflar Konferanslarının ilk yapıldığı tarihten itibaren toplantılara katılmaktadır. Ancak Kyoto Protokolü'ne taraf oluncaya dek bu toplantılara gözlemci statüsü ile katılabilmemesinden dolayı delegasyon sayısındaki artışın asıl gözlemlendiği yıl 2005'te gerçekleşen COP 11'dir. Müzakerelere, Dışişleri Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı gibi kurumlar adına katılan resmi delegeler dışında toplantılara katılan akademisyenler ve özel sektör temsilcileri de yer almaktadır.

Türkiye adına müzakere katılan delegelerin 2003-2018 yılları arasındaki cinsiyet dağılımı Şekil 59'da verilmiştir. Hemen hemen tüm yıllarda erkeklerin sayıca kadınlardan fazla olduğunu söylemek mümkündür. Sadece COP 23'te Türkiye heyetindeki kadınların erkeklerle eşit sayıda olduğunu görmekteyiz. 2003-2018 yılları arasında kadın erkek dağılımına baktığımızda toplamda 974 müzakerecinin 631'inin erkek olduğu görülmektedir. Bu da %65 erkek, %35 kadın katılımcı oranına denk gelmektedir (Şekil 60).

Şekil 59. Taraflar Toplantılarında Türkiye Müzakerecilerinin Cinsiyet Bazında Oransal Dağılımı

Şekil 60. Türkiye İklim Müzakerecilerinde Kadın ve Erkek Temsil Yüzdesi

Türkiye iklim müzakerelerine bakanlıkları temsil eden katılımcılarının yanı sıra, üniversitelerden akademisyenler, STK'lar başlığı altında değerlendirebileceğimiz Türk

Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD)⁴⁶, Türkiye Çimento Müstahsilleri Birliği (TÇMB), Çevre Koruma ve Ambalaj Atıkları Değerlendirme Vakfı (ÇEVKO), Otomotiv Sanayii Derneği (OSD) gibi kurumlar da yer almaktadır (Tablo 27).

Tablo 27. COP 11’den COP 24’e Bakanlık, Akademi ve STK Düzeylerinde Kadın ve Erkek Katılımcı Sayıları

	BAKANLIK		AKADEMİ		STK (TÜSİAD,TÇMB, ÇEVKO, OSD)	
	K	E	K	E	K	E
COP 11	4	10	-	1	-	-
COP 12	1	6	-	-	1	-
COP 13	2	24	-	-	-	-
COP 14	14	13	-	1	-	-
COP 15	14	21	1	3	3	1
COP 16	22	22	3	1	3	2
COP 17	33	12	2	2	6	2
COP 18	13	18	1	3	7	-
COP 19	12	19	1	1	4	1
COP 20	14	38	-	-	3	1
COP 21	22	52	-	-	2	1
COP 22	18	38	-	-	2	5
COP 23	24	31	-	-	11	6
COP 24	23	36	-	-	2	-

COP 11’den COP 24’e Türkiye’yi temsilen katılan katılımcıların istatistiklerine bakıldığında en çok bakanlıklar düzeyinde katılımcının olduğunu görmekteyiz (Tablo 34). Ortaya çıkan bir diğer sonuç ise kadın ve erkek katılımcılara oransal olarak bakıldığında, kadın katılımcıların ağırlıkta olduğu kategorinin STK’lar olmasıdır. TÜSİAD’ın İklim Değişikliği Çalışma Grubundaki kadın üyelerin sayıca fazla olması iklim müzakerelerine de yansımıştır. STK kategorisinde yer alan kuruluşlardan en fazla kadın katılımcı TÜSİAD bünyesinde yer almaktadır.

⁴⁶ Derneğin 48. Olağan Genel Kurulu’nda, toplumsal cinsiyet eşitliğinin gözetilmesi açısından adının “Türk Sanayici ve İş İnsanları Derneği” olarak değiştirilmesine oy birliği ile karar verilmiştir. Derneğin “TÜSİAD” olarak kullanılan kısaltmasında bir değişiklik yapılmamıştır.

Müzakere heyetlerinde kadın ve erkek katılımcıların görev dağılımlarına bakıldığında ortaya çıkan tablo ise yönetici pozisyonunda yer alan kadın görevlilerin yok denecek kadar az sayıda olmasıdır. Kadınlar daha çok şube müdürü, birim sorumlusu gibi kademelerde kümelenmektedirler. Bakan, Bakan Yardımcıları ve Daire Başkanı pozisyonlarında erkekler yer almaktadır. Sonuç olarak, Türkiye'nin iklim müzakerelerinde söz hakkına sahip kesim erkeklerden oluşmaktadır.

4.4. TÜRKİYE'NİN ULUSAL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ POLİTİKALARI

Türkiye'de 1978'de Çevre Müsteşarlığı'nın kurulması çevre korumanın tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu kurum daha sonra 21 Ağustos 1991 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan kanunla Çevre Bakanlığı'na dönüştürülmüş ancak uzun ömürlü olmamıştır. Bakanlık, önce 8 Mayıs 2003'te yayımlanan bir başka kanunla, Orman Bakanlığı'yla birleştirilerek Çevre ve Orman Bakanlığı'na dönüştürülmüş, ardından Çevre ve Orman Bakanlığı ikiye bölünerek, çevre yönetimi ile ilgili genel müdürlükler eski Bayındırlık ve İskân Bakanlığı ile birleştirilmiş ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kurulmuştur. Böylece, eski Çevre Bakanlığı teşkilatının büyük kısmı mevcut Çevre ve Şehircilik Bakanlığı içinde olmakla birlikte, iklim politikalarının geliştiği 2003-2011 yıllarında Çevre ve Orman Bakanlığı teşkilatını oluşturan birimlerden önemli bir bölümü yeni kurulan Orman ve Su İşleri Bakanlığı'na geçmiştir. Dolayısıyla şehircilik kısmının ön planda olduğu yeni bir çevre bakanlığı ortaya çıkmıştır.

İklim politikaları kadrosunun bir kısmının Orman ve Su İşleri Bakanlığı'na geçmesi, bu konuda çalışan görevlilerin başka birimlere kaydırılması o güne dek oluşturduğu kurumsal kapasitenin zayıflamasında ciddi biçimde etkili olmuştur. İklim değişikliği konusunda “ulusal odak noktası” olarak tanımlanan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nda Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü'ne bağlı bir İklim Değişikliği Daire Başkanlığı bulunmaktadır. Çevre bakanlıklarının yapısı son yıllarda sık değişse de

Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü sabit kalmış, ancak 2013'te İklim Değişikliği Daire Başkanlığı, Hava Yönetimi Daire Başkanlığı ile birleştirilerek iklim değişikliği konusu şube müdürlüğü seviyesine düşürülmüştür. 2014'te, yeni bakanın göreve başlamasının ardından yapılanma tekrar eski haline getirilmiştir. Türkiye'de bakanlık düzeyinde kurumsal yapılanmada sık sık revizyona gidildiği görülmektedir (Şahin, 2014: 30).

Türkiye'de iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin azaltılması, politikaların ve çalışmaların başarılı olması, kamu ve özel sektör iş birliği içerisinde koordinasyon sağlanması için 2001'de yayımlanan bir genelge ile "İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu" (İDDK) oluşturulmuştur. İDDK, iklim değişikliği konusunda Türkiye'de hangi çalışmaların yapılacağına belirlenmesi, stratejilerin oluşturulması ve mevzuatın uygulanması çalışmaları yapmaktadır.

Türkiye'de iklim değişikliği ve çevre alanında azaltım ve uyum konusunda hazırlanmış temel politika belgeleri bulunmaktadır (CSB, 2019, <https://iklim.csb.gov.tr/dokumanlar-i-101>, 05.11.2019). Bu politika belgelerine ek olarak BMİDÇS'nin 12. maddesine göre EK-1 ülkelerince hazırlanması ve sunulması gereken ulusal bildirimler bulunmaktadır. Birinci Ulusal Bildirimini 2007'de, Beşinci Ulusal Bildirimini 2013'te BMİDÇS'ye sunan Türkiye'nin son yayınladığı bildirim 2019'da Yedinci Ulusal Bildirim olmuştur. Türkiye'nin iklim politikasının yer aldığı diğer belgeler ise İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu'nun oluşturulduğu Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan itibaren iklim değişikliği konusunun ele alındığı kalkınma planlarıdır.

4.4.1. İklim Değişikliği Strateji Belgesi (İDES) (2010-2023)

İDES, 3 Mayıs 2010'da Başbakanlık Yüksek Planlama Kurulu tarafından onaylanmış bir belgedir. Temelde iklim değişikliğinin etkilerini azaltıma ilişkin hedeflere yer vermektedir. Temel ilkeler kapsamında stratejik hedeflerinden ilki ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk ilkesine bağlı kalarak ulusal kalkınma planlarına iklim

değişikliği ve uyum politikalarının dâhil edilmesidir. Aynı zamanda, iklim değişikliği ile mücadele ve uyum kapsamındaki faaliyetlerin etkinliğini ve sürekliliğini sağlarken, kamu, özel sektör ve STK'larda ortak çabaların oluşturulması yoluyla iklim dostuna dönüşecek bilinci oluşturmak da hedefler arasında yer almaktadır (CSB, 2010, https://www.bebka.org.tr/admin/datas/sayfas/files/Ulusal_iklim_Degisikligi_Strateji_Belgesi_2010-2020.pdf, 05.11.2018).

Strateji belgesinde belirtilen hedeflere ulaşmak için yapılacak çalışmaların kısa, orta ve uzun vadede enerji, ulaştırma, sanayi, atık, tarım ve ormancılık alanlarında yapılması hedeflenmiştir. Bu strateji belgesinde yer alan hedeflere nasıl ulaşılabileceği ile ilgili alt eylemlerin yer aldığı, sorumlu kurumların ve kuruluşların tanımlandığı belge ise İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı'dır.

4.4.2. İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı (İDEP) (2011-2023)

İDEP, İDES ve 9. Kalkınma Planı uyarınca hazırlanması öngörülen, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Koordinasyonluğunda, İDDK üyeleri ve geniş paydaş grubuyla hazırlanmış bir belgedir. 2023 hedeflenerek oluşturulan eylem planında, enerji, sanayi, ulaştırma, tarım, şehirleşme ve ormancılık gibi pek çok sektörde atılması gereken teknik ve somut hedeflere yer verilmektedir. Söz konusu plan iki ana eylem planından oluşmaktadır; (1) Sera Gazı Emisyon Kontrolü Eylem Planı (2) İklim Değişikliğine Uyum Eylem Planı'dır.

4.4.3. İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2011-2023)

2008-2011 yılları arasında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın koordinasyonluğunda ve BM Ortak Programı kapsamında UNDP, FAO ve UNIDO'nun ortak çalışmasıyla Türkiye'nin Uyum Kapasitesinin Geliştirilmesi Projesi gerçekleştirilmiştir. Bu programın çıktısı olarak İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve

Eylem Planı hazırlanmıştır. İDEP'le paralel bir süreç izleyerek hazırlanan Uyum Stratejisi ve Eylem Planı beş temel etkilenebilirlik alanına yoğunlaşmıştır; su kaynakları yönetimi, tarım ve gıda güvenliği, ekosistem hizmetler ve ormancılık, doğal afet risk yönetimi ve insan sağlığı. Stratejinin temel amacı, sürdürülebilir kalkınma politikaları doğrultusunda, bölgesel/yerel ihtiyaçları ve öncelikleri belirleyerek kolaylaştırıcı zemin oluşturmak olarak belirtilmiştir (CSB, 2012: 5).

4.4.4. İklim Değişikliği Ulusal Bildirimleri

Türkiye BMİDÇS'ye taraf olduktan sonra UNDP'nin aracılığı ve GEF'ten sağlanan finansal destekle Birinci Ulusal Bildirim hazırlanmıştır. Bildirim, 1990-2004 yılları arasındaki sera gazı emisyonlarını baz alarak buna bağlı azaltım potansiyeli, politikalar, önlemler, eğitim ve kamuoyu bilinçlendirme gibi konularda yol haritası niteliğinde bir çalışmadır. Türkiye'nin GEF'ten sağladığı hibe desteği EK 1 ülkelerinden farklılığını ortaya koyan bir gelişmedir.

Türkiye 2007'de sunduğu 1. Ulusal Bildirimin ardından, 2.,3.,4. ve 5. Bildirimleri tek bir başlık altında toplayarak 5. Ulusal Bildirim olarak sekreteryaya sunmuştur. 1. Ulusal Bildirimden farklı olarak bu bildirimde Türkiye'nin sera gazı projeksiyonlarına yer verilmemiştir. Türkiye'nin 1990-2007 yılları arasında uyguladığı ulusal politika ve projelerde önlem almama durumuna rağmen emisyonlarda %20 azalma ve toplamda 1,4 milyar tonluk tasarruf olduğu tespit edilmiştir (CSB, 2013: 16).

2016'da sunulan 6. Ulusal Bildirimde ise daha önce bildirimlerde yer almayan konulara dikkat çekilmiştir. Türkiye'nin yenilenebilir enerji kullanımını arttırmak amacıyla teşviklerde bulunmak, daha az karbon salımına olanak sağlayan toplu taşıma araçlarının yatırımlarını teşvik etmek ve enerji verimliliğini artırma konularında çalışmalar yapmak planlanmıştır.

4.4.5. Kalkınma Planları

Kalkınma planları temelde, kalkınma önündeki sorunların bir plan dâhil inde çözüme ulaştırılması adına kabul edilen kurallar bütünüdür (Akt. Gürsoy, 1997: 135). Türkiye’de çevre politikalarının en önemli belirleyicilerinden birisinin Kalkınma Planları olduğunu söylemek mümkündür. Beş yılda bir hazırlanan kalkınma planları Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanmaktadır. 2. Dünya Savaşı’ndan sonraki dönemde Türkiye’nin sanayileşme yoluyla kalkınma hedeflerini gerçekleştirmesi için kurulan teşkilatın, 1963-1967 yıllarını kapsayan 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda temel altyapı yatırımlarına ve istihdam sorunlarına ağırlık verilmiştir (DPT, 1963: 58). 1968-1972 yılları için çıkarılan 2. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ise sanayi sektörüne yoğunlaşmış ve sektörün ekonomide önemli yer edinmesi için ilkeler belirlenmiştir (DPT, 1968: 112). 1973-1977 yılları için nihai hedeflerin belirlendiği 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın 4. kesiminin 14. bölümünde “çevre sorunları” ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.

1979-1983 tarihleri için yayımlanan 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda çevre sorunlarının toplumsal dönüşüm süreci içerisinde çözüme kavuşturulması gerekliliği temel ilke olarak kabul edilmiştir. 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ele alınan tarımda modernleşme konusunda ve kentleşme süreci içerisinde çevrenin dikkate alınması gereken bir unsur olduğu belirtilmiştir (DPT, 1979: 297). 1985-1989 yıllarını kapsayan 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda çevre sorunları dördüncü bölümde “Sosyal Hedef ve Politikalar” başlığı altında ele alınmıştır. Planda temel yaklaşım olarak mevcut kirliliğin ortadan kaldırılması ya da engellenmesi değil, kaynakların gelecek nesillere aktarılacak şekilde korunması ve muhafaza edilmesine vurgu yapılmıştır (DPT, 1985: 171). Sürdürülebilir kalkınma kavramının 1987’de hazırlanan Brundtland Raporu’nda ilk kez “bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama yeteneğinden

ödün vermeden karşılayan kalkınma” şeklinde tanımlanması ile 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı’ndaki temel yaklaşım benzerlik göstermektedir.

6. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994) ve 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) dönemlerinde uluslararası alanda iklim değişikliğinin etkileri hissedilmeye başlanmış ve hükümetler BM çatısı altında ortak politika belirlemek için buluşmuşlardır. 1979’da Birinci Dünya İklim Konferansı gerçekleştirilmiş, 1988’de IPCC kurulmuştur. 1990’da yapılan İkinci Dünya İklim Konferansı’ndan 2 yıl sonra BMİDÇS imzaya açılmış ancak Türkiye tarafından imzalanmamıştır.

8. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın hazırlık döneminde özel ihtisas komisyonlarının kurulması kararlaştırılmıştır. Bu komisyonların arasında İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu da yer almaktadır. İhtisas Komisyonu’nun katılımcı listesinde bakanlıkların ve müsteşarlıklarıyla, Türkiye Kadın Dernekleri de bulunmaktadır (DPT, 2000a: i). 2000’de DPT bünyesinde kurulan İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu tarafından hazırlanan raporda, iklim değişikliği hususunda “Ulusal Eylem Planı”nın hazırlanması ve kabulü tavsiye edilmiştir. İhtisas Komisyonu’nun raporundan hareketle iklim değişikliğinden ilk kez 2001-2005 yılları için hazırlanan 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda söz edilmiştir. Aynı zamanda, Türkiye’nin iklim değişikliği konusunda eylem planı hazırlamasına dair fikrin temelleri 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde atılmıştır. Ancak, 8. Planda iklim değişikliğine sadece iki paragrafta yer verilmiştir. İlkinde, ulaştırma sektörü için belirlenen ilkeler ve politikalarda iklim değişikliğine neden olan sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik politikaların geliştirilmesi hususunda önlemler alınacağına dikkat çekilmiştir (DPT, 2000b: 154). İkincisinde ise BMİDÇS’ye taraf olunması konusunda çalışmaların devam ettiği belirtilmiştir.

8. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu tarafından yapılan bir tespitle iklim değişikliği ile ilgili olarak ulusal düzeyde herhangi

bir program, politika, önlem ve ilkenin bugüne kadar oluşturulmadığı ve tam anlamıyla ulusal bir stratejinin yürütülmediği belirtilmiştir. Aynı zamanda, iklim değişikliğine neden olan sera gazı salımlarının giderek artmasının ana nedeni çevresel politikalarla ekonomi politikalarının birbiriyle tamamlanamayan kalkınma politikalarıdır. Ülkenin enerji ve sanayi gibi iki temel sektörü, büyük ölçüde çevresel ilkelere bağımsız politikalarla yürütülmektedir. Yani, ülkenin enerji ve sanayi politikaları ile çevre politikaları bütünleştirilememiştir (TÜBA, 2011: 97).

9. Kalkınma Planı (2007-2013) döneminde iklim değişikliği İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu altında değil, Çevre Özel İhtisas Komisyonu altında incelenmiştir. İhtisas Komisyonu'nun Raporu'nda BMİDÇS'ye taraf olmaktan doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesi için sera gazı salımlarının kontrol edilmesi, karbon yutaklarının çoğaltılması ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı Ulusal Eylem Planı'nın hazırlanması gerektiğine dikkat çekilmiştir (DPT, 2007a: 86). Buna istinaden, 9. Kalkınma Planı'nın "Çevrenin Korunması ve Kentsel Altyapının Geliştirilmesi" bölümünün 461. Maddesinde, Türkiye'nin şartları çerçevesinde ilgili tarafların katılımıyla sera gazı azaltım politikalarını ortaya koyan bir Ulusal Eylem Planı'nın hazırlanması ve BMİDÇS'ye ilişkin yükümlülüklerin yerine getirilmesine yer verilmiştir (DPT, 2007b: 74). 2007'de gerçekleşen 13. Taraflar Toplantısında katılımcı ülkelerden NAMA hazırlanması istenmesine karşın Türkiye tarafından daha az kapsamlı olan İklim Değişikliği Eylem Planı hazırlanmıştır.

10. Kalkınma Planı (2014-2018) hazırlıkları için 46 Özel İhtisas Komisyonu kurulması yer almasına karşın bunların arasında İklim Değişikliği özelinde bir komisyon bulunmamaktadır. Afet, göç, su kaynakları yönetimi, su ürünleri gibi özel ihtisas komisyonlarının raporlarında iklim değişikliği etkilerine göndermeler yapılmıştır. Kalkınma planının birinci bölümünde yer alan küresel gelişmeler ve eğilimler başlığı altında "iklim değişikliği ve çevre" bölümüne yer verilmiştir. İklim

değişikliği bağlantılı gıda fiyatlarındaki artışa, ekilebilir arazilerin azalmasına, gıda güvenliğinin risklerine dikkat çekilmiştir. Aynı zamanda iklim değişikliği ile mücadelede biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilir kullanımının gözetilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Durum analizlerinin de yer aldığı 10. Kalkınma Planı'nda 9. Plan döneminde sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen yaklaşımlar çerçevesinde çalışmalar yapıldığına değinilmiştir. Özellikle, “emisyolların kontrolü, korunan alanların genişletilmesi, biyolojik çeşitliliğin korunması olmak üzere çevre kirliliğinin önlenmesi, çevre kalitesinin iyileştirilmesi ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi yönünde önemli ilerlemeler kaydedildiği” belirtilmiştir. 1990-2007 döneminde, alınan önlemler sayesinde, 1,4 milyar ton emisyon tasarrufu sağlandığı, havadaki kükürt dioksit miktarında %36 oranında azalma sağlandığı ve 2012'de korunan alanların oranının %7,24'e yükseltildiği 10. Kalkınma Planı'nda yer alan verilerdir (DPT, 2013: 137).

11. Kalkınma Planı'nda (2019-2023) “iklim değişikliği, gıda güvenliği ve suyun etkin kullanımı” küresel gelişmeler ve eğilimler başlığı altında ele alınmıştır. Türkiye'nin iklim değişikliğine uyum çabalarına vurgu yapılarak iklim finansmanına erişim imkânlarının açığa kavuşturulması gereken bir konu olduğuna değinilmiştir. Buharlaşıma kaynaklı su kayıplarının önlenmesi için yer altı suyu havzaları ve barajların oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapılacağı da belirtilmiştir. Ayrıca, iklim değişikliğine uyumun sağlanması amacıyla başta Karadeniz Bölgesi olmak üzere 7 bölge için İklim Değişikliği Eylem Planları hazırlanacağı da kalkınma planında yer almaktadır (DPT, 2019: 183-185).

Ancak 11. Kalkınma Planı'nda iklime ve doğaya karşı olumsuz etkileri asgari düzeye indirecek politikaların olmadığı da dikkat çekmektedir. Petrol, gaz, kömür tekellerinin etkin olduğu günümüz dünyasında, birincil enerji tüketiminde 2017'de %81, 2018'de %84,7 oranında fosil yakıtlara yüksek bağımlılık olduğu gözlenmektedir.

İzlenen politikalarda radikal değişiklikler olmadığı sürece kısa ve orta dönemde kayda değer bir azalma göstermeyeceği görölmektedir.

2017’de birincil enerji arzında %30,7’lik payla ön sırada yer alan petrol, enerji ithâlâtı faturasının yarısından fazlasına denk gelmektedir. Tüketilen petrolün 2/3’ü ulaşım sektöründe kullanılmaktadır. Kara Yolları Genel Müdürlüğü 2018 ulaşım istatistiklerine göre Türkiye’de diğer ulaşım sektörlerinden (boru hatları hariç) daha çok talebi karşılayan karayolu taşımacılığının yük taşımacılığındaki payının %89,2, yolcu taşımacılığındaki payının ise %88,8 olduğu görölmektedir. Yolcu taşımacılığında %9,4 hava yolu, %1,2 denizyolu, %0,6 ise demiryollarına ait oranları göstermektedir. Yük taşımacılığında ise %6 demiryolu, %4,8 denizyolu kullanılmakta, havayolları yük taşımacılığında tercih edilmemektedir. Karayolları ile 2018 yılında yapılan yük taşımacılığı 266,5 milyar ton km’ye yolcu taşımacılığı 329,4 milyar yolcu km’ye ve gerçekleşen toplam yol kullanımı 131,6 milyar taşıt km’ye ulaşmıştır. 2003-2018 yılları arasında taşıt km değeri toplam %151,44 ton km değeri %75,14 ve yolcu km değeri %100,45’lik bir artış göstermiştir (KGM, 2018, <https://www.kgm.gov.tr/SiteCollectionDocuments/KGMdocuments/Kurumsal/FaaliyetRaporu/2018Faaliyet.pdf>, 12.10.2019).

İklim değişikliğinin etkilerini azaltmak için büyük kısmı ulaşımda kullanılan petrol esaslı akaryakıt tüketimini azaltmak için enerji verimliliği uygulamalarında ulaşım sektörüne özel önem verilmelidir. Raylı toplu taşımacılığın gerek yolcu gerekse yük taşımacılığında en büyük payı alması gereken politikaların uygulanması gerekmektedir. Türkiye’de enerji ham maddeleri ithâlâtı rekor kırarak 60 milyar dolara ulaştığı 2012 yılından sonra gerilemiştir. 2013’te 55,9 ve 2014’te 54,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2015’te enerji ham maddeleri ithâlâtı, 2014’e kıyasla %37 azalmış ve 37,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Enerji ihtiyacını karşılamak üzere genelde ithal enerji kaynağı kullanılmış, fosil kaynaklı ve ithâlâtı dayalı yüksek

maliyetli yatırımlar yapılmış, enerjideki dışa bağımlılık Türkiye için ciddi boyutlara ulaşmıştır. Petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki düşmenin etkisiyle, 2016 yılında 27,2 milyar dolar olan enerji maddeleri ithâlâtı 2017 yılında yeniden artarak 37,2 milyar dolar olmuştur. Artış 2018’de de sürmüştü ve ithâlât 43 milyara dolara ulaşmıştır (TMMOB, 2019, https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/gonderi_dosya_ekleri/MMO%20T%C3%BCrkiye%20Enerji%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%C3%BC%202019%20Sunumu%20%281.%20G%C3%BCncelleme%29%20Haziran%202019.pdf, 12.10.2019).

Türkiye’nin fosil yakıtlara dayalı, verimliliği öncelik olarak gözetmeyen bir yol haritası ekseninde iklim değişikliği ile mücadele etmesi mümkün değildir. Türkiye için zorunluluk olan düşük karbonlu ve iklim değişikliğine dirençli bir kalkınma modeli benimsemektir.

4.5. TÜRKİYE’NİN İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ POLİTİKALARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET DUYARLILIĞININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye’nin iklim değişikliğine karşı politikalarını ele alan temel belgelerden İDES’te toplumsal cinsiyet özelinde kadınlara yer verilmediğini görmekteyiz. Türkiye’nin İklim değişikliğine karşı ulusal vizyonuna, hedeflerine, uygulayacağı stratejilere, uluslararası iklim değişikliği müzakereleri kapsamında ulusal tutumuna yer verdiği İDES’te toplumsal cinsiyet konusuna değinilmemiştir.

İDEP hazırlanırken iklim değişikliğinin doğal kaynaklar üzerindeki dolaylı ya da doğrudan olumsuz etkilerinin bu kaynakların temel kullanıcıları olan kadınları daha fazla etkilediği gerçeği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda iklim değişikliği ile mücadelede üretilen politika, plan ve programların toplumsal cinsiyete duyarlı olmasına dikkat edildiği belirtilmiştir (İDEP, 2011: 1). İklim değişikliğine uyum bağlamında kadın çiftçilerin desteklenmesi İDEP’te yer almaktadır. Ancak bununla ilgili nasıl bir

stratejinin benimseneceğine yer verilmemiştir. Orman köylerinde enerjinin tasarruflu kullanılması ve ısı yalıtımının sağlanması için başta kadınlar olmak üzere köylülerin bilinçlendirilmesi ve kadın çiftçilere iklim değişikliğinin etkilerine uyum sağlanması için teknik eğitimler verilmesi İDEP’te yer almıştır. Kadınların, iklim değişikliğine uyum politikalarında ve eylemlerde sadece bilinçlendirme ve eğitim konusunda sınırlandırıldıklarını göstermektedir. Ayrıca, kadınların iklim değişikliği ile mücadelede ve iklim değişikliğine uyumda finansal mekanizmalara ve teknolojilere ulaşmalarında ne gibi stratejik planlar izleneceğine de yer verilmemiştir.

Türkiye’nin 2007 tarihli 1. Ulusal Bildiriminde toplumsal cinsiyete ve kadına ilişkin veri, politika ve ifadeler yer verilmemiştir. 2013’te yayımlanan 5. Ulusal Bildirimde ise toplumsal cinsiyet ve iklim değişikliği alt başlık olarak ele alınmıştır. Bildirimde, Türkiye’nin İklim Değişikliğine Uyum Kapasitesinin Geliştirilmesi projesine yer verilmiştir. BM Ortak Programı kapsamında Seyhan Havzası’nda İklim Değişikliğine Uyum Hibe Programı ile “Haydi Kızlar Fotoğraf Çekmeye” projesi bir çıktı olarak belirtilmiştir. Projede seçilen kız çocuklarından Seyhan Havzası’nda iklim krizi kaynaklı değişimleri belgelemeleri beklenmektedir. Kız çocuklarına iklim değişikliği ve çevre eğitimlerinin yanı sıra fotoğrafçılık eğitimleri de verilmiştir.

5. Ulusal Bildirimde kadınları hedef alan projelerden bir diğeri BM Ortak Programı Hibe Projeleri kapsamında “Tarımsal Yayım Hizmetlerinin Desteklenmesi Projesi” dir. İklim değişikliği ve kuraklıkla mücadele eğitimlerini kapsayan projenin sonucunda ulaşılan hedef kitle 2010 yılı itibarıyla 1.920 kişi olarak belirtilmiştir. Seyhan Nehri Havzası’ndaki Yoksul Çiftçiler ve Kadınlara Yönelik Süt Üretimi Amaçlı Saanen Süt Keçisi Yetiştiriciliği projesinde de hedef kitle olarak yoksul çiftçiler ve kadınlar belirlenmiştir. Toplamda ulaşılan kişi sayısı ise 80 olarak belirtilmiştir. Ancak, iki projenin de hedef kitlesinde cinsiyet bazlı bir veri ayrımı yer almamaktadır. Seyhan Deltası’nda Küresel İklim Değişikliğine Bağlı Deniz Seviyesi Yükselmesine Uyum ve

Etkilerin Azaltılması Projesi'nde de kadınlar hedef kitle olarak belirlenmesine karşın, ulaşılan kişi sayısı 590, kadın sayısı ise 40 olarak kaydedilmiştir (CSB, 2013: 259-263).

6. Ulusal Bildirim, 64. Hükümette Çevre ve Şehircilik Bakanı olarak görev yapan Fatma Güldemet Sarı döneminde yayımlanmıştır. Bu bildirimde toplumsal cinsiyet eşitliğine ve kadınlara yönelik 3 proje bulunmaktadır.

1. Enerji Verimliliği Derneği Bilinçlendirme Projeleri: Proje kapsamında, “Enerji Verimli Hanım”, “Enerji Verimli Çocuk”, “Enerji Verimli Sanayi”, “Enerji Verimli Ulaşım” çalışmalarının yürütüldüğü belirtilmiştir. Enerji verimli kadın projesi kapsamında 20 ilde 20.000 kadının enerji verimliliği konusunda bilinçlendirilmesi hedeflenmiştir.

“Enerji Verimli Hanım Projesi” net olarak cinsiyet ayrımcılığı içerdiği düşüncesiyle bazı çevrelerce eleştirilen bir proje olmuştur. Bu haliyle, ev işlerinin sadece kadınların sorumluluğunda ve enerji tasarrufu sağlama yükünün sadece kadınların üzerinde olduğu algısına yol açtığı düşünülmektedir. Kadınların ev ekonomisine ve dolaylı olarak ülke ekonomisine üreterek değil, az tüketerek katkıda bulunmaları anlamına geldiği düşünülmektedir. Bir diğer proje olan enerji çocuk projesinde ise yine çocukların eğitiminden sorumlu olan kadınların omuzlarına yük bindirdiği için kadın eleştirilmektedir (TMMOB, 2013: 8).

2. Kadın Çiftçi Eğitimi İşbirliği Protokolü: Bu proje ile amaçlanan, kırsalda yaşayan ve çiftçilikle uğraşan kadınların tarımsal ve sosyal konularda eğitilmesidir. TZOB (Türkiye Ziraat Odaları Birliği), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Tarım Bakanlığı bünyesinde imzalanan protokol kapsamında, 81 ili kapsayacak şekilde 8.568 kadının iklim değişikliği ve girişimcilik kapsamında eğitimlere tabi tutuldukları ifade edilmektedir. Ayrıca, tarımın kadınlaşmasına vurgu yapılarak, çıkarılacak tarım politikalarının kadın eksenli olması gerektiği eklenmiştir.

3. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013): Kadınların iklim değişikliği konusunda bilinçlendirilmesini ve eğitilmesini hedefleyen planda, “kadın ve çevre” başlığı altında, çevre verilerinin cinsiyet temelinde ayrıştırılması (Hedef 1), kadınların çevre konularında karar alma mekanizmalarında etkin olmaları (Hedef 2), çevre politikalarının etki uygulanmasında kadınların rolünün güçlendirilmesi (Hedef 3), başta kırsal bölgelerdeki kadınlar olmak üzere kadınların kırsal ve kentsel alanlarda güçlendirilmesi ve yaşam standartlarının yükseltilmesi (Hedef 4) hedeflerine yer verilmiştir.

Bu hedeflere ulaşmak için belirlenen sorumlu kuruluşlar TÜİK, Çevre ve Orman Bakanlığı, Üniversiteler, İçişleri Bakanlığı, Yerel Yönetimler, Sağlık Bakanlığı şeklinde sıralanmaktadır. Hedeflere ulaşma doğrultusunda belirlenen stratejilerden bazıları ise şu şekildedir; Kadın ve çevre konusunda çalışan kurumlarca cinsiyet temelli veriler üretilmesi; Türkiye’de sayısı 40 civarında olan kadın meclislerinin 81 ile yayılması ve kadınların karar mekanizmalarında etkin kılınması; Doğal kaynakların yönetimi ve kullanımı konusunda kadınlara yönelik bilinç artırıcı çalışmalar yapılması; Tarımsal alanlarda ve seralarda çalışan kadınların kimyasallara karşı olumsuz etkilenmelerini önleyecek tedbirler alınması; Doğal afetlerden korunmaya ve doğal afet sonrası yaşanan olumsuzluklara yönelik bilinç artırıcı, destekleyici çalışmalar yapılması.

Ulusal Eylem Planı’nın başarıya ulaşabilmesinin temel faktörlerinden biri uygulamalara ilişkin izleme ve değerlendirme sisteminin oluşturulması ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede KSGM koordinatörlüğünde uygulama stratejilerinden sorumlu temsilcilerin katılımıyla ulusal eylem planının uygulanıp uygulanmadığı değerlendirilmiştir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı’nın 2009, 2010, 2012 ve 2013 yılları için olmak üzere dört adet birleşik raporu bulunmaktadır. 2009 yılı birleşik raporunda, 2008-2013 yılları için hazırlanan toplumsal cinsiyet ve uyum planında bahsi

geçen 4 hedef ve 4 strateji, yinelenmiştir. 2010 yılı için hazırlanan birleşik raporda, kadınların çevre konusunda alınacak kararlarda etkin olması, çevre politikalarına kadın katılımının artması konularında yürütülen bir faaliyet olmadığı belirtilmiştir. Ancak, bazı hedeflere ulaşmak için geliştirilen stratejiler doğrultusunda kadın ve iklim, kadın ve su konulu çalıştaylar düzenlendiği belirtilmiştir. Ayrıca, kadınların ve çocukların afetler konusundan bilgilendirilmeleri için kurum ve STK'larla iş birlikleri yapıldığı belirtilmiştir.

2013 yılı için yayımlanan son raporda, neredeyse tüm hedeflere ilişkin açıklamalarda “toplantıda ilgili stratejilere ilişkin olarak yürütülen bir faaliyet belirtilmemiştir” ibaresi mevcuttur. Kadının çevre konularında güçlendirilmesi hedefleri doğrultusunda iklim değişikliğine uyum faaliyetleri ekseninde verilen eğitimler gerçekleştirilen çalışmalar arasında yer almaktadır. Yine UNDP Projesi olan ve İçişleri Bakanlığı'nın desteklediği kadın meclisleri oluşturulmaya devam edilmiş ve oluşturulan platformlarda ele alınan başlıklardan birisi “çevre” olarak belirlenmiştir. 2013 itibariyle ülke genelinde 154 belediyede kadın meclisi bulunduğu da yapılan çalışmalar arasında belirtilmiştir (KSGM, 2014: 33).

Yayımlanan raporlar incelendiğinde “çevre ve kadın” başlığı altında iklim değişikliği ve kadın özelinde yürütülen çalışmaların kadınların eğitilmesi ve bilinçlendirilmesine yönelik faaliyetlerle sınırlı kalmıştır. 2008-2013 hedeflerinin belirlendiği raporda “Kırsal alana yönelik ortak bir istatistikî veri tabanının oluşturulması ve bu veri tabanı oluşturulurken toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısının göz önünde tutulması gerektiği” vurgulanmış ve 2009'da yayımlanan birleşik raporda yinelenmiş olmasına karşın, 2010 yılı birleşik raporunda sadece Trabzon ili için ayrıştırılmış verilerin tutulduğu bir çalışma yapıldığı belirtilmiştir (KSGM, 2011, 71). Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından, 2008-2013 yıllarını kapsayan dönem için hazırlanan “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı” ndan sonra “2018-2023

Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı” hazırlanmıştır. Planda çevre başlığına yer verilmemiş ve iklim değişikliği özelinde ifadeler kullanılmamıştır (KSGM, 2018: 9).

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, isminden “kadın” ifadesi kaldırılan⁴⁷ “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı” na bağlı olarak görev yapmaktadır. 2017’de plan bütçe komisyonunda yapılan görüşmelerde, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bütçesinin 9 milyon 501 bin TL kısmının Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nce harcanmasına karşın, 15 milyar TL’sinin Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü’ne aktarıldığı belirtilmiştir (TBMM, 2018, [https:// www.tbmm.gov.tr/ develop/owa/komisyontutanaklari.mv_goruntule?pTutanakId=17730](https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyontutanaklari.mv_goruntule?pTutanakId=17730), 05.11.2019).

2018 yılı değerlendirildiğinde, savunma harcamalarının payının en yüksek payı olarak %41 oranında artışla bütçeden en yüksek payı aldığı görülmektedir. Ödenekten, savunma ve güvenliğe 92 milyar TL ayrılan dönemde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın aldığı miktar 26.7 milyar TL olmuştur. Kadınların sağlık harcamalarında ve eğitim harcamalarında da azalma olduğu görülmektedir. Bütçe metninde, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik kullanılan tek ifade, kadınların iş hayatına katılmasını desteklemek amacıyla kreş ve gündüz bakımevlerinin işletilmesinden muaf edilmeleridir. 2019 yılı için hazırlanan Bütçe Kanunu’nda, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı içerisinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri için ayrılan bütçenin 31.282.000 TL olduğu görülmektedir. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü için ayrılan miktarsa 13.154.000 TL’dir (Resmî Gazete, 2018, Sayı: 30642,

---

⁴⁷ Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı 1990’da kurulmuştur. 2011’de ise adı “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı” olarak değiştirilmiştir. 2018’e gelindiğinde ise “Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı” adıyla çalışmaya devam etmektedir. Bakanlığın isminden “kadın” ifadesinin çıkarılması feminist çevrelerce ve dönemin muhalefet partilerince eleştirilmiştir. Bu değişiklikte, kadının sadece aile içerisinde var olduğu, tamamen göz ardı edildiği savunulmuştur. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin önünde engel teşkil ettiği ve sosyal adaletsizliği perçinlediği aynı zamanda karar alıcıların eril zihniyetinin bir sonucu olduğu şeklinde ifade edilmiştir (TBMM, 2017, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyontutanaklari.mv_goruntule?pTutanakId=17730, 04.11.2019).

Kanun No. 7156, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/12/20181231M1-B32.pdf>, 05.11.2019).

KSGM'nin bakanlık bütçesi içerisinde azalan bir seyir izlemesi toplumsal cinsiyete duyarlı bir bütçeleme yapılmadığını göstermektedir. KSGM'ye ayrılan bütçenin toplumsal cinsiyet duyarlı olmadığı ve eşitlik bilincinden uzak olduğu görülmektedir. Özellikle bütçenin kontrolünden sorumlu müsteşar, müsteşar yardımcısı gibi üst düzey pozisyonlar erkekler tarafından yönetilmektedir ve bütçenin yürütülmesinden sorumlu kadın bulunmamaktadır. Bu da bütçenin eril yönde pozitif ayrımcılık yapılan bir siyasal metin olarak ortaya çıkmasına neden olmaktadır. 2018 yılı için hazırlanan "Bütçe Kanunu Tasarısı" na atılan imzalarda, kabinede sadece iki kadın bakanın olduğu görülmektedir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı: F. B. Sayan Kaya ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı: Jülide Sarıeroğlu) (Bknz. EK.15),

KSGM' ye ayrılan bütçe, Türkiye'de kadınların maruz kaldıkları şiddet, düşük ücretli ve güvencesiz çalışma, istihdama ve kamusal hizmetlere erişimde ayrımcılık ve benzeri sorunları çözmek konusunda yetersiz kalmaktadır. Nitekim, kadına yönelik şiddet, kadın-erkek ücret eşitsizliğinin giderilmesi, kadınların işe alım ve çalışma süreçlerinde maruz kaldıkları cinsiyetçi yaklaşımlar ve benzeri konularda ilerleme kaydedilmediği de raporlarda belirtilmiştir. Bu konularda ilerleme kaydedilememişken, çevre ve iklim değişikliği ekseninde kadınların ajandaya girmesinin bu süreçte olağan olmadığı görülmektedir.

Türkiye'nin önemli politika belgelerinden bir diğeri olan kalkınma planlarının odak noktasının bütünleştirici ve eşitlikçi politikalar olması gerekmektedir. Bu yüzden kalkınma planlarına ve programlarına toplumsal cinsiyet eşitliğinin dâhil edilmesinin ekonomik, siyasal ve toplumsal kalkınmayı da pozitif yönde etkileyeceği bir gerçektir. Kadının ikincilleştirilmesi durumu hem toplumsal kalkınma hem de demokrasi

açısından büyük bir sorundur. Toplumsal cinsiyet eşitliği hedefi ise kalkınma planlarının başarıya ulaşmasında zorunlu bir hedeftir (Sancar, 2006: 20).

Türkiye'nin kalkınma planları toplumsal cinsiyet perspektifinden incelendiğinde, genellikle kadın istihdamı, kadın eğitimi ve kadına yönelik şiddet konularında planlama yapıldığı görülmektedir. Kalkınma planlarında kadın ve aile kavramlarının bütünleşmiş kavramlar olduğu ve ev işleri ile çocukların bakımından sorumlu kişilerin kadınlar olduğu ile ilgili paragraflar mevcuttur. Örneğin 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kız çocuklarının bir ev kadını olarak değerlendirilmesi ve geliştirilmesi amaç edinilerek kız teknik öğretiminin amaç edinilmesi gerektiğine değinilmiştir (DPT, 1963: 460).

9. Kalkınma Planı, AB'ye üyelik sürecinin gerektirdiği hedefler doğrultusunda hazırlanmış bir plan niteliğindedir. Bu nedenle AB ortalamasına göre düşük seviyede olan alanlarda kadınların da işgücüne ve istihdama katılmasına özen gösterilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. 9. Kalkınma Planı'nda vurgu yapılan bir başka nokta ise kadınların, işsizlerin ve özürülülerin dezavantajlı gruplar olarak değerlendirilmesidir. Planda “özürlü” olarak tabir edilen dezavantajlı kesimin azınlığı oluşturması göz önünde bulundurulursa kadınlara yönelik sınıflandırmada ciddi bir sorun bulunmaktadır. Nüfusun neredeyse yarısını oluşturan kadınların (2018 nüfus sayımına göre Türkiye nüfusundaki kadın oranı %49,83'tür) dezavantajlı gruplarla birlikte sayılarak azınlık görülmesi eğilimi doğru bir yaklaşımı yansıtmamaktadır (Toksöz, 2007: 54). 9. Kalkınma Planı'nda kadınların karar alma sürecine katılımının⁴⁸ AB ülkeleriyle karşılaştırıldığında yetersiz olduğuna da dikkat çekilmiştir.

AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikası basit eşitlik anlayışının ötesinde bir politikadır. Toplumsal cinsiyetin ana akımlaşması dediğimiz, cinsiyet eşitliğinin her alanda alınan kararlara, politikalara ve uygulamalara dâhil edilmesi anlamına gelmektedir. Türkiye'nin kalkınma planlarında yer alan “ve kadınlar” ifadesi ise

---

⁴⁸ 2002 seçiminde kadınların parlamentoda temsil oranı yaklaşık %4,4' tür (DPT, 2007b: 43).

kadınların var olan politikalara eklenmesi anlamına gelmektedir. Berktaş'a göre tek tek olguları düzeltmek yerine eşitsiz sistemlerin ve kadınlar için dezavantaj yaratan sistemlerin ortadan kaldırılması gerekmektedir (Berktaş, 2004: 27).

Toplumsal cinsiyet kavramının kalkınma planları içerisinde zikredilmesi 10. Kalkınma Planı'na denk gelmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı olarak bu planda kullanılmasına karşın daha önceki planlarda da mükerrer şekilde kullanılan "kadın, çocuk, engelli ve yaşlıların ekonomik ve sosyal hayatta daha fazla yer almaları" gibi kadınların sınıflandırıcı ifadeleri bu planda da kullanılmıştır. Aynı planda, anayasaya pozitif ayrımcılık ilkesinin dâhil edildiği, kadına yönelik şiddete ilişkin düzenlemeler yapıldığı ve "Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu" kurulduğu belirtilmiştir (DPT, 2013: 40).

10. Kalkınma Planı'nın hazırlık aşamasında Kalkınma Bakanlığı tarafından 46 adet Özel İhtisas Komisyonu ve 20 adet Çalışma Grubu oluşturulmuştur. "Toplumsal Cinsiyet Çalışma Grubu" da bu bağlamda oluşturulan gruplardan birisidir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için eğitim, sağlık, istihdam, karar alma mekanizmaları ve kadına yönelik şiddet başlığı altında 5 alt grupta değerlendirmeler yapılmıştır. Dünyada yaşanan gelişmeler ile, Türkiye'deki durumun analizinin yapıldığı raporda, dezavantajlı kadın grupları ve aynı zamanda LGBT sorunlarına yönelik özel politika geliştirilmesi gerektiğine değinilmiştir. Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelli sorunlara yönelik kısa, orta ve uzun vadeli çözüm önerileri getirilmiştir⁴⁹ (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 102). Raporda, çevre ya da iklim değişikliği bağlamında kadınları ya da toplumsal cinsiyeti içeren bir ifade bulunmamaktadır.

11. Kalkınma Planı'nda toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı ve kapsamı plana dâhil edilmemiştir. Aynı zamanda, 10. Kalkınma Planı'nda yer alan toplumsal

---

⁴⁹ Raporda, İstanbul Sözleşmesi'nde yer alan, kadınları korumaya yönelik hususlara ek olarak LGBTİ bireylerin korunmasını sağlayacak cinsiyet kimliği ifadelerinin de 6284 sayılı "Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun" a eklenmesi gerektiğinin altı çizilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 298).

cinsiyete duyarlı bütçeleme ifadesine de 11. Planda yer verilmemiştir. Kadın hakları savunucusu STK'ların⁵⁰ tepkisini çeken bu uygulama ile 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına ulaşmanın mümkün olmayacağına dikkat çekilmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı 11. Kalkınma Planı'ndan çıkarılmış olmasına karşın, kadınların eğitimi ve istihdamı, kız çocuklarının eğitime erişimi gibi konular plan dâhil inde ele alınan konular olmaya devam etmiştir. 11. Planda kadının ev içi emeği görmezden gelinerek, kadın istihdamını artırma yolunda uygulanacak politikalar olarak girişimcilik ve kadın kooperatifçiliği destekleri yoluyla finansal destek araçlarının geliştirilmesi üzerinde durulmuştur (DPT, 2019: 109).

Aynı planın nüfus ve yaşlanma başlıklı bölümünde, “doğurganlık hızının yenileme seviyesinin üzerinde tutulması için geçmiş dönemde gerçekleştirilen iş ve aile yaşamını uyumlaştırıcı politikaların etki değerlendirmesi yapılarak gerekli tedbirlerin hayata geçirilmesi” hususuna değinilmiştir. Kadın emeğinin “aile” sorumluluğu ile bütünleştirildiği aynı zamanda kadınların belirli işlerle sınırlandırılıp, esnek zamanlı çalışma yöntemi ile yarı zamanlı çalışmaya zorlandığı bir ifadeyi çağrıştırmaktadır.

Türkiye’de kalkınma planları ve özel ihtisas komisyonları, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamayı amaçlayan bir politika aracı olarak ele alınabilmektedir. Ancak pratikte neoliberal politikaların uygulanıyor olması eril zihniyetin tahakkümü ile toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik kurumsal çabaları da sekteye uğratmaktadır. Bu durum Kalkınma Planlarında kadınların sadece aile içerisinde var olabilmesi, anne ya da eş olarak tanımlanması, nesneleştirilmesi ve “farklı fakat eşit” yaklaşımına konu olamaması ile örneklendirilebilmektedir (Aliefendioğlu ve Özbilgin, 2010: 6). Sonuç olarak Kalkınma Planlarında toplumsal cinsiyet eşitliği sosyal hizmet anlayışı ile ele alınmanın ötesine geçememiştir. Kalkınma planlarındaki toplumsal

---

⁵⁰ 11. Kalkınma Planı'nda toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının yer almamasına tepki gösteren STK'lar arasında, Kadın Dayanışma Vakfı, Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği, Kadınlarla Dayanışma Vakfı, Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı yer almaktadır (Karatabanoğlu, 2019, <http://www.sivilsayfalar.org/2019/07/25/kadin-orgutlerinden-11-kalkinma-planina-toplumsal-cinsiyet-tepkisi/>, 05.11.2019).

cinsiyet ve çevre bağlantıları incelendiğinde ise çevre başlığı altında toplumsal cinsiyet ifadelerine ya da toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama planlarında çevre özelinde bir planlama yapılmadığını görmekteyiz. Sadece 9. Kalkınma Planı'nda tarımsal üretim ve pazarlama aşamalarında eğitim ve yayın hizmetlerinin artırılması ve söz konusu hizmetlerin kadın çiftçileri de kapsayacak şekilde olmasına dikkat çekilmiştir. Bunun haricinde iklim değişikliği özelinde kadınlarla ilgili bir ifade yer almamaktadır.

İklim değişikliği politikalarının ulusal düzeyde uygulanması gerekliliğine ek olarak yerelde de uygulanması önemlidir. Dünya nüfusunun giderek artması ve kırdan kente göç ile, kentler iklim değişikliğinin hem sorumlusu hem de mağduru durumundadırlar. Kentlerin doğal kaynak tüketiminin %75'inden, enerji kullanımının %60-75'inden ve sera gazı salımlarının %70'inden neden oldukları için iklim değişikliğinin baş sorumlularından sayılmaktadırlar. Bununla birlikte artan ısı nedeniyle kentli sağlığının tehlikede olması, yükselen deniz seviyeleri ile kıyı kentlerin doğal afetlere açık olması, taşkın ve sel felaketlerinin artması ise kentlerin iklim değişikliğinin mağduru olmasına neden olmaktadır (Uncu, 2019: 4).

Kentlerde iklim değişikliği ile etkin mücadele yöntemlerinin uygulanması ise çözüm alanı oluşturmak açısından önemlidir. Bunun için kentlerde iklim eylem planlarının ivedilikle yapılması gerekmektedir. Eylem planlarında, fosil yakıtlara bağlı enerji rejimlerinden vazgeçilmesi, ulaşımda çevreci, temiz, sürdürülebilir yöntemlerin uygulanması, karbonsuz yapı malzemelerinin tercih edilmesi, yeşil alanların artırılması gibi alınacak önlemler ve ulaşıması beklenen hedeflerle kent temelli bir iklim mücadelesi hayata geçirilmelidir (Uncu, 2019: 4).

İklim değişikliği yerel eylem planlarında fosil yakıtlardan yenilenebilir enerjiye geçerken iklim adaletinin de sağlanmasına dikkat edilmesi ve toplumsal cinsiyete duyarlı olması gerekmektedir. Kentsel iklim politikalarının özellikle gıda, konut, enerji, su kaynakları ve güvenlik alanlarında toplumsal cinsiyete duyarlı olması ve aynı

zamanda iklim değişikliği ile mücadele kapsamında geliştirilen politikaların farklılıklar gözetilerek yapılması gerekmektedir (Talu, 2018: 62).

Türkiye’de uygulanan yerel iklim eylem planlarında toplumsal cinsiyet duyarlılığı açısından bir eksiklik mevcuttur. Avrupa’da deniz kıyısında yer alan 15 kent üzerinde yapılan çalışmalar büyükşehirlerden özellikle İstanbul ve İzmir’in yüksek kırılganlık seviyesinde olduğunu göstermektedir (Uncu, 2019: 27). Nüfus açısından Türkiye’nin en büyük kenti olan İstanbul, Avrupa kıyı kentleri içerisinde en çok zarar görecekt kentler arasında birinci sırada yer almaktadır. Buna karşın, hazırlanan İstanbul İklim Değişikliği Eylem Planı’nda toplumsal cinsiyete ilişkin bir ifade bulunmamaktadır. Aynı zamanda, planda yer alan yol haritasında da kadınlar özelinde herhangi bir uygulamaya yer verilmemiştir (İBB, 2018: 128).

İklim felaketlerinin tehdidi altında bulunan bir diğer büyükşehir İzmir’in ise iklim krizine karşı mücadelesi son yıllarda hız kazanmıştır. İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından değişen iklim koşullarına karşı bir eylem planı hazırlanmıştır. Çalışma kapsamında, 2050-2100 dönemine ait iyimser ve kötümser iklim senaryolarına yer verilmiştir. Sıcaklıkların artacağı ve yağışların azalacağı tahminiyle, yağmur bahçeleri ile çatı bahçelerinin oluşturulması, refüjlerin ve kaldırımların su tutma hendekleri şeklinde tasarlanması, çim ve okaliptüs ağaçları yerine yerel bitki türlerinin tercih edilmesi gibi öneriler iklim planında yer almaktadır (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2019, <https://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/izmir-2050ye-odaklandi/39489/156>, 05.11.2019). Buna karşın İzmir Eylem Planı’nda da toplumsal cinsiyet özelinde kadınlara yer verilmediği görülmektedir. Bir diğer büyükşehir başkent Ankara’nın ise iklim değişikliği yerel eylem planı bulunmamaktadır.

Türkiye’de ilk İklim Değişikliği Eylem Planı Gaziantep Büyükşehir Belediyesi⁵¹ tarafından hazırlanmıştır. Bu anlamda Türkiye’nin iklim değişikliği Strateji Belgesi ve İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı’nın yerelde uygulanması açısından örnek bir girişim olmuştur (Talu, 2019: 67). Planda, 2023 yılına gelindiğinde sera gazı emisyonlarının %15 oranında azaltılması hedeflenmiş, söz konusu plan karbon yoğunluğu düşük teknolojilerin uygulanması için yol haritası belirlemiştir. 2016’da plan yenilenmiş ve uygulama için yol haritası belirlenmiştir (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, 2016: 33). Ancak planda, iklim değişikliğinin toplumsal cinsiyete ilişkin açılımlarına yer verilmemiştir. Kadınların rolü ise ailede enerji tüketiminden sorumlu ve verimliliğini sağlamakla görevli kişiler olarak belirtilmiştir⁵² (Talu, 2018: 62).

Denizli için 2016-2030 yılları için hazırlanan İklim Değişikliği Eylem Planı’nda kadınlar kırılgan grubun içerisine dâhil edilerek bu grup için özel bir içerme çalışması yapılmadığı belirtilmiştir. Aynı zamanda, bu grup için temsiliyet düzeyinin istenen seviyelerde olmadığı da plana eklenmiştir (Denizli Belediyesi, 2019: 25). Kocaeli, Bursa, Antalya, Kahramanmaraş, Manisa ve Mersin için hazırlanan yerel iklim eylem planlarında kadına ilişkin ifadeler yer verilmemiştir ve cinsiyet körü olduğu söylemek mümkündür.

İklim dostu şehirlerin baskın ekonomik faaliyet alanı ile etkileşiminin ölçüldüğü bir çalışmada, kentsel alanlardaki tarım, sanayi, turizm gibi baskın ekonomik faaliyetler ile iklim değişikliğine dirençli, doğa dostu ekolojik kriterleri arasındaki etkileşim incelenmiştir. Sekiz ana kategori (enerji/iklim, su, hava, atık, ulaşım, ekonomik sağlık, arazi kullanımı ve sosyal sağlık) altında 33 göstergenin kullanıldığı çalışmada, pilot bölge olarak 10 şehir (Adana, Antalya, Aydın, Denizli, Gaziantep, Hatay, Mersin,

---

⁵¹ Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanlığı görevi, 30 Mart 2014 yerel seçimlerinde %54,7 oy oranıyla seçilen ve Türkiye’nin ilk Kadın Büyükşehir Belediye Başkanlarından biri olarak göreve başlayan Fatma Şahin tarafından yürütülmektedir.

⁵² Planda kadınlar, “evlerde ev yatırımları ile ilgili kararları alan” ibaresi ile yer almışlardır (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, 2011, <https://gaziantep.bel.tr/Gaziantep-CCAP-TR-final-20111102.pdf>, 05.11.2019).

Muğla ve Şanlıurfa) seçilmiştir. Eko-kent⁵³ değerlendirme aracı olarak şehirlerin performanslarının incelendiği çalışmada ilk üç şehir sırasıyla, Antalya, Gaziantep ve Aydın olmuştur. Gaziantep ve Antalya “İklim Değişikliği Eylem Planı” ve Sera Gazı Envanteri bulunan büyükşehir belediyeleri arasındadır ve her iki belediye de Türkiye’de İklim ve Enerji için Belediye Başkanları Küresel Sözleşmesi’ni imzalamıştır. Bu sonuç, eko-kent performans sıralamasında en üstte iki belediyenin yer almasının rastlantısal olmadığını göstermektedir (Tüzgen ve Işıldar, 2018: 137). Çalışmadan çıkarılacak bir diğer sonuç ise ilk üç sırada yer alan Gaziantep ve Aydın⁵⁴ Büyükşehir Belediye Başkanlarının kadın olmasıdır.

İklim değişikliği yerel eylem planları, yerel yönetimlerin iklim değişikliğini hızlı ve adil bir şekilde durdurmak için ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine uyum sağlamaya yönelik atılacak adımların yer aldığı bir yol haritası niteliğindedir. Bu bağlamda, iklim adaleti gözetilen, mevcut yerel iklim koşullarının analizinin yapıldığı, etki ve kırılganlık analizlerinin yer aldığı, çözümlerin ve öncelik sıralarının belirlendiği eylem planlarının oluşturulması başarıya ulaşılması açısından da önemlidir. Dünya kentleri açısından bakıldığında, bu aşamaları yerine getirerek, iklim eylem planlarını katılımcı bir şekilde uygulamaya koyan kentler bulunmaktadır. En başarılı kentler sıralamasında Barselona, Paris ve Seul gelmektedir (Uncu, 2019: 5-6). Burada dikkat çeken nokta ise Barselona ve Paris’in belediye başkanlarının⁵⁵ kadın olmasıdır.

Barselona’ya 2015’te belediye başkanı seçilen Ada Colau ile kentin iklim değişikliğiyle mücadelesi bir adım ileri götürülerek 2018’de İklim Eylem Planı yürürlüğe konmuştur. 2018-2030 yılları için hazırlanan Barselona İklim Eylem Planı, 2016’da yapılan bir araştırmanın verileri dikkate alınarak hazırlanmıştır. Kentin

---

⁵³ İnsan, doğa ve kent arasında ilişki kurarak, insanların doğayla uyum içerisinde yaşamasını ve ekolojik açıdan sağlıklı kentler yaratmayı öngörmektedir (Işıldar, 2012: 243).

⁵⁴ 30 Mart 2014 yerel seçimlerinde Aydın Büyükşehir Belediye Başkanı olarak Özlem Çerçioğlu %53,94 oy oranı ile seçilmiştir. Aydın’ın Büyükşehir olmasıyla Aydın’ın ilk kadın Büyükşehir Belediye Başkanı olarak görevine devam etmektedir.

⁵⁵ Ada Colau, Barselona’nın seçilen ilk kadın belediye başkanıdır.

%10'luk kesiminin enerji yoksulluğu çektiği ve özellikle yoksul ve dezavantajlı bölgelerde iklim değişikliğinin etkilerinin daha çok yaşandığı tespit edilmiştir. Bu nedenle, eşitsizlikleri ortadan kaldırma hedefi olan ve iklim adaleti kavramının merkeze alındığı bir eylem planının hazırlanmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca planda, iklim ekonomisi oluşturma yoluyla, iklim eylem planındaki uygulamaların hayata geçirilmesi tasarlanmıştır. İklim ekonomisi altında, kaynaklardan en iyi şekilde yararlanılan ve atık oluşumunu önleyen dairesel bir vizyonun belirlendiği, atık üretimini azaltan, yeniden kullanımı teşvik eden sürdürülebilir tüketim alışkanlıklarının benimsendiği, kamu ihalelerinin %80'inde sosyal ve ekolojik kriterlerin uygulandığı bir sistem tasarlanmıştır (Ajuntament de Barcelona, 2018: 113).

Barselona kenti cinsiyete göre ayrıştırılmış verilerin toplanmasında, kurumsal cinsiyet uzmanlığı geliştirmede ve cinsiyete dayalı iklim eylemlerini yönlendirmede öncü durumdadır (Women4Climate, 2019: 42). Kentin, 2016'da cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesine yönelik "Cinsiyet Adalet Planı (2016-2020)" (Plan for Gender Action) yayımlanmış ve uygulaması başlatılmıştır. Barselona, iklim adaleti bağlantılarını dikkate alarak, kurumsal değişime yönelmiştir. Toplumsal cinsiyet eğitimi veya toplumsal cinsiyet bütçeleme yoluyla kurumsal bağlamda toplumsal cinsiyet uzmanlığının artırılması buna örnektir. Ayrıca, kentte istihdam, girişimcilik ve destek programlarında toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve ev içi cinsiyet rollerinde paylaşımı teşvik etmek yaşam ve zaman yönetiminin ekonomisinde yapılan çalışmalardandır. Kentteki insan ve sosyal haklara aykırı yapısal engelleri kaldırmak, kentsel ve kamusal alanların kadın ve kız çocukları için daha güvenli olmasını sağlayıcı tedbirlerin alınması da yapılan çalışmalar arasındadır.

İklim krizinin etkilerinin sıcak hava dalgaları, seller ve gıda krizi şeklinde hissedildiği bir diğer kent Paris'tir. 2003'te Avrupa genelinde yaşanan sıcak hava dalgası, Paris'te 500'ün üzerinde kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur. İklim

krizinin etkilerinin bu denli yoğunlukta hissedildiği Paris, New York'tan sonra iklim eylem planı oluşturan ikinci kent olmuştur. 2007'de Paris Metropolitan Belediyesi öncülüğünde "Hava Kalitesi, Enerji ve İklim Eylem Planı" hazırlanmış, 2012'de de yenilenmiştir. Plan çerçevesinde alınan önlemler sayesinde Paris'in karbon ayak izi son 10 yıl içerisinde %10 oranında düşürülmüştür (Climate Leadership Group, 2018: 16). 2014'te göreve gelen Anne Hidalgo tarafından iklim krizinin etkilerinin daha da azaltılması için hedefler genişletilmiş ve yeni bir iklim eylem planı hayata geçirilmiştir. 2018'de oluşturulan yeni iklim eylem planında karbon nötr yaşama geçişin hızlandırılması ve mücadelenin kapsamının genişletilmesi hedeflenmiştir.

Paris'te uygulanan iklim eylem planında katılımcı demokrasi ön planda tutularak şeffaflık ilkesiyle toplantılar ve konferanslar düzenlenmiştir. Yurttaşların, STK'ların, ekonomi sektörünün ve üniversitelerin fikirlerine başvurulmuş, ardından kapsamlı bir rapor yayımlanmıştır (Paris'te yaklaşık olarak kayıtlı 65.000 STK bulunmaktadır ve toplamda 660.000'den fazla üyeye sahiptir. STK'larda toplam kadın sayısı %53'e denk gelmektedir). Kadınlar özellikle çevre örgütlerinde aktif rol oynamaktadırlar. Çevre örgütlerinin %25'inin kurucusu kadındır ve çevre örgütüne liderlik eden kadınların oranı %43 civarında seyretmektedir (Women4climate, 2019, https://w4c.org/sites/default/files/201902/W4C_Report_INFO_Paris_Case_Study_0.pdf, 05.11.2019).

İklim değişikliğinin ağırlıklı olarak bilimsel, teknolojik, mühendislik ve ekonomik çözümler gerektiren bir sorun olduğu Paris eylem planında da ele alınmıştır. Alanların erkek egemen alanlar olduğu düşünüldüğünde kadınların iklim eylemlerine dâhil olmasında ve liderliğinde durumun engel teşkil ettiğine değinilmiştir. Özellikle kadınların önündeki zorluklar, kamu politikalarında erkeklerin baskın olma fikrinin yaygın olması, kadınların zaman kısıtlarının ve sorumluluk alanlarının erkeklere göre fazla olduğu şeklinde sıralanmıştır. Bu doğrultuda kadınların aktif şekilde katılımının

önemli olduğu belirtilmiş ve daha çok söz sahibi olmaları için çalışmalar yapılacağına değinilmiştir.

Paris iklim eylem planı, sürdürülebilir gıda sistemi, sürdürülebilir enerji sistemi ve bölgesel uyum olmak üzere üç ana eksen üzerine şekillendirilmiştir (Mairie de Paris, 2018, https://c40-production-images.s3.amazonaws.com/press_releases/images/209_Paris_CAP_Eng_press_release_.original.pdf?1521751367, 05.11.2019). Ayrıca, iklim eylem planının uygulanması için mekanizmalar oluşturulmuştur. Bilim insanları ve araştırmacılardan oluşan Bilim Komitesi en önemlilerindedir. Eylem Planında Paris'in karbon nötr bir kent haline gelmesi için bir takvim oluşturulmuş ve 2020, 2030 ve 2050 için hedefler belirlenmiştir.

4.6. AVRUPA BİRLİĞİ DÜZEYİNDE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET POLİTİKALARININ ÇÖZÜMLEMESİ

AB düzeyinde toplumsal cinsiyet ve iklim değışikliğı iki ayrı konu olmasına karşın, giderek daha fazla ilişkilendirilmekte ve birbirine daha çok bağlanmaktadır. Çevre politikalarının kesişen noktasında olması gereken cinsiyet perspektifi kaynaklara ve hizmetlere erişimlere ek olarak politika uygulama konusunda da kilit rol oynamaktadır. Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliğı Enstitüsü (EIGE/ European Institute for Gender Equality), iklim değışikliğı politikalarının sonuçlarının incelenmesinin, iklim koruma sistemine yönelik reformları belirlemekte önemli olduğunu belirtmiştir. Böylece uyum ve azaltım politikalarında cinsiyet eşitliğı sağlanabilir, yoksulluğun ortadan kaldırılması ve sürdürülebilir kalkınma teşvik edilebilir (EIGE, 2019, <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/policy-areas/environment-and-climate-change>, 14.11.2019).

2015'te BM'de benimsenen sürdürülebilir kalkınmanın uluslararası planı niteliğindeki 17 sürdürülebilir kalkınma hedefi AB ve üye devletler tarafından da

benimsenmiştir. Bu doğrultuda, 2030'a kadar ortak hareket etme mantığıyla küresel uygulamaları ilerletme kararlılıklarını belirtmişlerdir. 2017 "Avrupa Kalkınma Uzlaşısı"⁵⁶ (European Consensus on Development) Raporu "Bizim Dünyamız, Bizim Onurumuz, Bizim Geleceğimiz" (Our World, Our Dignity, Our Future) sloganıyla yayımlanmıştır. Raporda, Lizbon Antlaşması ile sağlanan çerçeve dikkate alınarak, gelişmekte olan ülkelerle ortaklaşa çalışmalar eşliğinde 2030'da sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması için genel bir vizyon sunmaktadır.

Raporda, toplumsal cinsiyet eşitliğine "no one is left behind" (geride kimse kalmaması) düşüncesiyle yaklaşıldığı belirtilmiştir. Kalkınma eylemini yönlendiren ilke ve değerler bölümünde, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması için AB politikalarının merkezinde yer alması gerektiğinin altı çizilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma için toplumsal cinsiyet eşitliğinin önemli olduğuna yapılan vurguya ek olarak insan hakları, sosyal adalet ve sürdürülebilir demokratik toplumların gerekliliğine de değinilmiştir (European Commission, 2017: 3).

AB'nin raporu, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması konusunda bazı eksikliklere de dikkat çekmektedir. Kadınlar ve kız çocukları toplumdan dışlanmakta, kaynaklara erkeklerle eşit oranda erişememekte ve politikada seslerini duyuramamaktadırlar. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamanın yolunun ise çok paydaşlı ortaklıkların geliştirilmesi, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme, planlama ve kadınların ve kadın örgütlerinin karar alma süreçlerine aktif katılımını sağlama kapasitelerinin güçlendirilmesiyle mümkün olacağı belirtilmiştir. Raporda, özellikle çatışma ve çatışma sonrası süreçlerde cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti

---

⁵⁶ Avrupa Kalkınma Uzlaşısı, 2005'te, yoksulluğun ortadan kaldırılması, daha adil ve istikrarlı bir düzen yaratma isteğiyle oluşturulmuş bir politika bildirisi. Metin, Avrupa Komisyonu ve üye devletler nezdinde, kalkınma politikalarında uygulanacak değerleri, hedefleri, ilkeleri ve ortak taahhütleri içermektedir. Binyıl Kalkınma Hedefleri referans alınarak, yoksulluğun azaltılması, sürdürülebilir kalkınma konularına odaklanılmıştır. Aynı zamanda, Avrupa'nın demokratik değerlerine dayalı gelişme modeli benimsenerek, insan haklarına saygılı, demokratik, hukukun üstünlüğünü dikkate alan politikaların uygulanması prensiplerini dikkate almaktadır (European Commission, 2019, https://ec.europa.eu/europeaid/policies/european-development-policy/european-consensus-development_en, 25.11.2019).

önleme, barış ortamlarının sağlanması için girişimlerde bulunma ve kadınların rahat şartlarda yaşayabileceği sürdürülebilir güven ortamlarının destekleneceğine dair ifadeler yer verilmiştir (European Commission, 2017: 13).

Avrupa Konseyi tarafından 2017’de rapor şeklinde sunulan II. Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı’nda, hemen hemen tüm ülkelerde kadın ve erkeklerin gelir, eğitim, sağlık ve teknolojiye erişim konusunda eşit haklardan yararlanamadıkları belirtilmiştir. AB tarafından özellikle dış eylemlerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesinin amaçlandığının ancak iklim değişikliği, doğal afetler ve zorunlu göç ve çatışma durumlarının, cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti kadınların aleyhine arttırdığına dikkat çekilmiştir.

Konsey yayımladığı planda, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama çabalarının devam edeceğini yinelerken, kadınların ve kız çocuklarının öncelikle güçlendirileceğini taahhüt etmiştir (Council of the EU, 2018, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2018/11/26/gender-action-plan-council-adopts-conclusions/pdf>, 01.02.2018). Bu bağlamda, AB, toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etme ve üçüncü dünya ülkelerindeki kadınları ve kız çocuklarını güçlendirme hedeflerini ilerletme konusunda dış yardım araçlarına sahip olduğunu aynı planda belirtmiştir. 2014-2016 yılları için iklim değişikliği programı kapsamında, gıda güvenliği, kırsal kalkınma, özel sektör gelişimi gibi tematik eylemlerde toplumsal cinsiyete özgü eylemlerin geliştirileceği, ayrılacak bütçenin tahmini 16 milyon Avro tutarında olduğu belirtilmiştir (European Parliament, 2017: 44). BM tarafından iki yılda bir yayımlanan raporlarda, AB ve üyesi ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere 2016’da 20 milyar Avro iklim finansmanı sağladıkları belirtilmiştir. Bu rakam AB’yi ve üyesi ülkeleri en büyük iklim finansman sağlayıcısı yapmakta ve 2013’teki 10,6 milyar Avronun ikiye katlandığını göstermektedir (EU Submission, 2018, <https://www4.unfccc.int/sites/SubmissionsStaging/Documents/201810041701---AT->

10-04-EU%20Submission%20on%20Strategies%20and%20A pproaches.pdf,
16.04.2019).

Avrupa Komisyonu'nun (European Comission), 2019'da yayımlanan "Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının Desteklenmesi" başlıklı raporunda, 2017'de yayımlanan raporun ardından, Avrupa Birliği ve üye devletleri kapsamında bir değerlendirme yapılmıştır. Raporda, AB'ye üye devletlerin, tüm insan haklarını kapsayan hak temelli bir yaklaşım benimsediği, katılımın ön plana çıkarıldığı, toplumsal cinsiyet eşitliği, şeffaflık ve hesap verilebilirliğin teşvik edildiği bir sürecin izlendiği beyan edilmiştir.

Raporda, iklim değişikliği bazında yapılan değerlendirmede, iklim değişikliğinin etkilerinin istikrarı, refahı ve çevreyi tehdit ettiğine ve iklim krizinin geçim kaynaklarının kaybına, zorla yerinden edilme ve çatışmalara neden olduğuna değinilmiştir. Daha barışçıl ve güvenli bir dünya sağlamak için ise iklim değişikliğine karşı dayanaklılığın artırılması, mali akışların ve yatırımların iklim-nötr teknolojilere ve işletmelere yöneltilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. 2017'de yayımlanan hedeflerin yer aldığı raporun ardından geçen süreçte, pek çok AB üyesi ülke tarafından ekosistemleri koruma, kirliliği azaltma, sürdürülebilir üretim ve tüketimi teşvik etme doğrultusunda çalışmalar yapıldığına değinilmiştir. AB tarafından sürdürülebilir enerji uygulamalarının daha geniş kapsamda tutulmasını teşvik etmek amacıyla 2014-2020 dönemi için 3,7 milyar Avro tutarında fon tahsis edildiği de eklenmiştir.

Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden bir diğeri "toplumsal cinsiyet eşitliği" çerçevesinde AB ve üye devletler, demokrasinin, insan haklarının ve iyi yönetişimin destekçisi olduklarını yinelemişlerdir. Kadınların ve kız çocuklarının fiziksel ve psikolojik bütünlüklerinin sağlanması, sosyal ve ekonomik haklarının desteklenmesi için haklarının gözetilmesi adına uygulamaların teşvik edildiği belirtilmiştir. Bu nedenle, AB ve BM bünyesinde başlatılan küresel ortaklık niteliğindeki Spotlight

Girişimi'ne AB tarafından 500 milyon Avro katkıda bulunduğu raporda yer almıştır (European Commission, 2019a: 2).

AB'nin toplumsal cinsiyet ve iklim değişikliği politikaları üç ekseninde şekillenmektedir. Kadınların çevre kararlarının alındığı kurumlarda yetersiz temsil edilmesi, iklim değişikliğine uyum ve azaltım stratejilerinde cinsiyet farklılıklarının gözlemlenmesi gerektiği, iklim değişikliğinin etkilerinde cinsiyet farklılıklarının hesaba katılması gerekliliğidir.

Kadınların çevre kararlarının alındığı kurumlarda yetersiz temsili AB tarafından toplumsal cinsiyet ve iklim krizi bağlantılarının ilk sorunlu alanıdır. EIGE tarafından toplumsal cinsiyet ve iklim değişikliği bağlantılarının ele alındığı raporda, kadınların AB üyesi ülkelerde hâlâ iklim değişikliği karar alma organlarında ulusal düzeyde yeterli sayılarda temsil edilmemesi durumuna dikkat çekilmektedir. 2011'de çevre/iklim, ulaştırma ve enerji politikası ile ilgilenen bakanlıklarda kadınlar %18,2 oranında temsil edilmiştir. Yönetim ve idari düzeyde bu oran %27 iken, sektörel bölümlerde ve bölümlerin yöneticilerinde ortalama %27,6 civarında seyretmektedir. Kadınların iklim değişikliği ile ilgilenen bakanlıklardaki temsili ülkeler arasında da değişiklik göstermektedir. Finlandiya ve İsveç cinsiyet dengesine ulaşmada en başarılı ülkeler olarak sayılabilmektedirler. Bu ülkelerde kadınların ve erkeklerin temsilde 50:50 cinsiyet dengesi sağlanmış ve eşit şekilde temsile ulaşılmıştır (EIGE, 2012: 46).

2018 verilerine bakıldığında, AB genelinde 28 ulusal parlamentodan sadece 6'sı bir kadın tarafından yönetilmiştir bu da oransal olarak %21'e denk gelmektedir. Kadınların oranları geçen senelere göre yüksek olsa da ülkeler arasındaki farklılıklar devam etmektedir. AB üyesi ülkelerde toplumsal cinsiyet eşitliği dengesinin sağlanmasında oransal olarak katkısı olan ülkeler İsveç, Finlandiya ve İspanya olarak sıralanmaktadır (European Commission, 2019b: 33-34).

2019'un 2. çeyreğinde, kadınlar hâlâ AB ülkelerinde parlamento üyelerinin %31'i oranında temsil edilmektedirler. Kadınların karar alma pozisyonlarındaki oranı ise sadece %27,8'dir. (European Commission, 2019, https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-balance-decision-making-positions_en, 18.10.2019). Kadınların karar alma süreçlerinde ve pozisyonlarında yetersiz temsil edilmesinin nedenleri çeşitlidir. AB tarafından kabul edilen temel nedenler arasında geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri, kadınlarla erkeklerin bakım ve sorumluluklarının aynı olmaması, kadınların iş ve hane içerisindeki bakım sorumluluklarını dengelemek için destek bulamayışları, yaygın siyasi ve kurumsal kültürler olarak sıralanmaktadır (Bknz. EK.16). AB ikinci olarak, iklim değişikliğine uyum ve azaltım politikalarında toplumsal cinsiyet farklılıklarına dikkat edilmesi gerektiğini savunmaktadır. İklim krizi, kadınların daha az güç sahibi olmaları ve savunmasız olmaları nedeniyle, etkileriyle baş edemedikleri bir sorun değildir. Aksine, köklü, eşit olmayan toplumsal cinsiyet ilişkileri ile karakterize edilen ve buna bağlı olarak tüm dünyayı etkileyen bir sorundur. Aynı zamanda, kadınların ve erkeklerin birbirleriyle kurdukları ilişkiden başlamak üzere, hane içerisinde, toplumda ve küreselde üstlendikleri rollerin iklim değişikliğine cevap verme şekillerinin nasıl etkilendiğini anlama meselesidir.

Kadınlar ve erkekler hem bireysel hem de topluluk düzeyinde iklim değişikliğine uyum ve azaltım politikalarında farklı yeteneklere ve algı farklılıklarına sahiptirler. Buna bağlı olarak, düşük karbonlu yaşam tarzlarına geçme ya da iklim duyarlı teknolojileri tercih etme gibi mevcut çözümler kadınların ve erkeklerin eğitimlerine, cinsiyet rollerine ve gelirlerine göre şekillenmektedir (EIGE, 2019, <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/policy-areas/environment-and-climate-change>, 03.04.2019).

Avrupa’da yaşayan kadınların ve erkeklerin sera gazı emisyonlarına katkılarının hem emisyon üreten sektörler bazında hem de yaşam tarzları açısından farklılık gösterdiği belirtilmiştir. Farklılıkların temelinde ise davranış ve tüketim kalıplarıyla şekillenen hâkim cinsiyet rolleri ve kimlikleri yer almaktadır. İklim değişikliğine uyum faaliyetlerinin sürdürülebilir kalkınma için kritik öneme sahip olduğu düşünüldüğünde, kadınların bu faaliyetlerde hane içi sorumlulukları nedeniyle daha duyarlı oldukları belirtilmiştir. Aynı zamanda, kadınların sağlık ve çevre konularındaki gelişmiş risk algılarının daha güçlü olduğunun altı çizilmiştir (EIGE, 2012: 33). AB tarafından yürütülen çalışmalar, iklim değişikliğine neden olan sera gazı emisyonlarının cinsiyete özgü tüketim alışkanlıklarıyla bağlantılı olduğunu öne sürmektedir. Buna karşın, iklim değişikliğinin olumsuz etkileriyle birlikte kadınlar üzerinde daha yoğun hasarlara yol açtığı ve artı bir yük anlamına geldiğine de dikkat çekilmektedir (EIGE, 2019, <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/policy-areas/environment-and-climate-change>, 03.04.2019).

Üçüncü ve son olarak, iklim krizinin olumsuz etkilerinden özellikle doğal afetler söz konusu olduğunda kadınların ve erkeklerin farklı şekillerde etkilendiğidir. Aşırı hava olaylarının yaşanması, kuraklık ve sel gibi felaketlerde, kişilerin yaşı, sosyo-ekonomik durumları, etnik kökenleri gibi diğer ayırıcı faktörler de belirleyici olmakla birlikte, kadınların ölüm oranlarının erkeklerden daha fazla olduğunu göstermektedir. Örneğin, Portekiz’de 2002-2003 yıllarında yaşanan aşırı sıcaklıklarda kadınlar için tahmin edilen yaklaşık ölüm oranının erkekler için tahmin edilenin 2 katından fazla olduğu tespit edilmiştir (Nogueira, Falcao ve Contreiras, 2005: 152). Benzer bulgulara, Fransa’da yaşanan aşırı hava olaylarında rastlanmaktadır. Ülkede, 2006’da yaşanan aşırı sıcaklıklara bağlı, kardiyovasküler hastalıklar ve solunum hastalıkları ile hayatını kaybeden yaşlı kadınların oranı erkeklerden %1 daha fazla olmuştur (Fouillet, Rey ve Wagner, 2008: 315).

Avrupa Birliği'nde toplumsal cinsiyet perspektifini iklim değişikliği politikalarına dâhil etmeyi başaran ülkelerin politikalarına bakıldığında en üst sırada İsveç'in yer aldığını söylemek mümkündür. İsveç, 2014'te feminist bir dış politika izleyen ilk ülke olma özelliğini taşımaktadır. Alınan kararlarda ve kaynak tahsisinde toplumsal cinsiyet eşitliği hükümetin merkezinde yer almakta ve öncelikleri bu doğrultuda planlanmaktadır. İsveç'te yer alan feminist hükümet, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifini hem ulusal hem de uluslararası ölçekte oluşturduğu politikalarına dâhil etmeyi amaç edinmiştir.

Kuzey Kutbu bölgesindeki sekiz ülkeden biri olan İsveç'te iklim krizi potansiyel güvenlik tehdidi oluşturacak boyutlara ulaşmıştır. İsveç'in feminist dış politikası bu tehdide karşı kadınların değişimin bir aracı haline getirilmesi gerektiği fikrini savunmaktadır. İsveç hükümeti, Küresel Çevre Fonu, Dünya Bankası İklim Yatırım Fonu ve Yeşil İklim Fonu⁵⁷ aracılığıyla gerçekleştirilen projelerde, toplumsal cinsiyet perspektifine dikkat edildiğine, toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasına yönelik ve toplumsal cinsiyete duyarlı projelere öncelik verildiğine dikkat çekmiştir (GCF, 2019, <https://www.greenclimate.fund/news/gcf-launches-its-first-climate-gender-manual>, 02.10.2019).

İsveç'in çevreyi merkeze alan ulusal ve uluslararası politikaları 1960 ve 1970'lerde yapılan proaktif hamlelerle başlamıştır. 1967'de kurduğu Çevre Koruma Ajansı ile bu konuda girişimde bulunan ilk ülke konumundadır. 1972'de çevre konusunda ilk BM Konferansı'na ev sahipliği yapmış, UNEP'in kurulmasında da rol oynamıştır. İsveç sırasıyla 1998 ve 2002 yıllarında Kyoto Protokolü'nü imzalayan ve onaylayan ilk ülkelerden birisi olmuştur. Ülkede atık yönetimi, asit yağmuru önleme,

---

⁵⁷ Toplumsal cinsiyet eşitliği gözetilen projelere öncelik verilmesi Yeşil İklim Fonu'nun temel ilkesidir. Fon tarafından desteklenen tüm projelerde toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması yaygın olarak benimsenmektedir. Bu sürece yardımcı olmak için yayımlanan "Yeşil İklim Fonu Projelerinde Toplumsal Cinsiyeti Yaygınlaştırmak" isimli kılavuz İsveç Başbakan Yardımcısı ve İklim Bakanı Isabella Lovin'in rehberliğinde hazırlanmıştır (Statement of Government Policy on Foreign Affairs, 2018, <https://www.swedenabroad.se/globalassets/ambassador/zimbabwe-harare/documents/handbook-swedens-feminist-foreign-policy.pdf>, 02.10.2019).

sürdürülebilir şehir planlaması, geri dönüşüm gibi alanlarda yapılan çalışmalar, çevre koruma konusuna verilen önemi göstermektedir.

İsveç hükümeti, 2014 yılında, 2050'ye kadar ülkenin sera gazı emisyonlarını durdurmayı hedefleyen yol haritası niteliğindeki bir iklim değişikliği mücadele kanuna imza atmıştır. Buna göre, İsveç, 2020'ye kadar sera gazı emisyonlarını, 1990'la kıyaslandığında, %40 oranında azaltma ve 2030'a gelindiğinde fosil yakıtlardan tamamen kurtulmuş olmayı yani karbon nötr olmayı hedeflemektedir. İsveç'in 2020 taahhüdündeki azalmayı gerçekleştirmek için emisyonların 16 milyon ton azaltılması gerekmektedir. Bu nedenle İsveç'in feminist olarak nitelendirilen hükümeti tarafından bazı önlemlerin alınması gerekmektedir. Bununla birlikte, İsveç Ulusal Ekonomik Araştırma Enstitüsü tarafından 2019'da yapılan çalışmada hem ekonomik gelişmeler hem de politik teşvikler sayesinde İsveç'in 2050 hedefine ulaşma şansının güçlü olduğu belirtilmiştir (Swedish Institute, 2019, <https://sweden.se/nature/sweden-tackles-climate-change/>, 15.11.2019).

2017'de İsveç parlamentosunda onaylanan İklim Yasası 2018 itibariyle yürürlüğe girmiştir. Söz konusu yasa ile ülkenin net karbon emisyonlarını 2045'e kadar sıfırlamak ve negatif değerlere ulaşmasını sağlamak amaçlanmıştır. İsveç bu yasa ile Paris İklim Anlaşması'nda taahhüt ettiği hedeflerin de ilerisinde bir taahhütte bulunmuştur. İsveç'in feminist hükümeti tarafından iklim değişikliği ile mücadele kanuna imza atılmasıyla paralel olarak ABD Başkanı Donald Trump tarafından kadın hakları ihlali olarak nitelendirilen kürtaj hakkına ilişkin federal bütçe fonlarının kesilmesi kararı imzalanmıştır (Bknz. EK.17).

Toplumsal cinsiyet eşitliği ve iklim değişikliği ile mücadele arasındaki bağlantının görülebileceği bir başka örnek ülke ise Norveç'tir. Gelişmiş ülkeler kategorisinde yer alan Norveç, mecliste kadın oranının yüksek olduğu, kadınların karar alma süreçlerinde, katılımında aktif rol oynadığı ve bu doğrultuda iklim değişikliği ile

alınan kararlardaki başarının paralel olduğu bir ÷lkedir. Norveç, kadınların politik ve sosyal güçlenmesinin pek çok göstergesinde dünya ÷lkeleri içerisinde üst sıralardadır. Norveç, parlamentoda yer alan kadın oranı %40'a yakın ve küresel düzeyde en yüksek orana sahip ÷lkelerden birisidir (Norwegian Ministry of Culture, 2019, https://www.unece.org/fileadmin/DAM/Gender/Beijing_20/Norway.pdf, 04.10.2019).

Aynı zamanda, 2019 verileriyle hazırlanan İklim Değişikliği Performans Endeksi'nde (CCPI/ Climate Change Performance Index) yüksek performans gösteren ÷lkeler arasında yer almaktadır. Norveç neredeyse tüm kategorilerde (emisyon azaltımı, yenilenebilir enerji, enerji kullanımı ve iklim politikası) başarılı sonuçlar elde etmiştir (CCPI, 2019: 17). Norveç, uluslararası iklim finansmanı raporlama metodolojisini de geliştirmiş, 2019'da iklim politikalarına ek bir finansman da sağlamıştır. 2020'ye kadar karbon nötr olma hedefine, %67,7 yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanarak, erken ulaştığı aynı raporda belirtilmiştir.

Norveç'te iklim değişikliğine yönelik oluşan mücadele siyaseti ile toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama konusunda gösterilen çabalar arasında tarihsel bir bağlantı mevcuttur. 1979'da Norveç tarafından imzalanan Uzun Menzilli Sınır Aşan Hava Kirliliğine İlişkin Sözleşme'ye dayanarak, toplumsal cinsiyet eşitliği ile çevresel davranış arasındaki bağlantının üç şekilde ortaya çıktığını görmekteyiz. İlk olarak, bu sözleşme onaylandığı tarihte kadınlar ulusal parlamentonun %24'ünü oluşturmakta ve çevre bakanı olarak Gro Harlem Brundtland⁵⁸ görev yapmaktadır. İkinci nedeni, kadın ve çevre hareketlerinin yine aynı döneme denk gelecek şekilde Norveç'te yasal zemine oturtulmasıdır. Üçüncü bağlantı ise cinsiyet eşitliği yasası, toplumsal cinsiyet eşitliği

---

⁵⁸ 1981-1996 yılları arasında 3 dönem başbakanlık yapmış olan Brundtland, Norveç'in ilk kadın başbakanıdır. 1986'da kurduğu kabinede üyelerin %50'sinin kadın olmasını sağlamış, devam eden hükümetlerde de kadınların oranı nispeten sabit kalmıştır. BM Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından 1987'de yayımlanan Ortak Geleceğimiz Raporu'nda sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk kez Brundtland tarafından kullanılmıştır. Bu nedenle rapor aynı zamanda dönemin komisyon başkanlığını da yapan Brundtland'ın adıyla anılmaktadır.

mevzuatı gibi yasal düzenlemelerle çevreyi korumaya yönelik yasaların ve atılan uluslararası adımların aynı dönemde aynı hükümet tarafından gerçekleştirilmesidir.

Norveç tarafından uygulanan yasama eylemleri sosyal ve kültürel normların altında eşitlik ve adalet isteğinin yer almasıyla açıklanabilmektedir. Norveç'te gerçekleşen cinsiyetler arası eşitlik talebi ve çevre için duyulan endişenin hükümetin politikasının öncelikleri arasında olduğu görülmektedir. Buradan çıkarılabilecek sonuçlardan biri daha çevreci ve çevresel olaylara karşı duyarlı toplumlarda, cinsiyetçi tutumların daha az olduğudur. Aynı zamanda, toplumsal cinsiyet eşitliği ve çevre arasındaki ilişkinin ekofeminizm ekseninde nasıl şekillendiğini göstermektedir.

Her iki ülkenin değerlendirilmesinden ortaya çıkan sonuç, ulusal parlamentoda daha fazla kadın olan ulus devletlerin çevreyi korumaya daha meyilli olduklarını göstermektedir. Ekofeministlerin teorileştirdiği gibi toplumsal cinsiyet eşitliğinin iyileştirilmesi, ekolojik reformlar konusunda daha kararlı adımlar atılmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda, toplumsal cinsiyet eşitliğini özellikle karar alma mekanizmalarında bir seviyede gerçekleştirmiş olan toplumların çevre koruma konusunda daha fazla destekleyici olduğunu da ortaya çıkarmaktadır.

SONUÇ

İklim krizi artık bir çevre sorunu olmaktan çıkarak politika ve ekonomi sorunu halini almıştır. Bu bağlamda, bilim ve politikanın kesiştiği yeni ekonomik çözümlerin üretilmesi gerekmektedir. İklim krizinin ülkeler açısından krizden sorumlu olan ve zarara uğrayan ikilemi, varsıl ve yoksul, beyaz tenli ve renkli tenli halklar gibi ikilikler üzerinden iklim adaletsizliği kavramının literatüre girmesini sağlamıştır. Ancak iklim adaletsizliği sadece ülkeler arasında değil kuşaklar arasında ve cinsiyetler arasında da mevcuttur. İklim değişikliği kaynaklı yaşanan afetlerde elde edilen veriler ışığında krizin toplumsal cinsiyet nötr olmadığı görülmektedir. Aynı zamanda, toplumsal cinsiyet duyarlı politikaların üretilmemesi ortada artık bir sosyal adaletsizlik sorunu olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada, günümüzde yaşanan bir küresel çevre sorunu olarak iklim krizinin toplumsal cinsiyet özelinde kadınlar açısından olumsuz etkileri incelenmiştir. Öncelikle, iklim krizinin kadınlar özelinde yarattığı olumsuz etkiler sektörler bazında değerlendirilmiştir. İkinci çözümlene, uluslararası kuruluşlar ve anlaşmalar kapsamında kadınların iklim krizi politikalarının karar alma aşamalarında ne kadar etkin yer aldığı ve politikaların uygulanmasında toplumsal cinsiyet dengesinin gözetilip, toplumsal cinsiyet duyarlı kararların alınıp alınmadığını değerlendirmek üzerine kurulmuştur. Üçüncü ve son olarak Türkiye’de uygulanan iklim politikalarında toplumsal cinsiyetin ne derece bütünleştirildiğine dair çözümlene yapılmaya çalışılmıştır.

Kadınlar, tarım ve gıda güvenliği, biyolojik çeşitlilik, su kaynakları, göç ve doğal afetler özelinde değerlendirildiğinde iklim krizinin etkilerini özellikle gelişmekte olan ve kırsal bölgelerde daha fazla hissetmektedirler. Tarımda işgücünün yarısından fazlasını kadınlar oluşturmasına karşın, iklim krizi ile yaşanan işgücü kaybında öncelikli işten çıkarılacaklar kadınlar olmaktadır. Tarım, gıda, hayvancılık sektörleri kadınların

iklim krizi nedeniyle zarar gördükleri öncelikli sektörler arasında yer almaktadır. Egemen cinsiyetçi rollerle kesişen başarısız eril politikalar ise bu sektörlerde toplumsal cinsiyet duyarlı olmayan stratejilerin uygulanmasına ve iklim krizinin tetiklenmesine neden olmaktadır.

Yine iklim krizi kaynaklı su güvensizliği durumunda, kendilerine yüklenen ataerkil roller sebebiyle, su temin etme görevi kadınlara yüklenmektedir. Su temini kadınlar açısından yerine getirmeleri gereken bir sorumluluk aynı zamanda taciz, tecavüz gibi tehlikelere maruz kalmalarına neden olan bir durumdur. İklim krizi kaynaklı göç ve doğal afetler de kadınları erkeklere oranla daha olumsuz etkilemekte, yaşanan olası göç ve doğal afet durumlarında kadın ölümleri erkek ölümlerine nazaran daha fazla olmaktadır.

İklim krizinin cinsiyet nötr olmaması durumu BM nezdinde de CEDAW'dan itibaren tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle kırsaldaki kadınların iklim krizi etkilerinden daha çok etkilendikleri göz önünde bulundurularak politika üretme gerektiği konusunda farkındalık yaratılmaya başlanmıştır. Ancak kadınların politika ve karar alma düzeylerinde yeterince temsil edilmemeleri sorununun, kadınlar hakkında alınan kararların zayıflığı ile bağlantılı olduğu da düşünülmüştür. Kadınların siyasette ve karar alma süreçlerinde daha çok katılım sağlamaları gerektiği COP 7'den itibaren BM gündemine girmiş ve çağrıda bulunulmuştur. Ancak 2019'a gelindiğinde hâlâ yeterli sayıda kadın katılımının olmadığı görülmektedir.

Tezin ortaya attığı varsayımlardan ilki neoliberalizmin eril zihniyet ile şekillenen iklim değişikliği politikalarının ulusal ve uluslararası düzeyde başarılı olmadığı yönündedir. Bu varsayıma dayanarak çıkan sonuç, Norveç ve İsveç gibi iklim değişikliği ile mücadelede karbon nötr olmayı hedefleyerek, yenilenebilir enerji kaynaklarını tercih eden ülkeler iklim değişikliği ile mücadelede başarılı bir grafik izlerken, Türkiye gibi kömüre ve fosil yakıt üretimine yönelik politika uygulayan

ülkelerin ulusal anlamda iklim politikaları üretmekte başarılı bir grafik izlemediğini göstermektedir. Türkiye'nin düzensiz, dağınık ve ciddiyetten uzak iklim politikalarında toplumsal cinsiyet eşitliği de dikkate alınmamaktadır. Bu kapsamda elde edilen sonuçlardan biri Türkiye'nin iklim değişikliği politikalarının, stratejilerinin, ulusal ve yerel eylem planlarının toplumsal cinsiyet duyarlı olmadığıdır. İklim krizi ile mücadelede kadınların karar mekanizmalarında temsiliyetlerinin nasıl sağlanacağı konusunda ilkeler mevcut değildir. Aynı zamanda, toplumsal cinsiyet bazında ayrıştırılmış iklim değişikliği verileri de bulunmamaktadır. Yerel iklim eylem planlarında ve iklim değişikliği strateji belgelerinde kadınlara yer verilmemekte, verilirse de aile içerisinde yine ataerkil rollerle bezendirilerek değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin kalkınma planlarında ve toplumsal cinsiyet eşitliği eylem planlarında da iklim değişikliği kapsamında toplumsal cinsiyet eşitliğine yer verilmediği tezde elde edilen bir diğer sonuçtur. Kadına yönelik şiddet, eğitim ve sağlık konuları toplumsal cinsiyet eşitliğinin temel konularındandır. Ancak, iklim krizi bağlamında kadınların yaşam ve iş alanlarını kaybetmeleri iklim değişikliğinin şiddet boyutunu yansıtmaktadır. Kadınların yaşam alanlarına sahip çıkmak adına mücadelede daha ön planda yer almalarını sağlayacak politikaların ve stratejilerin üretilmesi gerekmektedir.

İkinci varsayım, iklim krizi politikalarında toplumsal cinsiyet eşitliğine ayrılan bütçenin ve finansal kaynakların yetersiz olmasının bu konudaki başarısızlığın önemli nedenlerinden birisi olduğudur. İklim değişikliği ile mücadele yöntemleri bağlamında önemli bir konu olan iklim finansmanının toplumsal cinsiyet duyarlı olması beklenmektedir. Ancak kadınlar, iklim değişikliğinden en çok zarar gören ülkelerde, etkileri azaltma ve uyumlaştırma yönünde kurulmuş olan iklim fonlarının sadece küçük bir kısmından yararlanabilmektedirler. İklim fonlarından yararlanma konusunda ciddi bir toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık bulunması iklim değişikliğine karşı üretilen politikaların da iklim adaletini sağlamaktan uzak olmasına neden olmaktadır.

Özellikle toplumsal cinsiyete duyarlı yatırımlar yapılırken azaltım, uyum, teknoloji transferi ve kapasite geliştirme konularında en yüksek verimin alınması amaçlanmalıdır. Bunun için de hazırlanan iklim değişikliği bütçesinin toplumsal cinsiyet duyarlı olması daha kapsayıcı bir iklim adaletinin temelidir. Aynı zamanda kadınların iklim değişikliğinin pasif kurbanları yerine mücadele kapsamında aktif birer aktör olmalarını sağlayacak politikaların üretilmesi ayrılan bütçeyle doğru orantılıdır. Buna karşın, Türkiye’de iklim değişikliğine uyum kapsamında yapılan çalışmalarda toplumsal cinsiyet özelinde ayrılan bütçe eğitim ve bilinçlendirme ile sınırlı kalmaktadır. Bu durum ise kadınlara yüklenen toplumsal cinsiyet rollerinde kadınların sorumluluk alanlarının ataerkil normlarla şekillendiğini desteklemektedir. Buna ek olarak, Türkiye’deki toplumsal cinsiyet eşitliği verileri ele alındığında, kadınların eğitim, istihdam, sağlık gibi alanlarda dezavantajlı durumda olması, toplumsal cinsiyet eşitliği için ayrılan kaynakların öncelikli olarak bu alanlara yöneldiğini göstermektedir.

Üçüncü varsayım, iklim değişikliği politikalarının başarıya ulaşmasının ekofeminizm bağlamında kadınların mağdur değil, özne durumunda oldukları bir iklim adaleti mücadelesiyle mümkün olduğudur. Kadınların hem ulusal hem de yerelde iklim değişikliği politikalarının karar alma süreçlerinde eşit şekilde temsil edilmeleri gerekmektedir. İklim değişikliğinin, ekofeminizm tarafından karşısında durulması gereken bir sorun olarak ele alınması, dünya çapındaki tüketimin cinsiyete dayalı karakterini objektif şekilde yansıtmamasından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda, kadınların iklim krizine karşı daha savunmasız ancak daha duyarlı olmalarına karşın politika uygulamalarında âtil kalmaktadırlar. Bu noktada, iklim krizine ekofeminist kuram bağlamında politikalar üretilmesiyle başarılı sonuçlar elde edilmesi sağlanabilmektedir.

Kadınların siyasette ikinci planda olmaları ataerkil yapı ile şekillenmiştir. Politikanın ve siyasetin erkek işi olarak düşünülmesi, kadınların karar alma süreçlerine

katılmalarının önünde engel oluşturmaktadır. Ancak, ekofeminizm anlayışıyla kadınların ekolojik kriz değerlendirmesi yapmaları, eril bir bakış açısına göre daha farklı olmaktadır. Bunun örnekleri, kadınların parlamentoda neredeyse eşit düzeyde temsil edildikleri Norveç ve İsveç'te görülmektedir. Daha cinsiyet eşitlikçi bir toplumu hedefleyerek, karar alma mekanizmalarında eşitliği sağlayan bu ülkelerde, iklim değişikliğine karşı mücadeleyi hedef alan ulusal ve uluslararası iklim politikalarındaki başarı grafikleri de yüksektir.

Sonuç olarak, iklim değişikliği günümüzün en önemli insan hakları sorunlarından birisidir. Günümüzün ve gelecek kuşakların karşı karşıya bulunduğu bir küresel adaletsizlik sorunu olan iklim krizinin cinsiyet nötr olmadığı da bu çalışmada verilen örneklerle desteklenmiştir. Kadınların ataerkil düzen içerisinde ikincil durumda olmasından dolayı yaşadıkları orantısız etki göz önünde bulundurularak iklim değişikliği politikalarının toplumsal olarak adaletli olması başlangıç noktası olarak kabul edilmelidir. Toplumsal cinsiyet perspektifinin iklim politikalarıyla bütünleştirilmesi, verimli bir politika yapılması açısından önemli bir unsurdur. Böylelikle küresel bir sorun olan iklim değişikliğine karşı verimli politikalar üretmek mümkün olabilecektir. İklim kriziyle başa çıkmada kalkınma paradigmasının değişmesi gerektiği göz önünde bulundurularak, toplumsal cinsiyete duyarlı bir iklim siyasetinin yönetilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Actionaid Report, (2018), **Cultivating Rural Women's Economic Empowerment: Exploring Interlinkages Between Unpaid Care Work, Agroecology, And Violence Against Women And Girls in South Asia Experiences from Bangladesh, India, Nepal and Pakistan**, Power Project Policy And Research Series 3, Ministry of the Foreign Affairs of Netherland, http://powerproject.actionaid.org/wp-content/uploads/2018/03/Cultivating-rural-womens-econ-empowerment_full.pdf (Erişim Tarihi: 08.06.2018).
- Adams, J. (2005), "Max Weber's Economy and Society", Ed. Charles Camic, Philip Gorski and David M. Trubek, Standford University Press, Stanford, California, ss. 237-266. https://sociology.yale.edu/sites/default/files/adams_rulefather.pdf (Erişim Tarihi: 03.07.2019).
- Adams, C., (2010), **Etin Cinsel Politikası: Feminist-Vejetaryan Eleştirel Kuram**, Çev. Güray Tezcan ve Mehmet Emin Boyacıoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Aguilar, L., (2009), **Training Manual on Gender and Climate Change**, DC: IUCN, UNDP, ve GGCA, https://www.preventionweb.net/files/9526_trainingofgenderlo w.pdf (Erişim Tarihi: 03.10.2019).
- Aguilar, L., Granat, M., & Owren, C., (2015). **Roots for the Future: The landscape and Way Forward on Gender and Climate Change**. Washington, DC: IUCN ve GGCA.
- Akbaş, M., Bozok M., Bozok, N., (2016), "Bizim Dereyi Kim Çaldı?": Doğu Karadeniz'de Yaşlı Kadınlar ve Yaşlı Erkeklerin Doğa Anlatıları, (Sudan Sebepler: Türkiye'de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler'in içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s. 247-268).
- Aliefendioğlu, H., Özbilgin, M. F., (2010), "Kadın- Erkek Eşitliği Kurumsal Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme: Türkiye ve Britanya Karşılaştırması", Kadın Araştırmaları Dergisi, Sayı: 9, ss. 1-20.
- Bali Principles of Climate Justice, (2002), International Climate Justice Network.

- Barry, J., (2015), **Environment and Social Theory**, 2nd edition, Routledge, London and New York.
- Bayat, Ö., (2015), “Ekoloji ve Kadın”, HES’ler ve Türkiye Haber Bülteni, TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası, Sayı: 2015/1 - Yıl: Nisan 2015.
- Beer, C. T., (2014), “Climate Justice, the Global South, and Policy Preferences of Kenyan Environmental NGO”, The Global South, Vol. 8, No. 2, The Global South and/in the Global North: Interdisciplinary Investigations (Fall 2014), pp. 84-100, Indiana University Press, <https://www.jstor.org/stable/pdf/10.2979/globalsouth.8.2.84.pdf> (Erişim Tarihi: 19.10.2019).
- Becker, M., (1999), **Patriarchy and Inequality: Towards a Substantive Feminism**, University of Chicago Legal Forum: Vol. 1999, Article 3.
- Beijing Declaration, (1995), **The Fourth World Conference on Women**, <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf> (Erişim Tarihi: 02.02.2018).
- Berktaş, F., (2004), “Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye”, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları No:7, 2004, İstanbul.
- Berktaş, F., (2012), **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın: Hıristiyanlıkta ve İslamiyette Kadının Statüsü Üzerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım**, Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Biehl, J., (1991), **Rethinking Ecofeminist Politics**, South End Press, Boston.
- Bloodhart, B., Swim, J. K., (2010), “Equality, Harmony, and the Environment: An Ecofeminist Approach to Understanding the Role of Cultural Values on the Treatment of Women and Nature”, Ecopsychology, Vol. 2, No., pp. 187-194, Pennsylvania, <https://www.liebertpub.com/doi/pdf/10.1089/eco.2010.0057> (Erişim Tarihi: 06.12.2018).
- Bookchin, M., (2006), **Social Ecology and Communalism**, Published by AK Press, Edinburgh, Scotland.
- Bonewit, Anne (2015), **The Gender Dimension of Climate Justice**, European Parliament, Directorate General for Internal Policies Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Brussels.

- BRIDGE (2008), **Gender and Climate Change: Mapping the Linkages**, Institute of Development Studies, UK, http://www.bridge.ids.ac.uk/sites/bridge.ids.ac.uk/files/reports/Climate_Change_DFID.pdf (Erişim Tarihi: 13.03.2018).
- Brown, O., (2008), **Migration and Climate Change**, IOM Migration Research Series, Geneva.
- Bunch, C., Reilly, N., (1994), **Demanding Accountability: The Global Campaign and Vienna Tribunal for Women's Human Rights**, United Nations Development Fund for Women (UNIFEM) New York, USA.
- Burton, H.,E., Pollack, M., (2002), "Mainstreaming Gender in Global Governance", SAGE Publications and ECPR, Vol. 8 (3): 339–373.
- Butler, J., (2011), "Maddeleşen / Sorunlaşan Bedenler (Bela Bedenler)", Cogito, No. 65-66, ss. 52-87.
- Carlassare, E., (1994), "Essentialism in Ecofeminist Discourse", in Carolyn Merchant, Key Concepts in Critical Theory: Ecology, Humanities Press, New Jersey, ss.220-234.
- Carlassare, E., (2000), "Socialist and Cultural Ecofeminism: Allies in Resistance", Indiana University Press, Vol. 5, No. 1 (2000), pp. 89-106, <https://www.jstor.org/stable/pdf/27766057.pdf> (Erişim Tarihi: 12.02.2018).
- CEDAW (1967), Document 36 General Assembly resolution adopting the Declaration on the Elimination of Discrimination against Women A/RES/2263 (XXII), 7 November 1967, <https://digitallibrary.un.org/record/214867> (Erişim Tarihi: 17.08.2019).
- CEMR, (2019), **Women in Politics Local and European Trends**, https://ccre.org/img/uploads/piecesjointe/filename/CEMR_Study_Women_in_politics_EN.pdf (Erişim Tarihi: 18.09.2019).
- Charter of the United Nations, (1945), San Fransisco, <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf> (Erişim Tarihi: 18.08.2019).
- Chant, S., (1998), "Households, Gender And Rural-Urban Migration: Reflections On Linkages And Considerations for Policy", Environment and Urbanization, Vol. 10, No. 1, April 1998, <http://www.lsestudents.ac.uk/chant/chantpdfs/Householdsgender%20rural-urban%20migration.pdf> (Erişim Tarihi: 15.10.2018).

- CIEL, (2019), **Women's Rights Obligations of States in the Context of Climate Change**, Synthesis of Statements on Climate Change by the Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (2019 Update).
- Cliff, T., (1981), **Kadınların Özgürlüğü ve Sınıf Mücadelesi**, Ataol Yayıncılık, I. Baskı, İstanbul.
- Climate Leadership Group, (2018), **Cities Leading The Way: Seven Climate Action Plans to Deliver on The Paris Agreement**, C40, <https://international.stockholm.se/globalassets/ovriga-bilder-och-filer/cities-leading-the-way-seven-climate-action-plans-to-deliver-on-the-paris-agreement.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.06.2019).
- CSB, (2012), **Uyum Stratejisi ve Eylem Planı**, https://web.dosya.csb.gov.tr/db/iklim/editor/dosya/uyum_stratejisi_eylem_plani_TR.pdf (Erişim Tarihi: 03.09.2019).
- CSB, (2013), **Türkiye İklim Değişikliği 5. Bildirimi**, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Ankara.
- CSB, (2016), **Türkiye Çevre Durum Raporu**, <https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/dokumanlar/turkiye-cevre--8230-14674-20181207181326.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.10.2019).
- CSB, (2018), **Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu**, (2016 yılı verileriyle), Yayın No: 40, https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/icerikler/cevre_sorun_2018-20180702151156.pdf (Erişim Tarihi: 14.10.2019).
- CSFS, (2015), **The Five A's of Food Security**, Ryerson Üniversitesi, Toronto.
- Çaha, Ö., (1996), **Sivil Kadın: Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın**, (Türkçesi Ertan Özensel), Vadi Yayınları, Ankara.
- Çoban, A., (2018), **Ekolojik İhtilaflar ve Kapitalizm**, İmge Kitabevi, Ankara.
- Dankelman, I., (2010), "Climate Change: Learning from Gender Analysis and Women's Experiences of Organising for Sustainable Development", *Gender & Development*, 10:2, ss.-21-28.
- Darwin, C., (1967), **Türlerin Kökeni**, Çeviren: Öner Ünalın, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.

- Dawson, A., (2009), **Climate Justice: The Emerging Movement Against Green Capitalism**, The Graduate Center City University of New York.
- De Beauvoir, S., (1993a), **KADIN “İkinci Cins I” Genç Kızlık Çağı**, 7. Basım, Payel Yayınları, İstanbul.
- De Beauvoir, S., (1993b), **KADIN “İkinci Cins III” Bağımsızlığa Doğru**, 8. Basım, Payel Yayınları, İstanbul.
- Değirmenci, E., (2010), **Doğa ve Kadın: Kadınlar Ekolojik Dönüşümde**, İstanbul: Yeni İnsan Yayınları.
- Değirmenci, E., (2019), **Doğa ve Kadın: Ekolojik Dönüşümde Feminist Tartışmalar**, Derlem Yayınları.
- Delaney, C., (2014), **Tohum ve Toprak**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Demirdirek, H., Şener Ü., (2014), 81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi, TEPAV, Mart 2014, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1395051458-3.8_1__II__Ic_in_Toplumsal_Cinsiyet_Esitligi_Karnesi.pdf (Erişim Tarihi: 03.11.2019).
- Denizli Belediyesi, (2019), **Denizli İklim Değişikliği Eylem Planı 2016-2030**, https://www2.denizli.bel.tr/userfiles/file/iklimdegisikligi/D%C4%B0DEP%20y%C3%B6neticisi%20C3%B6zet/DEN%C4%B0ZL%C4%B0_%C3%96ZET_WEB.pdf (Erişim Tarihi: 22.11.2019).
- Denton, F., (2000), Gender Impact of Climate Change: A Human Security Dimension, *Energia News*, 3 (3):13-14.
- Denton, F., (2002), **Climate Change Vulnerability, Impacts and Adaptation: Why Does Gender Matter?**, Gender, Development and Climate Change, Ed. Rachel Masika, OXFAM GB, s.10-21.
- D'itri, P., W., (1999), **Cross Currents in the International Women's Movement, 1848-1948**, Bowling Green State University Popular Press Bowling Green.
- DPT, (1963), **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967**, Ankara.
- DPT, (1968), **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968 – 1972**, Ankara.
- DPT, (1973), **Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977**, Ankara.

- DPT, (1979), **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983**, Ankara.
- DPT, (1985), **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989**, Ankara.
- DPT, (2000a), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, 2000. DPT: 2532, İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu: 548, Ankara, Türkiye Raportör: Murat Türkeş.
- DPT, (2000b), **Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001 – 2005**, Ankara.
- DPT, (2007a), **Dokuzuncu Kalkınma Planı**, Çevre Özel İhtisas Komisyonu, Yayın No: DPT: 2737-ÖİK: 688, Ankara.
- DPT, (2007b), **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)**, Ankara.
- DPT, (2013), **Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)**, Ankara.
- DPT, (2019), **On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)**, Ankara.
- Dryzek, J. S., Norgaard, R. B., Schlosberg, D., (2011), **Climate Change and Society: Approaches and Responses**, The Oxford Handbook of Climate Change and Society, Oxford Handbooks Online, <http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199566600.001.0001/oxfordhb-9780199566600-e-1?print=pdf> (Erişim Tarihi: 28.10.2018).
- Duby, G., ve Perrot M. (1992a), **Cilt I Kadınların Tarihi: Ana Tanrıçalardan Hristiyan Azizelere**, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, İstanbul.
- Duby, G., ve Perrot M., (1992b), **Cilt II Kadınların Tarihi: Ortaçağ'ın Sessizliği**, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, İstanbul.
- Duby, G., ve Perrot M., (1993), **Cilt III Kadınların Tarihi: Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları**, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, İstanbul.
- Durudoğan, H., (2011), “Judith Butler ve Queer Etiği”, Cogito: Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram, No:65-66, ss. 87-99.
- Eaton, H., Lorentzen, L. A., (2003), “Introduction” in Heather Eaton and Lois Ann Lorentzen (ed.) **Ecofeminism & Globalization: Exploring Culture, Context, and Religion**, Rowman & Littlefield, USA.

ECOSOC, **Council Resolution**, 11 (II) of 21 June 1946, https://www.un.org/womenwatch/daw/csw/pdf/CSW_founding_resolution_1946.pdf (Erişim Tarihi: 01.10.2019).

EEA, (2016), **Climate Change Mitigation**, Copenhagen.

Eggerts, E., Gari, J., (2017), **Forest and Gender: A Catalytic Alliance for Sustainable Development**, ISSD, SDG Knowledge Hub, http://sdg.iisd.org/commentary/guest-articles/forests-and-gender-a-catalytic-alliance-for-sustainable-development/?utm_source=April/May%2B2017%2BA%2BThe%2BREDD%2B%2BResource&utm_campaign=April-May%2B2017%2BUN-REDD%2Bnewsletter&utm_medium=email (Erişim Tarihi: 28.10.2018).

EIGE, (2012), **Review of the Implementation in the EU of area K of the Beijing Platform for Action: Women and the Environment Gender Equality and Climate Change: Report**, Luxembourg, <http://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/Gender-Equality-and-Climate-Change-Report.pdf> (Erişim Tarihi: 10.08.2018).

Enarson, E., (2004), **Gender Matters: Talking Points on Gender Equality and Disaster Risk Reduction**, Gender and Disaster Network, https://www.gdonline.org/sourcebook/chapt/doc_view.php?id=1&docid=171 (Erişim Tarihi: 08.10.2018).

Engels, F., (1990), **Ailenin, Devletin, Özel Mülkiyetin Kökeni**, Çev: Kenan Somer, Der Ursprung der Familie des Privateigentums und des Staat, Sol Yayınları, Dokuzuncu Baskı: Mart 1990, Ankara.

Erdoğan, S., Toksöz G., (2013), “Kadınların Görünmeyen Emeğinin Görünen Yüzü: Türkiye’de Ev İşçileri”, Çalışma Koşulları ve İstihdam Serisi, No: 42, Uluslararası Çalışma Örgütü, Ankara.

Ersoy, Ş., Nurlu, M., Gökçe, O., Özmen, B., (2017), “2016 Yılında Dünyada ve Türkiye’de Meydana Gelen Doğa Kaynaklı Afet Kayıplarının İstatistiksel Değerlendirmesi”, Mavi Gezegen, Jeoloji Mühendisleri Odası Dergisi, No: 22, ss. 13-27, https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/7bd1d529dd41d9e_ek.Pdf?f?dergi=MAV%DD%20GEZEGEN%20POP%DCLER%20YERB%DDL%20DDM%20DERG%DDS%DD (Erişim Tarihi: 03.11.2018).

Ertürk, H., (2011), **Çevre Politikası**, Ekin Yayınevi, Bursa.

- European Commission, (2017), **The New European Consensus on Development “Our World, Our Dignity, Our Future”**, Brussels, https://ec.europa.eu/europe_aid/sites/devco/files/european-consensus-on-development-final-20170626_en.pdf (Erişim Tarihi: 27.11.2019).
- European Commission, (2019a), **Supporting the Sustainable Development Goals across the world: The 2019 Joint Synthesis Report of the European Union and its Member States**, Brussels, <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2019/EN/COM-2019-232-F1-EN-MAIN-PART-1.PDF> (Erişim Tarihi: 27.11.2019).
- European Commission, (2019b), **2019 Report on Equality Between Women and Men in the EU**, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/aid_development_cooperation_fundamental_rights/annual_report_ge_2019_en_1.pdf (Erişim Tarihi: 18.11.2019).
- European Parliament, (2017), **EU Gender Action Plan 2016-2020, At Year One European Implementation Assessment**, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/603256/EPRS_STU\(2017\)603256_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/603256/EPRS_STU(2017)603256_EN.pdf) (Erişim Tarihi: 24.11.2019).
- European Union, (2019), **2019 Report on Equality Between Women and Men in the EU**, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/aid_development_cooperation_fundamental_rights/annual_report_ge_2019_en.pdf (Erişim Tarihi: 15.11.2019).
- FAO, (1994), **Rural Households And Sustainability: Integrating Environmental And Gender Concerns into Home Economics Curricula**, Working Document, <http://www.fao.org/docrep/V5406e/V5406e00.htm> (Erişim Tarihi: 06.05.2018).
- FAO, (2006), **Integrated Food Security and Humanitarian Phase Classification (IPC) Framework**, ESA Policy Brief, 06-01, <http://www.fao.org/3/i0275e/i0275e.pdf>, (Erişim Tarihi: 26.11.2019).
- FAO, (2009a), **Bridging The Gap: FAO’s Programme For Gender Equality In Agriculture and Rural Development**. Rome: FAO.
- FAO, (2009b), **Coping With a Changing Climate: Considerations For Adaptation And Mitigation In Agriculture**, Rome: FAO, <http://www.fao.org/3/i1315e/i1315e.pdf> (Erişim Tarihi: 01.11.2018).

- FAO, (2011), **The State of Food and Agriculture 2010-2011: Women in Agriculture Closing The Gender Gap for Development**, Rome, Italy, <http://www.fao.org/3/i2050e/i2050e00.pdf> (Erişim Tarihi: 06.10.2019).
- FAO, (2016), **Tarımsal ve Kırsal Geçimin Ulusal Cinsiyet Profili: Türkiye Ülke Toplumsal Cinsiyet Değerlendirme Serisi**, Ankara, <http://www.fao.org/3/i6192tr/I6192Tr.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2019).
- Firestone, S., (1993), **Cinselliğin Diyalektiği**, Çev. Yurdanur Salman, 2. Basım, Payel Yayınları, İstanbul.
- First National People of Color Environmental Leadership Summit, (1999), **The Principles of Environmental Justice**, Washington, DC.
- Foster, J. B., (2013), **Savunmasız Gezegen**, 3. Baskı, Ankara: Epos Yayınları.
- Fouillet, A., Rey, G., Wagner, V., (2008), “Has the impact of heat waves on mortality changed in France since the European heat wave of summer 2003?” A study of the 2006 heat wave, *International Journal of Epidemiology*, Volume 37, Issue 2, April 2008, ss. 309–317, <https://doi.org/10.1093/ije/dym253> (Erişim Tarihi: 26.11.2019).
- Gaard, G., (2015), “Ecofeminism and Climate Change”, *Women's Studies International Forum*, (49): 23-33, USA.
- Goldman, E., (2006), **Dans Edemeyeceksem Bu Benim Devrimim Değildir**, Çev. Necmi Bayram, Feminist Kitaplık, Agora Kitaplığı: 123, İstanbul.
- Gökdemir, M., Kömürcü, M. İ. ve Evcimen T. U., (2012), Türkiye’de Hidroelektrik Enerji ve HES Uygulamalarına Genel Bakış, IMO Su Yapıları Kurulu, http://www.imo.org.tr/resimler/dosya_ekler/d8c5e9986a1c41b_ek.pdf?dergi=260 (Erişim Tarihi: 28.04.2018).
- Göncüoğlu, H., (2008), **Güney Ege’de Kadın Balıkçıların Sosyo-Demografik Özellikleri, Örgütlenme Eğilimleri ve Sorunları**, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Su Ürünleri Fakültesi Avlama Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bornova-İzmir, <http://acikerisim.ege.edu.tr:8081/jspui/bitstream/11454/3449/1/huriyegoncuoglu2008.pdf> (Erişim Tarihi: 30.05.2019).
- Gürsoy, B., (1997), **Değişen Dünya Koşullarında Kalkınma Planlaması ve Türkiye’de Planlama Uygulaması**, T.C. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Eskişehir.

- Güven, Ç., (2012), **İklim Değişikliği ve Türkiye Etkiler, Sektörel Analizler, Sosyo-Ekonomik Boyutlar**, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Türkiye Ofisi Baskı sayısı: 500, Ankara.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2014), **2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması**, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, T.C. Kalkınma Bakanlığı ve TÜBİTAK, Ankara, Türkiye.
- Harari, Y. N., (2015), **Hayvanlardan Tanrılara: Sapiens**, İstanbul: Kolektif Kitap.
- Hayek, F.A., (2009), “Liberalizm”, Liberal Düşünce, cil.14, sayı. 55, ss.197-224.
- Holat, C., (2018), “Kadınların Erkekleşmesi Üzerine”, Gaia Dergi, <https://gaiadergi.com/kadinlarin-erkeklesmesi-uzerine/>.
- Hooks, B., (2012), **Feminizm Herkes İçindir: Tutkulu Politika**, BGST yayınları.
- Howell, Nancy R., (1997), “Ecofeminism: What One Needs to Know”, Zygon, Vol: 3, No:2, pp. 231-241.
- HRC, (2019), **Climate Change and Poverty**, Report of the Special Rapporteur on Extreme Poverty and Human Rights, General, 25 June 2019.
- Huffpost, (2017), **What is Women Empowerment?**, https://www.huffpost.com/entry/what-is-womens-empowerment_b_9399668 (Erişim Tarihi: 25.11.2018).
- IEP, (2019), **Global Peace Index 2019: Measuring Peace in a Complex World**, Sydney, June 2019, <http://visionofhumanity.org/reports>.
- IFAD, (2012), **Gender And Water Securing Water For Improved Rural Livelihoods: The Multiple-Uses System Approach**, Rome-Italy.
- IIED, (2013), **Climate Justice and International Development: Policy and Programming**, <https://pubs.iied.org/pdfs/17170IIED.pdf> (Erişim Tarihi: 08.11.2019).
- IISD, (1995), **Summary of the Fourth World Conference On Women: 4-15 September 1995**, Earth Negotiations Bulletin, Vol. 14, No. 21, <http://enb.iisd.org/download/pdf/enb1421e.pdf> (Erişim Tarihi: 26.03.2018).

- IGWG, (2009), **Gender Perspectives Improve Reproductive Health Outcomes: New Evidence**, by Elisabeth Rottach, Sidney Ruth Schuler and Karen Hardee for the IGWG, USIAD, Washington, DC, <https://www.prb.org/wp-content/uploads/2010/03/genderperspectives.pdf> (Erişim Tarihi: 06.05.2018).
- Institute for Women's Policy Research, (2003), **Engaging Women in Environmental Activism: Recommendations for Rachel's Network**, IWPR Publication 1913, September 2003 Washington, https://iwpr.org/wp-content/uploads/wpallim_port/files/iwpr-export/publications/1913.pdf (Erişim Tarihi: 26.02.2019).
- IOM, (2009), **Rural Women and Migration Rural Women and Migration**, https://www.iom.int/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/published_docs/brochures_and_info_sheets/Rural-Women-and-Migration-Fact-Sheet-2012.pdf (Erişim Tarihi: 06.08.2018).
- IOM, (2014), **Migrant Smuggling Data And Research: A Global Review Of The Emerging Evidence Base**, Volume 2, UN Migration, https://publications.iom.int/system/files/pdf/migrant_smuggling_data_vol2_0.pdf (Erişim Tarihi: 16.11.2018).
- IOM, (2016), **Migration, Environment and Climate Change: Policy Brief Series**, Issue 3, Vol. 2, March, https://publications.iom.int/system/files/policy_brief_vol2_issue3.pdf (Erişim Tarihi: 06.10.2019).
- IOM, (2018), **IOM Outlook On Migration, Environment and Climate Change**, https://publications.iom.int/system/files/pdf/mecc_outlook.pdf (Erişim Tarihi: 26.11.2019).
- IPCC, (2001), **Summary for Policymakers. Climate Change 2001: Impacts, Adaptation, and Vulnerability**, Report of Working Group II of the IPCC, <http://www.ipcc.ch> (Erişim Tarihi: 02.03.2018).
- IPCC, (2007), **Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability**, Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the IPCC, https://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar4/wg2/ar4_wg2_full_report.pdf (Erişim Tarihi: 06.07.2017).
- IPCC, (2014), **Climate Change 2014: Synthesis Report, Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change** [Core Writing Team, R.K. Pachauri and L.A. Meyer (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland.

İşıldar, G., (2012), “2011 Avrupa Yeşil Başkenti Hamburg: Eko-Kent Kriterleri ve Performans Göstergeleri Açısından İncelenmesi”, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 12, S. 23.

IUCN, (2015), **Climate Change and Natural Disasters Affecting Women Peace and Security**, Asia Pacific Forum on Women, Law and Development, March 13, <http://apwld.org/wp-content/uploads/2015/03/Climate-change-Natural-disasters-Conflict.pdf> (Erişim Tarihi: 03.11.2018).

İmga, O., Olgun, H., (2012), **Yeşil ve Siyaset**. Ankara:Lotus.

İBB, (2018), İstanbul Büyükşehir Belediyesi İklim Eylem Planı Final Raporu, <https://www.iklim.istanbul/wp-content/uploads/FinalRaporu.pdf> (Erişim Tarihi: 02.10.2019).

Jarvis, H., Kantor, P., Cloke, J., (2012), **Kent ve Toplumsal Cinsiyet**, Dipnot Yayınları, Ankara.

Jerneck, A., (2018), “What about Gender in Climate Change?”, Twelve Feminist Lessons from Development, Sustainability, vol.10, pp. 627.

Johnson, V., (2009), **Tackling Climate Change, Reducing Poverty: The First Report of the Roundtable on Climate Change and Poverty in the UK**, Joint Agency, Research Report, London, UK, <https://policy-practice.oxfam.org.uk/publications/tackling-climate-change-reducing-poverty-the-first-report-of-the-roundtable-on-126093> (Erişim Tarihi: 05.11.2018).

Kabaş, D., (2004), **Kadınların Çevre Sorunlarına İlişkin Bilgi Düzeyleri ve Çevre Eğitimi**, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Aile Ekonomisi ve Beslenme Eğitimi ABD, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Kadioğlu, M., (2012), **Türkiye’de İklim Değişikliği Risk Yönetimi**, Türkiye’nin Ulusal Bildirimi, TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, UNDP, GEF, https://www.undp.org/content/dam/turkey/docs/projectdocuments/EnvSust/UNDP-TR-Iklim_Degisikligi_Risk_Yonetimi.pdf (Erişim Tarihi: 08.10.2019).

Kalkınma Bakanlığı, (2013), **Onuncu Kalkınma Planı**, Toplumsal Cinsiyet Çalışma Grubu Raporu, Ankara.

Kamberidou, I., (2011), **Gender Devaluation and Gender Fatigue: Getting Women on the Glass Escalator**, Presentation at the Digital Agenda Assembly,

'Every European Digital', European Commission, Info, Belgium, 16-17 June 2011, Brussels.

Karbhari,D., Sathia., (2013), **Impact on Climate Change on Rural Women in India- An Overview, Climate Change: Causes, Consequences and Coping Strategies**, Dr. Nalini Ghatge, Dr. Onkar Rasal (ed.), Pravara Rural Education Society's Women's College of Home Science and BCA, Loni, International E- Publication, India.

Kayaoğlu, A., (2008), **Önyargı Olarak Cinsiyetçilik**, İletişim: Araştırmaları, 6 (1), ss.9-37.

Kayhan, F., (1999), **Feminizm**, İzm-ler Dizisi, 21 BDS Yayınları, İstanbul.

Keleş, R., Hamamcı, C., Çoban A.N., (2012), **Çevre Politikası**, İmge Kitabevi, 7. Baskı, Ankara.

KHAS, (2019), **Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Algısı Araştırması 2019**, <https://www.khas.edu.tr/uploads/pdf-doc-vb/toplumsal-cinsiyet-ve-kadin-algisi-arastirmasi-2019-sonuclari-2.pdf> (Erişim Tarihi: 05.11.2019).

King, D., Cole M., Tyldesley, S., Hogarth R., (2012), **The Response Of China, India and Brazil to Climate Change: A Perspective for South Africa**, One of a Series of Four Expert Papers on Aspects of Climate Change And Economic Development Commissioned by the Centre of Development and Enterprise, University of Oxford.

Kimmel, M., S. (2004), **The Gendered Society**, Oxford University Press, New York.

Kratzer, S., Masson Le V., (2016), **10 Things to Know: Gender Equality and Achieving Climate Goals**, Climate and Development Knowledge Network, <https://cdkn.org/wp-content/uploads/2016/05/10-things-to-know-Gender-equality-and-achieving-climate-goals-WEbfinal.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2018).

KSGM, (2008), **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008–2013)**, 2008, Ankara.

KSGM, (2010), **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013)**, 2009 Yılı Birleşik Raporu, Temmuz 2010, Ankara.

KSGM, (2011), **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013)**, 2010 Yılı Birleşik Raporu, Haziran 2011, Ankara.

- KSGM, (2013), **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013)**, 2012 Yılı Birleşik Raporu, Haziran 2013, Ankara.
- KSGM, (2014), **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013)**, 2013 Yılı Birleşik Raporu, Haziran 2014, Ankara.
- KSGM, (2018), **Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2018-2023**, Ankara, 2018.
- Kovancı, E. (2017). “Kronik: Kadınların Sürdürülebilir Gelişme İçin Örgütlenme Deneyimlerinden ve Toplumsal Cinsiyet Analizinden İklim Değişikliğini Anlamak”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 72 (2), 493-503, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbf/issue/29778/320123> (Erişim Tarihi: 05.05.2018).
- Kovel, J., (2005), **Doğanın Düşmanı: Kapitalizmin Sonu Mu? Dünyanın Sonu Mu?**, Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Lonergan, S., (1998), “The Role of Environmental Degradation in Population Displacement”, Environmental Change and Security Project Report, Issue 4, 5-15, <https://www.oceanfdn.org/sites/default/files/The%20Role%20of%20Environmental%20Degradation%20in%20Population%20Displacement.pdf> (Erişim Tarihi: 06.03.2018).
- Mack-Canty, C., (2004), “Third-Wave Feminism and the Need to Reweave the Nature/Culture Duality”, NWSA Journal, Vol:16, Number:3, pp. 154-179.
- Marx, Engels ve Lenin, (1979), **Kadın ve Aile**, Çev: Öner Ünalın, Über die Frau und die Familie (Verlag für die Frau, DDR Leipzig 1976), Sol Yayınları: İlk yaz Basımevi, Ankara.
- Matthe, A., (2016), **Gender and Migration in the Context of Climate Change**, United Nations University, Institute for Environment and Human Security, <https://ehs.unu.edu/blog/articles/gender-and-migration-in-the-context-of-climate-change.html> (Erişim Tarihi: 10.02.2019).
- Mengi, A., Algan N., (2003), **Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme: AB ve Türkiye Örneği**, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Merchant, C., (2006), “The Scientific Revolution and The Death of Nature”, The University of Chicago Press, The History of Science Society, Vol. 97, No.3, September 2006, pp. 513-533.

- Merchant, C., (2013), **Women and the Environment**, Earthcare, Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York.
- Mercycorps, (2011), **Chronicles of a "Drought Widow"**, Kenya, <https://www.mercycorps.org/articles/kenya/chronicles-drought-widow> (Erişim Tarihi: 08.08.2019).
- Mies, M., (2008), **Son Sömürge: Kadınlar**, İletişim Yayınlan 1296, Politika Dizisi 68.
- Mies, M., (2011), **Dünya Ölçeğinde Ataerki ve Birikim**, Uluslararası İşbölümünde Kadınlar, Dipnot Yayınları.
- Millett, K., (1973), **Cinsel Politika**, İstanbul: Payel Yayınları.
- Myers, N., (2005), **Environmental Refugees: An Emergent Security Issue**, 13th Economic Forum, Prague, Session III – Environment and Migration, Green College, ss. 23-27. Oxford University, U.K.
- NBS, (2018), **Statistical Report on Women and Men in Nigeria**, <https://nigerianstat.gov.ng/download/784> (Erişim Tarihi: 16.04.2019).
- Noguiera, P.J., Falcao J., M., Contreiras, M.,T., (2005), Mortality in Portugal Associated with the Heatwave of August 2003: Early Estimation of Effect, Using a Rapid Method, Eurosurveillance: Bulletin Européen Sur Les Maladies Transmissibles, 10 (7), ss. 150-153, <https://www.eurosurveillance.org/upload/site-assets/imgs/2005%203%20v05n03.pdf> (Erişim Tarihi: 24.11.2019).
- OECD, (2008), **Gender and Sustainable Development: Maximising The Economic, Social And Environmental Role of Women**, <https://www.oecd.org/social/40881538.pdf> (Erişim Tarihi: 13.08.2019).
- OHCHR, (2014), **Women's Rights are Human Rights**, <https://www.ohchr.org/Documents/Events/WHRD/WomenRightsAreHR.pdf> (Erişim Tarihi: 07.08.2019).
- OHCHR, (2018), **Human Rights Report 2018**, <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/OHCHRreport2018.pdf> (Erişim Tarihi: 23.08.2019).
- Oktik, N., (2001), **Yerli Bir Feminizme Doğru**, (Yayına Hazırlayanlar: A. İlyasoğlu, N. Akgökçe), İstanbul: Sel Yayınları.
- Olçay, Y., (2011), **Kadın ve Penis**, Düşünbilim Yayınları, İzmir.

- Ortner, S.,B., (1974), “Is Female To Male As Nature is to Culture?”, In M. Z. Rosaldo and L. Lamphere (eds), *Woman, Culture, and Society*. Stanford, CA: Stanford University Press, pp. 68-87.
- OSAGI, (2001), **UN System-wide Gender Focal Point Study**, <https://www.un.org/womenwatch/osagi/gmfpstudy.htm> (Erişim Tarihi: 07.10.2019).
- OSAGI, **Job description for a Gender Focal Point within the United Nations Secretariat**, <https://www.un.org/womenwatch/osagi/gmfpdrafttors.htm> (Erişim Tarihi: 17.10.2019).
- Özbudun, S., (1984), **Niçin Feminizm Değil?**, Süreç Yayıncılık, İstanbul.
- QON, (2010), **Devrimci Kadınlar**, Özgün Künye Revolutionary Women: A Book of Stencils, Çev. Zeynep Bursa, Versus Kitap, İstanbul.
- Pearson, R., Sweetman, C., (2011), **Gender and the Economic Crisis**, Practical Action Publishing in Association With Oxfam GB, <https://oxfamlibrary.org/publications/gender-economic-crisis-100211-en.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim Tarihi: 03.05.2018).
- Pitcher, A., Moran M., Johnston M., (2009), “Rethinking Patrimonialism and Neopatrimonialism in Africa”, *African Studies Review*, 52 (1), ss:125-156., https://www.researchgate.net/publication/236761387_Rethinking_Patrimonialism_and_Neopatrimonialism_in_Africa (Erişim Tarihi: 17.04.2019).
- Platon, (2018), **Devlet**, Çev: Selahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, İstanbul.
- Popova, N., (1999), **Sosyalizm Diyarında Kadın**, Çev: Yabancı Diller Basımevi, İnter Yayınları, Ankara.
- Plumwood, V., (1992), “Feminism and Ecofeminism: Beyond The Dualistic Assumptions of Women”, *Men and Nature, Ecologist*, vol. 22, No. 1, <https://www.resurgence.org/download.cgi?isid=1992-01&serial=ecologist> (Erişim Tarihi: 26.08.2018).
- Plumwood, V., (2004), **Doğaya Hükmetmek**. İstanbul: Metis.
- Rawls, J., (1999), **A Theory of Justice**, Revised Edition, Harvard University Press, USA.

- Quick, P., (1977), “The Class Nature of Women's Oppression”, Review of Radical Political Economics, vol. 9, issue 3, ss:42-53.
- Rico, M. V., (1998), **Gender, The Environment And The Sustainability of Development**, Women and Development Unit, Economic Commission for Latin America and the Caribbean, October 1998, Santiago, Chile, https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/5886/1/S9800083_en.pdf (Erişim Tarihi: 07.08.2019).
- Sandberg, A., (2010), **Climate Change-Who’s Carrying The Burden? The Chilly Climates of The Global Environmental Dilemma**, Third volume in the Our School/Our Selves book series, The Canadian Centre for Policy Alternatives, [https://www.policyalternatives.ca/sites/default/files/uploads/publications/ourselves/docs/Preview-Climate %20Ch ange%20 Who%20 carries%20b ur d e n.pdf](https://www.policyalternatives.ca/sites/default/files/uploads/publications/ourselves/docs/Preview-Climate%20Change%20Who%20carries%20burden.pdf) (Erişim Tarihi: 05.04.2018).
- Sancar, S., (2006), **Bir De Buradan Bak: Cinsiyet Eşitsizliği Bir “Kadın Sorunu” Değil Toplumun Sorunudur**, KA-DER, Ankara.
- Sancar, S., (2011), **Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist alışmalar**, Derleyen: Serpil Sancar, Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan, Koç Üniversitesi Yayınları:9, İstanbul.
- Savran, A. G., (2004), **Beden Emek Tarih, Diyalektik Bir Feminizm İçin**, İstanbul: Kanat Yayınları.
- Saygılıgil, F., (2016), **Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları**, İstanbul: Dipnot Yayınları.
- Sayman, A., (2015), **A’dan Z’ye İklim Değişikliği: Başucu Rehberi**, REC Türkiye, Ankara, [https:// rectur key.fi les.w ordp ress.c om/2 016/1 1/adan zye ik lim _degisikligi _basucurehberi.pdf](https://recturkey.files.wordpress.com/2016/11/adan_zye_iklim_degisikligi_basucurehberi.pdf) (Erişim Tarihi: 07.08.2017).
- Schlosberg, D., Collins, L. B. (2014). **From Environmental To Climate Justice: Climate Change And The Discourse Of Environmental Justice**. Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change, 5 (3), 359–374, <https://doi.org/10.1002/WCC.275> (Erişim Tarihi: 07.08.2019).
- Seager, J., (2006), “Noticing Gender (or not) in Disasters”, GEOFORUM, 37: (2006), 2–3, <https://environment170.files.wordpress.com/2008/12/gendisas-jonise-katrina.pdf> (Erişim Tarihi: 07.08.2019).

Second National People of Color Environmental Leadership Summit - Summit II, (2002), **Ten Actions of Climate Justice Policies**, Environmental Justice and Climate Change Initiative, Summit II National Office, Washington, DC.

Sevim, A., (2005), **Feminizm**, İnsan Yayınları, İstanbul.

Sezgin, A., (2016), “Kavramsal Olarak Feminizm”, Toplumsal Cinsiyet ve Devlet Üzerine Yaklaşımlar, Minerva Dergisi, Sayı:19, <https://issuu.com/coskunsaitoglu/docs/minervadergifulweb>, (Erişim Tarihi: 26.10.2019).

Shiva, V., (2002), **Staying Alive: Women, Ecology and Development**, Zed Books, London.

Shiva, V., (2010), **Adalet, Barış ve Sürdürülebilirlik: Yeryüzü Demokrasisi**, İstanbul:BGST Yayınları.

SIDA, (2016), **Gender and The Environment**, March 2016, https://www.sida.se/contentassets/0b57532e484543199b0485c0984d731a/gender_and_environment.pdf (Erişim Tarihi: 08.10.2019).

Stevenson, E, L.Greene, K.Maes, A. Ambelu, Y. Tesfaye, R. Rheingans ve C. Hadley, (2012), “Water Insecurity in Three Dimensions: An Anthropological Perspective On Water and Women's Psychosocial Distress in Ethiopia”, Social Science and Medicine, Vol 75, ss. 92-400.

Sykes, B., (2007), **Havva'nın Yedi Kızı**, Çev. Güniz Büyüktür, Çitlembik Yayınları, İstanbul.

Şahin, Ü., (2014), **Türkiye'nin İklim Politikalarında Aktör Haritası**, Sabancı Üniversitesi, İstanbul Politikalar Merkezi.

Şengül, M., (2017), “Türkiye'de “Sermaye Kapanı”ndaki Köylülerin HES Karşıtı Mücadelesi: Köylülerin Korumaya Çalıştığı Doğa mı?”, İDEALKENT, Sayı 21, Cilt Volume 8, Yıl 2017-1, ss. 57-90.

Talu, N., (2018), **Türkiye'de İklim Değişikliğine Kadın Çözümleri**, Küresel Denge Derneği, Ankara.

Talu, N., (2019), **Yerel İklim Eylem Planlaması ve Türkiye Pratikleri**, İklim Değişikliği Eğitim Modülleri Serisi 10, İklim Değişikliği Alanında Ortak Çabaların Desteklenmesi Projesi (iklimİN), Ankara, <http://www.iklimin.org/moduller/kent-yiep.pdf> (Erişim Tarihi: 10.11.2019).

- Tarım ve Orman Bakanlığı, (2019), **Ulusal Su Planı: 2019-2023**, <https://www.tarimorman.gov.tr/SYGM/Belgeler/NHYP-Duyuru/ULUSAL%20SU%20PLANI.pdf> (Erişim Tarihi: 09.10.2019).
- Tanner, T., Horn-Phathanothai, L., (2014), **Climate Change and Development**, Routledge Perspectives on Development, New York.
- Taşkın, L., (2004), “Uluslararası Sözleşmeler Işığında Kadının Durumu”, C.Ü Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 8 (2), 16-22, http://eski.dergi.cumhuriyet.edu.tr/ma_kale/1026.pdf (Erişim Tarihi: 19.12.2018).
- TBMM, (2015), **Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu**, Yasama Dönemi 24, Yasama Yılı 5, Sıra Sayısı 716.
- Thomas, M.V., (2010), **Countdown: Responding To A Global Crisis**, Matador, Future in Our Hands International Network, UK.
- TKA, (2013), **Planlama, Programlama ve Koordinasyon Birimi Çiftçi Algısı Analizi Kalitatif Rapor Çiftçi Odak Grup Toplantıları**, https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/33084/xfiles/Ciftci_Algisi_Analizi_Kalitatif_Rapor2.pdf (Erişim Tarihi: 11.12.2019).
- Tripathi, S., (2016), **Illegal Immigration From Bangladesh to India: Toward a Comprehensive Solution**, Carnegia India, <https://carnegieindia.org/2016/06/29/illegal-immigration-from-bangladesh-to-india-toward-comprehensive-solution-pub-63931> (Erişim Tarihi: 11.12.2018).
- Tschakert, P., Machado, M., (2012), “Gender Justice and Rights in Climate Change Adaptation: Opportunities and Pitfalls”, Ethics and Social Welfare, 6:3, ss. 275-289.
- TMMOB, (2011), **TMMOB Hidroelektrik Santraller Raporu**, https://www.tmmob.org.tr/sites/default/files/682384b57999789_ek.pdf (Erişim Tarihi: 08.07.2019).
- TMMOB, (2013), **Enerji Tasarrufu “Enerji Hanım” Vasıtasıyla Kadınların Üstüne Yıkılmaz!**, http://www.emo.org.tr/ekler/01283e03c84_f977_ek.pdf?dergi=923 (Erişim Tarihi: 03.11.2019).
- TODAP, (2017), **Psikologlar İçin LGBTİ’lerle (Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks) Çalışma Kılavuzu**, İstanbul, <http://panel.stgm.org.tr/vera/>

[app/var/files/p/s/psikologlar icin lgbtilerle calisma kilavuzu todap.pdf](app/var/files/p/s/psikologlar%20icin%20lgbtilerle%20calisma%20kilavuzu%20todap.pdf)

(Erişim Tarihi: 28.03.2019).

Toksöz, G., (2007), **Türkiye’de Kadın İstihdamının Durumu**, Uluslararası Çalışma Örgütü, Ankara.

Toksöz, G., (2008), **Decent Work Country Report-Turkey**, International Labour Organization 2008.

Turhan, E., Gündoğan, A. E., Aydın C. İ., Berke M. Ö., (2017), **İklim Adaleti Mücadelesi için 10 Durak**, Ekoloji Kolektifi, Ankara.

Turhan, E., Gündoğan, C., (2017), **COP 23 Zirvesinden Geriye Kalanlar**, Ekoloji-Politik, ss. 30-31, [https:// www.ac ademia. edu/3 56187 98/CO P23 % C4%B0klim Zirvesinden Kalanlar Biraz K%C3%BC1 Biraz Duman](https://www.academia.edu/35618798/COP23%C4%B0klim_Zirvesinden_Kalanlar_Biraz_K%C3%BC1_Biraz_Duman) (Erişim Tarihi: 22.06.2019).

TÜBA, (2011), “Türkiye Açısından Dünyada İklim Değişikliği”, Türkiye Bilimler Akademisi, Sayı 22, Ankara.

Türkeş, M., (2001), “Hava, İklim, Şiddetli Hava Olayları ve Küresel Isınma”, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü 2000 Yılı Seminerleri, Teknik Sunumlar, Seminerler Dizisi: 1: 187-205, Ankara.

Türkeş, M., (2012), “Türkiye’de Gözlenen ve Öngörülen İklim Değişikliği”, Kuraklık ve Çölleşme, Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi, 4(2), 1-32 (2012), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/47/1924/20178.pdf>.

Ukpe, A., (2013), **The International Capacity Building Workshop on Women’s Unpaid Care Work and Economic Justice for State and Non-State Stakeholders**, Workshop Report, Nigeria: ActionAid International Nigeria.

UN, (1995-1996), **The United Nations and The Advancement of Women 1945-1996**, The United Nations Blue Books Series, Volume VI, Revised Edition, Department of Public Information United Nations, New York.

UN, (2000), **We the Peoples The Role of The United Nations in the 21st Century**, Published by the United Nations Department of Public Information New York, http://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/We_The_Peoples.pdf (Erişim Tarihi: 13.02.2018).

- UN, (2002), **Gender Mainstreaming an Overview**, https://www.peacewomen.org/sites/default/files/osagi_gendermainstreaming_overview_2002_0.pdf (Erişim Tarihi: 17.05.2019).
- UN, (2012), **Review of implementation of Agenda 21 and the Rio Principles: Synthesis, Sustainable Development in the 21st century (SD21)**, Study prepared by the Stakeholder Forum for a Sustainable Future January 2012, https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/641Synthesis_report_Web.pdf (Erişim Tarihi: 11.07.2019).
- UN, (2018), **Momentum for Change: Women For Results Category Feminist Electrification: Ensuring Pro-Women Outcomes in Rural Energy Access**, <https://unfccc.int/sites/default/files/resource/Feminist%20Electrification%20Ensuring%20Pro-Women%20Outcomes%20in%20Rural%20Energy%20Access%20.pdf> (Erişim Tarihi: 11.06.2019).
- UN, (2019), **Women Who Shaped the Universal Declaration**, <https://www.un.org/en/events/humanrightsday/women-who-shaped-the-universal-declaration.shtml> (Erişim Tarihi: 16.06.2019).
- Uncu, B. A., (2019), **İklim İçin Kentler Yerel Yönetimlerde İklim Eylem Planı**, 350 Türkiye, https://world.350.org/iklimicin_kentler/files/2019/05/350_boklet_2.pdf (Erişim Tarihi: 11.03.2019).
- UNDP, (1999), **The Gender Balance Sheet in UNDP: A Report on How UNDP Delivered on its WID/Gender Mandate during the Fifth Programming Cycle, 1992–1996**, (Alicia Mondesire), Division for Information Management and Analysis, Dima.
- UNDP, (2000), **From Concept to Action: Gender Mainstreaming in Operational Activities**, A Review of UNDP Supported Activities, UN HQs New York, 20-21 March 2000, <https://www.un.org/womenwatch/osagi/pdf/undpaper.PDF> (Erişim Tarihi: 21.12.2018).
- UNDP, (2006a), **Gender Equality: Evaluation of Gender Mainstreaming in UNDP**, Evaluation Office, January 2006, http://web.undp.org/evaluation/documents/eo_gendermainstreaming.pdf (Erişim Tarihi: 11.12.2018).
- UNDP, (2006b), **Human Development Report 2006 Published For The United Nations Development Programme (UNDP) Beyond Scarcity: Power, Poverty And The Global Water Crisis**, New York.

- UNDP, (2009), **Resource Guide On Gender and Climate Change**, DC: UNDP, GGCA, <https://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/womens-empowerment/resource-guide-on-gender-and-climate-change.html> (Erişim Tarihi: 01.10.2018).
- UNDP, (2011a), **UNDP Asia-Pacific Human Development Report 2011:Overview Of Linkages Between Gender And Climate Change**, Policy Brief, USA.
- UNDP, (2011b), **Fast Facts**, New York, USA, <https://www.Undp.org/content/dam/undp/library/corporate/fast-facts/english/FF-Gender-Environment.pdf> (Erişim Tarihi: 01.10.2018).
- UNDP, (2011c), **Ensuring Gender Equity in Climate Change Financing**, DC: UNDP, GGCA, New York, https://www.undp.org/content/dam/undp/library/gender/Gender%20and%20Environment/EngendCC_7.pdf (Erişim Tarihi: 03.10.2018).
- UNDP, (2012), **Gender And Economic Policy Management Initiative – Asia and the Pacific: Gender-Responsive Policy Analysis**, Published by the Asia-Pacific Regional Centre United Nations Development Programme, Bangkok/Thailand, https://www.undp.org/content/dam/rbap/docs/Research%20&%20Publications/womens_empowerment/gepmi/RBAP-Gender-2012-GEPMI-Module-2.pdf (Erişim Tarihi: 01.10.2018).
- UNDP, (2013), **Gender and Disaster Risk Reduction**, New York.
- UNDP, (2015), **Evaluation of UNDP Contribution to Gender Equality and Women’s Empowerment**, Independent Evaluation Office, August 2015 United Nations Development Programme, <http://web.undp.org/evaluation/evaluations/te/gender.shtml> (Erişim Tarihi: 09.10.2019).
- UNDP, (2016), **Supporting Mali's Women to Adapt to Climate Change**, <https://stories.undp.org/supporting-malis-women-to-adapt-to-climate-change> (Erişim Tarihi: 02.10.2019).
- UNDP, (2016b), **Gender And Climate Change: Overview Of Linkages Between Gender and Climate Change**, USA, <https://www.undp.org/content/dam/undp/library/gender/Gender%20and%20Environment/UNDP%20Linkages%20Gender%20and%20CC%20Policy%20Brief%201-WEB.pdf> (Erişim Tarihi: 22.08.2018).

- UNDP, (2017), **UNDP Gender Equality Seal Assessment Final Report**, April 2017, <https://erc.undp.org/evaluation/documents/download/10847> (Erişim Tarihi: 05.10.2018).
- UNEP, (2008), **United Nations Environment Programme Medium-term Strategy 2010–2013**, Environment for Development, 10th Global Meeting of the Regional Seas Conventions and Action Plans Guayaquil, Ecuador, 25th–27th November 2008, <http://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/12345/FinalMTSGC.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim Tarihi: 09.10.2018).
- UNEP, (2011), **Formative Evaluation of UNEP’s Programme of Work 2010-2011**, Evaluation Office, (Ed.)M.J. Spilsbury, S. Norgbey, M. Carbon, A. Guerraggio and T. Piironen, https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/290/Formative_Evaluation_of_the_UNEP_Programme_of_Work_for_2010-2011.pdf?Sequence=1&isAllowed=y (Erişim Tarihi: 10.10.2018).
- UNEP, (2012), **Review of Gender Mainstreaming in UNEP**, Evaluation Office, https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/270/Review_of_Gender_Mainstreaming_in_UNEP.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Erişim Tarihi: 25.09.2017).
- UNEP, (2015), **Gender Equality and the Environment: Policy And Strategy**, https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/7655/-Gender_equality_and_the_environment_Policy_and_strategy-2015Gender_equality_and_the_environment_policy_and_strategy.pdf.pdf?sequence=3&isAllowed=y (Erişim Tarihi: 29.10.2018).
- UNEP, (2016a), **Gender Equality and Environment: A Guide to UNEP’S Work**, https://www.unpei.org/sites/default/files/Gender_equality_and_the_environment_Guide_to_UNEPs_work-2016.pdf (Erişim Tarihi: 30.10.2018).
- UNFCCC, (2013), **İklim Özen Göstermek: İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü için Kılavuz**, Bonn, https://unfccc.int/resource/docs/publications/caring_trk.pdf (Erişim Tarihi: 11.03.2019).
- UNFPA ve WEDO, (2009), **Climate Change Connections**, https://www.preventionweb.net/files/12053_climateconnections1overview1.pdf. (Erişim Tarihi: 07.03.2018).
- UNICEF, (2017), **Progress on Drinking Water, Sanitation and Hgyiene: 2017 Update and SDG Baselines**, Geneva, <http://www.who.int/mediacentre>

[/news/releases/2017/launch-version-report-jmp-water-sanitation-hygiene.pdf](#) (Erişim Tarihi: 10.10.2018).

UNIFEM, (2007), **CEDAW and the Human Rights Based Approach to Programming: A UNIFEM Guide**, London and New York, https://acfid.asn.au/sites/site.acfid/files/resource_document/CEDAW_HRB_A_guide_pt1.pdf.

UN News, (2019), **Women's Empowerment 'Essential to Global Progress' Says Guterres**, Marking International Day, 7 March 2019, <https://news.un.org/en/story/2019/03/1034241> (Erişim Tarihi: 10.03.2019).

UNREDD, (2011), **The Business Case for Mainstreaming Gender in REDD+**, https://redd.unfccc.int/uploads/2234_14_business_case_for_mainstreaming_gender_in_redd_2B_-_un_redd_-_15_december_2011.pdf (Erişim Tarihi: 22.05.2018).

UNWCDRR, (2015), **Gender Responsive Risk Reduction**, A contribution by the United Nations to the consultation leading to the Third UN World Conference on Disaster Risk Reduction, VERSION 2, 14 -18 March 2015 in Sendai, Japan., https://www.preventionweb.net/files/40425_gender.pdf (Erişim Tarihi: 22.04.2019).

UN-Women (2011-2017), **Gender Equality Glossary**, Training Centre <https://trainingcentre.unwomen.org/mod/glossary/view.php?id=36&mode=letter&hook=S&sortkey=&sortorder=> (Erişim Tarihi: 02.02.2019).

UN-Women Watch, (2016), **Women, Gender Equality and Climate Change**, Fact Sheet, https://agora-parl.org/sites/default/files/women_and_climate_change_factsheet.pdf, (Erişim Tarihi: 26.11.2019).

Ürker, O., Çobanoğlu, N., (2012), "Türkiye'de Hidroelektrik Santraller'in Durumu (Hes'ler) ve Çevre Politikaları Bağlamında Değerlendirilmesi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012, 3 (2), <http://sobild.ankara.edu.tr/index.php/sobild/article/view/801/254> (Erişim Tarihi: 12.07.2019).

Üşür, S., (2003), "Türk Kadını ve Fırsat Eşitliği", Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Paneli, <http://sam.baskent.edu.tr/panel/kadin.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.08.2019).

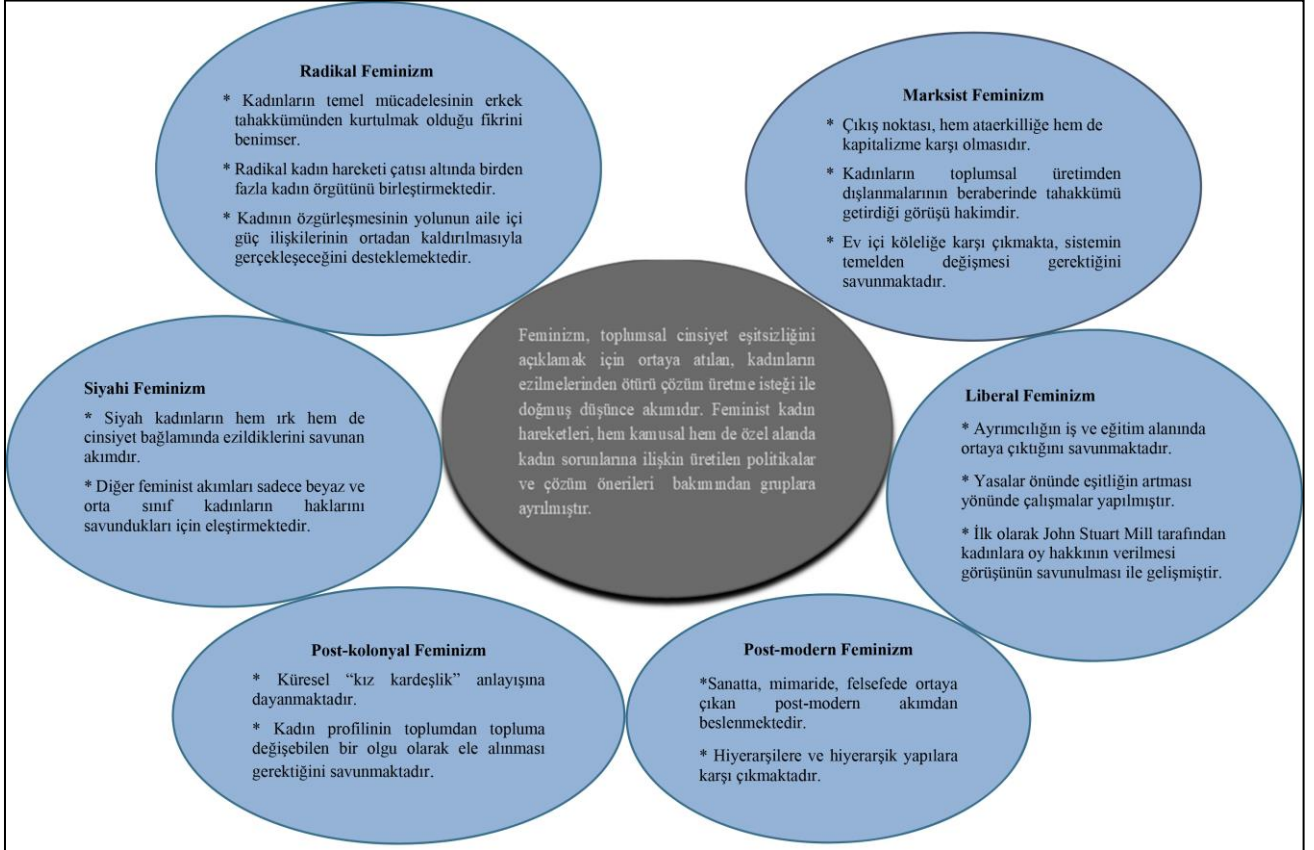
Wall, F., (2007), **İçimizdeki Maymun: Biz Neden Biziz?**, Çev. Aslı Biçen, Türkçe Yayın Hakları: Metis Yayınları, 2007, İstanbul.

- WECF, (2004), **Climate Change, Health and Gender**, Frankfurt, http://www.wecf.eu/cms/download/2004-2005/factsheet_health_climate_change.pdf (Erişim Tarihi: 11.10.2018).
- WEDO, (2010), **Gender and Climate Change at Copenhagen COP-15**, WEDO's Perspective on a History-making Year, https://www.wedo.org/wp-content/uploads/COP15-Gender-Perspective_WEDO_Feb2010.pdf (Erişim Tarihi: 14.01.2019).
- WEDO, (2011), **UN Human Rights Council - 18th Session Women & The Right to Water** - High Level Panel, Speaking Notes:Katherine McDonald.
- WEN, (2010), **Gender And The Climate Change Agenda: The Impacts of Climate Change on Women and Public Policy**, <https://www.gdnonline.org/resources/Gender%20and%20the%20climate%20change%20agenda%2021.pdf> (Erişim Tarihi: 13.02.2019).
- WHO, (2002), **Gender and Health in Disasters, Department of Gender and Women's Health**, Geneva, Switzerland, July, 2002, https://www.who.int/gender/other_health/genderdisasters.pdf (Erişim Tarihi: 14.02.2019).
- WHO, (2014), **Gender, Climate Change and Health- Draft Discussion Paper**, <http://www.who.int/globalchange/GenderClimateChangeHealthfinal.pdf> (Erişim Tarihi: 15.03.2019).
- WHO ve UNICEF, (2017), **Progress on Drinking Water, Sanitation and Hygiene**, https://www.unicef.org/publications/files/Progress_on_Drinking_Water_Sanitation_and_Hygiene_2017.pdf (Erişim Tarihi: 26.11.2019).
- WMO, (2019), **WMO Statement on the State of the Global Climate in 2018**, World Meteorological Organization, 2019, Geneva, Switzerland, https://library.wmo.int/doc_num.php?explnum_id=5789 (Erişim Tarihi: 15.02.2019).
- Wright, N. J., (2011), "Christianity And Environmental Justice", CrossCurrents, Vol. 61, No. 2, Trees, Forests, Animals, Outlaws And Other Topics Theology Rarely Touches (June 2011), ss. 161-190, https://www.jstor.org/stable/2446193_8?seq=6#page_scan_tab_contents (Erişim Tarihi: 14.02.2019).

- Yadav, R. (2018), “Freud And Penis Envy – A Failure Of Courage?”, The Psychologist, Vol.31, ss. 92-94, <https://thepsychologist.bps.org.uk/volume-31/june-2018/freud-and-penis-envy-failure-courage> (Erişim Tarihi: 15.11.2019).
- Yılmaz, E., S., (2015), “Kadın Hareketinde Yeni Bir İvme: Toplumsal Cinsiyet Adaleti”, Turkish Policy Quarterly, ss. 107-115, <http://turkishpolicy.com/Files/ArticlePDF/a-new-momentum-gender-justice-in-the-womens-movement-winter-2015-tr.pdf> (Erişim Tarihi: 02.11.2018).
- Yumuş, A., (2011), “Kalkınma Planları Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Anlayışının Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Boyutları”, T.C. BAŞBAKANLIK Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/2528/akinyumus.pdf> (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

EKLER

EK.1. Farklı Feminist Yaklaşımlar

EK.2. Kadınların İş Hayatında Karşı Karşıya Kaldıkları Cam Tavan Engeli Görseli

Kaynak: <http://hersecondinnings.com/are-women-breaking-the-glass-ceiling-gender-diversity-in-indian-offices/>

EK.3. 1945, San Fransisco Konferansı, Minerva Bernardino ve Bertha Lutz

Kaynak: <https://blogs.un.org/fr/2018/10/22/charte-des-nations-unieas-bertha-lutz-et-minerva-bernardino-pionnieres-des-droits-de-femmes/>

EK.4. Cancun'da gerekleŒen 16. Taraflar toplantısı

Kaynak: www.un.org.

EK.5. Geleceğimizi Yok Eden İklim Suçluları Pankartı

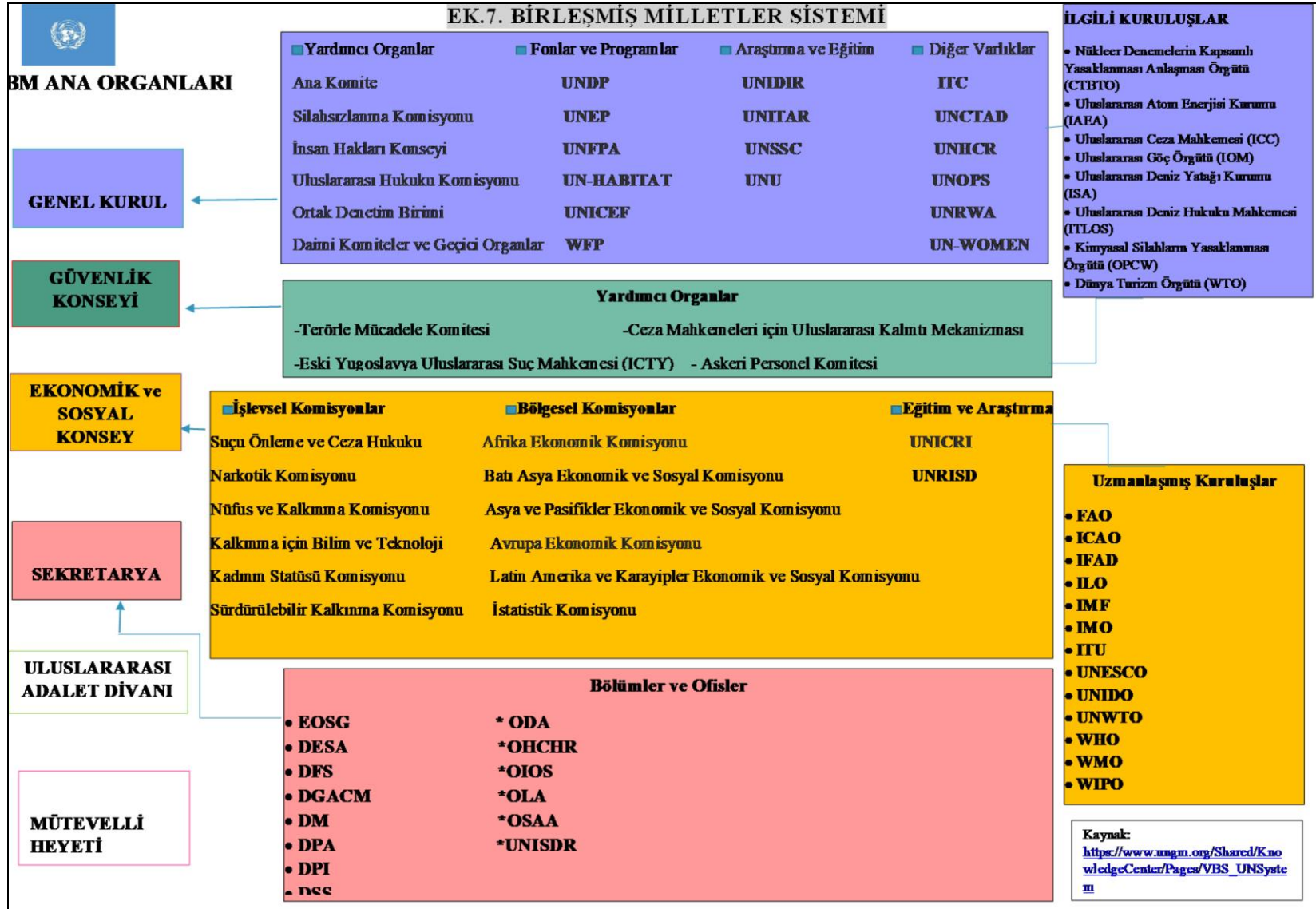

Kaynak: https://cdn.yesilgazete.org/wp-content/uploads/2015/12/Climate_Criminals_Report.pdf.

EK.6. “Sesimizin Duyulması İçin Bıyığa mı İhtiyacımız Var?” Pankartlarıyla Kadınlar

Kaynak: <https://www.atkinson.cornell.edu/news/blog/why-do-we-need-mustaches-to-be-heard>.

EK.8. Mali’de Kadımlar

Kaynak:<https://stories.undp.org/supporting-malis-women-to-adapt-to-climate-change>.

EK.9. UNDP tarafından Mali’de kurulan Güneş Enerjisi Platformu

Kaynak:<https://stories.undp.org/supporting-malis-women-to-adapt-to-climate-change>.

EK.10. İklim Değişikliği Kaynaklı Sel Felaketi: Peru

Kaynak: <https://feww.wordpress.com/2010/04/03/peru-mudslide-20-killed-50-injured-25-missing/>.

EK.11. Peru'da Yeni İş Olanakları Elde Eden Kadınların

“Yağmura Rağmen Güçlüyüz” Sloganı

Kaynak: UNDP,2019, <https://stories.undp.org/the-rain-didnt-take-us>.

EK.12. Fethiyeli Kadınların Yerel Tohum Seferberliği

Kaynak: <https://odatv.com/kadinlar-yerel-tohumlari-kurtardi-1612151200.html>.

EK.13. Kadınların HES Direnişi

Kaynak: http://www.emo.org.tr/ekler/fd0636c8216400b_ek.pdf?dergi=927.

EK.14. Kadınların Köylerine Kurulacak Baraja Karşı Protestosu

Kaynak: https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/53dc00d502518bd_ek.pdf?dergi=HABER%20B%DCLTEN%DD.

EK.15. Bütçe Kanunu Taslağı'nı Sunan Kabinede Yer Alan İmzalar

 BİNALİ YILDIRIM BAŞBAKAN			
 B. BOZDAĞ Başbakan Yardımcısı	 M. SİMSEK Başbakan Yardımcısı	 F. ÇİĞDEM Başbakan Yardımcısı	 R. AKDAĞ Başbakan Yardımcısı
 M. ÇAVUŞOĞLU Başbakan Yardımcısı	 A. GÜL Adalet Bakanı	 İ. ŞAHİN KAYA Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı	 Ö. ÇELİK Avrupa Birliği Bakanı
 F. ÖZLÜ Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanı	 J. SARIEROĞLU Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı	 M. ŞAHİNELİ Çevre ve Şehircilik Bakanı	 M. ÇAVUŞOĞLU Dışişleri Bakanı
 N. ZÜLKERÇİ Ekonomi Bakanı	 B. ALTAYRAK Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	 O. A. BAK Gençlik ve Spor Bakanı	 A. E. FAKIBABA Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı
 M. ÖZHASAN EKÇİ Sanayi ve Ticaret Bakanı	 S. BOYLU İçişleri Bakanı	 L. ELVAN Kalkınma Bakanı	 N. KURTULMUŞ KULUR ve Turizm Bakanı
 N. AGBAL Maliye Bakanı	 I. YILMAZ Millî Eğitim Bakanı	 N. CANIKLI Millî Savunma Bakanı	 V. EROĞLU Orman ve Su İşleri Bakanı
 A. DEMİRCAN Sağlık Bakanı	 A. ARSLAN Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanı		

Kaynak: <https://www2.tbmm.gov.tr/d26/1/1-0887.pdf>.

EK.16. Avrupa Komisyonu Cam Tavan Engeli Görselleri

Kaynak: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/1_women_decision-making_cartoon.pdf.

EK.17. Donald Trump Kürtaj Yasası Kararı- Isabelle Lovin klim Yasası Kararı

Kaynak: <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201702041027069939-isvecten-trumpa-feminist-gonderne/>.

ÖZET

İklim krizi tüm dünyayı etkileyen, kökü eşitsiz toplumsal ilişkilere dayanan bir sorundur. Sosyal adaletsizlik temelinde şekillenen iklim krizi, kadınların ve erkeklerin farklı ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran, toplumsal cinsiyet nötr bir kriz değildir. Özellikle doğal kaynaklar üzerinden geçimini sağlayan yoksul ve gelişmekte olan ülkelerdeki kadınlar, krizden orantısız şekilde daha çok etkilenmektedirler ve krizle başa çıkma kapasiteleri sosyal, ekonomik ve hatta politik engellerle karşı karşıya kalmaktadır.

Bu çalışmada dünyada ve Türkiye’de iklim değişikliği politikalarında toplumsal cinsiyet özelinde kadınların durumunun analiz edilmesi amaçlanmıştır. Tezin konusu tematik olarak sınırlanmamış olmakla birlikte, uluslararası kuruluşların ve başarıyı yakalamış ülkelerin toplumsal cinsiyet eşitliğini politikalarına nasıl yansıttıkları değerlendirilmiştir. Bu bağlamda başarıyı yakalamış ülkelere yol gösteren Türkiye’nin iklim politikalarının değerlendirmesi yapılmıştır. Türkiye’de toplumsal cinsiyet özelinde kadınların iklim değişikliği politikalarında ne derece yer aldıkları tezin ana unsurlarından birisini oluşturmuştur.

Dört bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümde, feminizm ve toplumsal cinsiyet kavramlarının çevre bağlamında değerlendirilmesi yapılmıştır. İkinci bölümde iklim değişikliği sorunsalına toplumsal cinsiyet duyarlı yanıt ihtiyacı üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde iklim değişikliğine ilişkin uluslararası politikalar toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirilmiştir. Tezin dördüncü ve son bölümünde Türkiye’nin iklim değişikliği politikalarında toplumsal cinsiyet değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İklim Krizi, İklim Değişikliği, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Ekofeminizm, Toplumsal Cinsiyet Ana Akımlaşması.

ABSTRACT

Climate crisis is an issue that affects the whole world, rooted in unequal social relations. Because of the different needs of women and man, the crisis is not gender neutral. This is the reason that the crisis cause social injustice. Women in poor and developing countries, especially those who earn their living through natural resources, are disproportionately affected by the crisis and their capacity to cope with the crisis faces social, economic and even political barriers.

In this study climate change policies which are gender sensitive and aimed at analyzing the situation of women in the world and in Turkey. Although the subject of the thesis is not limited thematically, it is seen how international organizations reflect gender equality in their policies. The countries that have achieved success in this regard actually take gender equality into consideration in their decision-making processes. In this context, the evaluation of these countries and Turkey's climate policy is evaluated in this study. Gender analysis of Turkey's climate change policy is the main elements of the thesis in terms of taking place decision making processes.

The study consists of four parts. In the first part of the study, the concepts of feminism and gender were evaluated in the context of environment. The second part focuses on the need for a gender sensitive response to the climate change problem. In the third chapter, international policies on climate change evaluated in the context of gender. In the fourth and final part, Turkey's climate change policy is conducted in the context of gender.

Keywords: Climate Crisis, Climate Change, Gender Equality, Ecofeminism, Gender Mainstreaming.